DIMITRIE BOLINTINEANU

O P E R E

V

R O M A N E

Ediţie îngrijită, note şi comentarii
de
T E O D O R V Â R G O L I C I

S C R I I T O R I R O M Â N I
E D I T U R A M I N E R V A
București — 1984

DIMITRIE BOLINTINEANU

Cel de al cincilea volum al ediţiei noastre cuprinde romanele lui Dimitrie Bolintineanu, *Manoil, Elena* şi *Doritorii nebuni.* Dintre acestea, cele mai cunoscute sînt *Manoil* şi *Elena.* Al treilea roman, *Doritorii nebuni,* a rămas extrem de puţin cunoscut pînă acum.

Manoil a fost publicat mai întîi în revista *România literară* din 1855, în acelaşi an fiind tipărit şi în volum de sine stătător: *Manoil,* roman naţional, Iaşi, Tipografia româno-franceză, 1855. Este unica ediţie apărută în timpul vieţii scriitorului, luînd-o ca text de bază al ediţiei noastre.

Ca text de bază am luat şi unica ediţie antumă a celui de al doilea roman, apărut direct în volum: *Elena,* roman original de datine politic-filosofic, Bucureşti, Tipografia naţională a lui St. Rassidescu, 1862.

Cel de al treilea roman, *Doritorii nebuni,* a fost publicat, sub formă de foiletoane, numai în gazeta *Dîmboviţa* din 1864, nefiind reprodus niciodată integral într-un volum, nici în timpul vieţii scriitorului şi nici după moartea sa, necunoscut sau ignorat, timp de aproape un secol, de toţi editorii scrierilor lui Dimitrie Bolintineanu. Cîteva fragmente, extrem de scurte şi nesemnificative, alese la întîmplare şi fără nici o coerenţă, au apărut în volumul al doilea din *Opere alese,* text stabilit de Rodica Ocheşeanu şi Gh. Poalelungi, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1961. În ediţia noastră îl reproducem integral pentru prima dată, direct din paginile *Dîmboviţei* din 1864.

Nu numai *Doritorii nebuni,* ci şi principalele romane ale lui Dimitrie Bolintineanu, *Manoil* şi *Elena,* au apărut în ediţia din 1961 într-o formă total necorespunzătoare, cu multe omisiuni şi

amputări arbitrare, cu numeroase și flagrante erori de transcriere a textului.

Din *Manoil* și *Elena* au fost eliminate, în ediția din 1961, peste douăzeci de pasaje, unele de ample dimensiuni, omisiuni care denaturează fizionomia personajelor centrale și alterează conținutul epic și semnificațiile romanelor. De pildă, din partea a doua a romanului epistolar *Manoil* a fost eliminată în întregime scrisoarea din *10 ianuarie*, definitorie pentru atitudinea și comportamentul moral al eroului titular, după întoarcerea sa din străinătate, cînd se înfățișează ca un om decăzut și corupt, stăpînit de patimi degradante, lipsit de orice conștiință. Încă de la apariția romanului și pînă astăzi, toți comentatorii operei lui Dimitrie Bolintineanu au insistat asupra acestei scrisori și au citat-o ca exemplu edificator pentru modul de a gîndi și acționa al lui Manoil, pentru cosmopolitismul și carențele conștiinței sale, pe care și le exteriorizează cu cinism: „M-am convins că patriotismul este numai o fanfaronadă la cei mai mulți; sau de nu, un egoism între mai mulți indivizi. Acolo unde mi-e bine și acolo unde-mi place, acolo este patria mea, și este de prisos ca s-o iubesc, căci ea poate exista și fără iubirea mea." Versiunea romanului pusă în circulație de ediția din 1961, amputată de această scrisoare, intră astfel în acută contradicție cu viziunea reală asupra evoluției, sau mai bine zis involuției personajului titular, derutînd cititorul și făcînd ininteligibilă analiza romanului întreprinsă de toți exegeții lui Dimitrie Bolintineanu.

În ediția din 1961, textele romanelor prezintă numeroase erori de transcriere. Citām, spre edificare, o serie de exemple din romanele *Manoil* și *Elena*, notînd cu litera *A* forma autentică din ediția originală și cu litera *B* forma din ediția apărută în 1961:

MANOIL

A, p. 3, r. 11: fermecul naturei *ne* îndumnezeiește / B, p. 7, r. 9: fermecul naturei *se* îndumnezeiește; A, p. 13, r. 6: nu e de d-ta *făcut* versul acesta? / B, p. 13, r. 17: nu e de d-ta versul acesta?; A, p. 24, r. 10: *d-nul* N. Colescu / B, p. 19, r. 27: *d-na* N. Colescu; A, p. 55, r. 15: nu aveai trebuință să mi-o spui, *căci* ți-am spus-o eu / B, p. 37, r. 5: nu aveai trebuință să mi-o spui, ți-am spus-o eu; A, p. 57, r. 23: ce zici

gram scris / B, p. 38, r. 16: ce zici că *am* scris; A, p. 60, r. 19; să-i *duc* / B, p. 40, r. 1: să-i *dau*; A, p. 69, r. 7: c-a *mai* rămas / B, p. 44, r. 21: c-a rămas; A, p. 75, r. 11: în casa *părinţască* / B, p. 48, r. 6: în casa *părintească*: A, p. 90, r. 16: dar *de* ce să zic / B, p. 56, r. 12: dar ce să zic; A, p. 119, r. 14—15: să *mă* urc / B, p. 71, r. 8: să urc; A, p. 120, r. 7: să *sfîrşască* / B, p. 71, r. 24: să *sfîrşească*; A, p. 122, r. 14: mai formată, *mai* graţioasă / B, p. 72, r. 32: mai formată *şi* graţioasă; A, p. 128, r. 10: *rumioare* / B, p. 75, r. 5 de jos: *ruşioare*; A, p. 131, r. 17: ce laşi *să-ţi* curgă / B, p. 77, r. 24: ce laşi *să* curgă; A, p. 152, r. 5: era *din cei întîi* boieri / B, p. 88, r. 9 de jos: era *dintre* cei întîi boieri; A, p. 157, r. 7: ar da *vieaţa* mea *pe* un zîmbet al ei / B, p. 91, r. 22: aş da *viaţa* mea *pentru* un zîmbet al ei; A, p. 184, r. 8: eu din astă-sară *îţi* iau casa în stăpînire / B, p. 106, r. 16: eu din astă-sară *îmi* iau casa în stăpînire; A, p. 186, r. 4: pe cînd *jucaţi* / B, p. 107, r. 17—18: pe cînd *jucai*; A, p. 189, r. 4 de jos: *cu* inima ta / B, p. 109, r. 16: *în* inima ta; A, p. 191, r. 7: băgai de *seamă* / B, p. 110, r. 11: băgai de *samă*; A, p. 191, r. 13: *martori* / B, p. 110, r. 16: *marturi*; A, p. 192—193, r. 1 de jos: O! domnule! *nime n-ar zice că e ţigan.* Să-l auzi cît de dulce vorbeşte; / B, p. 111, r. 6: O, domnule... să-l auzi cît de dulce vorbeşte; A, p. 196, r. 12: *însuşi* să mi-o zică / B, p. 112, r. 5 de jos; *însumi* să mi-o zică; A, p. 197, r. 14—15: mulţimea credulă, *fiara aceasta cu o sută de inimi şi fără nici un cap,* se strînse înainte casei mele / B, p. 113, r. 19: mulţimea, credulă... se strînse înainte casei mele; A, p. 198, r. 9: eu *însuşi* / B, p. 113, r. 1—2 de jos: *eu însumi*; A, p. 198, r. 17: nime nu *vra* să mai audă / B, p. 114, r. 6—7: nime nu *vrea* să mai audă; A, p. 204, r. 6 de jos: urmarea *proţesului* acestuia / B, p. 117, r. 20: urmarea *procesului* acestuia; A, p. 206, r. 14: chemaţi şi *pe* maică-mea / B, 118, r. 20: chemaţi şi maică-mea; A, p. 206, r. 8 de jos: *muma* Anei /B, p. 118, r. 23: *mama* Anei; etc.

ELENA

A, p. 54, r. 4 de jos: cele de trebuia / B, p. 152, r. 20: cele ce trebuia; A, p. 67, r. 17: jucîndu-se un *hor* de dorinţi / B, p. 162, r. 22: jucîndu-se un *cor* de dorinţi; A, p. 77, r. 4—5 de jos: pentru *religie şi* independinţa naţională / B, p. 168, r. 7: pentru independinţa naţională ; A, p. 77, r. 3 de jos: nu *naşte*

/ B, p. 168, r. 6 : nu *paște ;* A, p. 80, r. 14 : *oricînd* / B, p. 170, r. 18 : *orcînd ;* A, p. 104, r. 5 : o *arie* sublimă / B, p. 185, r. 11 de jos : o *serie* sublimă ; A, p. 130, r. 1 : nu ar *minți* și nu ar trăda / B, p. 201, r. 11 de jos : nu ar *simți* și nu ar trăda ; A, p. 185, r. 6 : oriunde le vei găsi, *oricine* ar fi cei ce le practică / B, p. 236, r. 27 : oriunde le vei găsi, *oriunde* ar fi cei ce le practică ; A, p. 188, r. 13—14 : Pe cînd aceia ce au poezia in inimă, ce o ascunde ca un prezinte ceresc *și nu o aruncă vulgului,* pot mai lesne să găsească... / B, p. 238, r. 25—26 : Pe cînd aceia ce au poezia în inimă, ce o ascunde ca un prezinte ceresc pot mai lesne să găsească... ; A, p. 199, r. 6 : *mi-au* zis că... / B, p. 245, r. 14 : *și au* zis că ; A, p. 244, r. 8 : să nu poci *nici* a lupta / B, p. 272, r. 25 ; să nu poci a lupta ; A, p. 253, r. 1 : Ursita cînd te-a *născut* /B, p. 278, r. 5 : Ursita cînd te-a *păscut ;* A, p. 328, r. 3 de jos : Această scrisoare fuse *ca* un balsam ... / B, p. 325, r. 17 : Această scrisoare fuse un balsam ; A, p. 339, r. 8 de jos : se îneca *de* plîns / B, p. 332, r. 19 : se îneca *în* plîns ; A, p. 345, r. 1 : *Eu nu-ți cer* / B, p. 336, r. 2 : Eu *nu-i* cer ; A, p. 350, r. 4 de jos : s-a așezat cu lacrămile *în ochi* la căpătîiul tău / B, p. 339, r. 3—4 de jos : s-a așezat cu lacrămile la căpătîiul tău ; etc.

În transcrierea textelor celor trei romane am respectat întocmai toate formele fluctuante ale scrisului lui Dimitrie Bolintineanu, potrivit criteriilor filologice expuse în *Nota asupra ediției* de la primul volum. Ținem însă să atragem atenția că romanul *Doritorii nebuni* prezintă cîteva bizare inconsecvențe în ceea ce privește onomastica personajelor, pe care, în unele cazuri, le-am păstrat, iar în altele le-am modificat, ortografierea lor corectă și unitară fiind reclamată cu necesitate. Astfel, în cîteva locuri am modificat prenumele *Teodor* Vladimirescu în *Tudor* Vladimirescu, considerînd a fi o evidentă eroare tipografică. De asemenea, am adoptat forma unitară *Ipsilante,* modificînd puținele cazuri ale formei *Ipsilanti.*

Credem că, publicîndu-și romanul *Doritorii nebuni* sub formă de foiletoane, în gazeta *Dîmbovița,* pe o durată în timp destul de mare, Dimitrie Bolintineanu a scăpat din vedere uneori sub ce nume își prezentase inițial unele personaje, schimbîndu-le ulterior. Atunci cînd și-a dat seama de această inconsecvență a intervenit cu propria sa precizare, în textul romanului. Astfel, în *Partea I, Cartea I,* iubita lui Dem apare cu numele *Elena.* Cînd se mărită cu un alt bărbat, îi declară

lui Dem: „O partidă bună, un bărbat de 60 de ani și milionar! Voi fi scuzată să iubesc pe cineva îmi place... Închipuiește-ți să fi consimțit să mă iei! Ești un copil, abia ai șeaptesprezece ani, cînd eu am douăzeci și cinci. Îți mărturisesc dar că nu am voit lîngă tine să joc role ce bărbatu-meu viitor are să joace lîngă mine." În *Cartea IV*, capitolul *Cocoana Elenca face minuni*, Dimitrie Bolintineanu îi schimbă numele din Elena în *Caterina*, iar în capitolul următor, intitulat chiar *Caterina*, precizează: „Cititorii își aduc aminte negreșit de ideea tristă ce-și făcuse Dem de caracterul adoratei sele. El credea că o cheamă Elena și crezu. O numea astfel, și ea îl lăsase în această idee. Cînd Dem se plînse Caterinei că se mărită cu altul, aceasta voi să-i dea lui o idee tristă despre caracterul ei, ca prin acest mijloc să-l îndepărteze și mai mult de dînsa. Astfel ea îi zise cînd o văzu la Mitropolie: «Fac o partidă bună, un bărbat de 60 de ani și milionar...»" etc.

Schimbarea numelui din Elena în Caterina, printr-un artificiu ușor sesizabil, se datorește, desigur, faptului că, pe parcursul romanului, scriitorul a mai introdus un personaj feminin cu numele Elena și, pentru a nu crea o confuzie, a modificat numele iubitei lui Dem. Noul personaj, *cocoana Elena*, care îl crescuse pe Dem de copil, rămas orfan de ambii părinți, apare prima dată în *Cartea II*, capitolul *Dem*. Dar nici pe acest nou personaj feminin nu-l menține pînă la sfîrșitul romanului sub acest nume. Începînd din *Cartea IV*, capitolul *Dem se schimbă*, o numește *cocoana Elenca*.

O altă inconsecvență se observă în cazul unuia dintre cei doi fondatori ai bisericii Olteni. În primul capitol din *Cartea II* apare cu numele *Nicolau* și *Nicula*, în capitolul al doilea *Nicola*, iar ulterior *Nicolae*. Urmașul acestuia e numit cînd *Nicolae Protopopescu*, cînd *Preda Protopopescu*.

Am conservat ca atare aceste inconsecvențe onomatistice pentru ca viitorul cercetător al operei lui Dimitrie Bolintineanu să poată sesiza în mod real diversele aspecte caracteristice modalităților compoziționale din romanul *Doritorii nebuni*.

În *Addenda* reproducem începutul romanului *Manoil*, revizuit substanțial de Dimitrie Bolintineanu și publicat, cu titlul *Manuel*, în gazeta *Dîmbovița*, reapărută într-un unic număr la 1870.

TEODOR VÂRGOLICI

MANOIL

1855

PARTEA I

Iubite B.,

De cîteva zile mă aflu la Petreni, moșia d-lui N. Colescu. Ah ! iubitul meu, ce locuri minunate ! ce plăcere a lăcui în sînul munților, departe de deșărtăciunele omenești ! cum cugetul se înalță mai presus de lumea de argil, în acest templu dumnezeiesc ! cum toate simțurile se află într-o mirare neîncetată ! cum inima se simte tînără și curată ca profumul suav al cascadelor !... Fermecul naturei ne îndumnezeiește și invită inima la amor. Numai între oameni omul se face aspru ; numai între oameni răzbunarea rădică brațul a lovi !... În lumea deșartă în care am trăit, nu era un singur minut în care să nu fiu în ceartă cu ursita vieții mele. Aice, la vederea acestor locuri, de cîte ori nu mi-am înălțat inima mai presus de lanțul deșărtăciunelor omenești ; de cîte ori, uitînd relele omenirei, am îmbrățișat-o cu lacrime !...

Dar societatea de femei frumoase și spirituale, intru care mă aflu, adaog fermecul acestui loc încîntător ! Ce femei ! ce viață dulce !... Ah ! bunurile vieței nu cunoscusem pînă aice și ades ziceam în mine : „Am trăit și traiul este amar !..." Ce vrei, dragul meu ? eu nu cunoșteam ce fericire gustă acela care are o familie : pîn-a nu mă naște, moartea a secerat pe tatăl meu ; pîn-a nu cunoaște lumea, maică-mea s-a dus după tatăl meu ; am trăit și am crescut, pînă la vîrsta aceasta, străin ca un copil picat din lună.

Astăzi, am găsit viața intimă, familia... căci trebuie să știi, aici sînt în familia mea. Dl. N. Colescu mă iu-

beşte ca pe copilul său ; femeile mă răsfaţă... Smărăndiţa, soţia d-lui N. Colescu, mă cheamă *poetul ei favorit*... de multe ori *copilul său !*... Are douăzeci şi cinci de ani, şi este un tip de frumuseţă ; fără exagerare, o frumuseţă rară, dar seamănă cu o floare ce în dimineaţa vieţei sale se înclină melancolică !... un suflet plin de blîndeţă ; o inteligenţă superioară ; multe cunoştinţe, mai ales pentru o damă din timpul şi din ţara noastră !... Nu sînt mare cunoscător în femei, dar Smărăndiţa mi se pare femeia ce am visat.

D-nul N. Colescu este boier mare. Nu are nici spirit, nici învăţătură ; asemine el n-are voinţă, şi mai ales pe lîngă soţia sa ; dar are bună judecată şi inima îngerească.

Zoe este nepoată Smărănditei : o copilă de cincisprezece anişori ; chipul mătuşe-sei, dar strălucitor de frăgezime. Ai asemăna-o cu un bobocel de roză pe care fluturii încă nu-l bagă în seamă ; plină de spirit şi de inimă...

Mărioara este o amică a Smărănditei : o fată de boier mare, de 18—20 de ani ; nu este prea frumoasă, dar drăgălaşă ca luna lui mai !... vorbele ei răsună ca o muzică sublimă ; ideile cele mai comune în gura ei se îndumnezeiesc !

Duduca este cu totul altceva : o fată de cincizeci de ani, rămasă nemăritată ; un lucru ridicol, atît pentru spiritul, cît şi pentru fizicul ei. Cu toate aceste, are inimă. Natura face uneori cîte o compensaţie : acolo unde nu este spirit, este inimă ; acolo unde nu e frumuseţă, este spirit.

Această duducă — după cum îmi spune dl. N. Colescu — de la vîrsta de 16 ani pînă astăzi, visează un bărbat !... dar ceva perfect, ideal, ca Făt-Frumos cel din basme. În tinereţile sale, mai mulţi, atraşi de farmecul averei ei, îi ceruseră mîna ; ea nu voi pe nici unul, fiindcă nici unul nu se asemăna cu idealul viselor sale. Mai tîrziu nime nu se arătă ! Atunci, Duduca plecă în străinătate să găsească vreun conte seau baron scăpătat, să împarţă cu dînsul averile şi inima sa ; dar peste doi ani, se reîntoarse iarăşi singură. În timpul ocupaţiei Principatelor, inima ei bătu, doar o va cere vreun ofiţer ; însă nici macar un doboşăr nu o ceru !... cu toate aceste, ea tot aşteaptă un soţ. O femeie ce nu află pe nimene în

lume care să vrea să se lege de ursita ei trebuie să sufere ; această suferință o face rea ; dar Duduca, din contra, pare firește voioasă... poate că speranța, ce nu a lăsat-o încă, face acest efect asupra caracterului său.

Eu însă petrec cu Duduca foarte bine ; ea se crede literată pentru că a cetit tot ce s-a tipărit prin *Curierul românesc* și prin *Curierul de ambe sexe ;* știe de rost toate versurile vechi și nouă ; cîntă toate cînticele, cu toate că glasul ei nu este prea încîntător. Ea este aceea ce zic franțezii un adevărat *bas-bleu.*

Îți scriu din camera mea, ce dă asupra grădinei, pe o masă încărcată de cărți de tot felul... Dulcele profum al florilor și al rîului intră în cameră și mă îmbată ! stelele sclipesc voioase în spațiul curat al cerului, ca bucuria în inima mea, și seamănă, într-un minut de voluptate cerească, să se cufunde unele într-altele ! Privighitoarea cîntă la ferestrile mele, îngînată de dulcea murmură a rîului și a șipotelor ! Ah ! cum totul e voios și fericit împregiurul meu !... pentru ce numai eu sînt neodihnit ?... nu știu ce am, căci viitorul mă înspăimîntă !...

2 mai

Astăzi, d. N. Colescu îmi zise să rămîi totdeauna cu dînșii și să nu fac nici o deosăbire de familia sa și a mea, dîndu-mi cuvinte că este dator să facă tot pentru mine, căci am talent și trebuie să lucrez ca să dau limbei românești o vînă de vieață literară. Mi-a zis că i se rupe inima cînd vede la popoarele străine înflorind frumoasele arte și literatura, iar la noi nimic, nimic !... aceste sînt vorbele sale.

Dl. N. Colescu este român bun. Bătrînii noștri era mai buni decît noi, mai români. Noi ne-am germanizat, franțizat ; știm mai multe decît ei, dar nu mai sîntem români !... O ! patria mea ! amorul tău se va stinge pînă în sfîrșit în inimile fiilor tăi ?...

Astă-dimineață, preumblîndu-mă prin grădină, întîlnii fără veste pe Mărioara. Nu-ți poți închipui ce efect mi-a făcut această întîlnire ! Voiam să intru în chiosc (pavilion) spre a mă deda meditațiilor mele ; am găsit-o acolo ocupată cu compunerea unei ghirlande de floricele de

curînd culese. După ce-mi făcui reverința, mă întrebă dacă ghirlandele vreodată m-au încîntat ?... eu nu-i putui răspunde, căci gura mi să închisese... ea se roși și, voind să-și ascundă rumeneala, ieși răpide din chiosc săltînd prin grădină ca o gazelă !...

3 mai

Astăzi în chiosc am găsit toată societatea damelor despre care ți-am vorbit. Mai era încă și Andrei, vechiul nostru camarad, carele s-a însurat cu Elena, sora Smărăndiței. Andrei, cum îl știi, tăcut, serios, dar loial. Elena, frumoasă și amorată de barbatul său. Toată societatea vorbea, rîdea, cînta ; totul însufla fericire și bucurie.

Mărioara, în acest amestec, trecînd pe lîngă mine, îmi recită o strofă din poeziile lui Bolintineanu :

Ia-ți harpa de aur, poetule june !
Și cîntă, căci ochii-mi de lacrimi sînt plini ;
Și pentru aceasta pe frunte-ți voi pune
Ghirlandă de crini.

Puteam eu, cu timiditatea mea, să răspund ceva ? Știi, amice ?... poetul se găsește uneori în poziția cea mai nenorocită în societate : se vede astfel osîndit, încît trebuie să facă sau figură de nătărău sau de impertinent.

Voii a întrerumpe pe Mărioara ; atunce îi zisei :

— Ieri m-ai întrebat dacă ghirlandele vreodată m-au încîntat ?... să-ți arăt un vers făcut de un amic al meu asupra acestui sujet.

Duduca, cum văzu că scot hîrtia din buzunar, sări de se puse lîngă mine, invitînd toată adunarea a asculta. Toți mă încungiurară și eu cetii :

O ghirlandă-mi trebui mie,
Ca să pot să mai trăiesc,
Să mai viu la veselie
Și viață să simțesc ;
Dar ghirlandă împletită
De fecioare voiesc eu,

Căci mi-e inim-amorțită
Și chiar seacă-n peptul meu.
Cine poate a mi-o da,
Căci eu dulce-i voi cînta ?

— Curioasă idee ! zise Duduca, ce au poeții, nu știu, că tot ghirlande de fecioare visează ei.

— Și încă tinere, îi răspunsei eu.

— Of ! *matia-mu !* zise Duduca, care știa grecește.

Copilițe tinerele,
Ce tot stați și vă gîndiți ?
Adunați la floricele
Și ghirlanda-mi împletiți.
Pîn' ce cîmpul e în floare
Pe amor încununați ;
Căci ca mîine floarea moare
Și de dor o să oftați,
Și cînd flori nu veți afla,
La ghirlande veți visa.

— Asta-i mai puțin decît nimică, zise Duduca.

— Ba e prea bine, zise Mărioara.

Iute-iute, copilițe,
O ghirlandă-mi împletiți,
Cu-ale voastre dulci gurițe
Nodurile le uniți.
Pe copilul cel zburdatic
Ce Amor lumea-l numi,
Cu un cîntic nebunatic
Îl voi face a veni.
Voi ghirlanda îmi veți da
Și eu vouă voi cînta.

— Poetul cade în mitologie, zise Duduca.

— Nu e nicicum prozaic, zise Maria.

Lăcrimioara vă zîmbește
Lîng-un trist nu-mă-uita.
Ochiul care le privește
Face minte-a cugeta.
Prin somn nu vi se arată
Nici o umbră de amor ?

Au nu-i timpul ca să bată
Peptul vostru simţitor ?
A ! cînd flori nu veţi afla
Şi amorul va zbura.

— Tot amor şi iar amor, zise Duduca.

De simţiţi vreo durere,
Lăcrimioare adunaţi.
De vă trebui mîngîiere,
La nu-mă-uita cătaţi.
O durere, cît de mare,
Lăcrimioarele alin,
Nu-mă-uita dulce pare
Sufletelor ce suspin.
Vă grăbiţi a le-aduna,
Căci ca mîine nu le-ţi afla.

— Cred şi eu, dacă le-a bate bruma ! zise Duduca. Toţi riseră la exclamaţia aceasta.

Mai luaţi şi viorele,
Mai luaţi şi crinişor ;
Luaţi roze, micşunele,
Luaţi fel de fel de flori
Şi cîntaţi cu veselie
La ghirlandă împletind,
Căci ca mîine, cine ştie ?
Nu vă voi vedea zîmbind.
Şi cînd voi veţi înceta,
Vai ! şi eu n-oi mai cînta.

Mărioara şi cu Zoe, îndemnate de Smărăndiţa, îmi aduseră în triumf o ghirlandă. Duduca, puindu-se între ele :

— Iaca ghirlanda care-ţi trebuie !

— Dar daţi-o autorului, zisei.

— Ce ! nu e de d-ta făcut versul acesta ?

— Nu ! Autorul este la Moldova. Numele lui, Sion.

— Sion ? acest nume adevărat este ? unii cred că e un nume fictiv, un ideal.

— Ba foarte adevărat. Eu îl cunosc din corespondinţă, şi am o mare simpatie pentru el. Are talent acest

tînăr, dar pătimeşte de două boale, ca şi mine, de neavere şi de lene. Altfel ar avea şi nume mai mare, şi ar şi lucra mai mult.

Pe cînd ne ocupam de critica lui Sion, iată că veni la noi şi Alexandru C... El are o moşie în vecinătate şi e încîntat totdeauna de frumuseţile, spiritul, averea şi nobilimea sa; tot dorul său pare a fi să-l cunoască lumea ca un Don Juan românesc! În politică este legitimist sau partizan a lui Enric V, pe care niciodată nu l-a văzut; are o metodă cu totul originală de a se reproduce în lume: cu boierinaşii de pe la ţară vorbeşte himie şi fizică; iar aceştia, neînţelegînd nimică şi nevoind să-o arăte, îi dau totdeauna dreptate. Smărăndiţa îl întrebă ce-i fac surorile?... el răspunse că peste curînd are să le călugărească, căci, crescînd în mănăstire de mici, nu vor să mai trăiască în lume.

8 mai

Ştii tu pentru ce această Mărioară este totdeauna în închipuirea mea? „Ţi-e dragă“, îmi zici... Eu să iubesc! o, nu!... Este scris ca să nu cunosc acest simţimînt; inima-mi e mută, spiritu-mi rîde de orice patimă de natura aceasta. Cum voi iubi eu, eu carele mă îndoiesc de orice iubire!... Pentru mine o femeie este un lucru neînţeles: amorul la ea trece ca un vis; în ceea ce-i drag, ea pe sine se iubeşte. Omul pentru dînsa este o mirază ce face să se preţuiască meritele ei; fără acest interes, ea nu ar iubi; în scurt, egoismul personificat, — iată cum înţeleg eu o femeie.

Apoi este altă întrebare: dacă această Mărioară ar iubi, pentru ce să mă iubească pe mine, şi nu pe altul? Fără stare, fără nume, scos afară din legile societăţii; — ceva care face să zîmbească oamenii la numele meu... Cele ce-ţi scriu sînt triste, dar sînt adevărate!...

8 mai

Mărioara a plecat cu tată-său, Duduca și Alexandru C... Peste cîteva zile se vor înturna. Alexandru se urcă în trăsura ei ;... el mi se pare prea ocupat de dînsa !...

11 mai

Fără să-mi fie dragă, gîndesc neîncetat la dînsa... această gîndire îmi face rău !... m-am făcut nesuferit, tăcut... Cînd sînt în societate, voi să fiu singur ; singur, doresc societatea !... adesea părăsesc casa... ochii-mi rătăcesc pe cîmpii și se opresc asupra tuturor trăsurilor ce trec... Ieri, după plecarea Mărioarei, zării o trăsură în depărtare... mi se păru că este a ei ;... alerg înainte... iluziune !... un poștaș se înturna cu caii fără trăsură !... atunci mă îndreptai cătră un sat așezat în culmea dealului !... o poziție desfătătoare ! o dumbravă de mesteacăni formează poarta acestui rai pămîntesc. Mă rătăcisem printre acești arbori de argint cari, încununați cu ramuri de smarald, își perd picioarele într-un tapet de iarbă împestrițat cu miroase de flori.

Acolo, la picioarele unei măguri, dintr-o stîncă de peatră curge o apă rece și limpede ce, împărțindu-se în mai multe rîulețe, se perde în iarbă mărmurînd. Iată o țărăncuță cu o cofă pe umere : bălaie și rumenă ca o roză sălbatică, plină de frăgezime și de sănătate ; avea o talie elegantă ; păru-i gălbior des și încrețit, împletit în două coade lungi, se cobora de subt năframa-i albă ce flutura pe capu-i sărutat de vîntulețe. Două zevelci roșii, cu felurite flori, o copereau peste cămașa-i albă, de la mijloc în jos. Doi ochi albaștri coperiți de gene lungi și aurite... iată chipul ei. Îndată ce mă zări, stete și lăsă cofa cu apă jos.

— Pentru ce te-ai oprit ? o întrebai eu.

— Este obicei de la bătrîni, îmi răspunse copila, cînd trece un călător, să stăm dacă venim de la fîntînă.

— Dacă este așa, dă-mi să sorb și eu din astă cofă. Cum te cheamă ?

— Tudora.

Copila rădică vasul pînă în dreptul buzelor mele și lăsă ochii în jos. Pe cînd beam apă, ochii mei întîlniră pe ai săi ce-i rădicase. Ea văzu și roși.

— Ai părinți ?

— Am un tată bătrîn.

— Colo, în sat ?

— Ah, zise copila, pînă ieri, dar astăzi...

— Astăzi, ce ?

— L-au închis la subcîrmuire, ca să dea arendașului patru sute de lei ce i-ar fi dator.. după ce i-a vîndut tot, pînă și ferul plugului !... Ei, boierule, nu este dreptate pe pămînt !... am fost și m-am rugat de subcîrmuitor să-i dea drumul ca să poată munci și plăti cu încetul ; subcîrmuitorul se vede om bun, dar mi-a zis că sînt alții care nici pe el nu-l lasă să mă asculte... Mi-a zis să mă rog de proprietarul moșiei... M-am rugat... dar îmi crapă fața de rușine, cînd mă gîndesc ce mi-a zis !... Of, of ! nelegiuiți sînt unii oameni !

La aceste vorbe, vrui să-i dau banii ce-i trebuia ; dar nu aveam asupră-mi.

— Unde șezi ? o întrebai.

— Cea dintîi casă din sat, la stînga.

— Fii mîine acasă. Pe la ameazăzi îți voi aduce banii.

— Vrei să rîzi ? îmi zise ea.

— Nicidecum, drăguță. Un creștin bun trebuie să facă bine. Deși nu sînt prea bogat, dar acest bine ți-l pot face fără să mă struncin și fără să-ți cer nici o slujbă. Fii sigură, mîine viu.

— O, Dumnezeule ! strigă ea, încrucișîndu-și mîinele și uitîndu-se la cer. Așadar tot sînt oamni buni pre pămînt !... Eu, domnule, vezi d-ta, sînt o fată proastă ; nu știu să vorbesc, nu știu să-ți mulțămesc... Ea nu putu să urmeză : lacrimile o înecaseră.

Noi ne despărțirăm.

O, Dumnezeule ! pentru ce oamenii sînt așa de răi.

13 mai

— Știi ceva ? îmi zise Alexandru C., intrînd. Ești drag Mărioarei... numai de tine vorbea. Să te văz !

— Să te văz pe tine, îi răspunsei.

— Pe mine? nu. Cu fetele îți perzi timpul numai în bilete, ocheade, suspine și vorbe dulci; cel mult dacă agiungi să te capeți cu cîteva sărutări fără rezultat. Eu unul sînt, cum zice vorba, pentru vînatul lesne: femeile măritate sînt patima mea. Dar fiindcă este vorba de fete, apoi, trebuie să știi că cunosc una, o mîndruliță, cum zice poetul Alecsandri:

Cu flori galbine-n cosiță,
Cu flori roșii pe guriță.

Asta deși e fată, dar iesă din catigoria celorlante: o țărăncuță, o fată sărmană, lesne de prins în laț, fără suspine și bilete. Mîine sau poimîne am de gînd să șterg cel de pre urmă vers al poetului... înțelegi?

— Rușine și păcat!

— *Sang-dieu!* Ascultă, părinte Dorotei! cei ce au făcut legile erau mai învățați decît tine. Găsește-mi un singur paragraf într-o condică, unde legiuitorul pedepsește fapta, cu bună învoială făcută între doi, și care nu supără pe a doua persoană. Nu e vorba de nevrîsnicie, de silă, de înșelăciune, ci de bună învoială. Vezi dar că eu nu ies din spiritul legiuitorului; cît pentru conștiință, asta e o marfă de care ușor mă pot desface. Eu nu mai sînt Alexandru acela pe care-l cunoșteai tu; cu toată ideea ce-i fi avînd despre ușurința caracterului meu, am suferit multe de la oameni. Cînd intrai în lume, credeam că am a face cu îngerii; mai tîrziu văzui că mă înșelasem; lumea mi se arătă ceea ce era: o societate de nerozi și de tîlhari. Unii mă înșelară, alții mă desprețuiră!... atunci a trebuit să iau o rolă, și iată ce zisei: „Oamenii sînt răi; dacă m-oi asemăna lor, voi merge înainte, și ei îmi vor întinde mîna; de nu, mă vor zdrobi. Între aceste două alternative trebuie să aleg." Mă făcui ca ceialalți. Atunci veni rîndul meu. Oamenii mă înșelară, îi înșelăi și eu; mă desprețuiră, îi desprețuii și eu. Ce necuviință vezi întru aceasta? mi-am răzbunat! răzbunarea este singura dreptate pe pămînt. Am fost drept. Oamenii niciodată n-or fi mai buni!... cel ce

are puterea în mînă și-ți vorbește de fericirea altora te înșală ; demagogul care strigă pe strade *dreptate* te înșală ; femeia ce-ți zice că te iubește te înșală ; cel ce-ți strînge mîna te înșală ; cel ce vorbește ca tine din vise și din morale te înșală. Ce mai aștepți dar ?

— Alexandre ! vorbești ca un om în ajunul de a se face tîlhar sau de a-și curma viața singur, însă sînt încredințat că ceea ce zici este o glumă. Într-un caz sau în altul, nu pot să-ți dau nici un răspuns...

— Mergeți la stupină ? zise Smărăndița, ce intră în casă.

14 mai

Ai auzit, iubite B..., ce principuri are acest Alexandru? sînt mai mulți ca el aice ; oameni pentru care moral, onor, patrie nimic sînt !... La dînsul aceasta nu vine din supărare, din suferință, precum zice el... ci din lipsa cunoștințelor ; felul cu care a expus aceasta o dovedește curat.

Eu am dat brațul Mărioarei... brațul ei pe brațul meu !... o, fermec necunoscut !... credeam că o să mor de mulțămire !... Niciodată n-am văzut ceva mai grațios.

— Zoe mi-a zis că o să pleci la Italia, îm zise ea, adevăr e ?... cînd pornești ?

— Prea adevăr ! peste o lună.

— Așa curînd ?... și cînd o să te întorci ?

— Poate niciodată.

— Niciodată !... dar părinții d-tale ?

— Au murit de mult timp.

— Dar țara ? dar cunoștințele ?... știi că este trist ceea ce zici ? să vede că ești poet.

— Poet ? iar această vorbă !... în adevăr trebuie să mărturisim că bieții poeți sînt rău înțeleși în lumea aceasta. Poezia este luată de o ușurătate. Un adevăr în gura poetului este o poezie ; un simțiment în inima lui este o poezie ! Ei nu pot să spuie nici dorințile lor, nici părerile lor... tot este poezie la ei...

— Vezi ce locuri frumoase ! îmi zise Mărioara zîmbind și schimbînd vorba, ca cînd înțelese de unde voiam să merg.

— Încîntătoare !... sărmanii poeți ! sînt luați ca copii !... Nu știu dacă și d-ta nu faci parte cu ceilalți ?

— Eu ? nu ; te încredințez !

— Apoi dar crezi că un adevăr în gura unui poet este un adevăr ca în gura oricărui om ?

— De ce nu ?

— Așadar, dacă ziceam... Aici buzele mele înghețară.

— Dacă îmi ziceai ... ce ?

— Că-mi ești dragă ! îi zisei în sfîrșit.

— Taci, taci ! îmi zise ea, lovindu-mă cu mănușa peste gură.

Agiunserăm la stupină. Dumbrava era plină de albine. Stuparul, un bătrîn cu perii albi, ne ieși înainte.

— Ce-ți fac copiii ? îl întrebă doamna N.

— Numai zece mi-au rămas ! răspunse moșul clătinînd din cap.

Domnul N. Colescu atunce voi să-și arăte cunoștințile sale despre fiziologia albinelor.

— Vedeți, zise el, fiece stup are cîte o albină mare ce se cheamă trîntor... aceasta nu face miere, dar cînd e vorba de mîncare, el aleargă cel întîi. Este o mare asemănare între albine și oameni : instrucțiile celor din urmă...

Un țipet ce scoase Mărioara opri pe dl. N. Colescu de la istorisire...

— M-a mușcat de buze ! strigă Mărioara.

— Mușcă, căci le bateți, zise moșul.

— Eu nu mai stau aice.

Ah ! cu ce plăcere aș fi făcut ca păstorul antic care, sub cuvînt de a suge veninul ce o viespe înfipsese în gura drăguței sale, se îmbătă de o lungă sărutare.

— Să mergem ! zise d-na N. Colescu.

— Să mergem ! zise boierul, supărat că n-a putut sfîrși științificu-i cuvînt.

— Sînt alte mușcături mai rele ; dar acelea nu înspăimîntă ! mai urmă d-nul N. Colescu, aruncînd o căutătură asupra lui Alexandru.

Înțălegi tu ceva ?

15 mai

Mărioara mă iubește !... rîzi de mine cît vei voi... nu-mi pasă. Este adevărat că ți-am scris că femeia este o egoistă... dar ce vrei ? egoismul este un bine mare pre pămînt ; fără el, nu s-ar ținea rînduiala lucrurilor, fără el, unii, ca să facă plăcere altora, s-ar arunca în foc și în apă...

O ! dulce fericire ! vei trece și tu ca o lumină într-această noapte ce este viața mea, ca să faci și mai amară rămășița zilelor mele !...

16 mai

Voi să-ți scriu cîteva rînduri comice : astăzi, Smărăndița îmi arătă o scrisoare deschisă.

— Vrei să rîzi ? mă întrebă ea. Această carte vine de la un moș al meu... Am măritat pe soră-mea, pe Elena, cu un tînăr ce-i e drag și o face fericită. Moșu-meu nu găsește ginerile de viță mare ; ... cetește !

„Smărăndiță !

Ginerile ce a luat pe Elena o fi avînd multe merite, o fi învățat ca Guizot și viteaz ca Napoleon, dar tot viță de gios este ! Tată-său abia era clucer și nu avea voie să poarte nici barbă ! Familia Parascovenilor este cea mai veche din Valahia ; baroni de Ilfov, conți de Rîmnic, marchizi de Craiova au stat în neamul nostru, precum genealogia, ce am dat să-mi facă la Paris, mărturisește. Dar tu ai stricat totul ! răspunderea să cază asupra ta ; eu îmi spăl mînele ca Pilat din Pont !...

Ștefan B...“

La cetirea acestei scrisori, nu puturăm a ne ţinea rîsul.

— O să răspunzi ?

— La astfel de scrisoare nu pot să răspund serios.

— Atunce răspunde rîzînd : satira este un mijloc de îndreptare al celor rătăciţi ; prin batjocoră Platon a ucis pe sofişti, Pascal pe cazuişti, Voltaire pe fanatici.

— Batjocora face pe oameni ipocriţi, fără să-i îndrepteze... Dar să lăsăm aceasta ; eşti vînător ?... mîine avem să mergem toate femeile, cu d. N. Colescu, la vînătoare în munţi. O să ne însoţeşti ?

23 mai

Nu ţi-am scris de şepte zile. De şese zile sînt în pat, şi Zoe nu mă lasă să scriu. Ştii că era să mergem la vînătoare ; ascultă ce mi s-a întîmplat.

Smărăndiţa, Elena, Mărioara şi Duduca se puseră într-o trăsură, avînd pe Alexandru pe scaunul vezeteului. Andrei, Zoe şi eu, în altă trăsură. Dl. N. Colescu mergea călare. După noi venea un car cu merinde şi cîţiva vînători de munte. Frumuseţile tinerei Zoe înfloresc răpide ca un arbor în primăvară.

— Nu mai scrii poezii ? mă întrebă ea.

— Nu, domnişoară. Aş scrie şi proză, dar nici asta nu voi.

— Păcat ! ai fi scris bine.

— Şi pe urmă ?

— Gloria ! zise ea zîmbind.

— Gloria este un vis, zic filosofii.

— Zic, dar aceasta nu-i opreşte de a o dori. De eram eu poet...

— Ce-ai fi făcut ?...

— Aş fi scris toată viaţa mea.

— Cu care scop ?

— Cu scop ca să las limbei mele o literatură şi să împlinesc o datorie cătră patria mea. Dar d-voastră, poeţii, nu voiţi a scrie dacă persoana dumneavoastră nu trage oarecare folos ; şi dacă s-ar face o lege care să vă oprească de a subscrie cele ce compuneţi, nu aţi mai scrie niciodată.

— Poate că ai dreptate ; dar eu mă mir de ce nu v-apucați d-voastră, demuazele și dame, să faceți aceea ce pretindeți de la noi.

— Nouă ne lipsesc mijloacele care le aveți d-voastră, bărbații. Noi nu putem forma o educație națională ca d-voastră : în pensionatele unde învățăm noi, cîrmuirea nu s-a îngrijit ca să statornicească o educație și o instrucție națională. Pensionatele sînt dirijate numai de nemți și de franțezi ; nu învățăm decît niște biete limbi străine, și cînd ieșim, abia ne putem scrie numele nostru ; apoi mamele îndată ne mărită, apoi menajul, copiii...

Vorbind astfel, părea că-i supărată, și supărarea da un nou fermec frumuseților sale.

Într-acest minut, Andrei se deșteptă din distracția lui.

— Am cetit ieri, zise el, un poet franțez ; mi-a plăcut poeziile lui, fiind foarte simple și naturale. Eroii de care vorbește pare că-i vezi cu ochii ; vorbele lor, pare că le auzi... astfel au un interes mai mult. Eu cred că aceasta este adevărata poezie !...

— Nu sînt de părerea asta, Andrei ! poezia este o invenție ; poetul ce are nenorocirea să nu știe sau să nu gîndească aceasta, nu mai scrie poezii ; el poate fi istoric, romanțier, jurnalist, afară de poet. A crea, a născoci, iată misia unui poet.

În timpul acesta trăsura damelor se oprește în marginea unui sat, sub poalele munților ; a noastră se alătură de dînsa.

Mărioara era prea ocupată. Ce n-aș fi dat să-i fi putut zice macar două vorbe !

— De aici, îmi zise Smărăndița, trăsurile nu mai pot merge ; noi vom urca dealul călări.

Vînătorii aduc caii. Damele se coborîră din trăsură. Găsii ocazie atunci a strînge brațul Mărioarei, ajutîndu-i să se coboare din trăsură.

Dl. N. Colescu, ce-i toca gura ca o meliță pintre vînători, dete semnul de plecare. Cînii începură să latre, oamenii să se miște. Damele se aruncară pe cai, iar noi pornirăm pe jos, pe lîngă caii lor, ducînd pe ai noștri de căpestre. Eu mă alăturez de Mărioara.

— O să te ostenești, îmi zise ea.

— Aș dori toată viața mea să nu se mai sfîrșască călătoria asta.

— Nici o vorbă, nici chiar cătră cei mai iubiți ?...

— Îți jur !

— Spune-mi încă o dată, Manoile, mă iubești tu ? Acest cuvînt este dulce ca viața. Adevăr este că-ți sînt dragă, Manoile ?

— Tot ce-mi era drag în lume s-a făcut nevăzut înaintea ta !

— Nu te cred.

— Te îndoiești încă ? cum aș putea să te încredințez, Mărioară ?

— Dovedindu-mi că nu iubești pe Smărăndița.

— Smărăndița !... ah, Dumnezeule ! ce idee ț-a trecut prin gînd !... Dar ea este pentru mine ca o soră.

— Sînt geloasă și de surori, Manoile ! și tot cel ce iubește trebuie să poarte și simțimentul acesta. Interesul care-ți poartă ea întărîtă toate prepusurile mele... Ieri, am luat seama, ți-a adresat o ocheadă, care mi-a sfîșiet inima !... Manoile, te rog, fie-ți milă de slăbiciunea mea... și fiindcă tu nu mă iubești...

— Nu te iubesc ?... o, Dumnezeul meu ! cum nu-mi pot sfîșia peptul pentru ca să cetească în inima mea !

— Ei, bine, dacă este așa, să mă asculți !

— Spune, Mărioară, spune ce vrei, și mă vei vedea dacă te iubesc.

— Eu pretind, Manoile, să pleci de aice.

— Să plec ? să plec ? dar ce ar zice oamenii aceștia ? cu ce cuvînt m-oi îndepărta * ? Apoi cum crezi c-o să am puterea să te las ? O, Mărioară ! zi-mi să fac orice altă jărtfă...

— Nu mă iubești, Manoile ; căci dacă inima ta ar simți ceea ce simte a mea, nu m-ai face să sufăr... te-ai duce îndată.

— Bine, Mărioară, bine... dacă vrei numaidecît, voi pleca ; dar spune-mi pentru ce ?

— Făgăduiește-mi că vei pleca.

— Făgăduiesc ; mă jur.

---

* În textul original : îndrepta *(n.e.)*.

— Mulțămesc, Manoile, zise ea strîngîndu-mă de mînă. Acuma vrei să-ți spun pentru ce ? Pricina este că voi să te iubesc eu, și numai eu. Nu-mi e destul să știu că nu iubești pe Smărăndița, dar voi ca nici ea să te iubească pe tine.

Convorbirea noastră se curmă după două oare trecute ca două minute. Ajunsesem într-o poiană.

Locul pe care ne-am fost oprit era încununat de o dumbravă verde de brazi. Ici-colo să înălța niște vîrfuri de munți ca niște piramide negre. De aici, ochii noștri rătăceau asupra mai multor dealuri mici și se perdeau în umbra văilor lor albite de rîulețe. Mai departe, o stîncă coperită de ninsoare și perdută în aburi era lăcașul singuratic al șoimului. Dincolo ochiul vedea o stană de peatră, goală, a căria sîn se deschidea și da naștere unui brad rătăcit de soții săi. În sînul pădurei posomorîte ce încununa dealul pe care stam noi, se vărsa dintr-un codru o cascadă de apă limpede. Acest torent se arunca cu zgomot dintr-o înălțime într-un lighean de granit ; iar de aci, se vărsa prin jgheaburi și se ascundea prin deosebite crăpături, ca niște șopîrle de argint.

Într-un minut, toți vînătorii se împărțiră pe la posturile lor de pîndă.

Damele noastre, fermecate de frumuseța acestor locuri, merseră să vizite pădurea ; apoi se așezară la umbra unui stejar, unde așteptau cu nerăbdare timpul prînzului.

Dl. N. Colescu este un vînător vestit. Viața lui este plină de anecdote vînătorești. Vînatul pentru dînsul este o pasiune neînvinsă ; mai multe pei de urși, de lupi, de vulpi, de căprioare ; mai multe părechi de coarne de cerbi și de țapi ; mai multe măsele de porci sălbatici și, pe lîngă aceste, reumatismul de la picioare atestează mii de isprăvi onorabile din partea sa. El, după ce împărți pe ceilalți vînători, veni și la mine.

— Manoile, dar tu dat-ai cu pușca de cînd ești ?

— Am ucis, zisei eu, în viața mea un pițigoi, un botgros, un ciocîrlan și o rîndunică ; socot că de mi-ar fi ieșit înainte o fiară mai mare, mai lesne aș fi ucis-o.

— Caută dar să nu-ți tremure mîna cînd îi vede pe giupînul urs, căci acela e mai fioros decît un botgros. Tu

să stai aice lîngă femei ; dac-a veni ursul, trage fără temere !

Vorbind astfel, ţipă din corn şi se făcu nevăzut pintre copaci, lăsînd încă doi vînători spre apărarea femeilor, la întîmplare de a veni ursul.

Pîn-atunce nu fusesem niciodată la vînătoare, aşa-zicînd, formală. Dar nu-ţi poţi închipui ce impresiune mi-a făcut cînd am auzit, îndată după semnul dat de dl. N. Colescu, răsunînd văile de ţipetele gonacilor. Fă-ţi idee de larma ce poate să facă în codru, şi mai ales în munţi, vro două sute de oameni şi vro treizeci de cîni ţipînd deodată sub poalele codrului, în felurite glasuri şi tonuri. Mi se părea că mă aflu într-o lume de feerii ; pare că aşteptam, din minut în minut, să văd deschizîndu-se cerul şi pămîntul. Mie mi se suisă părul în vîrful capului şi stam în extaz cu puşca pe braţe, pe rădăcina unui arbor tăiat.

Damele sta, aşteptînd să auză vro descărcătură de puşcă ; dar tăcerea se prelungea... astfel, urîndu-li-se, veniră către locul unde mă aflam eu.

— Cît eşti de serios ! îmi zisă Smărăndiţa, parcă eşti un foncţionar din garda naţională ce se crede un adevărat soldat.

— Îmi vine să arunc arma ; şi aş face-o, de nu mi-ar fi ruşine de vînători, care or să zică că de frică am fugit.

— De frică ! nu este nici un pericol, mi se pare. Dar iaca !... iaca căprioara... dă-i foc... dă !

În adevăr, o căprioară sprintenă ca o gazelă venea asupra mea cu o repegiune de fulger, atît însă mă încîntă frumuseţa ei, încît refuzăi de a da.

— Ce faci ? zisă Smărăndiţa.

— Mi-e milă, răspunsei, biata fiinţă ! ce mi-a greşit ea, mie sau altora, pentru ca să-i răpesc zilele ?

Căprioara trecu pe lîngă mine fără să mă vază macar. Damele, celelalte, văzînd-o, începură a rîde. Smărăndiţa îmi dete dreptate.

— Îmi păstrez încărcătura pentru urs, zisei eu, pentru ca să mă îndrept mai bine.

— Un urs ! răspunseră femeile.

— Un urs ! strigă Duduca căzînd pe iarbă.

— Manoile ! îmi zisă Mărioara apropiindu-se de mine, nu te pune în pericol, căci cel mai mic rău ce ți s-ar întîmpla mi-ar zdrobi inima și viața.

— Aș muri ferice apărîndu-te, Mărioara me ! Zece vieți de aș avea, toate le-aș da pentru tine. Știi tu, dulce fetică, că eu nu mai pot trăi singur de acum înainte ?...

Nu apucai să sfîrșesc vorba și deodată o descărcătură de carabine făcu să răsune văile una după alta. După aceasta se auzi un răcnet ce făcu să se zburlească părul în capul nostru.

Mai mulți vînători strigau : „Feriți ! feriți ! ursul ! ursul !"

În adevăr, un urs de o mărime rară se arătă înaintea noastră. Damele, înmărmurite de spaimă, nu aflară nici bărbăția fugei.

Andrei, pe dinaintea căruia trecu animalul sălbatec, îl ochi !... Plumbul său pătrunsă gura ursului și se înfipse într-un fag. Acesta turbă, perii săi se zburliră și făcură o roată împrejurul capului ; gura lui vărsa spume roșii ; ochii lui se făcură ca două picături de sînge... scoase un răcnet... își mușcă labele, apoi căută în toate părțile să vază de unde venisă glonțul. Damele stau între mine și între urs, în calea lui. Acesta le vede și se aruncă cu turbare asupra lor.

Un minut, și aceste femei ar fi fost sfîșiete : trebuia un om de bunăvoință să se sacrifice pentru ele : orice alt mijloc era nefolositor.

Zoe era în urma lor. Ea voi să fugă ca celelalte ; dar rochia i se prinse de o mărăciune și o ținâ în loc. Eu mă arunc între urs și între fetică. Animalul, văzîndu-mă, năvăli asupră-mi, iar femeile scăpară prin fugă. Ursul veni așa de repede, încît nu-mi dete timpul ca să descarc carabina. Această carabină avea o baionetă ; baioneta mi-a scăpat vieața.

Îi înfipsei ferul în gît, și-l ținui la o distanță oarecare.

Andrei, văzînd pericolul în care mă aflam, alergă în agiutoriul meu ; dar neputînd trage în urs de frică să nu mă lovească, scoase un cuțit de vînătoare și, cu sîngele răce al său, împlîntă ferul în coastele fiorosului animal. Acesta răcnește, șovăie, cade ; dar, în căderea sa, îmi

sfîșie cu gheara umărul stîng... rana mea sîngeră... sîngele cură ca un izvor.

Damele, văzînd că ursul cade, stau într-o depărtare de noi, temîndu-se să nu se rădice animalul. Smărăndița și Zoe veniră pînă la mine... O, Doamne ! pentru ce Mărioara nu se apropie ?... frica în inima ei să fie mai tare decît amorul ?... Smărăndița îmi legă rana ; cu toate aceste, pierderea sîngelui fu atîta de mare, că, după cîteva minute, căzui pe brațele ei, fără simțire.

Cînd mă deșteptai, eram acasă.

Cele întîi raze ale soarelui încălziră ochii mei. O femeie jună și frumoasă, stînd în picioare la căpătîiul patului meu, înclina capul peste fruntea mea și părea că numără fiece suflare a vieței mele. Mi se păru un vis frumos și reînchisei ochii, de frică să nu mă trezesc. Dar o lacrimă căzută pe frunte-mi mă deșteptă cu desăvîrșire. Era d-na N. Colescu.

Atunci îmi adusei aminte de scena din munte, și recunoscui că fusesem leșinat.

Smărăndița veghează noaptea lîngă capul meu.

— Ce, aici ? o întrebăi eu cu un glas slab.

— Taci, îmi răspunsă ea, nu vorbi !... ești rănit... ai fost leșinat !...

— Cel puțin lasă-mă să-ți mulțămesc pentru...

— Nu voi să-mi zici nimic.

— Ești un înger !

— Sînt femeie... ți-ai pus viața în pericol pentru mine, eu trebuie să-ți mulțămesc.

— Amiciția ce-mi arăți mă atinge atît, că nu voi putea niciodată cu nimic să mă plătesc.

— Ia seama, îmi răspunse ea zîmbind, căci după socoteala ce faci îmi rămîi dator, și eu sînt o creditoare exactă...

— Orice vrei !... chiar și să tac cît oi fi bolnav.

— Tăcerea mai întîi, apoi altceva... mi-ai făgăduit să nu faci niciodată nimic fără să mă întrebi.

— Înnoiesc făgăduința.

— Bine, zise ea, acum mă duc să mă odihnesc, îți voi trimete o privighitoare care ți-a face mulțămire.

„Pentru ce Smărăndița îmi ceru să-i repet făgăduința ce-i dasem, de a nu face nimic fără să o întreb ?... Ce

însemnează aceasta? Temerea Mărioarei să fie adevărată?... nu, nu... sînt nebun."

După cîteva minute intră Zoe. Ochii ei negri și dulci străluceau în lacrimi de bucurie, părul ei era împletit în două coade lungi și bogate ce îi cădea pe spete; în păru-i negru, lîngă ureche, avea o roză de grădină.

— Cum îți este?... îți aduc un pahar de limonadă fierbinte... să sorbi... îți va face bine...

— Oare?

— Desigur. Dar doctorul a zis să nu te las să vorbești.

— Iar dacă voi vorbi?

— Boala se poate prelungi.

— Dar dacă n-oi putea?

— Trebuie să poți; și cu astă tocmală ți-oi da floarea asta, ce ți-o trimete Mărioara!

— Mărioara! Mărioara!

— Ei, bine! ce ai? astfel îmi făgăduiești să taci?

— Tac, tac; dar dă-mi floarea.

Zoe îmi dete roza ce o avea lîngă ureche.

— Ah! doctorul mă oprește să vorbesc, și eu vreau să scriu.

— Să scrii? nu se poate fără știrea lui.

— Dar Esculap nu mă vede.

— Dar te văd eu și trebuie să-mi dau seamă. Voia este la mine și nu ț-o dau.

Ea zise aceste vorbe cu un ton atît de poroncitor, că nu avui cum să mă împotrivesc acestui înger păzitor. Ea puse paharul pe masă. Eu întinsei mîna să-i iau, dar o durere ce simții în braț mă opri.

— Vezi? nu poți mișca mîna, și vrei să scrii! Vorbind astfel, șezu pe marginea patului, lîngă căpătîiul meu. Trebuie să te hrănesc eu, iar mînușița ei albă purtă paharul la gura mea. Suflarea ei era dulce și fragedă ca profumul florilor. Ieri seara, urmă copila, era sfadă mare în salon despre nemurirea sufletului. Andrei, îmi aduc aminte, zicea că sufletul este nemuritor și da dovadă nu știu pe care filosof, zicînd: sufletul este o substanță simplă, ceva ce nu este materie; prin urmare, neavînd margini, nu este supus stricărei, și încheie că este nemuritor. Dl. Alexandru zicea că numai nesfîrșitul este nemuritor,

că omul, neînțelegînd nesfîrșitul, este sfîrșitul, deci sufletul este peritor. Ce gîndeşti d-ta la aceasta?

— Nici unul, nici altul, nu știu... cît pentru mine, cred...

— Bine faci.

— Un om merge cu picioarele sale pînă unde dă de un rîu sau de altă stavilă. Aci pasul său se oprește și numai privirea merge înainte. Astfel este și omul înaintea unor întrebări. Cuvîntul, cînd ajunge la culmea ce-i este însemnată, se oprește și numai simţimentul poate trece dincolo de linia aceasta.

Pentru mine, asta este un lucru de simţiment : îmi place să cred ; aceasta mă face fericit.

— Ai vorbit pre mult, îmi zise Zoe.

Într-acest minut Mărioara intră în cameră.

— Cum te afli ? mă întrebă ea.

Văzînd-o, inima-mi bătu atît de tare, că crezui că o să cază din peptul meu. O flacără trecu peste fața mea.

— Ah ! domnule ! nu credeam că mîna care scrie versuri atît de grațioase să răstoarne un urs !...

Zoe ieși, dîndu-mi ordin să nu mă mișc, căci se va înturna îndată.

Rămîind singur cu Mărioara, văzui că nu pot vorbi.

— Ești supărat ? mă întrebă ea.

— Supărat ? De ce, drăguliță ?

Ea îmi întinse mîna și eu o încărcai cu dulci sărutări.

— Nu-ţi voi da niciodată prilej să te mai superi pe mine, mai zise Mărioara. Se zice că certele trecătoare între doi ce se iubesc sînt pline de farmec... cît pentru mine, nu voi să gust acest farmec, oricît de dulce ar fi, căci atîta te iubesc, încît, dac-aș ști că suferi un minut de durere din pricina mea, aș muri de durere.

— Mărioară ! înger dulce al vieții mele ! mai zi aceste vorbe ! ele răsună la urechile mele ca harpile antice !

— Dar nu voi nici tu să mă faci să sufăr... oricare ar fi pricina suferințelor mele, numai de la tine să nu vie, nu-mi pasă ! iar dacă tu ai fi acela ce mi-ar da prilej de suferință, o, Manoile ! sărmana inima mea s-ar zdrobi !...

— Ce zici tu, dulce și crudă Mărioară ! Dar eu sînt numai voința ta, cugetarea ta, simțirea ta, subt o altă

formă ; un lucru ce-ţi zîmbeşte, cu care poţi să te faci şi să-l zdrobeşti sub picioarele tale.

— Vorbele tale, Manoile, îmi îmbată inima, însă spune-mi, drăguţul meu, sînt ele sincere ?

— Sincere ? pentru ce te îndoieşti, sufletul meu ?... îndoiala, ca vermele floarea, sfărîmă inima în care întră. Dar nu ; tu ai cuvînt, vorbele nu dovedesc nimic... trebuie fapte... ei, bine, viaţa mea ! ceri-mi o dovadă... orice vrei... poţi să-mi zici : „Aruncă-te în foc, în apă !..." voi face tot pentru amorul tău ; tot, înţălegi tu ?

— Mulţămesc, Manoile !... Nu ai trebuinţă de astfel de sacrificiuri, ca să placi inimei mele ; căci moartea ta, o, dulcele meu ! ar curma deodată şi zilile mele. Tu-mi poţi da altă dovadă de iubire ; poţi să-mi rădici deasupra inimei vălul cel posomorît ce mi l-a aruncat gelozia... Manoile ! Manoile ! pune mîna ta pe inima mea : acolo este un dor adînc, un dor de care numai lipsirea ta de aice poate să-l împace... sînt geloasă, geloasă ca o tigrească !...

— Dar pentru ce, scumpă Mărioară ?

— Pentru ce ? mă întrebi pentru ce ? Ştiu eu ! întreabă inima mea, pentru ce te iubeşte ?

— Voieşti să plec ? Voi pleca astăzi, mîine, cînd vei voi... însă ai gîndit cît o să sufăr departe de tine ? Ochii mei, nemaivăzîndu-te, or să se închiză şi or să se deschiză în lacrămi ! Zilele mi se vor părea lungi ca anii ; viaţa, fără tine, va fi amară... tot ce mă încînta mai nainte va perde farmecul său ; şi dacă aş fi osîndit a nu te mai videa, numai mormîntul aş putea să mai iubesc după tine.

— Nu, Manoilul meu !... trei zile după plecarea ta de aice, voi veni după tine, oriunde te vei afla, şi amorul cel mai sincer va fi preţul suferinţelor tale...

— Cum vrei, Mărioară...

— Aşadar, pleci ? ah ! tu mă linişteşti şi mă fericeşti... voi gîndi la tine ziua şi noaptea...

Vorbind astfel, ea plecă fruntea pe buzele mele... Gura mea pe buzele sale !... O, fericire dumnezeiască ! de ce nu am murit sub sărutările ei !...

Zoe întră însoţită de doctor. Mărioara se depărtă repede.

Esculapul îmi cercetă rana de la umăr.

— Merge bine, zise el ; peste trei-patru zile vei putea ieși.

Toți oaspeții d-lui N. Colescu intrară în camera mea.

— Ce faci, voinicule? mă întrebă d. N. Colescu.

— Iată un om ! zise Duduca. Dacă nu erai d-ta aș fi fost moartă.

Zicînd aceste vorbe, ea se uită lung la Alexandru.

— Ce te uiți așa ? răspunse acesta. Vrei să zici că am fugit ? te înșăli ; vînătorii pot să mărturisească... văzîndu-vă în pericol, am aruncat carabina, ce-mi era netrebuincioasă, și am alergat să iau un cuțit de vînătoare...

— Ești fricos, îi zise Duduca. Pentru toată lumea, n-aș voi să iau un bărbat ca d-ta.

— Ai curaj, răspunse acesta, căci cel ce-ți va da mîna ar trebui să aibă mare curaj.

Dl. N. Colescu rîse cu plăcere.

— Să lăsăm pe Manoil, zice el. Poate că are trebuință de liniște.

— Eu rămîn să-l îngrijesc, zise groasa Duducă.

— Nu are cine să-l îngrijească, îi răspunsă d. N. Colescu.

— Ești nesimțitor ! strigă ea.

După aceste vorbe se făcu un rîs general ; toți ieșiră, afară de Zoe.

— Ce face doamna N. Colescu ? întrebai pe copilă.

— Doarme. Toată noaptea a veghiet.

— Ce înger !

— Înger, nu-i așa ? Ea nu urăște pe nime... niciodată gura ei nu se deschide să zică o vorbă amară... toți o iubesc...

— Dar d-ta ?

— Eu ? este tot ce iubesc pe lume. De la moartea maică-mea, ea-i ține locul : cînd mă vede, ochii i se împlu de lacrămi de bucurie...

— Ești fericită, căci are cine să te iubească, trist lucru este omul singur pe lume !... eu, care nu am părinți, frați, pe nimeni, în sfîrșit... Ah ! cît de amară mi se pare singurătatea !...

— Nu-ți face inimă ră, zisă ea cu o lacrămă în ochi. Cît vei fi aice, nu vei fi singur ; eu te-oi iubi și te-oi îngriji ca pe un frate !

— Cît voi fi aice ! dar peste trei zile trebuie să plec...

— Să pleci ? dar doctorul ? dar mătușica ? dar eu ? o, nu te-om lăsa. Ești singur, mi-ai zis ; dacă te-i îmbolnăvi, cine o să te caute ?

Doamna N. Colescu întră în camera mea.

— Mătușică ! zisă Zoe, spune-i că este nebunie să plece ; vra să se pornească peste trei zile !...

— Vrei să pleci ?

— Îndată ce voi fi bine.

— Bine, zise Smărăndița.

— Bine ! ce zici, mătușică ? Dar dacă s-a bolnăvi iar ?... nu vezi cît e de slab ?

— Noi nu-l vom lăsa, zise Smărăndița zîmbind ; și d-lui va fi bun a rămîne.

— Am dat cuvînt, zisei.

— Cel puțin n-o să întîrzii și o să ne scrii de unde vei fi, nu-i așa ? pînă atunce însă, să guști ceva, foame ți-e ?

— Aș mînca ceva.

— Zoe ! strigă să aducă o supă !

Copila ieși.

— Mi-ai făgăduit, zise Smărăndița, să nu faci nimic făr-a mă întreba... hotărîrea-ți de plecare mă încredințează că-ți calci cuvîntul.

— Oh ! iartă-mă ; dar o scrisoare de la București...

— Nu-i adevărat.

2 iunie

Ți-am fost scris că plec peste trei zile ; iată opt și sînt tot aice ! „Ești un om fără hotărîre", vei zice tu ca totdeauna. Dar dac-ai ști cauza, ți-ai retrage vorba îndată.

Eu sînt ca omul acela care, după ce a clădit un palat măreț, după ce s-a îmbătat de fel de fel de vise că va trece la umbra lui o viață fericită, vede picînd într-un minut edificiul său.

Mărioara, acel înger ce-mi da viață, acel suflet candid, curat, nu mai este! Vorbele ei, zîmbetul ei, amorul ei, sărutările ei, fum și minciună! Iubește pe altul!

Ți-aduci aminte unde eram pe la sfîrșitul scrisorii din urmă?

După ce rămăsăi singur, un fecior îmi adusă supa. Acesta este un om din felul acelora de care [se] zice: „Îi prinde mîna la toate". Unul din oamenii aceia ce vorbesc singuri cînd nu se află un al doile.

— Mări! aș fi dat simbria me pe un an s-o fi ucis eu!... să fi văzut atunci, duminica la horă, cum s-ar fi uitat fetele la mine! pînă și fata popii cu ochii verzi ca brîul diaconiței... și niște buze!... parc-a mîncat vișene!... dar fudulă, cum nu ți-a mai dat ochii... mai lesne te apropii de moș popa cînd adună colaci duminica!... zău, mai bine de dv. boierii... cuconița Mărioara, fată de boier, și...

— Și ce?

— Ce, nu știi?

— Ce să știu?

— Ce am zis?

— Ai zis, Mărioara, fată de boier, și...

— Și... dar să nu mă spui.

— Nu te teme.

— Se lasă de o sărută domnul Lisandru.

— Cum poți s-o zici asta?

— Nu-i vina mea... nu face foc, că fum nu iesă.

— Ai dovadă?

— Colo! colo! zisă el bătîndu-și peptul.

Atunci scoasă un bilet și mi-l dete. Îl deschid repede și cetesc:

„Amorul tău e minciună! trebuie să-mi dovedești ca să mă încredințezi... te aștept la miezul nopții, în grădină, lîngă leul de marmură..."

Această lovitură fu crudă! Dar mă mîngîiam că tot nu va fi adevărat.

Toți sîntem astfel: moartea vine să ne închiză ochii; noi simțim și tremurăm; cu toate aceste, o rază de speranță zîmbește încă între noi și mormîntul nostru. Cea

din urmă rază de speranță zboară cu cea din urmă suflare a vieții !

Feciorul luă cu el scrisoarea și blestemile mele.

Zoe veni.

— Ești gînditor ? îmi zisă ea.

— Mi-am schimbat hotărîrea.

— Cum ?

— Nu mai plec.

— Bravo, zisă copila cu bucurie.

— Am gîndit așa : „Zoe vra să rămîi aice. Aceasta îi face plăcere... de ce să n-o ascult ?"

— Adevărat ?

— Foarte adevărat, îngerul meu !

4 iunie

E noapte, încă cinci minute... Mărioara are a veni în grădină... să mă scol, să ascult !... toată lumea doarme... e miezul nopții, și nopțile de vară sînt mici !... nu se aude nimic, decît privighitoarea care din cînd în cînd, obosită, sloboade cîte un trist țipet, descordat ca dorul inimei mele... minute fatale ! voi o să hotărîți soarta mea !... Orlogiul de la poarta curței bate miezul nopții... tot corpu-mi tremură... picioarele mele slabe abia mă țin... iată-mă lîngă statua leului... să mă ascund după acești arburași de liliac, ca să văd de la întuneric adevărul ce o să-mi zdrobească inima !... nici o frunză nu se mișcă... bolta cerului e încărcată de nori... auz o șoptă !... o umbră înaintează prin întuneric... Alexandru se pune pe piedestalul statuei și începe a șuiera ușor un cîntec monoton și discordat... trec zece-cincisprezece minute... Mărioara nu mai vine... poate sînt înșălat... cîte bănuiri nu-mi trece prin cap... dar auz fîșiitura unei rochii !... o femeie trece pe lîngă mine și merge spre Alexandru... o șoptă ! să ascult !...

— Mi-ai zis să viu aice, dacă te iubesc. Iată-mă ! Ah, Alexandre ! mustrările ce-mi faci nu le merit !...

Ce auz !... aceste vorbe !... Nu e Mărioara !...

5 iunie

— Ai dat biletul Mărioarei ? întrebai pe feciorul cel limbut.

— Nu l-am dat c.c. Mărioarei, domnul Lisandru mi-e drag, să-l bag de cap în sîn ! lasă că-mi zice : „hei, mă !“ și se uită la mine printr-un petec de sticlă; dar nu scoate să-ți dea o para !...

— Ce-ai făcut dar, biletul ?...

— L-am dat cucoanei Duducăi, ca să se bată dracii în capete.

Atunci înțălesei că femeia din grădină era Duduca.

— Mai am un bilet, zisă feciorul, acesta e de la c.c. Mărioara ; am să-l dau domnului Lisandru.

— Să videm.

Luai biletul.

„Alexandre !

Pentru ce te plîngi de mine ? cum a putut să-ți treacă prin minte că o să-mi placă Manoil ?! am mai bun gust, trebui să știi... Manoil ! un om care nu știe a face decît versuri și care nu are alta decît poezia ! care nu este de potriva mea, nici după raportul nobilimei, nici după raportul bogăției... Ești copil !... Ș-apoi el o să plece... ce dovadă poate fi mai bună împotriva bănuielilor tale ?“

— Lasă-mi biletul acesta.

— Ia-l, îmi zisă feciorul.

„Ah, Mărioară !... socoteam că ești o cochetă ; dar ești o infamă“.

7 iunie

— Mi-ai fost dat parola să pleci, îmi zisă Mărioara.

— Mărioară, îi zisei, cu mîna asta nu pot scrie ! Voi să însemnez rufele ce am dat la spălătură... scrie, drăgușoara mea !

Ea luă pana și hîrtia și scrisă cele ce îi dictai. După ce-i mulțămii, luai talismanul acesta și-l ascunsei în sîn, ca să cercetez în urmă dacă scrisoarea seamănă cu a biletului.

— Așadar, o să pleci ?... mă mai întrebă Mărioara.

— Voi pleca, drăguliță... dar pentru ce vrei să mă gonești așa curînd ?... Ei, Mărioară, Mărioară ! știu eu de ce voiești tu să plec...

Ea roși și zisă :

— Nu aveai trebuință să mi-o spui, căci ți-am spus-o eu.

— Nu ascunde simțimente adevărate sub vorbe măgulitoare și fățarnice...

— Ce vrei să zici ? Nu te înțăleg, Manoile ! ce vra să zică schimbarea asta repede ?!

— Schimbarea asta repede ! ai cuvînt, e repede... dar ce face timpul ? o oară, o minută, pot face mai mult decît un secol... dacă vreodată lumea s-ar zdrobi, un minut, o secundă ar fi destul pentru aceasta : eu sînt o mică atomă. Pentru ce te miri că m-am schimbat atîta de curînd ? „Nu mă înțălegi“, mi-ai zis. Ascultă, Mărioară ! îți voi vorbi cu demnitate și cu respect, și nu pentru că meriți, dar pentru că nu mi se cuvine mie a vorbi niciodată... a vorbi cu niște astfel... Tu, Mărioară, iubești pe altul ; nu te mustru pentru aceasta ; nici nu voi să-ți vorbesc ca un preceptor... dar te mustru pentru că m-ai amăgit ! dacă nu mă iubeai, dacă altul era în inima ta, pentru ce nu m-ai răspins ? Atunci, stima mea ar fi crescut pentru tine... acuma simț numai un despreț adînc !... nu ți-am făcut niciodată nici un rău, pentru ce să voiești nenorocirea mea ? pentru ce să mă înșeli ? nu eram fericit poate înainte de a te iubi, dar credeam în fericire ; credeam în sinceritatea oamenilor și în sfințenia unui cuvînt dat... astăzi mi-ai răpit credința aceasta ! Ieri, inima-mi era încă tînără, astăzi, un bătrîn de o sută de ani nu ar voi să-și schimbe inima cu mine ! Cînd te-am văzut pentru întîia oară, credeam că întîlnesc un înger, încungiurat de aereala tuturor calităților lui ; fruntea ta strălucea de inocenție și îmi zicea : minciuna este străină pe buzele aceste ! sărutarea doarme încă pe fruntea astă candidă ! fiece vorbă a ta răsuna la urechile mele ca o muzică dumnezeiască ; și abia una murea pe buzele tale, și alta mîngîia urechea mea !... astăzi, acea ființă dulce și curată s-a stîns ca un vis poetic ! astăzi, inima mea s-a închis la orice iubire ; amorul tău pare că

n-a existat niciodată!... dar ce rău ți-am făcut, pentru ca să merit astfel de trădare?

Vorbind așa, mă înecasăm în lacrămi.

— Nu; nu se poate!... am auzit și am văzut rău... nu, căci ar fi prea trist, prea crud pentru omenire!

Plîngeam ca un copil și căzui pe pat, unde-mi ascunsei lacrămile și suspinele mele.

— Ești nebun! îmi zisă ea. Nebun! ce lucru aduce bănuială în inima ta, Manoile?

— Un bilet ce ți-a scris Alexandru, și altul ce i-ai scris tu lui...

— Din aceasta și mai puțin înțăleg!... dar sînt eu răspunzătoare de cele ce scriu alții? ești sigur că biletul ce zici c-am scris eu este adevărat?... Apoi cine te încredințază că acel ce-a scris biletile astea n-a voit să facă intrigi?... Manoile! tu ai inimă bună și nobilă; dar ești copil și lesne crezător!... osîndești făr-a te gîndi îndestul. Nu, tu nu cunoști inima mea; nu știi ce amor are ea pentru tine! nu cunoști încă ce sînt oamenii; biletile acestea nu pot fi scrise de mine, nici de Alexandru... gîndește-te bine... adu-ți aminte! Smărăndița te iubește: ea poate vra să puie răceală între noi... gelozia este demnă de orice întreprindere...

— Smărăndița! ah! nu... viața-mi pun pentru dînsa!

— Cugetă bine! cine ți-a dat biletele aceste?

— Un fecior.

— Un fecior? vezi? de unde știi că acela nu era poroncit... dar eu nu voiesc, acuzînd pe alții, să mă dezvinovățesc eu... cercetează singur... pîn-atunci, lasă-mă să-ți spun cît te iubesc!... ah! Manoile! amar ai întristat inima mea cu vorbele tale! ești foarte nedrept, Manoilul meu! vrei să auzi un cuvînt încă de amor?... din ziua în care te-am văzut, o, îngerul meu, o viață nouă a început pentru mine! zilele trec pline de dulceață și de fericire! aș voi ca viața mea să nu mai aibă sfîrșit, sau să se stîngă într-unul din minutele acele cînd îmi zici: te iubesc!... dar tu ești crud... simți plăcere să vezi curgînd lacrămile mele! ești fericit cînd îmi zdrobești inima!... dar pentru aceasta nu te pot urî, sufletul meu!

Vorbind astfel, fruntea ei se plecă pe fruntea mea... buzele noastre se întîlniră, lacrămile noastre se amestecară. Uitai tot.

8 iunie

Fericire ! fericire ! dulce sargente, cătră care sufletul meu zboară însetat ! în deșert voi să sorb din undele tale : tu te usuci îndată ce atingi de buza mea !

Haragul de vie cade și în căderea lui atrage vița după sine.

Astfel și femeia, în căderea ei, atrage omul care-și legasă ursita de ursita ei.

Mărioara m-a tîrît în căderea sa.

„Sigur ești că-i vinovată ?" mă vei întreba.

Ascultă :

Îndată ce ieși de la mine, deschisei biletul ei cătră Alexandru ; îl alăturăi cu scrisoarea Mărioarei ce-mi lăsase însemnînd rufele.

Scrisoarea este tot aceea, nici o deosebire !

Vezi dar că toate s-au isprăvit.

9 iunie

Îmblu fugar pe dealuri și pe văi.

— Ce te faci ? mă întrebă Zoe astăzi. Toată lumea te dorește, mătușica e tare îngrijită !... nu e bine ce faci ! ești trist, tăcut, suferi ! și nu vrei să spui nimărui ce ai !... socotești că nimeni nu merită încrederea ?

11 iunie

Nu mai sînt stăpîn nici pe necazul meu, nici pe lacrămile mele !... dar lumea aceasta este un infern ! O, Dumnezeul meu, nu mă lăsa !...

Îți aduci aminte ? făgăduisăm unei fete să-i duc patru sute lei, pentru ca să scoată pe tatăl său de la închisoare... ei, bine ! poți să mă mustri și să mă bles-

temi !... sînt un nebun, un ucigător !... abia ieri mi-am adus aminte de dînsa.

Ieri dar, alergai să-i duc banii, temîndu-mă să nu fie prea tîrziu.

Mă apropii de casa ei. Pe prispă afară, văz un bătrîn cu părul alb și cu ochii în lacrămi. Cîteva femei din sat stau tăcute împregiurul său. Ele îmi făcură loc.

— Unde este Tudora ? întrebai.

— Tudora ?... îmi răspunsă una din femei cu lacrimile în ochi.

Adunarea lor, starea bătrînului, ce mi se păru a fi tata Tudorei, îmi deteră o tristă părere de rău.

— Iată tată-său, îmi răspunsă femeia pe care o întrebasăm.

— Moșule, unde este fiica ta ?

— Ce vrei cu ea ? zisă acesta rădicînd capul.

— Îi aduc niște bani cu care să răscumpere datoria tată-său.

— E prea tîrziu, răspunsă moșul.

— Cum ?... unde e fata ?

El îmi arătă cu mîna casa.

— A murit ? întrebai cu nerăbdare.

— De murea, ar fi fost mai bine de ea, dar Dumnezeu a păstrat-o, pentru ca să mă amărască și mai mult !...

— Ce vra să zică aste ? spuneți-mi, pentru D-zeu !

Moșul își șterse ochii cu mînica cămeșii și-mi zisă :

— Cînd eram închis la subcîrmuire pentru datorie, biata fată alerga din casă în casă să facă banii ; dar fără nici un folos ! căci oamenii din satul nostru sînt sărmani. Proprietarul auzi de una ca asta, și o chemă la curte. „Ține patru sute lei să scapi pe tată-tău !“ Atunci copila plînse de bucurie. „Dar avem să facem o tocmală“, mai zisă proprietarul. „Orice vrei“, răspunsă copila.

La chipul de învoială ce-i spusă acesta, fata aruncă banii și ieși plîngînd. Subcîrmuitorul zisăse Tudorei că de n-a aduce banii în două zile, are să mă bată și să mă trimită în heară la cîrmuire. Peste două zile mă scoasă din închisoare să mă bată. Atunci Tudora vini

țipînd și se aruncă în brațele mele. „Nu-l bateți, strigă ea, căci în două ceasuri aduc banii !“

Copila fugi ca fulgerul înainte de a apuca să-i vorbesc ceva. Subcîrmuitorul, peste două ceasuri priimind banii, dete poroncă să mă sloboadă. Eu atunci pornii cu copila la sat. Cînd intrai în casă, Tudora era cu ochii roșii de plîns. „Unde ai găsit banii ?“ o întrebai. Ea nu știa ce să-mi răspundă. Treaba asta nu-mi plăcu : niște gînduri rele îmi trecură prin cap. O muiere îmi spusă mai pe urmă adevărul. Copila, cu o zi mai nainte de a mă scoate să mă bată, era plină de bucurie ; căci, zicea ea, așteaptă un boier de omenie să-i aducă patru sute de lei. Dar, după ce scăpătă soarele și nu se arătă nimeni, biata copilă își smulsă părul și plînse amar. Atunci veni la dînsa o babă uricioasă și-i zisă :

„Mîni or să bată pe tată-tău ; el slab și bătrîn... poate să moară în bătaie... stă în mîna ta să-l mîntui... haide la boier să-ți dea patru sute de lei... tocmala o știi...“ Tudora nu știa ce să mai facă... cinstea îi era dragă... dar cum să mă lasă să mă bată ?... afurisita de babă nu o slăbi pînă ce-i perdu sufletul !...

La aceste vorbe, unchiașul scoasă un gemăt de durere ; apoi urmă :

— Cînd aflai aceste perdui mințile și luai toporul s-o ucig. Dar cînd o văzui în ochi îmi căzu ferul din mînă, că-mi era dragă ca soarele. „De unde ai luat banii ?“ strigăi încă o dată. Ea pusă ochii în gios și tăcu ca pămîntul. „De unde ai luat banii, ticăloaso ?“ o mai întrebai. Atunci căzu la picioarele mele plîngînd. „Tudoră ! Tudoră ! numai pentru tine rămăsesăm încă în lume, părul meu alb îmi sta cu drag pînă astăzi, căci nu era rușinat... la horă, la nuntă, nici o fată nu era mai frumoasă ! oamenii ziceau văzîndu-te : «Ferice de tatăl tău !» iar eu, auzind așa, plîngeam de bucurie ! tu creșteai ca un brad verde dinaintea casii mele și călătorii se opreau ca să privască... cînd aveam vrun năcaz, mă întorceam acasă și vederea ta mă făcea să uit durerile mele, căci erai curată ca îngerii și-mi erai dragă ca lumina ! astăzi copiii m-or arăta cu degetul și vor zice : «Iată un tată ce și-a vîndut sufletul fiicei sale !» trecătorii vor ocoli casa mea de acum înainte ! cînd voi avea un păs, vederea ta

nu mă va mîngîia... o, copilul meu, fii blăstămată !“ Astfel îi vorbii ; dar ochii mi se împlură de lacrămi... m-am căit... vroii s-o rădic... o, Dumnezeule !... nu zicea nimic... nu vedea nimic... nebunisă !... Tudoră ! Tudoră ! iartă-mă, fata mea !

— Cine mă cheamă ? strigă Tudora din casă.

Unele femei se depărtară cu copiii în brațe.

Tudora ieși. Fața ei era galbănă și veștedă ; ochii stînși în pulbere ; straiele sfîșiete.

— Cine mă cheamă ? strigă încă o dată, fără să se uite la mine.

— Eu... nu mă cunoști ?

Nefericita fată rădică ochii asupra mea, buzele ei se întinseră și se distinseră ; ochii ei străluciră un minut.

— Tu mă chemi ?... cine ești tu ?... nu te cunosc ! ce cați aici ?... ce mai ceri ?...

Atunci fața ei îngălbeni și mai mult.

O mișcare nervoasă îi cuprinsă tot corpul.

— Stăi ! stăi ! tu mi-ai răpit viața și liniștea... voi să te sugrum...

Vorbind astfel, se aruncă cu furie asupra mea, eu mă trăsei la o parte.

— A zburat ! zisă ea rîzînd cu hohot.

După aceasta, se întoarse în casă, șoptind : „Tu creșteai ca un brad verde înaintea casei mele...“

— Ține, zisei bătrînului, iată patru sute lei să-i înapoiești proprietarului. Mai ține alți patru sute să-ți cumperi boi... mîne voi trimete un doctor... poate să o lecuiască.

— Cei patru sute lei ai proprietarului îi iau, ca să răscumpăr cinstea sîngelui meu ; ceilalți, nu ; căci nu am multe zile de trai... de doctor nu este trebuință.

— Cine este proprietarul ? întrebai.

— D. Alexandru... răspunsă o femeie.

— Te voi răzbuna, cu sîngele meu !

12 iunie

Un deșert amar este în inima mea !... aș voi să mor !... nimic nu mă ține pe pămînt !... ce gîndești tu despre

suflet ? Omul e prea neferice aice jos, ca să sfîrșească aice ; prea sus, prin facultățile sale, ca să aibă aceeași ursită ca o reptilă !... am cîteodată minute cînd sufletul meu se îmbată de o dezmerdare cerească... Ah ! cum aș voi atunce, legănat de visul de raze al inimei, să nu mă mai cobor în coperemîntul țărînos în care sînt legat !... dar... eu rămîi încă în lume... visele dulci zboară, și realitatea mă privește rînjind !...

Lăsați-mă cel puțin a crede că este o altă viață, a căriia seninătate nici un dar nu o turbură ! unde minciuna este necunoscută ; unde amorul este nesfîrșit... între noi să rămîie, cine poate dovedi că sufletul este nemuritor ?...

O, cărțile !... iată inceputul durerilor mele !... cum aș fi voit să fiu un muncitor de aceia ce-și trec viața în simplicitate și nu se mai comunică cu cugetările altora !...

13 iunie

Știi tu ce vra să zică viața de familie ? ah ! dragul meu ! fără Smărăndița, fără Zoe, aș fi mort !... ele sînt adese pe lîngă mine, întrecînd toate dorințele mele ; întristîndu-se de întristarea mea ; bucurîndu-se de cîte ori un zîmbet rătăcit îmi întinerește fața !... tu știi, abia sînt de douăzeci și unul de ani ; cine mă vede îmi dă treizeci.

15 iunie

Aice se întîmplă, în umbră, lucruri cu totul ciudate. Ieri eram singur în grădină. Smărăndița veni acolo ţiind în mînă un bilet deschis.

— Ce însemnează gluma asta ? îmi zisă ea. Cum îmi faci declarații, fără să-mi cei voie ? Ai uitat tocmala noastră ?

— Ce declarații ?

— Poate vrei să tăgăduiești ? ce este asta ? Îmi dete biletul și cetii :

„Doamna mea !

Toate au un termin în viață, este timp de cînd sufăr în tăcere !... te iubesc mai mult decît viața !... Oh ! dar pana omenească nu este în stare să descrie simțimentele noastre... ea le profană și învăluie flacăra dumnezeiască a simțimîntului ! nu sînt vorbe, nu sînt idei, nu este nimic în lume și în cer care să exprime amorul meu !... în starea dureroasă în care sînt, două căi au rămas pentru inima mea, — să-ți declar patima asta, sau să mor !... dacă ești rece la toate aceste, cel puțin fii generoasă... lasă-mă să cred, să sper c-a mai rămas pentru mine o zi dulce în viață !...

Știi bine : sînt copil... nu-mi zdrobi inima și viața cu disprețul !

Manoil"

— Era timp să rîd și eu o dată ! răspunsăi rîzînd după citirea acestui bilet. Un om sau o femeie care se respectă nu scrie bilete.

— Cred, Manoile, și-mi pare bine, dar voi să discopăr cine se apucă de astfel de intrigi fără rost.

— Așteaptă, îi zisei și, scoțînd biletul Mărioarei, văzui că scriptura, pe ici, pe cole, semăna. Am aflat, îi mai zisei, cine face intrigile astea.

— Cine ?

— Oh ! nu-ți voi spune niciodată.

— Dacă nu este secretul d-tale, nu te silesc să-mi spui.

— Nu este secretul meu, și nici n-am dat parola să tac.

— Apoi, dar, ce te oprește ?

— Vei să știi ? ei, bine ! scrisoarea asta este plăsmuită de Mărioara. Iată însemnarea asta de rufe, uită-te și la bilet !...

— Ai cuvînt, îmi zisă ea. — Apoi căzu în gînduri.

— Nu spune nimărui ; îmi repetă ea.

Care este țelul Mărioarei, să facă astfel de intrigi ? vra să mă gonească de aici ?

Zilele trec ; şi, dintr-una într-alta, întristarea cîştigă loc în inima mea !

Sînt atît de distract, încît am uitat să-ţi vorbesc de cele ce mi s-au întîmplat în aste două-trei zile.

Smărăndiţa (negreşit pentru ca să-mi facă plăcere), pusă la cale să mergem la o mănăstire de maici în munţi.

Eram singur.

— Vii la mănăstire ? mă întrebă Zoe întrînd. Îmi aruncăi ochii asupră-i. Noroasa ei cosiţă era împletită cu bobocei de roze. O rochie de amazonă verde şi un guler alb de batistă era toată podoaba ei. În mînă ţinea o pălărie de paie ; în ceilaltă un bici.

— Vrei să mă însoţeşti calare ? altfel mătuşica nu mă lasă să încalec.

— N-am gust să văd mănăstirea, domnişoară.

— Eu viu să te rog... dacă nu-ţi face plăcere, nu veni ; voi rămînea şi eu acasă.

— Văd că refuzul meu te costă ; nu voi să mă crezi de rău... viu, domnişoară !

— Vii ?

— Ce n-ar face cineva pentru un înger atît de dulce !...

N-apucă a auzi cuvintele mele şi Zoe ieşi, sărind de bucurie şi spuindu-mi că la scară este un cal înşelat pentru mine.

— Aibi grijă de Zoe, îmi zisă Smărăndiţa cînd pornirăm. Să nu facă nebunii, şi să o răpească calul.

Zoe abia se văzu în cîmp şi pusă calul în galop ; trebuia să mă ţin de dînsa după ordinul ce-mi dasă Smărăndiţa.

În tot cursul călătoriei, Mărioara întorcea capul cătră mine.

— Ce are Mărioara de se tot uită la d-ta, îmi zisă frumoasa mea amazonă.

— Domnişoară, mai opreşte-ţi calul, căci nu mă pot ţinea de d-ta mai mult... ş-apoi al meu e cam tare în gură şi mi-a cam obosit braţul.

— Dar d-ta de ce nu vorbeşti Mărioarei ? poate ai vreo bănuială pe dînsa ?... de cînd am înţeles aceasta, nu-mi mai e dragă.

După o oară de călătorie, ajunserăm la porțile schitului. Starița ne ieși înainte. Intrarăm într-o sală foarte curată, dar foarte simplu mobilată. Sărutarăm mîna staritei, apoi șezurăm.

După cîteva vorbe neînsemnătoare, Smărăndița începu cu starița o convorbire religioasă, din care nu înțelesei nimic.

Zoe venisă lîngă mine. Ea era fragedă și rumenă ca un frag. Voia să-mi vorbească de cai, — și vorbele se înecau în buzele sale ; atîta mulțămire avea să-mi vorbească !

— Ia uită-te, îmi șopti, Mărioara ce rău să uită la mine !

— Nu băga de samă !

— Dar nu i-am făcut nimică.

— Ce spuneți voi acolo la ureche ? ne zice d. N. Colescu.

Zoe roși ca sîngele.

Două surori tinere au adus dulceață și cafea. Una din ele, care părea a fi mai mare, avea numai șasesprezece ani ; frumoasă ca o zînă. Ceielaltă, de o frumusețǎ mai mediocră, dar cu ochii mult mai frumoși, negri, în care se îneca cel ce se uita la ea.

Maica starița ne spusă că aceste două surori mîne au să se călugărească, și ne invită să asistăm la ceremonie. La aceste vorbe fetele, care sta în picioare așteptînd să ia felegenele de cafe de pe la noi, schimbară fețele ; cea mai mică ieși, iar cea mai mare plecă capul în gios și scăpă cîteva lacrime pe tabla. Eu, care o priveam, mîntuindu-mi cafeaua, mă sculăi să pui felegeanul pe tabla și ea atunce rădică la mine doi ochi frumoși albaștri care se scălda în lacrămi ca două viorele în roua dimineții.

După ce adună toate felegenele, tînăra soră ieși.

Poți să-ți închipuiești de cîtă întristare s-a împlut sufletul meu !

„Sărmană copilă ! tu nu ai fost născută să te vestezești la umbra acestei închisori ! cînd te-ai născut pe lume, maică-ta te legăna pe brațile sale și visa pentru tine cununa maritagiului ! această cunună se schimbă într-un văl etern. Mai tîrziu, cîte vise frumoase nu îmbăta închipuirea ta cea tînără ! tu visai o viață dulce și

plină de iubire în sînul uneii familii !... un soț june și frumos ca visele tale ; palate, diamanturi !... ah ! iată-te astăzi aruncată în mijlocul unor inimi ce nu mai bat pentru lumea aceasta ! soțul tău este crucea altarului ; vestmintele-ți aurite, rasa ta ; diamantele, lacrămile tale ; palatul tău, biserica !..."

Un sunet trist de clopote mă trezi din aceste meditații.

— Îmi pare rău, zisă starița, că ați venit într-o zi tristă. Clopotul vestește despărțirea dintre noi a unei surori. Vă rog, dați-mi voie să-mi împlinesc astă tristă datorie, de a fi față la înmormîntare.

Damele arătară dorința de a merge împreună cu starița în ogradă spre a merge la biserică. Domnul N. Colescu și Andrei le urmară.

Eu rămăsăi în galeria chiliilor ce dă asupra ogrăzii. Mă pusăi pe o laviță care era acolo.

O călugăriță de o vîrstă cam înaintată, dar de o figură foarte dulce, trecu pe lîngă mine.

— Cine este sora aceasta ? o întrebăi.

— O, domnule ! domnișorule ! istoria surorii acestia este vrednică de știut... zău așa !

— Te rog, spune-mi-o, măicuță !

— Sînt două luni, răspunsă călugărița, răposata se afla în casa părințască. Era tînără și frumoasă. Părinții era bogați și le era dragă, căci numai atîta fată avea. Fetile vecinilor o pizmuiau, căci nu era nici una ca dînsa de frumoasă. Deodată, fața ei începu a se schimba și a se vesteji ca o floare bătută de brumă ; ochii i se împlea în tot minutul de lacrămi... nu mai ieșea din casă... în deșert bieții părinți căuta chipuri s-o dezmerde : nimic n-o mîngîia. Tată-său, nemaiștiind ce să-i facă, îi zisă într-o zi că este hotărît s-o mărite, și îi lasă voie să-și aleagă singură soțul. Copila zîmbi cu amărăciune și răspunsă : „Dacă mă iubiți, duceți-mă la mănăstire". Părinții ei, întîi, nu voiră ; dar văzînd că fata de ce mergea, melancolia-i creștea, nu mai avură ce face și o aduseră la mănăstire. După ce a venit aici, își trecea zilele în lacrămi și în rugăciuni, ca cînd o mare mustrare de cuget o gonea. Cînd ieșea din chilie, mergea numai la biserică, și nu voia macar să se uite la verdeața dealurilor și a

brazilor ce încungiură mănăstirea. Cu o zi înaintea morții, chemă toate maicele să le vorbească. „Zilele mele s-au numărat, zisă ea. Astăzi-mîine voi lăsa lumea astă deșartă. Pentru aceea vă chem înaintea plecării mele, ca să vă dezvălesc durerile mele. Eram fată tînără și fericită la părinți ; dar, într-o zi, patima întră în inima mea... O, bune maice ! iertați-mă dacă, în minutul cînd plec dintre voi, voi să zic un cuvînt care niciodată n-a profonat urechea voastră !... am iubit !... Acela ce-mi era drag nu a fost demn de curățenia inimei mele... Eu credeam că mă iubește... cine la vîrsta mea nu s-ar fi înșălat ?... Nu mă întrebați de numele său... în rugăciunele voastre rugați pentru sufletul lui, căci e un suflet pierdut... abătut de la legile lui D-zeu... un suflet negru, care negreșit a să cază în negre prăpăstii !... Aș voi să afle că, la a mea plecare din lume, l-am iertat !..."

Vorbind astfel se îneca de plîns.

A doua zi maica starița merse să o vadă. Ea era culcată pe un pat. În locul vestmintelor călugărești, ea purta o rochie albă de mireasă ! O cunună de roze pe frunte. Cine o videa astfel socotea că doarme. Era moartă.

Astfel vorbea călugărița și încetă. Iar eu rămăsei cufundat în gînduri amare.

— Și cine să fi fost înșălătorul ei ?

— Asta nime nu știe. Din toate călugărițele și surorile din mănăstire, ea trăia mai bine cu una din surorile care slujesc la maica starița... aceea poate să știe...

— Dar surorile aste care slujesc la starița, cine sînt ?

— Sînte fete de boier. Mîni se călugăresc. Ele nu voiesc. Maica starița a trimes de știre fratelui lor, care trebuie să vie, că nu șede departe.

— Ș-apoi cum să le călugărească cu sila ?

— Ei, domnule ! dacă este stăruința părinților, și dacă părinții sînt boieri... pentru noi, cele sărace, altă socoteală ; ne călugărim cînd voim, și dacă voim...

Călugărița mă lăsă, și eu rămăsei zdrobit de amărăciune. Poate-se, în secolul în care trăim, să se tolereze astfel de tiranii ? Auzi colo ! călugărie cu de-a sila ! și pentru ce ? pentru ca un părinte să facă mai fericiți pe unii din fii ; pentru ca un frate să mănînce moștenirea

părintească ? O, Dumnezeul meu ! răi sînt oamenii pe lume !

Dăduserăm făgăduința să rămînem pînă a doua zi, ceremonia înmormîntării se isprăvi și societatea noastră iarăși se întruni în salonul stăriției.

Lumînările se aprinseră, căci era seară, și lumina lor se lupta cu lumina lunei care răzbate pe ferestrele salonului.

Eu ieșii, cu hotărîre să mă preîmblu în împregiurimile mănăstirei. Cînd mă coborii în ogradă, văzui o trăsură cu patru cai ce sosise. Din ea coborî d. Alexandru C... Mă făcui că nu-l cunosc și ieșii pe poarta mănăstirei. Mă îndreptai către un iaz, care se videa lucind pe vale, puțin mai în sus. Ajungînd acolo, mă așezai pe mal, pentru ca să mă arunc iarăși în meditațiile mele.

Cerul e senin, ca sufletul cel nevinovat... stelele nenumărate, ca năsipul mării, scînteiază care de care mai mult, și ochiul care le privește se îneacă în ele !... luna, ca un glob de aur, învioșază noaptea, care este simbolul întristării... împregiurul meu e numai o armonie răpitoare !... grierii ce șușuie... prepelițele ce se întrec cu cristeii... murmura rîului care pe deasupra iezeturei cade într-o mică cascadă pe un jgheab... Pe luciul apei alte stele și altă lună se întrec în strălucire, și ochiul încîntat pune sufletul în mirare... Dumnezeul meu ! în extazul în care mă găsesc, tu oare m-ai aruncat ?... cugetările mele tu oare mi le răpești în minutul acesta ?... Ce fericire ! lasă-mă, Doamne, pentru toată viața în starea aceasta, ori fă ca să mor fără întîrziere !...

Dar ce aud ?... tăcerea se întrerumpe împregiurul meu !... un tropot... o ființă înaintează răpede fugînd... Dumnezeul meu !... ce vra să facă ?.

— Oprește-te ! strigăi, rădicîndu-mă în picioare.

— Ah !... și văzui căzînd la pămînt ființa ce mi se părea că e o vedenie.

Mă apropii... ce să văd !... o femeie !... mă uit, ea leșinase !... o rădic... sora cu ochii albaștri care-mi dăduse cafea la starița !... îmbrăcată într-un capot negru... neîncinsă... desculță... cu capul gol și cu pletile zbîrlite în neorînduială pe umere... Dumnezeul meu ! ce să fac ?...

O ţineam încă răzămată pe genunchiul meu, şi uimit de asemine întîmplare, nu ştiam ce hotărîre să apuc... în sfîrşit simţesc că peptul i se bate... începe a mişca... se uită la mine... sare deodată în picioare... se smuceşte de la mine... iar o apuc...

— Ce ai, pentru Dumnezeu ! îi zisei.

— Voi să mor, lasă-mă să mor !

— Ce fel ?

— Acolo ! acolo ! îmi zisă ea, arătîndu-mi heleşteul şi trăgîndu-se spre el.

— Nu te-oi lăsa niciodată ; nu ! dar vino-ţi în fire, pentru D-zeu ! să te omori ? e păcat. Eşti tînără... trebuie să te bucuri de viaţă... eşti frumoasă... poţi să fii fericită...

— Fericită ! Oh ! Dumnezeule ! Lasă-mă să mă-nec !

După împotrivirile ce-i făcui, în sfîrşit o făcu să-mi spuie istoria ei.

Ea, împreună cu soră-sa, rămîind fără de părinţi, fură date de fratele lor cel mai mare spre creştere pe lîngă o mătuşă a lor, călugăriţă. Crescătoarea lor, în devotismul ei, credea că ar face mare serviciu lui D-zeu ademenindu-şi nepoatele la viaţa monacală. Fetele, deşi întrevidea în lume o altă fericire, dar nu avea ce face, căci în timiditatea lor nu se puteau opune mătuşei ; apoi că fratele lor le spunea hotărîtor că el nu va ave cu ce să le înzestreze spre a le mărita şi, chiar de ar avea, ar fi prea tîrziu, căci vîrsta le s-a înaintit şi ele n-au apucat a şti nici franţuzeşte, nici a juca contradaţul. Călugăriţa muri şi le încredinţă stariţei. Fratele hotărî să le călugărească numaidecît, spre a putea să le mănînce partea lor de moştenire.

Închipuieşte-ţi frate, ce efect mi-a făcut cînd aflăi că aceste surori nenorocite sînt surori ale lui Alexandru C !...

Nu e destul atîta. Stariţa, simţind că copilele nu vor să se călugărească, a dat de ştire fratelui lor. Acesta, viind, a chemat într-o chilie pe Frosa, sora cea mai mare, şi închizînd uşa a întrebat-o de ce nu voieşte a se călugări. Ea răspunse că vroieşte a trăi în lume. Atunci poronci slugei lui şi o luă de cap, ş-apoi însuşi ticălosul

de frate o bătu cu biciul pînă ce biata copilă pronunță cuvîntul : „Voi“.

— Iată pentru ce voi să mor, îmi zisă ea.

— Trebuie să te supui soartei, soro !

— Să mă supui soartei... dar dacă am o inimă... dacă iubesc pe cineva... cu care voi să trăiesc unită toată viața mea ?

— Dar el, dacă te iubește, pentru ce te lasă în așa stare ?

— Nu este aice, domnule ! Tată-său l-a trimis pentru niște trebi ale sale peste hotar, închipuiește-ți, el care mă iubește atîta de mult, cînd se va întoarce, ce o să simtă văzîndu-mă călugăriță.

— Pot să știu numele lui ?

— Văd că ești un tînăr cu inima nobilă. Mă încred ; îți spun : el este Nae P...

— Mi-a fost conșcoler.

— Poate și prietin ? oh ! te rog, domnule, mîntui-mă ! Fă ceva pentru mine, căci el îți va fi îndatorit pentru toată viața... ce bun tînăr !... nu-i așa ? el mă iubește ca sufletul... are o inimă !... știu că are să se întoarcă cînd o auzi de moartea surori-sa.

— A avut o soră, care a murit ?

— Dar... chiar astăzi am îngropat-o. Ați văzut și d-voastră.

— Tînăra care a-ngropat-o astăzi ?

— Așa, domnule ! ea a murit jărtfă fratelui meu.

— Așadar, fratele d-tale este un monstru, pentru Dumnezeu !

— Ce ! d-ta știi ?

— Știu toată istoria, dar nu știam că fratele d-tale era care... dar sora d-tale ce va face ?

— Ea va face ceea ce voi face eu, ea nu este hotărîtoare.

— Ascultă, domnișoară. Deși sînt tînăr, încrede-te în sfatul meu. Cu fratele nu e nimică de făcut ; el este fără inimă și foarte hotărîtor. Nime nu poate să-ți dea nici un ajutor. Cu toată inima aș vra să-ți dau orice ajutor, dar îmi e cu neputință. Să-ți pierzi viața e păcat și cu aceasta ți-ai ucide amantul care știu că are o inimă simțitoare. Să te împotrivești este în deșert, căci vei fi

expusă la torturile fratelui. Călugărește-te, și aceasta nu te poate opri a trăi cu omul care iubești.

— Să înșel pe D-zeu ? o ! asta n-oi face.

— D-zeu, carele este drept, nu va privi ca nelegiuire amorul d-tale. Rasa care-ți vor pune e cu sila. D-zeu îți va da voie să o lepezi cînd nu vei fi vrednică a o purta.

— O, Dumnezeul meu ! zisă biata copilă ; fie după voia ta !

Mă întorsei cu sora în mănăstire.

Societatea noastră era adunată în salonul stăriției. Alexandru ședea pe un scaun lîngă starița. Smărăndița se preîmbla.

— Unde ai fost ? îmi zisă ea.

— Am scăpat un suflet de la peire.

— Ce fel ? Dar pe aici nu știi ce s-a întîmplat ?

— Știu, voiești să-mi spui despre surorile lui Alexandru ? Pe cea mai mare am scăpat-o de la moarte ; era să se înece într-un heleșteu ; din întîmplare, aflîndu-mă pe acolo, am oprit-o de la hotărîrea ei.

— După ce a torturat-o ticălosul de frate, ea a fugit din mănăstire, și era cu toții îngrijiți.

— Dar ce zici despre soarta copilelor acestora ? Nu e chip a le mîntui ?

— Nici un chip. Ar trebui să se supuie soartei.

— Pe cea mai mare am înduplecat-o.

— Bine. Cea mai mică nu rezistă. Mai tîrziu... vom videa.

Convorbirea aceasta, făcută la o parte, nu fu auzită de nime. Starița ne anunță oara de cinat. Zoe veni și-mi luă brațul pentru ca să trecem în salonul de refectorie. Alexandru luă pe Mărioara, și d. N. Colescu pe Smărăndița.

În timpul mesei, domnea o monotonie mare ; toate sufletele pare că era ocupate de întristare. Alexandru era schimbat la față, ca un om care s-ar lupta cu mustrarea de cuget și cu hotărîrea sa totodată. Mărioara din cînd în cînd îi adresa cîte o vorbă, la care el nu răspundea decît cu vreun semn tăcut. Smărăndița era silită din cînd în cînd a răspunde cîte o vorbă scurtă la întrebările ce-i făcea starița.

— Tot așa trist ești ? mă întrebă Zoe.

— Nicidecum.
— Ai auzit ce s-a trecut p-aice ?
— Ştiu toate, îngerul meu !
— Unde ai fost ?
— M-am preîmblat pe afară din mănăstire, am fost pîn' la heleşteu.
— Mi-au vorbit nişte călugăriţi de heleşteul acela. Mi-au spus că în el multe suflete s-au înecat. Era teamă că sora lui Alexandru să nu se fi aruncat acolo. Era să trimită stariţa s-o urmărească, cînd s-a făcut nevăzută ; dar Alexandru a zis că s-o lase mai bine să se peardă, să nu-i mai audă numele.
— În adevăr că era să se pearză nenorocita, dar eu am mîntuit-o.
— Eşti un înger !

Cina se sfîrşi. Fiecare se retrase în camera de dormit.

Ieşii încă o dată în curtea mănăstirei. Frumuseţa naturei mă îndemna să mă preîmblu încă cîtva timp şi să mă arunc iarăşi în meditaţiile mele.

Trecînd pe lîngă biserică, luăi sama că e luminată. Mă duc la uşă... o văd deschisă ! era aprinse numai candelile, care răspîndea o lumină foarte slabă. În altar se auzea un glas obosit care cetea la rugăciuni. Mă hotărăsc a intra... în dreapta şi în stînga, puţine călugăriţe ocupa cîteva strane şi sta nemişcate ca nişte fantasme... înaintea icoanei Mîntuitorului două fiinţe îmbrăcate în haine albe sta îngenunchete şi din cînd în cînd făcea semnul crucei !...

Nu ştiam unde mă aflu... părea că visez... o călugăriţă se coboară din strană şi se apropie de mine... recunoscui călugăriţa care-mi vorbise în galeria stăriţiei...

— Pofteşti să şezi în strană ? îmi zise ea.

— Dar ce vra să zică slujba aceasta în timp de noapte ?

— Totdeauna cînd vreo soră este să se mărite cu Domnul, trebuie să se facă privighere. În sfîrşit, surorile de care ţi-am vorbit se călugăresc. Iată-le colo, înaintea icoanei Mîntuitorului. În starea în care le vezi or să stea pînă mîne la liturghie, cînd au să priimească shima. Dar pînă mîne nu e nimica de văzut.

Înaintăi puțin, și văzui întorcînd capul către mine fecioarele. Cea mai mare, după ce mă văzu, lipi fruntea de piedestalul icoanei și se înecă în suspine. Cea mai mică, mai indiferentă, se întoarsă cu nepăsare.

Era despletite, cu părul lăsat pe spinare și pe umere ; încălțate numai cu călțuni albi de lînă ; și haina ce le acoporea era o simplă cămașă de lînă albă.

Pentru un minut credeam că mă aflu în timpurile antice și că văd două vestale osîndite de druizi a fi îngropate de vii. Lacrămile îmi curseră fără să le pot opri ; și, ieșind, mă suii în camera me.

20 iunie

Amice ! scrisoarea precedentă fiind cam lungă, cred că te-a ostenit, cetind-o. Am hotărît dar să-ți adresez una și mai lungă, spre despăgubire.

În sfîrșit acum mă găsesc iarăși în casa domnului N. Colescu. Nu voi să-ți mai descriu ceremonia călugăriei surorilor lui Alexandru. Astfel de ceremonii se văd, dar nu se descriu. Este ceva trist, care-ți rumpe inima. Cînd se cînta „din brațele părintești" trebuie să știi că de piatră să fie inima omului, trebuie să plîngă. Biserica era plină : tineri și bătrîni plîng la cîntarea numită ca niște copii ; preoții și cîntărețele nu-și putea face slujba lor de plînsete. Fecioara cu ochii albastri, cînd i-a pus preotul foarfica în păr pentru ca s-o tundă, a leșinat. Însuși Alexandru a leșinat ! poate că niciodată pînă atuncea mustrarea de cuget n-a influențat inima sa. Eu, unul, mă făcusem, nu știu de ce, ca marmura : așteptam să se deschidă pămîntul ca să mă înghiță. Cît aș fi voit în ziua aceea să plîng ! dar am fost trei zile bolnav, fiindcă n-am avut lacrămi pentru trei minute.

La înturnare, domnul N. Colescu a încălecat calul meu, fiindcă, precum îți spui, eram bolnav. Eu șezui lîngă Mărioara, avînd în față pe buna Smărăndița, care îngrijea de mine ca de un frate.

O ! Smărăndița este un înger ! Dumnezeul meu ! cum de nu ai făcut toate femeile, după inima ei ? ce fericită ar fi lumea !

Dar Mărioara !... O, nu mai este nici o îndoială... ea este o fată degradată... eu un om perdut. Este scris să cunosc omenirea în ceea ce are mai uricios. Lumea mă află atîta de schimbat, cît se teme să nu-mi perd mințile !... eu însumi mă tem de aceasta !...

21 iunie

Ieri sara am avut dispută despre literatura românească. Chipul cu care românii judecă astăzi pe poeți este comic. Dar de ce să zic românii ? mai bine cîțiva oameni făr' de inimă sau ignorenți.

Era două dame din București, cu bărbații lor. Ele veniseră să treacă vara la o moșie din vecinătate. Una din aceste dame se ocupă de literatură, de cînd un poet român i-a adresat un sonet.

— Pentru ce nu mai scrii ? mă întrebă aceasta.

Eram într-unul din minutele cele rele ; apoi această întrebare o auzisăm așa de des, că mă supăra.

— Pentru ce, și pentru cine să scriu ? îi răspunsei. N-are cine să le citească ; iar cei ce le cetesc nu înțeleg nimic. Un poet la noi este privit ca un bufon. Și fiindcă meseria bufonilor este mai gustată decît poezia, poeții s-ar face mai bine bufoni.

— Pacat, zise Duduca, că domnii de la Reglement încoace nu mai au soitari. Acum știi că ar avea mulți.

— Înțăleg, un talent să scrie pentru posteritate, nu pentru ziua de astăzi. Cine are geniu și nu va observa aceasta, se va perde. Va scrie aceea ce geniul său îl inspiră, suferințele patriei sale, durerile inimei sale... și ce va folosi ? exilul îl așteaptă, drept toată răsplătirea. Știi d-ta ce va să zică un exilat ?... un om afară de lege ; oamenii îl urăsc, se sfiesc de el ; îl privesc ca pe un făcător de rele. Îi rămîne dar, pentru ca să placă, să scrie numai ode la zilele aniversale ale celor mari, sau sonete pe albomenele cucoanelor... iată cum se perde un geniu. Dar sînt poeți pe care nimeni nu poate să-i întreacă în această meserie, și atunci te afli, cu tot talentul, în urma lui Catina și altor poeți făcători de ode sau odobași, cum le zice dramaticul nostru Alecsandri.

— Catina ? răspunse d-na S... Acest june are talent. Să cetești un sonet ce-a făcut pentru mine, supt titlu : *Versuri urîte la o femeie frumoasă*... nimic mai poetic, mai adevărat !... după Catina vine V..., E..., P..., coroanele poeților !... Se vede că nu i-ai cetit ? Ascultă cîteva versuri din poetul meu favorit :

Iar eu, pe sub mantelă,
Te fur, o, a mea belă !...

Pare că auzi vorbind cavalerii din secolul de mijlocul, cu insusianța lor amoroasă !...

— Știu și eu o strofă din poeții ce i-ai numit. Dă-mi voie să o cetesc.

— Cetește !...

IELELE

Unele, goale,
Mîncau din oale
Găluști prea groase,
Prea nodoroase...
Hururum...
Brum...

Toată adunarea rîsă.

— Ce face asta ? răspunse d-na S... din contra, găsesc o originalitate rară : *c'est le sublime du laid*... și chiar de se află vreun vers rău, nu face nimic, lîngă atîte altele sublime.

— Din nenorocire, lîngă atîte răle abia se află cîte unul bun. Eu credeam însă că coroana poeților nostri erau Cîrlova, Alexandrescu, Alecsandri, Sion, Negruzzi, Murășanu, Donici...

— Uf ! ce nume ! ce grozăvii ! cum v-ați stricat gustul ! acuma, înțăleg ; pe Cîrlova să-l mai pui între poeți, fiindcă e mort ; pe Alexandrescu iarăși, fiindcă-a făcut ceva și fiindcă acum a încetat de a mai scrie... dar ceilalți pe care mi-i numești, nu înțăleg cu ce obraz se mai pot acăța pe Parnas.

— Îmi pare rău, doamna mea, că mă pui în poziție să fac acuma un curs de literatură... cînd socot c-ar fi mai bine să petrecem jucînd gajurile sau calul alb.

— Gajurile și calul alb, răspunse doamna S..., sînt jocuri de mahala. Ar fi și păcat, noi, care începem a ști cîte ceva, să ne ocupăm cu astfel de petreceri ordinare. Spune-mi, de exemplu, ce găsești d-ta în Alecsandri, de mi-l pui între poeți ?

— Alecsandri, doamna mea, a făcut mai mult decît mulți din poeții noștri. El a renviat muza poporală, care de secoli zăcea uitată și care era amenințată a se perde în gura țiganilor lăutari, care au urmat vechilor trubaduri ce au avut poporul odinioară. Baladele, doinile, horile poporale, în care este istoria patriei, suferințele poporului, poezia și caracterul natural al românului cu dispozițiile sale de eroism, generozitate, loialitate și simțibilitate ; aceste balade, doine și hore, care Alecsandri, găsindu-le în fragmente pe ici, pe colea, au știut a le întocmi și a le reproduce atît de bine, sînt un tezaur pentru literatura românească. Nu este o bucată în care să nu vezi o eleganță, o idee sau un sublim.

— Poate, domnul meu, răspunse d-na S..., însă nu știu cum... baladele, doinele și horele de care-mi vorbești prea put a crîșmă... a trivialitate... sau cum am zice, a țărănie...

— Cu atîta mai mult merit au, doamna mea. Ele au ieșit din sufletul, din inima poporului ; și negreșit că poporul nostru n-a putut să cînte școala lui V. Hugo, Lamartine, Béranger și alții, după care poeții noștri să screm a cînta. Cu toate aceste el, în simplicitatea lui, făr-a să consulta cu literaturi străine, făr-a ști ceti sau scrie, a cîntat așa cum n-a mai cîntat alt popor.

După aceasta scosei balade de ale lui Alecsandri, și le cetii. Toată societatea aplaudă și-mi dete dreptate.

Apoi, veni vorba la Sion.

— Sion, zisei eu reluînd cuvîntul, după cîteva bucăți care a publicat se vede că urmează școalei lui Béranger. Eu, deși nu sînt de partea imitatorilor, îi dau cuvînt : un poet să lucreze după dispoziția sa, să facă ceva bun și interesant, și poate ca imitător să aibă tot atîta merit ca și un original.

Virgil a imitat pe Omer, Dante pe Virgil, și alții pe acesta ; și cu toate aceste sînt nemuritori ! Sion, dacă cu lucrările lui nu ne uimește, dar place ; versurile lui

sînt concise, limpezi, ușoare și armonioase. El este un poet care ne trebuia. Versurile lui de împregiurări vor caracteriza zilele în care trăim.

Cetii *Boieritul, Punga mea, Privighitoarea, Anul nou* și societatea sprijini opinia mea.

D-na S... mă provocă să-mi dau opinia despre Negruzzi, „căci afară de vro două bucățele de versuri amoroase, nu știu, zise ea, ce a mai făcut".

— Negruzzi, doamna mea, este unul din cei mai buni scriitori ai noștri. Gustul și eleganța stilului său, compunerile sale originale în proză și în versuri, traducerile sale din V. Hugo și Cantimir caracterizează pe omul care știe arta scrierii .

— Dar Murășanu ? ce vei zice de Murășanu ?... of ! îi să vorbești de poezia Ardealului și o să mă strîngi de gît, zise d-na S...

— Este adevăr, doamna mea, că poezia Ardealului nu prea e recomăndabilă. Dar să ne mulțămim, căci Ardealul, dacă nu ne-a dat poeți, dar cel puțin ne-a dat bărbați ca Lazăr, P. Maior, Șincai și alții, care, fiindcă trăim astăzi nu-i numesc, care vor fi nemuritori. Murășanul însă este destul să fie unul singur poet. El nu ține de școala literaturei franțeze, pentru că acolo limba aceasta nu se cultivă. El este din școala germană mai cu samă ; sombru, aspru, meditativ dar cu inimă, loial și naționalist. Nu am lîngă mine ceva din bucățile cîte le-a publicat în *Gazeta de Transilvania,* dar țiu minte o strofă din bucata : *O privire peste Carpați :*

La noi e putred mărul, nu-i chip de curățire !
Și tot ce se sperează sînt sîmburii din el ;
Acestii cer plîntare, silință și unire.
Atunci va crește cedrul din ramul tinerel...

— Ai dreptate, zise d-na S... Aici este o aluziune atît de naivă și de adevărată, că-ți stoarce lacrămi ; și trebuia numai un transilvănean, care a gemut atîta timp sub unguri, să o exprime.

S-a mai vorbit după aceasta despre mai mulți poeți ; eu îmi dădui opinia fără nici o scrupulozitate. De la o vreme venii la sfadă cu d-na S... Smărăndița închise seanța, zicînd :

— Manoil are cuvînt ; numai cînd este vorba de gustul românilor, se arată cu totul descuragiat. Trebui, cu toate aceste, să-și aducă aminte că nu este timp mult de cînd românii ieșiră din întunericul neștiinței și că progresul ce au făcut în literatură este prea mult, pentru un termin așa de scurt. Ceea ce ne face să sperăm că, peste cîțiva ani, literatura și gustul vor merge departe.

Ne despărțim, căci noaptea era înaintată. Eu trecui în apartamentul meu.

22 iunie

Seara trecută fu una din cele mai amare ce am cunoscut.

Doamna N. Colescu îmi propuse o preîmblare pe dealuri.

Plecarăm însoțiți numai de Zoe.

Cînd ne urcarăm în vîrful dealului, aruncarăm ochii către cîmpii. Valea era coperită de umbrele serei ; cerul aprindea pe rînd, pe rînd fanarele sale ; aerul răcoros și profumător ne îmbătase.

— Văzîndu-te cineva, ar zice că nu mai ești din lumea aceasta, atîta semeni de rece la toate, pînă și la fermecul acestor locuri ! îmi zise Smărăndița.

— Acela nu s-ar înșăla.

— Dar pentru ce, Manoile ?

— Viața... viața mă apasă !

— Să luăm lucrurile cum sînt, răspunse Smărăndița. Să nu pierdem din vedere că acel ce ne-a dat viața nu ne era cu nimică dator. Lumea poate să fie mai rea decît credem noi ; dar asta nu este un cuvînt ca să ne perdem curagiul și să chemăm moartea !... cîte lucruri bune ne rămîne a face !... și cîte lucruri bune ne sînt iară, ca să ne mîngîie de cele răle. Manoile, esti nedrept și insulți provedința cînd te plîngi astfel despre viață !

— Provedința ! !...

— Ascultă, Manoile ! Te îndoiești de provedință, te îndoiești de toate de la un timp încoace... o știu... de aice purcede dezgustul ce cerci... Dar iată-ne departe de lume, într-acest templu măreț al naturei... dezbracă-ți

sufletul de patimile omenești, privește stelele cerești care, atrase și re-mpinse una cătră alta, se înturnă fiecare în sfera ei, cu orînduială ce niciodată nu s-au turburat! pe pămînt toate făpturile împrumută una altia sprijinul trebuitor; animalele dau ierburilor aerul cel stricat și ierburile, curățindu-l, îl întorc înapoi; vezi omul, vezi raporturile ce se află între puterile sale înțălegătoare și legile lumei materiale la care este supus! Toate aceste nu ajung să-ți dovedească că este o provedință ce privighează neîncetat...

— Vei să zici că tot e bine, tot e la locul său?... crede-mă, nu-mi spui nimic nou... toți filosofii mulțămiți au zis aceasta înainte de noi... viața este un bine!...

— Dar cum?

— Un rău!

— Prin urmare, totul este o lucrare a unei întîmplări oarbe?

— Se poate.

— Dar dacă întîmplarea a făcut lucrurile, pentru ce de la începutul lor pînă astăzi nu a mai produs nimic nou?

— Această obiecție este serioasă, dar nu este la întrebarea mea: eu nu am hotărît că întîmplarea a făcut lucrurile... Cu toate aceste îți voi răspunde îndată ce mă voi lumina la cele ce voi să te întreb. Cum o să împaci ideea provedinței cu atîtea răle ce ne încungiură? oriunde aruncăm ochii, întîlnim răul alăturea cu binele, vițiul alăturea cu virtutea; alăturea cu un om care gustă toate fericirile, altul care se luptă cu toate suferințele! pentru ce a trebuit fearăle și ierburile veninoase? reptilele, vulcanii, boalele și moartea? precum și egalitatea inteliginților?

— Mai întîi am să-ți spun că vorbești ca un avocat. Cu toate aceste, întrebarea îmi pare ușoară: alții au zis-o mai nainte. Ceea ce ți se pare rău îmbrățișază numai interesul particular. De unde știu dacă nu este o lege care face ca toate acele răle despre care un individ se plînge, să fie folositoare interesului general? De unde știi că starea socială nu este așăzată pe trebuințele ce oamenii au unii de alții?

— Din toate aceste vei să dovedești că rălele erau trebuincioase în folosul armoniei ? Eu încă cred că acel ce au făcut lucrurile din nimica, și a cărui intelighință este perfectă, ar fi putut face ca, fără a fi răul, să meargă această armonie.

Vorbind astfel, un idiot videm că trece pe o potică, aproape de noi. El se opri, văzîndu-ne, să cerșească. Era surd, mut, gușat, fără un ochi... ceva înspăimîntător !

— Privește această făptură ! zisei doamnei N. Colescu. Sînt încredințat că o să-mi răspunzi : „Facerea lui este folositoare la interesul general !" Știi ce are drept să zică acesta, după raționămîntul d-tale ? Iată ce : „Dacă lumea trăiește, dacă armonia se susține, eu sînt pricina : prin urîciunea mea voi cunoașteți a prețui frumosul ; prin nenorocirile mele voi sînteți fericiți !„ Zici iară că suma binelui în lume nu covîrșește suma răului, atît în ordinul moral cît și în cel fizic ?

— Este lesne de dovedit... aruncă ochii asupra generațiilor omenești ; maioritatea oamenilor ține la viață ; aceasta dovedește că viața este un bine, oricare ar fi condiția unui om.

— Este adevărat că oamenii țin la viață ; dar nu pentru că ea este un bine, ci pentru că oamenii sînt sceptici. Apoi viața este un bine numai cît o compari cu moartea, adecă cu un rău a cărui trebuință nu o înțăleg.

— Manoile ! Manoile ! de cîtva timp ești foarte schimbat !... Inima îți era tînără ca floarea dimineților, plină de vise și de credință... Astăzi vorbele-ți mă înspăimîntă ! unde-ți este tinerețа și bucuria, copilul meu ? cine te-ar auzi n-ar putea să te asculte !... în sufletu-ți se trece ceva !... pentru ce-mi ascunzi durerile tale ? nu este nici ignorența, nici vițiul care te fac să cugeți astfel ; ci o durere, o suferință amară !... Ești singur în lume ; aceasta te amărăște, poate ; dar familia noastră ți-a deschis brațele : ai în mine o mumă, în Zoe o soră... am face totul să te videm voios, fericit... pentru ce ascunzi de noi dorul ce suferi în tăcere ?

Aceste vorbe tinere îmi zdrobiră inima... ea era plină... lacrimile mă înecară ; și, ascunzîndu-mi fața în mîni, plîngeam ca un copil.

Mărioara a plecat.!

Ieri seara, Smărăndița, Zoe și eu pornirăm cu trăsura, la un sat în vecinătate, unde guvernanta Zoei se dusesă, de o lună, să facă cură de zăr.

Pe cale ne apucă o ploaie de vijălie, și furăm siliți a ne adăposti într-o posadă. Ploaia trecu repede, dar rîurile ce trebuia să trecem de mai multe ori se îngroșau cu repegiune. Cociul declara că nu este putință nici a merge, a trece înainte, nici a ne înturna, și că trebuie să trecem noaptea în posadă.

Posada avea o singură cameră. Damele se aruncară îmbrăcate pe pat ; eu, pe o laviță de lemn. Acolo trecui niște minute amare... capul îmi era greu... mă prinseră frigurile. Cu toate acestea, adormeam cînd și cînd, adese deșteptat de cîte un spasm sau cîte un vis rău. Vijelia reîncepusă afară. Gemătul vîntului, șuierătura ploaiei, tunetele mă deșteptară cu totul. În delirul frigurilor mele mă gîndeam la Mărioara. „Cum ? îmi ziceam, o făptură atît de drăgălașă, atît de dulce, a putut să cadă atît de jos !... ce rău i-am făcut să-mi stîngă astfel toate bucuriile inimei mele ?“ și gîndind astfel, suspinam neîncetat.

— Ești bolnav ? mă întrebă Smărăndița.

— Nu.

— Dar de ce suspini ?

Vorbind așa, se sculă și veni lîngă mine.

— Suferi, și nu vei să-mi spui nimic ! mai zise ea, puindu-mi mîna pe frunte. Fruntea îți arde ca flacăra și ochii sînt plini le lacrămi !... Manoile, cunosc pricina care te face să suferi !... nebunie ! iată tot ce pot să-ți zic... oamenii sînt mai de multe ori ei singuri pricina suferințelor lor !... ți-am mai spús de multe ori : să mă întrebi și pe mine cînd vei să faci ceva ; nu m-ai ascultat. Dacă m-ai fi întrebat mai înainte de a se naște în inima ta acest simțiment nebun, ți-aș fi zis să te ferești de Mărioara : ea este o fată ușoară, fără spirit, fără inimă ; încîntată de rangul tată-său ; și dacă arată dimpotrivă, o face numai împinsă de deșarta dorință să placă la toți ; nu numai atîta : ea are toate defectele

unei inteliginți mărginite, fără să aibă cualitățile ei ; nici bunătatea, nici sinceritatea.... poate să te lase să crezi că-i ești drag : minciună ! ea nu poate să iubească pe nimeni !... poate să te lase să gîndești că o să-ți dea mîna ; minciună ! ea visează prinți !...

Cînd ți-am zis să nu faci nimic făr-a mă asculta, gîndul meu era la dînsa ; căci știam că este cochetă și tu copil și credul.

Uită-te la fetița asta ce doarme colo ! vezi ce frumusețe !... inima ei este curată ca lumina !... mi-ai zis că ești singur în lume : iată o soție ce voiam să-ți dau. Nu ești bogat... Zoe are o stare mare. Ea poate să te iubească ; și dacă nu mă înșăl, poate, te iubește !...

— Zoe ! Zoe !... strigai eu.

La vorbele mele, fetița se deșteptă.

— Zoe ! Manoil este bolnav !... bolnav, draga mea !... și tu ești pricina, zise Smărăndița.

— Eu, mătușică ?

— Tu și numai tu poți să-i dai sănătatea și bucuria.

— Dar, mătușică, nu te înțăleg...

— Ascultă, copila mea. Manoil te iubește și mi-a cerut mîna ta.

— Ce zici ? întrebai pe d-na N. Colescu.

Vorbele Smărănditei scoaseră Zoei un ah ! de mirare ; dar nu putu zice nimic.

— Te iubește, și eu primesc cu bucurie propunerea ce mi-a făcut, căci este singurul om ce poate să înțăleagă inima ta. Acum rămîne la tine, dacă vei să fii ferice... peste doi ani, o să vă cunun... pînă atunce, Manoil trebuie să meargă să-și complecte învățăturile sale. Zoe, tu ai la sîn o cruce de aur, ce ț-au dat-o maică-ta murind ; dă-o lui Manoil !... Dacă pînă în doi ani se va face nedemn de tine, tu îi vei cere crucea, și din ziua aceea nu-l vei mai videa.

Mi se părea că visez.

Copila scoase crucea și o dete d-nei N. Colescu, care o legă la gîtul meu, zicîndu-mi :

— Mărioara nu mai trăiește pentru tine !

30 iunie

Smărăndița voiește să plec.

Ea a făcut o nebunie !... Zoe este frumoasă !... Ieri o privii cu luare-aminte, mai cu interes... o fecioară de ale lui Rafael... la cincisprezece ani !... Zoe nu va fi cochetă : e prea frumoasă pentru aceasta, numai femeile jumătate frumoase sînt cochete.

Sărmana fetiță !... aș vrea să știu ce se trece în inima sa !... de cînd cu întîmplarea de la posadă, cînd mă vede, roșește și lasă ochii în jos.

Dar adio ! te voi videa cît de curînd !

Manoil

20 decemvrie

Iubite B...,

De doi ani nu ți-am mai scris... ai tot dreptul sau să-mi bănuiești, sau să mă crezi de mort. Mort încă nu sînt, frate ! dar schimbat, schimbat întru toate : nu mai sînt nici umbra lui Manoil, căci umbra unui om lesne ar putea să-i samene, iar eu...

M-am aruncat în brațele tuturor dezmerdărilor... cei mai frumoși cai albioni au avut onoarea să primble persoana mea pe cele mai frumoase strade ale cetăților italiene ; vinul cel mai scump, bucatele cele mai rari au împodobit masa mea și au îmbuibat stomahul meu, cele mai grațioase copile ale lui Pafos au încununat fruntea mea de flori și de sărutări. Apoi dacă trebuie să-ți spun și aceasta, am stricat mai multe măritișe nepotrivite, ceea ce nu este un mic serviciu pentru umanitate.

Marchize, contese, prințese, mai mult sau mai puțin de contrabandă, mi-au rămas foarte recunoscătoare ; și astăzi port cu mine o ladă de bileti dulci și de păr de toate colorurile, negru de la o marchiză andaluză din Spania ; castaniu de la o primadonă germană ; bălai de la o prințesă poloneză ; roșu de la o tînără miladi ; și, dacă nu mă înșăl, am o buclă sivă, de la o prințesă de sînge... vezi dar că am proviziune destul de îndestulătoare ; dacă te vei însura și dacă vei lua o femeie care nu va avea o cosiță destul de bogată, poți să te adresezi la mine ; îți voi da cît îi va trebui.

Pare că te văd clătind din cap.

Pentru numele lui D-zeu ! nu voi să mai aud morală. Păstrează înțeleptele-ți sentințe pentru copiii tăi ; sau

tipărește-le în *Vestitorul românesc* și în *Zimbrul* de la Iași, ca să le cetească prin mahalale în lungile seri de iarnă !... Pentru mine, două drumuri îmi rămîn încă : să cîștig în cărți, sau să-mi dau un pistol în cap.

Haide ! nu mai plînge ; și mai ales încetează de a osîndi slăbăciunele omenești ; căci, vezi tu, iubite amice, dacă omul nu ar fi supus acestor slăbăciuni, ar fi o monstruozitate. Între om și viciu nu este loc decît pentru un ipocrit. Trebuie să fi înțăles că nu sînt un filosof fără filosofie ; plec de la un princip.

Trebuie a ucide timpul, pentru ca să nu ne ucidă el pe noi. Lumea cu fenomenele sale s-au produs prin întîlnirea atomelor ; iar voluptatea este principul tuturor faptelor noastre. Aristid și Epicur, care au pus aceste principe, erau mai cu minte decît tine și decît mine, nu-ți fie teamă ! Căci, în sfîrșit, ce este vieața omenească ? Un vis, au zis poeții. Ei, bine ! dacă este un vis, fie un vis dulce, iar nu un vis rău ! este scurtă, să o trecem voios, cu această condiție o priimesc, altfel, adio ;... Astfel, cînd văd o mulțime de mizerabili, pentru care soarele a încetat de a mai străluci, că își acață mînile de marginele mormîntului lor, nu pot decît să-i nesocotesc ; nu te mira ; tu însuți ai zis-o :

Cei ce poartă lanțul, ș-a trăi mai vor,
Merită să-l poarte spre rușinea lor.

22 decemvrie

Acuma mă apropii de hotarele țărei mele. Încă trei zile, și voi videa fața tuturor persoanelor despre care ți-am vorbit în cele dintîi scrisori ; acel d. N. Colescu, așa de bun și așa de lesne de înșălat !... Smărăndița cea prețioasă, care-ți spuneam că este femeia ce am visat !... Zoe, logodnica mea de la posadă !... Elena și Andrei, exemplul amorului băcănesc !... Mărioara... uf ! acest nume îmi face o impresie curioasă !... femeia asta a călcat în picioare viața și tinereța mea... și m-a aruncat în prăpastia tuturor viciurilor !

îmi voi răzbuna, o, femeie fără inimă ! căci acum nu te mai iubesc.

Zoe trebuie să se fi făcut frumoasă. Știu că are să se supere biata copilă cînd mi-a cere crucea ce mi-a dat și n-o să aibă de unde o lua ! Căci în sfîrșit are să mi-o ceară, pentru că m-am făcut nedemn de dînsa... dar mă vei întreba ce am făcut crucea ? ei, bine ! cea mai frumoasă mînă din staturile papei mi-a luat-o, jucîndu-se prin sînul meu ! În deșert am voit să mă împotrivesc : seniora Letiția plîngea cu ochii cei mai dulci și cei mai frumoși ce s-au văzut vreodată ; și tu știi, mai lesne poate cineva înfrunta armia papei, decît doi ochi de contesă înecați în plîns...

București, 10 ianuarie

Nu este trist a părăsi țara în care te-ai născut ; ci a te înturna în sînul ei, după o lungă lipsă ! Vorba asta ți s-a părea că nu este la locul ei în gura mea ? fii liniștit : nu sînt trist ca acel călător care, după o lungă lipsire, se înturnă acasă și cu ochii în lacrămi caută în deșert lucrurile ce fermeca tinereța sa. Oh ! nu ; aceste floricele cu care poeții umplu scrierile lor, cînd nu au idei mai serioase, nu mai bat la poarta mea ; sînt trist, căci aerul ce răsuflu aice mă apasă ; oamenii ce-mi vorbesc mi se pare că sînt de carton.

Iubite B..., nu-mi mai iubesc nici patria ! aș da zece ani din vieața mea să mai scap o dată din închisoarea asta.

„Vorbești astfel de patria ta ?“ parcă aud zicînd o mulțime de patrioți înfocați.

Dar ; că m-am convins că patriotismul este numai o fanfaronadă la cei mai mulți ; sau de nu, un egoism între mai mulți indivizi. Acolo unde mi-e bine și acolo unde-mi place, acolo este patria mea, și este de prisos ca s-o iubesc, căci ea poate exista și fără iubirea mea. Dar, ca să scurtez vorba, nu fac nici o deosebire între un popor care se laudă cu numele și între un gentilom ridicol ce face paradă cu titlurile și armele familiei sale, mai ales cînd nobleța se sfîrșește la el : lucrul este tot

acela ; căci în balanța celui ce a făcut lumea un popor nu trage mai mult decît un individ.

Aceasta iar voi patrioții ați scris-o.

Dar să lăsăm vorbele astea seci... cel întîi lucru ce am făcut, ajungînd în București, a fost să întreb dacă se fac mari perderi în cărți. Mi s-a răspuns că se perd pe seară și pînă la cinci mii ducați. Vestea aceasta m-a mai împăcat cu patria.

12 ianuarie

M-am dus în casa domnului A..., unde auzeam că se gioacă cărțile. În asemine casă nu are nevoie cineva a fi prezentat ; poate intra cineva ca într-o cafenea, fără a se adresa macar către gazdă.

Cît mi-a săltat inima intrînd în casa aceasta de bucurie ! trebuie să știi că mult m-am căit de timpul ce am pierdut prin străinătate ; acolo, dacă intri într-o casă de joc, ești tot cu frica-n spate ; poliția, îndată ce ar simți, îndată mi-ți confiscă banii și arestează giucătorii. Aice, din contra ; libertate absolută ! Ș-apoi încă ne mai plîngem de regimenul guvernului !

Închipuiește-ți o sală mare și alte patru odăi lăturale, pline de mese de cărți, și la toate mesele jucători de toate colorile, de toate vîrstele și de toate jocurile. Aici se joacă *préférence illustrée,* care se mai zice și rusesc... dincolo preferanț simplu... mai colo vist... apoi vist-preferanț... mai dincolo pichet, mai dincolo otuz-bir... *albțvelve*... ecarte ! sfichiu, panțarola... ghiordum... stos... și altele multe, de care, deși învățasem multe pe unde am umblat, dar, drept să-ți spun, nu le știam pe toate.

Ce *coup-d'oeil* frumos ! pe fiecare masă cîte două lumînări ; împregiur jucători și spectatori, bărbați, copii și femei... Ce ? crezi că copiii și femeile nu joacă ? te înșăli, frate ; acel ce nu joacă cărțile nu știe rostul vieței... Nu știe a trăi...

Nu cunoșteam pe nime, și credeam că voi face tristă figură în societatea asta. Dar nu apucai încă a colinda

toate mesele și deodată mă văzui împresurat de mai mulți care mă îndemna la joc, ba sfichiu, ba preferanț, ba una, ba alta.

Mă determinăi a mă prinde la preferanț, în care excelam mai bine decît în alte jocuri. Partizanii mei era o damă ca de 50 de ani și doi băiețăi, unul mai tînăr și altul mai bătrîn decît mine. Jucarăm două taloane ; intrasem în al treilea. Eu aveam un curs de carte extraordinar și cîștigam mai două mii de fise, care, socotite cîte 20 parale, cum jucam, îmi da o perspectivă de cîștig frumoasă. Cucoana nu prea avea chef, căci nu avea favoare : la un joc ce a făcut, am pus-o platcă... ce să vezi ? Se face foc cucoana !... Începe a striga, a mă insulta, a țipa... încep a mă apăra... ea, atunce, se scoală, ia peria și șterge tot de pe masă ; și se scoală, zicînd că ea nu plătește, că nu mai joacă, că nu e drept, că nu știu ce... Neavînd la cine apela, m-am sculat și am voit să mă pun la stos. Bancherul nu mă priimi să pun mai jos de 10 galbeni pe carte, asta era condiția lui. Voi să ies. Coborîndu-mă jos, văd toți ciocoii, adică slugile, grămădiți împregiurul unei lumînări. Mă apropii : ce să văd ? unul făcea stos și toți ceilalți juca la stosul său, care nu era mai mult de vro 10 iermelici. „Hai să joc aice, am zis, nime nu mă cunoaște.“ Joc... Sparg bancul... el atuncea scoate ceasornicul... i-l iau... pune burnuzul în preț de 5 galbini... i-l iau, și mă duc...

A doua zi, aflîndu-mă pe pod, îmbrăcat cu burnuzul cîștigat, mă văzui întîmpinat de un domn care s-a oprit cu trăsura în dreptul meu.

— Domnule, burnuzul este al meu.

— Eu l-am cîștigat în cărți.

— Domnule, vei binevoi a mă urma la poliție.

Nu putui scăpa. Poliția mă sili să dau burnuzul, și eu să mă dispăgubesc de la cel ce mi l-a dat. Dar unde trebuia să-l găsesc ? El, după ce a jucat burnuzul stăpînisău, a fugit : am cam simțit rușinea acestei avanture, dar am zis : „Astfel este soarta, nu e vina mea“.

15 ianuarie

După întîmplarea cu burnuzul, m-am dus încă o dată la casa domnului A... Dar astă dată cu o sumă de 40 ducați ce m-am împrumutat.

Norocul nu mă favoră. După ce am perdut toți banii, un jucător, care nici mă cunoștea, îmi propuse să mă împrumute. Eu îl privii cu mirare.

— Ce te uiți, domnule? Adevărații jucăuși sînt fiziognomiști; n-au nevoie de a se ști pentru a se cunoaște. Ai pierdut? te împrumut: îmi vei întoarce banii cînd vei avea.

Îmi dete cincizeci de galbeni.

— Să-ți dau înscris? îl întrebai.

— Jucătorii au credet la jucători, îmi zise.

Luai banii. Jucai; perdui.

18 ianuarie

Ieri m-am dus la Petreni să văd pe bunii mei amici, domnul și doamna N. Colescu.

Cînd eram aproape de casa boierească, mi-am zis: doamna N. Colescu este frumoasă și spirituală; Zoe, singura rivală ce poate avea... voi face din mătușică o Normă și din nepoată o Adalgiță!... Acesta va fi un mijloc sigur ca să scap de creditori și încă mai mult mîna Zoei. Maritagiul e bun pentru bacali și pentru dascali.

Către aceste, cîțiva servi ce m-au fost cunoscut îmi ieșiră înainte. Eu întrebai de d. N. Colescu.

Ei răspunseră că se află dus la vînătoare. Cînd întrebai de Smărăndița, nimeni nu-mi răspunse și toți mă invitară să mă urc, cu o manieră ce mă lăsă să presimt o nenorocire.

În capul scărei întîlnii pe Duduca.

Ființa astă voluminoasă se aruncă în brațele mele, rîzînd și plîngînd deodată.

— Iată-te, în sfîrșit, Manoile!... Ce bucurie pe Zoe cînd a afla c-ai venit!...

— Unde e Smărăndița?

— Smărăndița? răspunse ea, înecată de plîns; Smărăndița?... în pămînt!...

Vestea asta nu-mi plăcu nicidecum, pentru că-mi văzui deodată toate planurile sfărmate.

— Dar Zoe ? mai întrebai pe Duduca.

— O să vie îndată... Zoe s-a făcut frumoasă ca ziua ; cu toate necazurile și supărările ce a avut de un timp încoace...

Duduca nu apucă să sfîrșască și Zoe intră.

— Am auzit c-ai venit ș-am alergat într-un suflet... Apoi, părîndu-i-se că a zis prea mult : Foarte frumos și delicat din partea d-tale să vii să ne vezi... mătușica ar fi fost fericită astăzi, dacă...

Nu putu să sfîrșască vorba, căci ochii săi învăluiți în niște gene lungi și neguroase, i se înecară în lacrămi. Apoi, întîlnindu-mi mîna :

— Mă iartă, domnule, că te priimesc cu lacrămile în ochi... O să șezi cîteva zile cu noi, nu-i așa ? știu că o să ți se urască, dar...

— Să mi se urască ?... Dar abia am ajuns în București, și cel întîi lucru ce am făcut a fost să iau caii de poștă și să viu să vă văd... nu, dragă Zoe, nu gîndești ceea ce zici ; nu-i așa ?

— Nu, zise ea, era o glumă... să facem pace... îmi iau vorba înapoi... cu condiție să stai macar trei zile aici.

— Trei ani, dacă voiești.

— Mulțămesc. Cum nu sînt eu sora d-tale ! zise ea gînditoare.

În adevăr, iubite B..., copila asta s-a făcut atît de frumoasă, încît ucide orice altă frumuseță. Ce păcat că nu va să ia locul Letiției !... Cu Zoe, aș trăi chiar zece zile fără să mi se urască !...

Către acestea, domnul N. Colescu se întoarse de la vînătoare. Zoe ieși înainte să-i vestească ajungerea mea. Acesta mă priimi cu o bucurie exaltată.

Nimic nu-i putea rechema mai mult pe Smărăndița decît eu, și aceasta îl îmbăta de fericire. Cum mă văzu, mă luă în brațele sale, unde mă ținu strîns mai la cinci minute fără să poată zice o vorbă.

Moartea soției sale îl schimbase atît, încît abia putui a-l recunoaște ; părul său albise ca ninsoarea, fața i se îngălbinise, ochii îi erau stînși ; se gîrbovise și pierduse bucuria și vorba.

— Am auzit că ai cheltuit prin țări streine tot ce-ți rămăsese de la unchiul tău... moșia ți s-a vîndut la licitație pentru datorii... ai rămas sărac și strein... trebui să te gîndești la viitor... averea pentru un om este libertatea... și iată ce ai perdut... Dar să lăsăm acestea pentru altă dată... acum să mergem să cinăm. Zoe ! ia brațul lui Manoil !

Vorbind astfel, ne duserăm în sala de mîncare, în sala aceea unde, sînt aproape doi ani, îmi aveam locul între Zoe și Smărăndița. Zoe era încă acolo, mai formată, mai grațioasă ; dar Smărăndița trecuse ca un vis frumos ! Îmi aruncai ochii în dreapta mea, unde altădată eram obicinuit să o văd și să-i vorbesc... lucru ciudat ! scaunul ei era acolo, talerul, șervetul erau acolo, ca cînd o aștepta dintr-un minut într-altul să vie la masă !...

Domnul N. Colescu, după cum îmi spuse Zoe mai pe urmă, dase ordin ca nimini niciodată să nu ocupe acel loc și în toate zilele să se puie talerul ei la masă, ca cînd ar fi fost încă în vieață ! De multe ori el se întîmpla să rămîie singur la masă : atunci închipuindu-și că Smărăndița este acolo, vorbea oare întregi cu fantasma imaginației sale. La masă, cercetînd de mai multe cunoștințe, întrebai și de Mărioara. La acest nume nimeni nu voi să-mi răspundă. Tăcerea asta are o însemnătate, înțălegi tu ?

Abia ne sculărăm de la masă, unde domnul N. Colescu rămase încă, după obiceiul său, și dînd brațul Zoei, trecurăm într-un salon. Acolo Duduca ne lăsă singuri cîteva minute. Fără să simțesc nicicum amor, Zoe fermecă deodată toate simțirile mele prin frumuseța ei.

„Ea mă iubește, îmi zisei ; eu iarăși nu sînt om care să nu știu a mă folosi de ocazii... voi face-o metresa mea ; voi promite tot ce s-a cere și voi lăsa-o să creadă că o iubesc : fetele sînt credule și nu te înșală niciodată pînă ce ele înseși nu se înșală.“

— Ești pe gînduri ? mă întrebă copila. Te căiești poate că ai dat cuvîntul să șezi trii zile aice ? te cred ; toți sînt triști în casa asta acum !...

— Sînt două zile care niciodată în vieața mea nu le voi uita ; una plină de impresii dureroase, ziua cînd am fost silit să plec de aice ; alta, o, Zoica mea ! crede că-ți

vorbesc cu sinceritate! alta plină de fericire, ziua de astăzi; ziua în care ochii mei au putut să te mai vadă o dată! sînt pe gînduri, este adevărat; dar aceste sînt gînduri plăcute ca viața, vise de speranță și de fericire ce mă răpesc și de care-mi este teamă să nu se răsipească îndată ce ai deschide gura să vorbești, o, Zoe!... Ah! dulce copiliță! dacă nu vrei să fii pentru mine decît o cunoștință, o soră, taci, nu zice nimică! căci o vorbă rece, indiferentă, căzută din buze-ți, îmi va zdrobi inima și vieața!...

La vorbele aceste, copila zîmbi de fericire.

— Auzit-am oare bine? zise ea. Vorbele aceste să fie oare sincere!...

— Mă întrebi dacă vorbesc cu sinceritate? o, D-zeul meu! pentru ce nu pot depune acuma la picioarele tale, Zoe dragă, lacrămile ce am vărsat și cugetările ce am închinat suvenirei tale?... Atunci poate m-ai crede, o, frumoasă copilă! Zoe voi să răspundă, dar Duduca se arătă la ușă.

— Trebuie să-ți vorbesc fără marturi, îi zisei... la noapte așteaptă-mă...

— Ce zici? peste putință!...

— Apoi dar mîne plec... și nu mă vezi niciodată.

— Vino! vino! răspunse ea.

Pînă ne despărțirăm seara, Zoe dete ordin să mă ducă în vechea mea cameră. Lucru ciudat! de doi ani aproape nimeni nu lăcuise aice! toate hîrtiile și cărțile mele le aflai aruncate pe masă astfel cum le lepădasăm eu cînd m-am pornit.

Camera asta îmi aduse niște suvenire dureroase. Colo este fereasta ce dă asupra grădinei; grădina era odată verde și înflorită; astăzi, uscată și tăcută!... Femeia ce domnea în locurile aceste doarme în sînul pămîntului. „Sărmană Smărăndiță! nu te voi mai videa niciodată!... în deșert ascult cu luare-aminte ca să aud pașii Mărioarei prin grădină!... nimic, nici o frunză nu se mișcă!... Colo este încă patul meu, pe care l-am udat de multe ori cu lacrămi... dar eu sînt astăzi schimbat!..." Mă înfundai în asemine gîndiri și lacrămile îmi veniră în ochi... „Slăbăciune!" îmi zisei, și sunai să-mi aducă o butelcă de

vin de Drăgășani, ca să gonesc impresiile cele dureroase.

Mă răsturnai pe o canape lîngă foc să fum o țigară. Așteptînd butilca de vin și fumînd țigara, cugetam la Zoe ; crezînd că e lîngă mine, îi cîntam dondănind versurile lui Sion asupra țigarei :

Așa, dragă copiliță !
O țigară ș-o guriță !
Paf ! puf !
Zboară fum !
Paf ! puf !
Toate-s scrum !

Dar vinul mă exalta și mai mult, casa începu a mi se părea că se învîrtește cu mine... Voii să ies ca să mă duc la *rendez-vous*... dar căzui iarăși pe pat și adormii. Umbra Smărăndiței se arată înaintea mea.

„Iată-te, îmi zise fantoma aceasta. Altădată tu erai floarea tinerimei noastre ! patria ta pusesă în tine atîta speranță !... inima ta era tînără și plină de candoare ca o fecioară ; cîți te cunoșteau nu puteau să se oprească de a te iubi... iar astăzi, cel mai degrădat om nu s-ar crede stimat ca să-ți strîngă mîna ; cel ce crezuse în talentul tău astăzi roșește că a putut avea o asemine cugetare ; inima ta s-a îmbătrînit, s-a degradat și nu mai poate să bată de acum înainte decît la fapta nefolositoare !... pentru ce ai venit în casa aceasta ? Vrei să amăgești pe Zoe ; pare că roșești de a fi singur de felul tău, și vrei să tîrăști în tina în care te afli tu ființa astă tînără și inocentă !..."

La aceste cuvinte mă deșteptăi.

Ieșii în grădină : noaptea era întunecoasă ! ninsoarea cădea nencetat ; fruntea îmi ardea ca o flacără ; un orologiu sună o oară după miazănoapte.

„Aide ! zisei. Am avut un vis rău... iată, tot morții nu mai vin". Îmi aruncăi ochii la ferestrele apartamentului Zoei : erau iluminate ; pe perdele mi se păru că văd desemnîndu-se umbra ei.

În două minute am fost la ușa apartamentului ei. Zoe, auzind pașii mei, se pusese pe o canapea cu o carte în mînă, ca cînd ar fi voit să-mi arăte indiferință. Cînd

intrai, ea se rădică, și lăsînd cartea îmi întinse mîna ei cea mică și albă ca zăpada.

— Ai cerut să-mi vorbești fără marturi, îmi zise ea. Să videm ce ai să-mi spui ?

Niciodată n-am văzut-o mai frumoasă : ochii săi ardeau ca doi diamanți negri în umbra stufoaselor ei gene de velură. Buzele sale rumioare, deschizîndu-se, lăsa să se vadă niște dinți mărunți și albi ca mărgăritarul. Părul ei neguros și lucios era strîns în dosul capului, sub un văl de blondă neagră ; două șuvițe întunecoase ca două aripioare de corb se întindeau peste tîmple și se perdeau pe după urechi, obrajii săi nu aveau un caracter ; ca unda cea limpede, pe cînd ziua se îngînă cu noaptea, astfel și fețișoarele ei schimbau neîncetat culorile într-acel minut. Era învestită într-un capot de casă, de șal verde cadrilat și crăpat de la mijloc în jos, sub care se vedea o fustă de batistă fină și albă ca ninsoarea. Preste mijloc era încinsă cu un brîuleț de mătasă împletit cu fir de aur, cu ale cărui căpătîie se juca ca cu niște metanii ; sînu-i rotund era ascuns pînă la gît în peptarul capotului ei, al cărui guler se răsfrîngea ca o șemizetă.

— N-am să-ți spun nimică ce nu ți-aș fi spus de față cu Smărăndița... Însă numai cu ea...

— Atunci, șezi aice, îmi zise Zoe, făcîndu-mi loc pe canapea lîngă dînsa.

— Nu, Zoică ! locul meu nu este acolo, ci la picioarele tale ! am trebuință de iertarea ta, o, copilă cerească !... nu ți-am scris niciodată... m-am purtat ca un mizerabil... dar ce vrei ? nu sînt atît de vinovat precum s-ar crede : te iubesc și suferearn în tăcere : nu eram sigur că scrisorile mele or să-ți facă mulțămire... fără aceasta...

— Mi-ai fi scris, Manoile, nu-i așa ?... Oh, îmi place a crede aceasta... dar vezi, erai atît de rece cînd ai plecat ! Ș-apoi, nu puteam să-ți spun nimica !...

— Așadar, mă iubești, Zoe ?... Oh ! zi încă o dată... vorba aceasta mă face fericit.

— Pentru ce să zic vorba aceasta, Manoilul meu ?... dar scoală-te și șezi lîngă mine... că și eu am atîtea lucruri să-ți spun !... De cînd mătușica... sînt singură ; sufăr în tăcere... inima-mi e plină... aveam trebuință de un frate căruia să-i spun toate și care să mă înțăleagă...

— Zoe, îngerul meu ! lasă vorbele astea la o parte, ca să nu vorbim decît de fericirea ce simt să te revăd... lasă-mă să te privesc în față ; să mă îmbăt admirînd frumusețile tale, căci te-ai făcut frumoasă ca lumina zilei !... lasă-mă să sărut mîna asta mică și albă, ce am strîns-o de atîtea ori în visurile mele !... știi tu, copilă ? niciodată nu s-a văzut frumusețe mai încîntătoare !... cele mai fermecătoare făpturi ale naturei și ale artei se îneacă în frumusețea ta !... Zoe, lasă-mă să sărut cosițele aceste !... De cîte ori în nopțile exilului meu nu am zis să o văd încă o dată ș-apoi să mor !... reazămă-ți capul, o, dulce înger, pe umărul meu, să te privesc !... Suflarea ta e dulce ca profumul florilor !... ea mă încîntă și mă îmbată !... lasă-mă să răsuflu suflarea sînului tău virginal !...

— Manoile, mai păstrezi crucea mea ce ai primit-o din mînile Smărănditei ?

— Niciodată nu m-a părăsit... nici o seară, nici o dimineață nu a trecut fără s-o încarc de sărutări și de lacrămi... Dar pentru ce mă întrebi, Zoica mea ?

— Pardon, Manoile... o idee ce mi-a vinit...

— Dar, dar, crucea ta o am, și ea nu mă va părăsi pînă la mormînt... dar, o, Dumnezeule ! Zoe, pentru ce plîngi ?

— Oh ! nimic... de recunoștință...

— Înțăleg... dulce înger ! dacă lacrămile aceste sînt numai rezultatul îndoielei ce ai despre sinceritatea mea, șterge-le, Zoică, șterge-le îndată !... nu depinde decît de la tine, dulce fetiță... o vorbă, și !... dar pentru ce lași să-ți curgă iară lacrimile ?... Zoe, frumusețile cu care natura te-a adornat nu mai sînt ale tale... lasă-mă să te privesc încă o dată... să te strîng încă o dată la sînul meu !... Zoe, o sărutare !... Cea dintîi sărutare, Zoe !... o sărutare, și vieața mea va fi a ta !...

— Lasă-mă, Manoile... o, Dumnezeul meu, ce ai ? ești galbăn... privirea ta este sălbatică... mă sperii... lasă-mă... vai ! tu nu mă iubești !...

— O sărutare, Zoe !... nu te smulge din brațele mele, căci după tine tîrăști vieața mea !... o sărutare !... tu ești amanta mea, mireasa mea !... vieața mea este vieața ta ! vointa mea, vointa ta !... Zoe !... Zoe !...

— Lasă-mă ! lasă-mă !... țip !... o, Manoile, Manoile !... presimțimentul meu era adevărat : tu nu mă iubești ! căci nu este amor fără respect, și tu nu mă respectezi... Oh ! lasă-mă, și du-te de aice !...

Zoe se dezbătea în brațele mele... Eu o strîngeam la sînu-mi și o înecam de sărutări.

Nu știu cum se întîmplă, dar luminele se stînseră... capul mi se întoarse... Zoe, speriată serios, își adună toate puterile și, smucindu-se, alunecă ca o umbră din brațele mele. Alerg după dînsa prin întunerec... aud un mic zgomot... umblu pipăind... o prind din nou în brațe !... Dar, abia o strîng la sînu-mi, și începe să rîdă cu hohot... lumina se aprinse, și eu mă văzui cu Duduca în brațe !

— Așa-i că nu-ți trecea prin gînd că sînt eu ? ha ! ha ! ha !... am ascultat la ușă !... și cînd m-am încredințat care-ți era gîndul... ha ! ha ! ha !... am stîns luminele și, smulgîndu-ți pe Zoe din brațe, am rămas în locul ei... Ha ! ha ! ha !... oi să rîd un an întreg de istoria asta... Manoile, nu-ți rămîne decît să pleci de aici și să nu cauți să vezi pe Zoe decît după ce vei dobîndi iertarea ei...

— Voi pleca numaidecît, dar spune-mi : Zoe era în complotul acesta ?

— Vrei să-ți spun adevărul ? nu era.

Abia isprăvi și începu să rîdă.

A doua zi plecai de dimineață, făr-a zice adio nici macar domnului N. Colescu... Acuma rîde și tu... nu-mi pasă !

22 ianuarie

Nu ți-am scris de cîteva zile. Crezi că eșecul ce am întîmpinat la Petreni mi-a înghețat pana în mînă ? nu te teme.

Mititica Zoe era foarte grațioasă, în adevăr ; dar acum nu mai gîndesc la dînsa. Alexandru S... avea cuvînt cînd zicea : „Prefer femeile măritate". Astfel am și pus în lucrare axiomele acestui mare observator.

Sînt cinci zile de cînd m-am întrodus pintre ceea ce se numește aice (stil de afișuri) înalta nobilime. Cinci zile de cînd am aruncat ochii pe una din cele mai fru-

moase femei din capitală. Dar mai înainte de a-ți spune istoria asta, voi să-ți descriu circul persoanelor pintre care m-am întrodus.

Cînd treci prin Valahia de la margini pînă la București, nu poți crede că vei găsi în saloanele boierilor o societate care este diametral opusă cu mizeria cîmpiei. Bucureștii este ca un vas din acele cu aburi ce rătăcesc pe sălbaticile mări ale Africei, în mijlocul mizeriei celei mai complecte, dar pe al căruia bord afli cele mai luxoase cameri plăcute societății și mai alese lucruri ce încîntă simțurile și spiritul.

Luxul cel mai mare, aice, stă în eleganța echipajelor, mulțimea servilor, bogăția apartamentelor și tualeta damelor. Nimic de artă : în tot Bucureștii nu găsești un tablou original sau copie *des grands maîtres !* iar bibliotecile cele mai mari, cînd nu sînt numai desemnate de păreți, sînt încă întrebuințate ca mobile ce ar împodobi camera.

Conversația nu este nici mai puțin plăcută, nici mai puțin spirituală în saloanele Parisului, însă nu iesă nicicodată din șirul ideilor ordinare.

Limba ce se vorbește este mai mult o franțuzască, umplută pe ici pe cole cu vorbe românești. Literatura franceză singură este cunoscută ; de cea națională n-au nici o idee și pentru cultura ei nici un zel. Bărbații trec serile jucînd cărți. Femeile, cele bătrîne și slute asemine, iar cele tinere și frumoase se ocupă numai de a plăcea. Pot zice că ele sînt și mai spirituale decît bărbații ; au multă inimă și sînt totdeodată drăgălașe și fără prejudecăți, ceea ce-mi iesă bine la socoteală.

În două zile, dintr-un capăt al Bucureștilor se lăți numele meu. Dar de ce ? am cîștigat în cărți vro trii mii ducați : mă instalăi în case bune ; îmi făcui echipagiu strălucit, haine de minune, lachei cu livrele.

La Paris cunoscusem o damă româncă foarte spirituală, dar nici tînără, nici frumoasă. Auzeam că în casa ei se fac întîlniri amoroase, dar nu credeam. Într-o sară am văzut-o la teatru ; ducîndu-mă în lojă la dînsa, îmi bănui de ce nu-i făcusem onoarea de a o vizita. I-am spus că a doua zi voi veni. Mă duc. Care fu surpriza

mea, frate, cînd văzui acolo pe Frosa ; pe Frosa, care am scăpat-o de la moarte ; pe Frosa, care se călugărise în ochii mei !

Ea îmi spuse pe scurt că, auzind de venirea mea, făcu cunoștință cu doamna S... vestită mijlocitoare pentru întîlniri, și astfel făcu ca să mă vadă. Îmi spuse că amantul ei, viind de peste hotar, o răpi din mănăstire și se cunună cu ea ; apoi a fost osîndită pe trei luni la închisoare, dar după aceea a căpătat libertatea și voia de a trăi cu barbatul.

După invitarea ce-mi făcu, m-am dus la dînsa acasă ; am văzut pe bărbatu-său. Nae P... este boier mare și bogat ; tată-său murind, îl lăsă moștenitor pe o avere bună ; acuma e în slujbă mare ; boier de Divan !

Dar Frosa e răpitoare. Ea acum nu are mai mult de 19 ani ; bălaie ca o stea rătăcită în noapte ; frumoasă ca un serafim ; vie, vorbariță, cochetă... ca cînd n-ar fi îmbrăcat niciodată rasa. Cum o văzui, făcui planul de a mi-o face metresă. Am înțăles că ea nu are sîngele rece al Șarlotei lui Werter, ce plînta curechi, nici virtutea Corneliei, căria i se rosese degetele torcînd la lînă. Ea are prea mult spirit ca să lase să treacă cei mai frumoși ani ai vieții sale fără să culeagă florile primăverilor lor ; și are prea mult gust pentru ca să puie în practică o virtute băcălească. Nu prea are idei, pentru că la mănăstire nu le-a putut căpăta, dar întru această mă însărcinez eu să-i insuflu cît de multe ; în curînd, sînt sigur, ea va avea mai multe idei și decît mine ; prin urmare, sper că-mi voi forma o metresă rară de care să mă pizmuiască toți.

26 ianuarie

Iubite B...,

Sînt pe aproape de fericire ; pe aproape de a-mi realiza planul. Frosa mă iubește ; am înțeles că mă iubește. Astăzi, ducîndu-mă la ea, îmi spuse că bărbatu-său s-a dus la țară și că dorește să cineze deseară la mine acasă, fără altă condițiune decît să fiu discret.

Trebui să știi că am pierdut capul de bucurie ; și nu vei tăgădui că nu am cuvînt. Sărmane B..., nu te învit niciodată să te însori : sînt cinci zile numai de cînd m-am cunoscut cu Frosa, și bietul Nae e pe aproape de a purta coarnele. Cu toate aceste, însoară-te, însă trebui să-ți schimbi ideile ce ai despre femei.

27 ianuarie

Seara trecută m-am dus la balul mascat unde Frosa îmi dase cuvînt să ne întîlnim.

— *Plus il y a des fous, plus on rit,* îmi zise bălaiul meu serafim, îndată ce mă văzu. Pentru aceea să ducem cu noi două părechi amorate ! femeile vor să păstreze masca... Dar ce-ți pasă ? să le lăsăm această plăcere ; pe la sfîrșitul cinei sper că ele singure or să se demaște... apoi te încredințez că va fi ceva original.

În adevăr propozițiunea Frosei îmi păru originală. Priimii bucuros, și trimesei feciorul acasă să prepare o cină pentru șese persoane.

Frosa se duse, și peste cîteva minute veni însoțită de două dame și doi cavaleri mascați.

— Să mergem ! îmi zise ea.

Cele patru maște ne urmară fără să zică o vorbă.

Eu mă urcai cu Frosa în trăsura mea ; iar în careta ei se încărcară cei patru necunoscuți.

Cina era splendidă. Fiece cavaler se puse cu dama lui la masă.

Una din dame era tare voioasă, ceialaltă, și care ședea lîngă mine, părea gînditoare și ochii ei mari și negri erau ocupați mai mult de mine decît de cavalerul ei.

Frosa începu conversația, făcînd o diatribă spirituală și mușcătoare asupra celor mai multe femei ce văzuse la bal. Calificația ce da persoanelor despre care vorbea era atît de ingenioasă, încît ai fi zis că le pune un fer roșu pe frunte.

A-ți scrie toate cîte s-au zis ar fi prea lung ; apoi nici nu-mi aduc bine aminte ; îți voi zice numai cîteva :

— Văzut-ați, zise ea, pe d-na M... îmbrăcată în albastru din cap păr-în picioare? în adevăr sămăna o cocardă tricoloră franțuzască.

Asta ne făcu să rîdem.

— Ha! ha! făcu unul din cavaleri ce înțălese mai tîrziu jocul de vorbe al Frosei.

— În sănătatea Frosei! strigai, rădicînd paharul.

Toastul meu se priimi în strigări de bucurie.

— Ciocoi! Împleți paharul încă o dată!... voi să-nec durerile mele!...

— Manoile, zise Frosa, ești inspirat... improvizează-ne o poezie.

— Bucuros! dar dă-mi un sujet.

— Un sujet? și care altul decît vieața ta!

— Fie!

Apoi începui prin strofa aceasta:

I

Singur eu venit-am pe acest pămînt,
Singur mă voi duce în al meu mormînt!
Mîna unei mume nu m-a legănat;
Pe-al prunciei leagăn, dorul mi-a cîntat!
Dar cu toate aceste, l-al vieții soare,
Eu creșteam în lume ca o dulce floare...
Umpleți înc-o dată cupa mea cu vin,
Să înec într-însa crudul meu suspin!...

Toți bătură în palme, strigară: „bravo" și rădicară toastul în sănătatea mea.

— Alt cuplet! alt cuplet! strigară toți.

II

O femeie însă... cine ar fi crezut?
O fe...

Aice mă oprii: îmi era cu neputință să mai urmez... lucru ciudat! talentul meu mă părăsisă!...

Dacă dama ce ședea lîngă mine mă privea țintă, și ochii ei juca în lacrămi.

— Cu atîta mai bine, îi zisei. Ce e bun talentul în țara care trăim?... nu mai pot urma... Ciocoi! vărsați vin! să beau pînă cînd zorile vor săruta genile de aur ale Frosei!... O, iubita vieții mele! nu deschide rana inimei mele!... îmi faci un rău crud!...

— Dacă este așa, Manoile, eu însumi te rog să nu mai urmezi... Femeile sînt egoiste, voiam să știu dacă am vreo rivală...

— Numai atîta? O! îți voi spune bucuros! am iubit o dată în viața mea, cîteva zile numai...

— Mărioara?

— Ai gîcit! dar acest nume acuma este mort în inima mea; vezi: îl pronunț cu indiferință... pot să-l și blastăm!...

— Dar am auzit mai vorbindu-se de o Zoe...

— Zoe... ce nume ai pronunțat!...

— Ah! vezi?... Am gîcit! Zoe ți-e dragă!... dar nu sînt geloasă... ea nu te iubește... căci nu poate să iubească doi deodată... sărmana copilă! amorul ce are pentru L... are s-o ucidă!...

— Ceea ce zici este o calumnie, Froso! zi-mi că muma mea s-a prostituat la lacheii tăi, zi ce vrei despre mine; nu-mi pasă! dar ceea ce ai zis despre Zoe nu-ți dau voie a o repeta!... căci ești femeie și nu pot să o răzbun... Dacă un altul decît tine ar fi zis aceasta, un bărbat... pe D-zeul meu!...o vieață am și țin la dînsa mai puțin... decît la paharul acesta!...

Paharul ce aveam în mînă, trîntindu-l pe masă, se sparse în bucăți.

— Manoile! tu mă amerinți?

— Voi să stimezi și tu pe acei ce stimez eu.

— Această este un despotism nesuferit!... îți spun că femeia asta nu-mi place, pentru că o iubești... dovidește din contra!

— Tu ești geloasă sau te prifaci a fi! nu-mi pasă! n-am trebuință să-ți dovidesc că te iubesc numai pe tine: aș zice o minciună...

— Vezi!

— Froso! să facem pace, și ascultă bine ceea ce voi să-ți spun. Nu iubesc nici pe Zoe, nici pe nimeni. Pentru Zoe am stimă și amicie ca pentru o sor'; pentru tine,

un capriciu... iată tot! să te iubesc, Froso? sărmană copilă! dar pot?... inima mea este uscată!... ce vrei tu? nu este vina mea... soarele poate să se stîngă sau să se facă mai călduros; pămîntul să se despice sau să se facă mai roditor; lumea poate să [se] peardă sau să se facă perfectă; toate aceste nu merită să le dau nici o căutătură de ochi... nu mai cred în nimică, şi inima-mi nu mai bate pentru nimică, afară decît pentru vinul acest fermecător; nu mai cred în nimică; iar în amorul femeilor mai puţin decît în toate...

— Dar mi se pare că era odată vorba să iei pe Zoe de femeie, Manoile?

— Ceea ce-mi zici este o glumă... să mă însor cu Zoe; eu, cel mai desfrînat între oameni, cu Zoe, un copil încă, exemplul blîndeţii şi al candoarei?... cel puţin pînă astăzi... nu-mi pasă cauza pentru care eşti nebună, Froso! Dar tu nu ştii nimic, copila mea! vezi tu junii acestia ce mă încunjoară şi nu fac nimic fără să mă consulte? femeile aceste ce se dispută pentru mine? toţi! tu însuţi, Froso, şi chiar Zoe, peste cîteva zile vor întoarce capul de la mine, şi se vor ruşina căci mi-au dat mîna!... şi ştii tu pentru ce? pentru că ca mîne echipaj, servi, mobile, diamante, toate le voi pierde. Sărmană copilă! tu nu ştii încă ce sînt oamenii! nu mă caută pentru ochii mei; oamenii nu mă considerează pentru talentul meu sau pentru mine; ci pentru poziţia mea! ce vrei? oamenii sînt ca paserile: pe cît un arbore este înflorit, ele îl vizitează; iar cînd frunza şi floarea se usucă, ele zbor şi-l ocolesc! Pentru aceea nu voi să las nimărui plăcerea de a mă despreţui: înainte de a cerca nenorocirea acesta, îmi voi da un pistol în cap... e sigur cum te văd...

— Ce ai, fetiţă? întrebă Frosa pe dama ce şedea lîngă mine.

— Nimic!... răspunsă aceasta, şi căzu leşinată în braţele mele.

Cea dintîi mişcare ce făcui fu să-i scot masca, crezînd că aceasta o năbuşeşte.

Nu poate să-ţi treacă prin gînd ce am văzut! Era Zoe.

O luai în brațe și o dusei pe canape. Umblînd și făcînd toate mișcările aceaste, mi se părea că visam sau că vedeam împrejuru-mi o fantasmagorie !

Cu toate aceste, nu voii să încredințez nimărui grija de a o deștepta. Șezui aproape de dînsa, ținînd grațiosul ei cap pe sînul meu.

Peste cinci minute Zoe deschisă ochii.

— Manoile ! îmi zisă ea, nu-mi vei ierta niciodată, poate, astă urmare ; nu-i așa ? Dar, Manoile, trebuie să te văd încă o dată, sau să mor !...

— Explică-te, Zoe ; nu te înțeleg.

— Dar ; îți voi spune tot... însă... nu sîntem singuri...

— Ieșiți ! Ioane ! Constantine ! ... nu sînt acasă pentru nimeni...

Servii ieșiră.

— Dar ochii nu mă înșală... Andrei ! Elena !... aice !... maștele acele !... îmi perd capul !... Zoe, spune-mi ce însămnează toate aceste ? spune-mi, nu sînt nebun ? sînt eu ? tu ? ei ?...

— Liniștește-te, Manoile !

— Iată-ne singuri !

— Dar... însă lasă-mă să-mi adun ideile... vai ! am suferit atîta !...

— Sărmană copilă !

— Noaptea în care ne-am întîlnit la țară, Manoile, a fost una din cele mai dulci și totodată din cele mai crude ce am trecut ! dulce, căci te-am văzut, căci am crezut un minut că mă iubești... crudă, căci mai pe urmă purtarea ta m-a făcut să înțeleg... dar să nu mai vorbim despre aceasta... voi să uit tot... a doua zi plecași, supărat !... ideea că poate nu te voi mai videa îmi rupea inima ; și vieața mea mi se părea că cade în bucăți la picioarele mele... Mă bolnăvii... cîteva rude veniră să mă vadă... între alții veni și Frosa... îi spusei tot ; de la ziua călugăriei ei capatasăm cea mai mare simpatie pentru dînsa, și ea mă iubește ca o sor. Voii să te văd, cu orice preț... Frosa îmi făgădui că în mai puțin de șese zile o să te întîlnesc ; ceea ce s-a și făcut întocmai : să facă cunoștința-ți, să te lasă să crezi că te iubește, apoi să cinezi împreună aice, unde sub cuvînt că sîntem niște amatori de plăceri, să pot să te aud, fără ca să știi.

Mai întîi nu primii : mi se părea o crimă să amăgesc... dar, o, Manoile ! te iubesc atîta de mult ! trebui dar să ascult ce-mi dictează inima !

Mulțămesc că mă apărai pe cînd Frosa mă calomnia, înadins... vorbele tale era ca un balsam pentru durerile mele !... era să plec, încă de atunci ! dar ceea ce ai fost zis la urmă, despre hotărîrea ce ai luat de a muri, mi-a făcut un rău crud !... dar era o glumă, nu-i așa ?... ah ! zi că era o glumă !...

— Da, da... o glumă, Zoe, ca să treacă timpul.

— Acum sînt încredințată că nu mă iubești !... nu-ți mai fac nici o mustrare... ci o rugăminte : să-ți păstrezi vieața și sănătatea !... ți-am spus tot... acum trebuie să plec... Manoile, încă un cuvînt ! n-o să te ucizi, nu-i așa ?

— Nu, nu... dragă soră ! am glumit !

— Adio ! îmi zisă ea suspinînd și ascunzînd capul în sînul meu. Apoi sculîndu-se repede : Pardon ! pardon ! Manoile... sînt nebună !...

Cîte frumuseți ! cîtă candoare, și cîtă iubire !...

De ce nu pot să te iubesc, o, tu cea mai nobilă dintre femei ?... sau mai bine, pentru ce mă iubești tu atîta de mult ?...

30 ianuarie

Ieri seara am fost la bal, cu intenție mai mult să întîlnesc pe Frosa și să-i cer socoteală pentru farsa ce mi-a făcut.

Închipuiește-ți, iubite B..., cît de nebune sînt femeile și ce sacrificii nu sînt în stare să facă cînd le întră cîte ceva în cap !

Nebuna aceasta, spre exemplu, jucă un rol tare delicat : ea risca a-și compromite reputațiunea în ochii lumei și fericirea vieții sale. Ah ! iubitul meu, pentru ce creatura cea mai grațioasă, cea mai nobilă, cea mai simțitoare a trebuit să usuce florile tinereții mele !...

— De ce stai pe gînduri ? mă întrebă o mască. Ai numai o lună să trăiești ; profită de plăcerile vieții !... Dă-mi brațul și nu fi supărat de mine...

Nu înțelesesăm glasul... eram în distracție... Masca îmi luă brațul și mă tîrî prin sală... Eu o urmam ca cînd eram magnetizat.

— Toată lumea se veselește, numai tu să fii trist, Manoile ?... Ești copil, dragul meu !

Ieșind din distracție, înțălesei că masca care mă întreba era Frosa.

— Lasă-mă, Froso ! sînt mînios pe tine !

— Ai dreptate, Manoile !... am făcut rău, îți mărturisesc ; dar ce vrei ? Zoe m-a mîngîiat mult în nenorocirile mele ; eu îi eram datoare chiar cu recunoștință. Puteam eu să o las să moară ? ea te iubea atît de mult !... Astăzi, mulțămită lui D-zeu ! roșește de cîteva minute de slăbăciune.

— Ce vrei să zici ?

— Voi să zic că nu cunoști încă femeile, Manoile (mă vei ierta că te numesc încă astfel ?) ; insultă o femeie ; pune-i ferul roșu pe frunte ; cu toate aceste ea poate încă să te iubească ; însă teme-te să nu o pui niciodată într-o poziție umilitoare, căci amorul propriu...

— Ce fel ? *

— Lucrul e foarte simplu : Zoe nemaipurtîndu-mi nici un interes, pot să sper... că vei fi mai puțin scrupuloasă cu mine ?...

— Mai încet, micul meu don Juan !.. ascultă, Manoil ! voi să-ți vorbesc serios : îi port un interes de soră ; iată tot. Dar închipuiești-ți (lucru ce ar fi cu neputință !) că aș avea un alt simțămint ; ei, bine ! mă crezi tu că eu sînt o femeie care nu poate afla în datoriile sale atîta putere ca să-l înfrîne ? însă eu, Manoile, ți-o repet : nu iubesc ; nu pot iubi decît pe bărbatul meu...

Dar să lăsăm acestea, ca să nu ne mai aducem niciodată aminte. Spune-mi : cunoscut-ai măști ?... în adevăr, ce însemnează galanteria asta ?... Îți vorbesc și nu mă asculți... unde-ți sînt gîndurile ?

— Ah ! Zoe se crede umilită ?

— Ei, bine ! ce-ți pasă ? ai zis ?

---

* În textul de bază lipsește probabil o replică (*n.e.*).

— Da... negreşit... mi-a venit o idee... din întîmplare... cine este femeia aceea ce dă braţul ofiţerului celuia ?

— Ce ? n-o cunoşti ?

— Mi se pare... dar nu... mă-nşel... este peste putinţă...

— Este Mărioara. Vezi cum s-a schimbat ? pentru Dumnezeu, Manoile, ce ai ?...

— Mărioara... şi colonelul cela este bărbatul ei ?

— Văd că eşti la a.b.c. despre cele ce privesc pe nenôrocita asta ! Să şedem aici, şi să-ţi spun istoria ei.

— Da, da... niciodată n-aş fi crezut să o văd atîta de schimbată !

— Sînt aproape doi ani... după plecarea domniii-tale. Într-o zi, aflarăm că Mărioara se mărită.

Asta fu un eveniment în Bucureşti, căci nu era un singur om de societate care să nu fi admirat spiritul şi graţiile ei. Puţine femei, care să nu fi fost geloase pentru interesul ce oamenii îi purtau. Bărbatul ce trebuia să ia era din cei întîi boieri, bogat şi influent, dar bătrîn ; fără cunoştinţe. Tata Mărioarei se opunea la asemine măritiş pentru cuvîntul că ginerile era cu trii ani mai bătrîn decît socrul ; dar Mărioara, nu ştiu pentru care cuvînt, îl voia cu orice preţ. Nunta se făcu. Nu trecu o lună, şi Mărioara fugi la moşia frate-meu. Fuga asta făcu scandal mare în Bucureşti. Bărbatul Mărioarei se plînse la Curte. Frate-meu fu exilat la o mănăstire ; iar Mărioara a se întoarce la barbatu-său sau a se închide pentru totdeauna într-o mănăstire. Atunce ea avu recurs la cîteva persoane influente, dintre streini, cu condiţiile acele cu care Maria Egipteanca făcu cu căpitanul corabiei ; căsătoria ei fu stricată şi bărbatul îndatorit a întoarce zestrea.

Un june ofiţer de husari, ce domnea peste inima ei, în mai puţin de trei luni jucă în cărţi toate diamantele Mărioarei. Pe de altă parte, ea ţinea casă deschisă, în care era primiţi şi desfătaţi toţi ofiţerii armiei de ocupaţie : mese splendide, baluri se repetau în toate zilele. Astfel încît fu silită să se împrumute, puind toată averea sa în gaj.

Tînărul husar trebui să plece din țară : Mărioara îl urmă în Rosia, de unde, peste două luni, se înturnă într-o desăvîrșită mizerie. În lipsa ei, creditorii, nepriimind regulat interesele, îi vîndură moșia la licitație. Această se făcu, sau nu se făcu, după regulă, nu știu ; îndestul că averea ei se vîndu mai pe nimica, și nu se putu plăti toată datoria.

Mărioara nu era o femeie care să moară de foame ; în mai puțin de o lună își reluă zborul ei de mai nainte. Astă dată amantul ei era un evreu bogat ; trebile îi mergea cît se poate de bine. Într-o zi însă fiul lui Israil găsi ascuns în apartamentul Mărioarei un ofițer de cozaci. Evreul strigă ; pusă înainte sacrificiile ce făcusă pentru dînsa ; ofițerul, supărat de atîta larmă, trasă sabia și pusă în fugă pe rival ; apoi, fără mai multă ceremonie, se întoarce și taie coada Mesalinei acestia. În curs de trei zile după întîmplarea asta, el umbla din casă în casă, arătînd talismanul său.

Pe altă parte, fiul Iudeii îi luă înapoi toate darurile ce-i făcusă ; iar Mărioara, părăsită de rude și cunoștințe, se văzu pe poduri.

Pre cît o femeie poate să se degrade și să se prostituie, Mărioara se cufundă în huma tuturor viciurilor. Astă dată nu mai era amorul plăcerilor care o tîra în perire, ci trebuința : trebuia să se prostituie pentru o bucată de pîne.

Astăzi, mulțămită ofițerului celuia ce-i dă brațul, ea s-a mai împiciorat.

Dar, uită-te, Manoile ! cum toate femeile își întorc capul cînd o văd !

— Acum înțăleg pentru ce, cînd întrebam de dînsa, toți tăceau sau clătinau din cap.

— Cele ce auzi despre dînsa trebuie să-ți facă o impresiune tristă, Manoile !... Nu vei tăgădui că ai iubit-o mult...

— Vai ! era cel dintîi amor... dar să nu mai vorbim despre aceasta !... o nebunie !... să plecăm de aice !... vederea ei mă dezgustă !...

— Manoile, te iubesc ca o soră : de aceea voi să-ți vorbesc fără fățărie... Dar să-mi făgăduiești un lucru !

— Orice vrei.

— Să nu te superi de ceea ce voi să-ți spun, macar oricît de amar ar fi adevărul vorbelor mele !

— Îți jur !

— Ziceai că vederea Mărioarei te dezgustă ; pentru ce ? pentru că te-a înșalat altădată, sau pentru că ți se pare degradată astăzi ?

— Pentru cel din urmă cuvînt.

— Bine. Acum ascultă : după obiceiurile de astăzi, bărbații sînt și mai liberi, și mai tolerați în faptele lor decît femeile. Dacă îi întrebi, răspund : natura așa a voit ! consecuințele libertății la o femeie sînt funeste ! deci femeia nu poate să aibă aceeași libertate ca bărbatul ; prin urmare, femeia nu trebuie să fie virtuoasă numai pentru amorul virtuței, ci și de temerea relelor consecuințe : astfel că, urmînd acestui rezonămînt, dacă s-ar inventa o mașină care să întîmpene consecuințele la care o femeie este expusă prin libertatea sa, morala nu este pentru nemica, și femeia poate să se degrade în toate privințele !... Eu însă nu împărtășesc absurditatea asta și cred că și d-ta ești de părerea mea !

— Unde vrei să vii ?

— Am vrut să-ți arăt că bărbat și femeie sînt egali înaintea virtuței ; că, prin urmare, un bărbat prostituat trăiește cît o femeie prostituată. Manoile, ziceai că femeia asta te dezgustă pentru că este o prostituată ! ai cuvînt ; dar, între noi să fie, știi că nu poți să-i arunci piatra ? știi că dezgustul ce-ți însuflă Mesalina aceasta, poți să însufli și tu, dacă nu astăzi cînd prestijul trăiește încă, dar mîne, mai tîrziu, celei mai dulci, mai frumoase și mai nobile, Zoei ?

— Știu.

— Știi ? și mi-o zici asta cu sînge rece ? nu cugeți să te îndreptezi ?...

— Ți-o zic cu sînge rece pentru c-o știu bine. Să mă îndreptez ? este prea tîrziu. Ascultă, Froso, și crede că-ți vorbesc cu sinceritate ; nu mai am inimă ; vieața îmi este o povoară ; lumina soarelui mă apasă ; nu mai găsesc mulțămire decît în viciu ; vezi dar că, ca să mă îndreptez, va să zică să mor... Dar ce însemnează mișcarea asta ? pentru ce toată lumea se duce acolo ?...

— Ce femeie frumoasă! șopti unul pe la urechile mele.

— Aș da vieața mea pe un zîmbet al ei! răspunsă un altul, și alergă să-i iasă înainte.

— Ce? nu mă-nșăl, Froso?... privește: ea este... Zoe! Zoe la brațul generalului... nu, nu se poate.

— Ai gîcit, ea este, Zoe... dar pentru ce te miri?

— Nu, nu mă mir, dar o știam la țară.

— Te înșelai... de două zile Zoe este în București; șede la una din mătușile sale, amică a generalului care-i dă brațul... Nu pot gîndi nimic rău; dar ți-am spus: teme-te de a pune vreodată pe femeie într-o poziție umilitoare... vezi cum toată lumea o privește?... în adevăr, Manoile, copila asta este regina frumuseților... ține, dacă vrei, hai s-o vedem; dă-mi brațul: voi s-o mistific puțintel...

Mă lăsai să mă poarte.

Străbăturăm, cu destulă osteneală, mulțimea ce era adunată ca să admire pe Zoe; și ajunserăm pînă la dînsa.

Frosa îi adresă cîteva vorbe pe care nu le auzii. Eu o salutai. Zoe îmi răspunsă printr-o rece închinare din cap.

— Cine este tînărul acesta? o întrebă generalul rus.

— Nu-l cunosc, răspunsă ea, și răspunsul ei veni pînă la urechile mele.

— Auzi tu? Zoe, îngerul acela... o, indignitate!... fiindcă-i la braț cu generalul nu mă cunoaște!... În adevăr, iubită, mi-e teamă să nu nebunesc!...

— Ce ai? mă întrebă Frosa. Ești preocupat și palid!...

— O să-ți cer iertare, dacă nu pot sta mai mult aice... Ești prea delicată, ca să nu-mi dai voie să plec... nu mi-e bine... pămîntul se învîrtește cu mine...

— Și unde te duci? mă întrebă ea.

— Unde mă duc? știu eu!...

Zicînd așa, salutai și plecai spre ușă. Aici însă mă întîlnii față-n față cu Zoe.

— Ești ca celelalte, îi zisei.

Ea zîmbi ca cînd necazul meu îi făcea plăcere.

Ieșii din bal.

Te încredințez că niciodată în vieața mea nu am suferit atîta !

Mărioara, prostituată !... Zoe nu va să mă recunoască ! Oh !... dar lumea asta este un iad !... Plecai pe jos în mijlocul nopții, fără să știu unde mă duc picioarele... nu mai știu ce fac și ce gîndesc !... dar dacă cineva ar fi scris cugetările mele, ar fi făcut să sîngere inima ce ar fi cetit... era frig ; eu, însă, nu simțeam nimic...

Cînd mă trezii eram afară de barieră, în mijlocul cîmpului... eram ostenit... șezui la rădăcina unui tei de lîngă șosea. Acolo auzii urletul unui lup, nu departe. În durerea me simțeam o fericire de a fi sfîșiet de fiara asta sălbatică... astfel o așteptam cu bucurie... cînd zgomotul a doi armasari, ce tîra repede o sanie, mă făcu să întorc capul. Era lună. Sania se opri înaintea mea.

— Manoile ! Manoile ! mă chemă un glas de femeie.

Era Frosa.

Mă rădicai și mă dusei către sanie.

— Ce faci acolo, la oara asta ?

— Aștept să vie lupii... dobitoacele astea, sărmanele, urlă de foame... voi să le procur o cină delicată.

— În adevăr... o, Dumnezeule ! sîntem pierduți ! îi aud urlînd... Manoile, urcă-te iute în sanie...

— Iată-i, vin cu cîrdul ! strigă vezeteul... urcă-te, domnule, că eu plec... am femeie și copii, și n-am gust să-mi rămîie oasele aice !...

— Mergi ! îi strigai eu.

Vezeteul întoarse sania repede să plece. Frosa se rădică în picioare și se lăsă să cadă din sanie în ninsoare : caii zbura ca vîntul spre oraș. Eu alergai să rădic femeia ce mai voia să moară cu mine, decît să mă lase în prada lupilor.

— Ceea ce faci, Froso, este o nebunie.

— Tu mi-ai scăpat vieața, și eu sînt datoare să scăp pe a ta, pentru ca să fim chit.

— Ce fel poți să mi-o scăpi, cînd nu vei putea să-mi dai nici un ajutor ? din contra, și tu ești supusă pericolului.

— Ba nu ; fiarăle astea, cînd ne-or vedea doi, s-ar spăimînta și ar fugi.

Lupii veneau alergînd spre noi.

— Dumnezeule ! iată-i cum vin de repede !... or să ne sfîșie !... Zicînd vorbele astea se lipi de mine, și strîngîndu-mă în brațe : apără-te, Manoile !...

— Dar cum să mă apăr ? n-am cea mai mică armă ; ceea ce pot să fac este ca să le ies înainte eu... cum nu sînt mulți, cu mine s-ar sătura, și tu vei scăpa... Froso !... o idee... mîne servitorii tăi or să vie să ne culeagă oasele... Lumea o să zică că noi ne-am iubit, și că întîlnirea noastră a fost culpabilă... Froso, asta este o nenorocire de care nu te mai poți apăra... Froso ! lupii sînt încă departe... înainte de a muri, lasă-mă să gust un minut de fericire !... să răsuflu suflarea ta cea dulce... Fii a mea, Froso !... și viața noastră să zboare într-o lungă sărutare de amor și de voluptate ! ..

— Manoile, pentru ce vrei să te desprețuiești ? niciodată, niciodată !... oi muri curată cum am mai trăit : iată singura fericire ce voi să gust înainte de a muri... dar privește... vin !...

Frosa, tremurînd de spaimă și de frig, se strînge lîngă mine ca o floare ce se tupilă în iarbă.

Lupii ajung... dar, în loc să se arunce asupra noastră, ne privesc și trec repede spărioși.

Ne-am fost făcut de spaimă singuri.

Fearăle acele era niște cîni întîrziați pe aproape la un cadavru de cal, unde, siliți de a lăsa locul unei potaie de lup, alergau sperioși.

La noutatea asta neașteptată, Frosa săltă de bucurie, și aruncîndu-se în brațele mele :

— Acum o sărutare de soră ! îmi zisă ea.

Buzele mele întîlniră pe ale sale fragede și profumate... puțin trebui să mor de plăcere !...

— Acum să mergem, Manoile...

— Să mergem.

Plecarăm către oraș. Dar nu făcurăm cincizeci de pași, și Frosa îmi zise :

— Manoile ! eu nu-mi mai simt picioarele, nu mai pot merge.

— Ce ? ești desculță ? o întrebai eu, uitîndu-mă la picioarele ei.

— Cînd am sărit din sanie, mi-am pierdut pantofii și mantela... Dar ce să fac, Manoile ? eu oi să mor de frig... oi să-mi pierd picioarele !

— Trebuie să te iau în brațe.

Ea primi bucuroasă.

O luai în brațe și îi învălii picioarele în mantela mea. Mînile sale reci ca gheața le încălzeam sub buzele mele.

După cîteva minute :

— Cum ai venit după mine ? o întrebai eu.

— Cînd ai ieșit din bal, aveai figura unui om ce merge să se ucidă : mi-era teamă să nu faci vreo nebunie... te-am urmat cu sania încet pînă la locul unde ai stat. Trebuie să mărturisești, Manoile, că ești copil de tot !... dacă-ți eram soră, te-aș fi corectat... dar nu sînt decît o amică, și nu pot decît să fiu indulgentă la toate nebuniile ce-ți trec prin gînd.

— Ești un înger, Froso !... Ah ! pentru ce toate femeile nu sînt așa ?

— Vrei să faci aluzie la Mărioara ?

— Ți-am zis-o : numele acesta e mort pentru mine.

— Apoi dar, de cine vorbești ?...

— Să vorbim altele, Froso !... lasă-mă să te admir de devotamentul ce ai arătat astă-noapte... ești femeie rară... ușoară, nebunatică... iartă dacă-ți vorbesc astfel : dar un caracter...

Nu apucai să-mi isprăvesc vorba, și întîlnirăm sania Frosei întorcîndu-se să ne caute. Vezeteul pînă la barieră dase zborul cailor, fără să știe că stăpîna sa a sărit jos ; dar cînd a stat și a văzut că ea lipsește, a crezut că a perdut-o și, avînd teamă, s-a întors s-o caute.

Sania se opri ; ne urcarăm în ea și intrarăm în București.

29 ianuarie

Ți s-o fi urît cu scrisorile mele ! dar ce vei ? asta e singura mea mîngîiere.

Dar știi tu, iubite ? încă o iluzie perdută de la mine ; și aceasta era cea mai din urmă care-mi rămăsese ! Zoe s-a perdut !...

30 ianuarie

Astă dată, hotărîrea ce am luat va fi nestrămutabilă. Peste cîteva zile, nu voi mai fi pe lume. Pînă atunce însă am să-mi scot din capete... am să-mi întocmesc un nou harem din cele dintîi fiice ale lui Pafos. Regina lor va fi Mărioara.

Ieri am jucat cărți : am cîștigat două mii galbini.

Astă-dimineață era bîlci, sau, cum zic moldovenii, iarmaroc în salonul meu.

Toate matronele bătrîne din București se aflau aice.

— Cine-mi cunoaște pe una Mărioara ? întrebai turma asta de babe.

Toate-mi răspunseră că numele acesta le este cunoscut.

„Ciudat !... ce-mi spuse Frosa ?... ce interes ar avea s-o calomnieze ?..."

— Ce fel este ea ? mă întrebă una din babe.

În cîteva trăsuri îi făcui portretul și biografia ei.

— Știu cine vrei să zici... Nebiruita ! urmă ea, îndreptîndu-se cătră celelalte femei, care începură a rîde. Lasă-te pe mine !

1 fevruarie

Cele dintîi umbre ale serei copereau capitala la vederea călătorilor întîrziați.

Bucureștii sînt voioși [în] serile carnevalului. Era o zi de duminică : mii de sănii, trase de cîte doi cai fugători și coperiți de pînze albe, pături și clopoței, lunecau ca niște umbre zgomotoase pe Podul Mogoșoaei, de ici pînă colo, încărcate de tot felul de oameni, de toate vîrstele și de toate condițiile, învăliți în tot felul de blane bogate și călduroase.

Strigătul vezeteilor, amestecat cu țipetele unor femei, ce dau, de cîte ori o sanie era aproape să se zdrobească de alta, cu rîsul celor nepăsători și cu zgomotul miilor de clopoței forma un zgomot mare și confuz, care semăna [cu] o muzică bizară ce punea în mișcare dănțuitorii acești fantastici.

De prisos a-ți mai spune că mă amestecasem cu acești nebuni. Sania mea era încărcată de cîțiva oameni, iar eu mînam doi cai și mai nebuni decît noi.

Nu a rămas o singură sanie pe care să n-o fi atins în treacătul nostru ; pe multe le-am răsturnat, pe multe le-am sfărmat. O sanie trecu repede ca săgeata pe lîngă noi : era Zoe, cu o damă, în sania generalului rus.

„Zoe, în sania omului aceluia !... ah ! nu, mă înșel : nu se poate !“

Voii cu orice preț să ajung sania ca să mă informez mai bine.

Dau bici cailor și arunc hățurile din mînă. Două săgeți aruncate totdeodată nu ar fi zburat cu mai mare repegiune. Ajungem sania în care era Zoe : nu mă înșelasem... Zoe, văzînd caii mei liberi, înțelese, poate, că acesta era efectul supărării mele ; nu știu, dar scoase un țipet ce găsi eho în inima mea.

Noi trecurăm ca fulgerul și pînă la barieră răturnarăm mai multe alte sănii.

Dar umbra se îndesise ; primblătorii începuse a se retrage.

Ne întoarserăm dar acasă, să primim grațioasele nimfe ce trebuia să vie.

— Nu mai este îndoială, zisei ; Zoe e perdută !...

Abia întrarăm în casă și lacheul îmi anonță sosirea unei fiice a Vinerii.

Zisei să intre.

— Cum te cheamă, drăguliță ? o întrebai.

— Din ce tărîmuri vii, neiculiță ? îmi răspunse ea. Aolio ! una este Zlatca Evreica, de la munte pînă la Dunăre, în Țara Românească.

Era o femeie frumoasă ; avea o talie elegantă și o figură expresivă, cu trăsuri foarte nobile și proporționate ; dar albită ca un pârete.

După aceasta veni una, încă copilă, încă novisă ; timidă și speriată ca o păserică prinsă în laț. Ea pleca ochii și părea că roșește de meseria ce uneltea. Aceasta veni însoțită de mumă-sa. O mumă ce-și aduce copila să o sacrifice pe altarul viciului ! o mumă !... mîna ei a netezit cosițele sale și le-a împodobit de flori, ca să placă, și mîna acestei mume n-a tremurat !... gura ei i-a dictat, poate chiar fără voia acestei sărmane creaturi, locul unde trebuie să se prostituie, și această gură pronunță încă numele dulce de fiică !... și toate aceste pentru puțină pîne !...

Ușa se deschide, toată adunarea bate-n palme.

— Nebiruita ! Nebiruita !... strigară toți cu o vie plăcere.

Era Mărioara.

Vederea aceasta îmi făcu o impresie curioasă. Ochii mi se umplură de lacrămi.

— Cine-i stăpînul casei ? mă întrebă ea.

— Iată-l, îi răspunse unul ; Manoil...

— Manoil ? zise Mărioara gînditoare.

— Ce ai, Nebiruito ? ce ai rămas pe gînduri ?

— Nimic... o suvenire... am cunoscut, sînt doi ani, un Manoil... Vede ? întrebă ea pe un june.

— Vede, îi răspunse acesta.

— Lovește cole ! îmi zise Mărioara, întinzîndu-mi mîna.

— Ce ai întrebat de văd ?

— Nu înțelegi limbagiul nostru ?... ai bani ? iată ce am întrebat. Dar iată Creața, Despinca, fata cucoanei !... Ei, scena se deschise frumos... înainte ! Să trăiască sultanul !... Ascultă, drăguță, îmi zise ea puindu-mi brațul împrejurul gîtului, ești al meu, și te iau... dar spune-mi, unde diavolul ai ascuns pîn-acum ochișorii cei drăgălași, de nu i-am văzut pe aici ?... Ești frumos, Manoilul meu... ah ! cît am să te iubesc !...

— De mîne înainte.

— De mîne ? nu voi... din astă-seară... Oh ! nu voi suferi să te văd la picioarele altiia...

— Am dat parola... copila asta care o vezi...

— A ! copilița asta, ce ține ochii în jos ca o mireasă de la Ploiești ! cine ești tu, care vii să-mi răpești amantul ?... Cine te-a adus aice ?

— Taci, Mărioaro... te rog.

— Este timpul ca să mergem la club, zise unul din convivi.

— Plecăm ! strigară toți.

Lacheii aduseră o colecție de măști și domine ; fiecare își alese costumul, și în cinci minute am fost gata.

— Ce faci ? întrebai pe fetița cea timidă, ce o adusesă mumă-sa, și care sta la o parte fără să se miște.

— Voi să-ți vorbesc, îmi zise ea, dar nu aici.

— Să-mi vorbești ? vino în salon.

Ea mă urmă. Acolo, se aruncă la picioarele mele și, luîndu-mi mînile, le încărcă de sărutări.

— Scapă-mă, scapă-mă ! îmi zise ea plîngînd ; ești bun și nobil... mă vei înțălege, și fie-ți milă de mine !...

— Ce este ? spune...

— Oh ! domnule... femeia asta ce m-a adus aice este mumă-mea... femeia asta ce va să mă peardă este mumă-mea. Ea are un amant care-i cere bani ; nu este nimic care să nu facă pentru dînsul ; prețul, cu care ea vra să-mi vîndă cinstea, este în folosul omului aceluia... Am venit fără voia mea... Sînt cîteva zile, ea îmi propuse să mă duc la un boier ; eu m-am împotrivit, m-am rugat, am plîns ; dar în zădar... apoi i-am spus că oi să fug în lume... atunci ea sări asupra mea ca o fiară și-mi făcu trupul vînăt de bătăi... Însă nu izbuti a mă pierde. Astăzi iar îmi propuse. Atunci îmi zisei : „M-oi duce, poate că omul căruia mă vinde va fi mai cu inimă decît mumă-mea... poate că în fundul inimei lui va fi mai rămas încă o lacrimă de compătimire... poate-i va fi milă de mine și mi-a scăpa cinstea, și mă va smulge din ghearele acestei mume crude !..." O, Dumnezeule, așa-i că nu m-am înșelat ?

— Rădică-te, copilă ; n-ai nici o temere !... oi să te trimet la o cucoană la țară, unde vei fi în siguranție... Luai condeiul atunce și scrisei :

„Dragă Duducă!

Fetița asta este virtutea personificată. Ea îți va spune ce soartă o gonește. O pui sub protecția d-tale; știu că ești bună și generoasă pentru toți și pentru toate; fii și pentru dînsa. Adio, dragă Duducă, nu mă uita!

Manoil“

Chemai pe slugă.

— Mîne să te scoli de dimineață, să iai caii de poștă, să-i pui la calească și să te duci la Petreni cu scrisoarea și cu copila asta; îmi vei răspunde de dînsa cu capul. Du-te!... Iar tu, copilă, intră colo, în cabinetul meu, și te odihnește pînă mîne dimineață...

— Mulțămim, domnule, mulțămim!... ești un suflet generos și nobil!...

Mersei să însoțesc pe ceilalți.

Sala balului era încă plină. Căutai pretutindene să văd pe Zoe. Deșartă dorință!

Întrai în sala unde se joacă cărți, tîrînd după mine trupa zgomotoasă. Zoe nu era nici aici.

Pe masă era o movilă de aur.

Un evreu, în mijlocul a douăzeci de puntători, întorcea neîncetat o păreche de cărți în mînă.

— *Va banque!* îi strigai eu, puind o carte pe masă.

La vorbele aceste toți întoarseră capul către mine, privindu-mă cu mirare; și fiecare își trase cartea ce pusesă.

— Scoate bani, zisă bancherul, sau scoate-ți masca, ca să te cunosc.

Aruncai pe masă o pungă cu o mie de ducați. Ochii evreului se înflăcărară; ai fi zis că e un lup flămînd, ce vede o pradă. Mîna-i tremura ca la Cain; vorba i se încurca pe buze.

— Cartea pe față! îmi zise el.

— Mergi înainte!... stăi!... am cîștigat!...

Luai banii și ieșii în sală, dînd brațul Mărioarei.

— Acum să cinăm, dragii mei!

— Să cinăm, ziseră femeile.

Trecurăm într-un cabinet la o parte. Aici dădui ordin să se puie șesesprezece talgere. O mulțime de cunoștințe veniră de mă felicitară.

învitai pe toţi la masă. Eram opt bărbaţi ; ne mai trebuia trei femei... şeful poliţiei se însărcină să le aducă. Ne puserăm la masă. Mărioara desfăta societatea prin glumele sale.

— În sănătatea lui Manoil ! strigă unul, rădicînd un toast.

— Vivat !...

Toastele se repetară, şi vinul curgea în torent.

— Eu proclam pe Manoil şeful nostru ! strigă un altul.

— Cel mai frumos amant ce am avut ! zisă Mărioara, cerîndu-mi o sărutare.

— Să trăiască Manoil !

Capul mi se întorcea.

— Pentru ce te-ai întors din Rosia, Nebiruito ? strigă unul.

— Amorul patriei a înturnat-o, zisă un altul.

— Taci, Petrachi ! zisă Mărioara. Tu nu deschizi niciodată gura decît ca să spui o prostie... vedeţi cum se scriu istoriile în secolul nostru ?

— Apoi, dar, spune tu.

— Băiete, dacă vreodată te vei apuca să scrii biografia mea, scrie că Nebiruita s-a întors din Rosia pentru că amantul ei nu mai avea nici un ban. Nu-mi place să mă linguşască nimeni.

— Nebiruito, îi mai zisă unul, eu mă însărcinez să scriu vieaţa ta, cu condiţie să-mi spui cîţi bărbaţi ai iubit ?

— Dar ce naiba aveţi, domnilor, în astă-seară ?... ar zice cineva că v-aţi lăsat duhul la uşă !... cîţi bărbaţi am iubit ?... voieşti să mă insulţi ? dragul meu, pentru Dumnezeu ! nu-mi scrie vieaţa, căci în loc să faci un roman sau o tragedie, te vei trezi că ai făcut o novelă pastorală.

— E nepreţuită ! zisă altul.

— Vorbeşti ca cînd nu te cunoaşte nimeni, zisă aga ; sînt doi ani, la Petreni, erai nebună de amor după un... să-l mai numesc ?

— Zi mai bine după doi... şi pentru ce să nu-i numeşti ?... să-i spun eu : unul era Alexandru, şi altul Manoil... ca tine, dragul meu... şi îţi seamănă... dar este

multă vreme de cînd n-am mai auzit vorbindu-se de dînsul... sînt sigură că a murit, cel dintîi era mai pozitiv, și a știut să se folosească de șederea mea la țară. Cel al doile era un poet... mă iubea, sărmanul, ca un nătărău ; dar fu mai puțin folosit decît Alexandru ; însă vă jur că n-am iubit nici pe unul, nici pe altul.

— Ești dar o femeie fără inimă, îi răspunsă unul.

— Ești un nebun, îi zisă ea ; auzindu-te, cineva ar crede că ești un viețuitor din lună ! o femeie care se prostituie la cel dintîi sosit care-i zice că o iubește, că moare de amor, este o femeie de inimă, nu-i așa ? dar, *imbécile !* oameni de aceia sînt mulți ; toți pot să-ți zică că te iubesc, că mor de amor... vorbele nu costă nimic... Trebuie dar să te dai la toți, căci trebuie să ai inimă !...

— Este neprețuită, repetă cel ce mai zisesă vorba această.

— O idee ! strigă unul.

— Care ?

— Să mergem să jucăm cărți, și cine va cîștiga să dea toți banii Nebiruitei... i se cuvine, căci, pre legea mea, este neprețuită !

— Bun ! răspunsei eu... am două mii ducați cu mine ; toată starea mea în bani ! ori îi pisez toți, ori îi îndoiesc și-i împart cu Nebiruita.

— Știi ce, neiculiță ? îmi zisă Mărioara. Închipuiește-ți că ai cîștigat aste două mii ducați care-i ai ; și, dacă ești hotărît să-i imparți cu mine, dă-mi acum o mie.

— Lasă-mă, Mărioaro ! mia care mi-o ceri poate o să-mi aducă norocul. Să cîștig încă două mii ! ș-apoi să vezi vieață ce o să ducem !

— Bravo ! noroc bun, Manoile ! un toast în norocul lui Manoil, domnilor !

— Bravo ! ziseră toți ; toastele se repetară ; și eu, însoțit de vreo doi din convivi, plecai, lăsînd pe ceilalți cu femeile la masă.

— Ai perdut, îmi zisă el cu sînge rece.

— *Quitte ou double* ! îi zisei, puind altă carte.

El amestecă cărțile, le întoarse :

— Ai perdut, îmi mai zisă el, scoțîndu-mi-o în față. Dau toți banii ce aveam.

— Nasturii cei frumoși de briliant nu-i joci ?
— O sută de ducați mă țin.
— Fie, ți-i primesc cu două sute.
— Iarăși ai perdut ! îmi zice.
— Caii și trăsura, cinci sute de galbini.
— Fie !
— Întoarce, că cartea-i pe masă.
— Ai perdut iarăși, domnișorule !
— Mobilele și tot ce am în casă, trei sute de galbini ! primești ?
— Fie... stos !
— Valet !
— Ai perdut iarăși !
— Fă-mi credit.
— Nu se poate. Apoi, plecîndu-se la urechile mele : Zoe te iubește, îmi zise... renunță la dînsa ; o mie de ducați să jucăm !
— Generalule !
— Gîndește-te ; ia-ți seamă !
— Fie ! îi zisei, și simții că casa se învîrtește cu mine.
— Ai perdut, îmi zisă el, și lăsă cărțile din mînă. Apoi, plecîndu-se iarăși la urechea mea : Astă-sară chiar voi veni să iau în stăpînire caii și apartamentul d-tale, cu tot ce se află înlăuntru.
— Astă-seară ? nu se poate ; o ! unde să mă culc ?
— Unde știi... asta nu mă privește.
— Dar, generalule, fii omenos !
— Vrei să-ți fac grație ?...
— Grație ? Află, domnule, că românul nu cere grație în nenorocirile sale !
Eram desperat. Mă întorsei în cabinetul unde așteptau femeile.
— Am perdut tot !...
— Nu e nimică, răspunsă Mărioara, nici eu vra să zică n-am cîștigat. Mîni o să-ți întorci. Umpleți paharele, domnilor ! șampania deșteaptă bucuria și sparge întristarea !

Capul meu vuia ; credeam că casa se întoarce cu mine, vedeam oamenii pe jumătate ; pare că toți dănțuia înaintea ochilor mei ! Mărioara nu era mai puțin

ameţită ; părul ei scurtat şi castaniu cădea pe umerii albi ca laptele. Ea se pleca pe mine, gura ei căta neîncetat cînd buzele mele, cînd paharul de şampanie.

— Vieaţa e tristă, amicii mei ! să bem, ca să înecăm durerile ce simţim !...

— Ce ? ai şi tu dureri ? o întrebă unul.

— Dacă am dureri ?... crezi că vieaţa ce o duc îmi este plăcută ? crezi că nu am o minută în care roşesc de mine însumi şi plîng cu lacrămi ?

Zicînd vorbele aceste, o înecă plînsul.

— Dar sînt nebună ! urmă ea. Dragii mei, iertaţi-mă, uitasem că eu sînt aici ca să vă fac de petrecere... să bem... bucuria va veni !... vino, scumpul meu Manoile... o sărutare, o lungă sărutare, şi fii voios, astfel este cartea.

— Dar am perdut tot.

— Ce fel ?

— Tot, îţi zic ; acela ce cerşeşte pe poduri este mai bogat pe lîngă mine... nu mai am nimic...

— Nici cu ce plăti masa ?

— Nu mai am nici unde dormi astă-noapte, am perdut trăsura, caii, casa şi tot ce am înlăuntru... nu mai am decît fracu ăsta ce vedeţi asupra mea !...

— Adevărat, strigară doi inşi, noi am fost marturi la aceasta.

— Dacă este aşa, zisă Mărioara, îţi fac reverinţele mele, domnule Manoile ! vei plăti scump farsa ce ne-ai jucat !...

— Dacă este aşa, zisă birtaşul, vei avea bunătate să-mi laşi aice fracul...

— Bravo ! strigă altul, dezbrăcaţi-l !

Oameni şi femei puseră mîna pe mine ; într-un minut eram jumătate dezbrăcat.

— Aide ! zise un vechi camarad, fă-ne ceva versuri să te iertăm !

— Ce ? este poet acesta ?

— Atîta-i lipsea !

— Manoile, dacă eşti poet, gîceşte cu ce se rimează poeţel ?

— Cu uşurel, răspunsă altul.

— Ba cu mişel, strigă un altul, şi toţi începură să rîdă.

— Îmi vei plăti cu sîngele tău aceasta ! îi strigai.
Rîsul lor se adăogi.
— Manoile, fă-mi o odă, să te plătesc aice...
— D-zeul meu ! cine mă va scăpa ?...
— Eu, răspunsă un glas de femeie.
Mă întorsei și văzui o femeie în mască, care-mi întinsă mîna.
— Vino, Manoile !
— Zoe !...
— Unde să vie, zisă birtașul, este dator cu o sută de galbini.
— Iată-i, zisă ea, aruncînd o pungă plină cu aur.
Birtașul numără banii și află soma îndoită.
— Dacă este așa, am cinste să mă închin...
— Vino, vino, Manoilul meu !...
Mă îmbrăcai și urmai acest înger ceresc.
— Să ieșim de aice, zise Zoe.
— Dar unde să mergem ?
— Acasă.
— La mine ?
— Dar.
— Dar nu știi nimic ?... dreptul de a reîntra în casă l-am perdut în cărți... casa mea va fi orizonul de acum înainte...
— O, Dumnezeule !
— Zoe ! Zoe ! sînt un mizerabil... numai moartea poate să mă scape !...
— Manoile, nu vorbi astfel...
— Zoe, nu sînt demn de pardon... am jucat în cărți... întoarce-ți ochii de la mine, căci ai să auzi un lucru grozav !
— Pentru D-zeu, mă spării !...
— Am jucat în cărți... pardon... pardon... pe tine, Zoe, pe tine te-am jucat...
— Nu te înțeleg...
— Un om mi-a zis : „Zoe te iubește ; renunță la ea, și să jucăm : dacă perd, perd o mie de ducați, dacă cîștig..."
— D-zeul meu !... dar ești nebun !... unde o să dormi astă-noapte ?...
— Nu știu.

— Să mergi la Frosa, sau la Elena... așteaptă-mă un minut... voi să le întîlnesc...

Zoe se duse.

Generalul trecu pe lîngă mine.

— O vorbă, domnule !

— Două, dacă vrei.

— Dinioarea erai egalul meu ; acum nu ai nici unde să treci noaptea. Vino să-ți fac o propunere.

— Care ?

— Știi că sînt puternic ?... înaintea mea nu este nici o autoritate aice care să rădice fruntea...

— O știu.

— Eu din astă-sară îți iau casa în stăpînire.

— Poți.

— Dar pot totodată, nu numai să te las acasă, dar să-ți întorc și banii ce am cîștigat.

— Cum ?

— Mai întîi să ieșim îndată de aice.

— Pe urmă ?

— Acasă ți-oi spune.

— Primesc.

Ieșirăm din bal, în cîteva minute furăm acasă.

— Ia o hîrtie și scrie ce ți-oi dicta eu...

— Numai să nu fie o lașitate.

— Domnule !

— Dictează... vom videa...

„Zoe !

Dacă vrei să mă vezi încă o dată, cîteva minute înainte de a muri, grăbește de vino.“ Destul. Acum subscrie și trimite scrisoarea la Zoe. Tu vei pleca de-acasă, înțălegi ?... iată condiția de care îți vorbeam.

— Ascultă, generalule ! am călătorit mult ; am văzut tot felul de țări... prin urmare am cunoscut tot felul de mizerabili !... iar nici unul care să te întreacă !...

Generalul se sculă.

— Domnule ! astă insultă se poate spăla numai cu vieața !...

Nu apucă să mîntuie și deodată văzui că ușa cabinetului se deschise repede.

Era Frosa și Zoe.

— Mulțămesc, Manoile! mulțămesc, îmi zise Zoe; ai inimă nobilă.

— Stăi, generalule, zise Frosa... ascultă, Manoile, omul acesta este un laș, un ticălos... cărțile cu care ți-a cîștigat erau măsluite... nu-i ești cu nimică dator!...

— Doamnă, ie-ți seama!... o să-mi răzbun amar! zise generalul ieșind.

— Să-ți răzbuni asupra unei femei? nu este noutate ceea ce zici.

— Cărțile era prifăcute?

— Ascultă, Manoile. De cînd ai intrat în bal, nu te-am scăpat un minut din vederea mea; pe cînd jucați, eram acolo, lîngă generalul; un ofițer îi da de cîte ori puntai o păreche de cărți pe ascuns; privitorii șoptiră la urechele mele: „Cărțile sînt măsluite, îl înșeală!..." însă nime nu avu curagiul să ți-o spuie ție... eram indignată, cu atîta mai mult căci auzisem ce-ți șoptise generalul... astfel îi smulsei cărțile din mînă: „Generalule, ești un laș" îi zisei. „Vedeți, domnilor", mă îndreptai către mai mulți jucători care, examinîndu-se, declarară că aveam dreptate. Te căutam să-ți spui, cînd găsii pe Zoe spăimîntată de nenorcirea ce ți se întîmplase. Copila îmi zise că te-a văzut în bal; te căutarăm în deșert. Atunci, crezînd că ai venit acasă, alergarăm aci, tocmai pe cînd intrai cu generalul. Temîndu-ne de vreo lașitate din partea acestui om, ne ascunserăm în cabinetul cela de unde am auzit toate.

— Mulțămesc, bunul meu Manoil... căci dacă mi-ai fi trimes scrisoarea aceea, aș fi venit îndată.

— Dar e tîrziu... Zoe, să mergem acasă.

— Da, buna mea Frosă.

— Manoile, cred că o să te videm înainte de plecare, nu-i așa?

— De plecare? nu înțăleg ce vrei să zici.

— Ne ducem la Paris... cel mult... peste patru zile...

— Singură?...

— Cu Zoe, Elena și Andrei...

— Cu Zoe?

Lucru ciudat!... Noutatea asta făcu o impresie străină asupra mea... nu știu ce simții, dar aș fi voit ca Zoe să nu plece, sau să nu plece fără de mine. Văzui în ima-

ginația mea, ca printr-un vis, copila aceasta, lăsată în voile sale, ocolită de adoratori... iar eu șters din suvenirea sa... oh ! eram gelos !... „Zoe pleacă !..." cuvîntul acesta îmi făcea rău, ea era singura ființă ce se mai interesa de mine ; și o perdeam pentru totdeauna, poate.

— Ei, bine ? mă întrebă Zoe cu Frosa.

Aș fi dat lumea ca să nu plece.

— O, D-zeule ! așadar am să rămîn cu totul străin în lume !...

Cu vorbele aceste mă înecă plînsul.

— Trebuie să fiu prea degradat și prea nefericit, de bunăoară că toată lumea mă părăsește.

Îmi ascunsei capul în mîni și, fără să voi, plîngeam ca un copil.

— Zoe ! dacă inima nu te mai ține aice și dacă sînt ursit să văd stîngîndu-se cele mai dulci vise de fericire ale vieții mele, și să mor de durere, pleacă ! pleacă ! singurul lucru ce te rog este : să nu mai gîndești, și să nu-ți mai aduci aminte de mine. Dar ești crudă, Zoe !... căci eu nu am meritat o lovitură ca aceasta !... ah ! în adevăr, doamna mea, sînt nebun ca să vorbesc astfel !... căci, în sfîrșit, cine sînt eu ?... un om vil și degradat, pe care sufletele cele mai vile și mai degradate ar fi trebuit să-l părăsească !... da, da, sînt nebun... ah ! pardon, pardon, Zoe, dacă am crezut un minut că un înger ca tine a putut să mă iubească !...

— Nu-ți ziceam eu ? zise Zoe, aruncîndu-se în brațul meu. Te iubesc, te iubesc ! Manoilul meu !... nu, nu voi pleca ; o durere desperată îmi însufla ideea aceasta... dar acum... oh ! zi, zi încă o dată că mă iubești !... vorba asta în gura ta este dulce ca vieața !...

Vorbele, fără șir, se grămădeau pe buzele sale : lacrimile străluceau în genele ei.

— Te iubesc ! Zoia mea !... încă de mult, eu însumi nu știam... da, da, te iubesc ! cînd auzii că ai să pleci, mi se păru că o mînă de fer îmi smulge inima !...

La vorbele aceste, Zoe plîngea cu hohot.

— Iartă-mă, îmi zise ea. Sînt atît de fericită !... nu știu ce zic, ce fac !... ah ! cînd ai ști cît sufeream !...

— Zoe ! numai eu am trebuință de iertare.

— Fetică ! zise Frosa, este miezul nopții, să mergem !

— Dar, Zoica mea !... acum să te duci... ai făcut un om fericit, ai rădicat un om din tina ticăloșiei... acum poți să te duci și fii mulțămită cu inima ta... aducerea-aminte a cuvintelor tale va rămînea să mă mîngîie în singurătatea mea !...

— Mîne vom prînzi împreună ! zise Frosa, și făpturile astea june și drăgălașe dispărură ca două umbre de fericire.

3 fevruarie

Abia cele dintîi raze ale zilei pătrunseră în camera mea, și generalul trimise doi marturi să mă cheme la duel.

— Generalul îmi face mare onoare, le răspunsei eu. Primesc cu plăcere propunerea sa... nu aveți trebuință a vă înțelege cu martorii mei ; mă voi bate cu armele ce va voi generalul... locul, pavilionul de la Băneasa ; la amiazăzi voi fi acolo cu martorii mei.

Trimișii generalului ieșiră.

— Domnule Manoile ! îmi zise Ana, copila ce o smulsesem din ghearele prostituției și care dormea într-un cabinet alăturea, așteptînd să plece la țară.

— Ce vrei, Ano ?

— Vrei să te bați în duel ? am auzit tot fără să voi ; te încredințez... nu-mi puteam astupa urechile.

— Ei, bine ! și pe urmă ?

— Poate să te omoare !... ce păcat !... ești atît de bun, atît de mărinimos !... Dacă aș putea, te-aș opri ; dar nu am nici un drept asupra d-tale. Îți fac însă o rugăciune !

— Spune, copilă !

— Lasă-mă să stau încă astăzi aice... Rănit, ferească Dumnezeu ! să aibă cine să te caute : o femeie se pricepe mai bine...

— Ești liberă să faci ce vrei.

Mă îmbrăcai și ieșii să-mi caut marturi.

Băgai de seamă că toată lumea ce mă cunoștea și ce întîlneam, sau întorcea capul, sau se uita la mine cu curiozitate. Îmi închipui că aceasta vine de la scena ce avusesăm la bal.

Merg la doi inși care-i cunoșteam ; îi rog să-mi fie martori : nu vor să primească.

Oriunde mă îndreptai, îmi închiseră ușa.

Temîndu-mă să nu lipsesc de la randevu, alergai la Băneasa, fără martori. Nimeni ! aștept acolo : nimeni.

Mă întorc acasă ; întreb dacă cineva m-a căutat : nimeni !...

— Cu atît mai bine că n-ai găsit pe nime, zise Ana.

— Ano, mi-am luat de seamă că tu nu trebuie să te duci la țară. Ți-am găsit eu un loc mai bun aice în București. Este aice o domnișoară frumoasă la chip ca și la suflet. Ea mă iubește ; eu o iubesc ca vieața. Dar sînt nebun !... Ce-ți vorbesc eu ție astfel de lucruri ?... tu nu știi încă ce vra să zică a iubi.

— Îți cer iertare, domnule Manoile ! îmi zise ea. Sînt de cincisprezece ani, este adevărat ; dar nenorocirile mi-au dat douăzeci. Părăsită de mumă, de toată lumea, simțeam trebuința de a iubi ceva... iubesc un băiet de douăzeci de ani, care, ca mine, este și el străin în lume ; noi, săracii, noi iubim mai mult decît d-vstră, căci în vieața simplă și tristă, inima este singura a noastră comoară.

— Bine, Ano, și unde este iubitul tău ?

— El este în casa logofătului B...

— În ce condiție ?

— Rob.

— Rob ? țigan ? tu, o ființă atît de frumușică, să iubești un țigan !

— Așa, domnule, și încă cu iubirea cea mai adevărată. Dar cînd ai ști ce suflet are băiatul ăsta ; cînd ai ști cîtu-i de bun, delicat, cuminte... O ! domnule ! nime n-ar zice că e țigan. Să-l auzi cît de dulce vorbește ! să vezi cum scrie...

— Cum ? un țigan să știe carte ?

— Dar, domnule. Dascalul care avea boierul în casă pentru copii l-a învățat și pe dînsul carte. Toată ziua muncea bietul băiat ca un rob, iar noaptea învăța, căci avea tragere de inimă. Nu este destul atîta, dar el și zugrăvește, domnule ! a învățat și zugrăvitura de la dascalul acela. Să vezi cum mi-o făcut portretul meu, fără să fiu față...

Vorbind astfel îmi scoase un cadru mic, cu două fețe. Pe o parte era portretul ei, desemnat cu tuș; era destul de bine, pe ceia parte era un portret bărbătesc.

— Dar acest portret al cui e ?

— Este portretul său. L-am rugat eu, și s-a zugrăvit singur în oglindă. Așa că-i bine, domnule ?

— Amantul tău, Ano, este cu talent, și îți dau dreptate să-l iubești.

— Așa-i că e păcat, domnule, să fie rob ? închipuiește-ți ce voi face eu acuma cu iubirea mea ? eu nu-l pot dobîndi decît făcîndu-mă roabă ; și știi, domnule ? numai ideea asta mă face să nebunesc. Este grozav lucru a fi cineva rob, domnule, nu-i așa ?

— Ai dreptate, copila mea ! robia este amară !

— De multe ori l-am îndemnat eu să se hotărască să fugă cu mine ; să trecem în altă țară și să ne facem nevăzuți de aice, ca să trăim liberi, dar el nu vra, căci nu se îndură să lase pe mumă-sa, pe care o iubește ca sufletul. Eu, una, nu știu cum poate el să-și iubească muma. El să și teme : boierul, stăpînul său, e mare și puternic ; el, prin ocîrmuire, îndată ne-ar urmări și ne-ar prinde, și atunce ar fi vai de el !... Ah ! Dumnezeule ! cînd ar ști Stănică că eu sînt aice, sînt sigură că s-ar ucide !...

— Liniștește-te, Ano ! Zoe o să facă fericirea voastră... sînt încredințat...

— Ah ! domnule Manoile ! ce văd ?... curtea e plină de cazaci ! Uită-te !...

Copila ieși și după două minute întră spărietă.

— Domnule Manoile ! poliția !...

— Zi să intre !

Secretarul poliției întră însoțit de doi.

— Cunoști stiletul acesta ? mă întrebă polițaiul, arătîndu-mi un cuțit plin de sînge.

— Este al meu, îi răspunsei, literile aste inițiale mărturisesc. Dar cum sa află el în mîna d-tale ? ieri încă era pe masa mea, aice !...

— Acest stilet s-a găsit în noaptea trecută înfipt în inima colonelului P... ! zise el.

— Amantul unei femei numită Mărioara ?

— Vezi că știi ? scrieți aceasta, domnilor, ca prima d-sale arătare !... Acuma, domnule Manoile, trebuie să înțălegi că este bănuială cum că uciderea asta s-a comis de d-ta... Mărioara aceea te acuză, și cuțitul acesta, care nu tăgăduiești că e al d-tale...

— Ce fel mă acuză ? Mărioara ?

— Zice că te-a văzut ieșind din camera colonelului...

— Calomnie, domnule ! calomnie infamă !

— Acuma deodată d-ta ești arestat, domnule ! înțălegi bine că nimeni nu poate zice încă că d-ta ești ucigătorul... este bănuială... noi ne facem datoria pînă cînd tribunalul va hotărî...

Apoi turnîndu-se cătră Ana :

— Fata asta, oricine ar fi, se socotește arestată. Porunca zice să te arestăm în casa d-tale... o persoană deosebită ca d-ta nu are loc la pușcărie... Nimeni nu poate ieși de aici ! Acuma, domnilor, noi să mergem !

Poliția ieși.

— Domnule Manoil ! nu ești vinovat... D-zeu însuși să mi-o zică, nu o cred !...

— Ești bună, Ano ; îți mulțămesc ! Nu mă tem de legi. Dreptatea va fi pentru mine... sînt calomniat... dar am cuvînt să mă tulbur : calomnia este ca un cărbune stîns, ce nu te arde, dar te mînjește. Ieri seara încă, eram ferice ca o pasere în aer ; și astăzi... dar este o fatalitate ce cade asupra mea ! abia îmi zîmbește un minut de fericire... și se stînge ca un vis !... Zoe, poate, nu va crede niciodată că sînt nevinovat ! toată lumea mă va ocoli ; părinții mă vor arăta copiilor lor, și vor zice : „Acest om este un ucigător !"

Un serv îmi aduse o scrisoare.

O scrisoare ! poate de la Zoe !... O deschid... era de la martorii generalului.

„Domnule !

N-am venit la randevu pentru că ești acuzat de ucigător. D-ta înțălegi că pe cît timp vei purta acest nume, nu poți să te bați cu un om onorabil."

Scrisoarea aceasta îmi explică primirea cea rece a cunoștințelor mele în ziua aceasta ; refuzul martorilor ș.c.l.

Zgomotul se răspîndise în oraș că sînt ucigător.

Mulțimea credulă, fiara aceasta cu o sută de inimi și fără nici un cap, se strînse înainte casei mele. Unii strigau : „Afară ucigătorul !", alții aruncară cu petre în fereste. Pe Ana o răni la cap. Poliția veni, și împrăștiă norodul.

4 fevruarie

Toată lumea mă ocolește. Zoe plînge ; nenorocirea mea îi va ucide vieața ; trebuie să mă fi desprețuind !...

Numai la nenorocire cunoaștem adevărații amici !... eu însă nu am nici unul, căci toți m-au părăsit, pînă și Ana. Toți, afară de unul, care niciodată n-a avut un bine deosebit de la mine ; German, sărmanul bătrîn să-l fi văzut cum îmi lua mînele și le săruta, zicîndu-mi : „Curagiu... Dumnezeu e bun !..."

Ana, care o credeam a fi un înger, însuși ea a fugit ! dar sînt nebun ! pentru ce mă voi plînge ? trebuie să sufăr urmările faptelor mele ! cine altul, decît eu însuși, este cauza tuturor acestor nenorociri ?...

5 fevruarie

Nu trebuie să osîndim repede.

Zoe a venit să mă vadă.

Abia intră în camera mea și mi se aruncă în brațe plîngînd.

— Manoile ! toți te părăsesc ! în familia noastră nimenu vra să mai audă de tine vorbind ; numai unchiul meu îți ține parte. În lume, femeile, mai generoase decît bărbații, au luat partida ta ; dar eu sînt sigură despre inocența ta !... Eu, Manoile, sînt încredințată că nu ești culpabil... ești jucăria unei intrigi infame... Ah, ce necaz am avut pînă să viu aice !...

— Zoe ! îngerul meu, care-mi dai vieață în minutele aceste ! îmi zici că ești sigură de inocența mea !... ei, bine !... sînt fericit !... ucigă-mă ; voi muri cu nepăsare ! ce-mi pasă că lumea mă ocolește ? tu îmi rămîi, Zoica

mea !... Lumea, pentru mine, ești tu ! Amorul unei femei degradate m-a fost degradat, și îmi făcusă vieața povoară ; amorul tău mă rădică și-mi face zilele plăcute !... Lasă-mă să-ți sărut mînile... picioarele... o, sufletul meu ! lasă-mă să te admir ! ești frumoasă sub costumul acest negru ! frumoasă ca dimineața care iesă din umbrele nopții !... Lasă-mă să admir florile acele cerești și fragede ce soarele tinereței le seamănă pe fețele tale !... să le admir eu, eu singur !... căci vezi, Zoică, sînt gelos și de lumina zilei ce te sărută !...

— Manoile !...

— Sînt nebun, nu-i așa ?

— Nu am zis aceasta. Dar pentru ce să fii gelos ?... sau mai bine... da, da, Manoile, fii gelos !... și mă iubește !... eu însuși sînt geloasă... Ah... cînd ai ști cît am suferit pe cînd te vedeam vorbind cu alte femei !... dar eram nebună ; nu aveam cuvînt ; așa e, Manoile ? Ah, zi că nu aveam cuvînt !

— Copilă !

— Mi se părea numai că am cuvînt ; nu este așa ?

— Zoe, poți bine să zici vorba asta, căci nu eram atît de căzut, pre cît mă arătam. Ființele acele voioase ce aveau numai chipul femeilor se împărtășea de masa mea, dar nu și de inima mea.

Dar să lăsăm vorbele aceste, o, dulce înger ! trecutul mă face să roșesc și să tremur !... mi se pare că mă trezesc cu patimă și cu sinceritate !... însă adu-ți aminte ! sînt ucigător, cel puțin în opinia lumei.

— Și ce-ți pasă de lume, ai zis, dacă eu te iubesc... apoi, mîne vei fi liber... căci ești inocent... o ! sînt sigură că degetul lui D-zeu va descoperi inocența ta... odată liber... plecăm de aice, în țări streine !

— Ai uitat că eu nu mai am nimica ?

— Dacă vrei tu, Manoilul meu, oricînd mi-ai zice, mîna aceasta va fi a ta !... eu am avere mare... ce este al meu, va fi al tău... nu o să fii bărbatul meu ?...

— Lumea o să zică că mă hrănești tu.

— Ce-mi pasă de lume ?

— Conștiința mea !

— Conștiința ta ? dar este întemeiată pe prejudețele lumei... Vom merge la moșiile mele, care sînt largi și

frumoase. Eu voi fi fericită pretutindene unde vei fi tu. Vom lucra pămîntul. Tu nu vei urmări vieața vagabondantă a slujbelor, nu-i așa? Trăind la țară ne vom deda la o vieață dulce, pastorală; vom avea cărți cari să ne distragă; ne vom cultiva spiritul... și amorul va face din inimile noastre niște modele demne de paradis... în cîțiva ani, cultivînd moșiile, vom îmbunătăți starea locuitorilor; vom face mult bine; ș-apoi în scurt vei face starea tu însuți, și starea aceea va fi a ta. Apoi, tu nu știi, Manoile, tu nu ești sărac precît gîndești... moșia ta s-a vîndut la licitație; dar unchiu-meu a cumpărat-o pentru tine.

— Adevărat?...

— Eu am scris acturile.

— Ah! Zoe! ești încîntătoare!

— Nu, zi-mi că am cuvînt.

— Tot cuvîntul, îngerul meu!

— Vezi așa, acum ești cuminte!

— Dar judecata?

— Ești inocent, Manoile; și nu ai a te îngriji.

Secretarul poliției intră în cameră.

— Doamna mea! este timp... Măria-sa Doamna te așteaptă!...

— Viu.

Acest trimis se închină și ieși.

— Voiam să te văd... însă nu puteam să răzbat aice, zise Zoe, care vru să-mi explice aceasta. Atunci m-am dus la Doamna; i-am căzut la picioare; i-am spus că ești inocent... că voi să te văd... Doamna este un suflet bun și nobil... m-au luat ș-am venit împreună aice... este afară, mă așteaptă... Adio, Manoile... o să fii liber... sau dacă ursita nu va avea îndurare, oh! te voi însoți, Manoile, oriunde, în exil și în mormînt!...

7 fevruarie

Iubite B...,

De două zile s-au întîmplat lucruri cît mi se pare că visez!

Ieri era să ies înaintea judecății... la douăsprezece oare, poliția veni la mine ; mă puseră într-o trăsură închisă și merserăm la Divan.

Domnul numise o comisie înadins, compusă de cinci membri dintre persoanele cele mai onorabile. Cînd intrai în sală, toți judecătorii aruncară ochii asupra mea și păreau că compătimesc cu mine. Adevărul este că opinia publică este luminată de o zi, mulțămită femeilor.

Mărioara și servitorii mortului erau aci. Aceasta purta negru ; fața ei, altădată strălucitoare de frumuseță și frăgezime, acuma era veștedă, încrețită și vînătă ; privirea ei stînsă și spărioasă.

— Femeie ! întrebă prezidentul, un boier gros cu ochelari ; unde te-ai născut ?

— În București.

— Care-ți este meseria ?

— Cusutoreasă... modistă.

— Cum te cheamă ?

— Mărioara din botez...

— Iar din gura oamenilor, Nebiruita ! strigă un gamen dintre auzitori, și toată lumea rîse.

— De cîți ani ești ?

— Douăzeci.

— Pentru ce acuzezi pe acest om, cu ce îl dovedești și de unde îl cunoști ?

— Îl acuz ca ucigător al colonelului P... am auzit gemete în camera colonelului... am alergat, crezînd că este bolnav... dar abia am deschis ușa, și am văzut un om furios ieșind din casă... acel om mi se păru să fie Manoil... intrai în cameră, și aflai pe colonel înecat în sînge și cu un cuțit în inimă ; iau cuțitul, îl privesc ; era cuțitul lui Manoil... Pe Manoil îl cunosc de cîteva zile...

— Acuzatule, cunoști cuțitul acesta ?

— Este al meu, făcut de comandă la Paris, cu cifra mea pe el.

— Dar tu, Mario, cum ai știut că cuțitul acesta este a lui Manoil ?

— Pentru că-l văzusem la dînsul acasă.

Nu-ți voi scrie urmarea proțesului acestuia, fiind lungă și neînsemnătoare ; destul că după acuzarea femeii

acestia, judecătorii începură a se îndoi despre inocența mea.

Eram uluit. Avocatul mă apăra rău. Punctul principal era să dovedesc, de la miezul nopții pînă a doua zi la zece oare, cum mi-am întrebuințat timpul, fiindcă uciderea pentru care eram acuzat se făcuse în acest spațiu. Din nenorocire, oarele aceste le trecusem singur : la miezul nopții, plecase Zoe și Frosa ; German nu știa că am intrat ; numai Ana ar fi putut mărturisi, și aceasta fugise.

— Este vinovat ! șopti unul din ascultători, vedeți că nu știe ce să răspundă ?

În timpul acesta, ușa se deschise răpede ; o femeie intră strigînd : „Așteptați ! așteptați !“

Era Ana.

— Eu sînt fiica unei femei sărmane. Muma mea de vro două zile nu mîncase nimic, căci n-aveam pe ce cumpăra o bucată de pîne... lacrămile ei îmi rupea inima, dar n-aveam nici o putere !... cum s-o scap ?... îmi veni în minte o idee amară... hotărîi să-mi vînd cinstea pe o bucată de pîne, ca să scăp vieața maică-mea... o rugai să mă ducă la d. Manoil. Ea se împotrivi ; eu o rugai ; foamea o birui și în sfîrșit mă duse ea singură acolo unde îi zisesem. D. Manoil îi dete prețul... muma mea, lăsîndu-mă acolo, plecă ! Ei, bine ! de la miezul nopții pîn-a doua zi la zece oare, am fost împreună, și d. Manoil nu a ieșit din casă... iar cînd poliția a venit să-l aresteze m-a aflat acolo.

Vorbele aceste făcură o impresie străină asupra judecătorilor.

— Cum o să dovedești cele ce zici ? întrebă prezidentul.

— Poate spune chiar femeia asta, zise Ana, arătînd pe Mărioara. Ne-am întîlnit acolo, la d. Manoil ; ba încă dumneii pretindea să fie amoreza domnului Manoil, și pe mine mă lua în bajocoră... Dacă voiți să mai aveți dovadă, chemați și pe maică-mea, și vă va spune.

— Unde e maică-ta ?

— Este aici afară.

Aprozii chemară pe muma Anei. Aceasta intră și mărturisi că este adevărat.

— Toate aceste sînt bune, răspunse prezidentul, dar trebuie să dovedești că în adevăr ai fost cu dînsul pînă la ziuă.

— Fata asta este necinstită ! strigă un băiet palid de mînie. Nu dați ascultare vorbelor ei, boieri !... ea mințește și înșală !... să vedeți, cinstiți boieri ! mi-era dragă ; dar ce dragă, n-auzi !... și ea, șireata, zicea c-ar muri pentru mine !... minciuni !... Duminică seara se duse la omul acesta, însoțită de mumă-sa, să se vîndă !... eu i-am bănuit... apoi mă luai după ele ; ele intrară în casa d-lui ; eu stătui la poartă. Peste cîteva minute mu-ma-sa ieși... ea rămase acolo... eram să nebunesc !... m-am pus să pîndesc la poartă... iată că d. Manoil iesă însoțit de alți oameni și de cîteva femei cu măști ; nici una din aceste nu semăna să fie Ana... atunci alergai în casă ; fata asta se culcase în patul domnului Manoil !... iar ieșii la poartă fără să știu ce fac ; era unsprezece ceasuri. Atunci d. Manoil veni încă cu altul ; mai pe urmă două muieri cu măști... omul ieși iar... cele două muieri șăzu aici pînă ce bătu miezul nopții la Bărăție, apoi se duseră. Atunci, vrui iarăși să mă încredințez dacă una n-ar fi Ana... intru pe unde știam locul... mă uit în casă... era culcată tot în pat !... turbai !... îmi veni în gînd să pui foc casii ; dar nu aveam cu ce !... mă pusei la pîndă în curte, cu ochii țintiți la ferestrele unde era Ana... văzui două umbre pe perdele și căzui în ninsoare, plîngînd !... A doua zi d. Manoil ieși din casă ; mă luai după el, cu gînd să-l bat, sau chiar să-l și ucid ca să-mi răzbun... el merse pe ici pe colo, unde abia intra ș-apoi iar ieșa ; apoi s-a luat drumul la Băneasa... acolo eram...

— Destul ! zise prezidentul. Ai spus tot ce trebuia să știm.

— Stănică ! zise Ana. Iartă-mă !...

— Taci ! taci ! și fugi din ochii mei, fată pîngărită !... tu ai rupt inima mea !... nu puneți temei, boieri, pe vorbele ei ; ea minte !

Judecătorii intrară în camera de consiliu. După cincisprezece minute, ieșiră și declarară în unanimitate că sînt inocent, însă fiindcă pricina nu s-a isprăvit încă, să fiu chezeșuit a mă întoarce la Divan, cînd voi fi chemat spre a da oarecare răspunsuri la întrebările ce mi se vor face.

Totdeodată poronciră arestarea Mărioarei și a servitorilor colonelului ucis. Cînd ieșii afară, unii mă sărutară; alții mă purtară în triumf.

Acasă, mulțime de oameni veniră să mă vadă. După acestia, Ana.

— Ano! mi-ai scăpat mai mult decît viața!...

— Domnule Manoile, erai nevinovat... ș-apoi d-ta fuseseși atît de bun pentru mine!...

— Ți-oi fi recunoscător... dar fapta asta e prea mare ca să pot să ți-o plătesc.

— Nu voi nimică... mulțămirea că te-am scăpat este destul... sărmanul Stănică! a făcut un bine fără să știe!... durerea lui îmi sfîșia inima!... dar pe urmă i-am spus adevărul, l-am împăcat... m-a trimis să-ți cer voie să vie să te vadă...

— Să vie, Ano! mi-ar face plăcere să-i strîng mîna!

— Două dame vor să intre! zise German. Frosa și Zoe!

— Ai scăpat, îmi ziseră ele.

— Nu-ți ziceam eu că ești inocent? zise Zoe. Manoile, cît ai suferit!... dar, în sfîrșit, ai scăpat! unde este fata aceea ce s-a dat pentru tine, să-i mulțămesc... Dar așa-i, Manoile, că tu n-o iubești cu inima, pe fata aceea?

— Nu, Zoe... fata asta este aice... iat-o... întreabă-o, și ea îți va spune.

Ana spuse istoria ei; Zoe o sărută și-i făgădui că-i va da toată protecția ei.

Stănică se arătă la ușă.

— Iată-l! strigă Ana.

— Stănică! îi zisei, de astăzi mă însărcinez cu fericirea ta!... Ana o să aibă o zestre ca o fată de boieri... tu vei fi răscumpărat de la stăpînul tău, ș-apoi slobod, și soț fericit al Anei.

Copiii se îmbrățișară și plîngeau de bucurie.

9 fevruarie

Mărioara ieri cheamă pe Zoe, de la închisoarea unde se afla.

— Simț că o să mor, îi zise ea. Manoil este inocent; eu am ucis pe colonelul P... înadins, ca să perd pe Manoil... pentru aceasta i-am furat cuțitul său...

— Mărioară ! nu te voi întreba de ai ucis pe omul acela : D-zeu te va judeca... dar ce-ți făcuse Manoil, de ai voit să-l pierzi ?

— Ce-mi făcuse ? el este pricina de sufăr eu astăzi... pricina tuturor necazurilor mele... Manoil m-a iubit ; eu nu-l iubeam... mai tîrziu îl iubeam ; dar el mă desprețui cu cruzime !... apoi plecă în streinătate... Mă măritai cu un bărbat bătrîn, crezînd să-l fac să călătorească, numai să văd pe Manoil... din căsătoria asta, purceseră toate rălele mele... Ce vrei să știi ? îl iubeam încă după doi ani ; sau mai bine, îl iubeam, ca să-mi răzbun asupra lui !... iată ce te-am chemat să-ți spun, îți repet : Manoil este nevinovat... încă cîteva minute și mor... fii fericită, Zoe !...

Mărioara muri, mărturisind crimenul ei. Astfel se închise dosarul acestei pricini la Divan.

10 iulie

Iubite B...,

Manoil este însurat. Zoe îl iubește. Ei trăiesc la țară. Nu poți să-ți închipuiești ce schimbare !... și mai ales cîtă fericire este în familia asta ! Duduca trăiește cu dînșii. Domnul N. Colescu vine de șede la ei ca la copiii săi ; el o să le lesă toată averea lui după moarte. Stănică este vatav la moșia lui Manoil ; el nu e mai mult rob ; el e liber și însurat cu Ana.

Dar iarăși viu la Manoil. Ai zice că este o fată de cincisprezece ani ; atît inima lui s-a curățit, s-a nobilat, lîngă femeia sa ! Atît este adevărat că o femeie face dintr-un om un demon sau un înger, orice vei voi.

P o s t s c r i p t u m

Domnul Alexandru a murit. S-a găsit ucis, în pădure, aflîndu-se la vînat. Se vorbește că tatăl Tudorei și-a răzbunat.

ELENA

1862

Era ziua de mai întîi a anului 1859.

Mai multe familii de boieri dezbrăcaţi la 24 genariu de privilegele regulamentare, fugind de capitala revoluţionară, se adunau la o moşie lîngă Ploieşti unde, fără cea mai mică temere, puteau să critice lucrurile şi oamenii noi.

Pînă a întroduce pe cititori în mijlocul acestui cerc de desprivelegiaţi, ca să le facem cunoştinţa bărbaţilor şi femeilor de care era compus, să vorbim despre moşia boierească.

Satul ei era situat pe o înălţime de unde ochiul vedea o întindere de două ore, fără să întîmpine decît o luncă lată, coperită de tapete cu diferite colori. Pe aceste tapete se vedea Prahova alergînd capricios, făcînd abateri, întoarceri şi vărsînd în urma sa nişte gemete sălbatece.

Casa era situată pe vîrful dealurilor. Ea domina grădina de arbori prin înălţimea sa. Să nu vă aşteptaţi a vă duce într-un castel ca cele dupe Rin.

Părinţii noştri n-au zidit castele pe la moşii, din cauza nestabilităţii timpurilor de atunci, invaziunelor de turci şi de tătari, înaintea cărora nimic nu mai putea sta. Mai tîrziu, sub fanarioţi, cînd dată cele mai multe familii de astăzi, bătrînii perdură gustul de a trăi pe la moşii, atît încît unii din cei mai avuţi de multe ori nu ştiau în ce parte de loc se aflau moşiile lor. Casa proprietarului nostru era făcută de zece ani numai. Cu două rînduri, cu un balcon de fer la rîndul dintîi. Un salon, o sală de mîncare. O bibliotecă, fără nici o carte. Restul era nouă

camere mici. În partea dreaptă a casii erau dependințele, bucătăria, grajdurile etc. În partea stîngă era grădina.

Ziua de întîi mai fusese frumoasă pînă la apusul soarelui ; dar de aci înainte, cerul se întunecă. Un vînt repede, o ploaie furioasă începură a bate și a uda, și ținură asfel pînă aproape de ziuă. Societatea ce se afla aici fuse nevoită a se închide în casă și a căta distracțiunele sale în convorbiri și jocuri inocente.

Era zece oare din noapte. Printre vuietul vînturilor și ploii se auzi deodată strigătele depărtate ale postașilor ; dar astfel cît o urechie sperimentată ar fi ghicit, dupe strigăte, că caii erau stătuți. Societatea crezu neapărat că o familie așteptată aici se îndrepta către sat. Iată dar o distracțiune ce pentru un cerc de oameni închiși în casă, la țară, este un mare evenimînt.

Stăpînul casii trimise oameni înaintea postii să se informe.

Salonul era mobilat cu oglinzi, canapele, scaune, fotoliuri. Pereții tapisați cu hîrtie cu colori. Societatea de față se forma de vreo zece persoane din care patru bărbați și șase dame.

Stăpînul casii se chema postelnicu George ; era un om ca de cincizeci de ani, oacheș și cu părul jumătate alb. Înalt de stat și puțin încovoiat ; figura sa avea trăsuri pronunțate, fără să fie inteligintă. Toate facultățile sale părea că rămăseseră fără nici o exersițiune. Judecata la dînsul era totdauna falșă : toate efectele îl impresionau cu vioiciune, și niciodată nu-și da osteneală a slăbi acea impresiune prin cercetarea cauzelor ce le produceau. Sufletul său nu putea a se înălța niciodată din cercul strimt al intereselor egoiste : nici o idee mare nu putea să pătrunză aici. Avea o mare doză de răutate. Falș, intrigant, șiret, ar fi fost periculos daca natura nu i-ar fi refuzat mijloacele intelectuale.

Lucru ciudat ! această natură a făcut o minunată cumpănire : astfel vedem fearele cele mai înrăutățite supuse la o lege ce regulează cu mare avarițiune reproducțiunea lor ! ființele veninate sînt nevoite a se tîrî și lipsite de facultatea de a zbura !

El moștenise o mică avere de la tatăl său. Cînd intrase în serviciul statului era sărac. Retribuțiunea cu-

noscută i-a fost atît de puţină încît nu numai nu i-ar fi permis a-şi mări averea ; ba încă nu i-ar fi ajuns nici la întreţinerea vieţii ; cu toate acestea, ieşi din serviciu, dupe doisprezece ani, cu şase mii galbeni venit în moşii. Nimeni nu se miră de aceasta, căci asemenea fapţi sînt deşi în această ţară.

Cînd se retrase din serviciu cu începutul guvernului interimar al principelui A. Ghica, îi veni ideea de a se însura. Postelnicul George era o partidă strălucită în Bucureşti. Era bogat şi boier mare. Aceste cualităţi sînt de ajuns pentru un bărbat ca să ceară mîna celei dintîi fete din ţară. Era bătrîn, răucrescut, fără spirit, fără învăţătură, încărcat de defecte fizice şi morale ; însă în ţara noastră, în căsătoriă, nu se cere decît avere şi un nume.

Avea dar drept să caute o fată de 16 ani, frumoasă, bine-crescută, cu spirit, cu inimă şi cu avere mare. El trimise în toate părţile de ştire să i se găsească o mireasă cu toate aceste cualităţi. Pînă a nu se găsi mireasa, se puse să-şi cumpere cai, caleşti, case. Şi scrise la trei cabinete o petiţiune circulară, cerînd a i se da o decoraţiune pentru servicele ce a făcut în timpul ocupării ţărilor de streini.

Dupe trei luni de cercetare pe ici pe colo, întîmplarea făcu să găsească o mireasă, şi cu toate cualităţile ce dorea el.

Sînt trei ani, era în Bucureşti o fată, o minune, o perfecţiune sub toate raporturile. Junie, frumuseţe, spirit, creştere, simtimente delicate, toate le poseda în puntul cel mai înalt ; în fine, era una din acele fiinţe rari, unici poate, ce Dumnezeu din timp în timp face să nască în unele societăţi degenerate, ca cum ar voi ca oamenii să-şi aducă aminte că nu i-a părăsit.

Asfel era femeia ce se găsi demnă a fi sacrificată acestui om. Legenda şearpelui din fîntînă, căruia se da pe toată ziua cîte o vergină să devore, numai ca acesta să lase pe locuitorii cetăţii a lua apa, este o ingenioasă metaforă a istorii unor bărbaţi cărora, pentru interese oarecare, li se sacrifică aceste dulci şi inocente fiinţe. Nu s-a găsit încă un sîntul George ca să învingă trufia acestor bălauri.

Se înțelege că fata nu priimi bucuros a da mîna acestui om; dar părinții stăruiră serios. Educațiunea sa superioară, unită cu simțîmîntele cele mai nobile de abnegare, fuse cauza perderii junei Elene. Ea priimi, căci asfel voiau părinții săi, priimi precum ar fi priimit să meargă într-o mănăstire sau să moară, ca să facă plăcere părinților.

Nunta fuse splendidă. Lumea vorbi mult despre acest menagiu. Cei mai mulți fericiră pe Elena pentru un asfel de consorte și mai toate mumele își urau pentru fiicele lor partide ca postelnicul George. Toată societatea din București, în timp de zece zile, nu vorbi decît de darurile ce se trimiseră miresii.

Lumea văzu în timp de două luni acesti însurați arătîndu-se la grădina de la barieră, sau la opera italiană, apoi însurații dispărură, se duseră să trăiască la țară, și fură uitați.

Elena nu iubea pe soțul său, căci nu putea nici să-l stime, nici să-l admire; din contra, toate faptele soțului său în timp de trei ani erau de natură ca consoarta sa să-l desprețuiască.

Ea însă nu i-o arăta nici lui, nici celoralți oameni.

Dumnezeu, ca să o console, îi dete o fetiță.

Suferințele daseră frumusețelor sale o grație cu totul rară, sufletul său se înnobilase și mai mult în aceste suferinți. În vocea sa, în expresiunele sale, în privirile sale, în mișcările sale, era un parfum de melancolie atît de suav, atît de ideal, că cei care o vedeau credeau să vază ceva dulce și ceresc ce ar fi zărit într-unul din visele vieții.

Bărbații erau preocupați cu politica zilei, care îi dezmoștenise. Unul se chema logofătul Constantin. El însuși număra cincizeci de ani. Acesta începuse cariera sa politică sub Regulamînt. Trimis să învețe legile la Paris, să înturnase licențiat, abia venise și se numi profesore de drept. Mai tîrziu părăsi profesoratul și intră în magistratură, cu gînd a se face într-o zi ministru, servi pe cei trei domni regulamentari și înaintă; dar nu se lipi cu inima decît de cel mai rău dintre cei trei domni. Cît pentru al patrulea domn, îi era enimic declarat. Om cu învățătură, cu inteligință, cu voință foarte; dar dintr-o

margine în ceialtă a ființei sale fizice, intelectuale și morale, ca să găsim vorba cea mai justă ; *anost*, cum se zice la București în stilul familiar. În fine, unul din acei oameni pe care nimini nu poate să iubească, nici însuși amantele lor.

Unul din ceialți doi se chema Iordache, se trăgea din viță de domn, tată-său sau moșe-său fusese fiu de domn, beizade. Toți îi ziceau principele Iordache, el însuși își da acest titru cu îngîmfare. Soția sa mai ales era în stare să rupă relațiunile cu cei mai buni amici care nu i-ar fi zis principesă. Aveau un fiu de șase ani, căruia părinții, ei însuși, îi ziceau principe ! maladie ridiculă ce bîntuie de la un timp încoace multe capete seci ; fruct al moravelor streine ce unii români în călătoriile lor în Europa au putut să culeagă în căile ferate, în birturi, în baluri publice, pe unde au lunecat. Ea va trece prin propagarea ideilor luminate și serioase.

Consoarta sa era fiica unui negutetor avut ; această condițiune mai mult contribuise a prezinta în ochii săi titru de principe cu o valoare mult mai însemnată. Averea sa făcuse pe Iordache să o ia de consoartă. Iordache risipise averea părintească împreună cu toate cîștigurile de mare fonctionar al statului în timp de mai mulți ani și acum trăia din averea femeii sale.

Mai venea unul, un bădăran înavuțit și boierit, un om de 60 de ani, cu părul siv. Acesta începuse cariera sa ca băiat în casă la un boier mare, mergea dupe caleașcă și ducea ciubucul boierului. Dupe un serviciu de mai mulți ani, fuse numit copist la o cancelarie, unde, prin protecțiunea stăpînului său, în cîțiva ani ajunse la cele mai înalte foncțiuni și își făcu o avere în moșii de optsprezece mii galbeni venit pe an. Acest om are facultatea excepțională de a deveni instrumînt răufăcător. Viața lui politică și socială este un șir de trădări, de intrigi, de lașități, de abuzuri.

Princepele Bibescu de cîte ori îl vedea la palat în zile de recepsiune, îl întreba :

— Ce face consulul rus ?...

Sarcasmul spiritualului domnitor era luat de dînsul pentru un complimînt.

Femeia sa, tip de bădărană parvenită, pare că a născut în lume ca să formeze această pereche fără rival. Fiica lor ce se află acolo e frumoasă, alt nu are nimic. Această familie de parveniți purta numele *Serescu*, și ca să-și dea mai mult lustru, adăoga pe cărțile de vizită, sub coroana de comite, prepozițiunea *de*.

Mai era o damicelă, dintr-o familie cunoscută. Deși părăsită de îngrijirea unei mumi, Caterina era înțeleaptă; lipsită de o educațiune strălucită, natura îi fusese favorabilă, spirit, frumusețe, grații se disputau care să-i aducă mai multe omagine. Era pe atunci damicela la modă. Cualitățile ei erau lăudate de toți.

Iată cele dintîi noțiuni despre persoanele de față.

Să ne înturnăm în salonul postelnicului George în momentul cînd se auziră în depărtare strigăte de postași.

Cea dintîi ce dete alarma și alergă către fereastă fuse Caterina. Ana, fiica parvenitului celui avut, o urmă după datina damice[le]lor ce se țin una de alta și care fac de surîd cu maliție bărbații.

— Cine poate să fie ? zise ea. Tudorina Corleasca, Marița și Zoe Șeni cu bărbată-său. Era vorbă să vie !...

— Aș dori mult să văz pe aceste nebune, zise Elena. Mai ales pe Zoe Șeni, deși nu aprobez purtarea lor în timpul carnavalului.

— Ho ! ho ! strigă principele Iordache, ce, credeați că noi am rămas în urmă cu moravele parisienilor ?

— Au jucat pe dracul pe vîrful degetelor ! zise post. George. În toate nopțile, dupe bal, se duceau ele și altele, cu atîți crai, la birtul lui Hug, unde se puneau pe mîncare și băutură pînă la ziuă ; și...

— Și ce ? răspunse Elena, negreșit, nu poci aproba această purtare ; dar nici nu poci a-i da un caracter culpabil.

— Așa sînt muierele, zise postelnicul contrariat. Se apără una pe alta !

Elena deveni roșie.

— Dar cînd ți-oi spune, urmă el, că această bandă ușoară de muieri, dupe cină se puneau de cîntau și jucau cu Blanșa franceza tontoroiul de gît ?...

— Nu știu, răspunse Elena.

— Nu știi ?! dar eu însumi le-am văzut cu ochii mei, eram la București, trăsesem la otelul lui Hug, dormeam ; m-am deșteptat de chiotele lor... am deschis ușa camerii să văz doare s-a aprins birtul. Ce am văzut ? acele muieri strigînd și sărind împrejurul mesii, cu un cîrd de golani. Gîndești că s-au rușinat de mine cînd m-au văzut ? hop ! hop ! m-au chemat să iau parte cu dînsele. „Nene George ! vin-aici !“...

— Și nu te-ai dus ? îl întrebă principele Iordache.

— Eu !

— Eu m-aș fi dus, aș fi cîntat și jucat cu ele tontoroiul.

— Nu-mi spui ? zise principesa, ai și mutră de asfel de petreceri !...

— Eu ! hei ! hei !... Cînd ai ști...

— Tocmai că știu...

— Nu știi nimic !... Dar ascultă, or să vie aici... Să le facem curte...

— Era vorba alaltăieri la București, zise Serescu, să vie și Talangiu, cu familia.

— Și Șer, zise principesa.

La aceste vorbe Caterina tresări și un văl de purpură trecu pe fața sa ; nimeni nu băgă în seamă această turburare.

— Minunat orator este Talangiu !... zise Serescu, cînd vorbește se face tăcere adîncă, ar zice cineva că vorbele cură din buzele lui ca mărgăritarele.

— Nu sînt de această părere, arhon logofete... Șer vorbește mai bine !... în Adunarea de sub Bibescu erau oratori buni !... hei, ce timpuri !... Eram deputat... nu m-ai auzit vorbind în Adunare niciodată ? îmi aduc aminte încă cum fulgeram într-o zi opoziția ! nimeni nu mai ceru să vorbească în seanța aceea. ...Era cu pricina lui Trandafirof, cînd ceru Rusia să exploateze minele. Grozav băturăm pe opoziție... a doua zi închiserăm Adunarea.

Strigătele postașilor se auziră acum în curte. Ospeții alergară în capul scării, servitorii veniră cu lumînări. Erau patru trăsuri închise. Călătorii se coborîră, apoi urcară scara, îndată se auziră mulțime de voci zgomotoase de femei.

Salonul era plin de lume.

Talangiul cu familia, Şer, Tudorina ; Zoe Şer cu bărbată-său, şi alţii cu care vom face mai tîrziu cunoştinţă. Deocamdată să ne ocupăm de o persoană necunoscută ce intră cu Şer.

— Permiteţi-mi a vă prezenta pe d. Elescu, zise Şer, înaintînd către d-na Elena, însoţit de un june necunoscut. D-nu este român, adăogă el, amic al meu din copilărie. Strein în ţară, căci lipseşte de aici de cincisprezece ani.

Elescu se înclină cu respect înaintea Elenii, Elena îl privi cu bunătate şi îi zise :

— Bine ai venit, domnule ! crede-te în această casă ca în mijlocul unor vechi şi intimi amici.

Pe urmă Şer îl prezintă la toate damele şi la stăpînul casei.

Să vorbim puţin despre noii veniţi.

Talangiu este un om politic. O fiinţă bizară... ce ţine prin sistemul nervos de natura poeţilor şi femeilor. Susceptibil de a se întuziasma îndată ; exaltat pînă a nu ţine seamă de linia aşezată între sublim şi ridicol. Fanatic în ideile sale, neuitînd nimic, neînvăţînd nimic, înclinător, sfios prin temperamînt, vorbind cu un talent natural ; dar sofist, nestrălucind decît atunci cînd este a vărsa veninul său în rănile partidelor politice. Integru alfel. dar de ambiţiune ; virtutea la dînsul este o rolă ce a hotărît să joace, este o amestecătură bizară de bun şi de rău ; de leal şi de perfid ; un lucru neînţeles, neisprăvit, căruia lipseşte foarte puţin a fi perfect, foarte puţin a fi ridicul.

Astăzi aspiră a fi cap de partidă, a reînvia privilegeaţii şi privilegele moarte şi a juca rola profetului Samuel. Sistemul nervos îl înrîureşte pînă în credinţele sale.

Şer este de 36 de ani, natură întîrzietoare, tot este încă june într-însul sau cel puţin el crede că abia acum intră în viaţă. Inima îi lipseşte, spiritul său este comun. Pare a fi născut să strălucească în toate lucrurile mici, este, daca putem a-l numi asfel, *geniul nimicurilor*.

Cele două dame, Tudorina şi Maria, sînt două tipuri diferite ce recheamă Loreta de la Paris. Una frumoasă,

tăcută, gravă ; spirit mărginit ; inimă seacă de orce simtimînt. Iubind plăcerile pentru că s-a întîmplat să fie aruncată în curentul lor ; ceialtă, spirituală, viicioasă, seamănă a fi venită ca să facă a se iubi plăcerea.

Soțul său, *un bon enfant.*

Un june de 30 de ani ce veni cu aceste dame, deși de o naștere cu totul obscură, dar averea mare ce-i rămase de la părinți făcu să fie priimit cu oarecare egalitate în societatea privilegiaților ; aceasta îl costă mult, el caută să-și plătească întrarea prin nenumerate prezinte oferite damelor. Către acestea el are spirit plăcut, ce este o justă compensațiune pentru fizicul său.

Vom vorbi încă de un nou sosit cu femeia sa, de Șeni, un boier mare, care nu a fost totdauna mare, în junia lui era sărac, și dat cu totul la desfrînări. Era un fel de *Lovelas;* aceasta dovedește că în junia sa avea o figură plăcută. Tînăr încă, se însură, maritagiul îl făcu să se apuce de comerț, cîștigă, făcu stare colosală.

Astăzi casa sa este cel dintîi salon în București, nimeni nu știe nici să trăiască, nici să priimească mai bine pe streini decît dînsul.

Soția sa, Zoe, uită numărul anilor ce se scură sub picioarele sale și se crede încă tînără și proprie tutulor ideilor tinere.

Conversațiunea ce începu acest cerc era plină de interes ; mai întîi întrebară noutăți din capitală.

— Să ne ferească Dumnezeu de mai rău, zise Talangiu.

— Iar a mai făcut ceva liberalii ? întrebă postelnicul George.

— Liberalii ! liberalii ! este vorbă de liberali ?... credeai d-ta că ai nostri or să meargă pînă să priimească nu numai a rămînea în minister, ba încă să serve interesele unei stări de lucruri nerecunoscute de puterele garante, și să dea asfel mai multă tărie regimului de astăzi ; dar ce aștepți de la K... înțeleg ei ceva ?... în curînd are să fie pe aici în vecinătate o tabără ostășească, știți ce va să zică aceasta ? că daca puterile nu vor recunoaște votul de la 24 genariu, ne vom lupta cu armele în mînă. Sînt fini, nu este îndoială. Europa nu se află în pozițiune de a permite nici unei puteri vecine să ocupe țara,

pentru un mic lucru, ar face-o cînd ar izbucni o revoluție... Și nu este de mirare să vedem că se recunoaște acel vot monstruos !... Avem să ne așteptăm la lucruri triste, arhon postelnice...

Astfel vorbi Talangiu. Cei mai mulți bărbați îl înconjurară.

— Triste ! triste ! zise postelnicul George. Revoluții, ucideri...

— Toate acestea nu sunt nimic, răspunse Talangiu... Eu, unul, nu mă tem de ele ; dar le doresc, căci ele vor aduce cu voie, fără voie, ocupațiuni streine, și ocupațiunele vor aduce vechiul regim de ordină legală, dar din nenorocire nu mă aștept la acestea, și iată pentru ce sunt în adevăr supărat.

— Așa este ! strigară Serescu și principele Iordache.

— Dar, revoluționarii de meserie, urmă Talangiu, pare că au înțeles lucrul, căci ei acum propagă contra revoluțiunelor.

— Daca îmi este iertat, zise Elescu, voi face o mică obiecțiune la toate acestea. Știți că lipsesc de mulți ani din țară ; nu am luat parte în certele de partide... Prin urmare văd lucrurile cu sînge rece — înțeleg aceste certe, înțeleg dar și existența partidelor. Ele sunt naturale, le vedem în toți timpii, la toți popolii, și nu numai că nu mi se par periculoase, dar încă le cred utile în interesele generale ale națiunii : ele sunt care fac de naște lumina, dau vigoare și energie cugetărilor și acțiunelor. Dar nu trebuie a perde din vedere că aceste certe, ca să aducă rezultate binefăcătoare, caută să rămîie în cercul opiniunelor în chestiuni ordinare. Văd însă că ele la noi trec linia ce le este însemnată ; și atunci devin două tabere, una a țării, alta avangarda streinilor în țară ; una voiește mărirea, fierea, neatîrnarea națiunei ; ceialtă neapărat o să vie a combate, prin urmare a cere contrariul. Iată dar că aceste partide devin periculoase intereselor generale. D. Talangiu ne zice că așteaptă mîntuirea în ocupațiuni streine. Însă care mîntuire ? a unei clase sau a țării ? Ocupațiunile streine pot să fie favorabile unei clase, însă niciodată intereselor unei țări. De cîte ori streinul calcă pe acest pămînt, este o consecuință naturală să răpească cîte un drept din cununa acestui popol.

Cît pentru mine, condamn aceste tendinți către ocupațiuni streine, căci, o repet, ele favoară interesele unei clase și lovesc interesele țării. Dar trebuie o filosofie cu totul rece ca să nu cădem în asemenea erori.

Aceste cugetări generoase ale lui Elescu nu puteau să fie de gustul unei societăți care nu le înțelegea. Cei mai mulți surîseră cu pietate, unul șopti în ridicul : „De unde ne-ați adus pe acest filosof ?"

Era acolo un suflet care îl înțelegea : Elena. Vorbele lui atinseră inima acestei femei ; ea auzi vorbindu-se un limbagiu care îi era cunoscut. Astfel ca un prizonier care, după ce a trăit mai mulți ani într-o țară streină, aude deodată limba sa natală. Nici o recomandațiune nu putea fi mai bună pentru Elescu înaintea Elenii decît simțimîntele sale. Ea intră în convorbire și zise :

— D-nu Elescu are dreptate ; noi suntem prea împătimați ca să rezonăm în chipul în care rezonă d-lui.

— Nu are dreptate, strigă Talangiu.

— Dar, domnul meu, răspunse Elescu, nu vei respinge că certele de partide de astăzi, pe tărîmul pe care sunt puse, nu fac să cîștige țara nimic ?

— Și, prin urmare, dorești să ne împăcăm ? zise Talangiu. Și cu cine ? cu revoluționarii de meserie, enimicii proprietății, familiei, religiei ? cu bandele de desculți ce se hrănesc în vise cu sîngele boierilor, pînă cînd vor începe aievea să-l soarbă ?... Să ne înfrățim cu călăii nostri. Vezi, domnule, că ideile d-le sunt utopii.

— Nu voiți pace cu partida adversă, căci credeți că oamenii care o compun v-au atacat privelegele de clasă ; dar preferați amicia streinilor, care, tolerîndu-vă acele privelege parțiale, vor să răpească independința țării ! Iertați-mi a vă spune că nu vă înțeleg și că politica dv. este egoistă.

— Mă prinde mirare să te aud vorbind asfel, zece zile după venirea d-le în țară ! Sunt sigur că ai căzut îndată în cursele lui Rusetache, Brătieni, Goleștii și companie !

— Îi cunosc din nume, n-am nici un cuvînt nici să-i urăsc, nici să-i desprețuiesc, căci n-am nici un cuvînt a-i crede din acele bande de desculți ce visează despoieri și sînge.

— Ho ! ho ! Daca ai astfel de idei despre acei oameni, apoi sănătate bună ! Mîne o să te văd scriind în *Românul* sau în *Dîmbovița !...*

— Sunt sigură, zise Elena, că la București ați vorbit destul politică ! Vedeți, damele sunt nerăbdătoare să asculte alte lucruri.

— Lasă-ne în pace ! strigă post. George. O să vorbim politică, căci de aici atîrnă moșiele și capetele noastre.

— Hei ! domnule Elescu ! zise Talangiu, răsturnîndu-se pe o canape. Nu cunoști țara aceasta !... Află că tot ce este mai bun aici este clasa privilegiată. Aici este patriotismul, cunoștințele, experiința, onestitatea, sacrificele. Afară de aici nu mai este nimic bun. Ceea ce se cheamă clasa doua se compune în genere de ciocoii noștri ; ceea ce se cheamă burghezie se compune de sîrbi, greci, venetici, fără nici o amoare pentru țară. Numai clasa nobililor a rămas nebînuită de coruptiune. Nici un boier mare nu a speculat în foncțiunele publice. Vezi cum din zi în zi se ruină stările lor ? dovadă că sunt onesti. Pe cînd cei de a doua clasă se ridică pe averile lor neîncetat, cumpără proprietăți nemișcătoare pe toată ziua. Numai clasa nobililor a dat pînă astăzi oameni învățați, literatori, oameni politici, oratori. Ne spun unii că am dănțuit cu streinii prin baluri ? că purtăm decorațiunele lor. Dar în starea de slăbiciune a țării, redusă a fi ocupată de streini, prin însuși nebuniile revoluționarilor de meserie, spune-mi, nu era un act de patriotism a priimi streinii cu flori, a le da baluri ? care era scopul ? nu era a scăpa țara ? nu este o faptă de tărie de caracter a purta decorațiunele streine, cînd știm că mulți ne critică ? Aceasta numai noi avem curagiul a o face. Se zice încă că este o mare coruptiune ? unde se află ? în mulțime, în clasa doua, în burghezie, în țărănime. Nu în clasa nobililor. Vedeți ce se întîmplă în familii mai jos de noi. Și comparați cu moravele familiilor noastre. Între noi abia să fie două sau trei familii puse la index, două sau trei femei care printr-o conduită neregulată au dat ocaziune oamenilor să critice, în jos de noi ele sunt cu miile, toate pot zice.

— Ce bine vorbește ! strigară unii.

— Voi să expui lucrurile cu imparțialitate, zise Elescu. Mai întîi voi zice că nu mai sunt clase în țară, că sunt numai români. Daca este vorba de clasa privilegiată, eu însumi sunt din această clasă. Aceasta îmi dă drept a vorbi aici contra acei clase pe care o numești nobilă și îi dai atîtea nemeritate cualități. Încă din timpii colonilor romani, și în urmă din timpii celor dintîi domni români, și mai noi, au rămas mai multe familii istorice. În timpii vechi numele familiei nu exista, titrurile erau pe viață, și se vede că tot meritul se punea pe acele titruri, căci ele țineau locul numelui de familie, precum dovedesc hrisobulele vechi, titrurile neputînd trece moștenire la copii, căutau a-și cîștiga titruri noi ei singuri prin fapte frumoase, și pentru aceasta puneau atîta preț pe titrurile lor și nicidecum pe numele familiei. Unii copii ajungeau, alții pereau în întunerec, rămîind cu hrisobulele familiei și lăsînd locul lor altor oameni noi. De aici vine că chiar astăzi familiile istorice sunt pe la sate în stare de boieri de neam și unele reduse la condițiunea de clăcași. Diferitele faze ale istoriei serviră a ucide aceste familii. Domnii ei înșuși uciseră mulțime de boieri ; pe urmă veni persecuțiunea grecilor și parveniților contra familiilor de români. Dorobanții sub Matei Basarab și sub următorul acestuia uciseră sute de familii cu femeile și copiii lor ; pe urmă veni persecuțiunea fanarioților pe la începutul domniei lor, și puține familii vechi putură scăpa încă de cuțitul sau de urgia lor. Cei mai mulți, ruinați, se retraseră la sate, unde uitarea și întunerecul coborî peste următorii lor. Ceea ce se zice astăzi nobleță sau marea boierie este creațiunea domniei fanarioților, necontenit împrospătată cu parveniți. Către acestea ea nu constitua o noblețe nici după Regulament, ci o simplă burocrație ca aceea a turcilor, căci fiii nu moștenesc de la părinți nici rangurile, nici aceleași privilege.

La aceste vorbe toată adunarea și mai ales femeile protestară. Din acel moment Elescu murise în spiritul acestii mici societăți.

Elescu urmă :

— Nu este destul. De cînd peri boierii români și de cînd fură înlocuiți cu parveniți venetici, românii perdură

spiritul de vitejie, și cu dînsul toate virtuțile. De atunci domniile se dară acelora ce ofera mai mulți bani și mai multe concesiuni către streini, demnitățile cele înalte se dară acelora ce promiteau a servi mai avantagios acea politică mizerabilă a streinului.

De atunci și pînă astăzi scurtele generațiuni ale boierilor se stinseră și niciodată nici o faptă mare nu se mai făcu ; nici una din virtuțile ce constituă caracterul clasii nobile nu mai există. Regulamentul nu schimbă nimic în aceasta. Această instituțiune își făcuse timpul.

Toată societatea începu să murmure contra lui Elescu ; și mai tare decît toți Serescu parvenitul.

— Cine a adus aici pe acest roșu ? întrebă principele Iordache.

— Ah ! unde te duci găsești de acesti oameni ! zicea principesa. Daca aș fi știut, nu aș fi venit.

— Merită să i se zică a pleca de aici ! zicea Serescu. Să atace asfel boierii ! trebuie să fie nebun !

— Ne-a lovit rău, zicea postelnicul George.

Dar Elena se apropie de bărbatu-său și îi zise :

— Nu lua lucrul ca ceialți. El însuși este boier... Ceea ce zice este adevărat. Acest june are zece mii de galbeni venit, un om atît de avut nu poate fi un revoluționar.

— Are zece mii de galbeni venit ?... zise el, și îndreptîndu-se către societate : Ei, bine ! Iată cum îmi place să vorbească românul ! Are dreptate dl. Elescu. Ce tot îmi spuneți de nobleță ? Și noi suntem nobili ; dar nu ne îngîmfăm cu nobleța... oamenii de spirit și de inimă caută să cugete ca noi. Apoi ce mi-a făcut această noblețe pentru țară ? Se cheamă că ne cunoaștem.

Acest discurs făcu pe toți să se mire, damele riseră.

— Ce l-a găsit pe postelnicul George să spuie aceste vorbe, care nu sunt ale lui ? întrebă Șer pe Talangiu.

— Se vede că nevasta i-a șoptit ceva la ureche.

— Domnilor, zise Elena. Să decidăm a nu mai vorbi politică, căci prevăz că o să ajungem la discuțiuni violente, care nu sunt iertate adevăraților *nobili*.

Elescu se puse pe un scaun lîngă Elena. O oră de întrevedere fuse destul să înțeleagă că singura femeie ce se afla aici era numai Elena. Către acestea ea era re-

gina societății nu numai prin maniere, prin spirit, prin simțimînte ; dar încă și prin frumusețe.

— Mărturisește, domnule, că politica a devenit o boală în țara noastră ! îi zise Elena.

— Aveți dreptate.

— Nimeni nu se mai ocupă decît de politică, de la miniștri pînă la țărani. Miniștrii fac politică, Adunarea face politică ; fonctionarii fac politică, și administrația țării este părăsită. Politica este puntul de plecare chiar al particolarilor, orice faptă este calculată pe o idee politică ! literatura cade ; nimeni nu mai citește decît gazete ; cărțile de literatură nu se mai vînd. Comerțul lîncezește ; artele, științele au amorțit. Artiștii fac tablouri ce reprezintă scene de la Adunare ; figuri de deputați unde nici arta, nici artiștii n-au nimic de aflat. Profesorii părăsesc clasele ca să dezbată chestiuni ministeriale... femeile... se văd părăsite pentru politică... Politica este cea mai mare rivală a noastră, și încă vă plîngeți de noi că nu îmbrățișem ideile cele noi !... este o mare schimbare în această țară... Lipsești de cincisprezece ani ? Erai amic cu frate-meu Constantin, care a murit... dar atunci erați amîndoi copii... mi-aduc aminte încă... eram copilă...

— Îmi pare că vă văd în brațele doicii... Erai frumoasă.

— A !...

— Regina tutulor acelor îngeri mici și grațioși ce surîdeau atunci la viață.

— Prin frumusețe, nu este așa ? atunci, poate !...

— Dar nu ați încetat a fi regina micilor și grațioșilor îngeri ce acum s-au făcut mari, de o sută de ori mai grațioși.

Vorbe de felul acesta Elena niciodată nu auzise, adresîndu-i-se ei. Roșeața înecă fața sa ; și, luînd un aer voios, se prefăcu că nu auzise nimic și urmă :

— În adevăr, toate animalele sunt gentile cînd sunt mici, cele mai nesuferite mari, mici sunt pline de grație.

— Afară de șerpi și de cîteva persoane ce sunt aici... mai zise Elescu.

— Ce răutate !... Nu-ți plac ospeții nostri ?

— Unii nu-mi plac ! îi cred niște suflete uscate de orice idee mare, generoasă.

— Și ce numiți un om cu idei mari și generoase? Ce le-ar servi aceste cualități în societatea noastră, unde aceste simțiminte sunt proscrise? sunt ridiculate sau văzute rău? Societatea nu cîștigă nimic, și cei ce le-ar avea ar deveni nefericiți...

Elena lăsa sufletul său să vorbească. Apoi, aducîndu-și aminte că poate vorbele ei să fie interpretate în simțul cel adevărat, zise :

— Îmi place însă aceste frumoase simțiminte! și poate că sunt în eroare...

— Pentru ce această îndoială ?

— Vai ! sunt o expresiune a societății în care trăiesc!

— Așadar te îndoiești de toate ?

D-nu Georges, junele introdus în societate pentru averea sa, se apropie de dînșii.

— Ce știri de la București ? îl întrebă Elena.

— Se mărită domnișoara S... cu M... îi dă două mii galbeni în moșie venit și douăzeci mii galbeni numerar. Minunată partidă pentru un om cu spirit.

— Vei să repetezi ce ai zis ? întrebă Elena. Pentru că ia o zestre mare este o partidă minunată pentru un om cu spirit !

— Vai ! zise George, asfel este de cînd simțimîntul a părăsit inimile românilor și a intrat în casele cu bani. Nu mai faci nimic fără bani astăzi. Toți amatorii de însurat sunt datori și toate fetele care au ceva stare se mărită ca să cheltuiască zece mii de galbeni pe an.

— Toți bărbații și toate fetele nu pot să fie asfel. Pentru ce descriți atît de crud această sărmană societate? Ne aduceți cîteva picături din Dunăre, și ne ziceți : *„iată Dunărea !“* Ne dați cîteva persoane și ne ziceți : *„iată societatea“*.

— Dar aceste persoane sunt atît de numeroase, zise George, încît formează maioritatea. Puțini sunt care nu gîndesc la bani. Să nu mergem mai departe : chiar în acest salon. Domnișoara Caterina și Șer. Ea este săracă; el foarte bogat. Și cu toate astea nu cutează să o ia de nevastă ; dar spune-i că un unchi bogat îi dă acum o zestre colosală, mîne îi cere mîna. Eu zic că faptul este rău ; dar oare nu are nimic care să-l scuze ?

— Lăsaţi-mă. Nimic nu-l scuză, afară numai de lipsa de inimă...

Elescu, auzind pe ginere vorbind de această particularitate, întrebă pe Elena ce este cu acesti doi tineri.

— Un amor, zise ea, o copilărie... Amorul triumfă totdeuna chiar asupra banilor. Anacreon a dovedit-o în versuri foarte graţioase. Dar în cazul de faţă junele a rămas neînvins.

George trecu la altă grupă.

— O să şedeţi mai multe zile aici ? întrebă Elena pe Elescu.

— Acest locaş este încîntător, doamnă, şi singurul cuvînt care m-ar face a-l părăsi este numai temerea de a nu mai putea să mă despart de aici.

— Sunteţi nesuferit cu complimîntele franceze !... E un mare defect aceasta... învăţaţi pe lîngă femei a minţi mai tîrziu în viaţa politică...

— În adevăr, doamna mea, unde am găsi un cerc compus mai bine decît acesta ? Poci zice aceasta fără a roşi. Nu am minţit. Şi trebuie să am o mare putere asupra admiraţiunei mele ca să nu zic mai mult decît ceea ce am zis.

Elena tăcu, apoi după cîteva minute :

— Cum găseşti pe domnişoara Caterina ?

— Foarte frumoasă. E tot ce poci a vă spune pînă acum.

— Vei să te prezintez ?

Elena cheamă pe Caterina şi îi prezintă pe Elescu.

Cea din urmă răspunde la prezintare cu o familiaritate franşă.

— Îţi place mult politica ? îi zise ea.

— Eu nu mai vorbesc politică...

Caterina era frumoasă, o talie fină şi înaltă, un cap frumos ; faţa albă şi palidă ; părul negru, ochii mari, negri, plini de langoare, rechemau ochii fecioarelor în rugăciune, asfel cum imaginaţiunea melancolică a pictorilor se place cîteodată a ne prezinta.

Elena se duce să vorbească cu celealte dame şi lasă cu Caterina pe Elescu.

Elescu era tot atît de comunicativ ca și Caterina. Ei păreau că erau amici de mulți ani. Făcu Caterinii întrebări de natură ce un vechi amic încă nu cutează a face unei fete. Caterina din parte-i nu rămase înapoi.

— Am auzit că te cere în căsătorie d-nu Bar ?

— Este adevărat ; dar nu voi să consimț ; și nu că este de o vîrstă am' fi tată ; dar, după cum se zice, este un om ce nu poate să-mi convie...

— Dar d. Bar este foarte avut...

— Poate ; dar nu-mi place... nu-mi mai vorbi de acel om.

— Ah ! domnișoară ! înțeleg... inima nu-ți este liberă ?...

— Poate... dar știi că ești indiscret !

— Îmi place a spune totdauna ceea ce gîndesc.

— Dar cînd te gîndești rău ?

— Spui rău.

— Nu este bine... poți să superi pe ceialți.

— Atunci îmi cer pardon.

— Dar de la mine nu ai cerut ?

— În adevărat te-a supărat ?

— Nu !... Dar d-ta pentru ce nu te însori ? Cred că nu mai e vîrsta care te oprește !

Elescu începu să rîză cu plăcere. Această naivitate în gura Caterinii avea un farmec deosebit.

— Nu, în adevăr... am trecut de treizeci de ani... aș voi să mă însor, dar nu găsesc pe nimeni să mă va...

— Cu atîtea fete nemăritate ? nu cauți, nu vei... însoară-te cu politica !

— Rîzi de mine...

— Nu !... îmi răzbun.

Călătoriile sale afară din țară făcuseră pe Elescu să nu se gîndească încă la însurătoare ; bogat, independinte, tînăr, el trecuse junețea sa ca cei mai mulți turiști în cele întîi capitale ale lumii, înconjurat de o lume cu totul voioasă și ușoară, în mijlocul tutulor petrecerilor, cu amante pe care le schimba atît de des ca și caii săi, ca și cînii de vînătoare. Cumpătat în cheltuieli, nu risipea decît venitul și acest venit era cheltuit cu ordin, nu avea nici o datorie ; prin urmare nu avea nici o grijă : era

mulțumit. Nu iubise nici o femeie, căci numeroasele sale amante, prin spirit, prin stima ce ar inspira, pentru delicateța simțimîntelor, puritatea moralității, erau așezate foarte jos pe lîngă sufletul său superior. El le privea ca niște obiecte de plăcere și, cu toate că le cultiva, dar le păstra cel mai adînc dispreț.

Abia se înturnă în țară și gîndul său fuse să facă o nouă călătorie.

„Curios lucru ! își zise el în acea seară. Daca în loc să iau din nou lumea în cap, rămîneam aici, mă însuram ?... Această fată este tot ce mi se cuvine, tînără, frumoasă, spirituală. E săracă ; dar eu sunt bogat... apoi anii trec, se adaogă ; gusturile au să se schimbe... cu vîrsta vin trebuințele unei viețuiri liniștite ; din boale, trebuințele unei ființe care să vegheze asupră-mi ; vine în final trebuința de a avea o companie... Negreșit, măritagiul cată să aibă mulțumirile lui, de timp ce toată lumea se supune legilor sale ; trebuie să fie o mare fericire a vedea împrejuru-ți copilașii jucîndu-se !... O viață cu totul nouă, o viață intimă, liniștită, o viață de moralitate... Nu cunosc simțimîntele acestii fete ; simțimîntele sunt adesea fapta creșterii. Nu cunosc creșterea sa ; dar oricare ar fi, o femeie, măritîndu-se, începe o altă creștere. Sper că o să înrîuresc asupra inimii sale. Daca mă cunosc destul de bine, crez că poci a mă număra între oamenii cu inimă, cu educațiune.“

Asfel cugeta Elescu, căutînd la Caterina, ce o găsea din ce în ce mai frumoasă. Apoi, aducîndu-și aminte de convorbirea dintre Elena cu George, își zise încă : „Aș face un fapt înțelept, daca m-aș pronunța îndată pentru o fată ce nu o cunosc decît de două oare ? Nu ar fi mai bine să o studiu ?... Știu eu ce poate să iasă ?... o cochetă, poate, și atunci orice fericire piere... nu numai atît, dar independința mea ? Voi fi silit a deveni sclav ! sclavia este nesuferită chiar în lanțuri de roze. Femeile sunt capricioase ; nervoase... de multe ori slabe... cată a se aștepta la toate. Nebuni sunt bărbații care se reazămă pe virtutea femeilor ! Ele au inimă ca și dînșii... daca le citește un preot la cununie, cred că este destul ca aceste ființe să nu mai simță niciodată... legile oamenilor egoiști le încrimină, le condamnă cînd ele încetează de a mai

iubi un bărbat urîcios... Plăcerile ce simțim a vedea copiii noștri sunt dulci ; dar grijele părinților cînd copiii se bolnăvesc sau mor sunt atît de mari !... Ce trebuie o companie la bătrînețe ? cînd ești bogat, nu ești niciodată părăsit. Ce este însurătoarea daca nu un pact de a trăi toată viața cu un amic împreună, fără a-l urî niciodată și fără a putea a face alt amic, utopie ! nu înțeleg a se însura decît într-un moment de exaltare, căci cată a fi exaltat ca să faci asfel de pas. Eu nu iubesc pe această fată... Nu voi face astfel de nebunie !..."

Astfel cugeta Elescu cînd Elena veni lîngă dînsul și îi zise :

— Ai rămas pe gînduri ? oare frumoasa noastră fată a făcut aceasta ?

Elescu surîse.

— Nu este scris ! răspunse el.

— Ce fel nu este scris ? Crezi în predestinare ?

— Nu poci a-ți zice nici că crez, nici că nu crez... am avut însă de multe ori cuvinte a crede. Omul are facultatea de a voi, dar această voință ea însuși e supusă la niște legi independente de dînsul. Hazardul are o mare parte de înrîurire în lucrurile omenești. Poate această înrîurire este pe care o luăm pentru acea putere care ar prezida și ar decide de mai nainte la toate faptele în viața omenească ? De multe ori ocaziunea hazardoasă devine cauza unui șir întreg de fapți și decidă de toată viața unui om ; altă dată rezonul, sprijinit de voință. Nu poci așeza nimic de absolut în această materie. Scriptura are altă doctrină, totul purcede de la providință. Nici un fir de păr nu se mișcă în capul tău fără știrea celui de sus.

— Nu ești hotărît în nimic ?

— Oh ! filosofia și-a făcut timpul. Ea a fost proza poeziei, ca să zic astfel. Este o altă filosofie de care umanitatea are nevoie astăzi. Nu știința ideilor abstracte ; dar știința cauzelor mizeriii societăților omenești, în raport cu trebuințele lor materiale și morale. Nu mai este dat științelor a se ocupa cu cauza efectelor cerești, nici cu viitorul sufletelor în alte lumi. Aceasta este treaba religiei.

— Vei a materializa tot.

— Să nu despreţuim materia. Daca sufletul este căldura, materia este flacăra : starea materială decidă de multe ori de starea morală. Să venim spre exemplu la popoli. Toţi popolii a căror stare materială este mizeră nici nu cugetă, nici nu sunt altfel decît sub inspiraţiunea mizeriei. Acolo nu este nici instrucţiune, nici cugetări înalte, nici morală. Din contra, acolo unde starea materială este înfloritoare, domneşte civilizaţiunea. Ea dă toate mijloacele de perfecţiune intelectuală şi morală. Astfel este şi cu indivizii în parte. Omul care lipseşte de mijloacele vieţii îşi lasă spiritul fără cultură. Vestejeşte, depere ; inima i se oţeleşte, vede toate în rău, în amărăciune. Cel ce are mijloace se cultivă, tot îi surîde cu plăcere, sufletul lui e împăcat, devine generos... Iată, doamna mea, ce trebuie să dorim. Iată filosofia ce trebuie să meditām, adică care sunt cauzele mizeriei omeneşti pe pămînt.

În acelaşi timp un serv anunţă că cina era gata.

D-na Elena luă braţul Talangiului. Postelnicul dete braţul principesei Iordache. Elescu ieşi cu Caterina, ceialţi dupe întîmplare.

CINA

Oaspeţii coborîră în sala de mîncare. O curăţenie escuisă domnea în sală şi pe masă. Sala nu avea nimic straordinar. Pereţi tapisaţi, un plafond de lemn sculptat şi zugrăvit. Scaune simple ; dulapuri cu argintării de serviciu şi vase de porţelanuri imitate. Pe masă, candelabre cu lumînări aprinse. Două mari buchete de flori fragede.

Elescu se puse lîngă Caterina, care şedea la stînga postelnicului ; în faţă cu dînsul, puţin mai în dreapta, era Elena. Convorbirea devenise parţială. Şer vorbea cu domnişoara Sereasca.

— Se înţeleg de minune, zise Tudorina vecinului său George, desemnînd pe Şer şi pe domnişoara Sereasca.

— De ce nu? părinții sunt capabili să-i înlesnească mijloacele a deveni metresa lui, numai pentru că este Șer...

— Ce oroare!

— Cronica scandaloasă pretinde că aceasta ar fi un fapt împlinit...

— Taci, pentru D-zeu!

— Se zice că în anul trecut la M...

— O, taci! nu se poate...

— Un...

— Mă scol de la masă...

— Atunci tac... cronica zice...

— Dar d-ta nu e bine să repeți.

— Iată domnișoara Caterina!... Ia un mare interes a vorbi cu Elescu...

— Strategeme de femeie?

— Ce fel?

— Să exalteze amorul propriu al lui Șer... să-l facă gelos...

— În deșert umblă... n-o mai iubește nici cît ar iubi calul arab ce l-a trimis la țară în spital de bătrîn.

— I-am spus. Ea nu crede...

— Se vede că îl iubește?

— E încă nebună!... Dar, ia spune-mi, acest Elescu se vede un om de spirit... Are avere?

— Zece mii de galbeni venit din moșii.

— Cînd a venit?

— De cîteva zile. A trăit tot prin țări streine.

— E om foarte frumos și are manieri destinse...

— Ce îl distinge mai mult este o originalitate în frumos, ce mulți oameni nu pot să aibă.

— Spre exemplu?

— Jumătate venitul său îl cheltuiește în faceri de bine, trimite pe tot anul băieți și fete la Paris în pensionate cu cheltuiala sa.

— Ce idee! să vede în adevăr că este original!

— Este o faptă bună.

— E nebun!... Îi plac femeile?

— Ca să le aibă metrese și să le plătească... în viața lui nu a iubit.

— Nu mai vorbești de politică? strigă postelnicul George către Talangiu.

— Într-o societate atît de plăcută, cine se mai gîndește la politică? zise Talangiu.

— Dar eu voi vorbi... căci voi să aflu ce zic puterile de cele ce să întîmplă pă la noi? Rusia ne-a părăsit cu totul! Austria vede și tace; Francia vede de Garibaldi. Turcii au făcut faliment... ne-a lăsat în mîna moldovenilor... Ai nostri de la Paris ne zic să lucrăm și nimic mai mult... Ce să lucrezi în gura lupului? Știi, arhon logofete, că mai bine eram noi cu protectoratul Rusiei decît cu garanția puterilor? Ce-mi garantează ăstia daca mi-a luat rangurile și privilegele? în loc de un stăpîn, șapte! copilul cu moașe multe rămîne cu bu... netăiat!... Astăzi ei ne guvernează, ba încă se ceartă între ei care să aibă mai mare influință! de ce nu hotărăsc mai bine să ia cîrma în mînă? Șapte ministri; șeapte consoli.

— E mult adevăr în ceea ce zici, arhon postelnice... dar ce să facem... să mai răbdăm... tractatul de la Paris n-o fi nemuritor... bun e Dumnezeu și protectoratul nu este departe.

— Oh! ce zile frumoase erau atunci! strigă Serescu cu entuziasm.

— Erai bine cu consolul rusesc... știu că proteja pe cei ce-i erau devotați! zise postelnicul cu oarecare răutate.

— În adevăr, răspunse Serescu cu sfiiciune.

— Numai să fi voit cineva; dar știu că ar fi făcut stare atunci...

Serescu, care înțelese că face aluziune la dînsul, tăcu și se rușină.

Doamna Serescu bău trei pahare de apă rece.

— Știi de ce vorbește așa? întrebă Caterina pe Elescu. Serescu atunci și-a făcut stare mare.

— Dar postelnicul?

— Tot pe atunci.

— Pentru ce dar îl critică?

— Pentru că Serescu nu împărțea totdauna cu dînsul.

Elena devenise gînditoare. Din timp în timp ochii săi se îndreptau către Elescu, ca cum el era singurul om care ar fi trebuit să nu cunoască niște răni ce se descopereau atunci. Elescu găsea o plăcere involontară a-și odihni

ochii asupra Elenii. Elena era o frumusețe perfectă : albă și cu părul umbros ; gîtul ei părea tăiat de cel mai mare artist al antichității, în marmura cea mai fină a Italiei ; gura mică, rumenă, se deschidea surîzătoare pe două rînduri de dinți mici, bine înșirați și albi ca laptele ; o frunte potrivită ; sprîncene bine pronunțate, ce mureau pe nesimțite în vîrfurile despre tîmple ; gene lungi, încrețite ușor, ochi tăiați în forma migdalelor, totdauna înrouați de lacrimi și înecați de melancolie voluptoasă.

— Cum găsești pe Elena ? întrebă Caterina pe Elescu.

— O ființă perfectă. Nu poci a face decît cele mai sincere elogiuri sub toate raportele.

— Ai dreptate... și pe lîngă toate acestea, cu tot disprețul ce ar trebui să aibă pentru bărbatul său, care o martiriză, este un înger de bunătate, de blîndețe, de virtute...

— O să mai șezi aici la țară ?

— Toată vara. Dar d-ta ?

— Eu crez să plec cu Șer... Cum petreceți timpul aici ?

— Cum vezi... adesea facem înturnări prin satele vecine, pe la tîrguri, pe la ocne, pe la monastiri... o dată pe vară ne ducem la munți, la o moșie a postelnicului... Se fac partide de vînătoare. Crez că o să mai vii ?

— Poate... Dar nu mi-ai spus cine este acel domn pestriț pă față ce tace și tot să uită înapoi ?

— Ha !... nu mă întreba.

— De ce ?

— E nesuferit.

— Dar pentru ce ?

— Este Bar, acela ce mă cere de nevastă... s-a desperat și acum caută să se consoale pă lîngă domnișoara Serescu.

— Ah ! iată lumea !

Elena dete semnul de ridicare. Fiecare din ospeți luă brațul damei sale, Elena trecu pe lîngă Elescu cu cavalerul său și aruncîndu-i o căutătură repede :

— Nu mai e trebuință a-ți aduce aminte de datoria către dama d-le.

Ea apăsă pă vorbele : nu mai e trebuință.

Ospeții se urcară în salon.

Elena se puse la piano, îndată îvoriul începu să tremure și să verse sunete desfătătoare sub mînele albe și grațioase ale Elenei. Ea dispăru din societate ; sufletul ei se aruncă cu voluptate într-un torent de armonie ce îl răpi și îl rătăci într-o lume de extaz. Nemuritoarea serenadă a lui Șubert, executată cu perfecțiune, răpi toate sufletele ascultătorilor. Sufletul ei însuși părea răpit. Din timp în timp înturna ochii către adunare și o lacrămă misterioasă strălucea sub genele ei.

Fiece sunet exprima o idee, o idee dureroasă și sublimă ce o îmbăta cu voluptate.

Ea căută să se scoale de la piano și chemă pe Caterina să-i ia locul.

Inima sa palpită, sufletul îi era zdrobit. Fără să știe ce face, s-a aruncat pe un fotoliu lîngă Alexandru, unde rămase cîteva minute fără să poată zice o vorbă.

La urmă, îndreptîndu-se către acesta :

— Sufer totdauna de cîte ori caută să joc cîte o arie serie ! este o mare nefericire...

— Simți aceea ce execuți mai bine decît însuși compozitorul.

— Nu știu, cred că cauza este în sistemul nervos...

Apoi, schimbînd repede vorba :

— Erai distract la masă ?

— Distract ? Nu ! pentru că vorbeam cu o copilă frumoasă ?... aceasta nu-mi face nici o impresiune ! inima moartă...

— Ești nesuferit cu aceste idei de romanuri ! nu poci zice că ești o monstruozitate, și atunci afectezi.

— Crede-mă, doamna mea, daca am admirat ceva în lume de o admirare ce am avea pentru ființele divine din visele noastre, permite-mi a-ți spune că ești d-ta. Ei, bine ! permite-mi încă a-ți spune că, cu toată frumusețea perfectă, spiritul, simtimentele, manierele, grația ce ai, nu ai putea să miști această inimă înghețată...

— Eu !...

Elena deveni roșiă ca o vișină : înturnă capul și puse mîna pe față-i.

— Crezi dar că ai face această minune ?

— Eu ?... oh ! nicidecum !... nu voi să zic aceasta... nici nu am gîndit, nici nu voi să am acest merit... nici nu-l privesc ca un merit... apoi daca aceasta s-ar întîmpla, negreșit că eu nu aș ști-o, nu aș voi să o știu...

Ea se sculă și mai mult de o oră nu repăru în salon. Vorbele lui Alexandru o emoționară atît, încît îi trebui o oră de singurătate ca să revie liniștită.

„Doamne ! își zicea ea. Ce este acest om a cării cătare mă turbură, ale cărui vorbe fac de tremură toate nervele mele ? amicul sărmanului meu frate... Nu poci să-l privesc fără să-mi aduc aminte de cel ce nu mai este... Numai astfel poci explica impresiunea ce îmi face... Oricum, aș fi ferice daca ar pleca de aici mai curînd, mîne, îndată de se poate. Trebuie să aflu cînd o să plece...«

Astfel cugeta Elena cînd intră în salon. Se apropie de Caterina ce se sculase de la piano.

— Știi, draga mea, daca noii veniți rămîn sau se duc mîne ?

— Nu știu.

— Ce este ? întrebă Alexandru.

— Daca o să mai ședeți mîne ? întrebă Caterina.

— Nu știu, răspunse Alexandru.

Elena surîse cu voioșie.

— Nu știu pentru ceialți ; cît pentru mine, voi pleca la o moșie a mea unde mă așteaptă hotarnicul.

Elena deveni palidă. Simți un fior în tot corpul.

— Așa curînd ? zise ea gongonind, așa curînd ?

— Domnul Elescu nu se place în societatea noastră, zise Caterina, se duce acolo unde va putea vorbi politică în libertate.

Caterina devenise familiară cu Alexandru : nu se mai sfia a-l satira.

Alexandru surîse cu delicatețā, luînd această mică epigramă ca o răsfățare ce Caterina nu da la toată lumea.

Elena însă tresări.

— Ce zici, Caterino ? nu cunoști destul pe d. Elescu ca să-i vorbești astfel ?

— Daca va să fugă de noi atît de curînd !... dar mîne are încă să plouă, căile sunt rele ; caii de poste ai între-

prinzătorului de față, d. Bar, au ei însuși trebuință de a fi purtați în trăsuri... și astfel nu vei pleca.

— Cine vorbește de cai de poste ? strigă principele Iordache. Vă încredințez că de vei privi bine printre coastele lor, ai să vezi că sunt transparinți.

— Postele, zise logofătul Șeni, sunt de plîns. Pleci cu opt cai și ajungi la stație cu doi, de multe ori rămîi în cale. Hamurile sunt cu o mie de noduri, și plăpînde ca tiriplicul ; se rup la fiecare zece pași. Cît pentru serviciul scrisorilor, e lucru cu totul comic ! O scrisoare de la București la Focșani ajunge mai tîrziu decît la Boston. Pasagerii particulari duc de multe ori geanta cu scrisori. Stafetele nu ajung mai curînd la locul destinării lor. Iată regimul nou ! iată oamenii noi ! Să ne fie de bine !

— Dar contractul cu antreprenorii, zise Georges, este făcut sub regimul vechi, sub oamenii vechi, și este o notă în contract în privința deligențelor.

— Te-ai găsit și tu isteț să vorbești ! zise principele Iordache, plimbîndu-se prin casă.

— Ai auzit ? mai întrebă Caterina pe Alexandru, pleci cu opt cai și ajungi cu doi și cîteodată rămîi în cale, și aceasta pe timp bun !

— Trebuie neapărat să plec, zise el. Dar daca d-na Elena a găsi cea mai mică plăcere a mă înturna, voi veni după trei zile !

— În adevăr, acea plăcere va fi mare, răspunse Elena, și astfel vei fi așteptat.

Logofătul Șeni și Zoe, consoarta sa, se retraseră scuzîndu-se că sunt foarte osteniți.

Ceialți rămaseră.

— A început să îmbătrînească frumoasa noastră turturică, zise postelnicul.

— Dar asta nu o oprește în iarna din urmă să dănțuie la toate balurile.

— Cu toate astea, a început să-i slăbească balamalele, zise Georges.

— E tot tînără, precum e tot mîndră, zise Tudorina.

— Mîndră ? pentru ce ? întrebă Sereasca.

— Se crede ieșită din cea mai veche familie, este aristocrată în toate, zise principesa Iordache.

Georges, ce se afla în spatele postelnicului, îi șopti la ureche :

— Afară în ceea ce privește amanții săi.

— Afară din ceea ce privește amanții săi, strigă postelnicul.

La aceste vorbe toată lumea rîse. Postelnicul, văzînd impresiunea ce produse vorbele sale, repetă acele expresiuni.

Elena îi făcu mustrări și el nu înțelegea pentru ce. Elescu încă nu înțelese bine simțul acestor vorbe. Georges îi spuse la ureche :

— D-na despre care este vorba are un amant un om de jos.

Astfel se termină această serată. Oaspeții se retraseră în camerile ce le erau destinate. Elescu avu aceeași cameră cu Georges.

NOAPTEA

Vom duce pe cetitori o parte din noapte în camera acestor doi juni.

Era o cameră mobilată cu gust și părea a fi budoriul stăpînii casii, două paturi curate îi așteptau. Ei se dezbrăcară și se aruncară în pat.

— Ia spune-mi, ce este această Tudorină ? întrebă pe Alexandru.

— O damă de două ori văduvă, a trăit puțin cu doi soți ai săi, cronica scandaloasă pretinde că bărbații săi au murit, căci au iubit-o prea mult !... în fine au murit, și văduva a găsit că este mai bine a nu se mai mărita. Trece zile țesute de roze și de amor, împărtășind inima sa la mai mulți, ca să nu mai omoare pe nimeni. Iată toată istoria ei. E frumoasă, dar fără spirit, fără creștere, vană, face parte din banda voioasă.

— Ce este banda voioasă ?

— Banda voioasă se compune de vreo zece femei măritate și văduve și de atîți juni. Scopul acestii societăți este a crea aici în țară o lume nouă de epicurieni ; doctrina lor este voluptatea în plăceri. Cei ce formă societatea au

toți cel puțin două mii de galbeni venit. Nici o idee nu a prins mai bine : prozeliții se înmulțesc pe toată ziua. În cele din urmă ei au reușit să converteze o damă ce trece de devotă. Numărul membrilor ar fi fost astăzi și mai mare daca o regulă a societății nu ar fi oprit să intre femei mai vîrsnice de treizeci de ani.

Ei practică această filosofie de față. La preumblări, la operă, la banchete, în birturi, sunt totdauna împreună. Nu le dau meritul unei idei, orice idee ar fi. Atribui aceasta spiritului de imitațiune al vieții de lorete din Paris. Românii imită pe streini totdeuna, însă în cele rele. În vițiu, nu în virtuți ! și nu este nimic de mirare : un popol tînăr încă, ce se prezintă la viața civilizațiunei, se încîntă mai mult de frivolități ce sunt la înălțimea inteliginții sale, decît de lucruri serioase.

— Dar spune-mi, te rog, ce este acest Talangiu ?

— Un pecetluit, răspunse Georges.

— Nu te înțeleg...

— În timpii dinaintea Regulamentului, domnii *pecetluiau* pe boierii vinovați, și iată cum. Să-ți spui ceea ce mi-a istorit tată-meu despre pecetluirea Talangiului. Trei boieri scriseseră la turci cărți prin care denunțau pe domnul Grigori Ghica. Domnul luă știre, dete ordin să se aresteze cei trei boieri, între care unul era Talangiu. Se arestară la casele de la Mihai-Vodă. Într-o noapte, înainte de a-i trimite la monastiri, acești trei fură pecetluiți la gît, la mîni și la picioare, pe vestminte. Cît timp erau să șază în exil, ei nu puteau să schimbe vestmintele.

— Pedeapsă barbară ! zise Alexandru.

— Tot atît de barbară ca și bătaia la falangă. Apropo de falangă, postelnicul Iordache a fost.

— Pentru ce cuvînt ?

— Pentru răpiri în funcțiune.

— Ce oroare !... și nu se rușinează !

— Ce stai de vorbești !... aurul pentru bărbați, amorul pentru femei au două templuri rădicate în toate orașele țării. Puțini sunt care nu intră aici. Mîne o să-l vezi ministru. Și nu este de mirare. Cei mai mulți sunt de categoria lui... dar, noapte bună !

Abia pronunță aceste vorbe și adormi.

Elescu nu putea să doarmă. Își aruncă ochii pe o mescioară și zări un album. Se scoală, îl ia și, puindu-se din nou în pat, începu a foileta albumul.

Acest album era al Elenii. Mulțime de adrese în versuri și în proză sub care să vedeau mai multe nume care mai de care mai necunoscute; cugetări comune, expresiuni triviale.

— Nimic frumos, zise Elescu, nimic demn de o creațiune atît de perfectă. Sărmană ființă rătăcită aici jos! Cît trebuie să desprețuiești tu toate aceste chipuri omenești ce te înconjiură!

Caută încă; află desemnuri.

— Ce oroare!

O idee îi veni.

„Nu poci să dorm, își zise el. Pentru ce nu voi scri ceva în acest album?"

Se uită pe masă, vede toate cele de trebuia spre a putea scri. Se puse la masă și dupe cîteva minute scrise în album această poezie a unuia din poeții români.

LA FEMEIE

Fiice ale frumuseții,
Grații! coborîți din cer,
Cu lumina dimineții
Ce se scaldă în eter!

Și p-această poezie
Răvărsați parfum divin
Cu un rîu de ambrozie!
Voi să cînt un cînt sublim.

O, femeie! tot ce-n viață
Face dorul mai ușor
E cereasca ta dulceață,
Eu suavul tău amor.

Poezia-ți împrumută
Carmenul ei cel divin
Și pudoarea cea plăcută,
Văl de purpură sublim.

P-al tău sîn suave vise
Au făcut leagănul lor,
Grațiile din cer proscrise
Împletesc al vieți-ți zbor.

Cerul cu lumini de soare
'N ochii tăi voios se scald,
Vîntul verii dă ardoare
Sufletului tău cel cald.

Ale noastre repezi oare
Tu la caru-ți le robești,
Și cu roze-amăgitoare
Fericită le-mpletești.

Cînd cătarea ta cerească
Mă îmbată de amor,
Eu rog timpul să s-oprească —
El grăbește al său zbor.

Mîna ta cea delicată
Cînd o treci pe părul meu,
Ca o aure curată,
Uit că viața curge greu.

Cînd suflarea gurii tele
Mă îmbată de plăceri,
Crez că unda vieții mele
Cură printre primăveri.

Frumusețile divine
Nu mai locuiesc în cer,
Raiul pe pămînturi vine,
Fabulele toate per !

— Și acum, zise Alexandru, Elena poate să citească aceste versuri, nimic nu este mai potrivit cu dînsa.

Închise albumul. Uitîndu-se pe masă, văzu altă carte, o deschise... *Le lys de la vallée* *, ceti Alexandru. „Iată un roman ce arată mai bine decît toate operile filosofilor ce este o femeie. Elena a trebuit să-l citească, să-l simță... este o mare asemănare între aceste două suflete de femei... Pe scoarță este scris cu mîna... mîna Elenii a fi tras aceste rînduri...

Să citesc !..."

„Sufletul meu este trist, în mijlocul bucuriilor. Mă întreb pentru ce, și nu găsesc cauza. Mi se pare că viața îmi lipsește... Și ce este mai rău că nu poci a mă plînge, căci ce poci să zic, daca nu știu pentru ce sufer. Și către cine mă voi adresa ? inima mea, sărmana mea inimă, sparge-te în lacrimi. Iată singura consolațiune ce poți afla în viață !... oh ! aș dori să mor !..."

„Sărmana femeie ! zise Alexandru, eu cunosc cauza tristeței tele... Inima ta e pilnă de iluziuni, de dorinți curate ca fecioarele, de amor, și cată să se închiză în tăcere. Totul este oprit pentru tine... oh ! legile oamenilor egoiști !..."

Către acestea Alexandru se puse în pat și adormi cugetînd la Elena. „Ce inimă curată și nobilă !..."

ELENA

Elena se culcase ; dar în deșert invoca somnul. Sistemul nervos îi era iritat. O frigură ușoară și nesimțită prinsese corpul ei grațios.

„Muzica m-a obosit ! zise ea. Această lume ce primesc nu poate să mă distreze ; din contra, îmi face rău...

* Titlul corect al romanului lui Balzac este *Le Lys dans la vallée (n.e.).*

nu voi mai priimi pe nimeni... Alexandru pleacă mîne... mi se pare un caracter fantasc... dar un suflet nobil și delicat... Însă pentru ce oare pleacă atît de curînd?... o să se înturne dupe trei zile... Ce avea Caterina de îl ruga atît să rămîie?... Ar face mai bine să nu mai revie... Nici nu cred a se înturna...

E cochetă Caterina, cîteodată indiscretă. Mîne nu voi mai invita pe Alexandru să se înturne... Voi fi ferice... Apoi daca s-ar înturna? Ce-mi pasă mie... El nu face nici un rău aici. Un om mai mult, nu este nimic... Copila mea plînge! Sărmane îngerel! Vei fi tu oare mai ferice decît maică-ta?... Să mă scol să deștept doica... o lumină în camera de la colț... cine doarme acolo?... Alexandru și Georges... Sunt două ore de dimineață... Alexandru e încă deștept... Să mă uit... Dumnezeule... el este! scrie pe o carte... albumul meu, îl recunosc... scrie... îl închide... ia altă carte! citește... ce cărți sunt în budoriul meu? *Le Lys dans [la] vallée*... Ce imprudință... am scris niște cugetări triste; le citește... tremur!... lasă cartea... se culcă... lumina se stinge... poate că nu a citit... nu a găsit acele rînduri... o, ce indiscrețiune!... el doarme!..., toată lumea doarme... eu sufer..."

Copilul tăcuse. Elena se urcă în pat.

Soțul său, ce dormea în alt pat, se deșteaptă. El luase datina a se scula înainte de ziuă. Cască de cîteva ori, cît se auzi în toată casa.

— Dormi, Elena? întrebă el.

— Sunt deșteaptă...

— Nu-i așa că am petrecut bine seara? am zis o vorbă care a făcut zgomot...

— Mai bine să nu o fi zis, o răutate, și încă asupra unei persoane care o priimești în casă.

— Ce vei? așa sunt eu... cînd îmi vine o idee de spirit, nu cruț pe nimeni... Astăzi nu pleacă nimeni. Vezi îngrijeaște de oaspeți să fie mulțumiți... am trebuință de dînșii în interesele mele...

Elena înecă un suspin.

— Nu știu, urmă el, ce stare o fi avînd acest Elescu? Trebuie să-l îngrijim. Cine știe cum vine timpul să am trebuință de el... Nu mai sunt în post, nu mai cîștig nimic. Cheltuiesc tot din averea noastră... ipotesierii

nu-mi mai aduc gropurile cu lire... Timpii sunt grei...
Vorbind astfel, postelnicul se scoală și iese să se plimbe prin grădină.

CEARTA

La nouă oare dimineața toți oaspeții erau în chioscul din grădină.

O convorbire aprinsă începuse între Talangiu și Elescu.

— De trei ani aproape, zicea cel dintîi, țara este îngenucheată ; un gemet de durere răsună peste tot ; casa statului este falită ; comerțul căzut ! Cine a făcut aceasta ? puterea executivă ce a fost în mîna liberalilor. Ce îndreptare se face ? nimic ! Răul crește pe toată ziua.

— Aceștia sunt niște fapți, răspunse Elescu, care nu știm pînă la ce punt pot să fie exacți. Cu toate acestea, care sunt cauzele lor ? Sub domnia lui A. Ghica, ați redigeat o doleanță care începea : Țara este îngenucheată. Casa statului este falită etc. O știi, căci ai suscris-o atunci. Aceea ce ați zis atunci, ziceți și acum, aveți un tipic.

De trei ani nu s-a făcut nimic, este adevărat ; care este cauza ? Spuneți-mi ce ați făcut de trei ani în adunările despărțite ? V-ați certat necontenit cu ministerile ; nu ați suferit pe nici unul ; la fiecare le-ați rădicat prestigiul ce ar fi avut în țară, autoritatea. Aci condamnați un minister că oprește libertățile, aci pe altul că toleră acele libertăți. Nu ați votat nici o lege de interes vital, ați cătat a uzurpa drepturile celoralte puteri ale statului ; ați agitat spiritile, speriindu-le că liberalii or să răpească proprietățile. Ați făcut ca diplomația, îmbrăcată cu prestigiul reprezintației naționale, să slăbească acest sacru sacerdoțiu. Care vă este scopul, a discredita regimul convențional și a cere trecutul cu ideile lui, cu oamenii lui ?

Daca țara este îngenucheată, pentru ce ? pentru că nu este sub ocupațiune streină ? Sau pentru că o clasă a perdut privilegele sale ? Pentru că românii au devenit egali înaintea legilor ? pentru că au perit persecuțiunele, arestele, arbitrariul ?

Vorbiți în numele nobleții ! dar știți care sunt obligațiunele unei clase nobile ? Știți că nu poate exista niciodată drepturi fără datorii ! unde sunt străbunii voștri morți pentru patrie pe cîmpul luptelor ? spuneți-mi numele lor ? Unde sunt sacrificele ce ați făcut pentru țară ? S-a făcut un împrumut național. Ei, bine ! cum ați răspuns, voi, ce vă ziceți nobili, marii proprietari ? nu ați dat nimic, ca să dovediți că în națiunea română nu este viață.

— Ultragiu ! strigă Talangiu înfuriat. Știi cine sunt eu, domnule ?

— Știu, un om bolnav.

— Mă insulți, și îmi vei da satisfacțiune !...

— Daca îți place, bucuros.

La aceste vorbe, damele scoaseră un strigăt... Elena, ce vărsa cafea, rămase cu vasul în mînă, tremurînd.

— Nu v-am zis eu că politica nu este bună ? zise Caterina.

Talangiu ieși din chiosc. Elescu rămase liniștit ; și începu a face glume cu Caterina despre lucruri cu totul indiferinte.

— S-a întrodus duelele în țară ! zise postelnicul. Nu mai e de trăit !

— Ne-a adus moda bonjuriștii ce vin de la Paris, zise principele Iordache.

— Sau mai bine moldovenii, zise avocatul boierit.

— Sistemul rus, sărmanul, zise postelnicul.

— Ai dreptul, răspunse principele Iordache. Francia o să ne puie capul nouă ! În fruntea ei este un revoluționar... Cum vrei să ne fie bine nouă, ținîndu-ne de poalele ei ?

— Nu aveți dreptate, zise Talangiu, guvernul Francei va adopta și politica și oamenii Rusiei în Principate. Cel puțin, sper, ăsta este planul meu politic.

Elena lăsă o mare parte din societate în chiosc și se urcă în casă. Ea ardea de curiozitate să afle dacă Elescu scrisese în albumul său și ce scrisese. Se duse în camera unde dormise Alexandru. Odată acolo, deschise tremurînd albumul.

După cetirea acestii poezii, lăsă să-i cază albumul din mînă. „*La femeie ?* zise ea, dar care femeie ? nu văz

nici un raport între stăpîna acestui album și poezia!... N-are nici un rezon să mi-o adreseze mie, nici nu ar fi cutezat să o facă... numele meu nu este... titru ce dă este de natură a-l scuza... dar nu se poate, însă trebuie să aflu... să-l întreb... nu văz nici un rău..."

Astfel vorbea Elena și se decise să întrebe pe Alexandru cui adresase acele versuri. Se duce în grădină pe o alee, întîlnește pe Elescu.

— Nu știam că ești poet! îi zise ea.

— Eu, poet?

— Dară, citii pe albumul meu o poezie.

— Nu sunt eu autorul...

— Aceasta ne dă o idee că poezia antică indivinează femeia... În ce scop ai trecut-o pe albumul meu?...

— Am complectat ideea autorului, găsind subiectul viselor sale.

Elena deveni roșie.

— Ce manie cu această nefericită politică! merită ea a face să se bată doi oameni?... sper că mă vei asculta, nu vei face copilăria a te bate în duel cu un om mai mult bătrîn?

— De voi fi provocat?

— Vei refuza... sau daca nu...

— Sau daca nu?

— Voi lua o rea idee de d-ta.

— Dar a refuza mi se pare neputincios.

— Îți cer o grație!

— O grație?

— Cearta a început în casa noastră... nu aș dori în adevăr să ne vedem puși prin gazete, cu toții și mai ales dîndu-se faptului niște cauze de natură...

— Daca ții atît la aceasta, eu poci să refuz.

— Oh! domnule!

— Promit pe parolă.

Elena îi întinse mîna, pe care Alexandru o sărută.

— Să ne înturnăm în chiosc! zise ea.

În chiosc adunarea vorbea despre duelul ce era să se facă.

— Nu vă temeți, zise Alexandru. Eu nu mă voi bate. Voi procura d-lui Talangiu plăcerea a zice: „Acest om este un laș!"

Georges, ce auzi aceste vorbe, îi zise :

— Ce vei să faci ?

— Refuz.

— Dar...

— Dar lumea va zice că sunt laș...

— Desigur...

— Lasă să zică. Domnul meu, îi zise Alexandru, văzînd pe T... — priimește scuzele mele ! mărturisesc că regret cele ce am zis și care au putut să vă displacă !

La aceste vorbe Talangiu rădică capul cu trufie, se uită la Alexandru și surîde cu ironie.

— Mă așteptam, domnule, la aceasta din partea dumitale.

— Nu prea are curagiu, domnișorul ! zise principele Iordache către dame.

— Acest om nu are inimă, zise Serescu către Elena.

Auzind aceste vorbe, Elena suferea adînc. „Eu singură, își zicea ea, sunt cauza acestii umilinți. Mi-a promis a nu se bate și ține parola. Ce răbdare și ce virtute din parte-i !"

— Ei, bine ! te iert, domnule ! strigă Talangiu. Numai ca să arăt că, pe lîngă curagiul ce este născut în noi, există și generozitatea. Îți întind mîna...

Toate aceste vorbe era niște vîrfuri de cuțite ce se înfigeau în inima Elenei. Ea se mustra de cuget că putuse priimi de la Alexandru parola că nu se va bate. Acum ar fi voit să-l roage a priimi provocarea. Cînd se gîndi la gravitatea pozițiunei lui, făcută printr-o indiscretă intervenire a sa, și care putea să ceară obligare, Elena tremură. Se crezu compromisă.

„Ce am făcut ? se întrebă ea. Ce drepturi am eu asupra acestui om ?... El face un mare sacrificiu pentru mine, retractîndu-se și, prin aceasta chiar, îi voi fi obligată. Pentru ce ?... Apoi toată societatea îl crede un om fără inimă... El sufere toate cu o putere îngerească... este mare sacrificiul său... o, Dumnezeule ! am făcut o nebunie..."

Elena se închise în camera sa. Acolo, după ce se gîndi la toate nefericirile ce o așteptau, deschise albumul și ceti de mai multe ori poezia lui Alexandru.

Caterina intră rîzînd în casă.

— Știi că nu se vor mai bate ?
— Lasă-i să facă orice vor voi... Ce ne pasă nouă ?...
— Negreșit... însă îmi pare rău !
— Pentru ce ?
— Pentru acest tînăr ; trece de laș... Este un om plin de spirit și de inimă... și bun... nu-ți faci idee !
— Ce lesne ai cunoscut inima !...
— Mi se pare...
— Caterina... Știi ce mi s-a întîmplat ? tu cunoști albumul meu. Ieri încă îl foiletam împreună. Astăzi găsii aici o poezie nouă. Pentru cine este, e un secret ; cine a scris-o, e un secret.
— Să vedem !... la albumul. În adevăr, nu era ieri... Citește : *La femeie*... la care femeie ? în genere ? Cine este autorul ?... Să vedem. Ieri nu era scrisă, deci a scris-o astăzi... Cine, din cei de față ?... Să cercetăm cine ar fi în stare să facă versuri... Șer nu știe să scrie românește, și încă își face un merit din ignorința sa... Bar este tîmpit de spirit, incapabil de a cugeta și a simți astfel ; Georges nu poate să facă un vers. Bărbată-tău, nici nu mai vorbim. Talangiu, principele Iordache, ceilalți... nu pot scri alte versuri decît de cele ce se scriau în timpii vechi :

Iar cînd cîntă psaltichia
Îi sare din cap tichia.

Rămîne dar Elescu ! dar și el de unde ieși poet d-odată ?
— Ghicește ! zise ea.
— Acest album tu nu l-ai dat niminui, deci autorul s-a întrodus aici...
— În camera mea de culcare !...
Elena se spăimîntă și se grăbi a-i spune cum albumul se aflase în budoriul său ocupat de Georges și de Alexandru... Cum a zărit noaptea lumină în acea cameră, cum s-a uitat și a văzut pe Elescu scriind pe album.
— Este o declare ! zise Caterina.
Elena roși.
— Ce zici !... la o femeie, în genere !... și nu este el autorul !...
— Cît ești de simplă !... ce face că nu e el autorul ?... pentru ce ți-o dedică ție ?

— Glumești ?... De aș fi sigură de aceasta, aș rupe albumul...

— Atunci poți să-l rupi îndată ; dar iară ar fi păcat de acele versuri !... păstrează-le... Nu te angajă la nimic... nici măcar a-i mulțumi.

„M-am înșelat“, gîndi ea.

Caterina ieși. Elena rămase singură.

„În această vară vom fi triști aici“, își zise ea. Și gîndind asfel, își repară toaleta.

Elescu căuta camera în care dormise și unde avea sacul său cu bagage. Din întîmplare, se înșală și intră în camera unde era Elena. Aceasta desfăcuse părul ca să-l netezească și apoi să-l restrîngă. Era frumos a vedea cineva acest păr umbros, lung, des, strălucitor și atît de fin fiecare fir, încît se perdea sub ochi, desfăcîndu-se și rîurind pe gîtul său alb ca neaua în inele naturale și grațioase. Astfel găsi Alexandru pe Elena. Aceasta, surprinsă, lăsă să se auză un strigăt.

— O ! mă iartă, doamnă ! zise el. Căutam camera mea...

Elena căuta înainte de toate să rămîie indiferintă în față cu Alexandru ; să nu facă niciodată nimic de natură să-i arate că ar exista umbra unei idei că el ar putea spera cel mai mic lucru.

— Daca ai venit odată, îi zise ea, șezi !

Elescu se puse pe un scaun.

„Ce frumoasă este !...“ își zise el, apoi, adresîndu-se către Elena :

— Ai un păr, doamnă, a face să se uite grațiile.

— Așa ?... răspunse ea cu indiferință, întîrziind în restrîngerea părului... mă așteptam să-mi lauzi părul... Nu este așa, urmă ea, că vezi pe vițele acestui *păr grațios jucîndu-se un hor de dorinți ce înșală ?...* Astfel vorbește poezia din album. Oh ! poeții !... Ei văd toate printre un prism de frumusețe, de grație divină !...

— Așa am simțit... eu însumi...

— Așadar, acea femeie căria sunt adresate versurile sunt eu ? zise Elena rîzînd.

— Și care ar putea fi alta ? răspunse Alexandru, pe care indiferința și rîsul Elenii îl zdrobea.

— Daca sunt eu, atunci citește acea poezie. Să comparăm daca descripțiunea este justă.

— Doamnă !

— Nu te supăra !... îți fac grația de a nu te sili la această cetire.

— Ești crudă.

Elena surîse.

Alexandru nu iubise niciodată ceea ce se cheamă o femeie, acel ideal din poezia ce copiase. Căci nu-l găsise încă în nici una din femeile ce trebuința de a trăi aruncase pînă atunci pe calea vieții sale.

Elena fuse pentru el o femeie ce nu semăna cu celealte femei, o ființă cerească. Pe fiece oară descoperea într-însa o cualitate nouă, și pe fiece oară se vedea atras, fără voia sa, către dînsa. Pentru prima oară în viața sa se turbură înaintea unei femei... El o cunoscuse numai de o zi. Dar aceasta fuse destul ca să o iubească. În acest scurt timp el ghici tot ce acest suflet avea în sine de sublim. Zic unii că acei ce se înamoară la prima vedere de o femeie nu sunt înamorați în adevăr ; că nu este alt decît o patimă senzuală inspirată de admirațiunea pentru frumusețea fizică. Că un amor adevărat are trebuință de lung timp .de a se cunoaște.

Este o opiniune încă. Experiința a dovedit de multe ori că un om a putut iubi o femeie la prima vedere, pentru cualitățile morale. Aceste cualități nu rămîn ascunse, ele se dau de față îndată ce se exprimă. De multe ori ele sunt precedate de renume.

Pe cînd Alexandru admira acest tezaur ascuns în sălbătăcie, împrejurul lui nu auzea decît elogiurile ce-i da toată lumea. Nimic nu ne împinge mai cu repeziciune a admira pe cineva ca elogiurile ce lumea îi face. Aceste elogiuri sunt ca niște punți de roze ce se aruncă sub pașii nostri pe calea ce luăm în a admira un obiect.

Faptul real era că sufletul său se turburasă, cînd vedea pe Elena simțea un farmec neînțeles ; cînd înceta să o vază, era gînditor, nemulțumit ; fără să caute, imaginea ei se amesteca cu toate gîndurile sale.

Către acestea el nu știa încă daca o iubește ! Ocaziunea nu se prezintase încă ca să poată înțelege această

— Daca ai sta cîteva zile încă aici, am face partide de călărie... ești cavaler ? întrebă Elena pe Elescu.

— Cavaler ?... răspunse Alexandru distract, da ! da !... De ce nu ?

— Vom vedea monastirile, munții nostri... Sunt locuri cu totul frumoase spre munți... dar nici nu mă asculți ! La ce te gîndești ?

— Cine ar ghici mi-ar da dreptate să mă las a mă răpi atît de dulce...

— Știi că nu ești polit pentru mine ?... oricare ar fi acele obiecte ce te răpesc, crez că aș merita cea mai mică atențiune ?...

— Ești totdeuna amestecată cu visele mele !

— Acum complimînte !... De cînd ?... de ieri seară ? nu este așa ?

— De ieri seară sunt altul... de ieri seară am început a trăi de o altă viață !...

— Pastorală, negreșit... suntem la țară... Aici aerul e curat și îmbălsămit...

— Aerul ?... nu mai vorbesc nimic, toate zisele mele le interpretezi într-un simț cu totul contrariu.

— Nu te supăra !...

— Aș fi voit să nu te cunosc !

Vorbind astfel, ajunseră la chiosc.

Tudorina era răsturnată pe o canape : frumoasă, gravă, tăcută, ar fi zis cineva că este în admirațiune pentru frumusețea sa.

— Cît este de frumoasă ! zise Elena lui Alexandru. Du-te și vorbește-i, teme-te însă de a-i zice vreodată că o iubești ; un amant ce se declară este un rege ce-și perde tronul.

Alexandru înțelese simțul acestor vorbe.

— Înaintea sa, răspunse el, voi fi totdauna un rege pe tronul său.

Alexandru se puse lîngă Tudorina.

— Este adevărat, doamna mea, că un amant care se declară este un rege detronat ?

— Din contra, zise ea.

— O damă a pretins aceasta.

— Către cine ?

— Cu un amic al meu.

— Atunci dama nu îl iubește și cel mai bun lucru ce poate să facă amicul d-le este să-și caute de cale.

Un serv anunță gustarea. Ospeții purceseră spre sala de mîncare.

D-na P... era în vervă astă-dată. Cît dăinui masa, nu încetă a critica starea politică actuală.

Bărbatu-său fusese ministru sub regimul actual; de zece zile nu mai era. Cît fusese soțul său în minister, domnitorul era omul cel mai perfect din lume; țara era un paradis pămîntesc; tot era mare, bun, la locul său. A doua zi ce soțul său nu mai era ministru, domnul deveni rău, țara un infern; totul era meschin, nimic la locul său. Adunarea, ce pînă aci o critica, îndată deveni pentru dînsa egida naționalității, libertății.

— Nu mai putem trăi în această țară! zicea ea; în capitală nu mai poți trece pe paveul pretutindeni ruinat, în casă nu mai ești sigur din cauza hoților... pretutindeni, în toate nopțile se fură... carnea, pînea, scumpe!... Afară din capitală nu poți umbla: drumuri nu sunt; postile sunt în stare proastă...

— Adresează-te către soțul dumitale, zise Georges, care a fost pînă ieri ministru și contracciu mai nainte. De ce nu a ameliorat toate aceste lucruri?

— Aceasta nu este o argumentare serioasă! Toți l-au trădat... Ce putea face? țara este formată de oameni nedemni de a fi o națiune. Ar trebui să o ia îndată rușii ori austriacii, să scăpăm de parodii ridicule...

— Ba să mă ierți! zise principele Iordache. Înțeleg să vie oștiri ruse, austriace să o ocupe cîțiva ani, ca să ne scape de roșii și de Convențiune; dar în urmă să se ducă de unde au venit.

— Așa, mă învoiesc și eu! răspunse postelnicul George.

— În adevăr, zise Georges. Ocupările streine aduc comerțului mușterii, damelor amanți!...

— De ce nu! răspunse Zoe Șeni. Ai nostri nu sunt în stare să fie nici amanți!...

— Ce zici, Zoe! observă Elena. Cine te-ar auzi vorbind ar crede că nu ești română.

— Sunt nefericită a fi română astăzi.

— Eu nu cred astfel.

— Tu ? tu trăiești în lumea viselor.

— Păcat de tinerețele tale ! zise postelnicul. Ba nici un păcat... mă iartă... nevasta mea e fericită... își caută de casă și de copilă, își iubește țara și bărbatul, și... și... n-are amanți, nici ruși, nici austriaci, nici nobili, nici din popor !...

Postelnicul apăsă pe vorba din popor și se uită la toți să vază daca l-au înțeles.

— Nici din popor ! repetă el.

Zoe își mușcă buza, deveni palidă, corpul ei tremura. „Îmi vei plăti scump aceasta, tu și femeia ta !“ zise Zoe, în sine, jurînd de a-și răzbuna într-o zi. Protestă că o doare capul și se duce de la masă. Ea se retrase în camera sa, unde medită la mijloacele de răzbunare.

„Tu ai zis că am un amant din popor ? își zicea Zoe. Ei, bine ! voi face ca femeia ta să iubească lacheul meu !“

Sufletul înrăutățit al Zoii căuta cele mai infame mijloace de răzbunare : „Am avut un lacheu june, frumos, gentil în maniere, fiul unui văcar și a unei țigance, astăzi este scriitor la un minister, și trece de gentilom ; maică-sa trăiește, este jumătate nebună. Iată omul ce am să-i aleg. Îl voi învăța la aceasta, voi veni cu dînsul aici, unde voi trece vara. Îi voi da bani și vesminte de senior. Îi voi zice eu însumi cum are să se exprime. Voi exalta imaginațiunea acestii femei, și cînd ea va începe a-l iubi, voi trimite pe țiganca, muma băiatului, aici, să strige acestii femei în fața tutulor : «Dă-mi copilul ce l-ai făcut amantul tău ! Este copilul meu !»“

Iată planul infernal ce și-a imaginat această femeie. Ea păru ferice toată acea zi. Societatea trecu timpul în grădină. O parte din cavaleri și dame exprimară dorința a face o cavalcadă, dorința lor fuse împlinită. Afară de caii postelnicului destinați pentru aceste cavalcade, se aduseră încă șase, aceia destinați pentru serviciul cîmpului. Aici se aflau șele de dame și de cavaleri.

Abia ieșiră din sat, și intrară pe o alee lungă, și se puseră a se întrece la goană, damele și cavalerii deopotrivă. Cursa lor fuse lungă, nici un cavaler nu căzu, făcură mai mult de o oră de goană. Acum nu erau departe de Florești, unde începuse a se forma tabăra oștirilor române.

— Fiindcă suntem aici, zise unul din cavaleri, pentru ce nu vom merge la tabără ?

— Să mergem ! răspunseră zece voci deodată.

Aceasta decise despre vizita în tabără ; puseră caii în cale. Dupe o jumătate oară, ajunseră la locul destinațiunii lor. Pe malul stîng al Prahovei, într-o întindere aproape de o oră, erau înălțate niște barace de pari și nuiele învelite cu paie. Ar fi zis cineva că aceste încăperi erau preparate pentru vite. Ploua înîntru mai rău decît afară, chiar dupe ce ar fi stat ploaia afară, înuntrul baracelor ploua încă. Toată oștirea nu se adunase încă aici.

Curioșii nostri se preumblară prin tabără, în toate simțurile călări, apoi descălecară la cortul unui general. Acesta îi întîmpină cu destulă politeță. Cîțiva din cavaleri îl cunoșteau.

Acolo vorba veni asupra taberei. Niște ofițeri le spuseră că această tabără fusese proiectată a se face, sub raportul așezării, după sistemul francez, dar că ministru oprise execuțiunea sub cuvînt că sistemul rus este mai bun. Ei găsiră în tabără o nemulțumire generală, atît din partea moldovenilor cît și a muntenilor. Aceste nemulțumiri purcedeau parte din propagandele politice de partide, parte din răul trai al ostașilor.

Ele se exprimară mai tîrziu într-un mod barbar și criminal. Tabăra se aprinse și arse de mai multe ori. Vorba se răspîndise atunci că jumătate din soldați din tabără erau bolnavi. Cavalerii noștri abia găsiră douăzeci de bolnavi. Aceste zgomote erau născute de propaganda politică a partidei contrarii ideii unei taberi ; o tabără formată de toată oștirea română putea să tragă oarecum în cumpăna conferințelor ce aveau misiunea să recunoască sau să respingă votul de la 24 genariu.

Să înțelege că nu putea fi de gustul acelora ce erau contrarii acelui vot. Astfel ei nu cruțau nimic ca să desconsidere în ochii țării această concentrare a oștilor pe un singur punt. Ceea ce este mai trist este că chiar oamenii ce se ziceau sprijinitorii acelui vot, repetau acele zgomote, unii din rea-voință, alții din lipsa de reflecțiune matoră asupra împrejurărilor de față. Lumea nu se guvernă cu inima, ci cu capul și cu inima. Astfel o

lungă experiință ne învață că imperiul lumei a fost totdauna al celor ce calculă și simte totdodată. Daca partida ideilor și oamenilor noi, în cei din urmă ani, a perdut, lucrul este că s-a servit mai mult cu inima decît cu capul.

Cavalerii noștri se înturnară către casă.

Astă dată mergeau încet, fiecare critica sau lăuda ceea ce văzuse.

— Soldații sunt hrăniți rău. Unde se duc atîția bani ? zise principele Iordache.

— La contraccii, zise Serescu.

— Cel mai bun lucru ar fi, răspunse avocatul boierit, ca fiece soldat să devie contracciul în față cu statul pentru hrana gurii sale.

— Ești revoluționar, răspunse Serescu.

— Orcum va fi, zise Elescu, este totdauna o senzațiune plăcută a vedea fiii de arme ai României într-o tabără !

— Să se bată cu lăcustele ? zise Șer.

— De ce să avem această tristă idee ? răspunse Elescu. Cînd auz pe unii români ridiculînd ideea de a apăra mormintele străbunilor, pare că auz niște oameni născuți în robie care tremură cînd se gîndesc că poate să scuture lanțurile lor. Sub domnii cei bătrîni, acest popol român, despărțit în două, era de zece ori mai puțin la număr, și cu toate acestea ei se luptau contra enimicilor numeroși pentru religie și independința națională. Spiritul de resbel nu naște : este rezultatul educațiunei. Care sunt luptele la care capii acestor două state au dus pe români contra apăsătorilor națiunei, și ei ar fi refuzat de a combate ? nici una. Eu sunt sigur că oștirea română astăzi, deși mică în număr, deși nedestulă ca să poată triumfa contra enimicilor numeroși și bine organizați, dar la orice ocaziune ar da un exemplu de curagiu și ar muri toți ca niște martiri.

— Nu văz că am scăpa patria, sacrificînd astfel pe soldați !...

— Și cine ne oprește a mări numărul soldaților ? sub nume de oștiri neregulate, a-i organiza pe picior de resbel ! Nu sunt bani ! vei răspunde. Oștirile neregulate nu costă mult. Nici o lege nu ne oprește a le forma !

Călătorii noștri ajunseră la malul Prahovei. Trebuia să treacă rîul ca să apuce o cale mai directă către casă. Prahova, din cauza ploilor la munte, venise mare. O călăuză trecu înainte. Cavalcada se coborî deodată în rîu. Elena, ce mergea alături cu Elescu, lovi calul ce insista să stea să bea apă, calul își perdu echilibru, se poticni, apoi, împins de iuțeala curentului, să răsturnă. Elena căzu în apă. Aceste rîuri, deși nu sunt adînci, dar sunt repezi, și patul lor este așternut cu pietre mari, astfel că un om ce ar cădea aici, răsturnat de iuțeala apei, lovit de petre, este supus la orcare pericol. Elena se amestecase cu corentul, un minut, și capul ei putea să se zdrobească de o piatră.

Alexandru coborî după cal și se repezi spre dînsa. El o prinde, o rădică, o poartă pe brațe către celalt mal. Pălăria ei de amazonă fugea cu repeziciune în josul rîului. Ea era palidă, părul ei cel frumos se desfăcuse și rîura plin de apă pe umerii săi. Ea însă nu băuse apă. Alexandru o depuse pe o pajiște verde ; damele ce trecură rîul, descălecară și alergară la dînsa, care le întîmpină surîzînd.

— Nu este nimic ! zise ea. Nici nu m-am lovit de petre, nici apă nu am băut... grație d-lui Elescu...

Nu era timp de perdut ; Elena se aruncă din nou pe cal astfel cum era udă și cavalcada porni înainte.

Atunci ea își aduse aminte că Elescu o prinsese în apă, o scosese afară, că prin urmare, el o ținuse în brațe, o strînsese poate pe inima sa. Ea simți o rușine adîncă și un fel de ură pentru acest om.

— Amîndoi suntem plini de apă, zise Alexandru. Să punem caii în galop, ca să nu răcești !

Ei plecară în galop. Ceialți îi imitară, dar dupe zece minute începură să meargă la pas. Elena și Alexandru se depărtară.

— Mulțumesc ! zise Elena cînd caii lor se mai opriră pe cale. Mi-ai scăpat viața !... Sau nu știu daca nu ar fi fost mai bine să nu fi avut pentru ce să-ți mulțămesc !...

— Pentru ce aceasta ?

— Știe omul ce suferinți sunt ascunse în viitorul său ? Crede-mă, domnule, cele mai fericite ființi ome-

nești sunt acelea ce mor înainte de a sorbi toată cupa vieții lor. Ele mor regretate, căci n-au avut timpul a practica nici binele, nici răul. Sufletele lor rămîn curate, ca în ziua cînd au venit pe pămînt. Oricum, îți sunt obligată de acum înainte... mi-ai scăpat viața, poți dar să reclami viața-mi oricînd vei voi.

— Numai D-zeu ia înapoi viața ce a dat oamenilor! zise Alexandru. Apoi ar fi un lucru peste putință a voi aceasta... Această viață de care vorbești este prețioasă... daca vei muri...

— Destul... înțeleg. Vei să zici că daca voi muri, vei muri asemenea... Crezi că aceste vorbe sunt noi pentru mine? crezi că alții nu mi le-a mai zis?... Ele mă dezgustă ca tot ce este minciună, ca tot ce este exagerațiune, ca tot ce este ridicul. Amicia nu cere niciodată un asemenea preț; atunci ea ar deveni o tiranie!

— Amicia, zici?

— Amorul? e totuna. Ce este amorul el însuși daca nu o amicie între două sexe? El se naște din admirațiunea ce are o parte pentru ceialtă; din stima, din respectul ce știe să inspire. Raporturile așezate între aceste două părți regulează gradul de simpatie, fac acea amoare liniștită și ferice, sau acea patimă furioasă și adîncă. Însă cauzele ce îl nasc, admirațiunea, stima, respectul pot înceta cu termenul vieții unei părți, cu atît mai mult cînd vedem că ele încetează de multe ori în viață... voi, tinerii de astăzi, aveți capul plin de ideile romanurilor moderne, un limbagiu propriu al lor, care, de mult ce se înlătură de la natură și de mult ce s-a uzat, devine nesuferit.

— Astfel dar, îmi permiți a-ți cere viața?...

— Da, zise Elena.

— Nimic alt?

— Ce alt?

— Daca îți ceream inima?

Elena, fără să se turbure, răspunse:

— S-a văzut cazuri cînd o femeie a iubit pe acela care i-a scăpat viața, în romanuri... Însă să lăsăm la o parte aceste glume... căci în adevăr nu pot a le lua altfel... și să mergem înainte.

În acel moment Caterina venea pe calul său cu o repeziciune fabuloasă. Ea mergea bine pe cal, era solidă și elegantă ; lăsase în urmă pe toți ceilalți într-o întrecere ce avură, oprește calul de departe ; îl pune în treapăd, apoi la pas, și se apropie de Elena.

— Mi-ai făcut o frică mare, dragă Elena, zise ea. Te credeam înecată... moartă chiar... Eu să mulțumesc domnului Alexandru pentru că te-a scăpat ?... Dar să nu întîrziem, vesmintele tale sunt udate... Să mergem în galop !

— Calul meu este ostenit, zise Alexandru. Este aproape să stea... Și nu vă permit două dame a alerga singure.

— Te temi să nu ne fure ? zise Caterina. Nu are cine. Bar este în urmă... abia mai suferă calul... Cată să știți că m-a amețit cu complimîntele... în cele din urmă, nemaiștiind cu ce să mă compare, mi-a zis că sunt frumoasă ca un ananas !

Vorbind astfel se puse să rîză.

— Dar Sofia ! întrebă Elena.

— Domnișoara Sereasca ? Aceasta încă mă face să rîd cu fasoanele ei de parvenită. Bar îi zisese românește că ar voi ca această cavalcadă să nu se mai termine ; închipuiți-vă, el, care abia mai poate ședea pe cal ! Sofia i-a răspuns în franțozește că nu cunoaște idioma în care i-a vorbit !... nu poci să o sufer !... a șezut doi ani la Praga și a uitat limba părintească !... Încă ceva... mai frumos ! Bar ne spunea că este cavaler bun ; că poate face douăzeci și patru de ore pe cal (nu știu pentru ce nu douăzeci și opt ?), că nu este cal care să nu-l dompteze ; eu i-am propus să ne întrecem, a dat pinteni calului... calul plecă ca vîntul ; dar se opri îndată. Bar perduse scările, se ținea de coamă și se coborîse pe gîtul calului. „Oare ca să mergi și mai iute decît calul, te-ai coborît pe gîtul lui ?“ îl întrebai eu. Închipuiește-ți că s-a supărat !

După cîteva minute văzură casa. Soarele nu era departe de a apune. El se culca în nori. Răsfrîngerile lui formau niște valuri de aur și de rubin ; o răcoare plăcută se răspîndea pe fața luncelor îmbălsămite. Umbrele serii se arătară pe sub dealuri.

Cele două dame pe cai frumoși și sprinteni treceau ca două vise poetice. Umbrele și razele păreau că se dispută cu voluptate să le deschiză sînul.

Elena, ale cării bucle fură atît de maltratate la rîu, le lăsase libere să fîlfîie în aer. Alexandru nu se putea sătura de a privi. Caterina ea însuși îi zise :

— Elena ! Cît ești de frumoasă !...

În fine, ajunseră în curte. Cea dintîi grijă a Elenei fuse să-și schimbe vesmintele.

— Bărbată-meu o să mă mustre, zise ea lui Alexandru, despărțindu-se ca să meargă să se schimbe. Are să afle ceea ce mi s-a întîmplat... dar nu-mi pasă... ziua de astăzi a fost o zi frumoasă pentru mine, urmă ea, cu o voce tremurîndă. La revedere, adăoga ea, apoi dispăru.

Cu toate acestea seara la masă nu fuse altă vorbă decît de baia Elenei în Prahova, de cai, de rîuri, de înecăciuni. Cei mai mulți spuseră cum li se întîmplase lor lucruri periculoase și cum putură să scape ca printr-o minune. Pretutindeni omul este om. Pretutindeni, acest rege trufaș al viețuitoarelor îl găsești aducîndu-ne aminte neîncetat despre puterea geniului său asupra lucrurilor ; născocind cu imaginațiunea sa tot felul de succese în favorul speciului său ! Să fi ascultat pe acesti născocitori și să fi luat drept adevăruri spusele lor, ai fi crezut că Olimpul este pe pămînt, că zeii s-au făcut oameni.

Dar nimic nu fuse mai voios decît căderea pe gîtul calului a d. Bar, ce Caterina spuse cu atîta spirit, cît era cu ce să omoare pe un om sub ridicul.

Bar asculta în tăcere. „Vom vorbi noi mîne ! zise el în sine. Să înveți altă dată să rîzi de acela ce-ți oferă mîna, inima și o stare colosală !..."

Seara aceea se petrecu cu voioșie.

Alexandru rugă pe Elena să joace la piano.

— Te rog, zise ea, nu mă sili a face un lucru care mă ucide !... De cîte ori joc cîte ceva, sufer în urmă... dar daca ții mult... Să încerc !...

Zise și se puse la piano.

Bar se duse la Serescu și îi zise :

— Am să-ți vorbesc ceva serios. Poți să vii după mine ?

— Da ! zise Serescu, și amîndoi se duseră într-o cameră izolată.

CEREREA ÎN CĂSĂTORIE

Cînd amîndoi șezură, Bar deschise gura și cu o voce tremurîndă îi zise :

— De trei ani eram hotărît să mă însor... Voiam să iau pe domnișoara Caterina... Cîte sacrifice nu am făcut pentru această idee ! această căsătorie ar fi fost un mare sacrificiu din parte-mi, o milă, ca să zic așa, căci ea nu are nimic și eu sunt om de zece mii de galbeni venit. Cum a răspus ea la o idee atît de generoasă ?... Refuză !... Așadar, iată ce m-am socotit : să mă leapăd de această idee. Și... d-ta ești un om care aprețuiești talentele, averea... Știi cum se fac banii ?... Domnișoara d-le este o fată cuminte... Viu și-i cer mîna !

La aceste vorbe Serescu era să nebunească de bucurie. El era foarte bogat, dar parvenit, nu s-ar fi așteptat niciodată să-i ceară pe fie-sa unul ce era și bogat, și boier de clasa întîi, deși nu mai sînt clase în România ; dar desprivelegieții se mîngîie încă cu clasele.

„Voi intra cu neamul în neam de boieri mari ! își zise el. Nu numai atît ; dar unde era să dau zestre patru mii de galbeni venit la altul, voi da acestuia o mie, căci este bogat el însuși, apoi se află într-o vîrstă unde puțini mai pot să se însoare cu fete tinere !“

Bar crezu că tăcerea lui Serescu era motivată de un refuz pe care nu cuteza a i-l spune. Care fu mirarea lui cînd văzu că Serescu, fără a zice o vorbă, îi sări dupe gît și începu să-l sărute.

— Bine ! zise Bar, dar ar trebui să consulți și pe domnișoara !

— Sofia nu are voință... nu trebuie să aibă !... Voi zice și va face !...

— Dar maică-sa ?

— În casa mea nu cîntă găina... Iată, mă duc să le comunic această noutate bună împreună cu voințele mele.

Dupe zece minute Serescu se înturnă cu femeia și fiica sa.

— Postelnicul Bar a binevoit și i-a plăcut să se coboare a cere în căsătorie pe Sofia...

La aceste vorbe d-na Sereasca scoase un țipet de bucurie.

— Bine am auzit? întrebă ea. Eu, care umblu cu dînsa de doi ani în toate locurile, doară se va găsi cineva să o ceară !... m-am învrednicit !

— Bine ! bine ! răspunse Serescu... și adresîndu-se către fie-sa : Priimești să iei pe d. Bar bărbat ?

— Cum va voi papa !... și vorbind astfel lăsă ochii în jos.

Și acum talente, merite, virtuți, onestitate, mergeți și vă ascundeți cu rușine ! lăsați să treacă stupiditatea, imoralitatea, imeritul, purtate de bogăție ! Bar era un om fără spirit, fără inimă, fără moralitate. În timp de zece ani deveni bogat prin hrăpiri, lumea îi dete sirnumele ironic de *modestul hrăpitor* ; bătrîn, zdrobit, urît, neplăcut, ridicul, nimic nu-i lipsea ca să complecte o ființă demnă de dispreț. Către acestea iată un suflet june, inocent, curat, o fată plină de frumusețe, de grație, care îi întinde mîna în viață și îi zice : junie, frumusețe, grații, răsfățări, amoare, toate sunt pentru tine, pentru că spiritul tău este stupid, inima seacă, pentru că ai știut să furi și să te faci bogat. Sărmană junime ! depune la poarta vieții, intrînd, visele tale cele frumoase ! și voi, virtuți, mergeți de vă spînzurați de această poartă !

Dupe cîteva minute Bar intră în salon avînd de braț pe Sofia.

— Domnilor și doamnelor ! zise el. Am onoare a vă prezinta pe viitoarea mea mireasă !

Persoanele ce se aflau acolo crezură deocamdată că Bar își perduse spiritul.

— Cu consimțimîntul nostru este ! răspunseră Sereștii.

— Iată și o nuntă făcută pe moșia mea ! zise postelnicul George.

Elena merse și felicită pe socri și pe cei doi promiși. Toată societatea o imită.

— Nu mă felicitezi ? întrebă Bar pe Caterina.

— Cum nu ? răspunse ea. Vei să mă alegi a-ți pune cununiile ?

— Sper că o să ne cunune domnitorul.

Bar făcuse toate acestea în necazul Caterinei. Cînd văzu că i se acordase mîna Sofiei și pe Caterina atît de indiferintă pentru această căsătorie, începu să se căiască pentru că făcuse acel pas. Toată noaptea nu putu să doarmă.

„Ce-am făcut ! își zicea el. Am vrut să-mi răzbun pe Caterina pentru că rîsese de mine ; dar ea rămîne atît de indiferintă ca cum ar fi vorba de nunta împăratului Bengalului !... Părinții priimiră cu atîta înlesnire și plăcere să mă facă ginere, încît îmi vine a crede că nu am căpătat vreun lucru mare... Mîne îmi iau vorba înapoi... dar se mai poate ?... Am anunțat lucrul la toată societatea !..."

Seara trecu voioasă pentru toată lumea. Un singur suflet era întristat : Elescu.

O PATIMĂ NOUĂ

Cei doi juni, Alexandru și Georges, se retrăseseră în camera lor de culcare.

— Sunt aici două femei care nu-mi plac, zise Alexandru.

— Care ?

— Zoe și principesa Iordache.

— Ai dreptate. Ele sunt doi șerpi, ce umblă totdeauna încolăciți ! înrăutățite, intrigante, caută neîncetat a pune dezbinare între oameni... Nu este de mirare în acest moment să urzească vreo intrigă infamă contra vreunei alte femei de aici...

— Georges, zise Elescu, bănuiala ce aveam vii să o întărești cu aceste vorbe ! Ele meditează o lovitură... și mi se pare că victima ce caută va fi însuși Elena ?... Astăzi toată ziua erau împreună, retrase, șoptinde, și privirea lor sălbatică ce lăsau pe Elena m-a făcut a mă gîndi...

— Să ne preparăm a le demasca.

— Cum ?

— Lasă pe mine... voi afla totul de la amantul Zoei ; și Georges începu să sforăie.

Alexandru rămase singur. El încerca o nemulțumire de o natură cu totul nouă pentru dînsul. Era neferice. Iubea pe Elena și începuse a înțelege. Se culcă, caută să doarmă ; nu putea.

„Doamne ! zise el. Ce este această femeie ? nu sunt un copil ce intră în lume pentru prima oară... astăzi am voit să plec, și, cînd eram să pornesc, puterile mi-au lipsit... Nu este un simtiment trecător ce se stinge îndată ce încetăm a vedea obiectul iubit... eu sufer... este o patimă puternică... am trăit... am fost în relațiune cu tot felul de femei frumoase, spirituale... niciodată nu am simțit nimic ! ceea ce simț astăzi este un lucru straniu !... Această femeie nu mă iubește... nu poate să mă iubească, fără a deveni criminală... Eu, din contra, priimit aici ca un oaspete... nu ! niciodată nu voi viola legile ospitalității... e crud numai a gîndi !... Mîne voi pleca... și niciodată nu voi mai vedea pe Elena... Vor fi crude minutele despărțirei ; dar trebuie să sufer... voi pleca fără să o văz... Oh ! este atît de frumoasă ! Sufletul ei este atît de sublim !... Ea ucide toate femeile prin cualitățile ei ! Îmi pare că văz o cunoștință a viselor mele !... Ea doarme !... dormi, îngere curat și dulce ! umbrele suferinții niciodată să nu plutească pe fruntea ta ! Astăseară juca la piano... Eram lîngă dînsa... încetase de a juca... Îmi vorbea de suferințele acestii sărmane națiuni...

«Pentru ce te ocupi de națiune ? o întrebai, îngerii nu au nici o naționalitate !...» Ea deveni rumenă ca o roză, gînditoare, reîncepu jocul, în vîrful genelor sale mi se păru că lucește o lacrimă."

Amorul născu odată cu o contrarietate în sufletul lui Alexandru, ceea ce mărea acest simțimînt. Contrarietatea era efectul educațiunei sale ; a se introduce într-o familie și a trăda era incapabil, sufletul său rămăsese curat în mijlocul corupțiunei societății în care trăise. De aici venea suferința sa.

Este un lucru de observat și femeile de spirit l-au pătruns înainte de toți. Rezerva ce natura le-a dat mai mult decît oamenilor, și pe care o practică prin instinct, le-a dovedit că niciodată un amor nu devine mai pasionat decît atunci cînd află stavile. Omul ursit să do-

rească neîncetat, facultate necesară existenței sale fizice și intelectuale, se înțelege că îndată ce vede că i se realiză o dorință, trebuie să se înturne către alta și prin aceasta chiar să nu mai ție la cele realizate. Urmează dar ca să se înflăcăreze de o dorință ce nu se poate realiza. Femeile de spirit, care chiar atunci cînd împărtășesc simtimentul adoratorilor lor, rămîn în rezervă și au aerul a se împotrivi, sunt totdauna sigure că vor face a naște un amor profund în inima celor ce le iubesc. Amar acelii femei care ar lăsa să se tîrască de inima sa ! să se învingă, fără lupte ! a doua zi va fi uitată și poate disprețuită !

Elena, grație spiritului său natural de femeie, grație educațiunii sale, grație încă curățeniei și inocenții sufletului său, printr-o rezervă demnă ce inspira stima și respectul, nu avea a se teme de a fi învinsă cu atîta înlesnire. Ea înțelesese simtimentul profund ce inspirase lui Alexandru. Femeile nu au trebuință de declarațiuni ca să înțeleagă că sunt iubite. Din contra, acele declarațiuni ele nu le voiesc, căci atrag după dînsele ca o consecuință o declarațiune și din partea lor și ele nu voiesc niciodată să se declare învinse, nici chiar atunci cînd sunt în adevăr. Cîteodată ea avea milă de acela ce iubea. Atunci, voind să verse un balsam de fericire în inima lui, îi exprima cîte o idee de speranță, dar cu atîta echivocitate și ingenuitate, încît Alexandru nu știa ce să crează.

În dimineața viitoare, Alexandru întîlni pe Elena într-o aleă din grădină. Între alte vorbe, el îi zise :

— Aș dori să fiu poet și să am geniul lui Dante...

— Pentru ce aceasta ?...

— Ca să te imortalizez, ca pe Beatricia, răspunse el.

Elena tăcu ; dar o tăcere ce inspira respect.

Cîteva minute în urmă veniră aici mai multe persoane, un serv anunță Elenii că au ajuns vesmintele sale cele noi de la București.

— Ah ! zise ea. Astă-dimineață toate dorințile mele s-au împlinit, și aruncă o căutătură repede asupra lui Alexandru. Ceea ce zise ea era prea mult și prea puțin, prin urmare nu era nimic.

— Elena ! strigă Caterina, ce ajunse acolo sărind. Știi ceva ?

— Ce este ?

— Cei mai mulți pleacă astăzi... Bar și Sereștii... nu este nici o perdere... Zoe și principesa Iordache... mai bine : nu poci să le sufer ! și Talangiu !...

— Ce fel ? întrebă Elena, tratezi așa de rău amicii mei ?

— Daca nu-i sufer ?...

— Mai pune unul în numărul celor ce pleacă ! zise Alexandru.

— Care ? întrebă Caterina.

— Eu.

— În toate zilele ne ameninți că pleci...

— Dar astăzi, trebuie...

Elena atunci se ocupa a rupe o floare, ca cum ar fi voit să arate indiferința sa. Alexandru culese cîteva roze.

— Ce să faci cu ele ? îl întrebă Caterina.

— O să le dau domnișoarei Serescu pentru plecare.

— Bine zice, răspunse Caterina, să mergem să o vedem... este sus.

Ele plecară împreună cu Alexandru. Pe cale, Alexandru mergea în urmă și ținea în mînă grațiosul buchet de roze. Elena rămase un pas înapoi și apropiindu-se de Alexandru :

— Dă-mi mie acel buchet, și ține această floare ca să-l înlocuiești în destinarea lui.

Alexandru dete buchetul și luă floarea de la Elena. Era tot ce poate fi mai comun printre flori : un *ochiul-boului*. Alexandru nu zise nimic.

— Te duci, mai zise Elena, dar o să te înturni, te așteptăm. Voi pune acest buchet în apă... înainte de a se vesteji caută să fii aici !

— Promit...

— Ai auzit, Caterino ?

— Lasă-te pe aceea !...

Intrară în camera unde era familia Serescu. Cîtetrei membrii acestei familii păreau cufundați într-o fericire fără margini. Serescu vorbea și rîdea cînd nu era subiect de a rîde ; își freca mînile. Nevasta sa plîngea cu lacrimi de bucurie.

— Aşa, fiica mea, zicea ea Sofii. Intri în lumea mare: te măriţi cu un boier mare, bogat!... nu este nici o partidă mai bună! vei fi chemată la baluri la palat, la miniştri, la toţi boierii mari... Vei fi una şi una cu toate damele de rangul întîi... Nu vei fi ca maică-ta, care era silită să sărute mîna la toate damele cele mari şi să o invite de zece ori să şează pe marginea scaunului... închipuieşte-ţi cînd se va auzi lucrul în Bucureşti!... ce va zice Roxandra, a cării fată a luat un biet inginer?... Ce va zice Pipiţa, care avea aerul că te despreţuieşte?...

— Şi Flora, zise Sofia, care îmi zicea într-o zi că de ar şti că ea o să ia un bărbat în aceleaşi condiţii cu mine, ar fugi din ţară...

— N-are decît să fugă, răspunse bătrîna.

— Şi ce mai om! zise Serescu. În zece ani de zile zece mii de galbeni!... Numai el poate să se potrivească mie!...

— Dar ce? ca zugraful acela!... aş fi murit daca trebuia să i-o dau!... Sau ca domnul Pavel, ce este de şase ani judecător şi nu a cîştigat şase parale!... şi alţii ca dînsul, care îţi vorbesc de *probitate! regimul nou!* şi nu au ce să mănînce! Cu ce o să ţie nevasta? Cînd fata mea o vedea o roche de valansienă la una, un colier de briliant la alta, să rîvnească, să nu poată să-şi cumpere şi ea şi să vestejească, să moară? şi pentru ce? pentru ochii frumoşi ai domnului cutare?... Daca e pentru ochi, numai, şi lacheii au ochi frumoşi... Apoi să fim drepţi. Bar este frumuşel, deşi e pătat cu pistrui late pe obraz; dar chiar acele pistrui au fermecul lor... apoi puţintel, delicat ca un porumbel... totdauna cu mănuşi albe în mînă, însuşi la masă, care este un semn de nobleţă! În toate zilele îşi face părul cu ferul... îmi place bărbaţii ce se îngrijesc!... bărbatu-meu nu era aşa...

— Eu aveam alte lucruri în capul meu...

— Aşa este... şi pe atunci erau alte datine.. Ai să fii fericită, Sofia mea!... cînd te privesc acum pare că-mi eşti şi mai dragă!... Ce neroadă a fost Caterina că nu a voit să-l ia!

— Nu a voit să-l ia? întrebă Sofia.

— Nu zic că nu a voit să-l ia pentru altceva decît pentru că era angajată... Vezi cîtă delicateţă din parte-i?

fiindcă ea nu avea zestre, el voi să-i facă zestre ! apropo !... să-ţi iei o caleaşcă cu coroană de comite. Să-ţi faci cărţi de vizită cu coroană şi înaintea numelui să faci să scrie *de*... ce este, dupe moda de astăzi la noi, semn de nobleţe.

— Cum are papa ? zise Sofia.

— Da... cum are papa...

— Dar papa nu e nobil ? zise Sofia.

— Daca nu a fost, este acum.

— Bar e nobil din naştere, nu e aşa, mama ?

— Da... din naştere.

— Ce fericire ! zise Sofia.

În acel moment Bar intră în cameră. Însă de la uşă începu să se închine pînă ajunse în dreptul damelor. El sărută mîna bătrînii. La Sofia se plecă numai.

— Cum te afli, domnişoară ?

— Bine, răspunse Sofia.

— Astăzi pornim la Bucureşti, zise Bar, să ne preparăm pentru nuntă.

— Să plecăm, răspunse Sereasca.

Convorbirea lor nu putu merge mai departe, căci în acel moment intrară Elena, Caterina, Alexandru şi Georges.

Ei salutară şi repetară felicitările ce le făcuseră mai nainte.

— Sunt fericită de cele ce s-au întîmplat, zise Elena.

— Sărut mînile ! cuconiţa mea !... o crez şi nu am vorbe ca să-ţi arăt tot ce simţ.

— Această fericire, mai zise Elena, domnul Bar trebuie să o simţă şi mai mult, căci dă mîna unia din cele mai frumoase fete cu care ne mîndrim.

Bar se înclină surîzînd de mulţumire.

— În adevăr... zise el.

Prezinţa Caterinii îl jena mult.

— Trebuia să sfîrşesc odată cu viaţa de flăcău... şi sunt cu atît mai fericit că am dat peste o partidă din cele mai bune ! Zicînd acestea, se uită cu coada ochiului la Caterina.

— Această fericire o eşti dator însuşi gustului d-le, care astă dată este al lumei toate, zise Caterina. Sofia este un înger, urmă ea.

„Își bate joc de mine și de mireasa mea“, cugetă în sine Bar.

Sofia se roși și surîse de plăcere.

— Bar este un om de pizmuit! zise Georges. Alege totdauna mai tîrziu; dar alege mai bine!...

— Ce frumos!... zise Sereasca, ce nu înțelegea ironia acestor vorbe. Nu știu cum să vă mulțumesc mai mult.

— Îmi pare rău că plecați! le zise Elena, dar fiindcă plecați ca să puneți la cale despre nuntă, vă voi însoți cu urările mele de fericire...

— Sper că o să mă invitați și pe mine?, întrebă Caterina.

— Regină a balurilor, putem a nu te invita? răspunse Bar surîzînd.

Dupe mai multe vorbe în care Caterina și Georges fură fără milă pentru aceste patru persoane, ieșiră și se duseră în grădină.

— Vedeți această fată? întrebă Bar. Ei, bine! nu crez să aibă practica, dar are teoria tutulor misterelor din viață!

INTRIGANTELE

În acel timp Zoe și principesa Iordache, în altă cameră, urzeau contra Elenei o intrigă criminală.

— A zis, cînd nu eram față, că am un amant din popor; a repetat-o cînd eram față că am un amant din popor; a repetat-o cînd eram față... și nu sufer pentru întîia oară insultele acestui om!... Am jurat pe tot ce iubesc mai mult în lume să-mi răzbun, și o voi face...

— Ai dreptate! răspunse principesa, și trebuie să o faci... dar cum? iată ce mi se pare greu.

Atunci Zoe îi spuse, recomandîndu-i cel mai mare secret, planul său cu lacheul și cu țiganca. Cînd principesa auzi aceasta, sări și o sărută cu ardoare, lăudînd geniul său.

— Acum vom pleca spre a pune în lucrare planul meu, zise Zoe.

— Sunt la ordinele tele cu atît mai mult că am o ură particulară pe această femeie. N-am văzut nimic mai pre-

tențios ! oamenii merită a fi desprețuiți !... auzi elogiurile ce îi fac !... toți o înconjoară... cînd este în vreo adunare, toți ochii, toate urechile sunt pentru dînsa și noi rămînem părăsite !... Virtutea ei este lăudată !... să vedem pînă unde are să meargă !... exemplul virtuții ! îmi zicea odată un nerod. Nu este greu a fi virtuoasă neputînd face altfel ; nu vede pe nimeni în această singurătate... Dar să fi fost expusă la toate tentațiunele la care suntem noi în lume și să vedem ce ar fi făcut.

— De multe ori, răspunse Zoe, reputările nu sunt meritate. Cine știe daca Elena, ea însuși, nu face cît și noi, ori poate și mai mult ; dar poate că le face cu atîta dibăcie încît nu se dau pe față... Greșala noastră este că nu suntem ipocrite : facem lucrurile la fața soarelui... Pe urmă mai avem o greșală : nu schimbăm destul de des amanții ; avîndu-i mult timp, lumea are ocazia să-i descopere. De i-am schimba des, abia ar începe cineva să bănuiască pentru unul, și îndată ar lăsa locul altuia, care și acela va urma exemplul predecesorului său. Cine poate să mai bănuiască atunci ?...

— În adevăr, zise principesa, dar ideea nu mi se pare destul de practică. Dacă iubim pe unul și nu putem a ne despărți de el ?

— Înainte de toate cată să te iubești pe tine mai mult decît pe amantul tău. Acesta este spiritul. Ascultă un exemplu. În iarna trecută, una din amicele mele, ce trece de o virtute în fața lumei, era la al cincilea amant serios. Îl iubea cu nebunie. De trecea o singură zi fără să-l vază, era moartă. Nu ai idee cîte sacrificii nu a făcut pentru dînsul. În paroxismul amorului său se decise chiar să fugă cu el. Este o natură pasionată și sunt sigură că nu poate să reziste prin temperamînt, într-un *tête-à-tête*, a sacrifica amantului său tot. Soțul său înțelese ceva și o făcu să priceapă. Din acea zi această intrigă perdu puterea sa. Ca să arate acestui soț că se înșelase, devenise rece cu amantul ei și plină de îngrijire pentru un altul care se întîmplă.

Bărbatul, văzînd această nouă amicie, își zise : „Am fost nebun ! Nevasta mea este tot aceea pentru toți." Amica noastră, de mult ce afecta simpatii pentru cel din urmă, sfîrși prin a-l iubi și a uita pe cel dintîi. Dar acum

este la un al treilea... și toată lumea o crede sîntă. Zguduitura schimbării nu ține mai mult de cîteva zile. Dar să plecăm, principesă, ca să ne apucăm de planul nostru...

— Să plecăm...

Caii de postă veniră în curte. Atunci toți cîți erau destinați să plece începură a se prepara.

Mai nainte plecară promișii cu Serescu și soția sa. După dînșii Talangiu, principesa Iordache și Zoe cu bărbații lor. Caii lui Elescu nu sosiseră încă. Trimisul se înturnă de la postă, spuind că nu sunt cai deocamdată.

— Nu sunt cai ? întrebă Elena.

Ea auzi cu bucurie și cu durere acest răspuns.

„Către acestea, își zise ea, aș fi dorit să plece îndată.“

— Nu sunt cai la poste ! zise Caterina lui Elescu. Ai să mai șezi aici.

— Aș crede că-ți face plăcere să mai rămîi ? întrebă Elescu.

— Adevărat, zise Caterina.

„Ce indiscretă !“ își zise Elena.

Elena, fără să-și dea un rezon, simțea nemulțumire despre familitatea Caterinii cu Alexandru. Către acestea lucrul era foarte natural. Caterina era din natură franșă. Apoi ea văzuse un fel de simpatie bazată pe stimă din partea Elenei pentru Alexandru. Ea urma sub înrîurirea spiritului de imitațiune și datinei de a face tot ce plăcea Elenii.

Oaspeții ce mai rămaseră aici se duseră la masă.

Ziua se trecu cu voioșie în convorbiri de tot felul și mai ales asupra promișilor.

Seara damele făcură muzică. Alexandru era înzestrat de natură cu multe talente. Avea o voce de tenor fragedă și dulce, învățase muzica în Italia.

Acest talent al lui Elescu fuse pentru Elena o surpriză plăcută.

Damele noastre îl rugau neîncetat să cînte ; el însă, un om de spirit, puse cea mai severă rezervă. Cîntă de două ori acompaniat de Elena și nu mai voi a urma.

În timpul ce ei executau o arie sublimă din *Don Juan*, caii de postă sosiră.

— Pleci ? îl întrebă Elena.

— Trebuie a pleca, răspunse el.

Atunci Elena se puse să cînte *Romanza del Sol,* acompaniindu-se singură. Vocea ei era atît de curată, atît de dulce, atît de tînără, aria era atît de melancolică, atît de suavă, atît de plîngătoare, că toată societatea ce era de față să simți răpită, transportată într-o lume ideală. Ea însuși, cînd termină cîntecul, era îmbătată de durere.

Alexandru crezu un moment că tot ce vede împrejurul său era cel din urmă vis al vieții sale pe marginile mormîntului.

Cîtă putere îi trebui asupră-i ca să ia congediu de la cei de față, să surîză, să fie indiferinte, amabil cu toți ; să găsească pentru fiecare două vorbe plăcute, să strîngă mîna Elenii și să plece !...

Elena rămase la piano. Ea auzi afară uruitura trăsurei, plesnetul bicelor... acea uruitură se alină în depărtare, apoi, cu încetul, se stinse.

„Unde voi merge ? se întrebă el. Negreșit acolo unde Zoe se află acum. Este ceva care îmi zice că această femeie caută să piarză pe Elena... trebuie să descoper... să o scap, de va fi ceva."

CORISPONDINȚA

Trecuse o lună de la plecarea lui Alexandru. În acel timp el scrisese Elenei un bilet de mulțumire. După ce îi mulțumea, se scuza pentru că nu putuse să se înturne. *„Florile mele,* îi scria el, *au cătat să vestejească de multe zile și eu încă nu m-am întors !..."*

Elena primi cu plăcere acel bilet și îi răspunse în termenii următori :

„Domnule !

Am auzit să ai fost indispus. Este adevărat ?... Daca nu ai venit căci ai fost bolnav, îmi pare destul de rău ; daca însă cauza nevenirii aici nu a fost boala, ci neglința, atunci îți mărturisesc că și mai rău îmi pare. Buchetul d-le a vestejit dupe trei zile, și poți să fii sigur că nu i-a lipsit îngrijirea. Vai ! nu putea să trăiască mai

mult!... Ceialți oaspeți au plecat. A rămas numai Caterina, cu care vorbim de multe ori despre domnia-ta. Ea este roua cugetărilor mele întristate încă din copilărie. Întoarce-te aici ca să consoli cu prezința-ți pe acei ce cugetă totdauna la d-ta.“

Această scrisoare aduse oarecare bucurie lui Alexandru și deschise din nou rana inimii sale...

„Nu am putut să descoper încă nimic despre cugetile Zeei. Poate că a fost o închipuire a mea?... aș putea dar a mă înturna la Fănești, unde se află Elena și Caterina?... Oricare ar fi patima mea, voi găsi totdauna destulă putere ca să nu mă las să mă tîrăsc la vreo indiscrețiune. Voi pleca peste cîteva zile; cu toate acestea, nu este rău a scri Elenei cîteva lucruri ce se întîmplară pe aici. Aceasta o va distra.“

Vorbind astfel, ia hîrtia și face următoarea scrisoare:

„Doamnă!

Țara noastră este locul privilegiat unde tot sufletul ce a priimit mai multă favoare de la providență trebuie să sufere. Nimeni nu a băut din această cupă de amărăciune mai mult decît mine în timpul din urmă. Cu toate acestea, sunt oameni ridiculi, care vin să ne distreze cîteodată. Bar, dupe ce a veni la București, începu să se căiască serios că ceruse mîna Sofiei... Căuta să-și ia vorba înapoi și nu găsea nici o idee.

Sereștii îl siliră să hotărască ziua de nuntă... le răspunse că peste zece zile. Atunci îi veni o idee originală. Voia cel puțin să mai întîrzie pînă cînd va avea cea din urmă explicare cu Caterina. Știi ce și-a închipuit să facă ca să amîne nunta? Să dărîme plafondul din salonul său și să zică că a căzut singur și că, prin urmare, nu poate face nunta pînă nu se va repara plafondul. Dar, în fine, s-a hotărît pentru Sofia.

Sofia, din parte-i, anunță de acum ce are să fie. În zilele din urmă Bar era la dînsa. Era vorbă de cai. Sofia zise că ar fi fericită cînd ar avea caii d-nei N... Bar nu zise nimic. Peste zece minute plecă, se duse la d-na N... «Ce te-a costat caii d-le?» — «Cinci sute de galbeni, răspunse ea. Dar nu-i am de vînzare.» «O mie! răspunse el, numai să mi-i vinzi!...» D-na N... văzînd că ține atîta la

cai, îi vîndu pentru o mie de galbeni. A doua zi caii fură duși și puși sub ochii Sofiei. Toate acestea le face ca să necăjească pe Caterina !

O noutate ! D-na Zoe a renunțat la amantul său din popol ; un june fecior de boier, bogat, elegant și foarte frumos, din Moldova, i-a luat locul. Ea îl prezintă la toți. El trece zilele în salonul ei. Elogiurile ce ea îi face la toți sunt atît de exagerate, încît lumea aici a început să vorbească.

Ieri am văzut-o, mi-a zis că are să vie la Fănești peste zece zile și o să aducă și pe junele Ranu. Acesta este numele noului Adonis."

Acum să venim la Zoe, această femeie nu renunțase la planul său de răzbunare. Ea avusese un lacheu care, prin protecțiunea bărbată-său, devenise copist într-un minister. Ea îl chemă și zice :

— Tu trebuie să te lași a face orice voi voi din tine.

— Voi face tot ce vei voi din mine ! răspunse copistul.

— Am să te îmbrac ca pe un fecior de boier ; să-ți dau bani ; să ții birje cu ziua, să te pui la masa mea, să vii în salonul meu ca să petreci cînd va fi lume mai multă. Să vorbești cu damele, să le faci curte... În sfîrșit, să uiți ce ai fost...

— Înțeleg, răspunse lacheul.

— Să te supui orbește la toate ordinele mele, fără să întrebi niciodată pentru cutare saú cutare lucru.

— Așa voi urma.

— Acum ține o sută de galbeni și mergi de pune în lucrare ordinul meu.

Lacheul luă banii și ieși. Acesta era un băiat inteligințe, crescut în casa boierească, învățase limba franceză și o vorbea mai bine decît stăpînu-său. Știa cum se prezintă un june elegant într-un salon, ce trebuie să vorbească cu bărbații, cu damele.

A doua zi, fostul lacheu Ioan se prezintă la ușa doamnei Zoe, într-o trăsună elegantă și sub vestmintele unui dandy. El se anunță d. *de Ranu.*

— D. de Ranu ! zise Zoe. Cine poate fi ? un strein ? Să intre. Zoe se așeză pe o canape într-o toaletă de casă

atît de grațioasă și elegantă, încît ar fi făcut să se uite costumele de bal cele mai strălucite. Zoe începuse acum a vesteji. Îngrijirile cele mari ce avusese de a-și face figura mai frumoasă, prin artificii, produsese un fruct cu totul nenorocit.

Ea se închină și invită pe d. Ranu să șază pe un fotoliu lîngă dînsa. D. Ranu purta niște ochelari eleganți atîrnați de nas, ale căror băieri erau aruncate dupe gît. Aceasta îl făcea necunoscut.

Zoe nu putu să-l recunoască decît dupe vorbă. Ea se umplu de bucurie, văzînd atîta schimbare în persoana lui. Ioan își făcu cele dintîi încercări înaintea Zoei cu atîta succes, încît aceasta își zise : „Daca nu aș ști cine este, aș putea să-l fac amantul meu !"

— Astăzi vei mînca cu mine la masă, îi zise Zoe. Bărbatu-meu este la Paris... Voi invita cîteva dame... Iar peste cîteva zile să te prepari să mergem împreună la Fănești.

Alexandru priimise o scrisoare de la Caterina. Ea vestea că Elena era bolnavă.

Dupe două zile mai priimi o scrisoare de la Elena. Îi zicea că acum era mai bine ; dar această scrisoare era atît de tristă, de descuragietoare, încît Alexandru crezu că aude o cucuvaie suspinînd dureros în mijlocul ruinelor.

Iată această scrisoare :

„Domnule !

Este putință să te schimbi atît ? Iată mai multe zile trecute, și nu ai avut timpul să-ți aduci aminte de amicii d-le ! Ieri toată ziua șezui cu Caterina pe balcon, ascultătoare la fiece strigare a postașilor în depărtare, doară te vom vedea...

Iluziune !

Tot se schimbă în lume ! Pentru ce amicia nu se va schimba ? numeroasele ocupări nu-ți vor permite să vii, astfel mă resemnez a nu te mai vedea poate niciodată. Către acestea proiectul ce aveai de a veni printre noi ne făcuse mare plăcere. Noi suntem așezate aici pentru viață, și daca ar trebui să părăsesc acest loc, în contra căruia murmur de multe ori, ei, bine ! m-aș crede mai nefericită decît oriunde. Mă bucuram de apropierea primăverei,

cari avea în toți anii o înrîurire binefăcătoare asupra mea; dar, în acest an, nu știu pentru ce nu mă mulțumește, poate că sunt bolnavă și din aceasta văd toate în negru? Să sperăm că va trece!

Am citit în aceste zile cu Caterina poeziile lui Victor Hugo. M-au încîntat. Sunt frumoase! sunt sublime! și cu toate astea sunt atît de simple. Subiecte din viața reală: nici o exagerațiune. Sper că o să lucrez mult în vara aceasta cu piano; dar nu voi avea vreo stavilă? este probabil, pentru că aceasta este un lucru ce-mi face plăcere! sunt două oare dupe miezul nopții, cată dar a termina aici. Adio. Îți strîng mîna."

Această scrisoare, al cării original există și se poate arăta, făcu pe Alexandru să plece îndată. „Curios lucru! observa el pe cale. A auzi vorbele, scrierile Elenei, cîteodată, ar crede cineva că mă iubește, și cu toate acestea nimic!... Eu am devenit amicul său cel mai bun, confesorul său, protectorele său, în fine, un lucru de care Elena are trebuință ca să exprime tot ce sufletul ei are mai intim!"

Către seară el ajunse la Fănești. Aceste dame îl întîmpinară cu o politeță la care el nu se aștepta. Venirea lui făcu mai multă impresiune asupra postelnicului George, care, îndată ce-l văzu, îl luă în brațe și îi zise:

— Bine-ai venit... avem să facem o speculare împreună?...

Elena nu-i zise nici o vorbă, nici despre scrisoarea ei, nici pentru lunga nearătare acolo. O află mai rezervată decît totdauna. Alexandru nu înțelegea că tocmai această rezervă era un semn care ar fi trebuit să-i facă mulțumire. El luă lucrul pentru răceală. Observă pe Elena [că] evita toate ocaziunile de a rămînea singură cu dînsul.

„Se teme oare de mine? mă crede indiscret?... se întreba Elescu. Ce poci să-i zic?... o declarațiune?... dar pentru ce să se teamă, de timp că ea este indiferintă?..."

El se perdea în conjecturi.

A doua zi după venirea sa, Alexandru era în chiosc, singur.

Elena veni aici cu Caterina. Dar abia se așezară și începură să vorbească. Caterina se scoală și se duce să-și aducă un obiect la care lucra.

— Caterina! îi zise Elena, nu mai lucra, căci o să mergem la masă îndată.

— Voi să arăt d-lui ce am lucrat, zise ea, și plecă jucînd.

— Ce fac la București damele care erau aici? întrebă Elena.

— Puțin le-am văzut pe unele; pe altele nicidecum. Pe altele nici nu le salutam.

— Rău! zise Elena. Cine nu te cunoaște cum te cunosc eu, poate să ia această purtare de lipsă de educare.

— Nu-mi vorbi de acele dame! le urăsc!... Scrisoarea ce mi-ai trimis în urmă este tot ce poate cineva mai bine cugeta, simți și exprima. Zici lucruri de natură a fărîma inima unui om...

— Da?... În adevăr îmi aduc aminte... faptul unei impresiuni momentanii: eram bolnavă. Te autorizez să o iei astfel, numai astfel, și să rupi scrisoarea...

— Voi urma dupe ordinul ce-mi dai... nu este nimic care să nu fac, ca să-ți placă...

— Ai astăzi o politeță nesuferită!... damele de la București au făcut mult...

— Nu le vedeam, am zis... Am făcut cunoștință cu o domnișoară Maria!... Fiica lui C... N..., gingașă ca roua.

Elena rîse.

— Pentru ce rîzi?...

— Faci niște comparațiuni!... apropo, ești poet, cel puțin de simțiminte... Am să-ți fac o observare... ești prea ideal, te depărtezi prea des de natură, intri prea mult în Olimp... Viața reală are mai mult interes decît acea lume a imaginațiunei unde tot răpește prin frumusețe, dar unde nimic nu face să mişte inima...

— Nu sunt poet... nici nu voi să fiu... un poet este un lucru ridicol...

— Domnișoara Maria ți-a inspirat aceasta?... zise Elena și, sculîndu-se, voi să iasă.

— Unde te duci? o întrebă Alexandru. Șezi încă... te rog...

— Bărbată-meu vine acasă... auz strigătul postașilor. Se dusese la un sat în vecinătate... însoțește-mă și oferă-mi brațul.

Ei plecară din chiosc. Pe cale, Elena îi zise încă :

— Nu spune că am fost în grădină... M-a oprit a mă coborî acolo de cînd am fost bolnavă... Apoi luînd un aer voios, adăogă : Voi să te învăț a minți !

— Împreună priimesc a minți, chiar daca ar trebui toată viața să nu fac decît să mint.

— Știi că eu astăzi cred că ai putea să-mi fii profesor în arta de a minți ? îți aduci aminte ce-mi ziceai, sunt cîteva zile ? Îmi ziceai că inima-ți e moartă ; nu poți să iubești ; nu ai văzut nimic în lume mai frumos, mai dulce, mai ideal, și o mulțime de alte adjective pe care nu le mai țiu minte, și că, cu toate acestea, ai rămînea rece însuși pentru mine... Cum se face să-ți pierzi capul pentru domnișoara Maria ?...

— Ești crudă !...

— Și fără inimă ?... o femeie fără inimă. Nu este așa ?

— Eram nebun cînd am zis acele vorbe.

— Așadar, mărturisești că domnișoara Maria este o minune ?

— Maria ?... Dumnezeule ! de unde a răsărit aceasta !...

O tăcere urmă acestor vorbe. Nici unul, nici altul nu cuteza să o întrerupă. Elena zise lui Elescu că s-a înșelat, nu este bărbată-său. Caterina îi întîmpină cu o față de perină ce broda. Alexandru făcu elogiuri Caterinii pentru talentul cu care brodase acest obiect.

— Îți place ? întrebă Caterina. Este pentru d-ta... Am lucrat-o împreună cu Elena...

— Ce mincinoasă !... zise Elena, apărîndu-se.

Ei rămaseră cîteitrei pe balcon. Vorbiră despre lucruri banale.

Caterina se duse să-și depuie lucrul în camera sa.

Alexandru era gînditor, tăcut.

— Ce ai ? îl întrebă Elena.

— Nu voi mai putea trăi fără să te văz ! strigă el cu ochii plini de lacrimi.

— Dupe aceasta ce are să mai vie ? întrebă Elena rîzînd. Îmi faci o declarare în formă.

— Ești viața mea ! fericirea mea ! te iubesc ca viața, ca fericirea... Elena, Elena ! te iubesc cu patimă !...

— Nu ! zise Elena. Fără nici o patimă !... Patima nu implică ideea de amicie !...

— Amoare ! amicie... zise Alexandru. Ce-mi pasă numele. Oh ! femeile ! ce fac din acest simtimînt divin, oh, artă geografică cu despărțiri, hotare.

— Îmi zici că mă iubești ? răspunse Elena. Pentru ce mă iubești ? nu trebuie să mă iubești !...

— Dumnezeu a voit, zise Alexandru.

— Dar eu nu voi ! răspunse ea, sculîndu-se. Vino dupe mine ! urmă ea.

Alexandru se duse dupe dînsa. Elena îl întroduse în camera unde era fiica sa.

— Vezi acest copil ce doarme ? este fata mea. Privește cît este de frumoasă ! Daca timpul nu o va schimba, va fi o frumusețe... Cînd va apărea pe strade, în saloane, în sărbători, toți ochii se vor îndrepta către dînsa, ca să o admire, ca să o laude. Dar această lume, ce va admira frumusețele sale, poate adăoga : „Ce păcat ! este fiica unei femei fără principe... unei femei care a iubit un om ce nu era consortele său.“ Iată ce-i va zice lumea, iată ce voiești ca să-i zică, și pretinzi că mă respecți !...

— Dumnezeule !... dar amorul meu este curat ca cugetările tale, nu-i voi cere niciodată a sacrifica datoriile conjugale...

Elena surîse.

— Credeam mai multă speriință de inima omenească !... Am citit în romanuri, am auzit în gura oamenilor, indivinînd amorul pe care îl numește platonic ; incriminînd amorul pe care îl numește sențual.

Sărmanii observatori ! nu este decît amicia și amorul.

A iubi este destul spre a face o crimă. A iubi este a se da ; daca ocaziunea se așază între aste două, orice femeie trebuie să cază. De se întîmplă altfel, acea femeie se înșală singură, înșală pe amantul ei : nu iubește. Iată dar ce îmi ceri ; o crimă... oh ! dar daca aceasta ar fi vreodată... aș muri !

— Vă caut pretutindeni, zice Caterina ce intră în camera copilii.

— Vezi această copilă, domnișoară? îi zise Alexandru. Cît este de frumoasă! Cînd va vea optsprezece ani, cînd va apărea pe strade, în baluri, în sărbători, toată lumea va admira, va lăuda frumusețele sale... Nu va fi destul. Oamenii vor zice încă: această fată va fi încă o virtute, căci mumă-sa a fost virtuoasă.

Alexandru apăsa pe vorbele din urmă. Elena înțelese simțul acestor vorbe ce era: „Voi muri; dar tu vei rămînea castă ca Dumnezeu!" Aceste vorbe fură pentru dînsa o lovitură dureroasă.

— Ce idei curioase ai astăzi! zise Caterina lui Alexandru.

Și ieșiră cîtetrei în balcon. Alexandru căută a fi voios. Se sili să vorbească, să rîză. Dar rîsul lui făcea rău. Elena înțelese și tremură. „Oare va pleca?" se întreba ea.

Alexandru tăcu deodată.

— Sărmană umanitate! zise el. Nu-ți era destul relele la care natura te-a supus? a trebuit să născocești tu însuți alte suferințe mai teribile, prin legi ce ai făcut!...

— E nebun! zise Caterina cu mirare.

— Mă gîndeam la unul din amicii mei din streinătate care s-a spînzurat pentru că iubea o femeie.

Elena deveni palidă.

— S-a spînzurat pentru că iubea o femeie?

— Astfel îmi scrie de la Fiorința... o femeie măritată!

— Devine interesant, zise Caterina. Dar nu văz pentru ce s-a spînzurat.

— Pentru că femeia era măritată și nu va să calce datoriile sale.

— Ah!...

— Femeia a făcut bine! zise Elena.

— Măritagiul este fapta oamenilor; amorul este fapta lui Dumnezeu, femeia a fost pedepsită, căci a respectat legile oamenilor mai mult decît legile providenții, zise Elescu.

— Cel ce s-a spînzurat a făcut rău, zise Elena. Acela nu avea puterea de a suferi. Deci nu a fost demn de amorul amantei sale.

În acest moment, postelnicul George se înturnă, și Elena merse înaintea lui.

— Ia seama, zise Caterina lui Alexandru. Iubești pe Elena... și mi-e teamă să nu te spînzuri !...

— Îți închipuiești aceasta ? răspunse Elescu, care roși și înclină capul.

— Este oare un lucru peste putință ?... Eu, femeie, încă sunt înamorată de dînsa... Mulți s-au înamorat cu patimă... dar n-au reușit, este o inimă ce nu se deschide decît la amoarea fiicei sale... nimic nu poate să o atingă. Daca vei avea nefericirea să o iubești și încă să i-o spui, vei fi pierdut...

— În adevăr ?... nu este pericol.

— Cum ?

— Nici nu mă voi înamora, nici nu-i voi spune.

— Ha ! ha !... strigă postelnicul venind aici. Iată tinerii împreună... Ca doi porumbei... pereche plăcută !... nu vă derangeați !... bună ziua, Alexandre, nene ! uf !... Sunt ostenit... am alergat printre grîu... așa se cîștigă paralele.

Caterina se roșise și gongonea. Alexandru surîse.

— Nu-ți place ? nu e așa ? Ce se potrivește !... Ia nu mi te supăra !...

— Ești nesuferit ! zise Elena necăjită.

— Aide !... nu este nici un rău... nu știi ce suflet îngeresc este această fată... nu sunt două ca dînsa în amîndouă țările... Dar rămîneți, că eu mă duc să număr banii cu arendașii... Ah ! astă-seară o să vie Zoe cu alții... Vă vestesc...

— Zoe ? zise Alexandru.

— Nu o iubești ? întreabă Caterina.

— Mi-aduce aminte de iaduri !... Nu numai atît... dar crede că rău face Elena de o primește pe aici... Am o presimțire că această femeie îi va face un mare rău... Într-o zi am suprins-o aruncîndu-i niște căutături ce sunt proprii numai ucigătorilor înainte de a lovi prada lor !... Să zicea la București că o nouă intrigă... Se vorbea de un june de la Moldova ce i-a fost prezentat și care petrece zilele în salonul ei... dacă nu mă înșel, mi s-a zis că are să vie cu el aici...

— Nu ar fi rău, un moldovean... Sînt curioasă să văz un moldovean ! mi să pare că sînt toți cu capul de zimbru ! O glumă...

— Care este de natură a face mult rău.

— Rău ?... mă retractez...

— Mai bine !... Să nu repetăm noi cel puțin expresiunile de ură sau de ridicul ce enimicii națiunii române răspîndesc în lume...

— Și pentru ce iar atîta temere ?... În Italia, locuitorii dintr-un sat sunt oară mai scrupuloși pentru cei din alte sate italiane decît muntenii pentru moldoveni sau moldovenii pentru munteni ? Uiți că ceea ce se întîmplă între cei doi din urmă, se întîmplă asemenea între locuitorii din România mare și cei din România mică ? *Oltenii cu treizeci și șase de măsele*. Ți-aduci aminte proverbul ? Poate că interesă politice au fost cauza acestor uri ; dar iară crede că este un lucru natural să existe.

Elena veni acolo.

— Știi, Elena ? zice Caterina. Vine Zoe și aduce cu dînsa un june moldovean !

— Ce idee !...

— Ascultați ! zise Alexandru, nu auziți în depărtare strigătele de postași ?...

— Mi se pare, zise Caterina, da... da... acum să aude bine.

— Ce bucurie simte domnișoara ! zise Alexandru. Ar zice cineva că i s-a urît aici cu societatea celor de față.

— Poate, zise Caterina.

— Are dreptate, zise Elena. În loc să fii voios îi vorbești de spînzurați !...

— Nu se ucide nimeni pentru amor... zise Caterina. Și se puse să rîză cu plăcere. Uitați-vă la Bar, adoratorul meu, urmă ea. Știți ce mi-a zis odată ? că se omoară singur. „Ce-mi spui mie ? îi răspunsei. Să te omori sau să nu te omori, totuna îmi face !...“ Atunci el, furios, zise : „Voi muri !...“ și plecă fără pălărie. Peste trei zile trimise să-și ia pălăria de la noi. Seara era la bal. „Ce, încă trăiești ?“ îl întrebai. „Ca să-mi răzbun“, răspunse el.

Trei trăsuri intrară atunci pe poartă. Era Zoe, principesa Iordache, Georges și Ioan copistul, sub nume de Ranu din Moldova. Zoe se înturnă către Elena și îi zise :

— Îți prezint unul din amicii mei, d. de Ranu din Moldova.

Elena îl priimi cu politeță... Acest Ranu fuse prezintat Caterinii ; făcu cunoștință cu Elescu, cu postelnicu, și deveni cu toții familiar.

— Este bogat ? întrebă postelnicul pe Zoe.

— Foarte bogat, răspunse ea.

Ranu păru un om original. De cînd în cînd lăsa să se vază niște maniere grosolane, niște expresiuni comune. Cei ce-l cunoscură crezură că astfel era manierile și expresiunele moldave.

Se observă încă de cîte ori acesta zicea sau făcea cîte ceva, se uita către Zoe ca cînd ar fi cerut aprobarea sau dezaprobarea ei. Se văzu încă de multe ori șoptind cu Zoe. Lumea începe să bănuiască un mister între amîndoi.

Postelnicul, văzînd aceasta, nu putu răbda fără să zică lui Georges și lui Elescu :

— Se vede că Zoe aruncă acum plasa prin Moldova !...

În dimineața viitoare Zoe vorbea cu Ranu. Ea îi da instrucțiunele sale astfel :

— Ai văzut care este dama... este tînără, frumoasă... este ceva care trebuie să te atragă... nu perde timpul. Însă să faci astfel ca în zece zile să te iubească... Caută de-i fă curte... Nu declarații deodată... cu încetul... Spre exemplu, laudă tot ce este aici, moșia, casa, menagiul... Miră-te de meritul ce-i afli ca să șează la țară ; laudă-i virtuțile, frumusețele, spiritul, inima ei ! este femeie ! și cînd vei căpăta amicia ei prin aceste laude, atunci spune-i că o iubești, că ești nefericit...

— Voi face întocmai, răspunse Ranu.

— Caută de începe astăzi... timpul este scurt.

Astfel se vorbiră ei. Și Ranu coborî în grădină la chiosc, unde era Elena și alți ospeți.

El schimbă cîteva vorbe cu principesa Iordache, apoi trecu și șezu lîngă doamna casii.

— Ce locuri frumoase! zise el. Moșia aceasta este un rai... casa aceasta, cu grădina, tot ce poate vedea cineva mai plăcut.

— Exagerați, domnul meu, zise Elena.

— Dimpotrivă... doamnă!... Moldova are multe moșii frumoase, dar așa moșii nu cunosc în țara mea... În scurt, aici este un loc feeric, tot mă încîntă și mă răpește... Permiteți-mi, doamnă, a vă spune că regina acestor locuri adaogă fermecul lor? În adevăr, cîte lucruri nu avem a admira aici?... Virtuțile d-le sunt cunoscute pînă în Moldova... și frumusețele cu care natura v-au înzestrat sunt admirațiunea tutulor românilor... Sunt un om cu totul pozitiv... Nu exagerez niciodată... Ceea ce zic crez, ceea ce crez are un temei. Am zis că ești o minune de frumusețe în această țară? este un adevăr... nu mă mir de toată această lume ce vă pronunță numele cu respect, ce vine aici ca în pelerinagiu să vă vază, să vă adoare...

Elena nu știe ce să cugete. „Oare acesta va să rîză de mine sau este unul din acei nebuni ce mă turbură de multe ori prin indiscrețiunele lor?“ își zise ea.

Natura cînd împarte favoarele sale la oameni nu ține socoteală de nimic. Ranu, sau mai bine Ioan lacheul, fusese favorat cu multă prodigalitate.

Elena se uită la dînsul să vază daca putea citi în fața lui ideea ironiei. El era serios. Ea văzu o figură frumoasă, pe care nu putu a se opri de a nu o admira.

GELOZIE

Alexandru găsi că Elena vorbește prea mult cu acest nou-venit, că prin urmare îi place a vorbi cu dînsul. Pentru întîia oară el simți o gelozie profundă ca și amorul său pentru dînsa. „Acest om este frumos! zise el. Cine poate să știe daca Elena nu se simte atrasă către dînsul?... Iată cum îl caută!... îi vorbește încet!... Ce îi zice? negreșit ceva care nu poate a-i spune tare... Oare nu îl cunoștea mai înainte? Să poate... O, femeile!... dar pentru ce nu se scoală de acolo?... Elena este o femeie ca toate celelalte; o cochetă... Voi pleca de aici... nu voi să o mai văz... o urăsc...“

În fine, Elena se sculă și merse lîngă principesa Iordache.

— Cum găsești pe acest june ? întrebă principesa.

— Foarte bine, răspunse ea, aruncînd o căutătură către Alexandru.

Atunci principesa se puse a face elogiurile lui Ranu, astfel încît, după dînsa, natura nu făcuse nimic mai perfect în lume.

— Mi-e frică de mine însumi ca să-l privesc ! zise ea Elenei.

Aceste două femei, Zoe și principesa Iordache, făcură lui Ranu, înaintea damelor, o reputațiune de omul cel mai perfect din lume. Ele începură a-l crede astfel. Bărbații ei înșuși crezură ; nimeni nu cuteza a zice contra. Toată ziua și seara aceea se trecu cu convorbiri. Ranu fuse obiectul admirațiunei femeilor, geloziii bărbaților. Alexandru trecu restul zilei într-o pădure vecină. El nici nu păru la masă. Cînd se înturnă acasă, întîlni pe Elena pe scară. Ea nici nu-l întrebă unde a fost, răceala ei umplu inima lui de bănuieli... Salută cu politeță și trecu înainte.

Apoi merse în salon.

— Vino lîngă mine ! îi zise Caterina. Unde ai fost ?

— În satul din vecinătate.

— Te-am așteptat cu masa... Se puseseră toți să mănînce și nimeni nu băgase de seamă că lipsești... afară de mine... La masă, acele două dame te-au atacat cu furie !... Ce le-ai făcut de nu pot să te sufere ?... Eu te-am apărat... mulțumește-mi.

— Nimeni nu s-a gîndit la mine ; m-au atacat : m-ai apărat !... îți mulțumesc de o mie de ori... Era datoria stăpînii casei să mă apere !

— Elena ?... era ocupată cu ospeții.

— Spre exemplu ?

— D. Ranu, ce ședea lîngă dînsa, îi vorbea mereu și trebuia să-i răspunză.

— Cum găsești pe acest Ranu ?

— Nesuferit !... mai comun decît Bar. Se studie cît poate ; dar are maniere de lacheu... Îți voi încredința că eu am văzut această figură undeva și nu poci să-mi aduc aminte...

— Dar d-na Elena cum îl găsește ?
— Elena ? ea găsește pe toți bine...
— Și mai ales pe acest Ranu !
— De unde vei să știu ?... n-am întrebat-o.
— Ei cochetează împreună.
— Ești nebun !

Mai tîrziu Alexandru se apropiă de Elena și îi șopti o frază din scrisoarea ei :

— „Toate se schimbă în lume, pentru ce amicia nu se va schimba ?"

Elena se înfioră.

„Ce zice ? Dumnezeul meu !" se întrebă ea.

El nu mai zise nimic și se duse lîngă Caterina.

„Ce va să zică aceste vorbe !... este gelos ? și de cine ?... nu știu... gelos ? dar eu nu i-am dat dreptul de a-mi spune că este gelos... aș voi să plece !... trebuie să plece !"... Apoi, șezînd pe un scaun : „Sunt nefericită", își zise ea.

Alexandru se retrase în camera ce-i era destinată, sub pretext că este indispus.

Gelozia este un simtimînt egoist. Ea este patima în temerea ce are cineva de a vedea altul posedînd obiectul care dorește. Către acestea ea este ceialtă fază a amorului : totdauna este în proporțiune cu dînsul. Unii au prezintat acest simtimînt ca un monstru care devoră amorul. Această cugetare este profundă, deși ea pare că mărește și înflăcărează amorul deocamdată ; dar sfîrșaște prin a-l devora mai tîrziu. Alexandru era gelos. El se aruncă pe pat și acolo se puse să verse un rîu de lacrimi.

„Nu sunt iubit, își zicea el. Sau, ceea ce este mai trist, am fost cîteva zile... și nu mai sunt... Astfel sunt oare toate femeile ?... atunci ce diferință mai există între femeile binecrescute și cele ce se dau pentru bani ? și cum toate femeile nu vor fi astfel, daca Elena ea însuși este ?... Cine a făcut sufletul celei din urmă femei ce se tîraște în viciu, tot acela a făcut și sufletul acelii ce apare încununată de toate virtuțile... Amor, sinceritate ! Statornicie !... Vorbe deșerte, cu care moraliștii se înșală sau înșală pe ceialți !... Înapoi, iluziuni mincinoase !... Să tacă aceia ce ne spun că viața are fermece !...

Ei sunt enimicii cei mai mari ai omului!... nu este nimic bun aici în lume!... Minciuna, trădarea. Iată natura sufletului omenesc!... omul ce nu ar minţi şi nu ar trăda pe amicul său, o zi, o singură zi, societatea l-ar trimite la închisoare! iată maxima ce ar trebui să ştie toţi aceia ce intră în viaţă... Astfel ca perderea iluziunelor, în urmă, să nu le pară prea dureroasă!... Tot este înşelăciune pe pămînt... toţi înşală sau se înşală!... Ce este mai inocente, mai sincer, mai cast în lume? Sufletul unei tinere fecioare. Ei, bine! această fecioară ce jură credinţă mirelui său la poalele altarului încă înşală sau se înşală!... Elena era idealul gîndurilor mele; şi acest ideal era sublim ca Dumnezeu în ochii celor credincioşi!... Ea înşală pe soţul său pentru amantul său... şi astăzi înşală pe amantul său pentru un necunoscut! femeia ce trădează o dată bărbatul, va trăda pe toţi amanţii săi! iată ce trebuie să afle această turmă de vite ce se cheamă amanţi!..."

Alexandru era nedrept; dar el vedea lucrurile sub colorile cele mai negre atunci. El credea acum că fusese iubit şi trădat. Ideile se succedau la dînsul cu repeziciune. Sistemul său nervos era într-o stare de iritaţiune aproape de delir.

„Dar ce am făcut, Dumnezeule, urmă el, să merit o lovitură atît de crudă?!... Această inimă este acum fărămată! atîta mai bine... şi cu toate astea... oh, sunt nebun!... această femeie... dar o iubesc încă! această femeie! da, ea este viaţa mea, religia mea... Cum mai poci iubi viaţa, daca amorul ei nu mai înfrumuseţează zilele ce să succedă? Cum mai poci iubi pe Dumnezeu cînd o parte din strălucirea lui a devenit atît de urîtă!..."

Frigurile îl prinseră, căzu în delir: lovitura ce primise era crudă în imaginaţiunea lui.

Elena se informase despre dînsul. I se spuse că s-a dus să se culce.

„Astăzi nu a venit la masă... acum se culcă aşa de timpuriu? o fi poate bolnav!" Ea trimise atunci pe doica care o crescuse, să intre în camera lui Alexandru, să vază ce are. Doica se duse la dînsul. Îl găsi culcat pe pat cu faţa în jos. Perna ce ţinea sub frunte-i era udă de lacrimi. Doica puse mîna pe frunte-i, fruntea ardea.

„Este bolnav, zise ea. Ce păcat !... un om strein... fără mumă, care să-l îngrijească... fără nevastă... Nimeni nu va să știe de dînsul !... Dar vorbește ! Ce zice ?“ Doica ascultă și aude vorbele ce zisese : „Sunt nebun ! Elena... dar o iubesc încă !... dar ea este viața mea ! religia mea ! dar cum mai poci iubi viața daca amorul ei nu mai înfrumsețează zilele ce se succedă ? cum mai poci iubi pe Dumnezeu cînd o parte din strălucirea lui a devenit atît de urîtă !...“

Doica merse și raportă Elenei aceste vorbe, precum și starea în care l-a găsit.

— E bolnav, zise Elena, trebuie să-l îngrijim. Du-te, mamă, deșteaptă-l, roagă-l să bea un ceai... Spune-i... spune-i că eu îl rog...

Doica făcu toate cîte i se comandă. Se duse cu ceaiul. Sculă pe Elescu. Acesta deschise ochii. Elena rămăsese lîngă ușa camerei.

— Bea acest ceai ! îi zise doica. Ești bolnav...

— Lasă-mă ! răspunse el.

— Bea, domnule. Doamna noastră voiește să-l bei... te roagă...

La aceste vorbe Elescu surîse și, luînd paharul în mînă, îl aruncă jos cu dispreț.

Elena văzu această mișcare și fuse silită să-și puie mîna pe frunte.

„Mă iubește !...“ își zicea ea, apoi intră repede în salon.

Alexandru trecu o noapte de friguri ; cînd se deșteptă, să vărsa zorile. Elena era lîngă căpătîiul lui ; doica la spatele ei. Ele vegheau de două ore acolo ; toată noaptea Alexandru avusese delir și vorbise fără să știe aiurări. Elena știa acum toate secretele sale. Alexandru o vede. Se șterge la ochi — credea că este un vis...

— Eu sînt, zise Elena, ai fost foarte bolnav...

— Ai cugetat la mine !... zise el. Ochii săi se înecară de lacrimi.

— Ești copil ! zise Elena. Dar, neputînd să sufere acele lacrimi și temîndu-se ca ea însuși să nu plîngă, ieși din cameră cu doica.

Alexandru avusese friguri venite din turburarea ce cercase în ziua trecută. Acum era trezit. Se scoală, se simte bine, se îmbracă și iese.

Alexandru fuse toată ziua aceea trist, gînditor. Elena îl întrebă ce are ; îl roagă să fie voios. El stă rece.

— Pentru ce ești trist ? îi zise ea. Nu ai nici un cuvînt, nici unul ca să fii asfel...

— Nici un cuvînt ?... zise el. Se poate...

— Atunci fii voios !... bărbată-meu pleacă astăzi la o moșie, șease ore de aici... vei să te duci cu dînsul ? să te distracți ?...

Elescu surîse, acest surîs făcu pe Elena să devie roșie de mînie.

„Mă crede o femeie vicioasă !“ își zise ea.

— Nu mă voi duce ! răspunse Elescu.

— Atunci rămîi cu noi...

— Voi pleca, zise el, dar mai departe, și niciodată nu mă voi înturna !

„O, Dumnezeule ! gîndi Elena, trebuie să mă explic cu dînsul !... daca l-aș face să plece, pentru cîteva zile numai. Spiritul său este într-o exaltare deosebită... se va distra ; îi va trece...“

Toată ziua aceea Elena căută să nu vorbească cu Ranu printr-o delicateță rară. Alexandru păru mulțumit de aceasta. Cu toate că se întrebă el însuși : „Această rezervă oare nu este o mască ?“

RANU SE DESCOPERĂ

Către acestea cele două dame ce observau pe Elena și pe Ranu în toate mișcările lor, văzînd oarecare turburare în Elena, crezură că era efectul impresiunei ce Ranu făcuse asupră-i. Ele se concertară și găsiră că este timpul ca Ranu să se arunce la picioarele ei și să-i descopere amorul său. Zoe chemă pe Ranu și îi dete instrucțiuni ce avea să facă. Acesta consimți și, ieșind din camera lor, se duse să pîndească, doare va găsi pe Elena singură.

Elena era în salon ocupată a descifra la piano o piesă de muzică, era singură, toţi ospeţii, dame şi bărbaţi, erau în grădină. Ranu intră aici.

— Ce faceţi, doamnă ?

— Mă ocup a descifra, răspunse Elena, o nouă piesă. Vă place ?

— Dumnezeiască !... apoi jucată de d-ta ?...

— Un complimînt.

— Nu !...

Ranu şezu lîngă dînsa.

— Permiteţi-mi, zise el, să vă spun un lucru.

— Spuneţi.

— De unde voi începe ?... îşi coperi faţa în mîni, apoi se aruncă la picioarele ei. Te iubesc ! strigă el cu patimă... din minutul ce te-am văzut, mă consum de amor şi de durere !... ai milă de mine !... fii bună pe cît eşti frumoasă... nu mă respinge... lasă-mă să sper că voi fi iubit !...

Elena scoase un ţipet. „Iată încă un nebun ! îşi zise ea după cea dintîi impresiune, dar astă dată este o impertininţă, o insultă !" Ea se necăjise în adevăr...

— Scoală, domnule, îi zise ea. Crezi că este destul a intra în casa unei femei ca să-ţi iei dreptul a-i zice ce zici ?

Văzînd că el nu se scoală, ea ieşi repede din salon şi se duse în grădină.

— Începutul nu este rău ! zise Zoe, ce asculta la uşă în camera sa lîngă salon.

— Este speranţă... răspunse principesa, eu am sfîrşit totdauna a iubi pe cei care mi-au făcut o declaraţiune.

— Eşti turburată ! zise Caterina Elenii.

— Această casă este o oroare... o să încetez a mai priimi aici...

Alexandru, auzind aceasta, creu că face aluziune la dînsul.

— Oaspeţii au început să te supere ! sînt sigur...

— Eşti nedrept, domnule ! Cel puţin, zi, unii oaspeţi.

— Unii ? dară asta zisei şi eu.

— Dar aceşti unii nu eşti d-ta...

— Nici eu ? zise Georges.

— Nu este vorba de amici...

Elena era supărată : „O asemenea cutezare, își zicea ea, este o insultă... Ce voi face ?... caută a spune bărbatu-meu ?... oh ! niciodată !... ar fi un scandal... trebuie să fac asfel încît să plece..."

Pe de altă parte, în acel moment Ranu raporta celor două intrigante scena ce avusese cu Elena. Ele îl aprobară și îl îndemnară să meargă înainte.

— Ce te temi ? îi zise Zoe. Toate femeile se supără cînd amanții le mărturisesc pentru întîia oară că le iubesc... nu este însă nici una care, cît de crudă s-ar arăta către acela ce o iubește, să nu compătimească cu dînsul, să nu simță ! înainte ! mîne vei reîncepe atacul... prefă-te că suferi.

Asfel fură cele din urmă recomandațiuni.

O ÎNTÎLNIRE

Alexandru căuta timpul priincios ca să ceară o explicațiune Elenei, dar nu era nici un mijloc.

— Voi să-ți vorbesc la o parte, zise el Elenei.

— Să mergem prin parc, răspunse ea.

Ei plecară amîndoi pe aleele parcului. Seara începuse să se coboare. Era o seară de mai, fragedă și parfumată, ca sărutările unei copile tinere. Luna se rădica în depărtare, mare, rumenă și rătundă, și revărsa torente de lumină pe pămîntul întunecos. Un vînt dulce legăna cu voluptate frunzele arborilor, gemetul depărtat al rîului se îngîna cu strigătele călătorilor întîrziați sau cu lătratul unui cîne deșteptat din somnul său.

Inima lui Alexandru era plină de amor și de amărăciune.

— Ce ai să-mi zici ? îl întrebă Elena.

— Știi că nu am iubit niciodată și știi că te iubesc !...

— Nu voi să știu ! Daca aceasta este ce vei să-mi zici, atunci lasă-mă să mă întorc !...

— Poți să mă asculți fără temere... ceea ce voi a-ți spune astă-seară nu se va repeta niciodată... mîne plec și nu ne vom mai vedea... oricare ar fi patima ce ai putut să inspiri sufletului meu, voi găsi puterea de a părăsi această țară...

— Nu este acesta sacrificiul ce îți cer... ar fi puțin... voi să te văz totdauna ca pă un amic... nu mai mult. Iată puterea ce doresc să ai.

— Aceasta este virtutea... nu poci să o am...

— Pentru ce a trebuit să mă iubești ?... viața mea era liniștită, vei să o turburi ! reputațiunea mea era curată, vei să o vestejești ? însuți erai ferice, ai voit să suferi !... iubește-mă ca pă o amică... șezi totdauna cu noi !...

— Ceri lucruri neputincioase !...

— Vai ! o știu foarte bine !... Ieri pentru ce ai fost supărat ? ești poate gelos ? aceasta este o insultă amară pentru mine ; însă cine ți-a dat dreptul să fii gelos ? ți-am dat eu parola mea că te iubesc și-ți voi fi credincioasă ? și atunci ți-am dat în adevăr ocaziunea de a mă bănui ?... ți-am inspirat o patimă ? sînt nefericită pentru aceasta !... dar nu se poate oare să faci totul spre a o stinge ?... pentru ce nu ai iubit o altă femeie ?... o femeie ce ar fi putut să te iubescă ?... eu, numai eu sînt în lume ?... îmi zici că nu este femeie mai perfectă decît mine, nu este suflet mai sublim decît al meu, zici că fără mine nu mai poți trăi, toate acestea sînt visele unei imaginațiuni aprinse ; mîne se vor stinge, mîne vei roși poate că ai avut asemenea vise !... strînge-ți toate puterile asupră-ți !... gîndește-te că sînt femeie, că eu însumi poci să slăbesc, să caz ; gîndește-te că poți să mă pierzi, să mă sacrifici... ai milă de ceea ce iubești !

— Elena mea ! striga Alexandru. Este tîrziu !

— Tîrziu ?... ei, bine ! atunci pleacă mîne, pleacă îndată, nu te mai înturna... și îți voi dovedi eu, o slabă femeie, că voi avea puterea de a suferi, de a mă consuma, de a muri !...

— Ce zici ? strigă Alexandru. Elena mea ! dulcea mea frumoasă !... o, repetă aceste vorbe ! bine am auzit ?... mă iubești ?...

— Te iubesc ca să mor ! răspunse Elena.

— O, suflet dulce și sublim !... ce vorbe ai pronunțat ! Ele răsună în urechile mele ca concertele îngerilor !... curgeți, ore de fericire !... a trebuit dar să fiu ferice în această vieață !... dulce este fericirea !... acum îmi place să trăiesc !... viața, nu este nimic mai dulce decît viața !... Spune-mi încă o dată că mă iubești ! dar teme-te de a o

spune prea dulce, căci poate să mor de fericire, sau, mai bine, fă asfel ca să mor pînă ce minutele de fericire nu se opresc în cursul lor : căci mîne poate... dar pentru ce ne vom gîndi încă la suferinți ?

Elena se uita la Alexandru cu admirațiune. Vorbile lui îi făcea plăcere și totdeodată o înspăimîntau. Ea însuși niciodată nu iubise. Inima ei se deschise și amorul său arzător se răvărsa ca un torent ce, constrîns în sînul stîncilor, află pînă la sfîrșit o ieșire.

— Mă desprețuiești poate, Alexandre, zise ea, oh ! spune că nu este așa !... tu mă scuzi că am avut această slăbiciune ?... spune-mi că nu am iubit niciodată, că sînt tînără, că am dreptate să te iubesc ; născocește, minte, daca va trebui, ca să-mi dai cuvinte că poci să te iubesc, căci, vezi tu, încep a crede că sînt o femeie criminală !

— Elena mea ! dară ai avut dreptate să mă iubești !... criminală zici tu ? pentru ce ?... nu, sufletul meu, ești divină !... lumea ar trebui să ți se închine.

— Ce-mi pasă lumea ! zise ea. Tu... mă respecți ?

— Te respect și te ador ! zise Alexandru... nu știi, sufletul meu, că eram certat cu această lume și tu ești cauza de m-am împăcat ?... o lume ce are în sînul ei o ființă atît de frumoasă, poți să nu o iubești ?...

— Dar cînd această ființă este slabă ? ca mine ?

— De unde ați luat că trebuie a desprețui pe cei ce ne iubesc ?... cine cutează să facă această lege contra legilor naturii ?... acolo unde această temere ar avea cuvînt să existe, acolo, sufletul meu, nu este amorul cel sincer, cel răspectuos.

— Spune-mi încă aceasta... voi ca amorul tău să fie sincer și respectuos !... oh ! sînt exigintă... voi să mă iubești cum nimeni încă nu a iubit... cum devotul iubește pe Dumnezeu... voi să uiți cerul și pămîntul pentru mine... să te uiți pe tine însuți...

Alexandru era transportat de fericire ; ei ședea pe o bancă, el îi luase o mînă și o strîngea cînd pe inima lui, cînd pe buzele lui înflăcărate. Vîntul dulce sufla și răcorea fruntea sa arzîndă. Natura ea însuși părea că se află în momente de voluptate.

— Oare cugetat-ai încă la mine de cînd te-am văzut ?... asta să fie grija ta !... privește-mă !... cît ești de

frumoasă ! cît ești de poetică !... Daca vreodată sufletul lui Dumnezeu ar lua o formă de argil, ca să se arate oamenilor, ar lua forma ta, Elena ! sufletul tău este un parfum ce ne îmbată de fericire ! cugetările tele sînt suave ca visele fecioarelor ; sintimentele tele sînt calde ca razele soarelui de mai !... o, lasă-mă a mă îmbăta de amorul tău !... natura ea însuși iubește, ea pare că ne privește și ne zice, grăbiți-vă, iubiți ! căci mîne poate nu veți mai fi !... varsă sufletul tău în sufletul meu !... cine poate să mă despartă de ceea ce iubesc ? cine poate despărți buzele înflăcărate ale călătorului arse de friguri de apele reci ale fîntînilor ?...

— Alexandru !... mă sperii !...

— Omul nu trăiește decît în timpul cît a iubit... daca ar trebui a ne deștepta din acest vis dulce vreodată, facă cerul să ne deșteptăm numai spre a coborî în mormînt !... lasă-mă să sorb parfumul desfătător al suflărei tele ! lasă-mă să mă îmbăt de sărutările tele !...

Cerul și pămîntul păreau că se confundă ; buzele celor doi amanți se întîlniră într-o sărutare voluptoasă, senzațiune cerească !...

— Alexandre ! zise Elena. Să plecăm de aici... oaspeții ne așteaptă...

— Să plecăm, zise Alexandru.

Plecară către casă.

Aceea fusese o noapte dulce pentru Alexandru. Era iubit de singura femeie ce era în lume, dupe gîndul său. El adormi legănat de iluziuni de fericire. Elena însă trecu toată noaptea în rugăciune. Ea se ruga ca să se stingă în inima ei amorul ce o coprinsese, sau să i se dea puteri de a rămînea curată. O idee o consola. Spera că Alexandru o să plece și asfel va evita orice pericol.

Cele dintîi raze ale soarelui găsiră pe Alexandru în grădină. „Aici, zise el, arătînd o canapea de lemn, buzele ei mi-au zis că mă iubește ! aici i-am dat întîia sărutare !... vai ! această sărutare va fi oare cea dintîi și cea după urmă ?... ce crudă ar fi fericirea daca ar fi atît de scurtă !..."

El se duse în chiosc. Acolo găsi pe Caterina.

— Ești bine ? îl întrebă ea.

— Sînt fericit, îi răspunse el.

— Ferice ?... gîndește-te bine la ceea ce zici !... fericirea este o pasere care se pune numai pe arbori verzi și înfloriți... nu ai aceste cualități !...

— Cum ?

— Cu caracterul ce ai ?... este cu neputință să fii fericit !...

— Mă sperii !...

— Ești schimbător ; fantasc ; vizionar !... mîne te voi vedea iară plecînd ! ori vei rămînea aici ca să turburi pe biata Elena ce-ți poartă amicia de soră...

Aceste vorbe îl încredințară că amica Elenei știe că el o iubește.

Elena veni aici. Ea întinse mîna lui Alexandru și sărută pe Caterina.

— Bărbată-meu îmi scrie, zise ea, daca veți voi să mergem la Telega să vizităm ocnele.

— Eu merg, zise Caterina.

— Tu ?... bine ! dar nu este destul... trebuie să mergem toți ca să poci merge și eu... Să consultăm pe ceialți !... Vii ? întrebă ea pe Alexandru... Caută să vii... alfel voi fi nefericită acolo !...

— Viu, răspunse el.

O CĂLĂTORIE SPRE MUNȚI

Această idee se priimi de toată lumea. Se prepararā două trăsuri pentru dame. Zoe se puse într-o trăsură cu principesa și cu Ranu, în cealaltă trăsură se urcă Elena cu Caterina. Alexandru și cu Georges să puseră pe capra caleștei. Dupe două ore de cale, trăsurile intrară în Cîmpina, de aici luară o direcțiune către Brebul. Ajunseră în fine la Telega către miazăzi.

— Nu ai mai făcut nimic ? întrebă Zoe pe Ranu.

— De ieri fuge de mine... mi-a fost peste putință să o mai întîlnesc singură !

— Trebuie să o întîlnești... în această călătorie va fi mai lesne decît acasă... trebuie să te grăbești... timpul trece și planurile mele pot să cază...

— Astăzi voi mai încerca.

— Oare acest Alexandru Elescu nu-i face curte ? întrebă principesa. Curios om ! el nu vorbește cu noi ! păcat că natura i-a fost părtinitoare !... este sălbatec !... ni se pare că este și mîndru... dar defectul cel mai mare ce are este simpatia lui pentru ideile și oamenii noi ! ce boală !...

— Boală ! ai dreptate, zise Zoe, este o boală, nu vezi că din această cauză toate lucrurile se paralizează ?... însă nu este vina lor !... cauza răului este... dar pentru ce voi mai spune ?... cu femeile se guvernă un stat ; amar acelor domnitori cari nu vor voi să înțeleagă această maximă !... damele sunt neîngrijite ! Daca bărbată-meu se alegea domn, lucrurile erau să ia alt curs.

— Dar bărbată-meu ? era mai sigur, daca revoluționarii nu făceau cu poporul presiune asupra Camerii.

— Bărbată-meu era și mai sigur ! este mai cunoscut în țară...

— Decît bărbată-meu ? întrebă principesa.

— Mai popular... apoi are și experință de lucruri.

Ele se uitară una la alta și începură a rîde.

— Să lăsăm gluma, principesă, bărbată-meu era pentru Bibescu.

— Vorbă !... Cînd am auzit că la 24 genarie s-a ales domnul Moldaviei, îți mărturisesc că atît m-am mîniat pe *baba-rada* mea, încît, perzînd toată răbdarea, i-am dat patru palme și l-am scuipat. Aceste căzături cred că ne sacrificăm a trăi cu dînșii pentru ochii lor ! Eu, cînd oi perde speranța de domnie, îl gonesc !... această speranță este tot ce poate să ne dea, alfel, ce așteptăm de la niște ființe ce nu mai sunt nici oameni !... te încredințez că atunci am făcut și alte sacrifice : mi-am lăsat amantul meu, tot cu gîndul că mă voi face doamnă, rîdeam de mine însumi văzîndu-mă silită să cochetez cu căzătura mea de bărbat.

— Nu este frumos bărbată-tău, ai dreptate, zise principesa.

— Poate să se ia de mînă cu al tău, răspunse Zoe.

— Nu zic alfel...

— Vorbeai de Alexandru ?... ar face un amant frumos.

— Este prea simtimîntal... nu-mi plac acei oameni.

— Eu am un capriciu...

— Nu crez să reușești.

— Strică să încerc ?

— Încearcă... Eu voi încerca lîngă Georges.

Asfel erau vorbele ce își schimbau aceste două femei. Nu este nimic exagerat : această școală de corupțiune există încă. Se personifică în cîteva dame care, nu numai sunt priimite în societate, lăsate cu femeile tinere, curate, inocente. Dar sunt văzute cu distincțiune ; înconjurate de respect, de laude de toate familiile ce lumea respectă. Viciul este nobilat, grație societății ! Cu aceste triste datine, virtuțile caută să lase locul lor viciurilor și să se ascunză cu rușine. Oare societatea ce toleră această datină, ba încă o-ncuragează, îi dă prestigiul tonului bun, parfumul romanului, nu este o complicie cu cei ce profesă aceste principii perzătoare ? nu este din parte-i cel puțin o slăbiciune criminală ? legături de rudenie, pe de o parte, prestigiul ce dă o mare avere, pe de alta, înrîură asupra societății privată de principii de moralitate și dau naștere acestui fenomen monstruos.

Călătorii noștri ajunseră la Telega, unde găsiră pe postelnicul. Ei se deciseră să se coboare în ocne. Mai nainte, aceste mine de sare prezintau un aspect înspăimîntător : mîna omului, sclavă a experienței practice, săpa un puț în tărîmul sub care se dovedea mina de sare. Din fundul acestui puț urma cu săpătura în toate simțurile, dar totdauna coborîndu-se pînă ajungea la o lărgime și adîncime straordinare, pe gura ocnei cobora cu o funie și pe scripete o roată pe care se așeza un om. Asfel se practica întrarea ciocănașilor în ocnă. Condamnații erau datori să lucreze în fundul acestui abis ziua ; noaptea îi scotea. Erau însă o categorie de acești oameni care nu ieșeau niciodată de aici, unii iar care se aruncau în ocnele părăsite. De cîțiva ani minile se făcură pe un sistem european, astăzi este o scară pe care însuși damele pot să coboare cu înlesnire, grație domnului Știrbei ! însă cel mai mare avantagiu este că a scăpat de inundațiuni la care mina era supusă înainte.

Damele noastre fură întîmpinate de inginerul Cheracioni, căruia țara este datoare reforma salutară. Le întrebă daca doresc să între în mină, principesa și Zoe

refuzară : ceialți exprimară dorința a intra. Atunci toți luară cîte o lumină în mînă și se puseră a coborî scările.

Ranu urmă îndată după Elena. El profită de ocaziunea ce i se prezintă ca să repete declarațiunea sa amoroasă. O declarațiune de amor, coborînd în ocnă, este ceva original !

— Doamna mea ! De ieri fugi de mine !... este oare atît de urîtă fapta mea, ca să mă lipsesc de fericirea de a-ți vorbi ?...

— Fapta d-le este pardonabilă... atît numai că trebuie să se îndrepteze la altă persoană.

— O, Dumnezeule !... așadar este zis... toată viața mea trebuie să sufer !...

„Sărmanul om ! zise Elena, îmi inspiră dezgust și dispreț !... către acestea el șade încă printre noi și patima sa, mincinoasă sau reală, devine mai tare... mi-e teamă de vreun scandal..."

Asfel cugeta Elena.

Ranu, ce nu simțea nimic, ce juca o rolă din ordinul stăpînă-sii, o rolă cu care începuse a se osteni, nu mai zise nimic. El începuse a stima și respecta pe Elena, și se simțea pornit mai mult în favoarea Elenei decît a Zoei.

„Știu bine, își zicea el, care este rola mea : să fac să mă iubească această femeie. Dar pentru ce ? care este interesul stăpînă-mii ?... Îmi vine a crede că Zoe va să facă un rău acestii femei și se servă de mine, și ce rău ? poate ca să o piarză daca ea s-ar înamora de mine ! nu aș face mai bine să o las în pace și să-i raport ei că nu poci nimic ?..."

Iată cum se gîndea Ranu.

Călătorii noștri ajunseră în fundul minei, vizitară toate căile, văzură condamnații, vorbiră cu dînșii. Aflară că ei era ținuți în heară, și noaptea, cînd îi scoteau și îi băgau în închisoare, îi puneau cu cîte un picior la un butuc mare. Toate aceste tratări barbare pentru că nu avea mijloace a clădi închisori solide. Ei aflară încă că bătaia nu se desființase, fonctionarii prinși cu abuzuri și dați în judecată de un minister erau reintegrați de mi-

nisterul ce venea în urmă, și reîncepuseră a abuza. Aceasta făcu să se mire damele.

Nu este nimic de mirat. Se vindecă anevoiă o boală ce intră și se răspîndește în toată întinderea unui corp. Acest rău nu există în cîțiva indivizi, ci mai în societatea întreagă. Era încă mijloc de vindecare daca regimul nou ar fi adus stabilitatea lucrurilor în țară ; daca un minister, sigur că are să rămîie mult timp, capabil către acestea, integru, enimic al nedreptății și înainte de toate puțin păsător de opiniunele politice ale partidelor de putere, ar fi pus interesele generale mai pe sus de interesele de partidă. Stabilitatea fuse lovită de la începutul noului regim ; Adunarea, compusă în maioritate de oameni ce dau preferință ideilor și oamenilor vechi, nu suferi nici un minister. De două ori fuse închisă pentru că ceruse căderea ministerelor ; de două ori alegătorii trimiseră pe aceiași deputați, ministerele se schimbară încă. Dar aceste schimbări de ministere au fost fatale. Pe de o parte Adunarea se juca cu ministerele, nu făcea nici o lucrare, și aceasta sistematicește ; pe de altă parte, ministerele, ocupate de politică, lăsau la o parte orice lucrare de administrațiune. Abia unele începeau o serie de lucrări, și Adunarea le da vot de neîncredere, ele lăsau locul altora, care veneau să strice tot ce ele făcuseră : să schimbe fonctionarii publici bănuiți că sunt de ideile ministrilor precedenți și să puie alții de ideile lor. Sub acest raport ministerul nu se mai uita care erau capacitatea, integritatea, moralitatea oamenilor ! Erau nedemni, hrăpitori, dați în judecată, condamnați, puțin le păsa, numai să fi avut o coloare politică a lor, erau numiți sau păstrați în foncțiunilor lor. Erau capabili, integri, dar daca nu erau de coloarea lor, se alungau. Ministerile se schimbau de șase ori pe an, prin urmare de atîtea ori pe an țara căta să se zguduie pînă în fundamentele sale : răul vine din bazele legii electorale a Convențiunei ce dară numai proprietarilor drepturi electorale. Convențiunea desființează privilegele proprietarilor și chemă iară pe proprietari ca să execute această sentință ; acestia, necutezînd să înființeze privilegele lor, nici să le reintegreze, preferară să

se tîrască lucrurile, ca să paralizeze totul. Să piară stabilitatea, siguranța, creditul.

Călătorii ieșiră din ocnă, făcură cîteva vizite la damele foncționarilor, unde nu auziră decît nemulțumiri și critici asupra puterii executive. Elena urmă pe bărbată-său la o parte și îi zise :

— Aș vrea să vedem mănăstirile, pînă la Sinaia.

— De ce nu ?... Eu nu poci să vă însoțesc, dar voi mergeți ! pe această cale sînt Brebul, Poiana, Lespezile, Sinaia, dormiți la Brebu, mîine veți fi la Poiana, Lespezi... veți trece noaptea la Sinaia.

Elena comunică această idee celoralți călători, care priimiră bucuros. Ei plecară de aici printre dealuri și văi verzi și pădurate, pozițiuni desfătătoare, de care ochii se răpesc și nu se mai satură !... După cîtva timp ajunseră la Brebu, această mănăstire este așezată pe o masă de pămînt șeț — ce se întinde de la malul patului Doftanii pînă la poalele unor munți spre răsărit, această masă ea însuși se afla la o înălțime de 150 picioare de la fața apei. Mănăstirea odihnește spre nordul mesei de pămînt lîngă mal ; de aici se face o vale, apoi încep alte dealuri ; în această vale, la spatele mănăstirii, este un lac foarte adînc, ce seamănă să fi fost în vechime o mină de sare : apa este sărată. Această monastire este fondată de Matei Basarab. Aici doamna Elena, femeia sa, cată adăpostire în timpul răsbelului lui Matei cu Vasile Lupul al Moldaviei. Mănăstirea este a statului și depîndă de Eforia spitalelor.

Călătorii nostri aflară aici ospitalitate plăcută. Egumenul era un om cu spirit. În anul 1848 luase parte la mișcarea revoluționară. Se exilase în țări streine mai mulți ani. Întorcîndu-se, priimise această mănăstire de la guvernul de atunci.

Casa era aceea din timpul lui Matei, dar reparată cu un singur rînd, dar mare și spațioasă, cu o galerie lungă, lată și coperită cu coperemîntul general al edificiului. Ea ținea locul între o serie de camere și pilastri de calchiar din fața casii, despre curte.

Egumenul le dete o masă princiară ; în timpul mesei fiecare făcea observațiunile ce-i plăcea în socoteala monastirei și a bătrînului egumen.

— Știți că acest om este din cei cu revoluțiunea de la 1848 ? zice Georges, în limba franceză, ca să nu înțeleagă egumenul.

— Revoluționar !... strigă principesa, o, Dumnezeule ! pentru ce m-ați adus aici ! nu poci să sufăr vederea acestor revoluționari !... este în stare să învenineze bucatele... mi-e frică !...

— Și nu numai atît, zise Alexandru, dar pe cînd se afla exilat în Transilvania, în timpul resbelului ruso-maghiar, el luă parte cu ungurii...

— Ce grozăvie ! strigă Zoe.

— Prinse trei robi, trei ofițeri ruși tineri, frumoși, bogați... Știți ce le-a făcut ? zise Alexandru.

— I-a pus în țeapă, apoi le-a scos căpățînele și a făcut cupe din care bea vinul — vreți să le vedeți ?...

Principesa scoase un țipăt și înclină capul pe pept, ca cînd ar fi voit să arate că o să leșine. Georges profită de această întîmplare și-i aruncă un pahar de apă în față. Ea reveni în sine.

— Să plecăm ! să plecăm de aici !... strigă ea. Sîntem în mîna căpcăunilor !... aceste bucate or fi de carne de om !...

— N-ai așteptat să isprăvesc ! zise Alexandru ; nu este cum a zis Georges. După ce primi pe acei trei ofițeri, le dete vestminte unguresți și un om care îi conduse noaptea la marginea țării și acolo îi dete în mîna rușilor !...

— Da ?!... strigă principesa.

— Poți să-l întrebi.

— Este cu putință !... dar atunci este un om cu inimă... și eu, care îl credeam un ucigător !... Dar ce păcat !... este revoluționar !...

— Știi un lucru ? zise Georges lui Alexandru.

— Ce este ?

— Principesa iubește vinul... vinul călugărului este trădător — hai să o îmbătăm !

— Ce idee !... o lașitate !

— Aceasta o face ea singură la București.

— Ce dezgust !... fă !... dar să nu știe nici Elena, nici Caterina.

— Lasă-te pe mine !...

Georges șopti egumenului cîteva vorbe la ureche.

După cîteva minute, zise :

— Nu știu daca doamnele nu vor voi să guste o tămîioasă dulce ce se află în mănăstire de treizeci de ani.

— Se poate ? zice principesa.

Egumenul dete ordin să aducă două butelii de tămîioasă. Vărsă el singur în paharele damelor. Elena și Caterina nu voiră să bea. Principesa și Zoe băură.

Principesa se plecă la urechile Zoii.

— *In vinum veritas !* * nu putem să-i îndemnăm a bea ? poate vom afla ce simt pentru noi !

— Mi-e teamă, căci cată să bem înșine noi !

— Să ne prefacem, zice ea.

— În sănătatea societății de față ! zise principesa.

Zoe, Alexandru, Georges, egumenul îi răspunseră. Ele gustară, găsiră vinul delicios și cu încetul deșertară paharele. Zoe ridică și ea un toast care avu aceeași soartă, veni rîndul lui Alexandru, al treilea pahar fusese destul ca să facă să se turbure spiritele acestor două dame, aveau o mare plăcere de vorbă. Lăsară vălul de pudoare ce șade atît de bine femeilor binecrescute, vorbiră despre multe lucruri cu o neîngrijire care făcu să roșască Elena și Caterina. Cele dintîi obiecte ce se prezintară în imaginațiunea lor fură amanții lor. Elena protestă că o doare capul și se sculă de la masă ; Caterina o urmă.

— Bine au făcut că s-au dus ! zise principesa lui Georges.

— Ești tot pe gînduri ? întrebă Zoe pe Alexandru. Daca aș avea un amant atît de trist, aș muri !...

— Ai unul ?

— Am avut... cine nu are unul ?

— Ai dreptate !... dar acum ?...

— Acum ?... nu poci să am, daca nu poci să fiu iubită de cel ce iubesc !

— Iubești pe cineva care nu te iubește ?

— Poate... dar îți voi spune aceasta mai tîrziu...

— Mai tîrziu ?... și pentru ce nu acuma ?... o să trăim pînă atunci...

— Tot ce-ți poci spune este că e frumos... dar... melancolic !

* Personajul rostește eronat dictonul latin : *In vino veritas* (n.e.).

— Of !...

— Și că aș fi cea mai ferice din lume cînd aș avea numai speranța că voi fi iubită !...

Alexandru înțelese simțul vorbelor ei. „Această femeie, își zise el, este o Mesalină." El se roșise și pusese capul în taler.

— Georges ! zise principesa, nu-mi faci niciodată complimente... și cu toate acestea sunt încă tînără și frumoasă !... în adevăr voi nu știți să iubiți !... ce diferență din voi și ofițerii ruși !... ce oameni galanți !...

— Nu crede că sîntem fără inimă !

— Și ce ne este de folos inima, daca nu se exprimă ?...

— Ai un amant...

— Nu-mi mai vorbi... nu l-am iubit, apoi a plecat la băi... am cheltuit mulțime de bani cu dînsul...

— Ah ! Era ostenit !... zise Georges.

— Ești un impertinent ! zise principesa rîzînd ; dar îți iert pentru că ai fost profet... S-a dus la băi...

— Dar principele Iordache nu bănuia ?

— Ce-mi pasă ? nu poate să zică nimic, am cuvintele mele !...

— Mi-e frică să nu fiu silit a-i urma !

Principesa îl lovi cu degetele peste gură.

— Nu lua în rău !

Caterina apăru acolo.

— Ce, mai ședeți la masă ?... le zise ea, să mergem la lac... Apoi, apropiindu-se de Elescu îi zise : Elena te cheamă...

Alexandru se scoală și se depărtează cu Caterina.

Zoe ce se aștepta la o declarațiune poate, văzînd că Elescu o părăsește cu atîta indiferință, se mînie.

— Oh ! această femeie !... o voi găsi totdauna în calea mea !

— Ce faci acolo ? întrebă Elena pe Alexandru, și ce sunt aceste femei nerușinate ?

— Le-am cunoscut în casa d-le, răspunse Alexandru cu răceală.

— Ai dreptate, zise Elena.

Dar vorbele lui Alexandru îi făcură rău, ochii ei se împlură de lacrămi...

— Ce vei ?... asta este societatea... cu poci scăpa nici chiar în singurătate.

Mai mulți țărani și țărance veniră la mănăstire, fiind în acea zi hramul bisericei. Egumenul dase ordin a se pune masă lungă în curte, la care țăranii erau chemați să mănînce. Elena văzu printre fetele de țărani una care se distingea prin grațiile sale, curățenia costumului. O cheamă. Ea se urcă în casă și intră la Elena însoțită de maică-sa. Era frumoasă în costumul său, cămașa de pînză albă era cusută la mîneci cu mătăsuri de colori diferite și cu fluturi ; mînecile încă erau brodate, sînul cămășii, înecat de fluturi, se crăpa pe un sîn alb ca ninsoarea, mijlocul era încins într-un brîu roșu de lînă încărcat de fluturi, peste cămașe purta de la brîu în jos o fustă de borangic creț. Părul împletit în două coade pe spate foarte jos ; peste cap prinsese un văl sau maramă de o stofă albă și fină prinsă în două ace asfel încît plutea pe deasupra părului. Caterina, îndată ce o văzu, alergă la dînsa și o sărută.

Ea își pusese mîna la gură și nu știa ce are să zică.

— Cum te cheamă ? o întrebă Elena.

— Maria, răspunse ea, această femeie este mumă-mea...

— De cîți ani ești ?

— De șaisprezece.

— Ai tată ?

— Am.

— Ești frumoasă, fetiță, și rog pe Dumnezeu să te facă să fii fericită !...

— Fericită !... zise ea, și lăsă ochii în jos.

— Nu este fericită, sărmana !... zise maică-sa cu ochii plini de lacrimi.

— Pentru ce ? spuneți-mi !... nu vă feriți...

Bătrîna luă vorba și zise :

— Bărbatu-meu va să o mărite dupe un român cu avere... dar nu e dupe gustul ei... ce să zic ! Ei îi place altul... acela e sărac... Dar poți să faci pe Petre să iasă din gîndul lui ? peste zece zile o să facă nunta... a slăbit biata fată de-abia o cunosc eu, muma ei !

Fata își ascunse fața în mîini.

— Pretutindeni, în toate clasele, omul este acelaşi, zise Elena — poziţiunea fetei seamănă cu a ei, ea asemenea trebui să se încline înaintea voinţei unui părinte crud şi să ia un om care nu-l iubea. Cîte suvenire plăcute şi triste nu i se prezintă, inima ei era atinsă.

— Şi unde este cel iubit şi sărac ? întrebă Elena.

— Umblă ca un nebun ! zise bătrîna, va să intre în oaste...

— Ce avere are ginerele ?

— Patru boi, două vaci şi patru sute lei.

— Ei, bine !... acela pe care Maria iubeşte este mai bogat : are şease boi, două vaci.

— Şi trei mii de lei !... urmă Alexandru.

— Mulţumim pentru dînsa ! zise Elena lui Alexandru.

Bătrîna nu înţelegea şi zise :

— Ba nu are nimic, săracul !...

— Îi dăm noi !răspunse Elena. Să cheme aici pe bărbată-tău.

Acesta se afla prin curte. Veni îndată.

— Daca băiatul ce e drag Mariii ar avea şase boi, trei vaci şi trei mii de lei, i-ai da pe fie-ta ? îl întrebă Elena.

— I-aş da-o, răspunse bătrînul, că şi mie îmi place mai mult el decît celalt... dar e sărac.

— Nu e sărac... El are stare... i-o dăm noi. Mîne să veniţi să luaţi vitele şi banii de la părintele egumen şi duminică să faceţi nunta.

Amîndoi bătrînii rămaseră muţi ; fata se aruncă la picioarele Elenei. Aceasta o sculă şi o sărută pe frunte.

— Acum nu vei mai fi nefericită... îi zise ea.

Ţăranii ieşiră dupe ce mulţumiră în felul lor.

— Voi să-i cunun ! zise Elena.

— Minunată idee ! zise Caterina. La Făneşti, duminică...

— Iată o nuntă ! zise Alexandru, ai mîna bună, însoară-mă şi pe mine !

— Pe d-ta ? nu ! zise Elena cu vocea jumătate, vei face pe nevastă nefericită !

— Ca să fie aceasta, ar trebui să o iubesc cu adoraţiune, cu nebunie !...

— Să iubeşti ?... credeţi că daca iubiţi o femeie cu patimă, aveţi dreptul să o faceţi nenorocită ?... Să o în-

sultați printr-o gelozie nebună ? să turburați sufletul ei prin capricii, atunci cînd viața i se pare mai dulce ?

— Doamne !... cît de egoiști sunt bărbații !... zise Caterina.

— Ce căutau țăranii aceia aici ? întrebă principesa ce intră atunci cu Zoe și cu Georges.

— Of !... au lăsat după dînșii miros de mojici !... zise Zoe.

— Elena îi face haz... aceste ființe ce mănîncă mămăligă ! zice principesa.

— Ce gust !... ființe care n-au decît figura omenească, mai zise Zoe.

— Dar care au figure naturale, fragete, rumene... zise Elescu. Să fi văzut o fetiță adineaori !...

— Lasă-mă cu mojicii ! De cînd cu regimul de libertate, s-au obrăznicit și ei ! nu poți să-i mai iei la lucru fără să le mai plătești... și daca pui să-i bată, se laudă că o să se plîngă la cîrmuire !...

— Ce fel ? întrebă Alexandru, țăranii pe moșiile d-le nu sunt bine tratați ?

— Și ce vor mai bine ? niște vite !... Eu o să-i gonesc pe toți după moșie !... Sînt revoluționari.

— E trist ,e crud, e barbar ceea ce spui, doamnă ! zise Elescu. Ce fel ? este o țară în lume unde țăranii sînt rău tratați și unde cei ce caută să-i protege trec de oameni revoluționari, criminali ; și această țară este țara românească, ce are o constituțiune bazată pe principii de libertate, egalitate, umanitate !... și românii se mai zic încă o națiune liberă ; și Europa nu tremură în fața cu acest spectacol de barbarie !... românii pentru români sunt mai cruzi decît turcii, decît rușii, decît austriacii !... Iată nenorocirea acestei națiuni !

— Ce națiune ? zise principesa, nu este națiune română !...

— Doriți a vă preumbla cu luntrele pe lac ? întrebă egumenul.

Se sculară, ieșiră și purceseră către lac printr-o grădină. Două luntri îi priimi pe toți. Ei se puseră în luntri asfel cum erau în trăsuri.

— Unde ești ? întrebă Zoe pe Ranu cînd plecă luntrele.

— Lucrul merge bine acum, răspunse acesta, nici mă aşteptam...

— Bravo ! răspunseră ele.

— Mi-a dat mîna şi am sărutat-o de o sută de ori...

— Foarte bine ! zise Zoe.

— Eram sigură ! zise principesa.

— Mi-a zis să fiu discret, mai zise Ranu, căci de nu, va muri !...

— Merge bine ! înainte... zise Zoe.

Luntrele se preumblară pe lac... Soarele era aproape de culcare ; umbra şi răcoarea se răvărsa în aer, mulţime de femei, ce albeau pînzele pe malul lacului, acum le strîngeau şi se înturnau acasă cu trumbele pe cap.

Alexandru începu să cînte o barcarolă, atît de dulce, de suavă, de melancolică, cît atinse toate inimile.

BARCAROLĂ

Colo unde se înclină
Salcia pe un mormînt,
În a stelelor lumină,
Legănată lin de vînt ;

Unde-n serile-ntristate
Se aude-un dulce val,
Suspinînd cu voluptate,
Sub umbrosul, negru mal ;

Du-mă, du-mă, lopătare,
Fie noaptea cît de rea.
Acolo, în întristare,
Zace moartă dulcea mea.

Această barcarolă pătrunse inima Elenei. Ea simţea o presiune dulce şi dureroasă asupra spiritului ei. Era poate un presimţimînt de dureri ce o aşteptau în viaţă ? era regretul dulce al fericirilor ce nu putuse să guste ?... umbra ascunse ochilor streini lacrimile sale ce îi înrouă faţa.

— Nu mai cînta, zise ea lui Elescu, cînți așa de falș astăzi !...

— Ce e acest capriciu, Eleno ? o întrebă Caterina.

— Am un presimțimînt, Caterino, că voi muri în curînd...

— Iar cu idei triste ?...

— Niciodată n-am fost mai neodihnită ca astă-seară...

În acel timp bărcile se înturnau la malul de la care plecaseră, în barca ceaaltă Zoe zise principesei încet :

— Alexandru, daca nu mă înșel, moare de amor după Elena, voi să-i spui că Elena are un presimtiment pentru Ranu.

— Bine, răspunse aceasta.

Călătorii se urcară pe mal și purceseră către casă. Zoe ceru brațul lui Elescu ; acesta îl oferi.

— Ei, bine ! amabilul și înfocatul meu adversar politic ! Îmi pare rău de un lucru !...

— De ce lucru ?... întrebă Alexandru.

— Vă pierdeți timpul cu politica... pe cînd alții îl întrebuințează atît de bine !...

— Mi-ai făcut reputațiune de om care se ocupă de politică : este nemeritată. Cît pentru timp, fiecare îl risipește cum îi place...

Ei ajunseră atunci.

După o oră, un serv veni și zise lui Alexandru că îl invită d-na Zoe în camera sa. Alexandru avea un defect ce îl făcea nefericit, era bănuitor ; acest defect la un om ce iubește cu patimă este o adevărată cauză de amărăciuni pentru el și pentru cei ce el iubește. Vorbele Zoei el nu le uitase. Ele îl făcuseră a bănui că Zoe are să-i spuie aceea ce el ardea și tremura să afle. Astfel nu întîrzie de a se duce la chemarea ce-i făcu Zoe. Inima lui palpita ca-naintea unui mare pericol.

„Ce poate să-mi spuie ea în secret ? se întreba el. Eu îmi pierz timpul, pe cînd alții îl întrebuințează atît de bine !... mi-a zis ea ! mă perz... nu înțeleg... sau mai bine nu cutez a bănui..."

În fine intră la Zoe, el află aici pe principesa. Mai multe lumînări ardeau pe două mese.

— Ei, bine !... zise Zoe. Ranu face minuni pe unde ajunge !... iubește și este iubit... ghicește de cine ?

— Nu-l mai turbura, zise principesa, de o persoană care nu-l interesează... Spune-i.

— De Elena, zise Zoe.

Ele se uitară în fața lui Alexandru doară vor descoperi vreo turburare care i-ar trăda secretul său. Alexandru rămase rece, indiferinte, nemișcat...

— Aceste lucruri nu sunt noi pe pămînt... Către acestea Ranu este demn a fi pizmuit : a fi iubit de o femeie atît de perfectă este una din plăcerile ce soarta păstrează favoriților săi.

— Nu este așa ?

— Dar să credem pe Ranu ? întrebă principesa. Sunt oameni cărora le place să se laude chiar daca ar compromite o femeie !...

— Aceasta îl privește pe dînsul, zise Zoe.

— Lăsați pe zeul amorului să împarță răsfățările cele dulci amanților, zise Alexandru, astăzi ai vorbit atît de rău de țărani !...

— Politică ?... nu voi să mai vorbesc ! răspunse Zoe.

— Atunci vă doresc noapte bună ! osteneala zilei mă abate... țărîna cea slabă mărturisește că are nevoie de repaos.

— Ei, bine ? zise Zoe după ce ieși Elescu.

— Ei, bine ! răspunse principesa.

— Această știre nu l-a turburat întru nimic !...

— A fost o supozițiune.

— Suntem învinse oricum ar fi.

— Țiganca nu are să vie la Fănești ?

— În opt zile.

Alexandru ieși.

„Ranu a zis aceasta el însuși !... Dumnezeule ! oare să fie așa ? își zise el. Aceste femei ce interes au să mință ?... Să-l întreb... și pentru ce ? el va spune din contra... este natural : nu mă cunoaște îndestul... Astăzi ea îi aruncă o căutătură plină de patimă... la masă mînele ei căutau a se atinge de mîna lui... pe pahare !... am observat că nu-i mai vorbește, îl budează negreșit... toată ziua Elena era gînditoare !... cîntecul meu pe lac nu i-a făcut nici o plăcere... El însuși stă totdeuna la o parte ; fuge de socie-

tatea noastră... Cîte probabilităţi nu sunt ?... nu mai este o supoziţiune ! ci un adevăr... buzele ei mi-au minţit cînd îmi spuneau că mă iubeşte... Cît trebuie să fie de mizerabil sufletul unei femei ce minte asfel !... E trist a crede că în această lume tot ce se ridică mai pe sus de mulţime prin cualităţi rari a trebuit să ne vestejască frăgezimea inimii noastre !... o, femeie ! tu, ce semeni venită să ştergi cu degetele tale grijile dupe frunţile noastre, a trebuit oare să deminţi cu atîta amărăciune această dulce speranţă ?..."

Asfel cugeta Alexandru, preumblîndu-se prin galerie şi blestemînd pe cele două femei ce îi dară o ştire atît de crudă. „Pentru ce mi-au spus ele aceasta ?... Cu două ore înainte, nimeni nu era mai ferice decît mine, nu cunoşteam nefericirea mea... şi eram mulţumit !..."

Uşa de la camera Elenei se deschise. Elena veni în galerie. Ea văzu pe Alexandru preumblîndu-se gînditor. Luna vărsa valuri de lumină şi-neca această galerie.

— Nu te-ai culcat încă ? întrebă ea.

— Poci dormi ?

— Eşti bolnav ?

— Da... sunt bolnav...

— Ai trebuinţă de îngrijirile noastre...

— Nu ! mulţumim !...

Aceste răspunsuri reci fură atîtea lovituri pe inima acestei femei. Ea înţelese că Alexandru era în unele minute de gelozie. Ar fi preferat să o mustre, să o insulte, decît să-i răspunză cu atîta răceală.

— Iară eşti supărat pe mine ?

— Nu !... pe mine !...

— Ce ai făcut ?

— Am nenorocirea a te vedea, a te iubi, ca să te despreţuiesc...

La această vorbă Elena surîse cu mulţumire.

— Înţeleg... o nouă vijelie... Să fie ! îmi face plăcere... căci dovedeşte că mă iubeşti, Alexandru meu !... fii totdauna gelos, bănuitor, cu această condiţiune !... însă ia seama, aceste excese îţi fac rău !.. iată singurul cuvînt care mă face să sufer cînd te văz gelos... Dar să vedem, spune-mi, de cine eşti gelos, de Ranu, negreşit ?...

— Pentru că ai zis-o singură, fie !

Femeia iartă amantului său aceste excese de gelozie; bărbatului însă nu le iartă; el însuși nu cutează să-i declare gelozia sa, aleargă la o mie de pretexte ca să mustre pe femeie. Un amant merge drept: pune înainte motivul mîniei sale, fapții, nume proprii, nu o menagează întru nimic, devine aspru, barbar, cauza este că bărbatul se mînie în puterea drepturilor conjugale și amantul în puterea drepturilor inimii; la acest din urmă amorul este totdeauna tînăr și pasionat însuși prin natura lui criminală în fața oamenilor.

Elena îi luă mîna.

— Ascultă, Alexandre, îi zise Elena. Îmi pare bine că ai pus acest nume pe tapet.

Alexandru retrase mîna.

— Daca ai putea să înțelegi puterea cu care te despretuiesc, singură te-ai despreţui! îi zise Alexandru.

— Ai dreptate! zise Elena înecată de durere, sunt demnă de dispreț!

Ea simți că se îneacă. Se îndreptă către camera ei, sprijinindu-se cu mînele de perete... odată acolo, căzu pe pat leșinată.

Alexandru se coborî în curtea mănăstirei, fruntea lui ardea; inima îi era plină de mînie. Se înturnă în dreapta și în stînga fără să știe unde îl duc picioarele. Intră în grădină, ia o potecă, înaintează, gîndurile sale îl apăsa; rătăcește asfel pe cîmpii mai multe ore, răcoarea dimineții sufla peste fruntea lui arzîndă, îl răcorea, îl trezește, zorile strălucesc înaintea ochilor seci de lacrimi și pare că comunică frăgezimea lor sufletului său înfocat.

„Unde mă duc? se întrebă el, sunt departe de mănăstire... Ce vor zice cele două dame cînd vor afla că am dispărut?... nu vor da acestei plecări nopturne o explicațiune compromițătoare pentru Elena, după mărturisirea ce ele îmi făcură ieri seară?... am eu dreptul a compromite o femeie? ar fi mai înțelept să mă întorc la mănăstire... mai tîrziu voi părăsi țara.“

Alexandru se înturnă asupra pașilor săi, mînia sa se schimbă în pietate pentru Elena. „Am fost crud! zise el. Să ne închipuim că ceea ce mi-a zis acele două femei despre dînsa este adevărat, ce drept am eu asupră-i ca să o tratez atît de barbar?... Daca această purtare ar

zdrobi această ființă delicată ?... am fost crud, barbar, nebun !... Cine poate să știe daca ea nu a trecut noaptea vărsînd lacrimi ?... Sunt mai mult decît crud : sînt laș !... am insultat-o cu asprime, am lăsat-o leșinînd !... vai ! daca cineva merită a fi disprețuit, sînt eu, numai eu !..."

El se gîndi atunci la delicateța simtimentelor Elenei, la vorbele ei, la suferințele ei, la amorul ce îi exprimase și la chipul cu care el îi răspunse, un rîu de lacrimi cură din ochii săi : ar fi dat viața sa să nu fi făcut cele ce făcuse. „Mă voi arunca la picioarele ei, zise el ; voi zice că eram nebun... Ea e bună... mă va ierta... va uita..."

Gîndind asfel, ajunse la mănăstire. Servii singuri se deșteptară. Tăcerea domnea în casa oaspeților. Cu pasuri ușori intră în camera sa. Acolo își aduce aminte că acea cameră se învecinase cu a Elenei și a Caterinei. O ușe închisă îi despărțea, voia să știe daca Elena doarme ; daca este bolnavă. Se uită prin crăpătura ușei, razele zilei intraseră în camera sa. Elena era pe pat, dormea. Era frumoasă ! Alexandru se liniști. Se aruncă pe pat, nu putu dormi. Se scoală și iese afară.

El întîlni pe egumenul mănăstirei ieșind de la biserică.

— Știi că am promis acei fete de țăran șase boi, trei vaci și trei mii de lei ? Știi încă că i-am zis că le va găsi aici la mănăstire ? te rog, părinte, să priimești acei trei mii lei ! Doamna Elena îți va da astăzi prețul vitelor ; le vei da ginerelui Elenii.

— Dumnezeu să vă dea zile pline de fericire !... zise călugărul.

Alexandru surîse cu durere.

— Nu-mi pari să fii mulțumit ? îl întrebă egumenul.

— În adevăr, părinte...

— Și cu toate acestea toate darurile ce pot face pe un om fericit, le ai !...

Ei auziseră atunci vocea Elenei ce urma pe Caterina în galerie.

Elena căzuse pe pat leșinată. Ea reveni repede, și cea dintîi mișcare ce făcu fuse să știe unde era Alexandru. Se uită în galerie, nu mai era acolo. Se uită pe fereastră și îl văzu depărtîndu-se, apoi dispărînd sub arborii grădinei. Ea tremură de spaimă, crezu că Alexandru se dusese să se arunce în lac, acum uitase durerile ce-i cauzase insulta

lui Alexandru. Ea nu se mai gîndea decît la viața lui. Pe cine va trimete după dînsul ? nu era nimeni, îi veni ideea să se ducă ea singură, apoi, cînd se gîndi la consecuință, tremură.

Trecu dar toată noaptea în cele mai crude suferinți. Despre ziuă, adormi un moment, atunci cînd Alexandru o văzu prin ușă. Zgomotul ce făcu el o deșteptase. Elena atunci sculă pe Caterina, se îmbrăcă și ieși în galerie.

La vocea Elenei, Alexandru congedie pe preot și se urcă în galerie. El merse spre Elena.

— Ah ! zise ea cu bucurie.

Alexandru o salută cu respect.

— O să mă omori ! îi zise Elena.

Alexandru, fără să zică o vorbă, îi luă mîna și o încărcă de sărutări, ochii lui se umplură de lacrămi, și lacrimile, sparte pe fața lui, scăldară mînele delicate ale Elenei.

— Nu-mi face nici o mustrare, zise el, daca poți, plînge-mă, sînt nenorocit !...

Caterina ieși atunci din cameră, fragedă și rîzîndă, ca florile ce răsăriseră în acea dimineață. Ea sărută pe Elena și întinse mîna lui Alexandru.

— Ești palid ! zise ea lui Alexandru.

— Am dormit rău, răspunse el.

În acel moment apăru în capul ușii galeriei Ranu.

— Iată și moldoveanu ! zise Caterina.

— Amantul meu ! zise Elena surîzînd.

Alexandru înțelese intențiunea Elenei, cu toate acestea vorba ce zise ea îi ridică o greutate după inimă.

— Ce grozăvie ! zise Caterina, unde a pescuit Zoe această ființă ?

— Este frumos ! răspunse Elena, aruncînd o căutătură lui Alexandru.

— Tip de lacheu ! zise Caterina, nu știe nici să converseze...

— Nu are nici o educațiune !... Dar are inima foarte tînără ! urmă Elena.

— El ? răspunse Caterina ; nu aș fi crezut !

— Mi-a făcut o declarațiune de amor, mai zise Elena, nu aș putea a mă înamora de un asfel de om !...

Aceste vorbe ametiră pe Alexandru ; nu mai știa ce să gîndească.

Ranu se apropiă de dame ; le salută.

— Nu ne dai mîna ? îl întrebă Elena. De cîteva zile, nu ne mai iubești ?... de cînd ne coboram pe scara ocnei, spre exemplu !

Ranu se roși... Alexandru se întrebă : „Ce va fi aceasta ?“... ideile lui începură a se lumina.

— Ce s-a întîmplat pe scara ocnei ? întrebă Caterina.

— Nimic ! zise Elena... o copilărie, la care sunt sigur că d. Ranu nu se mai gîndește...

— Sunt curioasă să știu, zise Caterina.

— O declarațiune de amor !... locul era rău ales, închipuiește-ți că putea să caz dupe scară !...

— Doamnă ! zise Ranu, vă rog !...

— Vă supără... ce ? nu a fost o glumă ?... și eu și bărbată-meu am luat-o pentru o glumă... bărbată-meu mai ales a rîs atît de mult cînd a auzit...

— A auzit... răspunse Ranu.

— De ce nu ? nu este nici un rău...

— Și damele cele două au rîs ! zise Alexandru, care acum începuse să vază în întunerec.

— Și damele cele două ? întrebă Ranu.

— Care mi-au spus, răspunse Alexandru.

Acum Ranu nu mai înțelegea nimic. Aceste vorbe îl cufundaseră, se retrase cu rușine.

— Ce fel ? Elena, tu faci asfel de romanuri și nu îmi spui ?

— Uitasem, în adevăr.

Caterina se duse în casă să-și aducă lucrul ce luase cu ea.

— Vei să-mi explici ce sunt toate acestea ? zise Alexandru Elenei.

— Lucru foarte simplu : fără nici un motiv, mi-a făcut o declarațiune, pe care am comunicat-o îndată bărbată-meu, și am rîs amîndoi.

— Adevărat ?

— Te îndoiești ?...

— Atunci i-ai spus și ce ți-am zis eu ! și ați rîs poate împreună ?...

— Alexandre ! ești crud !...

Caterina se înturnă cu lucru.

— Nu plecăm ? întrebă ea.

— Să plecăm, zise Elena. De aici la Poiana... acolo să facem gustare !...

Georges veni atunci în mijlocul lor cu ochii plini de somn. După el veniră Zoe și principesa. Caii se puseră la calești. Ele schimbară cîteva vorbe și se coborîră pe scară. Elena zise egumenului să cumpere nouă capete de vite pentru protegiata sa și promise a-i trimite banii îndată ce se va înturna acasă. Decise încă să se facă nunta dumineca viitoare și zise că ea însuși va veni să-i cunune la Fănești.

Ei porniră asfel și după o oră ajunseră în Cîmpina... La marginea despre munți a burgului, pe muchea unui mal înalt se face o cale ; sub acest mal zace un lac limpede și liniștit, închis între două dealuri. Se crede că este de o adîncime fabuloasă. Surfața lacului se află la cîțiva stînjeni mai sus de patul Prahovii, ce desparte de lac printr-o bară de pămînt rădicat. Pe calea de care vorbirăm, trăsurile purceseră cu repejune. Ele coborîră coasta către rîu, trecură Prahova. De aici se văzu pe coasta lanțului de peste rîu mănăstirea Poiana, rădicîndu-se asupra arborilor. După un pătrar de oră, călătorii intrară în mănăstire, aici fură priimiți în sunetul clopotelor, ce este un semn de distincțiune pentru persoanele mari cari ajung la mănăstiri.

O gustare destul de bună aștepta pe călători.

Din balconul caselor mănăstirești era o vedere încîntătoare. Elena se temea că nu vor putea să ajungă seara la Sinaia cu caii săi, și trimese să le aducă cai de postă.

Ei se preumblară prin case, prin grădină. Se urcară într-un chioșc de lemn ce este făcut pe un nuc gigantic, a cărui rădăcină se află la cîțiva stînjeni mai jos decît linia malului. Intrară aici pe o punte. Acolo citiră mulțime de nume de oameni cunoscuți și necunoscuți, ce crezură să treacă asfel la posteritate, fără să ție socoteală că chioșcul era ursit să trăiască mai puțin decît amatorii de nemurire.

Elena se află aici cîteva minute singură cu Alexandru.

— Ești încă supărat ? întrebă ea.

— Nu-mi mai aduce aminte ! răspunse Alexandru. Elena mea ! ești bună pe cît ești frumoasă ; generoasă pe cît ești dulce... treci cu vederea capricii mei ! Te iubesc prea mult ; iată toată crima mea ! Știi că sunt gelos de orice ființă care-ți arată simpatia ? îmi pare că natura și oamenii au complotat ca să te răpească amorului meu ! încrederea nu lipsește. Dar este încă vorbă de încredere ? sufletul tău este cast ca sufletele fecioarelor osianice, o știu ; dar poci să încetez de a fi gelos ?... voi înceta atunci cînd voi înceta a te iubi ; atunci voi putea rezona ; voi putea roși că am avut slăbiciune de a fi gelos !

— Întotdauna îmi ceri iertare și întotdeuna mă insulți !... Ce inegalitate de caracter ! Eu nu sunt așa... fii totdauna cum ești acum !...

— Spune-mi cum acest Ranu ți-a declarat amorul său ?

— Nu mă întreba !... am uitat.

— Îl urăsc !... zise Elescu.

— Nu merită nici ură, nici simpatie !...

Ei tăcură. Elena devine gînditoare.

— La ce te gîndești ? întrebă Alexandru.

— O idee egoistă, răspunse ea. Toți acești oameni ce ne însoțesc sunt de prisos aici, nu este așa ? aș voi să fim numai amîndoi !...

— Mă iubești dar ? întrebă Alexandru.

— Totdauna aceeași întrebare !... Daca nu te iubeam, era să fac ceea ce am făcut ?

— Sacrificii ?... nu sunt mari...

— Nu-mi vorbi de sacrificii... Știu ce vei să zici... acele sacrificii le desprețuiesc, o femeie nu are trebuință de dînsele ca să dovedească că iubește pe un om ; nu e aceasta dovadă. Sacrificiul este a călca parola sa înaintea bisericei și a bărbatului ; a avea inima zdrobită de durere și a fi silită să surîză cu fericire, a vedea pe soțul său, a-i surîde, a-l răsfăța, a-i zice că îl iubește, cînd nu poate să-l sufere ; sacrificiu este a se gîndi că înșală pe acela ce are încredere într-însa ! Nu te amăgi, educațiunea noastră este asfel că onoarea în maritagiu s-a făcut atît familială, încît este o virtute de a o viola, o slăbiciune de a o respecta. A iubi pentru o femeie măritată este dar de multe ori o virtute, și orice virtute implică ideea unui

sacrificiu... Ştii, Alexandre, ce rămîne să facă o femeie care a trădat parola dată soţului său ? Să moară ! iată pentru ce zic că este o virtute de a iubi !...

— Ce fel ? răspunse Alexandru. Vei să mori ?...

— Ai gîndit oare altfel ?... cînd ţi-am zis pentru întîia oare că te iubesc, eu m-am destinat la moarte. Asfel, niciodată nu ai fi auzit vorbe de tinereţe din gura mea !... Ceea ce mă consolă este numai purificarea printr-o moarte a cării cauză va fi căinţa.

— Mi-ai zis de multe ori că sunt fantastic... văz că eşti mai mult decît mine...

— Să lăsăm aceasta ! m-ai întrebat dacă te iubesc !... şi vei un răspuns !... Dumnezeu nu a creat expresiuni fidele pentru simţimente, precum nu a creat culori fidele pentru colorile cerurilor... nu voi putea exprima niciodată ce simt ! în amorul său pentru D-zeu, omului i-a dat o formă ce nu are nimic de divin, o vîrstă ce nu are nimic de poetic ; daca te iubesc, întrebi ? Dară ! iată tot ce poci a zice.

— Te crez ! zise el. Dar acest amor va ţine oare ? mîne-poimîne poate să se schimbe ?...

— Se poate, zise Elena... puţin timp am să trăiesc.

— Spune-mi, ce sunt aceste gînduri de moarte ?

— Nu o să murim niciodată ? întrebă ea surîzînd.

— Nu ! nu !... nu voi să mori !... atunci voi muri şi eu...

Elena se uită la Alexandru şi surîse.

— Atîta mai bine ! zise ea... vom merge a trăi şi a ne iubi în ceruri.

Dar caii se puseră la trăsuri. Ei părăsiră chioscul, egumenul le aduse o condică să-şi suscrie fiecare persoană numele şi daca au fost mulţumiţi sau nu, această condică era trimisă de Eforie la finele anului. Egumenul căta să o arate eforilor. Ea dovedea atît numărul călătorilor, cît şi purtarea egumenului cu dînşii, această regulă contrariă mult pe egumeni.

Zoe se subscrise comitesă ; principesa îşi mai puse înaintea titlului său de contrabandă : luminăţia-sa.

În acel moment ajunse acolo un ministru dintr-o cercetare ce făcuse singur prin judeţ, prefecţii, subprefecţii, urmaţi de foncţionari mai mici şi de dorobanţi, îl înso-

ieau în cale. Ministru strînse mîna acestor dame ce le cunoștea, le întrebă unde se duc și le spune de unde vine el însuși.

Era un om de mare probitate și activ, două cualități ce fac pe un ministru să se deosibească. Dar nu avea geniul epocei de regenerațiune în care se afla.

— Am făcut mulți fericiți în călătoria mea ! zise el. La mulți le-am șters lacrimile dîndu-le sau despăgubiri, sau posturi, sau promisiuni pe care le voi împlini. Pe toți i-am împăcat, i-am înfrățit...

— Rău sistem de a guverna este acela de a face să se mulțumească toți, zise Elena.

— Cum ? răspunse ministru, d-ta vorbești astfel ?...

— Pentru ce nu ?... ai pedepsit pe cei asupritori ? pe cei despoitori ?...

— Ho ! ho !... zise ministru... iată o utopie !... atunci cum am mai putea guverna ?... Doi foncționari ce am găsit furi sunt deputați... trei alți, rude cu miniștri... cinci alții, oamenii lui... care are o mare înrîurire în presă. Daca i-aș fi pedepsit, aș fi sculat în contra mea o parte din Adunare ; aș fi adus dezbinare între miniștri ; aș fi expus ministeriul la o sută de articole fulgerătoare în toate foile române, și opiniunea publică ar fi fost contra mea. Nu este dar un bun mijloc de guvernămînt a pedepsi pe furi...

— Crez că nu se poate zice niciodată, acest guvern e bun ! acestalt e rău ! fapta lor încă nu poate să-i califice cu preciziune, căci ceea ce este bun pentru o parte de oameni, poate să fie rău pentru altă parte, și orice guvern poate să aibă fapte și bune și rele. Către acestea guvernul cel mai bun mi se pare a fi acela ale cărui fapte îmbrățișează mai mult interesele generale, aceasta se poate recunoaște mai tîrziu.

Sistemul dumitale de guvern este a sacrifica interesele generale în favoarea intereselor individuale, acestea poate să-ți merite sprijinul individual, niciodată sprijinul general... maioritatea este sacrificată asfel și, mai curînd sau mai tîrziu, îți va cere socoteală severă !... Lovește lenea, viciul, hrăpirile, nedreptățile oriunde le vei găsi, oricine ar fi cei ce le practică ! și națiunea îți va ține socoteala, astfel îi zise Elena.

— Nu este nici timpul, nici țara... cei mai mulți sunt răi aici...

— Meritul este și mai mare atunci.

Dar damele se urcară în trăsuri, ministru le salută, trăsurile plecară.

— Iată, zise Elena lui Alexandru, pentru ce lucrurile nu se schimbă în țară !... Se plîng unii că regimul constituțional este cauza de nu merg lucrurile. Dar principii constituționali s-au pus oare în legi și apoi în practică ?

Trăsurile trecură de mai multe ori apa Prahovei, apoi urcară pe un deal. Calea pînă la Breaza este periculoasă. De aici și pînă la hotar începe o șosea ; îndată ce se puseră pe șosea, se duseră repede. Lasară monastirea cea mică, Lespezile, la stînga peste Prahova și în vîrful unei măguri, și purceseră către Sinaia, unde ajunseră înaintea serii.

Sub trîmba de stînci gigantice și tăiate ce se văd încă de la Dunăre, și pe care le numesc Bucegii, pe un deal, este zidită această monastire. Ea este a spitalului Colțea ; bine înzestrată, ea dă azil călătorilor ce circulă pe calea către Kronstadt ; cel dintîi lucru despre care Elena se informă, ajungînd aici, fuse daca bărbată-său era acolo, i se răspunse că nu venise încă. Superiorul le dete două apartamente, unul pentru dame, altul pentru bărbați.

Aici voiau să treacă noaptea.

Vizitară biserica, curtea mănăstirii cei vechi ; casele călugărilor sunt niște adevărate închisori umede, crăpate, ruinate ; ele prezintă un aspect de mizerie. Călugării apar în mijlocul acestor ruine ca niște fantasme, și cu toate acestea mănăstirea are avere mare ! Statul a pus mîna pe veniturile monastirilor neînchinate, între care intră și aceasta. De doi ani casa centrală a mănăstirilor s-a confundat cu a statului. Statul se mărginește a da o subvenţiune care abia ajunge pentru cheltuielile de toate zilele ; mănăstirile se ruinează din zi în zi.

Călătorii făcură o preumblare pe dealurile și văile vecine cu mănăstirea. Această natură maiestoasă și sălbatecă are un fermec deosebit pentru toate sufletele. Elena rămase mult timp absorbită în meditațiuni melancolice. Ea se despărți de grupa cea voioasă, se înlătură în pădurile de arbori bătrîni udate de torente. Ea iubea cu

patimă, și mustrarea cugetului era atît de putinte ca amorul ei. De cîte ori nu se desprețuia ea însuși simțindu-se atît de învinsă ? De cîte ori nu blasfema ziua cînd a cunoscut pe omul care era obiectul amorului ei !... „Nu mai poci a mă retrage înapoi ! zise ea... este tîrziu !... nu crez că mai poci trăi fără a-l vedea !... oh ! pentru mine este decis ! ori în ce chip ! a muri !...“ Grupa se risipi, cele două dame stătură a se consulta cu Ranu ; Caterina părea absorbită într-o convorbire cu Georges ; Alexandru profită de aceasta ca să urmeze pe Elena. El o găsi șezînd lîngă o fîntînă înconjiurată de arbori. Elena apăru în ochii lui Alexandru, privind visătoare jocurile apei capricioase, ca o nimfă din antichitate ce apărea călătorilor rătăciți.

— Ce faci acolo ? o întrebă el.

— Nu eram singură, răspunse ea. Eram amîndoi.

Alexandru șezu lîngă dînsa.

Elena trecu mîna sa mică și albă pe fruntea amantului ei.

— Această frunte a fost senină ca cerul de astăzi ; nici un nor nu a trecut pe dînsa... Cît sunt de ferice cînd văz că ești mulțumit !... Amorul el însuși are zilele sale de vijelie ; dar eu prefer pe cele senine, atunci sufletele noastre plutesc cu fericire pe o lume de vise plăcute !...

Seara se cobora în văi, răspîndind un farmec dulce și misterios. Luna surîdea în vîrful unei stînci, murmura apelor dimprejur invita orice suflet la reverii.

— Ce locuri bogate de poezie, zise Elena, nu simți ceea ce simț eu ; nu sunt poeți numai poeții de profesiune. Cei ce scriu ca să fie citiți, de multe ori se servă cu spiritul în locul inimei. Pe cînd aceia ce au poezia în inimă, ce o ascunde ca un prezinte ceresc și nu o aruncă vulgului, pot mai lesne să găsească calea inimii...

Alexandru îi luase mîna și o strîngea pe sînul lui.

— Mă iubești ?... îi zise el, înger dulce al fericirei mele !... lasă inima ta plină de amor să se spargă ca bobocul unei roze ce înflorește și răvarsă parfumul ei ceresc !... vino pe sînul meu ce nu mai bate decît pentru

tine !... înclină fruntea ta ca o floare pe fruntea mea !... e dulce a iubi și a fi iubit, Elena mea ! e dulce a respira parfumul ceresc al gurii tale ! a atinge cu buzele mele buzele tale curate și înfocate !... a confunda sufletul meu în sufletul tău ca două raze ce se unesc !... oh ! nu mai sunt singur în lume !... acum îmi place lumina soarelui !... viața mea a devenit un vis poetic ! lumea, un paradis unde totul mă răpește, mă îmbată !... nu ! nu mai sunt singur ! Sufletul meu este sufletul tău, corpul meu, corpul tău, inima mea, inima ta !... Timpul trece repede ; iluziunile se scutură ca florile, corpul se vestejaște !... oh ! pentru ce nu putem să oprim zborul zilelor !... Lasă-mă să mă îmbăt de parfumul sufletului tău, de grațiile tale... și apoi... într-unul din acele vise de voluptate, să mor !...

Elena era răpită. Ea rugă încet cerul să-i arunce în inimă o suflare rece, obrajii săi deveneau aci rumeni ca purpura, aci palizi, ochii săi plini de amor și de patimă se înturnau cu sfială de la Alexandru ; sînul ei bătea cu voluptate ; un fior rece încinse tot corpul său, ce ardea ca o flacără, mîna sa tremura în mîna amantului său ; buzele lui Alexandru întîlniră buzele sale.

— Alexandre ! zise Elena, voi fi a ta într-o zi ; însă nu astăzi !... ora morții nu a venit încă... lasă-mă dar, înainte de a muri, să mă bucur încă de fericirea a te iubi !...

— Ce zici ? nu te înțeleg ! întrebă el.

— Cînd voi fi a ta, trebuie să mor !...

— Aide !... zise el, astfel totdeuna vestejești bucuria inimii mele !

— Sînt superstițioasă !... Cred că în ziua cînd voi fi a unui amant, o să mor ; timpul nu a sosit... în acea zi eu însumi voi veni la tine... acum să mergem !... este seară... bărbată-meu a fi venit !...

Ea zise toate acestea cu o seriozitate atît de mare, încît Alexandru se supuse fără a murmura.

Plecară către mănăstire, unde companionii ceialți nu sosiseră. Postelnicul nu se arătase.

Elena și Alexandru șezură pe o galerie ce căuta către biserică. Elena era palidă și visătoare. Alexandru el însuși căzuse în gînduri.

— Ce ai ? îl întrebă ea.

— Ce finețe au femeile ! răspunse el.

— Nu crede, Alexandre ! zise Elena, nu a fost aceasta o stratagemă cum gîndești, poate... voi fi a ta ; daca odată ți-am mărturisit că te iubesc... nu sunt ca celealte femei... nu știu să înșel, nici să mă înșel... care este femeia ce iubește cum te iubesc eu și care nu sfîrșește prin a se da ?!... Daca este o crimă, nu este a se da, ci este a iubi. Toate femeile care iubesc tremură cînd se gîndesc că pot să facă cel din urmă sacrificiu, și îl fac !...

Ceialți veniră atunci. Ei se puseră la convorbire.

Principesa începu a deveni geloasă de Caterina. „Ce fel ? își zise ea, această fată să fie preferată mie de Georges, ea, o pițigăitură nebăgată în seamă, să mă lase pe mine, principesă, bogată, spirituală, frumoasă ?... nu se poate !... crez că și-a perdut spiritul !... am să-i observ cu băgare de seamă. Să aflu".

O trăsură intră în monastire : era postelnicul. Elena îi ieși înainte. El ajunse plin de bucurie, căci reușise într-o specul ă comercială.

— Apropa ! zise el. Să vă dau știri despre București ?

— Ha ! ha ! ziseră damele.

— Ne acuză gazetele că am subscris o petițiune către turci, prin care am cere starea veche.

— Daca ați făcut, bine ați făcut ! zise Zoe, dar nu ați făcut-o. Sînteți lași !...

— Se mai vorbește de schimbarea ministeriului... Se zice că bărbații domniii-voastre au să intre în combinarea nouă.

— Ah !... strigă principesa. Era și timpul !...

— Nu s-a făcut încă, răspunse postelnicul... mai am o noutate...

— Care ?

— Nunta domnișoarei Serescu în două zile...

— S-a decis ?

— Negreșit...

— Dar cine o să asiste ? zise Zoe. Eu una nu am inimă cu lucrurile de astăzi !... cu cine o să ne găsim la nuntă ! femeile ofițerilor, avocaților, profesorilor, bancherilor, lipscanilor, doctoresele îneacă toate balurile ! în toate locurile ! Ce nenorocire !... nu pot să le iert pre-

tențiunele de a se arăta pe același picior cu noi !... niște mojice !...

— Ai dreptate, zise principesa. Unde este timpul nostru ?... atunci, la baluri, comisarii însărcinați să priimească ducea damele de clasa II, negutătoresele, ofițeresele, la stînga, și pe cele de clasa I, la dreapta ; acum ne amestecă cu toate aceste parvenite !... ce eroare !...

— Ce să faci, principesă ? zise postelnicul. Convenția a ucis clasele ; nu mai sunt în țară decît români ; dar bun e Dumnezeu !

— Convențiunea a făcut pe toți românii nobili, zise Elescu.

— Ești prevenit împotriva nobleței... strigă Zoe, îi faci un resbel fără repaos !

— Te înșeli, doamnă ! Aș fi voit ca românii să aibă o aristocrație de naștere, căci atunci țara n-ar fi fost atît de căzută. Această instituțiune a fost folositoare popolilor, mîndră de străbunii săi străluciți prin fapte mari, ei ar căuta să le semene, ar face fapte mari, sacrificii de avere, de viață pentru națiune. Dar tradițiunele nu sunt ; istoria este mută asupra numelor celor ce numești nobili !... nobili de ieri, ei nu înțeleg drepturile cu datorii, caută să puie mîna pe o putere, ea însuși redusă la o stare de servilism, de sclavie, numai ca să se bucure de niște bunuri materiale al căror preț vor fi ignorința, trădarea !

Nu crede că atac această instituțiune... Ea a fost bună în timpul său : atac persoanele care, printr-o conduită degrădătoare, au degradat-o și însuși printre persoane voi face excepțiune. Mulți din bărbații cari dau dovezi de simțimente nobile sunt din această clasă. Ascultați ! generațiunea de astăzi este sub urgia unui blestem... pe cît va exista ea, nici o mîntuire nu poate să fie.

— Ce zici, pentru D-zeu ! strigă Elena.

— Acesta este adevărat. Ceea ce numim astăzi o națiune este un corp ce nu mai are inimă... voiți ca să vă dovedesc ? Streinii au călcat în picioarele cailor mormintele părinților nostri ; cei mari au priimit pe inemici cu cununi de flori !... onoarea, patriotismul, independința sunt văzute aici ca niște crime !... nu-mi vorbiți că cei ce cîrmuiesc sînt răi !... Cei ce cîrmuiesc sînt asfel căci națiunea este asfel. Ei sunt expresiunea țărei.

— Sînt multe lucruri de zis între acestea, răspunse Elena. Majoritatea este bună !

— Bună ca să devie complicea minorității !...

Elena tăcu. Ea cunoștea caracterul lui Alexandru, asfel înțelese că amărăciunea ce vărsase în vorbele sale avea o cauză într-un nou exces de gelozie și națiunea română nu era pentru nimic. „Dar care să fie motivul noii sale supărări ? negreșit, își zise Elena, e gelos pe bărbată-meu !..." Alexandru era un caracter care ar fi fost nesuferit, fără nobleța ce avea totdeuna. Daca ar fi însurat, ar fi ca cei mai mulți bărbați care, în bănuielile lor, de multe ori nedrepte, nevoind a se exprima ce simt, găsesc diverse pretexte spre a certa femeile lor pentru cutare sau cutare lucru ce se face în casă...

Seara aceea trecu fără nici un incidinte.

A doua zi călătorii vizitară peștera unui sihastru în muchea unui munte, gustară ceva și plecară către Fănești.

Alexandru se puse în trăsura în care era Zoe și principesa Iordache.

— Frica ursului te aduce la noi ! îi zise cînd plecară.

— Frica ursului ?

— Mai întrebi ?... frica postelnicului.

— Nu am pentru ce...

— Ia lasă vorbele... zise Zoe... ești nebun dupe Elena.

— Vă jur !...

— Nu jura !... o iubești.

— Nu !...

— Nu te crez... cată să dovedești...

— Cum ?

Zoe se gîndi puțin, apoi luînd un aer cochet și plecîndu-se la urechea lui Alexandru, îi șopti ceva ce principesa nu auzi...

Ei se înturnară astă dată fără a se mai opri undeva. Seara erau la Fănești. Elena se prepară ca să cunune duminica viitoare pe protegeata sa de la Brebu, trimise banii promiși egumenului și dispuse asfel ca părinții tinerilor să vie cu dînșii la Fănești.

Damele se retrăseseră în camerile lor de culcare.

Zoe se aruncase pe pat. Ea era îmbrăcată cu un capot de batistă fină peste o cămașe iară de batistă, peste acest capot trecuse un brîu de mătase albă. Pe cap pusese o bonetă elegantă de valansienă, părul ei era strîns cu îngrijire. Văzînd-o cineva asfel, ar fi zis că așteaptă un amant. Ea se prefăcea că este aproape să adoarmă ; candela era stinsă. După cîteva minute, rădică capul, ascultă : principesa sufla ca o persoană ce doarme. Se scoală pe jumătate... ascultă, coboară din pat... ascultă încă... Se îndreptează către ușe, o deschide.

Afară se auzi un tunet. Cerul era coperit de nori ; vîntul începuse să sufle.

Să ne înturnăm la Alexandru. Elena astă dată nu-i mai dete budoarul ei pentru culcare, acesta îl dete postelnicului, iar lui Alexandru îi dete o cameră lîngă camera ei de culcare, cu îndatorire să o imparță cu Georges. Din camera sa Elena auzea tot ce ar fi putut face vecinii săi. Ce-i dicta această măsură ? poate dorința de a-l avea sub ochii săi neîncetat.

Acești doi juni se culcară și adormiră.

Elena veghea mai toată noaptea.

Vijelia începuse afară, fulgerele și tunetele se succedau necontenit, ploaia și vîntul băteau în ferestrele camerii unde dormea postelnicul. Zgomotul vijeliei îl deșteptă din somn. „Ah, zise el, porumburile mele au să crească !...“ Dar fuse silit a se opri aici... Se șterse la ochi să vază mai bine... nu se înșală, prin camera sa umbla o fantasmă albă ; el o zări la lumina fulgerilor.

Ca toți oamenii ignorinți și slabi de judecată, postelnicul era superstițios. El credea în stafie, în strigoi, în iele, în zburători, în fermece. Crezu că este o stafie. Își aduse aminte că se clădise casa pe o casă în ruine și că țăranii ziceau că acolo au văzut de multe ori stafia. „Sînt perdut ! își zise el, iată stafia !... D-zeule, scapă-mă !... dacă voi striga, ea mă va sugruma !...“

El începu să tremure ca un copil ce crede că vede un spirit răufăcător, și își puse plapoma în cap.

Stafia se apropia de pat, întinde mînile, postelnicul se crede perdut. El simte mișcările mînicii ei... Mîna stafiii

rădică plapoma după capul postelnicului ; atinge fața lui ; o răsfață ; postelnicul nu mai sufla... Stafia se așează pe pat lîngă dînsul, postelnicul scoase un gemet. Un fulger aruncă lumină... Acum stafia începu să tremure. Ea văzuse fața postelnicului. Ce va face ? se înșelase : nu era postelnicul acela ce căuta. Ea retrase mîna repede, să scoală, să depărtează ; crede că postelnicul o preurmă ; iese din cameră și se face nevăzută.

Nenorocitul superstițios rămase în pozițiunea care luase, ascultînd și tremurînd de spaimă. După o oră avu coragiu să rădice capul, să asculte, să privească. Înțelegînd că stafia a fugit, aprinse lumînarea ; nu văzu nimic.

„Nu am visat, zise el. Era stafia, am văzut-o, m-a atins pe frunte cu mîna rece ca de mort !..." El ar fi voit să iasă afară, să deștepte toată casa, să spuie că a văzut stafie ; numai temerea de a se întîlni încă o dată cu fantasma îl ținu pe loc. Umblînd prin casă, zări o încingătoare ; o culege ; era un brîu alb de matase. „Iată o dovadă ! zise el, că a fost stafia ! și totdeodată aruncă brîul departe de dînsul... Este fermecat", zise el.

Toată lumea ieșise în salon. Postelnicu, ca niciodată, nu se arăta. Elena, crezînd că bărbată-său este bolnav, se duse la dînsul. El îi spuse tot ce i se întîmplase cu stafia, ceea ce făcu pe Elena să rîză. Dar cînd îi arătă brîul de matase alb ce stafia perduse prin casă, Elena simți că pămîntul se învîrtește cu dînsa ; un fior rece coprinse toate nervele corpului ei, deveni palidă, și vocea sa începu să tremure.

— Vezi ? ai încetat d-a mai rîde, zise postelnicul, nu-ți spuneam eu că e stafia ! iacă brîul ! toți țăranii care mi-au spus că au văzut-o mi-au zis că poartă un brîu alb...

Pentru ce Elena se impresionă atît la vederea acestui brîu ? Lucrul este lesne de înțeles : ea recunoscu brîul Zoei — își aduse aminte că acea cameră fusese totdauna destinată pentru Alexandru ; un simțimînt de gelozie mișcă toate fibrele inimii ei. Această boală era nouă pentru dînsa, ca și amorul ce avea. I se părea că văzu pe Alexandru la picioarele Zoei, scoase un țipet și căzu leșinată pe pat.

— Iată ce-mi face stafia! zise postelnicul; mîne părăsim această casă!...

Elena se redeșteptă, dar palidă și frumoasă ca suferința. Suspinele o îngîna... Ea rămase încă în această cameră pe pat... Ce nu ar fi dat să poată vorbi cu Alexandru!...

„Acum înțeleg, zise ea. Suferințele lui Alexandru!... Cele ce zicea... erau mincinoase. Nu era gelos. Se prefăcea... Doamne! Doamne! ai milă de mine!... pînă astăzi credeam că îl iubesc... cum mă înșelam! nu! eu nu-l iubeam! credeam că îl iubesc!... De astăzi numai am început a-l iubi... oh! acum, acum îl iubesc!... Dacă ar fi acum acolo, aș voi să-i scot inima din pept cu un fer!... dar dacă va fi inocente?... Alexandru meu! oh! ce grozăvie!... Ce am zis!... Sînt nebună!... unde este? ... Vino, dulcele meu!... vino să-mi cer iertare că am putut să gîndesc rău!..."

În același timp, Zoe, în camera sa, făcuse o scrisoare pe care voia să o trimiță cu om înadins la București. Aici era cel din urmă act al comediei cu Ranu. Acest act trebuia să se joace duminică la Fănești. Zoe era sigură acum că Elena era înamorată dupe Ranu; că Alexandru era înamorat după Elena. Durerea de a se vedea desprețuită de Alexandru pentru Elena o întărîtă și mai mult. Trimise scrisoarea pe un om al ei sigur.

Cînd fuse la gustare, postelnicul spuse cu spaimă tot ceea ce i se întîmplase cu stafia. Toată adunarea rîse de credulitatea lui. Cînd însă spuse că stafia, fugind, perduse un brîu alb pe care îl găsise el, Zoe deveni palidă. Ea tremură gîndind că Elena o să recunoască brîul ei. Iată o armă în mîna rivalei ei! Elena putea să-i facă rău cu acest talisman! Cel puțin el dovedea că ea fusese stafie, ceea ce ar fi făcut-o ridiculă, sau că se dusese în camera postelnicului, ceea ce era de cel mai din urmă dispreț. Elena, din parte-i, avu ochii țintiți pe fisonomia lui Alexandru, doare va ghici pe impresiunile ce-i va face această istorie, dacă el avea vreo complicitate cu stafia. Fisinomia lui nu exprimă nimic, dacă nu indiferința. Însă aceasta nu o liniști.

— Ciudat lucru cu această stafie ! zise Alexandru postelnicului ! eu te crez că ai văzut-o... dar crez că a fost stafie cu mînile albe și delicate...

Alexandru observă că Zoe își ascunse mînile.

„Ah !“ zise el în sine... apoi urmă tare :

— Nu este anevoie de dovedit daca ea a lăsat după dînsa brîul alb ; poate că cineva va recunoaște acel brîu...

— Să ni se arate acel bîu, zise Georges.

Zoe tremură.

— Bravo ! zise postelnicul, să ni se arate acel brîu. .

— Să lăsăm stafiele, zise Elena, bărbată-meu a visat...

— Am visat ?...

În fine, Elena căută în toate chipurile să înlăture ideea de stafie și de brîu.

Toată ziua aceea Elena nu putu să vorbească în parte lui Alexandru. Către seară ei rămaseră singuri în chiosc cîteva minute. Elena rămase tăcîndă, ca să arate că este supărată pe Alexandru. Acesta îi luă mîna și o încărcă de sărutări... Ea retrase mîna.

— Ce ai, Elena mea ? o întrebă Alexandru, pentru ce această răceală ?

— Pentru ce ? Oare nu am dreptate ? pentru ce Zoe a intrat în camera unde dormea bărbată-meu ? Știa că acea cameră este aceea în care totdeauna ai dormit, în care lumea știa că ocupi...

— Ce fel ? întrebă el ; acea fantasmă a imaginațiunei postelnicului era reală ? a fost Zoe în adevăr ?

— Ce căuta ?...

— Ești geloasă ?

— Geloasă ?... ce zici !... de o creatură atît de înjosită ! ...îți spui că voi să știu daca te-ai coborît pînă să consimți la cochetăriile unei mesaline...

— Îndoiala !... tot ce nu este Elena mea este rece pentru mine. Înainte de a te cunoaște, erau multe lucruri frumoase în lume. Dar din acel moment tot ce a fost încîntător s-a stins, și tu singură ai rămas ! ochii mei lasă valurile azurate ale cerului în care se scaldă auro-

rile zilelor, ca să nu privească decît fața celui ce iubesc, urechile mele se întorn de la murmura vînturilor pe verdele sîn al pămîntului ca să asculte numai vocea celii ce iubesc ; mirosul meu uită parfumul îmbătător al florilor ca să nu aspire decît parfumul sînului acelii ce iubesc ; ea este singură în lume ! singură ca viața lîngă care nu poate să existe decît moartea.

— Vorbele ce îmi zici sînt dulci ; dar ele chezeșuiesc oare faptele ?...

— Faptele, Elena, ascultă ! ce dovezi să-ți dau despre amorul meu ? Cere orice sacrificiu și vei vedea dacă te iubesc sau nu...

— Nu cer nimic ! Ceea ce aș putea să cer ar fi să pleci undeva, să încetezi de a ne vedea ; să mă uiți !... dar, vai !... aceasta este cu neputință... mă va ucide !...

— Spune-mi încă o dată aceste vorbe, îngere dulce al vieții mele !... oh ! lasă-mă să crez că într-această lume unde sînt strein, este o inimă ce s-ar fărăma de durere pentru mine !... cît de dulce este a ști că sînt iubit !... a ști că sub această boltă cerească sufletul meu nu este rătăcit !... Dar iară cît trebuie să sufer gîndindu-mă că nu poci a-ți zice *te iubesc,* fără a-ți aduce aminte că destinul a scris în cartea sa aceste vorbe fatale : *nu-ți este permis a iubi decît cu condițiunea de a fi trădător !*

— Aceste vorbe mă omoară !... nu voiam să mi le aduci aminte ...Eu te iubeam răpită de visul ce mă domină... aceste vorbe mă deșteaptă ca să văz realitatea și să sufer... ești crud !... Daca te mustră cugetul că amăgești un om către care nu ai nici datoria amiciei, cît trebuie să mă mustre pe mine care am călcat legăturile cele mai sacre ?... ar fi mai onest a părăsi țara și a fugi cu tine. Cel puțin, părăsindu-l, nu aș fi trădătoare.

— Vrei ? o întrebă Alexandru.

— Da !... răspunse Elena cletenînd din cap cu întristare.

Dar ei cătară să tacă. Oarecine păru. Elena se retrase în camera ei, unde căzu într-o adîncă meditare.

„Nu voi avea niciodată curagiul a mă despărți... își zise ea : fetița mea va fi perdută în lume !..."

Era în ziua de sîmbătă. A doua zi era să fie nunta Mariii, acea fată de la Brebu. Nuntașii veniseră în Fănești cu toate trebuincioasele și așteptau ziua cununiei. D-na Elena din parte-i încă se preparase la aceasta. Sîmbătă seara veniră încă două familii de la București, între care se afla Talangiu. Seara aceea se trecu în critice de tot felul, politica jucă cea dintîi rolă. Toți se ocupau atunci despre cauza incendiilor de la tabăra din Florești.

— Cum voiți să nu puie soldații foc, zise Talangiu, cînd sînt așa de rău tratați !... în baracele lor ei sînt mai rău decît vitele : se speculă asupra hrănii lor, asupra vesmintelor lor, se plîng și nu li se ia în considerare plînsurile. S-a cheltuit milioane de lei, și pentru ce ? ca să chinuiască bieții soldați ? ! pe cine vor să sperie cu tabăra ? cu cine o să ne batem ? Sîntem noi în stare a ne înfrunta cu oștirile streine, noi, care sîntem armați cu ciomege ? rătăcire ! De un secol românii nu s-au bătut cu nimeni și tocmai acestea le-a păstrat drepturile, armele noastre sînt tractatele între puteri și Turcia ; ele ne apără mai bine decît aceste cîteva mii de ostași.

— Bine zici, îi răspunse Geórges, cu oarecare ironie, din momentul ce oștirea română nu poate să apere nici țara contra invaziunelor străine, nici ordinea publică, urmează a fi desființată cu totul, ca să nu coprinză în budget douăzeci de milioane în deșert !

Talangiu îl privi cu un surîs desprețuitor și tăcu, ca cum ar fi voit să arate că adversarul său nu merita un răspuns. Apoi urmă șirul discursului său :

— Țara aceasta e mică ; nu poate trăi prin sine însuși, ci totdauna pusă sub o protecțiune străină. Iată ceea ce au înțeles părinții nostri, ceea ce au pus în practică, și care face cea [mai] mare laudă a lor. Iată calea ce trebuie să luăm și noi, daca voim a scăpa printre vijeliile timpului drepturile de autonomie. Ni se împută nouă, boierilor țării, că în treizeci de ani trecuți ne-am supus cînd turcilor, cînd nemților, cînd rușilor. Acesta a fost un mare sacrificiu pentru care trebuie să ne laude, căci prin acest mijloc am putut scăpa drepturile țării amenințate. Să nu mi se vorbească de acele capete aprinse ce visează

la neatîrnarea țării ; acei oameni sînt nebuni sau plătiți de streini, să zică că românii pot să apere țara lor cu armele în mînă ! Cei ce ar vorbi asfel nu cugetă altceva în spiritul lor decît să ne despoaie de proprietăți și să le dea țăranilor...

Alexandru, ce pînă atunci tăcuse, îi fu cu neputință de a nu răspunde :

— Daca popolii Europei ar ști că popolul român pe care l-au găsit demn a-și vărsa pentru dînsul sîngele fiilor lor și tezaurii lor spre a-i sparge lanțurile, ar avea în sînul lui oameni care își fac o glorie din umilință, negreșit că acei popoli ar roși că au putut să facă acele sacrificii pentru un corp căzut în putrejune !... Nu fac aluziune la d. Talangiu ; d-lui îi este permis a simți astfel. Această molătate de simțimînt la d-lui este simtomul unei boale. Aci nu poate să fie vorbă de bolnavi ; aceștia vor face totdeauna excepțiune, chiar atunci cînd în loc de a se afla în vreun spital se află în saloane. Răspunz în genere acestei școale ce din Fanar a trecut pe malul Dunării unde a găsit discipuli ; acestei școale ce a inventat slăbiciunea și sclavagiul, acestei curtizane nerușinate a cezarilor bizantini. În deșert vocea tînără a patriotismului va căuta să-i converteze !

Talangiul își mușcă buzele.

— Dar pînă atunci, urmă Alexandru, este trebuință să se știe că un popol cît de căzut, cît de putred ar fi, nu poate să împărtășască aceste simțiminte.

Daca însă sîntem convinși că acest popol român nu mai are nici o scînteie de viață, și nu mai este viitor pentru dînsul, atunci pentru ce să mai păstrăm pe fața pămîntului un cadever putred, ale cărui miesme aruncă veninul, și nu avem curagiul a-l înmormînta ?

Aceste vorbe produseră o senzațiune adîncă în inimile ascultătorilor ; nimeni nu mai răspunse. După cîteva minute literatura română înlocui politica în convorbirile lor. Georges se plînse că de cînd au început luptele politice, românii au părăsit cu totul tărîmul literelor.

— Politica a ucis literatura, zise el, luptele politice au un scop negreșit, *întărirea naționalităței :* dar poate să existe o națiune, cînd românii nu au o literatură, adică cînd nu au o limbă, o gramatică, un dicționar, o istorie ;

cînd nu sînt poeți mari care să ne dea epopee, tragedii, sau mai bine cînd nimeni nu mai citește nimic de literatură ! cînd devine un fel de rușine pentru oameni a citi cărți scrise în limba română !...

— Of !... strigă Zoe. Ce idee !... literatură națională !.. Cine își perde timpul a citi nimicuri de acelea ?... sînt bune să le citească lacheii mei !... Ce poate să scrie niște români ? !...

— Ai dreptate, răspunse principesa. Bărbată-meu, principele, este abonat la cîteva ziare ; nu le citește niciodată ; le citește lacheii...

— Niciodată nu aș fi crezut că poate să existe o literatură română, zise o damicelă ce venise aici în urmă cu maică-sa.

— Tot așa precum există și o damă română, răspunse Alexandru.

— O damă română... urmă Adela, eu nu sunt română, tată-meu este grec.

La aceste vorbe se făcu un rîs general excitat de Caterina.

Muma Adelii veni în ajutorul fie-sei.

— Fii-mea, zise ea, vorbește asfel fiind crescută în țări streine, unde nu a învățat să iubească pe români !...

Caterina dete încă o dată semnalul de rîs.

Bătrîna mumă se supără și, cu un ton propriu femeilor ordinare, îi zise :

— De ce rîzi, domnișoară ?... fie-mea a avut mijloace să învețe în țări streine, daca și altele ar fi avut acele mijloace...

Ea nu termină vorba, toți oaspeții să puseră să rîză.

Elena, voind să înlăture chestiunea personală, reveni la literatură.

— În fine ! zise ea, este începutul unei literaturi române : o literatură care ar fi prosperat daca ar fi fost încuragiată de patriotismul românilor. Vedeți grecii, maghiarii, sîrbii ? ei ne-au întrecut și pe acest tărîm : cauza nu este anevoie de cunoscut. Nu crez ca Dumnezeu să fi pus mai mult geniu în capul grecilor, maghiarilor și sîrbilor, decît în capul românilor !dar crez însă că a pus mai mult amor de patrie în inima lor decît în inima noastră. Acest amor de patrie a făcut ca la ceialți trei

populi să citească mai multă lume producțiunele literarie. Să le încuragieze prin toate mijloacele putincioase. La noi nu numai că scrierile literare nu sunt citite ; dar încă autorii sunt persecutați, închiși, cînd nu sunt despreţuiţi. Ne place a ne zice nobili români, dar nu facem nimic pentru români. Maghiarii nobili, pentru literatura lor fac sacrificii fabuloase. Noi, pentru a noastră, nu avem decît dispreț.

— Daca nu citim românește, cauza este că autorii români nu au produs nimic care să merite ! zise Zoe.

— *Cum e turcul și pistolul !* Cum e țara și autorii, răspunse Georges.

Elena răspunse Zoei :

— Nu voi răspunde ca d. Georges, dar voi zice că daca la noi ar fi răsărit geniurile ce au făcut gloria altor populi, noi încă nu am fi citit producțiunile lor și nu am fi avut pentru dînsele decît același dispreț ce avem astăzi. Daca te-aș întreba astăzi : ai citit pe autorii români cei ce se află, îmi vei răspunde că nu ai citit, că nu știi ce au scris ; acest răspuns mi-ai dat totdauna. Nu înțeleg, dar daca nu știi ce au scris acești oameni, cum găsești că nu merită să fie citiți ? !

— Eu voi zice ceva, daca domnii democrați nu se vor supăra ! zise Talangiu. Greșala este și a autorilor, urmă el, cei mai mulți nu sunt nobili și prin urmare nu au prestigiu...

— Iată o idee ciudată, răspunse Elena, și cu atît mai ciudată că vine de la d-ta.

— Poci să vă dau un exemplu, doamnă.

— Care ?

— Știi pentru ce Lamartine a făcut atîta zgomot în Francia ca poet ? pentru că a fost nobil. Nobilii i-au făcut aceasta.

— Așa este ! zise principile Iordache. Poeziele lui veniră atunci în sprijinul unor principii sacre și zguduite de spiritul revoluțiunilor.

— Mă iertați, răspunse Elena. Este un poet mult mai popular, mult mai gustat în Francia, Béranger, și cu toate acestea el nu era din nobleța franceză. Este nobil prin sine ; el este fiul națiunei, fiul lui Dumnezeu ! de vom veni la noi, încă o dată, nu este nobleță.

— Doamna e republicană ? întrebă un nou venit ce fusese democrat și se schimbase în urmă.

— Poate, domnule, răspunse Elena, dar sînt aceea ce am fost totdauna : neschimbată.

Nici unul nu fusese mai aprins revoluționar decît acest întrebător ! odată propagă idei rele. După căderea revoluțiunii, el emigrase în țări streine, astăzi înturnat în țara sa, după ce dete mîna cu toate partidele pe care le trădă una după alta, se dete cu cei mai înfocați retrograzi ; este un fapt netăgăduit : renegații devin aspri pentru credința ce a avut înainte, și înfocați pentru credința ce îmbrățișază. Aceasta se explică prin temerea ce au de a nu fi suspectați. D-nu X era către acestea ambițios fără măsură ; invidios ; cît orice suflare omenească avea o cualitate oarecare ; i se părea că acea cualitate era răpită din proprietatea sa. Aceasta îl făcea către ceialți oameni rău, mic, egoist. Erau două lucruri ce iubea și ura cu deosibire : se iubea pe sine și ura pe amicii săi.

Cînd Elena îi răspunse, făcînd o ușoară aluziune la schimbarea opiniunilor lui X, deveni palid de mînie.

Convorbirea literară căzu ca să dea loc politicii : ministerul se puse din nou pe tapet ; fiecare rupea cîte o bucată din mantia ministerială. Asfel, după cîteva minute, nenorocitul minister nu mai avea nici un prestigiu.

După dînsul veni rîndul liberalilor. Capii lor fură atacați cu furie, nu rămase nici un viciu, nici o crimă care să nu li se atribuie.

— Sînt niște tîlhari ! zise Talangiu.

— Da ! da ! răspunseră mai mulți.

— Domnia-ta zici aceasta ? răspunse Alexandru indignat. Uiți că în anii din urmă, cînd erai la putere, ai cîștigat un proces nedrept prin ordinul ce ai dat judecătorilor, amenințîndu-i cu scoaterea ? Domnia-ta zici aceasta, domnule N..., care ai urmat pe o damă căria erai dator cu un zapis de zece mii de galbeni și în loc să i-l plătești, i l-ai rupt ? Domnia-ta zici aceasta, principe Iordache, care, prin înrîurirea ce aveai în trecut, ai schimbat cu o mănăstire un petec de moșie și ai luat în

loc o moșie de zece ori mai mare ?... Domnia-ta zici aceasta, domnule M..., care ai luat mită douăzeci mii de galbeni la...

La aceste vorbe, ei protestară toți ; dar nu se crezură ofensați și nici nu găsiră cu cale a se mînia contra lui Alexandru. Cînd muma sau soția zice că fiul sau bărbatul a fost în foncțiuni cîștigoase și nu au știut să-și facă stare și îi blamă ca pe niște nemernici despre aceasta, se înțelege că mustrările de hrăpiri nu pot să ofenseze pe cei ce le-au făcut. Acea mumă, acea soție ce laudă abuzul și hulește onestitatea sunt fiicile societății care cugetă ca dînsele. Cîți oameni nu și-au făcut averi din ocupațiuni în timpul cel mai scurt ? Foncționarii integri au rămas săraci și vestejesc în mizerie ! cei ce au hrăpit s-au îmbogățit, prosperă, sunt înconjurați, chiar de aceia ce au aerul a dezaproba hrăpirile. O schimbare a început a se face într-aceste datine, de vreo trei ani, grație libertății presei. De aici ideile noi sunt atît de rău privite de aceste legiuni ale trecutului și prezintate sub atîtea calomnii, de către cei ce au interese a se înturna vechiului regim !...

— Lasă-i să strige, zise N..., noi avem votul...

Oaspeții se sculară de la masă cu cea mai mare liniște. Ei trecură seara în salon și în chioscul din grădină.

Alexandru găsi ocaziune de a șopti Elenei :

— Voi să-ți vorbesc în parte !

— Unde !

— Aici. Mai tîrziu...

— Nu se poate !..

— Trebuie, ori mor !

— Viu ! viu ! zise Elena.

Era o oră după miezul nopții. Toți dormeau. Noaptea era frumoasă ca toate nopțile de vară la țară. Cîrsteiul se îmbăta de cîntăririle sale, cerul era senin ; luna plana în spațiu și îneca fața pămîntului de raze de lumină. Alexandru era în chiosc, aștepta. Pe una din ele el văzu o fantasmă albă ce înainta către chiosc. Era Elena. Ea se apropiă, intră în chiosc.

— Cît trebuie să te iubesc, zise Elena, ca să viu noaptea aici !

— Nu este destul aceasta...

— Cum nu este destul ?...

— Elena mea, trebuie să lași bărbatul... să te dăsparți... să plecăm în streinătate...

— Să mă dăspart ?... dar lumea ?...

— Singură ai zis că mai bine vei să lași bărbatul decît să-l amăgești...

— Ai dreptate... am zis aceasta... da, da, mă voi despărți de dînsul ; dar ora nu a venit încă... vezi, Alexandre, nu este nici un sacrificiu care să nu fac pentru tine, dar caută să ai răbdare... Ce te gîndești ? ar zice cineva că te îndoiești de vorbele mele...

— Ai ghicit... ceva îmi spune că mai tîrziu o să mă uiți.

— O să te uit ? întrebă Elena. Razele lunii ce intrau în chiosc lăsară să se vază pe buza ei un surîs plin de amărăciune. Cînd voi muri, poate ! urmă ea.

— Înainte de a muri, Elena mea ! ești tînără, frumoasă, poetică ; dulce ca acele creațiuni ce au făcut să creeze geniul omenesc în momente de inspirare divină ; dar ești femeie. Mîne mă vei uita ; mîne vei roși că ai putut să mă iubești ! nu va veni un timp cînd vei zice altuia ceea ce îmi zici mie ?...

— Taci ! taci ! strigă Elena, sau mă voi desprețui singură ! Ceea ce ți-am promis, voi face... dar mai tîrziu...

— Oh, sufletul meu ! cît voi fi de ferice cînd voi ști că am a trece viața legănat de răsfățările tale ! vom pleca de aici în țări streine, în locuri singuratice, poetice, dulci ca amorul nostru.

— Dară... în locuri depărtate... unde să nu mai revedem ceea ce am văzut, să nu mai auzim ceea ce am auzit... departe de oameni... nu este așa că oamenii sunt răi ? nu ai a te plînge de dînșii ? eu poci zice aceasta ! am suferit de la oameni... au fost nedrepți pentru mine ; nu am adus în lume decît viața mea și ei au sacrificat-o ca să mulțumească o nebună ambițiune !...

— Dar vorbile tele sunt triste, Elena mea, niciodată nu te-am cunoscut mai tristă ; uită tot ce oamenii au putut să-ți facă rău !... ești lîngă acela ce te iubește ca viața sa. Aceste minute sunt scurte... Să nu le sacrificăm

decît amorului nostru ! noaptea este frumoasă și pare că întîrziă ca să protege răsfățările noastre ; vînturile murmură în arbori, ca cînd ar voi să facă a nu se auzi vorbele noastre de urechile indiscrete. Nu-mi mai vorbi decît de mine, de tine, înclină fruntea ta dulce și suavă pe sînul meu ! ca un crin ce se pleacă pe călătorul adormit ! amorul are plăcerile și amărăciunile lui — plăcerile sunt scurte... îngerul vieții mele, nu face să cunosc numai suferințele lui !...

— Ceea ce numești suferințele lui poate să fie adevăratele plăceri ale lui... Ce poci face mai mult ?...

— Trebuie să fii a mea... daca amorul ce-mi exprimi este real...

— Nu sunt a ta ?...

— Întru toate...

— Nu turbura această scenă divină cu idei de altă natură... acesta va veni ; dar mai tîrziu... acea zi va fi o zi mare... o zi de amor și de doliu, o zi de fericire și de mormînt...

— Nu te mai înțeleg !... mă pierz !...

— Știi că sunt superstițioasă... Trebuie să vie ora...

Alexandru o strîngea în brațele sale — buzele lui înflăcărate sărutau buzele ei de roză. Elena palpită pe brațele lui, de amor și de voluptate.

— Este timpul a ne despărți... rezonul meu se turbură : poci să caz : sunt femeie, fugi !

— Oh ! niciodată !...

— Alexandre, fac apel la generozitatea sufletului tău — adu-ți aminte că prin ea am învățat să te iubesc !...

— Oh ! generozitatea sufletului meu !... Elena mea... acea abnegare ce cunoști nu poci să mai am...

— Asfel dar vei să faci tot ca să mor înainte de ceea ce este scris ?

Aceste vorbe loviră cu tărie pe Alexandru. Ele îi explicară toate vorbele Elenii de mai-nainte.

— Ce ? zise el, nu vei fi a mea decît cu condițiunea ca să mori în urmă ?...

— Te rog să mă lași a trăi încă... pentru tine, Alexandre, pentru tine !...

Ea zise, depuse pe fruntea amantului său o sărutare. Buzele ei arseră fruntea lui Alexandru. Acesta căzuse

în genuche înaintea unei canapele. Elena iese de sub chioșc, se strecoară printre alee și dispare pe o poartă a casei care da în grădină. Ea trecu toată noaptea în rugăciune și în lacrămi.

„D-zeule, se rugă ea, ce este această patimă ?... sunt învinsă, sunt lănțuită, și nu am puterea să mă lupt. Tu însuți m-ai părăsit... fă, Doamne, să poci cel puțin a mă lupta cu ursita mea !..."

De altă parte, Alexandru trecu noaptea gîndindu-se la vorbele Elenei. „Ea va muri, și a zis dacă va fi a mea !... Oare caută să crez această vorbă ? ea mi se pare inspirată de o delicatețã ce este proprie femeilor bine-crescute. Vai ! cîte femei nu au zis aceste vorbe amanților lor și peste cîtva timp au iubit pe alții !... amorul Elenii a sărit ca o flacără de paie ce își ia vîntul îndată sub focul care i se dă. Cîteva zile fură destule ca să se aprinză de amor !... ca să vie la toate întîlnirile singură îndată ce i-am cerut, fără nici o împotrivire.

Toate acestea mă fac să crez că este o femeie prea ușoară... Cine știe la cîți alții ea nu a dat ceea ce mi-a dat mie ? !..." și atunci Alexandru devenea gelos, suferea, punea capul în mîini și plîngea ca un copil.

A doua zi era duminică, zi de nuntă țărănească, zi de bucurie. Postelnicul se înturnase de dimineață.

Pe la zece ore, mai multe trăsuri cu cai se prepararã. Nuna însoțită de Caterina și alte două dame se urcară într-o trăsură. Ceialți făcură cum putură. Îndată ce trăsurile ieșiră din curte, cincizeci de flăcăi călări înconjurară trăsura Elenii — alții alergau înainte și toți descărcau pistoalele și strigau la ușă. Ei spuseră o orație curioasă. Nunta ținu trei zile, trei zile de banchete, de danțuri, de petreceri.

CEL DIN URMĂ ACT AL COMEDIEI

Dar este timp a ne înturna la sujetul nostru. După cununie, societatea de dame și cavaleri ce veniră la nuntă se înturnă cu nunii acasă la postelnicul. Veni un

moment în care toți acești oaspeți se aflară răsipiți în salon, vorbind despre ale nunții. Un serv intră și zise postelnicului că o țigană bătrînă, ce vine de la București, voiește să-i vorbească lucruri mari.

— Să vie aici, zise postelnicul.

Această știre se auzi de toată societatea, toți erau curioși să afle care erau acele lucruri mari ce o țigană bătrînă, venită de la București, putea să comunice postelnicului.

După cîteva minute, o țigană intră. Ea era trecută în vîrstă, crescută prin case boierești, învățase a se prezinta: se închină la postelnicul și îi zise că ar dori să-i vorbească în parte.

— Ah! zise principile. Postelnicul are secrete cu asfel de femei!...

— Nicidecum!... răspunse el, și voind să nu cază în această bănuială, răspunse repede: Ce ai să-mi spui, spune-mi aici. Daca nu vei, poți să pleci...

Țigana puse ochii în jos și zise:

— Daca voiești însuși domnia-ta... viu să mă plîng împotriva cocoanei dumitale... am avut un fecior, care era lacheu în casă boierească... este aproape o lună de cînd a venit aici... femeia dumitale, mă iartă a spune lucrurile cum sunt... s-a înamorat de dînsul... îl ține aici prin silă și eu, muma lui, sufer și mă pierz fără ajutorul lui...

— Femeie! strigă postelnicul, ești ori beată, ori nebună...

— Nu sunt nici una, nici alta, boierule, răspunse țigana. Copilul meu este aici schimbat în veșminte de boier...

În acel moment Ranu intră în salon.

— Iată copilul meu, strigă țigana alergînd la Ranu, apoi, întorcîndu-se către Elena; — mi-am găsit copilul, cocoană... și ți-l voi smulge din brațe-ți... mi l-ai hrăpit: ca să-ți mulțumești plăcerile, cînd eu, muma lui, mor de foame... asfel sunteți voi, cucoanele!... nu aveți rușine să vă iubiți cu ciocoii!...

— Scoateți afară pe această bețivă! strigă postelnicul.

— Nu sunt bețivă!... spui adevărat... întrebați pe fii-meu daca nu sunt muma lui.

— Așa este, răspunse Ranu. Este muma mea.

Elena căzu leșinată în brațele Caterinii.

Toți cîți se aflau de față se uitară unii la alții cu mirare; unii încă surîseră cu răutate. Postelnicul crezu că visează.

— Este o infamie! strigă Zoe, acest june mi-a fost prezintat sub nume de boier din Moldova... Cînd am venit aici atît m-a rugat să-l aduc, încît nu am putut refuza... acu văz că am fost amețită ca toți ceialți.

Un om ce era aici dispăruse. Cu capul dezvălit ieșea din curte, plîngea peste cîmpuri, fără să știe nici unde se duce, nici unde este. Era Alexandru.

Zoe ieșea din salon. După o jumătate de oră trăsura sa fugea spre Ploiești.

Elena priimise o lovitură teribilă, față cu lumea, cît și în față cu bărbată-său; de nimic nu-i făcea atîta rău ca opiniunea lui Alexandru. El dispăruse la cele dintîi vorbe ale țiganei. Va afla el că Elena era inocentă? daca va afla, nu va fi oare prea tîrziu? inima lui nu se va fi zdrobit la întîia lovire?... asfel se întreba Elena, ce căzuse bolnavă de durere. Soțul său o părăsește. El se lăsă să se amețească de această calomnie cu intențiune.

DUCEREA LA CAPITALĂ

Dar să ne înturnăm la Alexandru. După vorbele țiganei, părăsi salonul într-o despozițiune de spirit de la care nu mai era decît un pas pînă la perderea totală a facultăților sale intelectuale.

Trecu repede prin curte, străbătu satul și ieși la luncă, apucă peste cîmpuri, cu capul descoperit... Cine l-ar fi văzut asfel ar fi crezut că este vreun nebun scăpat de la vreo mănăstire. Era două oare. El merse pînă aproape de seară fără să se oprească, fără să știe ce cale a luat; către seară fuse întrecut de o trăsură cu patru cai. Cociul, văzînd pe Alexandru, opri caii și îi propuse să-l ducă la București pentru cîțiva sfanțihi. Alexandru acceptă și se urcă în trăsură. Era trăsura egu-

menului de la Tîrșor ce se dusese să caute pe stăpînul ei în capitală.

Alexandru era zdrobit fizicește și moralicește. Elena îi apărea o femeie degradată. El crezu că Ranu fusese amantul ei. „Și pentru ce nu ? zise el, pentru ce să nu mă amăgească pe mine pentru acela, daca o dată a amăgit pe bărbată-său pentru mine ? ... și cine îmi spune că nu este o femeie ce-și schimbă amanții pe toată săptămîna ?... Ea nu s-a dat mie ; este adevărat, dar nu a venit în grădină de cîte ori am voit să vie ? Daca nu este astăzi metresa mea, eu nu am voit ! Dar, în fine, a căzut vălul ... și cu cine, D-zeule ! cu un lacheu !... oh ! cît o disprețuiesc acum !... scandal teribil !... cu tot disprețul ce cată să am pentru dînsa, mi se sfîșie inima de pietate cînd îmi aduc aminte pozițiunea ei umilitoare la vorbele acei fermecătoare !... sărmana femeie !... cum nu a murit îndată de rușine ? fiul unei țigance, amantul ei ! ce cădere ! ce umilință !..."

Vorbind astfel, căzu în gînduri profunde : o lacrămă de compătimire curse din ochii săi și păru că stinge flacăra mîniei care îl consuma. „De unde a venit acest om ?" se întrebă el. Această întrebare fuse de ajuns ca să arunce oarecare lumină în spiritul său. „D-zeule ! zise el, Zoe a adus acolo pe acest om ! Ea l-a prezintat ! oh ! daca dedesubt nu este o intrigă infamă !... această femeie este în stare să facă tot !... Cine știe daca Zoe nu a cules pe acel lacheu cu speranță ca să compromită pe Elena ? Cine știe dacă acea țigană nu a fost adusă de dînsa ! ... însă pentru care cuvînt ?... voi afla aceasta !... Daca lucrul va fi asfel : daca Elena va fi inocintă... amar acestui intrigante ! voi trage o răzbunare teribilă !... brîul ei cel perdut este în buzunarul meu... trebuie să mă întorc la Fănești... Dar aceasta nu se mai poate... nu mai poci vedea pe Elena."

Asfel cugetînd, ajunse la București.

Îndată ce intră înîntru, scrise Caterinii acest bilet :

„Am plecat repede, neputînd a mai asista la un scandal ce-mi făcea rău. Rog cerul să ierte rătăcirile acestii

femei nenorocite. Ea nu mai poate să aibă în lume nici un alt sprijin decît pietatea d-le... fii bună cu dînsa! o voi plînge cît voi trăi, căci, în adevăr, nenorocirile ei sunt mari!... Eu voi pleca în curînd și de aici... rog cerul să poci să te mai văz înainte de a porni."

După ce trase aceste rînduri, chemă pe Petru, un serv vechi și credincios.

— Vei pleca îndată la Fănești, unde vei găsi pe d-ra Caterina X... îi vei da acest bilet în mînă. Mîine să fii aici cu orice răspuns îți va da! Vei cere bagagele mele ce sunt acolo...

Petru luă scrisoarea și ieși fără a zice o singură vorbă.

Era două oare după miezul nopții. Alexandru încercă să doarmă, în deșert; trecu o noapte teribilă. A doua zi îl prinse frigurile. Doctorul veghea lîngă dînsul tot timpul cît avu delir, în delirul său el vorbea de Elena, de Ranu; spuse prin fraze întrerupte o parte din scandalul de la Fănești.

— Aici este un amor pasionat, zise medicul, voi veghea lîngă dînsul!...

Către seară, Alexandru se deșteptă; întrebă daca Petru s-a înturnat de la Fănești. I se răspunse că nu.

— Amar! amar! zise el.

— Ar fi bine să gonești orice gînduri, îi zise medicul, sau nu poci răspunde de viața d-le.

— Voi să mor, doctore! oh! viața, viața este un mare rău! ... Poți să-mi faci o mare bucurie? Ești om învățat... ai disecat țărîna omenească, ai dezvălit secretele organismului acestii materii bizare ce formează omul, spune-mi că ai găsit secretul sufletului; spune-mi, totul să sfîrșește pe pămînt? Aceasta îmi va face bine... nu voi să mai fiu... A fi este mai crud decît a muri... oamenii nu știu ce cer...

— Vai! răspunse doctorul, ce putem noi să știm? !... Dar lasă-mă să te întreb eu însumi, răul ce suferi vine dintr-un amor pasionat?...

— Paserea ce zboară după o ramură face să se scuture mult timp ramura, zise Alexandru. Este un amor ce mă părăsește și lasă în inimi o zguduitură. Dar ai ghicit,

este un amor. Poți să rîzi, doctore, de această slăbiciune ? sunt cîteva zile, eu însumi rîdeam.

— Peste cîtva timp vei rîde încă...

— Dară, voi rîde, o știu... dar pînă atunci... sufer !...

— Răbdare !... timpul vindecă totul.

Petru întră în casă.

— Ai fost ? întreabă Alexandru.

— Am fost și am adus acest răspuns. Îi dete un bilet.

Alexandru îl deschise, îl citește ; iată coprinderea :

„Domnule !

Este inocentă, și victima unor intrigi infame. I-am dat biletul ce mi-ai scris, l-a citit. Acest bilet este insultător ; cine ți-a dat acest drept, nu știu, căci în fine nu ești un profesor de morală. Cu toate acestea, Elena te-a iertat... este bolnavă în pat... voiește să te vază înainte de a pleca. Dar daca te vei înturna aici, te rog să nu fii atît de sever ca ceialți !...

Caterina“

Acest bilet produse o mare schimbare în ideile lui Alexandru. Către acestea o îndoială crudă plana ca un nor pe liniștea inimii sale. Alexandru, cu caracterul său, nu putea să fie ferice în viață. El simțea o bucurie vie să nu meargă la Fănești ; se îmbăta de ideea de a tortura sufletul acestii femei ce iubea mai mult decît viața lui ; de a se tortura el însuși.

„Voi să petrec cîteva luni la București, își zise el. Voi să cunosc această societate în care se află femei atît de triste !“

Georges se prezintă la Alexandru.

— Ce zici despre cele întîmplate la Fănești ?

Alexandru se prefăcu pe cît putu, ca să nu se trădea, și răspunse cu indiferință :

— Nu crez ceea ce se zice.

Petru intră și anunță pe d. Ranu.

— Să vie, zise Alexandru.

Ranu intră.

— Îmi pare bine, zise el, că vă găsesc aici pe amîndoi. Mustrarea de cuget mă apasă amar ; viu a vă declara că d-na Elena este inocentă.

— Vorbește ! zise Alexandru, oferindu-i un scaun.

Ranu să puse a spune tot cursul intrigilor Zoei, cărora el servise de instrument.

Alexandru și Georges se prezintară la Zoe seara. Societatea ce se afla acolo se compunea de o mînă de tineri, băieți buni, dar fără nici o țintă serioasă în viața lor. Unii din ei își trecea timpul a risipi averile părintești în cărți. Ei nu știu nici să cheltuiască banii ; nu au gust nici pentru călătorii, nici pentru cai, nici pentru arme ; nu sunt nici gastronomi. Cheltuiesc și sunt totdauna fără bani. Trăiesc pentru cămătarii din țară. Acesti din urmă îi încongiură și, la trebuință, le oferă sume de bani, sută la sută și de multe ori două sute și trei sute la sută camătă, bieții băieți nu servă societatea nici ca risipitori, căci tot ce risipesc intră în lăzile unor avari. Doi, trei, patru ani de resipă, și moșiile lor sunt vîndute de cămătari, cumpărate de cămătari. Ei nu se ocupă nici de politică, nici de literatură, de nimic, în fine. Alexandru mai văzu aici un jurnalist. Starea constituțională a produs acest fel de oameni și în Principate. Ei sunt despărțiți în două tabere, în jurnaliști liberali și jurnaliști retrograzi. Înrîurirea lor este încă neînsemnată din cauză că sunt puțini cititori. Ziarele liberale au mai mulți cititori. Dintre cei din urmă ziariști au fost care au devenit miniștri, sprijiniți de opiniunea publică. Au fost asemenea care, în loc să intre pe poarta unui minister, au intrat pe poarta închisorii : aceasta dovedește că convicțiunile nu lipsesc printre dînșii. Ziarele liberale au devenit singurul sprijin al ideilor liberale.

Alexandru văzu încă o pepinieră de dame. Muntenile sunt în genere bune, cu temperaminte nervoase, bilioase, limfatice. Ceea ce le invită a repara lipsa frăgezimei naturale prin mijloace artificiale ; sunt însă grațioase, spirituale ; natura a făcut mult pentru dînsele ; educațiunea puțin sau nimic. Manierele în saloane sunt fără cenzură. Alexandru văzu mai multe dame și damicele ce se lăsau cu plăcere a li se săruta brațile pînă la supțiori de niște tineri. Aceasta este o datină streină. Cititorii își aduc

aminte că invaziunile streine s-au oprit de multe ori asupra saloanelor din București.

Serata era plăcută. O grupă de dame se formase împrejurul Zoei. Aceasta le spunea cum lacheul făcuse conchista unei dame la țară, și cum muma lacheului dezvălise intriga...

Alexandru ascultă în tăcere.

„Această femeie este infamă ! zise el, în sine. Sărmană Eleno... tu nu ai pe nimini care să te apere" ; și, apropiindu-se de acest cerc de dame, zise :

— Vrei să vorbești de d-na Elena ?

— Da, da ! zise Zoe... Erai acolo.

— Eram acolo, dar mă iertați a vă face oarecare observări... Că Elena era inocintă, că respinsese cu oroare pe acel om... că el însuși a declarat-o. Și încă că era pus de d-ta să facă acest scandal.

— Că era pus de mine, zise Zoe, o răzbunare ; dar că femeia aceasta e inocintă, nu mai crede...

— E rîndul meu a vă spune o istorie întîmplată la Fănești, o istorie curioasă, cu stafii...

— Cu stafii ? întrebară damele cu mirare.

— Nu vă speriați ! răspunse Alexandru.

— O să mergeți mîne seară la concert ? întrebă ea, voind să schimbe vorba.

— Spune istoria cu stafii ! îl rugară mai multe dame.

Alexandru începu să spuie cum în camera postelnicului intrase o stafie noaptea și cum, fugind la cîntarea cocoșilor, lăsase să cază un brîu alb de mătase.

— Dar vedeți, adăogă el, cît omul este aplecat spre a bănui totdauna cu nedrept. Toată lumea acolo zicea că brîul era al unei dame ce o stimăm toți !... Eu însă susțin că este o calomnie.

El arătă atunci brîul. Damele se uitară unele la altele, căci cunoscură brîul Zoei.

Negreșit că fiecine crede că Zoe cel puțin se formaliză, se rușină... Ei, bine ! nu, ea era sigură de cercul ei ce îl domina ca o suverană. Se puse să rîză.

— Vă voi spune această istorie, cînd vom fi singuri. Apoi, întorcîndu-se către Alexandru, îi zise încet : îți iert excesul de gelozie ce te-a făcut să te porți asfel...

ești un ingrat ; pentru tine venisem în acea cameră ; nu pentru altul...

La aceste vorbe Alexandru rămase înmărmurit. Damele care fură față nu se impresionară întru nimic.

„Ce nerușinare !“ își zise Alexandru. El se așeză lîngă o damă tînără și frumoasă și începu să converseze cu dînsa.

— De mult timp ai venit în București ? îl întreba ea.

— De cîteva luni.

— Nu iubești încă pe nimeni ? adăogă dama.

Aceste vorbe mări mirarea lui.

— Pe nimeni, zise el.

— Cu toate acestea ar trebui să iubești pe cineva... Toate inimele de față nu sunt prinse...

— Nici a dumitale ? întrebă Alexandru.

— A mea ?... deocamdată, nu ! altădată... dar m-a înșelat.

— Se poate ?... a înșela niște ochi atît de înfocați, atît de dulci !...

— Te miri ?... singur poate vei face aceasta... Oamenii sunt schimbători !...

Zoe, văzînd pe Alexandru ocupat lîngă o damă mai tînără și mai frumoasă decît dînsa, se văzu rănită în amorul ei propriu. Se scoală. Se îndreptează către poarta unei camere și îi zise :

— Vei să vezi o nouă producțiune în arta picturii ce mi-a prezintat d. X., pictorul român ?

— Cu plăcere ! zise Alexandru, care o urmă în cameră.

Zoe, îndată ce intră acolo, se înturnă către Alexandru, se aruncă în brațele lui și îi zise :

— Voiam să-ți vorbesc... șezi lîngă mine !... nu poți să-ți faci idee cît te plîng și știi pentru ce ?... natura și fortuna ți-au dat tot ce poate să aibă un muritor favorit și tu calci în picioare binefacerile lor !... ești de treizeci de ani, vîrstă în care omul caută să-și facă socotelile sale cu lumea ; să știe ce este lumea și ce este el însuși ; să joace o rolă în raport cu credințele sale. Nu cunoști lumea, și lumea nu te cunoaște ; nu ai nici rolă aici. Caută să te decizi... simțimintele profunde, cugetările serioase, aspirațiunile înalte la noi sunt niște oaspeți ce găsesc

mai totdauna ușele închise. Cei ce posedă aceste cualități caută să trăiască retrași, sau să părăsească o țară unde plăcerile singure au putut să aibă un templu. Dar cel mai bun lucru este a adora zeii ce toți adoră aici. Vei să devii regele acestii societăți ? flatează aplecările ei. Prin acest mijloc eu am devenit tiranul ei. Toate aceste femei sunt la picioarele mele. Opiumul chinezilor are mai puțină putere asupra acelui popul stupid decît cupa cu desfătări ce prezintă să bea acești români însetați de plăceri. Nu crede că ei sunt mai nefericiți decît alții pentru că le place să trăiască astfel... Dacă am cerceta bine natura omului, poate că noi am fi mai aproape de adevăr ! căci, în fine, ce este omul ? ce este viața ?... Omul este o țărînă și viața un vînt. El trăiește o zi. Pentru ce să trăiască în necazuri ?... Trebuie a te decide... a face ca noi... îți trebuie o amantă... fugi de acele femei al căror amor serios aruncă pe viață un parfum de melancolie ! amorul nu este etern ; a iubi și a poseda orice femeie îți place... iată ce trebuie să cauți. Nu este nici o femeie în salonul meu care să nu ți se dea... nu ai decît să arunci ochii...

— Mă spăimînți ! zise Alexandru.

— Cît ai face să rîză această societate daca ar cunoaște simțimîntele d-le !

— Dar astfel de societate, prin astfel de purtare, îmi inspiră dezgust. Amar femeilor ce se prezintă un singur minut fără vălul pudoarei ! pudoarea lor este poezia și această poezie singură face fermecul sexului vostru.

— Idee ! zise Zoe. Cei mai mari oameni au găsit mai mare fermec în femeile care aruncaseră vălul pudoarei, istoria mărturisește... femeile fără acel văl au încă poezia lor, o altă poezie : libertate de a vedea tot, de a auzi tot, de a face tot. Ea are fermecul noutății, fermecul înlesnirei. Orele noastre nu sunt înnorate niciodată ; suferințele ridicule nu le cunoaștem, nu cunoaștem decît plăcerile, schimbarea le renaște, le reîntinerește neîncetat...

— Societatea așteaptă, zise Alexandru. Ce vor zice damele care te știu cu mine aici ?

Zoe surîse.

— Ești copil ! răspunse ea. Ce pot să zică ? că sunt cu amantul meu ? ele nu fac toate ca mine ?... întredeschide ușa și vezi — nimeni nu mai este în salon — toate au plecat cu amanții lor...

— Dar bărbatul ? întrebă Alexandru.

— Doarme, zise ea.

Într-acest timp Zoe își desfăcuse buclele ce cădeau unduitoare pe umerii albi. O lampă revărsa o lumină îndoiasă în cămară.

— Vino lîngă mine, zise ea, șezînd pe o sofa bogată, și trăgînd pe Alexandru lîngă dînsa. Privește-mă... sunt încă frumoasă... tu nu cunoști tezaurii de voluptate ce ți se oferă : frăgezimea fecioarei tinere este palidă pe lîngă aceste fermece ; simțurile mele sunt înflăcărate ; corpul meu tremură și arde înaintea ta... perii mei se scutură pe cap sub flacăra voluptății... Ochii se turbură... buzele mele ard... locul se învîrtește cu mine... pentru ce întîrzii ?...

Ea căzu leșinată pe Elescu, buzele murmură vorbe neînțelese. Alexandru profită de acest leșin și trecu în salon, de acolo își luă pălăria și plecă repede.

„O, femeie ! își zise el, tu nu poți procura mai mult decît o femeie ce se vinde la cel dintîi venit : dezgustul !“

Postelnicul George rămăsese în opiniunea că Elena era culpabilă. Din acea zi el nu voi să o vază. Trecea timpul pe la alte moșii și cînd se înturna acasă nici nu cerceta despre soția sa. Auzise că Elena este bolnavă și oprise pe toți d-a trimite să vie vreun medic ; o femeie văduvă din Ploiești, ce devenise ținuta sa, nu înceta a-l întărîta contra Elenii cu speranța să o lase și asfel să o ia pe dînsa. Postelnicul George ar fi plecat lesne urechea la însinuitoarele consilii ale ținutei sale, daca avariția nu l-ar fi consiliat din contra : Elena avea zestre mare și el nu voia să piarză prin divors.

— Răbdare ! îi răspundea el. Poate că cerul o va chema în sînul său, este bolnavă, toate mijloacele sunt luate ca să nu o oprească din această călătorie. Astfel vom avea starea ei.

Către acestea Elena, părăsită de toți, afară de Caterina, începuse a uita lovitura ce i se dase și sănătatea sa se ameliora pe toată ziua. Ea se informa neîncetat despre Alexandru. Ar fi dat toată viața sa numai să-l încredințeze că este inocentă. În cele din urmă îi scrie această carte :

„Domnule !

De două luni mă odihnesc cu întristare și cu durere pe patul meu ; nu voi să te ostenesc vorbindu-ți de cauza acestii suferinți. Tot ce poci spune este că sufer mult și nimic nu poate a-mi împăca durerile, m-am schimbat asfel încît cu anevoie vei putea a mă recunoaște, fizicește și moralicește, și sufer cu pasiență fără să poci zări un termen. Daca am o zi mai lină, am două de dureri. Aici toți cîți mă înconjură parcă suferă cu mine. Acest loc acum este locul unde sufletul suferă, dar nu geme ; este încă bine de a nu turbura auzul celoralți cu plîngerile sale ! Asfel, degetele mele ce s-au dedat să cază pe tonuri minoare *(triste), le am în piano și sunetul muzicii a încetat de a se mai auzi în casa mea ! De întristare aceste degete au slăbit și au îngălbenit și, nemaiavînd ce face, se încrucișează în semn de martir închis... voi să las această casă !... îmi pare rău. Am locuit-o mai mulți ani, și mai ales regretez iedera ce am plăntat eu însumi pe murul grădinii în această primăvară, și în care (daca ideile ar putea să se sape) ar citi cineva aci toată istoria cugetelor mele, ce vin și se duc totdauna mai triste ca rîndurerile la sfîrșitul verii.“*

Această scrisoare era un capodopere de literatură. Ea există încă în original. Elena o trimise lui Alexandru, fără nici un alt comentariu. Alexandru nu putu să-și oprească lacrămile, citindu-o. Elena era acum inocintă în ochii săi. Se decise să plece la Fănești. Plecă chiar în ziua cînd priimi scrisoarea Elenei.

ÎNTOARCEREA LA FĂNEȘTI

Locașul de la Fănești devenise trist. Singurile locuitoare ale acestii case era Elena și Caterina. Cea din urmă

se prepara a se înturna în capitală. Alexandru sosi noaptea. Elena era în camera sa. Zgomotul postașilor o deșteaptă din somn, află despre venirea lui Elescu. Ea se decide să-l priimească în camera sa chiar atunci.

Caterina dormea într-o cameră alături. Noaptea era înaintată, o noapte frumoasă de vară ; o tăcere adîncă domnea peste cîmpiile ascunse în umbră ; răcoarea ce anunță că zorile sunt aproape de revărsare se răspîndea în aerul îmbălsămat de parfumul cîmpului.

Alexandru intră la Elena. Aceasta îl aştepta şezînd pe o sofa. Ea se îmbrăcase în negrele cele mai elegante. Albeța feței, mînilor, gîtului contrasta cu negrele costumului său, într-un mod atît de plăcut, încît lăsa să nască unul din acele fermece a căror înrîurire o simțim rareori în viața noastră. Buclele părului său erau respinse cu răsfățare de la tîmple și lăsau să se vază toată fața sa, frumoasă și palidă.

Alexandru, îndată ce intră în cameră, se aruncă la picioarele sale, îi luă mîna și o udă de lacrămi.

— Mă crezi culpabilă încă ? întrebă Elena.

— Știu toate. Ranu însuși, mustrat de cuget, mi-a mărturisit adevărul.

— Mulțumesc că ai venit, Alexandre. Era timp... nu este așa că mă afli schimbată, privește și plîngi acele frumuseți ce admirai și care nu mai sunt...

— Te aflu de o mie de ori mai frumoasă, Elena mea... oh ! de o mie de ori îmi ești mai dragă.

— Mai dragă ?... iată tot ce voi... Dar scoală și spune-mi, ai suferit ? nu voi să auz că ai suferit !... Voi să sufer numai eu !... căci acesta este un drept al meu. Ai văzut cum oamenii s-au întărîtat asupra mea ?... toți mă cred culpabilă, însuși bărbată-meu ! dar ce îmi pasă de lume mie ? ceea ce mă ucidea era temerea că tu însuți puteai să crezi ca ceialți, dar îmi zici că nu crezi... acum sunt fericită...

— Nu voi crede niciodată !... nu am crezut... dar să lăsăm aceste lucruri. Spune-mi, Elena mea, în tot timpul ce nu m-ai văzut, ai cugetat la mine ?

— Se întreabă asfel de lucruri ? nu ți-am zis că te iubesc ?...

— Mă iubești ?... Eleno, ești sinceră ?

— Nu am mințit niciodată.

— Ei, bine ! atunci cată să lași această țară !...

— Să plecăm împreună ? nu este așa ? să-mi las fata, lăsîndu-i moștenire rușinea mumă-sei ? și eu să te însoțesc în țări streine, purtînd cu mine ura și dispretul oamenilor ? Unde voi merge, va trebui a mă ascunde, societatea nu suferă o femeie ce a fugit cu amantul său. Mai tîrziu, cînd dispretul lumii va risipi prestigiul amorului, tu însuți nu vei mai vedea în mine decît o ființă ce inspiră dispretul. În deșert îmi vei spune că nu ești ca ceialți oameni ; crede-mă, Alexandre, excepțiunile, ele însuși, sînt sclave ale legii comune. Dar te iubesc, este un adevăr, nu aș fi voit-o ; o putere mai mare decît puterile mele mă învinge și mă supui, fără voia mea, dară te iubesc și voi fi a ta, dar din acel moment caută să nu mai trăiesc, ți-am spus-o și ț-o repet. Acum vei să fiu a ta ? decide mai întîi că trebuie să mor.

— Dar eu nu voi să mori !

— Atunci, încetează de a-mi cere mai mult decît ceea ce voi a-ți da.

— Să te iubesc, dar, de departe ?

— Nu, căci și atunci voi muri... Ursita cată să se împlinească. Decide că vei să mor...

— Ei, bine ! mori, și cu tine voi muri eu însumi !... zise Alexandru, într-un exces de exaltare.

— Ai zis ! pactul este subscris, răspunse Elena.

— Cine ești tu, o, ființă dulce și teribilă, tu, care ai atîta putere asupra vieții mele ?!... oricine vei fi, ascultă : viața ta este viața mea. Ce îmi pasă mie de viața mea daca viața ta va înceta ? voința mea este voința ta. Daca vei să mor, voi muri ! dar înainte de a coborî în mormînt, o, Elena mea, află că moartea este țărmul întunecos către care toți coborîm, o zi mai curînd sau mai tîrziu, spre a ajunge, este puțin lucru ; dar a ajunge acolo, îmbătat de parfumul tinereților, grațiilor, frumusețelor tale, o, Elena mea, nu este soartă mai ferice, să murim ! dar mai nainte să bem din cupa tinereții flacăra amorului ! Lasă-mă să aspir pe buzele tale parfumul sărutărilor ! pe sînul tău frăgezimea grațiilor ! voi să mă îmbăt de junețea ta, de frumusețea ta ; de căldura sufletului tău, de răsfățările tale, de surîsele tale, de com-

plîngerile tale, de lacrămile tale; de amorul ce te coprinde, ce te îmbată, ce te îndivină. Această flacără cerească ce dă un nou fermec frumuseței tale.

Elena tresări la aceste vorbe.

— Taci, Alexandre, aceste vorbe îmi fac rău!...

— Vino, vis grațios al vieții mele! vino,exală parfumul sufletului tău și încetează de a trăi! tu ești o floare de primăvară! ca dînsa naști, trăiești și mori. Dar ea, înainte de a muri, tresare de voluptate în sărutările vîntului: și exală viața și parfumul într-o dulce beție de amor. Pentru ce nu vei face ca dînsa? lumina ochilor tăi mă farmecă! parfumul gurii tale e dulce ca vîntul serilor de primăvară; comunică o flacără de viață, de fericire, de voluptate și recheamă nectarul Olimpului; gura ta are atracția fîntînelor pentru călătorii obosiți; sînul tău este locașul ce grațiile dispută viselor celor de amor și de fericire! Sufletul tău este focul soarelui de primăvară.

— Alexandre!... murmură Elena.

Inima ei bătea cu putere; vorbele lui Alexandru făceau să tresară corpul ei gentil ca o floare la suflarea vîntului, și înflăcăra cu putere toate fibrele inimii sale. Părul ei castaniu, desfăcut, cădea cu răsfățare peste tot corpul ei și da frumuseței sale un fermec de voluptate.

— Alexandre! repetă ea.

Dar amantul ei o luase pe brațe, fruntea ei se înclina și se odihnea pe sînul lui.

— Lasă-mă să înclin fruntea pe sînul tău, amorul meu! zicea Elena. Oh! cum aș dori să nu se mai rădice niciodată! Alexandre, ești tu oare atît de frumos sau amorul îți dă farmecul ce mă răpește? crezi tu în farmece? Eu nu am crezut; dar acum crez: inima mea este fermecată negreșit, ca să te iubesc cum te iubesc și să nu poci nici a lupta cu patima ce mă coprinde!... Nu cunoscusem încă amorul, zilele mele treceau liniștite și monotone: tu veniși și mă învățași a iubi... Acum nu mai este fericire pentru mine... fericirea mea nu mai este a mea, ci a ta; precum tinerețele, grațiile, cugetările mele sunt ale tale, ca să te dezmerde și să le fărîmi sub picioare-ți. Nu uita că mîne nu voi mai fi nimic pentru tine, nu voi avea puterea să te privesc ca me-

tresa ta... Vai ! pentru ce nu ai venit cînd mîna mea era liberă ? pentru ce ai întîrziat ?... Dumnezeu te va pedepsi în moartea mea... Dar, spune mie, Alexandru meu, amantul meu, regele meu, spune, vei păstra oare o suvenire plăcută despre mine ? vei scuza amorul meu ?...

— Pentru ce îmi faci aceste întrebări, Elena ?... vai ! tu rămîi melancolică însuși în orele cele mai rîzitoare ale amorului !... Lasă-mă mai bine să admir tezaurii frumusețelor tale...

— Îți plac aceste frumuseți ?... Ele sunt ale tele, admiră-le, sufletul meu ! ochii mei îți place să-i privești ? buzele mele îți place să le săruți ? sînul meu îți place să-l descoperi ? tu ești domnul și împăratul lor, precum ești domnul și împăratul inimei mele. Știu că sunt frumoasă ; sunt ferice că sunt frumoasă, ferice zic, pentru că poci cu frumusețele mele a-ți crea momente de fericire..

— O, suflete sublim de femeie ! strigă Alexandru. Este adevărat dar că tu ești o flacără de amor sub o formă grațioasă, destinată să o consume ! consumă dar forma și arde totdodată șirul zilelor mele !... o, Elena mea ! Tu vei să mori, și vei să mori pentru că vei să fii a mea, onoarea și viața ta le sacrifici deodată. Ei, bine ! ascultă. Eu însumi voi muri ! oh ! tu ai dreptate... cînd am gustat o dată o fericire atît de dulce, viața ce mai rămîne nu poate să mai păstreze în sînul ei fericiri atît de dulci. Viața este tristă, și restul e agonia morții. Omul nu este creat pentru lungele suferinți, ci pentru o zi de mulțumire. Amar aceluia ce nu poate să înțeleagă acest secret. El va fi pedepsit prin suferințe fără repaos.

Elena era răpită. Corpul ei se bătea sub acțiunea fiorului rece și focului ce o încingea. Jumătate leșinată, buzele ei șoptea vorbe de patimă și de tinerețe. Părul ei tresărea de voluptate sub răsfățările amantului ei, și buzele sale, priimind și evitînd sărutările înfocate, semănau cu rozele de primăvară ce se deschid la razele soarelui arzător, ochii ei, inundați de un rîu de voluptate, păreau streini acestui pămînt.

— Alexandre ! șopti amanta transportată. Alexandre ! lumea de va fi justă, caută să respecte o femeie ce iubește și cade. O, sufletul meu ! nici o virtute nu poate

să reziste flacărilor ce mă consumă !... Plîngi pe femeia ce iubește, dar nu o blama !... Aș voi ca această lume ce critică să simță ; daca ea ar simți ce simț eu, atunci aș fi absolvată... Dar tu devii gînditor... o lacrămă luce în genile tale... este o lacrimă de fericire ?... pe cursul vieții noastre orele plutesc încununate de roze ; mîne se vor ascunde în vălul lor de doliu... pentru ce inima ta se refuză la fericire ?... Tu taci ?... Ziceai că sunt frumoasă, frumusețele mele se aprind ca un cer într-o noapte senină. Tezaurii sufletului meu, ce nu s-au deschis încă pentru nici un muritor, se revarsă și cură pentru tine... tu ești fericitul învingător al inimei mele !...

— Elena mea ! repetă aceste vorbe divine ! ele mă încîntă precum altădată parfumul ambrozii îmbăta zeii din Olimp... oh ! tu vei depune pămîntului țărîna ce pămîntul ți-a împrumutat ; dar sufletul tău nu va peri : el e prea sublim ca să nu fie o reflecțiune din dumnezeire ! dară, tu ești o parte a dumnezeirei, căci inima ta este divină, generoasă, nobilă ; căci niciodată inimă de femeie nu a iubit cum iubești tu...

— Aș voi ca fruntea mea să odihnească pe sînul tău cu eternitate. Cît de dulce cură viața pentru mine !... ar zice cineva că toate fericirile universului se adună împrejurul meu și mă leagănă pe brațele lor ? dar ele nu vor sta pe lîngă mine mult timp !... Spune, amantul meu, spune, domnul meu, tu nu ești ferice ca mine ?

— Sunt ferice, Elena mea... și cine poate fi mai ferice decît mine ?... Cine este mai frumoasă, mai poetică, mai amoroasă, mai sublimă decît tine ?! nu sunt eu domnul acestor bucurii cu care nici o frumusețe nu poate să rivalize ?...

— Crez că cele ce zici le crezi... și sunt ferice, îmbată-te de farmecele ce te încîntă !... Părul meu ce îl admiri este al tău, fă să tresară fiecare fir sub o sărutare arzîndă !... oh ! dar aceasta nu s-ar termina în toată viața ! și mîne trebuie să ne despărțim. Să murim poate !... orele nu ne ascultă ; ele revarsă deliciile lor sublime și zboară neîncetat !...

— Inima mea ! Elena mea, doamna mea, o sărutare încă ! dar o sărutare al cării termen să fie moartea !... buzele tale tresar de voluptate ; sînul tău palpită sub

rozele și sub crinii săi și exală parfumul primăverilor !... Să murim !...

Curgeți, ore fugătoare ! amoare, revarsă torente de voluptate ! Noaptea era frumoasă, păsările prin cîntecele lor îngînau mugirea rîului, zorile se revărsau, și Alexandru se înturna în camera sa de culcare.

IAR LA BUCUREȘTI

D-na Zoe era în budoriul său unde priimea vizita intimilor. Principesa Iordache, cea din urmă persoană ce veni aici pe cînd ducem pe cititorii nostri în budoriul Zoei, și alți patru bărbați, cunoscuți prin viața lor bizară, formau cu cele două dame cercul de intimi.

Conversațiunea alerga asupra ministeriului cel nou ce era să se formeze, și mai ales asupra arestării patrioților de la Bosel.

— Ciudată istorie, zise Zoe, îmi pare rău însă că nu a fost cazuri de moarte...

— Pentru ce ? întrebă principesa.

— Lupta pusă între doi inamici ai nostri, orice conflict de această natură servă cauza noastră.

— Dar era acolo însuși de ai nostri.

— Este adevărat, zise Sonelescu, un domnișor perdut într-o mare cătățime de grăsime și cu o sticlă atîrnată la ochi. Istoria principelui Odoric, ce a fugit pe fereastă de spaima dorobanților, lăsînd într-un cui al ferestei o mică parte din pantalonul său, este o dovadă.

— În fine, cum privești d-ta acest fapt ? întrebă Zoe pe Sonelescu.

— Minunat, dar nesăvîrșit... speram ceva mai mult ; cîteva ucideri, dar au scăpat.

— Acest conflict va face să cază ministerul ?

— Neapărat.

— Ce minister o să avem ? întrebă încă Zoe.

— Se vorbește că a chemat pe bărbată-meu să compuie noul minister, zise principesa Iordache.

— Glumești, zise Zoe, e rău cu curtea.

— Dar e bine cu consolii... ambasadorul E... ieri încă a scris o carte...

— Eu cred că roșii or să vie la minister, zise un domnișor pleșuv.

— Ce oroare ! strigă principesa.

— Nicidecum, urmă acesta. Aș crede o mare nefericire pentru partida noastră conservatoare daca astăzi ar lua puterea în mînă. Oamenii cei noi ca și ideile noi au prestigiu în opiniunea țării. Cată mai întîi să se uzeze toți prin trecerea lor prin minister. Ei, oricare ar fi meritele lor, se vor uza : nu vor putea să organizeze nimic. Maioritatea în Adunare este a noastră, pe de o parte îi vom opri de a lucra ; iar pe de alta, vom răsturna necontenit toate ministerele lor. Și, cînd timpul va fi princios, vom arăta țării și puterilor că acesti oameni nu sunt în stare a face nimic, atunci și numai atunci ne vom arăta noi.

— Planul este minunat, zise Zoe. Dar cîtă răbdare ne trebuie ! oamenii nostri au început a se descuragia ; mulți au trecut dincolo... Stările noastre se ruină !...

— Le vom repara toate cu uzură, răspunse diplomatul pleșuv.

— Apropo de stare, zise principesa, ce avere are Elescu ?

— Și apropo de Elescu, zise domnișorul cel gras, am aflat ceva curios. El este înamorat de Elena. Se zice că ea i-a scris să se ducă la Fănești în lipsa soțului său și că el s-a dus în noaptea trecută ?

— Nu este de mirare, răspunse principesa.

— Să vedem ! zise Zoe... iată o femeie care se bucură de o reputare nemeritată.

— Se zice că este virtuoasă, răspunse diplomatul pleșuv, meritul ar fi cu atît mai mare, căci în adevăr este frumoasă.

Zoe își mușcă buzele.

— Nu mă mai mir daca o găsiți virtuoasă, din momentul ce o găsiți frumoasă ! ce frumusețe vedeți într-însa ?

— Este frumoasă ! ziseră cei doi bărbați ce tăcuseră pînă atunci.

Zoe aruncă o căutătură fulgerătoare unuia dintre dînșii, un om ca de treizeci și șase de ani ; blond și cu plete lungi.

— Cît pentru virtutea ei, eu poci mărturi, zise celalt, un june ca de vreo treizeci de ani, o adevărată figură de tabachere. Nu sunt fat, dar cată a spune adevărul, am făcut multe concuiste ; dar cu Elena mi-am perdut timpul, deci pentru mine, o femeie ce îmi rezistă, o numesc o femeie virtuoasă.

— Veți avea o încredințare din contra. Mîne seară vă dau *rendez-vous* la Fănești.

— Să fie ! ziseră cei patru bărbați.

— Veți cunoaște atunci prin dovezi pozitive că Elena este o ipocrită.

— Bine ! ziseră ei și, luînd pălăriile, se retraseră spre a se prepara pentru călătoria de a doua zi.

Zoe rămase cu principesa Iordache.

Ea sună clopoțelul, un lacheu intră.

— Să meargă să-mi cheme îndată aici pe femeia ce a venit de la Ploiești.

— Ce vei să faci ? întrebă principesa.

— Nu ai înțeles ?... voi să perz această rivală ; voi să o demasc... Ea petrece cu Elescu... Voi prin ajutorul acestei femei, ținuta postelnicului, să o suprinză bărbatu-său în brațele Elescului în același timp ce vom ajunge acolo.

— Proiectele tale sunt demne de un mare diplomat.

Femeia de la Ploiești veni. Ea era tînără și cu o figură curată ; dar fizionomia ei lăsa să se ghicească un caracter plin de răutate. Patimile sau lungi privațiuni trăseseră pe frunte-i urme de suferinți. Sub coperemîntul ei modest se ascundea un suflet ambițios, pe care nici modestia pozițiunei, nici obstacolii ursitei nu îl spăimîntă. Ea se credea chemată a deveni consoarta amantului ei.

— Știi pentru ce te-am chemat ? o întrebă Zoe.

— Nu știu, răspunse ea cu oarecare mîndrie.

— Ursita, cînd te-a născut, a precugetat să-ți facă o condițiune mai bună ; eu sunt sigură că are să vie o zi cînd vei fi în societatea noastră, egala noastră, amica noastră. Acea zi va fi ziua cînd postelnicul te va recunoaște de soția sa. Însă te-ai gîndit oare că spre a ajunge acolo, caută să-și lase femeia lui, și, ca să-și lase femeia lui, caută să aibă un cuvînt. Acest cuvînt eu poci ca să ți-l dau.

— Cum ?... întrebă Tudora cu mirare.

— Cum ? lesne de tot. Ascultă. Vei ști că d. Elescu o iubește și este iubit. El este acum la Fănești, lucrurile sunt înaintate ; mîne seară, vino acolo și caută să aduci și pe postelnicul, o veți surprinde în brațele amantului ei. Noi vom veni acolo : iată cuvîntul de despărțire...

— Ceea ce zici mi se pare bine gîndit, zise Tudora. Eu voi zbura îndată la Ploiești, mîne seară voi veni la Fănești cu postelnicul.

— Atunci pleacă îndată ! zise Zoe.

— Așadar, să ne revedem în Fănești !

Tudora se înturnă la casa unde trăsese. Ea era plină de speranță că va reuși și va deveni damă mare, prin acest mijloc infam. Acasă întîlni o cunoștință de țară, o femeie tînără, Maria de la Brebu, ce venise în capitală cu bărbatul său, ca să tîrguiască pentru nunta sororii sale ; văzînd pe Tudora, pe care o cunoștea, voi să o consulte asupra obiectelor ce era să cumpere și o urmă pînă la casa unde se opri. În bucuria ei, Tudora spuse Mariei că și nunta ei este aproape ; că are să ia pe postelnicul ; că Elena, femeia lui, trăiește la țară cu Elescu...

— Nu se poate, zise Maria.

— Nu se poate ? ești neroadă, răspunse Tudora... mîne seară vei zice că a fost cum am zis eu.

— Pentru ce ?

— Mîne seară postelnicul îi va prinde în fața martorilor.

— Atîta mai bine ! răspunse Maria, surîzînd și ascunzîndu-și toată spaima ce coprinse inima sa. Apoi, schimbînd vorba, o consultă despre tîrguielile sale. Tudora îi dete oarecare explicări și Maria, mulțumindu-i, ieși ; pe stradă regăsi pe bărbată-său, cărui îi spune secretul Tudorei.

— Femeie ! zise bărbatul ; o fi sau nu vinovată, Elena este binefăcătoarea noastră. Fără dînsa, fără d. Elescu, eu aș fi mort. Socotesc că ar fi bine să le dăm de știre.

— Asta era și gîndul meu, răspunse Maria.

— Atunci, lasă cărpeturile și la Fănești ! căruța e ușoară și caii mei odihniți... o să zburăm ca vîntul.

Asfel vorbiră și, fără să se mai gîndească, purceseră la Fănești.

A doua zi Caterina se miră de venirea lui Alexandru.

— În fine, ai venit ! îi zise ea. Știu, ai petrecut toată vara în capitală și acum vii să fii față la căderea frunzelor ca să te consoli cu arborii de perderea iluziunelor d-le.

— Ceea ce zici este adevărat, răspunse Alexandru, am perdut multe iluziuni ; dar nu mă voi consola privind căderea frunzelor, frunzele cad și arborii rămîn dezvăliți. Eu ceea ce am perdut în iluziuni asupra unor persoane, am cîștigat asupra altora... Știi că ești o fată plină de inimă, urmă el, amicia ce am pentru Elena mă face să te admir...

— Ai văzut pe Elena ? întrebă ea.

— Am văzut-o.

— E schimbată... tristă...

— O găsesc asfel cum zici dar cată să sperăm că ursita sa se va ameliora.

La gustare ei se întîlniră cîtetrei. Scurtul timp ce șezură la masă, Caterina nu înceta a vorbi ; dar Elena era gînditoare, gravă. Toate vorbele sale semănau cu ale unui om ce este sigur să moară în curînd.

După-masă se închise în camera sa.

— Ce faci acolo, singură ? îi zise Caterina.

— Testamentul meu moral, răspunse ea cu seriozitate.

— Ești nebună ! zise Caterina și plecă rîzînd.

În cursul zilei Elena rămase cu Alexandru în salon.

— Caută să pleci, îi zise ea.

— Așa de curînd ?...

— Mi-e teamă să te mai țiu aici... acum mai ales...

— Elena mea, ai uitat că o să murim ?

— Ai dreptate, zise ea gînditoare. Dar nu spune să murim !... Eu singură voi muri... tu să trăiești, asta este voința mea.

— Va fi greu să trăiesc cînd tu nu vei mai fi.

— Dumnezeu, care a creat moartea, i-a dat pentru soață uitarea. Uitarea este bunul suprem al vieții noastre. Ea vindecă rănile inimilor. Nu te îngriji despre mine, Alexandre. Voi fi uitată de oameni, urmele mele pe pă-

mînt mîne nu se vor mai cunoaște, numele meu timpul îl va șterge după mormîntu-mi !... Nimeni nu-și va mai aduce aminte de mine.

Alexandru lăcrăma.

— Plîngi ? ești copil !...

— Eu nu voi să mori !...

— E tîrziu... nu se mai poate... Mîne caută cu orice preț să ne despărțim, poate spre a nu ne mai vedea ! Îmbată-te de farmecul tinereții mele ! beția va fi scurtă și trezirea va fi amară.

Alexandru ascundea fruntea sa în sînul ei.

— Te iubesc ! striga el, te iubesc cum cel ce moare iubește lumina soarelui vieții ! Căci, o, Elena mea, tu și viața sunteți acuma același lucru. Timpul nu este lung de cînd tu ai devenit o parte din existința mea, este adevărat ; dar nu este numărul anilor care dispune de puterea simțimintelor : o zi, o oră, un minut sunt spațiurile care produc evenemîntele cele mai mari. Apoi vei tu să crezi ? Sufletul tău, ce învieţuieşte acest prețios coperămînt de argil, este o bună cunoștință a cugetărilor mele de treizeci de ani, voi zice ce alții au zis înainte de mine : tu ești idealul meu, acel vis de frumusețe și de fericire ce venea din paradis legănat pe o horă de dorinți și îmi ștergea ochii de lacrămi.

— Cînd voi fi și cînd nu voi mai fi, răspunse Elena, acest vis va veni ca totdauna a te răsfăța în durerile tale !...

— Ceea ce zici e frumos ! dar din nefericire este o poezie...

— Ursita a voit să fie asfel. Cine știe daca nu este o favoare pentru amantul meu adorat !... Cine știe daca nu este un bine ?... Astăzi tu privești în mine idolul tău. Paradisul nu are nici o frumusețe mai dulce decît mine pentru imaginațiunea ta poetică. Cel puțin asfel crez că crezi tu. Daca eram soția ta, oare nu aș fi perdut farmecul ce te răpește astăzi ? Sunt tînără, frumoasă astăzi încă ; dar aceste cualități sunt expuse la asprimea anilor ca florile la schimbarea timpului, această frunte se va încreți, acești ochi vor perde vioiciunea lor ; această gură va înceta să aibă frăgezimea, rumeneala, parfumul

ce te îmbată astăzi. Acest suflet, obosit el însuși de lovirile ursitei, se va exprima într-o zi ca clopotul ce sună de moarte. Acea zi nu va fi departe ; o văz alergînd, sosind. Iată viața reală ! viața poetică diferă ; acolo nimic nu obosește, nimic nu se veștejește. Anii și suferințele nu au nici o putere. Eu voi muri ; dar în inima ta voi lăsa o suvenire plăcută, nu zic pentru toată viața ; dar pentru un timp, voi rămînea tînără, frumoasă, dulce, poetică ca visele tale... Ți-am dat tot ce ai voit, misiunea mea, dar, este împlinită : cupa este deșertată pînă în fund. Te știu încă astăzi aici, dar ca să aduni cele din urmă rămasuri de plăcere, pentru cea din urmă oară.

— Ce zici tu, sufletul meu ? acel timp în care amorul perde cununile sale este încă departe și tu ești încă atît de frumoasă !... Ursita are pentru noi multe zile de fericire. Daca am băut o dată dintr-o fîntînă apa sa delicioasă, nu trebuie să mai bem ? ea este încă plină ; apa ei nu și-a perdut cualitatea, vom înceta de a bea cînd apele sale se vor usca.

Elena surîse cu melancolie.

— O femeie nu este o fîntînă, zise ea ; Alexandre, eu nu îmi fac iluziuni ca celealte femei ; ca dînsele nu voi a mă înșela singură. Sunt o femeie criminală înaintea oamenilor, înaintea conștiinței mele, ce zic, înaintea ta chiar !... Pentru tine ce sunt astăzi daca nu o femeie căzută ?... nu voi să te auz protestînd, căci nu voi să te auz mințind ; aș muri cu durerea că tu însuți nu ai fost mai mult decît comunul oamenilor. Ceea ce este scris se va împlini.

— Este dar serios că ești decisă să te sinucizi ?

— Am zis-o înainte, tu ai priimit... acum nici o putere omenească nu mai poate înlătura lovitura...

— Dar eu sunt ucigătorul tău ?...

— Nu !... tu nu m-ai sforțat a o face : tu nu ai nici o răspundere... Dar să lăsăm subiectul acesta, amantul meu ; de astăzi pînă mîne, să nu ne gîndim decît la amorul nostru. Este dulce acest amor, o, sufletul meu ! niciodată om nu a fost mai iubit decît tine !... turturica nu era mai amoroasă decît amanta ta. Amorul nostru ! durerele lui încă erau niște fermece divine ! lacrimile ce am vărsat erau atît de curate, de tinere, de amoroase,

că daca ele au zburat spre ceruri, ele a trebuit să formeze mărgăritarele ce împodobesc tronul providenţii. Sunt încă tînără, încă frumoasă, îmi zici tu ? Ei, bine ! zi, zi încă ; aceste vorbe mă fac ferice ; da, da, sunt tînără, sunt frumoasă ; dar pentru tine, numai pentru tine ; aş voi ca tinereţile, frumuseţele mele să fie în adevăr farmecele ce îţi îmbată viaţa de fericire ! zici că buzele mele sunt curate ca florile ? Aş dori ca parfumul lor să dezmerde simţurile tale pînă la mormînt ! zici că sînul meu e fraged ? şi graţios ? asfel aş voi să fie calea pe care cură zilele vieţii tale.

— Repetează aceste vorbe !... strigă Alexandru cu exaltare... Ele au puterea să mă omoare şi iată singura fericire ce mai aştept pe pămînt ! — Nu ! nu !... Eu nu trebuie să mai trăiesc !... farmecul ce ne îmbată în viaţă este prea sublim ca viaţa din urmă să poată a mai avea ceva plăcut !... nu ! nimeni alţii nu au gustat mai multă fericire pe pămînt decît noi. E prea mult, şi poate că cerul ne face această rară favoare în vederea unor mari dureri ce ne aşteaptă ! ne vom iubi în altă viaţă... crezi tu, sufletul meu, că este o altă viaţă ? Eu cred, sau cel puţin nu cred că omul încetează la mormînt... Am fost, deci putem încă a fi ! nimeni nu poate a mă combate pe acest tărîm !... defiez pe toţi acesti disecători ai spiritului şi ai materii să dovedească din contra ! Sărmani oameni ! Ei învaţă toată viaţa ca să afle secretul amar că nu poate să ştie nimic !... Dar sunt nebun !... Elena mea ! mă întorc la tine, dară, amorul nostru este atît de dulce ! dulci sunt ochii tăi ; dulce este faţa ta ; pleacă fruntea pe sînul meu precum paserea îşi pune capul pe ramura înflorită, şi visează la fericire !... Dar cupa plăcerilor este plină ; ea ne apare curonată de roze ; orele cură dulce... o sărutare te deşteaptă : tu tresări de voluptate ; buzele tale murmură vorbe ce numai...

Elena îi pune mîna mică şi albă pe gura lui ca să-l oprească de a vorbi. El o încarcă cu sărutări.

— Taci ! îi zice ea.

— Să tac ? aceste vorbe nu-ţi mai fac plăcere ?

Cei ce să adoară sunt nişte adevăraţi copii ; pentru nimic se turbură, se mîniă.

— Ce zici, Alexandre ? urmă Elena ; aceste vorbe mă răpesc, mă încîntă, mă transportă, mă ucig prin impresiunea de plăcere ce îmi fac... Zi, spune, sfîrșește prin a mă învinge, a mă zdrobi !...

Ea zise și se aruncă în genuche la picioarele amantului ei. Ochii săi sunt plini de lacrimi, buzele sale se lipesc de mîna lui Alexandru.

— Mă iartă, domnul meu, iubitul meu.

Brațul ei rotund și alb înconjură gîtul amantului ; buzele ei caută pe cel ce iubește... apoi totdeodată va să se depărteze ; se apără, murmură, plînge ; revine amoroasă, tînără. Dar amîndoi căutară să revie din dulcea lor beție. Caterina se arătă la ușă.

— Astă-noapte, zise Alexandru.

— Va fi cum vei ! răspunse Elena.

Să ne depărtăm un moment ca să întîlnim pe postelnicul și ținuta sa. Această din urmă venise repede în Ploiești. Acolo întîlnise pe postelnicul, căruia îi repetase acuzarea ce Zoe făcuse Elenei precum și planul de suprindere pentru noaptea ce urma zilei în care descriserăm cea din urmă scenă de la Fănești.

Postelnicul deveni furios la asfel de știri. Tudora contribui mult ca să-i aprinză și mai tare mînia lui. El decise a merge la Fănești, cu vreo cîțiva martori, noaptea, să calce casa. El și plecă dar.

Unde era Maria și bărbatul său ce plecaseră să vie a da de știre Elenei despre ceea ce i se prepara ? Ei porniseră mai nainte din București și merseră cu repejune pînă la Săftica, acolo voind să stea să odihnească caii, auzi în urmă strigătul unui domnișor, dintr-o cabrioletă, din care mîna caii singur, să abată. Bărbatul Mariei, George, nu avu timpul a abate, domnișorul trecu și, după datina ciocoilor, ținu caii și aplică o duzină de loviri de bice lui George și Mariei. Cămașa subțire a celei din urmă plesni împreună cu pielea și sîngele se revarsă pe cămașă. George văzînd sîngele, cuteză să zică domnișorului : „Oare nu se va uita Dumnezeu într-o zi pe această țară ?“ Aceste vorbe fură destule ca să se supere

și mai mult domnișorul. El stătu și trimise să cheme pe suprefect.

Convenția a făcut pe români deopotrivă înaintea legei, Camera a făcut pe boieri deopotrivă înaintea legei : țăranii nu se bucură de principii de civilizare din Convențiune. Ei sunt încă priviți ca o clasă de servi, bătaia există încă pentru dînșii.

Suprefectul veni, martorii spuseră cele întîmplate. Domnișorul cu lornionul la ochi se arătă. Suprefectul, văzîndu-l, ieși înainte, cu căciula în mînă, și, cu umilință, făcu scuze domnișorului și îi promise că va trimite pe acești doi la închisoare la Ploiești. Domnișorul plecă.

Suprefectul chemă pe Maria și pe George.

— Ați insultat un deputat, zise el, un boier, o beizade ; o să vă trimiț la Ploiești la cîrmuire să vă închiză.

Maria, ce ținea să ajungă la Fănești cît mai curînd, văzînd că este amenințată de închisoare, începu să țipe.

— Ia să-i tragă cîteva bice ! zise suprefectul.

George auzi și tremură de mînie.

— Nu face una ca asta, domnule.

— Mă amenință ! strigă suprefectul, luați-l ! zise către jandarmi, și-l așterneți.

Nenorocitul bărbat priimi zece lovituri de sabie pe spinare. Suprefectul dete ordin să-i ducă la Ploiești pe jos, jandarmii porniră cu dînșii și suprefectul se prepara a pleca în trăsura lui George.

— Arhonda ! strigă un arendaș grec, arhonda ! iacă un țăran, clăcaș pe moșia ce țiu în posesie, are să-mi facă trei zile de lucru și, în loc să fie acolo, să plimbă fugit... l-am prins aici.

— Așa este, bre ? întrebă suprefectul pe țăran.

— Am plecat, boierule, din satul meu să mă duc la Satul Văii, unde mi-a murit copilul pe drum. Se ducea cu carul cu fîn, cînd un postaș, ce ducea în olac un curier rus ori neamț, îl lovi cu biciul ca să abată ; bietul băiat, cătînd să se ferească, căzu sub roată și îl spintecă cît muri pe loc... Azi îl îngropai la satul postii, unde îl aruncaseră pe gunoi, mort.

— Așa este ! ziseră mai mulți țărani.

— Legea este lege, răspunse suprefectul. Ea nu va să știe de morți. Și tu ești vinovat. Să-l ducă să-l închiză la tact !

Țăranul vorbi cu căprarul încet, căprarul cu suprefectul. Suprefectul dete din cap în semn de aprobare.

— Să-l duci tu, căprare ! zise suprefectul, apoi înturnîndu-se către grec, îi zise : Vei fi mulțumit... în loc de trei zile care a lipsit, îți va munci șease, dar nici d-ta nu o să uiți că-ți fac acest bine !

— Nu, arhonda, vai de mine !

Și, alăturîndu-se de suprefect, îi lunecă doi napoleoni în mînă.

Țăranul ce se duse cu căprarul la închisoare, odată departe, lăsă un galben în mîna căprarului și fuse liber.

— Ai luat galbenu ? îl întrebă suprefectul.

— Iată-l ! răspunse căprarul.

— Astăzi am avut apă la moară, zise suprefectul, toate merg bine, numai mi-e teamă să nu mă scoață liberalii ca unul ce am fost ciocoi în casa lui B...

Cine poate să-și facă idee de neodihna Mariei mergînd la închisoare la Ploiești ! sărmana femeie uitase rănile ce avea pe spate pe lîngă temerea că nu va putea servi aci pe făcătoarea sa de bine. Ei ajunseră la prefectură seara, aci nu era nimeni, jandarmii îi închiseră într-un fel de casă de gard învelită cu paie. Ei trecură aici jumătate din noapte în suferințele cele mai amari.

— Știi tu una, George ? zise Maria, am găsit un mijloc să ieșim de aici, gardul din fund e spart de vreun cîne, spărtura e destul de mare, ca, mai rupînd din nuiele, să ieșim cîte unul, dorobanții nu păzesc într-acolo.

— Să vedem ! zise George, și se duse să viziteze spărtura. Apoi, gîndul tău e bun, zise el. Să fugim, apoi Dumnezeu nu ne va lăsa.

În acel timp Zoe cu principesa Iordache și amicii săi erau pe drumul Ploieștilor. Postelnicul pleca la Fănești.

Peste două ore Maria, cu spatele sîngerat, cu ochii plini de lacrimi era în brațele protectriței sale, care îi procura toate îngrijirile. Alexandru plecase către București, fără zgomot. El aflase de la Maria planul infernal

al Zoei și găsi puterea a se despărți de Elena chiar în amorul ce avea pentru dînsa. Era zece ore din noapte.

Maria spunea celor două dame cum se întîmplase cu loviturile ce priimise de la domnișorul cu lornionul la ochi.

— Am auzit, zicea ea, că s-au schimbat lucrurile în bine ; că toți suntem români și legile sunt pentru toți ; dar se vede că au fost numai vorbe. Zile de muncă pentru arendaș, zile de muncă pentru țară și nu se mai sfîrșesc ! bărbată-meu a fost luat la uciderea lăcustelor, la un sat, șease poștii de la Brebu ; l-a ținut două săptămîni, și l-a silit să lucreze cu alți zece români la facerea unui gard al arendașului moșiii de acolo. Ei au cam cîrtit ; dar subcîrmuitorul i-au amenințat cu închisoare și bătaie.

— Vă plîng, Mario, zise Elena, dar caută să mai suferiți. Se vor schimba lucrurile.

— Nu se mai schimbă, cuconiță ! Domnii se schimbă, cîrmuitorii se schimbă, subcîrmuitorii se schimbă ; dar ursita noastră rămîne tot cea veche ! Se zice că împărații lumei au luat în mînile lor ursita acestii țări ! dar noi nu vedem nici o schimbare în bine. Se vede că Dumnezeu ne-a uitat !

— Nu vorbi așa, copilă ! zise Elena, pe cît timp noi vom fi cu Dumnezeu, Dumnezeu va fi cu noi...

Strigarea unor postași puse termen acestii conversări.

— Auzi... vin !... zise Maria.

— Tu ești bolnavă, copilă, îi zise Elena, ai friguri de spaimă și de osteneală, vino și te culcă în patul meu !

Maria refuză ; dar Elena stărui atît, încît fuse ascultată. I se dete în pat o tizană ferbinte, oarecare îngrijiri și Maria adormi.

Către acestea noaptea era la jumătate. Toată casa se afla într-o liniște adîncă, în toată casa numai Elena veghea încă. Ea cugeta atunci la Alexandru.

„Sărmanul om ! el mă iubește cu inima, și va fi nefericit, căci a cutezat a iubi o ființă destinată a suferi !... Ei vor să mă surprinză... Zoe este care face aceste intrigi... Ea mă urăște, și eu nu i-am făcut niciodată nici un rău !... este geloasă, poate ? Oh ! ce fericire pentru

dînsa daca cei ce au să vie astă-noapte ar fi găsit pe Alexandru în brațele mele !... cum ar fi triumfat această femeie !... cît de mulțumit ar fi fost bărbată-meu să aibă un cuvînt de despărțire... grație acestii copile, cel puțin voi muri fără să fi suferit scandalul ; acum să aștept scena ce o să vie !..."

Asfel vorbea Elena culcată pe o canapea.

Orologiul sună o oră. Un zgomot se auzi în camerile vecine. Zgomot surd de pași, de vorbe. Ușea se mișcă, se deschide. Postelnicul apăru cu un fanar într-o mînă și un pistol în altă mînă, urmat de trei servitori.

— Ce însemnează toate acestea? zise Elena bărbată-său, sculîndu-se și înaintînd către dînsul.

— Nu mă așteptai, nu este așa ?

— Niciodată în starea în care te prezinți... dar oricare ar fi ideea bizară ce te aduce aici sub o formă atît de condemnabilă, fă bine de ai oarecare blîndețe pentru o persoană bolnavă lîngă care veghez...

— Unde este acea persoană ? strigă postelnicul. Apoi adresîndu-se către ușă : Veniți ! vedeți ! i-am suprins...

La aceste vorbe camera se umplă de lume, Zoe, principesa Iordache și cei batru boieri ce îi văzurăm acasă la Zoe. Postelnicul se apropie de pat cu pistolul în mînă.

— Aici este tîlharul ! strigă el.

Toți se apropiară să privească. Postelnicul rădică perdeaua de la pat. Maria apăru la vederea ior. Ea se deșteptă atunci de zgomotul ce se făcea. Oaspeții rămaseră uimiți.

— Iată domnișorul ce m-a bătut cu biciul, strigă Maria, văzînd, între alții, pe domnișorul cu lornionul la ochi, el este, îl cunosc !...

Elena găsi în resemnarea sa puterea de a nu cădea leșinată.

— Ei, bine ! domnilor, zise ea, ați venit să asistați la o scenă scandaloasă, ați crezut să mă suprindeți în brațele unui amant. Soarta nu a voit să vă facă această mulțumire. Acum simțiți ridicolul la care v-ați dat ?... Ați profitat de puținul respect ce acest om are pentru familia sa și v-ați lăsat să vă deschiză santuarul unei femei !... retrăgeți-vă, domnilor, căci îmi este rușine de rușinea voastră. Zoe, nu este așa că ai fi fost ferice să

fi găsit lucrurile altfel ?... De domnia-ta nu mă mir că ai făcut aceasta, zise ea domnișorului cu lornionul, daca o dată ai avut curagiul să bați o femeie pînă să o rănești !...

— Suntem bătute și astă dată, șopti Zoe, principesei Iordache. La a treia oară om fi mai fericite, poate.

Postelnicul era rușinat, în confuziunea sa nu știu nici ce va zice, nici ce va face ; se retrase înjurînd cu furie.

Toți martorii se retraseră rușinați.

— Nu v-am spus eu că era o calomnie ? zise omul care la Zoe sprijinise pe Elena.

BANCHETUL

Elescu era la București. El chemase pe Georges și-i comunicase toate cîte erau să se petreacă la Fănești. El știu atît de bine să plede cauza Elenei, încît atrase pe Georges în ideile sale de a o răzbuna.

— Trebuie să o răzbunăm ! zise Georges, dar mijlocul ?

— Mijlocul ? lasă-mi mie să-l aleg : promite însă că mă vei seconda ; află de acum că va fi teribil și ridicol totdodată.

— Promit tot.

Și Georges plecă, lăsînd pe Elescu a se gîndi la cel mai bun mijloc de răzbunare.

Petru se arătă.

— Un serv te caută cu un bilet, zise el.

— Un bilet !... de la Elena... dă-mi...

— Iată-l.

Elescu citi biletul.

„Timpul deschide și mai mari rănile inimii mele : dar pe cît te iubesc, pe atît aceste răni cresc, pe atît tu pari că devii indiferent... Ai făcut din mine o Safo... vorbește și voi fi a ta, cînd ? unde ? decide.

Zoe

P.S. Renunță la E... Sunt trei zile, bărbată-său a surprins-o în brațele unui țăran.“

„Ah ! ce infamă calomnie !... acest bilet îmi trebuia. Elena va fi acum răzbunată cu uzură.“ El răspunde :

„Duminecă la zece oare seara : la mine acasă.

A. Elescu“

„Dară, urmă el vorbindu-și, voi da un banchet ca acela al lui Baltazar... toată junimea elegantă va asista... Vom avea locuri pentru cele mai grațioase sclave ale Venerei... răzbunarea va fi teribilă...“

Asfel vorbi Alexandru și, dînd biletul servului, chemă mai mulți antreprenori pentru ca să decidă despre banchet.

Duminecă seara toate erau preparate. El avea o casă mare și mobilată cu gustul cel mai rar.

La 9 ore amicii săi erau adunați, fiecare din ei erau înștiințați că are să se treacă un fapt straordinar în acea casă, o pepinieră din cele mai grațioase întreținute erau să asiste la această sărbătoare.

Zoe priimise biletul lui Alexandru și răspunse îndată că va veni la el acasă duminică seara. Ea nu știa nimic despre banchet.

Casa lui Elescu era fondată spre fundul unei curți mari, între curte și între o grădină minunată. Părintele său avusese gustul frumoaselor arți. Pe la anul 1820, erau în București niște emigrați italiani, din care unii artiști remarcabili în arhitectură, pictură, sculptură ; acești ospeți, fii ai poeticei Italii, lăsară românilor mai multe case mari cu arhitectură, care pînă astăzi fac ornamîntul Bucureștilor. Unele din aceste case sunt casa Vilara, casa Filip, casa Grigorie Ghica etc., însă casa Elescu se distingea prin lucrările de artă cu arhitectură, sculptură, pictură. Copii după tablourile celor mai mari maisteri orna apartamentul Elescului, vase de marmoră de Carar, amfore antice cu mozaic încrustat în pîntece și cu ansele albe, busturi de marmură albe și lucrate cu artă, busturi de bronzul cel mai curat. Stutuie de marmură, în grădină, bazine de marmură albe cu sărituri de ape, le trecem în revistă repede ca să le descrim în urmă cu de-amăruntul. Casa lui Elescu este singură în România unde arta are un altar alături cu luxul. Iconoclastria a ucis frumoasele arți, la români și la toți popolii

ce urmează acest rit, precum în vechime la ucisese la ebrei. Arțile în secolii trecuți nu se puteau cultiva decît în biserici, și ele erau gonite de aici. Către acestea românii sunt simțualiști ! un simțualism ce nu are nici facultatea de a forma gustul ! Ei sunt datori aceasta relațiunilor cu fanarioții și oștirilor streine ; doctrinelor filosofice ale Occidentului, trecute aici într-un secol de criză și rău înțelese. Caracterul național s-a plecat ; morala șovăie, virtutea nu mai este o fericire omenească ! ferice este acela care poate să dezmerde mai mult simțurile. Credința românilor în ei însuși pare atît de slabă, încît viitorul cade în îndoială : prezintele este tot ; mîne nimeni nu știe ce va fi. Certe neîncetate de partide, resbele civile, intervențiuni de armate streine ; necontenite schimbări de regime, de domni contribuiră asupra lor, spre a sorbi cu voluptate plăcerile. Filosofia epicuriană le împrumută partea sa materială. Gloria, mărirea, onoarea, virtutea sunt niște ficțiuni : este o nebunie a pune meritul în abnegațiune și sacrifice. Plăcerile sunt create de Dumnezeu pentru oameni, pentru ce ne vom priva de dînsele și vom născoci noi înșine griji ucigătoare ? Viața este scurtă și supusă la dureri : aceasta ne spune că trebuie să ne bucurăm neîncetat... omul nu trăiește decît o dată.

...Currit mortalibus aevum
Nec nesci bis posse datur.

zicea Silius Italicus.

Salonul lui Elescu era raritate, pereții erau coperiți de stuc, marmură și arabescuri, spațiul unde se termină păreții și începe plafondul era coperit cu figuri de marmură reprezintînd diverse zeități antice. Între aceste figuri se vedeau niște mozaice de cristal cu diverse colori, formînd diverse figuri de fantazie. Plafondul de lemn, sculptat cu artă și aurit pe margini, la mijloc lăsa spațiul liber picturei, care creasе tablouri rechemînd scene mitologice. În patru colțuri ale salonului, pe patru piedestale de granit roșu, se înălțau patru statuie în mărime naturală, reprezintînd patru idoli. Zece candelabre de bronz de o înălțime de mai multe picioare, răsfrîngîndu-se asupra lor prin diverse rămuri purtînd di-

verse figuri, se odihneau în fața a zece oglinzi mari și țineau mulțime de lumini. Șase mese de lemn de palisandru, lucrate cu artă, erau așezate în fața a șease canapele de palisandru care erau îmbrăcate cu o stofă de mătase prețioasă.

În cele două părți ale lungimei salonului, veneau alte camere, camera de culcare, camera de îmbrăcare, camera de lucrare, camera de bibliotecă, de recepțiune, camera pentru amici. În toate aceste camere luxul se arată lîngă artă, marmura cu diverse fețe, porfira, agata reprezintă diverse paseri, naiade, nimfe, animale. Lemnul cel mai prețios pare că a voit să rivalize cu piatra și să arate că el poate să fie mai docil sub mîna artei, ivoriul se vede pe marginele ușilor și ferestelor, ebenul se împletește cu lemnul de roze pe mese, pe jețuri, tapete de Turcia coperă planșetul, pereții sunt decorați cu basreliefe de stuc, vase de marmură de diverse colori.

Sala de mîncare din etagiul de jos era atît de mare ca salonul, plafondul ei se odihnea pe douăsprezece coloane de granit, douăsprezece statuie, reprezintînd atîtea persoane mitologice, apăreau aici candelabre mari așezate pe piedestale de granit, și încă atîtea oglinzi mari lipite de pereți, plafonul reprezinta un consiliu de zei în Olimp.

Toate aceste obiecte prețioase veneau de la părinții săi. Elescu le păstrase poate chiar prin lipsa lui de mulți ani din țară. Cina fuse splendidă, bucatele, vinurile și fructele cele mai rari încîntară pe oaspeți. Nu vom întîrzia la cină ; ospeții se urcară în salon și în patru camere ce comunicau cu salonul.

Acesti oaspeți erau mai mulți tineri, amici și cunoscuți ai Elescului, luați din toate clasele societății. Damele erau dintre ținutele cele mai tinere, mai frumoase și mai puțin răspîndite în lume. Un piano, o harpe, viori formau instrumentele ce trebuiau să joace ; șease bărbați și șease femei, exersate de trei zile asupra ariilor și cîntecelor date de Alexandru, erau destinați să le execute anume.

Servii purtară tăvi de argint, pe care străluceau cupe de cristal aurit și carafe cu lichiorile cele mai rari, alții

destupară butilci de vinuri streine. Muzica începu să execute o arie voioasă ce invita la desfătare.

Oaspeții rămăseseră uimiți, bărbații se așezară pe lîngă cîte una din damele de față. Banchetul amenința a deveni o orgie romană ; o femeie însoți sunetul instrumentelor cu aceste vorbe :

Timpul doruri ne ursește,
O, amantul meu sublim !
Ora trece, se topește,
Și ne zice : Să iubim !
Vin', te-mbată cu delicii
P-acest sîn deschis acum,
D-ale grațiilor capricii,
D-al amorului parfum !
Dar mai spune încă mie,
O, ferice-nvingător,
Că-n arzînda lui beție
Nu s-o stinge-al tău amor !

Acest cîntec făcu să tresară de voluptate oaspeții, fiecare își luase cîte o femeie alături pe care o urma cu răsfățări amoroase. Pudoarea și rezistința nu erau primite aici. Femeile ce formau acest cerc se credeau născute pentru satisfacerea simțurilor oamenilor ; cîteva dame din societatea mare, din banda voioasă cu care făcuserăm cunoștință la Fănești, între care Tudorina și altele, veniseră aici cu amanții lor, nevoind să-i lase singuri, cîteva alte dame bogate și cunoscute, dar de o vîrstă matoră, ce veniră să găsească aici un nou sorginte de plăceri, luau parte activă la această orgie. Pe stradă trăsurele veneau și reveneau, femeile bărbaților ce se aflau aici sau amantele ce știau că amanții lor sunt aici, geloase, neastîmpărate, necutezînd să intre în acest lăcaș, se mulțumeau să alerge pe stradă. Acest banchet făcuse o revoluțiune în familii.

Elescu adresa vorbe tutulor bărbaților, tutulor damelor. El se așeză lîngă o femeie ținută, una din cele mai frumoase ce erau în sală.

— Îți plac aceste petreceri ? o întrebă el.

— N-am văzut nimic mai frumos, răspunse aceasta, mi se pare că visez... Cine este stăpînul acestii case ?

— Nu îl cunoști ?

— Nu ! mi s-a zis să viu, am venit. Pentru noi nu se cere a cunoaște persoana care ne cheamă. Suntem ale tutulor ce vor să se dezmerde cu noi, nu putem alege, nici refuza pe nimeni ; aurul dă drept celui dîntîi venit a cere favoarea noastră.

— Nu ai iubit niciodată ? întrebă Alexandru.

— Daca iubim ?... dară, dară, răspunse ea, aceasta se întîmplă cîteodată, dar nu cunoaștem patima. Amorul cel tare se formează din piedecele ce întîmpină, aceste piedeci nouă ne sunt necunoscute. Amorul caută să fie încă hrănit de stimă, de admirare, noi nu putem nici să stimăm, nici să admirăm oamenii care ne desprețuiesc, cari ne cumpără cu o bucată de aur, afară de aceasta, excesul slăbește simțurile noastre.

— Mi se pare, zise Alexandru, că nu ai o bună opiniune de meseria ce profesezi !

— Ai dreptate, eu cel puțin roșesc de multe ori de mine însumi...

— Renunță atunci la această meserie !

— Nu se poate, zise ea, este tîrziu...

— Tîrziu ?

— Dară, nu mai este nimic în corpul și în sufletul nostru, apoi lumea nu ne dă pace, ascultă cîntecul ce începe acum !

Un bărbat cîntă următoarea odă pe o arie tristă și voioasă totdodată :

Ce-i amorul ? o beție,
Dar sublimă-n al ei zbor !
Dulce-i a sa bucurie !
Dulce este al lui dor !
Vai ! în viața fugătoare
Nu mai știu ce să doresc :
Zilele strălucitoare ?
Nopțile ce răcoresc ?
O, morală ! te închină...
Doctrinari, tăceți acum !
Voi veți foc fără lumină,
Roze fără de parfum !
Daca legături ce place
M-au oprit să iubesc, eu,

Legătura omu-o face,
Pe amoare, Dumnezeu.
Să-nceteze să iubească
Muritorul obosit,
Ce în calea omenească
Inima i-a vestejit !
Eu voi celebra amorul
Și în parfumul lui ceresc,
Beat, uitînd ferice dorul,
Zilele voi să sfîrșesc !

— Putem rezista la vocea plăcerilor ? urmă ea.

Vinul spuma în cupele de cristal. El contribuia să aprinză imaginațiunea oaspeților ca picăturile de spirt aruncate în foc ; niște femei elegante cu atîți bărbați executară danțuri naționale cu o artă rară, în sunetul muzicei. Plăcerile, ele însuși, semănau că se îmbată.

— Voi o orgie romană ! zise un oaspet.

— Ce zice ? întreabă Tudorina pe amantul ei.

— Zise, răspunse el, să se dezbrace toți, bărbați și femei. Damele scoaseră un țipet.

— Ideea este minunată, zise o damă din banda voioasă. Să deșertăm cupa plăcerilor pînă în fund !...

— Noi plecăm ! ziseră Tudorina și amica sa.

— Rămîneți încă ! le ziseră amanții.

Trei femei ce reprezintau ursitele cîntară atunci însoțite de harpă :

Vin' la noi, streine june,
Să te-mbeți de dăsfătări ;
Vin' să-ți împletim cunune
Din angelici dezmerdări !
Vin', cu roze împletește
Anii tăi cei grăbitori
Pîn' ce timpul nu cosește
Ale tinereței flori !
N-amînați plăcerea dulce !
Timpul e amăgitor,
Ce răpește, nu aduce
Fragetului muritor.
Astăzi toate pentru tine
Jos în viață strălucesc

Și dorințele divine
P-al tău sîn se rătăcesc ;
Mîne se vor stinge toate
Ca parfumul serii-n vînt.
Mîne sufletul tău poate
S-a preface în mormînt.
Timpul fuge... vin' mai tare !
Toate cîte-n lume plac
Trec cum trece-o sărutare,
Toate lacrime se fac.

— Bravo ! strigară oaspeții.

— Vă place această filosofie ? întreabă Elescu. Vai, pare-mi-se că este tot ce iubiți în lume !... o, virtuți ! morală, voi nu mai sunteți !... o, străbuni ! vedeți pe următorii voștri !... nici o inimă nu locuiește aceste corpuri !... voi nu căutați decît plăcerile ; ei, bine, dezmerdați-vă și sfîrșiți prin a perde cea din urmă rază divină din inimile voastre !...

— Cine vorbește aici de morală și de virtute ? !... zise o voce, și douăzeci de voci se auziră rîzînd cu hohot.

— Să cînte încă ! strigă Alexandru. Ceea ce este scris caută să se împlinească. Această generațiune este perdută... pe cenușa ei va răsări un popol mare și generos.

O femeie jună și frumoasă cîntă oda următoare, rezemată grațios pe brațele unui june :

Vinul curge-n cupe pline
Și se varsă spumător,
Asfel inima în mine,
Plină, varsă-al ei amor.
Amețeală el aduce,
O, amantul meu plăcut ;
Voi să lupt ; dar fața-ți dulce,
Cum o văz, m-am și perdut.
Vino ! sînu-mi astă dată
Ți-e deschis... tu mă iubești ?
Vino iute și te-mbată
De tezaurii cerești.
Te grăbești, dulce soare !
Orele se schimbă-n zbor ;

O femeie e o floare,
E o floare-al ei amor.
Astăzi ne surîde nouă,
Dar se-ntoarce despre vînt ;
Vin' pe sînul meu de rouă
Și îți fă al tău mormînt.
Cum în cupe strălucește
Spuma pe suavul vin,
Ah ! amorul meu plutește
Peste sufletu-ți sublim.
Însă spuma de plăcere
Se topește ne-ncetat...
Soarbe-o pînă ce nu piere,
O, ferice adorat.
Sînii mei sunt dulci grădine
Ce amorul, numai el,
Le deschide pentru tine,
Pentru tine singurel.

Zoe era într-una din camerile rezervate ale casei, unde aștepta cu nerăbdare.

Elescu își aduse aminte de dînsa... El lăsase un bilet pe o masă, cu următoarea coprindere : *„O treabă grabnică mă ține încă afară... voi veni însă... pînă atunci, dezbracă-te și ia posesiune de patul meu“.*

Zoe urmase coprinderea biletului întocmai.

Camera în care se afla Zoe era alături cu cea din urmă cameră deschisă oaspeților. Ea adormise așteptînd venirea lui Elescu ; în timpul somnului său o umbră se strecurase aici, luase toate vestmîntele Zoei și dispăruse cu ele. Pe la 2 ore din zi, Zoe se deșteptase. Ea căută orologiul.

„M-a înșelat, zise ea, mă voi duce !...“

Se scoală, caută vesmintele, nu le află la locul unde le pusese.

„Ciudat ! își zisea ea. Nu aflu vestmintele... mi se pare că o femeie a venit și le-a luat... pentru ce ?... în-

cep a crede că a rîs de mine Alexandru... că voiește să mă insulte... dar, în adevăr, nu înțeleg..."

Se duce la ușa pe unde intrase, ușa era încuiată pe dinafară.

„Desigur că este ceva", își zise ea cu spaimă.

Sună clopoțelul de mai multe ori... tăcere.

Vede o altă ușă în partea opusă, aleargă acolo... cearcă să o deschiză... ușa se deschide... Zoe se află deodată față în față cu o adunare numeroasă de bărbați și de femei. Ea apăru într-o cămașă de batistă fină, pentru tot vestmîntul.

La această aparițiune, ospeții strigară: „Orgia romană! orgia romană!... toate femeile să rămîie în cămăși! libere acelea care vor voi să meargă mai departe!..."

„Înțeleg acum! zise Zoe; oh! îmi voi răzbuna amar!..." și căzu leșinată în brațele unor tineri.

— Nevasta mea aici! nevasta mea în cămașă!... strigă Șeni, bărbată-său.

Elescu se retrase în camera sa de culcare.

„Elena e răzbunată mai mult decît am voit, își zise el, acum explice-se cu bărbată-său cît va voi!... Iar voi, reprezintanți ai generațiunei de astăzi, rușinea națiunei, rămîneți de vă dezmerdați pînă mîne, atîta numai, la plecare, să nu furați obiectele prețioase din camere!... Inima voastră e moartă, moliciunea s-a așezat la focarul românilor. Nimic mare, generos, sublim nu mai mișcă aceste inimi putrede! sclavia nu mai face să roșească fiii românilor. Daca ei ar simte rușinea soartei lor, ar fi încă o speranță pentru viitor!... streinii au călcat acest pămînt, au insultat părul alb al părinților vostri, onoarea națiunei, a familiilor, și voi ați purces înainte-le cu capetele plecate, cu cununi de flori: le-ați deschis sînul familiii voastre, și ați dat lor pă frații vostri, care aveau încă inimă pentru țara lor, ca să-i închiză și să-i muncească!..."

Alexandru, vorbind asfel, adormi.

A doua zi el scrise Zoei următorul bilet :

„Doamnă !

Am făcut o lașitate care va rămînea ca o pată pe viața mea ; dar nu mă căiesc. Veninul ce verși pe această tristă societate a picat pe mîna celor ce iubesc... ai căutat, fără mustrare de cuget, să smulgi onoarea unei femei prin născocirea intrigii căria acel mincinos Ranu a fost instrumentul mizer ; ai căzut. În urmă ai făcut pe bărbatul acestii femei să crează că petrece nopțile în brațele mele, ai preparat o călcare infamă, și ai dus acolo o parte din societatea din București... ai căzut încă o dată, dar această femeie e prea delicată ca să mai poată trăi după acest scandal. Ea este astăzi o femeie dezonorată în ochii societății ; cel puțin nu a perit fără o amară răzbunare.

Elescu“

Zoe citi biletul și îl rupse.

„Acest om e nebun ! zise ea, îl iubesc însă și sunt ferice că am vestejit pe ceea ce iubește, dar aceasta nu este destul : îl voi ucide și pe dînsul !...“

În seara de banchet Zoe căzuse leșinată în brațele unor juni, cînd se deșteptă era în trăsură cu bărbată-său care o ducea acasă, bărbată-său îi aruncase, ca să o ducă, mantela sa pe dînsa. Acasă se întîmplă o scenă furtunoasă între dînșii.

— Rușine ! zise el, ce ai căutat acolo ? cum ai apărut îmbrăcată numai într-o cămașă fină ?...

— O parte din mustrarea ce îmi faci poci să ți-o fac eu însumi ; dar rămîi credincioasă tractatului nostru. Sunt cinci ani... îți aduci aminte... cinci ani de cînd tu nu mai ești... eu am rămas femeie... ai douăzeci de ani mai mult decît mine... am cerut divorsul, tu ai refuzat, dar ai propus că poci să am totdauna cîte un amant, cu această condițiune am rămas femeia ta, cel puțin în ochii lumei, aceasta s-a urmat prin știrea ta... cum vii astăzi să mă mustri că am fost la amantul meu ?...

Zoe îi spuse atunci toate cîte i se întîmplaseră și care precedară apariținnea sa în camerele banchetului.

Bărbată-său păru mai liniștit...

— Însă, draga mea, zise el, altădată caută de-ți alege mai bine amanții !

— Ceea ce voi să fac acum, am nevoie de concursul tău ca să pedepsesc pe acest laș...

— Bani îți dau cît vei voi, dar nu mă amesteca în certele voastre... acești bonjuriști te amenință cu dueluri, și nu și-a găsit omul. Eu nu mă bat în duel nici cu ácele de cusut.

El zise și, speriat de ideea unui duel, se retrase în camera sa de culcare.

— Laș ! strigă Zoe.

Ziua era aproape. Ea se aruncă pe pat și adormi gîndindu-se la chipul cu care ar face un mare rău Elescului.

A doua zi de dimineață, ea priimi vizita unui ofițer strein, care venise să viziteze România de mai multe luni. Acest om era de 45 la 50 de ani ; urît, ciupit de vărsat ; cu părul roșatec, cu ochii albastri, dar un albastru mai mult alb, mai fără gene și sprincene, gras și gros, manieră grosolană, tip de cafenea ; dar era bine priimit în saloanele Bucureștiului, căci purta titlul de baron Honferburg, titlu luat la hotarele țării, intrînd.

Niciodată Zoe nu fusese mai amabilă ca în acea dimineață cu baronul, ceea ce făcu să se mire mult acest din urmă.

— Bine-ai venit, baroane ! îi zise ea, ne-ai părăsit cu totul.

— Viu aici la fiecare două zile, doamnă.

— La fiecare două zile ? parcă ai zice la fiecare două ore... două zile vi să pare foarte aproape ; mie mi se pare foarte departe... este o crimă a priva pe amicii tăi de plăcerea de a te vedea... cînd cineva are simpatiile amicilor săi cum le ai d-ta, dară, face o crimă făcîndu-i să-l dorească.

— Nu știu, doamnă, cum am meritat această bună opiniune ?...

— Fără a te gîndi, poate, aceasta este un merit mai mult...

Baronul se confunda în mulțumiri de tot felul.

Zoe îl invită să șează, și ea singură îi trage un jeț lîngă dînsa.

„Negreșit că soarta s-a schimbat“, își zise baronul.

— Cum ai petrecut aceste zile ? îl întrebă Zoe, pe la noi nu ai venit... cel puțin cred că nu ne-ai perdut din memorie ?

— Un singur minut...

— Adevărat ?... dacă altădată aveam motive a nu pleca urechea la oarecare vorbe amabile ce îmi ziceai, astăzi nu mai am puterea a nu crede...

Baronul voi să se încredințeze despre adevăratul simț al vorbelor Zoei și căută să o facă a pune puntul pă i.

— Cred că ați uitat natura acelor amabilități ! zise el... eu însă nu am putut să le uit : simțimîntele ce v-am exprimat atunci trăiesc și astăzi în inima mea... oricum, vi le aduc aminte, cel puțin în extract, ziceam, că ești adorabilă, că te...

— Destul ! zise Zoe, puindu-i mîna pe gură, pe care baronul o sărută de mai multe ori, crezi că o femeie are nevoie de o declarațiune ca să afle că este iubită ?...

— Ești încîntătoare ! ești sublimă ! Schiller și Goethe nu ar vorbi mai bine !... zise el cu transport, lasă-mă să-ți spui cît ești de frumoasă, de nobilă, de divină ! cît te admir, te respect, cît te... precum Verter admira, respecta... pe Șarlota.

— Baroane ! ai zis că mă respecți ?...

— Oh !...

— Ei, bine !... atunci moderă aceste expresiuni... adu-ți aminte că o femeie care iubește trebuie lăsată a se amăgi singură asupra simțimîntelor sale : nu siliți femeile de a se declara învinse, căci vor privi atunci în voi niște învingători, și conștiința slăbiciunei lor va face să vă privească ca tirani.

— Oh ! cît de adîncă ! cît de sublimă este această idee... o, Bürger ! o, Hofman, cît de fericiți ați fi fost voi să cugetați asfel !

Zoe surîse.

„E prins !... își zise ea, să începem“, și, adresîndu-se către acest adorator :

— Se zice că germanii sunt cei dintîi amatori de vinuri bune ?

— Adevăr este.

— Bărbată-meu a priimit patru butilci de vin dintr-o insulă descoperită acum cincisprezece ani, în partea occidentală a noii Olande... voiești să încerci ?

— Cu mare plăcere.

Zoe chemă un serv și îi zise să aducă o butilie de vin din cele patru. Aceasta se făcu îndată. Zoe turnă într-un pahar și-l oferi baronului. Era vin vechi de Drăgășani.

— Minunat ! strigă baronul.

— Îmi pare bine, răspunse Zoe, l-am păstrat înadins pentru d-ta.

— Ai gîndit la mine ?

— Mai des decît poți să-ți imagini...

— Oh ! fericire ! o, sublimitate !...

— Se fac dueluri multe în țara d-le ? întrebă Zoe.

— La Eidelberg, răspunse el.

— D-ta ai avut multe ?

— Am fost studinte în acest oraș... douăzeci și două...

— La noi această datină nu există.. eu cred însă că este necesară : duelul face pe oameni să fie cuviincioși.

— Negreșit.

— Ah ! nu sînt bărbat...

— Ca să te bați în duel ?

— Cînd aș fi insultată.

— Sublim ! sublim ! strigă baronul, deșertînd pentru a patra oară paharul.

— Dar sunt femeie și nevoită a suferi o insultă...

— Ești insultată ?

— Eu ? nu !...

— Ai zis-o ?...

— Și daca ar fi, nu aș spune... bărbații noștri, amicii noștri nu se bat în duel... sunt... lași !...

— Eu mă bat... Cine a cutezat să te insulte, spune-mi și nu va mai trăi !... îl voi fărîma asfel !

Baronul trînti paharul pe masă și îl sparse în bucăți.

— Nu e nimic, zise Zoe.

— Cine a cutezat să insulte o ființă atît de perfectă, de nobilă ?...

— Un om...

— Numele lui ?

— Iartă a-l trece sub tăcere... ești capabil să te bați cu el... Să-ți pui în pericol pentru mine o existință prețioasă... și acest om este celebru în tot felul de duele...

— Trebuie să mi-l spui, doamnă ! îți mulțumesc de grija ce porți pentru viața mea... voi să-i arăt cine sunt eu...

— Ar fi teribil pentru mine, să mori pentru mine...

— Ar fi o fericire să mor pentru ceea ce iubesc...

— Mă iubești, dar, în adevăr ?

— Vai ! răspunse baronul, daca te iubesc ? nu ! nu este amor ceea ce simț... este o patimă adîncă, turbată, ce mă arde, mă zdrobește, mă ucide...

— Se cheamă Elescu, zise ea.

— Elescu ?... fie ! îl voi ucide sau îl voi aduce să se închine la picioare-ți...

— Nu, răspunse Zoe, nu voi să te bați... poți să te pui în pericol...

— Îl voi ucide !

— Este foarte tare.

— Îl voi fărîma !...

Baronul se scoală să plece... ia mîna Zoei și o sărută.

— Adio, mărgăritarul acestii lumi !...

— Eu voi ruga cerul să-ți fie favoritor... voi invoca amorul să împletească cu mîinele sale de roze cununa triumfului...

— Ah !... femeie sublimă ! adorată !... Doroteia ! Șarlota ! Margarita ! plecați-vă genuchii înaintea reginei voastre !

Baronul pleacă, beat de amor și de vin, să provoace pe Alexandru.

Trecuse trei zile de cînd cu banchetul.

Alexandru începuse să sufere despre lipsa Elenei, el o iubea cu seriozitate, nu cuteza să se înturne la Fănești de temere să nu o compromită. „Apoi, își zicea el, Elena e un caracter serios și decis ; ea își va ține cuvîntul, va face tot ca să moară. Daca voi merge, este capabilă să nu mă priimească !... poate a și decis o eternă despărțire..." Orașul i se părea că cade pe dînsul, oriunde se ducea nu afla nici o mulțumire, căzuse într-un fel de *spleen* ; vedea acum toate în rău, națiunea română, ce

fusese idolul inimei sale, i se părea acum un obiect nedemn de simpatiile lui.

„Ea este, zicea el lui însuși, o ficțiune, un fum care se va risipi, la suflarea vîntului ; acest arbor nu mai ține prin nici o vînă cu rădăcinele arborului bătrîn. Acel arbore era România care trăia pe cîmpul de resbel; România care învinse furia otomanilor și tătarilor și scăpă creștinătatea de islamism ; care fulgeră pretențiunele ungurilor. Arbur de viață, ale cărui fructe pline de viață erau acei nobili români totdauna gata a face sacrifice de avere, de viață pentru patrie !

Ce mai este de un neam care a perdut credințele în sine ? care nu dă un singur om capabil să facă un sacrificiu pentru dînsul ?... care roșește la ideea de a fi neatîrnat și tremură la ideea sacrificelor spre a ajunge la libertate ?... este un fapt trist, dureros ! De mult timp inima avuților nu se mai înturnă către patrie... Românii nu au mai făcut nici un dar patriotic... această rătăcire trebuie să se impute cu amărăciune. Grecii au simțit rușinea românilor și au rădicat-o ; ei au adus daruri pe altarul patriei, daruri răpite din patria românilor ! Ei singuri și-au zis românilor : voi sunteți morți ; noi vă deschidem calea la viață ! Această societate, formată din elemente streine, îmbogățită din abuzuri cu perderea elementului român, prin tradițiune, prin condițiunea ei, nu poate nici să simță, nici să cugete cu România ! Ea va servi mult timp încă în țară ca avangarda streinilor ce caută să o supuie lor. Ideile școalei ioniane, trecute moștenire la popolii Orientului, au pătruns sînul acestii societăți, și găsind germul putrejunei, și-a făcut cu înlesnire un element de viață.

Tu nu mai crezi în nimic, o, Românie ! în deșert viitorul tău îți surîde în grațioasele versuri ale nobililor tăi poeți, istorici, ziariști ce mai au inimă pentru tine !... tu întorci capul către mormînt, ca un bolnav ce, lovit de moarte și chemat să respire aerul, se înturnă către patul său de durere ! Mîne vei trimite în exil pe cei ce te cheamă la viață, să expie faptele lor generoase alături cu criminalul. Gîzii tăi, în numele fericirei tale, vor veni în fața ta să hulească pe cei ce și-ar da viața lor pentru tine, și tu nu vei avea curagiul a fulgera pe ucigătorii

tăi ! vei crede sau nu vei crede, tu vei lăsa pe fiii tăi în prada enimicilor ! Niciodată streinii nu te-au învins, o, ţară a luptelor ! Ei nu au trebuinţă de arme ca să te supuie. Ei se servă pentru aceasta însuşi cu fiii tăi cei vitregi. România nu pere sub loviturile streinilor ; ea se sinucide, asfel este opiniunea lumei. Aurul, o putere ce însuşi ea este aservită, nume ce strălucesc de ieri, singure fac de surîd aceste grupe de oameni ce se cheamă fiii Româniii. Aurul ca să poată mulţumi dorinţele materiale, puterea ca să strîngă aurul, numele ca să aibă privilegiul a-l strînge, religiunea a rămas o formă, ca toate virtuţile, ea să practică de oameni fără tendinţe, fără scop, exersiciul ei sacru este un mijloc de a se îmbogăţi o parte de oameni. Ei o ucig din zi în zi şi sapă asfel fondamentul societăţii.

Către acestea, o, Românie, tu erai odată frumoasă, strălucită, plină de viaţă, de frăgezime, ca o dimineaţă ce se rădică, oh ! cîte vise de fericire nu făceam eu pentru tine !... asfel un părinte, admirînd pruncul său ce surîde la viaţă, cu părul încărcat de aur, cu buzele coprinse de roze, cîtă speranţă nu pune el pe dînsul ; dar vine o zi cînd moartea loveşte această fragedă fiinţă, şi cu dînsul per visele fericite ale celor ce-l admirau.

Tu mai ai însă două vine în care a mai rămas energie ! Una este desperarea popolului tău, ceialtă amorul pentru desfătări al celor mari, desperarea întăreşte sufletul : popolul poate găsi într-însa o nouă viaţă. Plăcerea slăbeşte inima. Cei mari ai tăi sunt ameninţaţi să piară. Ei vor peri neapărat, căci asfel au perit toate societăţile ce au căzut în moliciune.

Este însă o speranţă pentru tine, o, Românie ! este o viaţă nouă, este un viitor... Aceste bunuri sunt ascunse chiar în fundul cupei tale cu amărăciuni. Ca să o găseşti, trebuie să bei cupa amărăciunilor pînă în fund.“

Asfel cugeta Elescu. Ministerul se schimbase. Noul cap al cabinetului propuse lui Alexandru să ia un minister. Acesta surîse şi zise :

— Propune-mi să dau averea şi viaţa pentru ţară ! O voi face... Nu sunt ministerele voastre care au să dea o altă viaţă acestui popul...

— Un minister bun poate scăpa țara daca domnitorul și Adunarea îl vor sprijini, ziceau ei.

— Nu vă plîngeți de domnitor, el va fi cum va fi societatea ! Nu vă plîngeți de Adunare, ea este expresiunea clasei ce posedă în această țară, plîngeți-vă de societate... Voi veți intra în luptă cu inima plină de speranță și de curagiu ; dar retragerea voastră va fi tristă... Aflați o dată pentru totdauna, amorul patriei nu este în sînul acestii generațiuni.

Oricare ar fi forma unui guvern, fie o republică democratică, aflați că totdauna ideile unei mici maiorități vor da orice mișcare de acțiune. Astăzi o mică minoritate face aceasta la noi, însă care minoritate ? Este oare acea minoritate pepinieră de inimi generoase și nobile ce-au răsărit pe ici, pe colo pe aste pămînturi mai din toate clasele ? Nu, negreșit. Ei sunt excluși și înlăturați. Ce așteptați dar ?

Sub impresiunea acestor idei triste, Alexandru priimi o scrisoare de la Elena.

„Am auzit cele ce s-a făcut la banchet, Alexandre, ai făcut o faptă nedemnă de un om superior. Cunosc cuvîntul ce ai avut. Sunt mișcată de interesul ce ai luat ; dar nu mă poci opri a-ți zice că ai comis o lașetate ! O lașetate din partea lui Alexandru pentru mine este un cuțit ce mi-a pătruns inima !... Cu ce se va șterge ?... Cîte fapte generoase-ți trebuie ca să o faci să dispară ?... Eu însumi am cugetat lung la rola omului pe pămînt. Îmi place a crede că venirea noastră aici are o țintă pentru altă viață, dar aceasta poate să fie creațiunea slăbiciunei omenești ce tremură în fața cu moartea : minciuna este rău numită, dar omul o priimește totdauna cu plăcere. El știe de multe ori trista realitate și cu toate acestea îi place a se minți singur. Ne simțim murind în noi sau în cei ce iubim, și ne zicem : vom trăi ! nemurirea cea reală, pentru noi, este pe pămînt, vom trăi ; dar vom trăi în memoria urmașilor. Acest simțimînt de nemurire este mult mai nobil, nemurirea despre care ne vorbește teologii este egoistă, interesată. Orientalii, mai materialiști decît noi, visează rîuri, de șerbet și munți de pilaf. Cum vor ajunge dar la nemurirea reală sufletele delicate, no-

bile, suave ca sufletul tău, daca nu prin fapte generoase ?... Iată adevărata morală a vieții, iată scopul ei cel sublim. Soarta nu a păstrat un loc pentru numele meu în lumea nemuririi. Ea a voit să pier înainte de a face o faptă ; tu, însă, ești june, o largă carieră ți se deschide în lume, fii generos, vei fi nemuritor, și binecuvîntările oamenilor, venite pînă în mormîntul meu, vor face poate să tresară de fericire țărîna mea. Nu-ți voi vorbi de banchet... Eu oare îți voi face morală ?... eu, o femeie căzută !... plîngi, Alexandre, slăbiciunele mele.

Te conjur să nu vii aici pînă nu-ți voi scri să vii... iar atunci să nu perzi un moment.

Caută să fii voios, dezmiardă-te ! lucrează !... iată voința mea sau mai bine dorințele mele. Cînd tu vei fi ferice, voi fi ferice...

Elena"

Această scrisoare făcu să cure lacrimi lui Elescu.

DUELUL

Servu anunță lui Alexandru doi bărbați ce veneau să-l vază.

Ei fură introduși.

Unul era un ofițer român, celalt, un doctor german, amîndoi se prezintară cu politeță. Elescu le oferi locuri să șează.

— Suntem mîhniți că soarta a voit ca să fim noi anunțătorii unei provocațiuni din partea baronului... cu toate acestea cunoaștem simțimîntele...

— Destul, un duel, înțeleg... Cine este acest baron ?...

— Nu îl cunoști ? întrebă ofițerul.

— Nu ! nicidecum.

— Mi se pare ciudat atunci ca baronul să vă provoace...

— Nu este nimic... răspunse Elescu. Baronul cere satisfacere pentru o insultă făcută altei persoane. Nu este treaba noastră să știm cine este. Mă provoacă, îi voi face

această plăcere... astă-seară martorii mei vor veni să se înțeleagă cu dv. ; vor fi Georges... și colonelul P....

Cei doi martori se retraseră cu multă politeță.

A doua zi, la șease oare dimineața, șease persoane în două trăsuri se îndreptau către Herăstrău. Trăsurile se opriră la pavilionul lui Costache. Cei șease inși coborîră și se îndreptară spre casa Poenaru. Herăstrăul este un loc unde locuitorii din București se duc vara să respire aerul cîmpului și să bea apă curată dintr-o sorgință ce să aflä în flancul dealului. În vale, spre nord, cură un rîuleț, Colintina, cu apă noroioasă și formează în acest loc un fel de lac cu stufuri și trestie. Timpul era rece. Eram în începutul lui noiemvriu.

Nimeni strein nu se vedea în aceste locuri.

Era convenit a se bate cu spada. Martorii prezintară armele și totdeodată se adresară către cei doi adversari, invitîndu-i a se împăca.

Baronul răspunde că este cu neputință.

Ei iau pozițiune. Se salută, încep. Baronul atacă neîncetat și pe tot minutul se înferbîntă mai mult. Elescu pară loviturile cu sînge rece ; martorii sperimentați prevăzură sfîrșitul acestui duel. Elescu avea două avantage ; exersițiunea de maister de arme și un sînge rece ce rareori se poate vedea. El era sigur acum de omul său ; voia însă să-l rănească, fără să-i rădice viața, pară o lovire și atacă... spada baronului cade din mînă.

— Asta nu să ține în seamă, zise el.

Și lupta începu din nou.

— Trebuie sînge, ziseră martorii.

— Veți avea îndată, răspunse Elescu, și spada lui pătrunse brațul drept al baronului ; spada îi căzu din mînă.

— Să fim amici, zise baronul, întinzînd mîna lui Elescu.

— Să fim amici ! zise el, îmi plac oamenii de inimă.

Medicul dete concursul său baronului. El declară că plaga e profundă ; dar că baronul va fi chit cu cîteva zile de pat. Se puseră în trăsuri și plecară.

Ei merseră la Elescu, unde se puseră să consume un dejun minunat și cîteva butilii de vinuri streine.

— Spune-mi, zise baronul, cum ai insultat această onorabilă damă ?...

— Baroane ! zise Elescu, știm simțimîntul care ți-a dictat datoria de a apăra o damă. Mă iartă însă a-ți observa că te-ai grăbit a expune viața d-le.

Atunci Elescu spuse o parte din intrigile Zoei în față cu Elena.

Baronul clătină din cap.

— Ești un caracter nobil, zile el, te cred... regret că am luat partea unei intrigante...

Ei se despărțiră cei mai buni amici.

A doua zi baronul se prezintă la Zoe cu brațul în eșarpă. El, intrînd, văzu pe Zoe prin fereastă. Cînd se prezintă la scară, servii îi spuseră că doamna este la țară.

— Am înțeles, zise el. Elescu are dreptate...

Baronul se întoarse acasă furios.

Baronul nostru fuse nevoit să șază o lună în pat din cauză că plaga de la braț întîrzia a se închide. După o lună, fuse mai bine. Elescu îl vizita în toate zilele. Baronul îi zicea : „O să-i tai coada !"

În acest interval Elena scrise Elescului de mai multe ori. Iată cea din urmă scrisoare :

„Îți sunt recunoscătoare că nu ai venit aici contra dorințelor mele ! Caterina m-a lăsat, sunt singură... singură, este o vorbă, sunt cu sufletul tău. Ce companie mai plăcută poci să am ?... Bărbată-meu nu mai vine pe acasă. Toți mă părăsesc !... în zilele din urmă, niște fete exprimînd maicii lor dorința să vie să mă vază, această le răspunse că nu poate să le ducă la o femeie perdută... sunt o femeie perdută, Alexandre... Zoe mi-a făcut această reputațiune. Nu crede însă că nu am puterea a suferi toate aceste vorbe !... După o lună voi veni la București, la maică-mea : atunci îți voi spune tot ce am suferit, tot ce sufer, că nu poci să te văz în toate zilele, în toate orele. Dar această fericire nu este lăsată mie. Dumnezeu mi-a ascuns totdauna tot ce mi-a făcut plăcere. Poate că plăcerile mele au fost exagerate ?... pentru mine nu mai este nici o speranță în fericire, suferințele au devenit elementul ce hrănește viața mea. Simț că durerile îmi fac bine, ele sunt de mult timp companiile mele ;

m-am dădat cu ele ; a mă despărți astăzi, le-aș regreta. Ca profetul Iudei poci a zice celor ce vor căuta să mă consoale : «Oh ! lăsați-mi durerile mele !»

Vieața de durere are ea însuși partea de fericire : în toate nopțile, cînd somnul vine de închide ochii mei în lacrimi, îmi pare că ești lîngă mine... cîte vorbe amabile, cîte răsfățări tinere, cîte suspine amoroase nu ți se oferă, o, sufletul meu !... absența ta le dă mai multă putere, mai multă căldură, mai multă patimă... oh ! de cîte ori aștept acest timp de singurătate ca să visez la tine cu aceeași emoțiune, cu aceeași fericire, cu aceeași voluptate cu care amanta așteaptă ora în care buzele sale au să sărute fruntea amantului său !...

Nu văz și nu voi să văz pe nimeni, de temere să nu-mi răpească nici unul din momentele în care mă gîndesc la tine. Viața mea nu va fi lungă, astfel sunt avară de acele momente. În amorul tău găsesc puterea de a muri, cînd cuget că ochii tăi vor rîura lacrămi pe mormîntul meu, doresc să mor îndată. Soarta mea este a fi pizmuită, nu este așa ?... E frumos a muri înaintea celui ce iubim !... Scrie-mi ce faci în fiecare zi ! nu-mi ascunde nimic !...

Grădina noastră este tristă acum, vîntul toamnei suflă frunzele vestejite ale arborilor. Eu nu am curagiul a mai merge acolo. Tot îmi recheamă timpuri ce nu mai sunt, și acest regret se unește cu tristeța naturei ca să sfîșie cu cruzime sufletul meu.

Elena"

Aceste scrisori zdrobeau inima lui Alexandru și hrăneau simțimîntul său pentru dînsa. Ar fi voit să zboare la Fănești ; dar Elena îl conjurase să nu vie. El promisese. Asfel se consola cu ideea să o vază în București. Carnavalul veni și fuse voios în acest an. Alexandru mergea la toate balurile mascate, ca să se distreze. Baronul îl urma pretutindeni. De cîte ori era vorba de Zoe, el repeta : „O să-i tai coada !"

Zoe auzise că baronul o sfîșie în toată lumea ; tremură și căută un mijloc ca să se împace. Ea invită pe baron să vie la dînsa la revelionul Anului Nou. El nu se arătă, dar zise lui Alexandru : „O să-i tai coada !"

După cîtva timp, Zoe îi scrise următorul bilet :

„Nu vei să vii la mine, voi veni eu, căci caută să ne împăcăm. Află-te în sala de bal de la Slătineanu astănoapte.

Zoe“

Baronul citi biletul.

— Bravo ! bravisimo ! strigă el, o să-i tai coada !...

SCHIMBAREA DE COAFURĂ

Măştile furnicau pe strada Mogoşoaie, în cupele, sănii şi pe jos se îndreptau spre sala Slătineanu. Capitala era în sărbătoare pentru ziua de 24 genariu ; partida ce era atunci la putere luminase pentru această sărbătoare ; partida reacţionară prefera să lase casele lor în întunerec, aşteptînd să ilumine cînd va veni rîndul ei să fie chemată la minister. Mulţi au zis că Bucureştii este o cetate dată la dezmerdări. Se poate, dar mărturim că starea ei pitorescă nu armoniază mult cu dorinţa desfătărilor. Starea stradelor, pline de pulbere vara, noroi toamna, paveul mizer ce face de scrînteşte picioarele pietonilor, de rupe roatele trăsurilor, de zdruncină oasele locuitorilor, nu sunt oare nişte piedici pentru plăceri ? plăcerile, cu galoşii în picioare şi stropite de tină, sunt nişte plăceri grosolane... Capitala României nu are nimic pentru dînsa, fondatorul ei a trebuit să fie orb. Acest oraş se întinde pe lunca umedă a Dîmboviţei, un rîu ce descreşte din zi în zi, ca şi speranţa în inima acestor locuitori ; lăcomia proprietarilor de mori pe dînsul este cauza principală a scăderii lui. Regulamentul Organic prevăzuse lărgirea rîului prin tăierea acestor mori ; dar este în România o voinţă mai mare decît a legilor, voinţa favoarelor. Acest oraş este mai atît de întins cît şi Parisul, deşi are o populaţiune mică, din cauza grădinilor şi curţilor sale. El recheamă oraşele din timpii patriarhilor. Capitala întinsă, veniturile muncipale mici sunt cauza mizeriii acestui oraş. El nu poate să fie capitala României, căci n-are nici o cualitate, nici poziţiuni pitoreşti ! nici punt strategic ; nu poate să fie nici un centru de comerţ.

Astă dată căzuse multă nea pe strade, săniile puteau să alerge fără să simță încovenîntele pavagiului !

O sanie cu două măști stătu la casa Slătineanu : cele două măști coborîră aici și intrară în sală. Costumul lor elegant și simplu, manierele lor rezervate lăsau să se ghicească două persoane de distincțiune. Ele atraseră atențiunea mai multor bărbați.

— Sunt perdută, zise una.

— Eu tremur...

— Să ne întoarcem ?

— După ce am venit...

— Nu văz nici o cunoștință... Alexandru poate că nu va veni !

— Vine totdauna...

— Ce ne va acest om care se ține după noi ?

— Curiozitate...

— Măsculiță, zise omul curios, dulci îți sunt ochii ! frumoasă îți este talia...

— Ce zice ?

— Ai auzit...

— Cine îi dă dreptul ?...

— Ești copilă, Eleno, asfel este limbagiul lor aici...

— Nu-mi place... dar eu o să-l întreb despre Alexandru... Domnule, ai văzut pe Alexandru Elescu ?

— Aici este, răspunse omul curios, veniți să vă duc.

Cele două femei se luară după el. Acesta le arătă pe Alexandru șezînd pe o canapea.

Cititorii au ghicit că aceste două măști sunt Elena și Caterina ? ele șezură lîngă Elescu.

— La ce te gîndești ? îl întrebă Elena cu vocea schimbată.

— La nimic, răspunse el.

— Eu știu... un amor ?...

— Poate...

— O iubești încă ?

Alexandru se uită la dînsa cu indiferință și voi să se scoale ca să plece. Elena îl opri de braț.

— Șezi, Alexandre ! îi zise ea cu vocea sa... nu cunoști pe Elena ta ?...

— Elena ! Elena ! zise el cu vocea astupată... tu, aici, sufletul meu ?... amorul meu... cînd ai venit ?... o, Dumnezeule !... cît sunt de ferice !...

— Am venit astăzi, îi șopti ea, ardeam de a te... vedea, pînă mîne timpul era lung... am luat pe Caterina și am venit aici astă-seară cu speranța că te voi întîlni ; inima nu m-a înșelat...

Domnișorul cel curios șezu lîngă Caterina și conversa cu dînsa.

— Pentru ce m-ai oprit de a veni acolo ? întrebă Elescu. Vai, cît am suferit din aceasta !...

— Ai suferit ? Alexandre !... eu însumi am suferit... crede că sacrificiul acesta era tot atît de mare din partemi ; dar puteam face alfel ?... Caută să uiți, sufletul meu ! să te dedai cu ideea de a nu ne mai vedea...

Elena tușea din cînd în cînd.

— Ai răcit, îi zise Alexandru.

— Nu, răspunse ea cu tristeță... apoi, gîndind că nu trebuie să atriste pe Alexandru, urmă : nu este nimic... va trece... mîne să vii să mă vezi la maica mea. Ea te iubește... își aduce aminte de amicia ce aveai în copilărie cu fiul său... va să te vază... sărmană mumă !... și ea a fost nefericită !...

— La miezul nopții ! zise atunci baronul lui Alexandru, să vii în camera mea, nr. 6, acolo vei vedea ceea ce nu ai mai văzut niciodată.

— Ce lucru ? întrebă Alexandru.

— Promite că vii ; ado și pe alții... fie chiar dame...

— Promite ! zise Elena. Sunt curioasă să știu... și fiindcă domnul te invită cu alții, te vom însoți și noi.

— Voi veni, zise Alexandru.

— Ha ! ha !... Elescu face curte !... strigă o voce. Era un domino roz, care se opri lîngă dînșii : Ai uitat muza de la Fănești !... Ea nu era mai stabilă decît tine...

— Zoe ! își zise Elena cu spaimă. Alexandre, să lăsăm acest loc !...

— N-ai frică ! răspunse el.

Elena se refugia pe brațul amantului ei, tremurînd.

— Această femeie îmi face spaimă !...

— Nu zici nimic ?... urmă Zoe. Se vede că ești prea ocupat cu domino ! îl inviți poate la un nou banchet ?...

— Poate, răspunse Elescu, dar nu va apărea în sală numai în cămașe.

Zoe își mușcă buzele.

— Oare nu va fi patima de la țară ? urmă Zoe, alăturîndu-se, spre a smulge masca Elenii.

Alexandru, prevăzînd această mișcare, se scoală și acoperă pe Elena cu corpul său.

— Îndărăt !... zise el.

Zoe pleca amenințînd. La cîțiva pași întîlnește pe baronul, îi ia brațul.

— Sunt Zoe... zise ea... cunosc impolitețele mele în față cu domnia-ta ; îți cer pardon sincer...

— Pardon ?, răspunse baronul, nu-l priimesc...

— Mă desperi, urmă ea... prevăz că oi să fii cauza nefericirei mele !... dar ești un ingrat !...

— Ingrat !... pentru ce ?

— Pentru că nu se răspunde asfel unei dame care se încrede a-ți scri un bilet ce poate să o pearză.

Baronul surîse.

„Să schimb rolul, își zise el, cu acest mijloc voi reuși mai curînd."

— Este adevărat, zise baronul, ceea ce ai făcut e un mare sacrificiu... sunt un ingrat, dar mă căiesc....

— Așa mai merge... oh ! bărbații : ei nu țin în seamă datoriile femeilor care îi iubesc !...

— Mă iubești ?...

— Mai este întrebare ?

— Ești un înger...

— Vezi acel domino albastru ce vorbește cu Elescu ?...

— Îl văz.

Mai multe măști vin și-i întrerup.

— Nu putem vorbi într-un loc unde să fim singuri ? zise Zoe.

— Aceasta era să-ți propui... daca vei, vino în camera mea, în acest edificiu.

— În camera d-le ?... glumești ?... ce va zice lumea ?...

— Ești sub mască.

— Mi-e teamă...

— Pentru ce ?

— Daca îmi erai indiferint, se putea... dar...

— Atîta mai bine !

— Îmi juri pe onoare că nu vei cere...

— Pentru aceasta poci să jur... zise baronul.

— Ei, bine ! să mergem ! zise Zoe.

Ei purceseră în camera ce locuia baronul în acest edificiu.

Baronul aprinse mai multe lumini ; alături cu acea cameră era încă una, de culcare. Zoe scoase masca.

— Răsuflu acum !... Aici poci să vorbesc liber... șezi, baroane, șezi aproape de mine ; dar fii înțelept... numai asfel mă vei încredința că mă iubești...

Baronul îngenuche înaintea ei.

— Iată locul meu, zise el.

— Ai văzut pe Elescu cu un domino albastru ? acest domino este amanta lui : Elena X... ; această femeie a venit la bal numai pentru dînsul, această femeie o urăsc... îți cer un serviciu...

— Mie ?

— Dară.

— Ce servici ?...

— Lesne... Ei se iubesc, se adoară, nu este nici un sacrificiu ce nu ar face pentru dînsul. Ard să se întîlnească în secret, dar mijloacele lipsesc ; Caterina este cu dînsa ; nu pot dar să se rătăcească un minut... ești amic cu Elescu ; propune-i camera d-le, d-ta vei ține de vorbă pe Caterina... Ei se vor furișa de dînsa, vor intra aici... îmi vei da mie cheia !...

— Ceea ce îmi propui mi se pare infam...

— Te iubesc, și o voi !... trebuie să mă ascultați ! te congiur în genuchi... fii bun, amicul meu ! amantul meu...

Vorbind asfel, ea îl răsfăța cu mîna pe față, pe păr... o lungă sărutare ce dete baronului fuse triumful ei.

— Promit, zise baronul, că voi aduce aici pe Elescu cu domino cel albastru.

— Mersi ! zise Zoe, și acum voi face orice sacrificiu.

Baronul se uită la orologiu.

— Douăsprezece ore fără douăzeci de minute, zise el. Este timp să înceapă operațiunea... fizionomia lui se schimbă ; deveni severă.

— Ascultă, doamnă, zise baronul, am promis că Elescu va veni aici cu dominoul său, aceasta va fi... Am zis că te iubesc ! aceasta e o minciună : te desprețuiesc !... Știu toate intrigile fără gust ce ai făcut acestii femei... le-am trecut cu vederea, dar ai căutat să rîzi de mine cu istoria duelului... mi-ai închis ușa, m-ai umilit... și ora a sosit ca să te pedepsesc...

— Ce sunt aceste vorbe, amantul meu ? zise Zoe.

— Lasă-mă să vorbesc... astăzi vii și cerci să mă faci complicele unei noi infamii... să mă degradezi înaintea mea însumi... Ei, bine ! nu-ți voi face această plăcere ! Veniți aici ! strigă el, ușa din camera vecină se deschise, trei oameni cu măști apărură cu niște bende și foarfeci mari. Tăieți coada acestii femei !...

Zoe începu să amenințe.

— Trădare ! zise ea. Ia seama, baroane ! sunt puternică aici în țară... Poci să te perz !... și voi, blestemați zbiri, nu vă apropiați !... ori veți fi trimiși la ocnă !...

— Faceți-vă datoria ! zise baronul.

Cei trei oameni mascați puseră mîna pe dînsa, îi legară brațele în bende. Ea se dezbătea.

— Preferi oare să-ți torn un fer roșu pe sîn ? zise baronul.

Zoe începu să se roage.

— Grație ! strigă ea, ucide-mă, dar nu mă face ridicolă !... Baroane ! ai pietate de mine !... Cel puțin de rudele mele, care vor suferi pentru mine !... grație ! și de acum mă voi retrage din lume... voi merge la o mănăstire să expiu erorile ce am făcut... grație ! pietate !...

Cei trei oameni îi desfăcură coafura. Părul ei neguros, încrețit și bogat căzu rîurînd pe umerii albi. O mînă i-l strînse într-un mănuchi spre spate, foarfecele apar, se deschid, operă, coada a căzut...

Baronul caută orologiul, ușa se deschide.

— Ți-am promis să aduc aici pe Elescu și domino albastru, mi-am ținut parola, zise baronul, arătînd pe Elescu care intră cu Elena și cu Caterina.

— I-am tăiat coada, căci voia să mă facă complice la o nouă infamie.

Cele două domine se apropiară de dînsa și scot măștile.

— Elena ! Caterina !... strigă Zoe, și căzu leșinată.

A doua zi în toate saloanele din București nu se vorbea decît de tăierea coadei Zoei, numai bărbată-său nu știa nimic. Zoe zise bărbată-său că și-a tăiat părul, căci asfel este acum moda.

Către acestea toți bărbații, toate femeile ce sfîșiau pe Zoe, atacînd-o sub toate raporturile, în toate saloanele, se credea onorați să o priimească sau să o viziteze! Ei adorau aceea ce criticau! acest fapt poate să vie din slăbiciunea societăței bucureștene? poate asemenea din indiferința despre onoare? poate să vie din amîndouă deopotrivă. Zoe este o femeie vicioasă; dar Zoe e bogată, dă serate, baluri. Conștiința este vîndută pe dreptul de a figura la un bal. Iată o parte din viciul acestii societăți. Ceea ce se face pe tărîmul saloanelor se întîmplă și pe alte tărîme, ascultați în saloanele damelor de a doua clasă. Ele fac resbel celor de clasa întîi. Tot ce este mai corupt, mai falș, mai ridicul sunt damele de clasa întîi, zic ele; una din aceste dame să le invite la o serată, ele se duc, se înclină, se tîrăsc fără rușine înaintea celoralte! oamenii nu sunt mai buni.

Zoe simți pozițiunea sa în societate; dar ea cunoștea slăbiciunele societăței. „Un bal! își zise ea, și toate aceste femei vor veni la picioarele mele!“

Dete un bal splendid, și tot scandalul încetă îndată.

Baronul, după scandalul ce făcuse, fuse consiliat de autoritatea sa să părăsească țara.

El plecă, neregretînd decît pe Elescu.

ÎNTOARCEREA

A doua zi de la tăierea coadei Zoei, Elena prezintă pe Alexandru maicei sale. Bătrîna, îndată ce îl văzu, își aduse aminte de fiul său și se înecă de plîns.

Elena simțea în inima ei o satisfacere că a văzut femeia ce-i făcuse atîta rău, umilită în gradul cel mai mare. Văzîndu-se în casa părinților cu Alexandru, ea își formă vise dulci de fericire.

„Soțul meu voiește să mă lase... își zise ea. Atunci Alexandru ar putea să devie bărbatul meu... aș putea fi încă ferice... adevărată fericire... a-l iubi, fără mustrare

de cuget... o, Dumnezeule, poate fi mai mare bine în viață ? Dar nu !... zise ea. Cerul nu a voit aceasta !..."

Vorbind asfel, începu să tușească, apoi deveni melancolică.

Muma Elenei trebuia să iasă de acasă. Ea rugă pe Alexandru să aștepte pînă se va întoarce și zise Elenei să cheme pe Caterina, daca îi face plăcere, apoi plecă.

Cei doi amanți rămaseră singuri. Ei uitară pe Caterina.

Alexandru îngenuche la picioarele Elenei.

— Pentru ce ești tristă, Elena mea ? o întrebă el. Nu lăsa imaginațiunea să se exalte în suferințe !... Știi tu, sufletul meu adorat, știi tu că pe fiecare din lacrimele tale cură o scînteie din viața mea, din bucuria mea ?... scriscrile tale îmi deșirau inima !... acum mă faci să tremur prin această descuragiare ce îți găsesc... vorbești de moarte ?... Elena, Elena, îți jur că de vei muri, voi muri !... sunt certat cu viața, certat cu omenirea. Tu singură mă împăcaseși cu una și cu alta... Fluturii mor cu florile cînd vîntul de toamnă le vestejește, misiunea lor încetează atunci pe pămînt ; amorul meu nu va peri niciodată...

— Asfel ar fi trebuit să fie, zise Elena, dar nu este, amorul este o boală, trece...

— Tu vei înceta a mă iubi ? strigă Alexandru.

— Poate... dar timpul nu-mi va permite... răspunse ea.

— Iară această idee tristă !... zise Alexandru, știi tu, iubita tinereții mele, că pămîntul s-a scuturat de flori, aerul de parfum, de cînd mînile tale divine nu au răsfățat fața mea ?... fruntea s-a încrețit și s-a întristat de atunci !...

Elena surîse și amîndouă mînile le trecu pe fruntea amantului său.

— Daca aș putea să-i redau strălucirea ei ! zise Elescu.

Elena înclină capul pe sînul lui.

— O sărutare ! zise ea.

Buzele lor arzînde se lipiră. Elena tresări.

— Pleacă ! zise ea, pentru amorul ce îți port, pleacă !... sunt nebună... nu ! nu trebuie să te mai îmbrățișez !...

— Mă gonești ?...

— Te gonesc, căci te iubesc, și puterile mele mă lasă... Alexandre, dovedește-mi că mă iubești, retrăgîndu-te !... fii mai tare decît mine ; Dumnezeule !..., ai pietate !..., sprijină-mă !... dragul meu, domnul meu ! ascultă pe Elena ta, ce te roagă, te imploră, apără-mă contra ta, contra mea chiar !...

— O, suflet nobil și delicat, strigă Alexandru, pentru ce tremuri pe sînul celui ce te adoară ?... Oare ai încetat de a-l iubi ?... acea flacără ce indivina inima ta este stinsă și a lăsat locul recelui rezon ?... un altul domnește acum în această inimă ? spune, și atunci îți jur că mă voi retrage !...

— Am auzit bine ? zise Elena, te îndoiești de amorul meu ?... spune tu, o, sufletul meu, ce consumă durerea ! Spuneți voi, suspine, voi, lacrime, companiile vieții mele de toate zilele, de toate orele, spuneți-i daca îl iubesc încă !... Nopțile, orele, confidente durerilor ascunse ale inimei mele, pentru ce nu pot să vorbească ? Daca ele ar putea vorbi, ar spune lucruri atît de tinere, încît inima ta s-ar topi în lacrimi, o, amantul meu adorat ! acest amor crește din zi în zi, din oră în oră, din moment în moment. Pe atît slăbește sărmanul meu rezon... am conștiință de slăbiciunea mea și iată pentru ce te chem ajutor pe tine contra ta...

— Daca tu ești slabă, crezi că eu sunt mai puțin slab ?... Elena mea, sunt capabil de mari sacrifice, cere-mi orice vei voi : ca să-ți facă plăcere, este trebuință a muri, a arunca o pată pe numele meu ? o voi face cu fericire... cere tot ce voiești, dar nu-mi cere a nu te mai iubi : aceasta nu se poate... te iubesc cu o patimă adîncă... numai moartea poate să schimbe inima mea... te iubesc și sufer, pentru ce vei să nu cunosc decît partea de amărăciuni a amorului meu ?...

— Pentru ce m-ai iubit ? zise Elena...

— Pentru ce te-am iubit ? vai ! dar ți-am mai spus altădată : Dumnezeu a voit asfel. El a pus în ființa ta, materială și morală, acel farmec a cărui origină este atributul său. Poți a mă opri de a te iubi ? poci eu însumi a mă opri ?... Nebuni acei ce cred una ca aceasta !... rezonul tace înaintea luminei feței tale, înaintea parfumului sufletului tău divin.

— Nu mă privi asfel !... șopti Elena devenind palidă. Simț că mor ! vai, nu mă privi asfel !.... ochii tăi mă ard, mă electrizä...

— Poci să nu te privesc ?... pentru ce ești atît de frumoasă ? atît de dulce ? atît de amăgitoare ?... Viața pare că se face frumoasă prin frumusețea ta, precum aerul se lumină prin lumina planeților. Daca orele ce zboară pe lume ar putea să se oprească, ele s-ar opri ca să te admire pe tine și amorul meu pentru tine.

— Taci ! taci ! strigă Elena... Vorbele tale sînt vorbele unui nebun...

— O sărutare încă ?

— Cea mai din urmă, răspunse Elena, jumătate leșinată, gura lor se atinse încă o dată.

O trăsură trase la scară. Muma Elenei se înturna.

Elena iese înainte.

Toată ziua Elescu o trecu la Elena. Toată ziua Elena păru abătută, gînditoare. Cînd Alexandru se retrase, ea se închise în apartamentul său, și acolo, fără martori, rugă și plînse pînă la ziuă.

Alexandru trecu noaptea gîndind că poate să devie într-o zi bărbatul Elenei. „Soțul său o să caute să se despartă... Sînt încă zile de fericire pentru noi !“

A doua zi se înturnă la Elena. Cine poate să-și facă idee de durerea ce simți auzind că Elena plecase repede la Fănești ?...

„Nu mă mai iubește ? nu va fi ea care va muri, adăogă el, voi fi eu !...“

Stăruința Elenei de a ședea la Fănești deschidea lui Alexandru poarta bănuielilor celor mai injuste. El își închipuia că Elena are vreun amant. Nu cuteza să meargă singur, ca să nu o compromită ; nu cuteza asemenea să trimiță un om credincios să o inspecte ; faptul acesta îi părea o insultă adusă ei. Asfel se chinuia cu nehotărîrea gîndurilor sale. El descoperi mumei Elenei amorul lui pentru fiica ei, îi vorbi despre speranțele sale în viitor. Această bătrînă păru încîntată. Ea stima și iubea pe Elescu.

— Nu se poate decide nimic, înainte de divors, zise ea.

— Să se ceară divorsul!...

— Nu poci răspunde nimic, înainte de a mă înţelege cu fie-mea, urmă bătrîna.

Muma scrise fie-sei atunci :

„Pentru ce nu ceri divorsul?... Soţul tău trăieşte cu o concubină, nu mai e un secret. Alexandru mi-a spus că te iubeşte şi te va lua de soţie... Acest om îmi place. El are în sufletul său acea flacără de generozitate ce vine de la Dumnezeu şi care are drept scop a se sacrifica pe sine pentru ceialţi! Tu poţi să fii ferice, o, fata mea, făcînd totdodată fericirea unui om.“

Elena nu întîrzie a răspunde. Negreşit vă închipuiţi că priimise bucuros propunerile maică-sei? vă înşelaţi; iată ce răspunse :

„Mamă,

Nu poci să fiu soţia lui Elescu, căci m-am dat acestui om!... Îmi vei zice că tocmai pentru acest cuvînt caută să deviu soţia lui. Eu răspunz că tocmai pentru acest cuvînt nu poci să fiu, am perdut dreptul la stima acestui om: nu mă acuza de idei excentrice! Ceea ce zic din contra este realitatea.“

Bătrîna mumă rămase uimită la citirea acestui bilet cinic pe care îl comunică Elescului. Abnegarea cu care Elena declara că se dase lui îl atinse. „Se căieşte ea, oare? sau un cinism amar îi inspiră aceste vorbe?... Iubeşte pe altul?... voi afla!“

Gelozia deveni putintă; atunci orice scrupul tăcu în sufletul lui. Trimise pe Petru, servitorul lui credincios, să se aşeze în Făneşti şi să vegheze asupra mişcărilor Elenei. Totodată el scrise Elenei următorul bilet :

„Cunosc ce ai scris maică-tei, nu mai este dar nici o îndoială: un nou amor se ascunde astăzi sub vorbele de abnegaţiune cu care te exprimi în acel bilet...“

Scrisoarea lui Alexandru făcu să tremure Elena, nu pentru dînsa, timpul era să o reabilite în ochii lui Alexandru; dar pentru el. Ea îşi închipui că îndoiala lui poate să-i fărame inima. „Ce voi face?“ se întreba ea; în fine, scrise lui Alexandru :

„Refuzul meu ți-a făcut mare durere... și astăzi bănuiești sinceritatea mea, oh! de ce nu am murit înainte de a putea, fără voia mea, să fiu cauza unui nou nuor ce coprinde fruntea amantului meu?... am refuzat, pentru că odată nevasta ta, amantul complice al unei fapte va deveni bărbatul scrupulos; odată bărbatul meu, tu nu vei avea pentru mine nici o stimă....

Mă insulți, cînd bănuiești... dar această insultă ar trece sub tăcere daca ea nu ar fi pentru mine o încunoștiințare că tu suferi sub această funestă idee. Eu nu voi să suferi!... Voi mai face și acest sacrificiu: adecă mă voi decide a mă expune a fi obiectul dispreţului tău prin cununie, precum ți-am sacrificat însuși onoarea mea!... numai să poci risipi horul grijelor ce plutesc pe fruntea ta... Mă resemnez însuși la puțina stimă ce vei avea pentru femeia care a trădat înainte datoriile sale, fă dar orice vei voi! mă voi supune...

Elena“

Alexandru citi acest bilet printre lacrimi. „Sunt un caracter rău!“ își zise el.

După cîteva zile raporturile agintelui său secret din Fănești îi anunțară că Elena nu priimește pe nimeni, că trece zilele în faceri de bine, în rugăciune și în lacrimi; dar că sănătatea sa suferă mult. Această din urmă știre îngriji pe Alexandru. El crezu de datorie să o vază sau să-i scrie, îi scrise dar atunci o carte plină de tinerețe:

„Îți mulțumesc pentru noul sacrificiu, deși nu voiam să aibă un asemenea nume!... El mi-a redat tinerețea, bucuria, elanul inimei mele. Acum mi se pare că soarele are și pentru mine o parte de lumină; pămîntul nu mai îmi este strein... A trăi cu tine, prin tine, pentru tine, o. sufletul meu, iată ce poci numi încă fericirea. De acum îmi închipuiesc noua viață ce îmi surîde, mi se pare că numai eu sînt ferice, că numai în noua căsătorie se află fericirea! De cîte ori văz ființe omenești ce se zic fericite, mă întreb însumi, acești oameni ce nu sunt iubiți de Elena mea, ce nu speră să formeze o căsătorie cu dînsa. cum pot să fie fericiți?... am aflat că ești tristă... tristă cînd o nouă viață îți surîde? cînd eu sunt voios ca un copil? Viața ce ne surîde, Elena mea, va fi o viață de tinerețe.

de amor, de seninătate. Fericirea noastră va fi un exemplu în lume și lumea ce a uitat că maritagiul are farmece își va re-ntineri credințele sale în familie. Tu nu vei fi femeia, ci amanta mea... Pentru ce îmi zici totdauna că, odată bărbatul tău, nu voi mai avea stimă pentru tine? pentru că ai făcut pentru mine cel mai mare sacrificiu ce o femeie poate să facă? aceea ce numești dispreț va fi considerat ca un mare merit de mine; voi zice și mai mult, ca o mare virtute. Știu ce costă pe o femeie ca să sacrifice celui ce iubește onoarea sa: sacrificiul acesta este mai mare decît sacrificiul vieții sale; între o femeie care se dă amantului său și o femeie ce nu are puterea a o face (două suflete superioare, înțeleg), în care parte se cere mai multă abnegațiune? la aceea ce sacrifică un moment de plăcere ca să se laude de lume, sau la ceea ce sacrifică, cu onoarea, viața, fericirea, liniștea?.. oh! Elena mea! știi tu că niciodată nu te-am stimat, nu te-am admirat, nu te-am respectat mai mult decît din ziua cînd tu mi-ai sacrificat totul?... încetează dar a mai avea asemenea îndoieli! tu ai în ochii mei un merit mai mult! Daca într-o zi sufletul tău va fi întrebat înaintea judecătorului suprem despre amorul tău, o, Elena mea, acest amor va face gloria celui ce a creat omul și amorul, este parfumul unei abnegațiuni divine.“

Această scrisoare fuse ca un balsam pentru sufletul Elenei. Ea citi de mai multe ori și o udă cu lacrămile sale.

„Sărmanul meu amic! își zise ea. El se hrănește de speranță și nu știe să ursita a voit altfel. Orice am iubit în vieață a dispărut; orice s-a atașat de soarta mea s-a vestejit... pentru ce m-ai iubit tu, o, sufletul meu?...“

În timpul acesta postelnicul dete o petițiune la Mitropolie, cerînd divorsul. Ținuta sa îi făcea vieața amară prin repetatele cereri de a se însura cu dînsa. De aici urmă cearta de toată ziua, de toată ora. Această femeie ordinară sub toate raporturile era la înălțimea spiritului, inimei, manierilor postelnicului... acesta avea slăbiciune pentru dînsa: niciodată nu putuse să înțeleagă mai bine o femeie. Simpatia ce-i inspirase deveni mai tare decît avariția lui, asfel se decise a cere divorsul cu Elena;

i se observă că nu poate să-și lase soția, neavînd nici un motiv. Elena fuse chemată la consistoriu ; ea nu veni. Maică-sa se prezintă pentru dînsa. Elescu lucră prin toate mijloacele sale puternice în modul de a se decide divorsul, în fine el reuși. După cîteva zile postelnicul se însură.

Elena era încă la Fănești. Făneștii era moșia sa de zestre, locul unde odihnea țărîna părintelui ei și fratelui ei.

Lumea vorbea despre nunta Elenei cu Alexandru. Muma Elenei era ferice. Alexandru se prepara a deveni soțul celii ce iubea mai mult în viață. Ei deciseră a face cununiile la Fănești, în ziua de mai întî. Alexandru comandă un *trousseau* splendid la Paris.

Însă într-o zi muma Elenei primi de la Elena următorul bilet :

„Sunt bolnavă în pat. Poți să vii aci cu Caterina, fără să spui nimic lui Alexandru ?...“

Maică-sa și Caterina plecară îndată la Fănești. Ele găsiră pe Elena prinsă de friguri, palidă și slabă. Ea tușea necontenit, o tuse seacă ; pometele obrajilor săi erau neîncetat rumene. Ele găsiră aici un doctor din Ploiești.

— Nu aveți frică ! le zise Elena, văzîndu-le, niște friguri trecătoare... cel puțin asfel pretinde medicul !

— Dară, dară ! zice medicul, cletenind capul cu întristare, friguri trecătoare.

A doua zi Elena păru mai bine. Se sculă din pat ; dar slabă, suferindă, tusea nu o părăsea. Ea se informă despre Alexandru de la Caterina și de la maică-sa.

— Cît a suferit pentru mine ! zise ea Caterinei, și cît are să sufere încă în viitor !...

— În viitor, Eleno ? dar cred că o să te ia...

— Da, da, zise Elena gînditoare, ai dreptate... orice suferinți au un termen... dar viitorul cine poate să-l prevază ?...

— Să nu vorbim de viitor ! el este o carte închisă și pe care zilele noastre sunt însemnate cu lacrimi și roze... cînd această carte se va deschide, vom vedea care a fost voința ursitei.

— Eu o cunosc de acum pentru mine această voință. Partea mea vor fi lacrimile, și cei ce mă iubesc le vor împărtăși cu mine...

— Niciodată nu te-am găsit mai tristă, Eleno, și acum mi se pare că trebuie să fii mai voioasă...

— Ar fi trebuit, ai dreptate ; dar nu se poate, oh ! tu cată să mă fericești, nu este așa, Caterino ? dorințele mele vor să se realize... Sărmană copilă ! eu sunt ca drumașul obosit ce, întîlnind fîntîna dorită și apropiindu-se să-și ude buzele arzînde, simte tărîmul pe care își pune picioarele căzînd și tîrîndu-l în adîncurile rîpei. Caterino, nimic nu-ți spune că am să mor înainte de a gusta o zi de fericire ?... vei zice orice vei voi ; dar eu simt moartea în sînul meu. Amărăciunele ce m-au adăpat au întrerupt zborul zilelor mele ; au vestejit floarea vieței mele, o, drăguța mea ; și nimini nu va putea să-i dea tinerețea ce a perdut...

Elena tuși și arătă Caterinei batista ei picată de sînge.

— Organismul este atacat, îi zise ea, la mai întîi va fi nunta... va fi nuntă tristă nunta mea, Caterino !

— Și eu am scuipat sînge ; pentru ce îți faci aceste idei ?...

— Vei să mă consoli ? crezi tu că am trebuință de consolațiune ? crezi tu că regret viața și mă speriu de moarte ?... Nu mă consola pe mine, ci pe mumă-mea. Ea să nu auză nimic despre cele ce ți-am zis... oh ! faceți ca Alexandru să nu știe că sunt bolnavă... Cînd voi muri, el va muri asemenea, Alexandru meu mi-a zis-o și îl cred... cel puțin lăsați-l să fie ferice cîtva timp încă !... Astăzi voi să-i scriu un bilet.

Vorbind asfel, ea îi scrise :

„Niciodată nu am fost mai voioasă ca astăzi, sunt sănătoasă, ferice, oh ! ce dulce este viața cînd totul ne surîde cu speranță !... cred ca o fecioară de cincisprezece ani, cred în amor, în fericire... Viitorul va fi frumos pentru noi, am ales pentru nunta noastră luna lui mai : este un capriciu al meu. Ea ne recheamă tinerețea, frăgezimea, amorul, asfel voi să fie începutul menagiului nostru ! destul am suferit amîndoi în trecut, ca să avem dreptul

a uita orice dureri. Fii voios, sufletul meu, eu sînt încîntată...“

— Iată cum minți ! zise Caterina.
— Minciuna este necesară cînd poate face bine.
— Sărmană Eleno !
După trei zile, cîțiva vecini veniseră să viziteze pe muma Elenei.
Erau doi proprietari cu femeile lor.

Ei deteră nuvele de la București. Camera se dizolvase, și acum proprietarii alergau în toate părțile țării cu propaganda ideilor și cu trăsurile încărcate de bijuterii. O casă bogată, zise ei, s-a decis a face pensionate de fete în toate orașele, fetele se vor priimi aici gratis și vor avea mulțime de avantage.

— Gratis, zise celalt vizitător, pentru glasuri, la alegeri, asfel de va fi alegător părintele, se priimește fata în pension, daca nu, sănătate.

— Așa au mers lucrurile în această țară, zise celalt.
— Convențiunea nu a îmbunătățit nimic, zise amicul său, lucrurile merg ca în trecut... Ea stipulează principii de libertate și egalitate, nimeni nu le-a pus în practică, s-a executat numai articolii în care clasa priviligiată își află interesele ei. Camera dă voturi de neîncredere miniștrilor totdauna în privința electiunilor care o privesc de aproape, puțin îi pasă de libertățile publice. Asfel a fost și cu Regulamentul Organic : ce a fost aici în interesul unei clase a pus în practică ; ce a fost în interesele publice le-a înlăturat. Vedeți dar că legile bune nu sunt destulătoare cînd oamenii ce le aplică sunt mai pe jos de dînsele...

— Mult te-ai schimbat în opiniunile politice ? întrebă Elena pe cel din urmă ; ar zice cineva că ești roșu ?...
— Toată țara este roșie cum sunt eu, răspunse el.

— Ceea ce zici este un adevăr, urmă Elena, Convenția nu are de scop a reforma societatea, ci a o polei. Dar trebuia să așteptăm toate de la streini ? acolo unde încetă rola Europei, începu rola noastră ; daca nu se face nimic, noi singuri suntem culpabili. Îți primesc că această șartă are părți vicioase, legea electorală spre exemplu. Conven-

țiunea făramă clasele și face pe toți românii egali, legea electorală dă însă puterea legislativă în mîna unei clase privilegiate, ca să aplice principii de civilizațiune; este o contrazicere, în adevăr, însă alegătorii proprietari nu au o parte de răspundere pentru cele ce se întîmplă? pentru ce alegeți deputați oamenii regimului trecut? Îmi vei zice că se întrebuințează mijloace de seducțiune; că oamenii au trebuințe, că trebuie să trăiască, dar atunci afirmi singur că alegătorii sunt corupți și abuză de dreptul ce li s-a dat, crede-mă că nu sunt streinii cauza mizeriii noastre, ci noi înșine.

Această discuțiune făcu pe Elena să tușească, batista ei se sîngera din nou.

— Are cuvînt, zise unul din proprietari. Eu însumi am căzut în această eroare generală, și am dat votul pentru un om vechi, în speranța de a mă numi președinte la tribunal.

— Francheța d-le îți face onoare, zise Elena, dar nu este destul, trebuie a te corigea.

— Această femeie căta să fie un bărbat, zise acesta amicului său cînd ieșiră.

— Păcat, săramana! zise cellalt, nunta ei pare-mi-se că are să se schimbe în moarte!

— Doctorul zice că e bolnavă de pept și nu este vindecare, zise una din dame.

— Nastasio, îi zise soțul său, să nu mai vii pe aici, ca să nu iei boala! să ia. Morții cu morții, viii cu viii...

— Se poate? zise Nastasia, a cării inimă de femeie sacrifica aceste temeri mișcărilor ei. Voi veni în toate zilele și-i voi da mînă de ajutor.

Ei se depărtară.

— Ai vorbit prea mult, zise Caterina Elenei, ți-a făcut rău discuțiunea... tușești mai mult.

— Acesta va fi tot asfel, răspunse Elena, în genele căria strălucea o lacrimă.

Elena priimi o scrisoare de la Alexandru. El crezu că Elena este sănătoasă, fericită, astă dată îi scrise într-un stil cu totul comic:

„Bucureștii, zicea el, este unicul oraș în lume prin stravaganțele sale. Amicul nostru B... are un fiu ce sea-

mănă lui Georges ca două picături de lapte. Amicii săi îi spun că seamănă lui, el le mulțumește la toți. Ciliu își adoară nevasta mai mult decît totdauna și gelozia îi crește neîncetat. În zilele trecute a fost o masă mare la X; el era învitat cu nevasta. Pînă a nu se pune la masă, el se strecură în sala de mîncare, citi numele oaspeților pe talere, văzînd că numele nevestii era pe un taler lîngă altul cu numele unui june, el schimbă biletul și îl puse lîngă talerul său. Aceasta îmi recheamă altă întîmplare, aceea cînd se duse la bal, unde un adiotant prezintă brațul nevestii lui să o introducă în sală. El avu un abur de gelozie care îl făcu să se uite și să intre în bal cu șoșonii de pîslă! și cu toate acestea femeia sa îl iubește atît de mult! Zoe urmează seratele. Ea pare indiferintă la vorbele ce se desfășură în contra ei, ieri seară deveni subiectul unui nou scandal... iartă a-i trece în tăcere. Pare în lume cu părul tăiat și zice fără pudoare că este moda. Mai multe dame crezură să-i facă plăcere imitînd-o. Principesa Iordache este o adevărată caricatură cu pletele tăiate: un cîne lățos! Sunt trei zile de cînd Șer era să aibă un duel cu un atașat de la un consulat. Se zice că asemenea lui Ercule la picioarele Dejanirei, el toarce mătasea amorului lîngă spirituala doamna N... Această din urmă întîmpină pe atașatul de consulat, care începuse a-i zice vorbe galante asupra unui eventaliu de paie fine, o lucrare de artă. Ea ascunse eventaliul.

— Pentru ce îl ascunzi? întrebă acesta.

— Este de paie, răspunse ea.

Scandalul se făcu. Șer îi luă apărarea, dar se împăcară.

Un bărbat și-a sărutat nevasta la operă în logiă. Aceasta a făcut aici mai mult scandal decît tăierea coadei Zoei.

Șapte nunți s-au făcut în aceste zile cu moldavi. Această unire va fi mai temeinică decît unirea politică.

Am făcut cunoștință cu d-na A... un tip de pedantism, de basbleu, *vorbește numai din carte. Este vorba de a trece peste un șiruleț de apă ce să scură. Ea îți va zice: «să trecem Rubiconul». Este vorba de o cameră care nu se încălzește, îți va zice că trebuie o vestală să întreție focul.*

Dar să lăsăm aceste bagatele și să vorbim de nunta noastră, de fericirea noastră. Sufletul meu e însetat de fericire, am mobilat un mic apartament pentru compania vieții mele. Este cel mai elegant ce se poate vedea. Lesbia, în lăcașul lui Catul la Sarmione, nu avea camere mai elegante. Tot este în gustul roman antic. Timpul mi se pare lung pînă la mai, daca aș avea puterea, aș precipita cursul soarelui; dar, vai!... trebuie să sufer numărînd zilele.“

Elena cletenă din cap.

„Apartamentul meu, zise ea, va fi un mormînt.“

A doua zi un nou acces de friguri se declară. Elena vărsă sînge. Se observă că ea deperea pe fiece zi : puterile i se împuținau.

„Nu voi putea saluta soarele de mai, își zise ea. Și Alexandru, sărmanul Alexandru !...“

Ochii i se umplură de lăcrămi.

Din acea zi Elena nu mai părăsi patul, medicul declară maică-sei și Caterinei că ftizia era repede și că nu mai este nici o speranță. Aceste două femei nu puteau să-și oprească lacrămile : erau silite să se ascunză ca să plîngă. Ftizia este boala cea mai poetică. Elena era încîntătoare, sub acțiunea unor friguri ușoare ce-i înflăcăra imaginațiunea sa romanescă, ea era sublimă ! cele mai dulci iluziuni pluteau pe viața sa ce se stingea neîncetat. Era o plăcere să o auză cineva conversînd.

— Maică ! iubită măiculiță ! zise ea într-o zi. Ochii tăi păstrează urma lacrimilor. Plîngi, nu este așa ?... ai dreptate... perzi singura fată ce ai avut... o fată ce iubeai și te iubea... o fată tînără, frumoasă... tînără mai ales... nu era încă timpul... grații, frumuseți au să se închiză într-un mormînt... Cine m-a cunoscut va vărsa lacrimi auzind că nu mai sunt, pentru ce maica mea nu va plînge asemenea ?... cînd mă legăna mică pe sînul ei, cîte vise de fericire nu-și făcea pentru mine ?... Ea nu spera să mă vază în floarea juneței întinsă pe patul de durere... Sărmană mumă, cît trebuie să suferi !...

Biata bătrînă se înecă de plîns.

Elena avu pietate de dînsa.

— Maică ! urmă ea. Iată ce zic sub impresiunea unei idei triste... dar vorbele mele fac atîta autoritate încît să nu ne mai rămîie decît a pune să tragă clopotele ? cele ce am zis sunt niște răsfățări ale unei fiice către maică-sa, ele nu trebuie să te atriste, știi că totdauna am fost o fată răsfățată. Mîne voi fi mai bine... sunt sigură, puterile mele nu m-au părăsit ; natura boalei mele nu mă desperă... medicii de multe ori se înșală singuri asupra boalei... Este ceva care îmi spune că voi fi în curînd bine, îți promit să fiu voioasă, ferice... ziua de mai va fi ziua nunței mele... oh ! cum Alexandru mai are să te iubească !...

Aici Elena își acunse capul în mîni și plînse. Apoi urmă :

— Cît simț că o să te iubim !... copiii nostri vor fi frumoși ca îngerii... Ei vor veni să se joace cu ochelarii tăi, să ți-i strice, tu te vei supăra... Sărmanele mici creaturi !... vor plînge și te vor ruga să nu-i urăști... și tu, cu ochii în lacrămi, vei răsfăța buclele lor de aur ! Crezi tu că aceasta nu va fi, pentru că tușesc astăzi ? Șterge lacrămile și speră !...

Alexandru Elescu voi să comande singur obiectele de nuntă de care avea trebuință. Se prepară să plece în persoană la Paris. Timpul îi permitea aceasta. El scrise Elenei intențiunile sale.

„Se duce să comande necesarele nunții, zise Elena. Un giulgiu și un sicriu, iată ce îmi va trebui !... mă va regăsi încă în viață la reîntoarcerea lui ?...

Dar cînd te vei înturna, vei găsi toate la locul lor precum le-ai lăsat la plecare... toate, afară de mine... atunci ochii tăi mă vor căuta și nu vor putea să mă vază și ochii tăi se vor îneca în lacrămi !

Alexandru se duce ? mai bine ! nu voi să fie martor agoniei mele... Pentru ce să sufere ?... Nefericirile nu există pentru om decît din momentul ce le cunoaște... Pentru ce să le cunoască de acum ?..."

Elena răspunse lui Elescu că face bine să plece. Între altele ea trase, cu ochii înecați de lacrămi, aceste rînduri :

„Mă report la gustu-ți pentru obiectele ce vei comanda pentru mine ; voi simți îndoită plăcere a le purta, alese de tine... voi fi mîndră și ferice mireasa ta ; rog cerul ca ziua de mai să ajungă mai repede. Nu întîrzia afară din țară. Sufletul meu te va invoca să te îmbrățișeze...“

Elescu priimi acest bilet cu bucurie ; viața pentru dînsul luase colori mai fragede ; cu toate aceste, un presimțimînt trist îl oprea de a lăsa inima să zboare la bucurie. El plecă repede la Paris, după ce scrise Elenii un bilet plin de tinerețe și amabilitate :

„Sînt în pozițiunea aceluia, zicea el între altele, care se culcă să doarmă, gîndindu-se cu fericire la ora deșteptărei, menită să-i aducă o mare bucurie. Aci voi ca spațiul de timp ce desparte momentul așteptat să se scurteze repede, aci voi ca să se lungească spre a mă bucura mai mult de suprema fericire ce-mi surîde : emoțiunile ce încerc mă țin într-un fel de beție divină... încerc același simțimînt ca omul ce sapă să găsească un tezaur : el stă și se repaoză, și se îmbată de speranță că va găsi și nu cutează a urma, de temere că nu va găsi ce dorește. Tezaurul meu ești tu, sufletul meu, dar vei fi oare al meu ? în momentul cînd voi crede că te-am priimit, nici un nuor nu va veni să te acopere înaintea ochilor mei ?...“

Elena fuse mai bine cîteva zile. Tusea începuse să se împuține ; sînge nu mai vărsa ; figura ei păru însuflețită de mai multă frăgezime. Niciodată Elena nu avusese mai multă îngrijire pentru toaleta sa. Maică-sa surîdea de fericire văzînd dorințele fiicei sale pentru eleganța toaletei. Ea lua aceste manifestări pentru semne de ameliorare a sănătăței. Medicul declară că are mare speranță. Elena ea însuși începu să aibă iluziuni.

Dar această asigurare în sănătatea ei îi da idei pline de tinerețe, de răsfățare. Crezînd pericolul depărtat, ea vorbea de dînsul mai des. Spunea celor ce o încongiurau cugetări ce fac să se umple ochii de lacrimi.

— Maică, zise ea într-o zi, nu este așa că viața este dulce ?... că este trist a muri plină de frumuseți, de grații, de junețe, de iluziuni atît de plăcute ?... Cela ce rămîne

încă în viață, în urma celui ce iubește și moare, suferă în adevăr, e demn de plîns, dar orice acțiune are reacțiunea sa : uitarea șterge lacrămile, timpul șterge durerile. Dar cela ce moare este mai demn de plîns, mai ales cînd viața avea pentru dînsul atîtea plăceri încă. Acest din urmă singur nu poate să fie mîngîiat. El a plecat și nu se va mai întoarce. Ochii săi nu va mai vedea pe cei ce au iubit ; urechile sale nu va mai auzi vocea unei mumi zicîndu-i : „Copilul meu !“

Aceste vorbe erau crude pentru sărmana mumă.

„Vai ! își zicea ea, oare Dumnezeu m-a ținut pînă acum în viață ca să auz asemenea cuvinte și să încerc asemenea dureri ?...“

Elena avu niște friguri cu delir. Speranțele mume-sei periră încă o dată. Elena în delirul ei vorbea de Alexandru.

— Alexandru... Cine este acel om ?... nu, el nu poate să fie un om... un zeu poate ?... am cunoscut oamenii, și nici unul nu mi-a atins inima mea... a plecat ?... unde ?... Ah ! știu... să cumpere cu ce să fermece ochii miresei sale... Mireasa sa !... Sărmana Elena !... Ea va fi mireasa mormîntului... Oamenii au ucis-o... oh ! blestem neamului omenesc !... Alexandru rătăcește prin lume... cum trebuie să cugete el la Elena !... el nu iubește altă femeie ?... Cine știe ?... acolo pare că buzele lui șoptesc vorbe tinere unei femei frumoase ?... ochii mi se întunecă... mor !... moartea e dulce pentru cei ce suferă... daca el mă uită, pentru ce îl voi iubi ? Eu însumi voi să mă desfătez... voi să cînt... Caterina, dați-mi harpa !... nu ! ține acompanemînt cu piano ; voi să cînt o odă.

Caterina se puse la piano.

— Ce odă vei să cînți ?

— Ce odă ? tu știi...

Elena, sculîndu-se puțintel, cîntă cu voce dulce și melancolică acest cîntec :

Multe frumuseți te-adoară !
Soarbe, dragă,-n sînul lor
Farmecul ce-l înconjoară
Pîn' ce orele nu zbor !
Dar cînd sațiul ce vine

Îți va zice : e destul !
Și cu inima-n suspine
Tu de viață-i fi sătul,
Vino la nefericire,
Vino la iubita ta ;
Prin cereasca mea iubire,
Nouă viețã îți voi da,
Căci, amantul vieții mele !
Eu nu-ți cer p-acest pămînt
Decît lacrimile tele
Pe tăcutul meu mormînt.

Elena tăcu obosită, două lacrămi curară din genele sale lungi și crețe, ca două stele ce se coboară dintr-un spațiu umbros. Frumusețele ei se exaltaseră prin accesul de friguri, buzele străluceau ca rubinele încuadrate cu artă în ivoriu, părul său cădea în unde pe umeri.

— Am să cînt și eu o odă, zise Caterina, de același poet... Și Caterina cîntă asfel, cu o voce fragedă ce părea că revarsă plăcerile :

Tu rechemi prin frumusețe
Rozele de primăveri
Și prin dulcea-ți tinerețe
Roua fragedelor seri.
Prin parfumul gurii tele
Ambrozia ne vestești,
Și pe grații tinerele
În Olimp tu ne răpești.
Oh ! nimic nu piere-n lume !
Astăzi suntem, deci vom fi :
Cu altă formă, cu alt nume
Poate făr-a ne aminti ?
Cînd a vieței tale floare
Vîntul o va scutura,
Și l-al ei ferice soare
Altă formă vei lua,
Voi să fii a mea frumoasă,
Roua cerului senin ;
Eu o floare amoroasă,
Să te beau într-un suspin !

— Fii binecuvîntată, fata mea! zise Elena, cîntați! cîntați! mă dezmerdați! înconjurați patul meu cu roze! ca plecarea să fie o sărbătoare!...

Un somn dulce și binefăcător coborî pe genele Elenei. Ea dormi. Cînd se deșteptă, era răcorită, părăsi patul.

Din acea zi fuse mai bine, medicul nu mai apăru.

Era pe la apriliu, fața pămîntului tresărea sub suflarea caldă și parfumată a primăverii, pămîntul coperit de velură verde surîdea ochilor obosiți de monotonia iernei, aerul era dulce și binefăcător. Elena se plimba prin grădină sprijinită pe brațul Caterinei.

— Cînd ar veni acum Alexandru? zise Caterina.

Elena tresări, deveni palidă.

— Voi să-l văz și să mor! zise Elena, eu voi afla puterea să-l văz... nu voi avea însă puterea a vedea durerile sale...

— Ești bine, Eleno... vei fi în curînd mult mai bine...

Elena surîse.

— Cum aș voi să poci să mă înșel!... dar realitatea mă oprește...

În acel moment se auzi strigătele postașilor.

— O trăsură cu cai de poște! strigă Caterina. Poate Alexandru...

Elena deveni mai palidă și se lăsă să cază în genuchi pe iarbă.

— Nu mai poci, zise ea.

După o oră Elena și Caterina erau în salon în prezința lui Georges, Șer și Bar.

Ei le spuneau știri de la București și se apostrofau unii pe alții.

Elena se distrase, părea mai voioasă.

— Ce face oaspetițele noastre din anul trecut? întrebă Elena.

— Zoe, răspunse Georges, urmează misiunea sa de a moraliza societatea din București. Toate junele menage sunt croite pe doctrina ei.

— Cît pentru principesa Iordache, zise Șer, desperată, să vorbea ceva asupra vieței sale, s-a retras la moșie. Nu va să se mai miște de acolo. Se zice că așteaptă să mai îmbătrînească, ca să nu-i mai fie teamă de seducțiunile capitalei: n-are încredere în sine.

— D-na Bar este sănătoasă? întrebă Elena pe Bar.

— Ca o dropie, răspunse Bar. Grație cerului, n-are să se plîngă de sănătate... îi cresc și mustățile!...

— Ce fel, zise Caterina, rîzi de dama d-le?

— Dama mea! răspunse Bar, așa se zice...

— Ce fel, se zice?...

— Este iarnă în casa lui Bar! zise Șer. Turturica nu mai cîntă pentru soțior...

— Așa, așa, zise Bar, trecînd mîna pe frunte.

— Ce, iei fruntea de martoră? zise Georges.

Șer rîse cu hohot.

— Idei!... zise Elena.

— Idei! idei! răspunse Bar... Închipuiți-vă că mă deștept într-o noapte... Femeia mea nu era în patul ei, mă inform, deștept servii, întreb... camariera îmi mărturisi tremurînd că doamna se dusese la balul mascat de la teatru. Mă îmbrac și alerg acolo, mă inform, ce aflu, dama mea era în logie la X..., mă prezint la ușa logei, niște indivizi mă opresc de a intra... Iată-mă în pozițiunea bufonului din *Rigolet*, strig, gem, plîng, nimic; mă întorc acasă. Despre ziuă veni dama mea cu masca pe ochi.

— Unde ai fost?

— Ce-ți pasă?

— Nu voi să faci acestea.

— Eu voi! daca îți place... daca nu, cere divorsul!... Asta se cheamă noua generațiune! o, liberalii! liberalii! bine zice *Unirea* că liberalii au perdut familia, căci ei au perdut-o.

— Cum? zise Elena în ironie, amantul era un liberal?

— Nu! răspunse el, un boier...

— Acest carnaval a scos toate ridicolele de față, zise Georges. Aflați o anecdotă. D-nu N. T.... scrie la *Reforma*: „Domnule redactor, a ieșit vorba că un N. T. s-a sinucis... Se va ști, domnul meu, că nu sunt eu N. T. care a murit.“ — Iată ziarul! urmă Georges.

— Cine este acest N. T.? întrebă Caterina.

— A fost altădată ministru... astăzi deputat.

— Mă îndoiam, zise Caterina. Apropo, mai zise ea, nu-mi spuneți nimic de banda voioasă?

— Ha ! ha ! zise Şer, în tot carnavalul a cinat dame şi cavaleri la D... acasă.

— Dar D... este flăcău... zise Caterina. D-na P..., care voia să aibă un pretext a petrece nopţile acolo, tîra toată banda...

— Dar N... ? întrebă Elena.

— A fost bolnavă, răspunse Şer ; nu-i cunosc bine simptomele : dar iudina o vindecă...

Şi cîtetrei începură să rîză.

— Şi d-ta rîzi ? zise Caterina lui Bar.

— De ce nu ? răspunse el, nu sunt nici cel dintîi, nici cel din urmă.

Ei şezură aici trei ore, rîseră mult şi plecară înainte ; după dînşii acest lăcaş redeveni liniştit şi tăcut.

Această vizită distră pe Elena deocamdată ; dar mai tîrziu, noutăţile ce îi dete despre starea societăţii din capitală o întristară.

— Încă o generaţiune perdută, zise ea.

După trei zile Elena se simţi din nou rău, batista ei se sîngeră.

— Alexandru întîrzie ! zise ea.

A doua zi avea un acces de friguri. În delirul ei ea chema pe Alexandru cu expresiunile cele mai tinere.

— Mîne, zicea ea, Elena ta va înceta din viaţă şi tu întîrzii a veni, o, frumosul meu amant !... Ce vei zice tu cînd vei veni şi nu o vei mai găsi ?... Adînci vor fi durerile tale, nu mai este bucurie pentru noi pe pămînt... tu vei fi pedepsit, căci ai iubit o fiinţă ursită să sufere... o, sufletul meu ! pentru ce a trebuit să mă cunoşti ?... pînă atunci tu erai liniştit şi ferice... de atunci întristarea a intrat în lăcaşul tău şi s-a aşezat cu lacrămile în ochi la căpătîiul tău !... Tu nu mă vei mai vedea... Cine va şterge încă de nuori fruntea ta ? cine va face să se oprească lacrămile tale ?... o, Alexandre ! tu eşti care m-ai ucis : mi-ai cerut prea mult, ţi-am acordat prea mult... trebuia dar să mor... Cu toate acestea, te iubesc !... De aş mai avea onoarea şi viaţa, nu aş întîrzia a ţi le sacrifica.

Accesul trecu, dar astă dată Elena rămase slabă de puteri. Ea nu mai putu să părăsească patul. O mare schimbare se operase în sine, deveni serioasă, liniştită, resemnată ; ea se decisese acum cu ideea morţei. Întotdauna

căuta să console pe maică-sa prin vorbe de speranță, cerca să o dedea cu ideea morții.

— Ce este viața? zicea ea, o stare de tranzițiune, un pas către mormînt. Toate elementele, tot ce poate să atingă simțurile noastre sunt agenții destrucțiunei ce se luptă neîncetat să ne ucigă, suferințele și plăcerile își dau mîna pentru destrucțiunea noastră, omul cade învins, curînd ori mai tîrziu, dar cade totdauna Pentru ce vom regreta o viață atît de scurtă, de plăpîndă, de supusă la suferinți ? cine poate zice că este ferice ?...

La 20 apriliu o trăsură întră în curte. Era Alexandru, dar în aceea zi Elena era mai rău decît întotdauna. Ea auzi zgomotul ce se făcea afară. Inima ei îi spuse că era Alexandru, toaleta ei de bolnavă era curată și elegantă, era frumoasă, de o frumusețe divină, poetică.

Alexandru întră în camera ei, fără să se anunțe. El îngălbeni, și vorbele înghețară pe buzele lui, văzînd-o. Elena se înecă de lacrămi, o lungă tăcere urmă, în fine Alexandru se apropie de pat, o sărută pe frunte.

— Ești bolnavă ? zise el.

— Bolnavă, răspunse Elena, o boală trecătoare...

— Trecătoare ! zise Alexandru într-un lung suspin. Șezu lîngă căpătîiul patului.

— Mulțumesc că ai venit, zise Elena. Eram sigură... Inima mea niciodată nu m-a înșelat... nu este așa că mă găsești schimbată ? slabă ? palidă ?... sufer de friguri... dar acum mă voi face bine : tu ai venit... Simț că sunt mai bine !... dar tu taci ?...

— Te găsesc schimbată, zise Alexandru, adică de o mie de ori mai frumoasă, mai poetică !... dar aceasta nu este destul, voi să te faci bine !... ziua de nuntă se apropiă...

— Să mă fac bine ? dar mă simț bine...

Elena cercă să se ridice, și căzu obosită.

Cele două dame veniră atunci. Ele căutară să convingă pe Elescu că boala Elenei este ușoară. Alexandru ieși și se duse să vorbească cu medicul.

— În ce stare este peptul, doctore ? organismul e atacat ?

— Atacat, răspunse el.

— Atunci nu mai este nici o speranță...

— Nici una.

Elescu se ascunse și lăsă să cure lacrămile sale.

Seara, Elena chemă pe Alexandru.

Niște friguri ușoare rumeniseră obrajii ei, toaleta îi era îngrijită.

— Șezi aici lîngă mine, îi zise Elena. Este timp a scutura vălul minciunei... Alexandre, eu mă simț prea slabă... nunta nu se va putea face la timpul hotărît...

— Am înțeles toate, răspunse Elescu cu sînge rece.

— Toate ! poate nu toate !... zise Elena, o să vă părăsesc...

— Nu vorbi asfel, Elena mea !...

— Nu voi vorbi către aceste dame, urmă ea, dar către tine o să vorbesc. Ascultă, Alexandre, și fii bărbat, nu femeie. Pieptul meu este atacat și vindecare nu mai este... voi muri... dar voi să trăiești tu, cel puțin... Îmi rămîne o fetiță fără nici un protector pe pămînt, o las îngrijirei tale.

— Elena, zise Alexandru, vorbește despre alte lucruri !... lasă moartea să umble singură... Ți-am comandat multe și frumoase lucruri pentru nuntă !... în gustul tău !...

Elescu îi înșiră numele tutulor acelor obiecte destinate să satisfacă simțurile iubitei sale.

Elena ascultă și un lung suspin ieși din peptul ei. Mîna sa mică, palidă, slabă acum, răsfăța părul amantului său.

— Ai gîndit la mine ? întrebă ea.

— Daca am gîndit ?... mă întrebi încă !

— Nu credeai să mă găsești atît de slabă, de urîtă ?...

— Urîtă, tu, Elena mea ?... admir frumusețea ta ! suferința i-a dat un parfum de poezie și de suavitate... corpul și sufletul tău au luat o coloare mai cerească...

— Mă iubești ? șopti Elena.

— Te-ai îndoit ?... indispozițiunea ta dat-a mai multă putere amorului meu...

— Lasă-mă să-mi odihnesc capul pe sînul tău !

Ea înclină fruntea pe sînul lui Elescu.

— Așa, tu nu crezi că oi să mor ? întrebă Elena. Ftizia s-a mai vindecat vreodată ?

— Ftizia ?... nu este boala ta, Elena mea.

— Ba ea este... și încă se zice contagioasă... o, cît sunt de egoistă... am pus capul pe sînul tău...

Ea își retrase capul.

— Ce zici și ce faci ? zise Alexandru, îți spui că te amăgești... lasă capul tău cel grațios să se odihnească pe sînul meu !... lasă gura mea să bea suflarea sînului tău !

Alexandru, vorbind asfel, lipi buzele de buzele amantei sale și aspiră suflarea ei cu voluptate.

— Iată, zise el.

— Ca să mă convingi că nu crezi în natura boalei mele, te expui a peri cu mine. Eu nu voi să mori...

Ea zise, și buzele ei arzînde arseră fruntea lui Alexandru. Corpul ei tresărea de voluptate, rămase nemișcată mai multe minute.

— Nu ,răspunse Elescu.

— Alexandre, îi zise ea, simț o beție voluptoasă ce mă cuprinde !... frigurile, negreșit. Aș voi să cînt, pe brațele tale, cele din urmă suspinări ale inimei... vocea mea nu s-a stins încă !...

— Un cîntec te va osteni...

— Voi să cînt, sufletul meu, pune-te la piano și mă însoțește... voi să-ți cînt ție... și daca cîntecul meu va atinge inima ta, plîngi atunci cu lacrimi.

Elescu se puse la piano, Elena cîntă cîntecul lebedei, de care vorbesc poeții :

Soarele de dimineață
Poate nu mă va afla !
Pe această dulce față
Moartea vălu-i va lăsa !

Tu vei plînge după mine,
O, amantul meu plăcut,
Dar arzîndele-ți supine
Nu-mi vor da ce am perdut !

Elena se înecă de plîns și nu mai putu urma.

— Destul ! destul ! strigă Alexandru, suspinile tele îmi deșiră inima !...

— Am trebuință de lacrămi, zise Elena, și urmă :

Astăzi sunt frumoasă, jună,
Cine nu m-a lăudat?...
Mîne o să fiu țărînă,
Numele-mi va fi uitat...

— Destul ! strigă Alexandru, care acum plîngea ca un copil, ascunzîndu-și fața în mîni.

— Ai dreptate, zise Elena, acest cîntec este trist... voi cînta altul.

Ea cîntă două strofe ce semăna să fie cea din urmă visare de fericire și de amor :

Cînd din viață te vei duce,
Cînd vei fi tu întrebat
Ce-ai făcut parfumul dulce
Anilor ce au zburat?

Caută a face știre
C-ast parfum desfătător
L-a băut cu fericire
Gura dulcelui amor.

— Dară, zise Elena, întrerupînd cîntecul, eu poci zice aceasta, și căzu într-un fel de letargie.

Caterina veni urmată de muma Elenei.

— Ce faci ? o întrebă ea.

— Visez la fericire, răspunse Elena, sărmană copilă !... tu m-ai iubit... erai pentru mine mai mult decît o soră... fortuna nu a fost cu tine... dar tu vei fi ferice, vei avea o zestre asupra moșiii mele de zece mii de galbeni...

— Ai o fată, zise Elescu, tot este al ei.

— Așa este ! urmă Elena cu părere de rău.

— Voința ta este voința mea, zise Elescu, plecîndu-se spre Elena. Caterina va avea zece mii de galbeni zestre din rămasele mele...

— Mulțumesc, zise Elena, dar ce înțelegi din *rămasurile mele ?*

— Nu voi întîrzia după tine...

— Iată poezii... Iată spiritul de romanuri !... Maică ! Caterina ! lăsați-ne singuri... voi să vorbesc.

Cele două dame ieșiră.

— Eu voi să trăiești ! îi zise Elena. Ascultă, amantul meu, frățiorul meu... legile naturei au voit ca cei ce mor să fie uitați și cei ce rămîn încă în viață să-i uite. Fără aceasta, lumea nu ar fi putut exista... Tu mă vei uita, Alexandre, eu voi... nu numai atîta... doresc să nu fii singur pe pămînt, să te însori, să trăiești în copiii tăi... să fii ferice. Doresc să iei pe Caterina de soață a vieții tale. Ea te va iubi, te va stima, te va face ferice. E frumoasă de corp și de suflet...

— Aceasta nu se poate, zise Elescu, ursita a decis altfel.

— Asfel, nu mă asculți ?

— Întru aceasta nu !...

Elena plecă ochii, o bucurie naturală omului plecă din fundul inimei sale și se revărsă în ochi.

— Alexandre ! zise ea. Tu m-ai iubit... nu mă căiesc de sacrificiul ce ți-am făcut... vei face cum vei voi...

Elena părea încinsă de o nouă putere, această putere era cea din urmă lumină a candelei ce se stinge.

— Simț că sîngele se grămădește în inimă, zise ea, și un somn dulce mă împovară... nu este aceasta moartea ?... nu mă părăsi, iubitul meu... lasă să depui capul meu pe sînul tău... moartea va fi dulce asfel...

Și ea depuse capul pe sînul lui Alexandru.

— Acum... poci muri, urmă Elena, tu vei închide genele mele... încălzește mîna mea rece în mîna ta... oh ! cît sunt de ferice !... te iubesc !... o sărutare !...

Alexandru îi sărută gura ei rece, ar fi zis cineva că el adună după buze-i cea din urmă suflare. Elena murise. Ea părea că doarme, fața sa avea expresiune de blîndețe și de fericire. Elescu închise genele ei și îi depuse capul pe perină. Nu putea nici să plîngă, nici să geamă. Căzu în genuche lîngă patul ei, scoase în fine un gemet și căzu leșinat. Caterina alergă cu bătrîna.

DUPE MOARTE

Apartamentele se înveliră în negru, și întristarea cu ochii plini de lacrimi veni și se așeză în acest lăcaș pentru totdauna.

Alexandru reveni din leșinul său.

Cele două dame plîngeau cu lacrimi pe patul moartei ; ele rechemau din viața Elenei scene plăcute, cu vorbe tinere, care răpeau inimile ascultătorilor. Servii toți plîngeau și curtea răsuna de gemete.

Corpul se luă de femei, se scăldă și, îmbrăcat ca în zilele de sărbători, se depuse pe masă în salon. Elena păstrase frumusețea formelor sale cu expresiunea de fericire a figurei. Cine o vedea credea că doarme. Pe cap îi pusese o cunună delicată de camelii albe, din florărie, o cruce mare de briliante odihnea pe pieptul său, împrejurul mesei așezaseră glastre cu florile cele mai rari. Doi preoți citeau lîngă dînsa.

Era miezul nopței. Toată lumea, însuși preoții, se duseră. Moarta era singură. Atunci Alexandru se duse să o vază pentru cea din urmă oară. O sută de făclii de ceară erau aprinse. El merse drept la masă, alătură capul său de al ei, fața lui de fața ei, și o sărută.

— Eu te-am ucis, Eleno... tu ai zis : „Să mor pentru ca Alexandru să fie ferice“, și ți-ai ținut vorba. Fii sigură că te voi urma în curînd... Te-am ucis, suflet nobil... și de acum viața pentru mine este o greutate... e o ființă moartă... o singură fericire îmi mai rămîne, ca țărînele noastre să odihnească în același mormînt, iată pentru ce am să mai trăiesc... iată ce mă ține încă în viață... ziua nunței este mîne, și mireasa doarme pe patul morței !... scoală, amorul meu, totul e preparat pentru serbarea cununiilor noastre... oaspeții așteaptă !... Tu ești îmbrăcată în costumul de mireasă... pentru ce dormi încă, Elena mea ?... ești oare supărată pe sclavul tău, o, regina vieții mele ? am făcut ceva care nu-ți place ?... îți cer iertare... altădată, cînd tu erai supărată și amantul tău se ruga să-l ierți, tu îi întindeai mîna, îi surîdeai cu fericire !... acum mîna ta nu se întinde !... buzele tale rămîn nemișcate !... vai ! vai !... Ce crimă ai făcut tu ca acela ce te iubea mai mult decît viața să te omoare, dulcea și grațioasa mea adorațiune ?... Tu erai tînără și frumoasă, dar mîne, nu vei mai fi nimic !... pentru ce s-a născut atîta frumuseți, atîtea grații, daca a doua zi erau ursite să se scuture ?... o, creațiune ! care este scopul tău ?... Spiritul nostru nu poate pătrunde misterele tale !... oare aceste

mistere există ? oare le înțelegi tu, cel puțin ?... unde este acea suflare dulce ce anima corpul ei grațios ?... viața, viața !... nu a fost oare decît rezultatul unei organizațiuni materiale ?... aruncați cărțile ! închideți școalele ! și voi, doctori în cugetări, spînzurați-vă ! sunteți niște șarlatani !... ferice încă acela ce poate crede ! minciuna este uricioasă : însă omul el însuși este o minciună !...

Alexandru auzi afară un zgomot. El tăcu și sărută gura Elenei.

— Iată cea din urmă sărutare ! zise el, casa se învîrti cu dînsul... căzu în genuchi.

Într-acest timp o femeie apăru în sală.

— Este un vis, zise Alexandru, nu poate fi Zoe !...

— Te înșeli, eu sunt, răspunse Zoe, viu să-mi cer iertare de la acest corp...

— Tu aici ?... fugi ! fugi ! nu te atinge de acest loc sacru !... prezința ta aici insultă acest corp nobil... fugi !...

— Alexandre ! zise Zoe. Dumnezeu priimește pe cel ce s-a căit... însuși crimele le iartă... tu ești mai sever decît providența... ochii mei sunt înecați de lacrimi și inima mea de durere... lasă-mă să-mi cer iertare acestui corp ce am ucis !... Cît pentru tine, știu cît ai iubit-o, știu cît suferi... dar ceea ce s-a făcut nu se mai poate întoarce... plîngi ; dar nu uita că trebuie să trăiești, asfel a voit ursita !... vino cu mine... viața încă poate să-ti surîză... lumea e tot aceea : Elena e moartă, dar soarele nu a perdut nici o rază de lumină ; cerul nici o stea ; pămîntul nici o floare... plăcerile sunt încă voioase pe ghirlanda vieții... amorul rămîne totdauna tînăr, totdauna fraged... nu te abate !...

Alexandru o privi cu niște ochi mari.

— Fugi ! fugi ! strigă el. Simț că cuvîntul mă lasă... mînia mă turbură... poci să te omor lîngă acest cadavru.

— Omoară-mă !... dar lasă-mă mai nainte să expiu erorele mele !...

— Fugi ! fugi ! zise Alexandru, nu insulta acest corp !...

Zoe stăruind încă, Alexandru o împinse cu furie afară... ieși cu dînsa.

După o oră, Zoe se înturna la București. Ea era palidă și abătută. Căința înclinase această conștiință teribilă.

Elena se înmormîntă cu mare pompă în ziua de mai 1, ziua destinată pentru nunta ei. Maică-sa și Caterina fură cu greu smulse după sicriul moartei cînd o puseră în pămînt. Elescu nu se văzuse în ziua aceea... Caterina tremură pentru dînsul. Ea crezu că Alexandru se sinucise.

A doua zi la revărsatul zorelor un om plîngea îngenucheat la mormîntul Elenei.

O femeie tînără cu ghirlandă de roze în mînă veni la celalt căpătîi al mormîntului, depuse ghirlanda pe mormînt și se puse a plînge. Alexandru o vede, o recunoaște.

— Maria ! strigă el, fata de la Brebu...

— Eu sunt, zise ea cu ochii plini de lacrămi.

— Recunoștința nu a perit încă din lume ! zise Alexandru, fii binecuvîntată, copila mea ! El îi dete o pungă plină cu aur și zise Mariei să o imparță la săraci, apoi, sărutînd-o, plecă.

În toate diminețile, o nouă ghirlandă de roze se găsea pe mormîntul Elenei, nimeni nu știa cine o depune.

Trecuse o lună de la moartea Elenei.

Alexandru era neconsolat, amicii săi căutară să-l distreze, nu reușiră. El devenea din ce în ce mai trist.

Într-o zi Caterina trimise să-l cheme.

El se duse.

— Ia acest pachet, îi zise ea, Elena mi l-a încredințat pe cînd trăia ca să ți-l dau.

Alexandru priimi pachetul și mulțumi, apoi zise Caterinei :

— Am o misiune de împlinit... trebuie să-mi spui ca unui părinte. Este vreun june care îți place ?

Caterina roși.

— Trebuie să-mi spui ca unei mume ! zise încă Alexandru.

— Dară, răspunse Caterina.

— Nu te întreb cine este : daca merită să-ți fie consoarte... sunt sigur că Caterina nu poate stima decît un om ce merită... Iată dar un act : este zestrea d-le de 10 mii galbeni, actul este întărit de tribunal : banii de-

puși la tribunal... cînd va fi trebuință, îi vei lua... aceasta e voința Elenei...

Alexandru lăsă actul și plecă.

A doua zi trimise Caterinei trusoul cumpărat pentru Elena, cu un bilet :

„Pentru domnișoara Caterina de la sora ei Elena."

Elescu se închise acasă și desfăcu pachetul de la Elena. El află aici o buclă de păr ; lacrămele îl înecară.

După ce împărți o mare parte din averea lui pentru binefaceri, Elescu se decise să plece din țară. A plecat de doi ani. De doi ani nu știe nimeni ce a devenit. Un ziar de la Martinica anunța în acea parte a lumei prezința unui român, este un an de atunci. El nu a scris nimănui, nu a tras nici o poliță. Ceea ce lasă să se crează că a perit prada frigurilor galbene sau în resbelul din urmă între statele Americei.

Fine

DORITORII NEBUNI

1864

PARTEA I

CARTEA I

Pe lunca Dîmboviței, unde să odihnește o parte a capitalei României, se înalță ca o insulă singuratică un deal de pămînt. Pe acest deal bătrînii au înălțat o monăstire. La anul 1831, cînd toate lucrurile țărei căpătară o prefacere, acest deal avu și el partea lui de îmbunătățire ; în gîtul dealului se săpă o cale ce duce la poarta bisericei pe o pentă lină, această cale se săpă la o adîncime de un stînjin și se pavă. Pe cele două părți înalte ale malurilor ei se creă două alee împrejurate cu arbori mici. Trebuia un loc unde locuitorii să vie a răsufla din timp în timp un aer curat. Aleea fuse dar destinată pentru aceasta. Biserica rămase tot aceea, afară de cîteva mici reparațiuni, adică o biserică ce n-are nimic care să recheme o mitropolie.

Iată inscripțiunea după ușa bisericei Mitropoliei :

„Această sîntă și dumnezeească biserică s-a început din temelie în leatul 1656 de răposatul domn Constandin Șerban Basarab vv. și săvîrșind-o numai de roșu, s-a scos din domnie ; apoi la leatul 1664, orînduindu-se domn Radu Leon vv., după ce au înfrumusețat-o cu toate cele trebuincioase, prin sfat obștesc, au așezat a fi scaun al Mitropoliei țărei, aflîndu-se atunci mitropolit Teodosiu, iar în 1834, răposatul mitrop. Grigoriu văzînd-o cu totul învechită, povățuit de rîvnă, a început toată preînnoirea ei etc.“

.Domni fondatori ai Mitropoliei

În dreapta sînt zugrăviți :

Radu Leon vv.
Lucia-doamna
Un copil, Șerban vv.
Const. Șerban Basarab vv.
Balașa-doamna

În stînga :

Teodosiu, mitropolitul în mantie
Mitrofan, mitropol. în vest. de arhiereu
Radu Leon și Const. Șerban țin biserica în mîni, vest. lungi, coroană pe cap.

În curtea Mitropoliei este un paraclis vechi, ruinat : asupra ușei paraclisului este o piatră săpată cu marca Mitropoliei cei vechi ; într-însa stă o pălărie de gerdane (panglice) ; aceasta era pălăria ce purtară mitropoliții pînă la venirea fanarioților (după preotul Grigoriu Musceleanu) ; haina preoților era atunci reverenta ce acum o port numai preoții transilvani. Potcapitul de astăzi este impus de d. Mavrogheni (vezi *Istoria bisericească,* fața 392, tipăr. anul 1845).

Acest deal recheamă multe fapte din istoria românilor în timpii de cădere. Crima și virtutea, mișelia și curagiul, durerea și bucuria, și speranța totduna înșelată sunt vărsate pe paginele istoriei secolilor din urmă ce acest loc ne rechem neîncetat. Sub Leon vv. aici boierii pămînteni adunară populul din București și cerură depărtarea grecilor din țară. Dar să ne înturnăm la calea ce ne-am propus.

Abia să termină această alee, și societatea din București își făcu din acest loc un punt de reîntălnire de toate serele, în timpul verei. Fondatorul ei, generalul Kisselef, inaugură aleea cu o serbare splendidă, ce a rămas ca un vis feeric în memoria poporului. Avem trebuință de această scurtă descripțiune ca să venim la istoria ce voim a începe.

Într-una din serele lunei lui iuniu a anului 1836, acest deal era iluminat cu mulțime de candele. Partea despre nord a aleei era destinată pentru clasa bogată, partea din stînga pentru popor, fără ca nici un regulament să fi impus această deosebire. Dar astfel era atunci spiritul cla-

selor ieșite de curînd dintr-un regim despotic, încît poporul roșea să spargă vălul de umilință sub care trăise, precum robii de multe ori roșesc să fie liberi.

Sub domnia celui întîi domn român ales de națiune, Bibescu, acest spirit de umilință ce domnea în popor era împărtășit însuși de curte. La un mare bal dat de guvern, comisarii balului, din ordinul domnitorului, așezară o linie de demarcațiune în sala de bal între cele două clase, damele ce făceau parte din clasa I fură conduse la dreapta, cele de clasa II la stînga. Dar balul căută să se spargă înainte de timp. Toate familiile de clasa II se retraseră. Această clasă înțelesese puterea sa. Spiritele de independință, de demnitate, sfărîmase vălul prejudețelor.

Ce făcuse această schimbare? Iată negreșit ceea ce voim a trata în acest volum întîi.

Era în anul 1837, mai, 10 seara.

Pe partea despre nord a dealului circulau neîncetat grupe de bărbați și dame elegante, mîndri sub costumul lor european adoptat de curînd, și atît de mîndri de dînsul ca toți recruții ce îmbrac de curînd o uniformă. Nu era mult timp de cînd românii lepădaseră costumul oriental, giubeaua, antereul, ișlicul, meșii pentru costumul cerchez, dulama, fermene, cordonul, care astă dată dispăruse el însuși. Către acestea să mai vedeau pe ici, pe colo niște boieri bătrîni ce păstrau costumul vechi numai pentru ca să poată păstra bărbile, acest semn de privilegiu al timpului fanarioților.

Mulțime de bănci de lemn așezate pe de lăturele aleei erau prinse de dame, june, frumoase, elegante, lăsînd pe ici, pe colo bărbaților favoarea de a ocupa aceste bănci. O muzică militară executa arii de opere, pe cînd eleganții preumblători conversau între dînșii.

Pe o bancă lîngă peretele monăstirei, în capul pentei, se vedeau mai mulți bărbați convorbind. Văzîndu-i cineva și examinînd cu luare-aminte, ar fi înțeles îndată că conversarea lor era de natură serioasă. Un june cu veșminte simple, cu față palidă și brună, cu ochi negri și vii urca panta cea lină a aleei și căutarea lui se lăsa cu vioiciune în toate părțile, ca cum ar fi căutat niște persoane pe care nu le aflase încă.

Acest june ajunse îndată aproape de banca de la păretele monăstirei, aici se opri și salută pe unele din persoanele ce ședeau pe bancă, strîngîndu-le mîna.

— Bună seara ! zise el către unii, apoi, plecîndu-se la urechea altora, șopti : „Viitorul“, și persoanele cărora el adresa această vorbă îi răspunseră încet : „România“.

— O să-ți prezint un june astă-seară ! zise tînărul palid ce ajunse aici către unul din persoanele de pe bancă.

— La miezul nopței... acasă... răspunse aceasta dupe un minut de tăcere. Luați bine seama — adăogă el — la oamenii ce ne prezintați !... Ieri seară la curte domnitorul a lăsat să-i scape o aluziune... oameni indiscreți au putut să se introducă între noi... vom vedea cine sunt aceia...

— Cel ce voi prezinta eu — răspunse junele palid — are toate cualitățile a intra îndată inițiat în misterele superioare...

— Să nu ne grăbim, zise omul dupe bancă.

Acest om era ca de 35 de ani, o talie gigantică, o față mohorîtă cu trăsuri neregulate, o frunte lată, părul lung și revărsat pînă pe umeri. Dar această față, puțin favorată de grațiile frumuseței, avea ceva care fărmeca, era geniul. Privindu-l, ar fi crezut cineva că vede, printre un vis de amărăciune, o cugetare de fericire. Către acestea manierele sale, apoi plăcute, vorba sa, încîntătoare. Era unul din acele persoane ce cîștig îndată ce le cunoști, ce-ți vorbesc. Născut dintr-o familie veche română, care a avut ca o religiune mărirea națiunei române, el, ca și fratele său, ce muri martir al simțimîntelor sale patriotice, era decis să execute, cu sacrificiul averei și vieței sale, visul tradițional al familiei sale. Astfel era în puține cuvinte Cheren, asupra căruia ne vom reîntoarce în curînd spre a zice mai mult.

Alăturea cu dînsul ședea un om ca de 40 de ani, scurt de talie, negru la față, cu ochii negri, vii, inteliginți, cu o frunte mică, gura largă, buzele supțiri, mustățile rase ; era poet, filolog, ziarist, profesor, om cu spirit, cu talent, discipol al lui Lazăr, el supsese de la acest mare profesor, cu învățămîntul școalei grece,simțimîntul de naționalitate.

Activ, întreprinzător, remișcător, devenise cel dintîi cap al mișcărei literare în amîndouă țările, și chiar în Ardeal. Numele său era în toate gurile, daca nu în toate inimile. Tot părea că se închină înaintea voinței sale pe tărîmul filologiei. Luase drept sarcină a reforma limba română, plivind-o de bălăriile slavone. Atunci arena politică era închisă luptătorilor, și spiritele ce visau la mîntuirea națiunei căutau să se mărginească a lupta pe tărîmul filologiii. Mîna de fer ce cădea pe peptul țărei era înrîurirea rusă. Ce mijloc mai ingenios a combate această înrîurire decît acela de a combate în limba română vorbele slave? Iată scopul ce își propusese acest om. Scopul era mare și anevoios, dar reuși. Cînd limba era curățită de vorbele slave, țara era scăpată de înrîurirea rusă !

Acest om extraordinar, neînțeles poate de contimporanii săi, de sine însuși, avu o ursită teribilă. Ar fi zis cineva că două geniuri posedau viața sa. Îngerul și Demonul. Ceea ce făcea unul, sfărîma celalt. El era o excepțiune ; omul este o cugetare, zic învățații. Edem dezminți această maximă. El era două cugetări, era îndoit. Era binele și răul, virtutea și slăbiciunea. Vai ! [illegible] e al doilea geniu trebuia să facă mai tîrziu să se uite cel dintîi. Demonul învinse. Era ursita sa, era cea mai putinte decît voința sa. Era speculul lumei aruncat între oameni de o putere necunoscută ca să vază într-insul și să se înspăimînte. El nu-și ascundea sub vorbe cugetările ; o repet, era doi într-unul, numai cînd unul tăcea, celalt vorbea. Nimeni încă nu făcu să fie adorat ca dînsul în această țară, nimeni nu făcu să fie mai detestat decît dînsul.

— Pe cine o să ne prezinte ? întrebă el pe Cheren.

— Nu știu încă, răspunse Cheren. Dar Vel este o garanție de mai-nainte pentru cel ce o să fie prezintat ; astfel sunt liniștit despre el.

Edem clătină din cap și ca cum ar fi presimțit o lovitură ce ursita îi ascundea în omul ce era să fie prezintat, zise :

— Ar fi bine să discutăm între noi, mai-nainte de prezintarea acestui om...

— Te-ai făcut bănuitor, îi zise Cheren.

— Bănuitor ? Dară, dară am fost totdauna... Lumea este o scorpie ce poartă în corpul său veninul ce ucide și untura ce vindecă ranele lui. Nouă ne trebuie untura, iar nu veninul.

— Să credem că va fi untura sa...

— Să credem ? Omul se înșală totdauna din credințele sale.

— Uiți, zise Cheren, că credința este baza doctrinei noastre.

— Dară, însă nu pentru capi. Preoții divinităților antice ar fi deșertat templurile înainte de rugători, dacă ei însuși ca rugători ar fi fost conduși în datoriile lor numai de credință...

— Dar de ce vei să fie conduși ?

— De rezon, răspunse Edem. Împărăția lumei nu va fi niciodată a celor ce simt, ci a celor ce rezonez.

Un personagiu nou să apropie atunci și chemînd la o parte pe Cheren îi zise :

— Domnitorul A. Ghica, gelos de înrîurirea ce pe toată ziua capeți în această țară, a decis să te piarză... Ar fi bine să pleci cîtva timp !

— Fapta noastră nu va fi încununată de succes decît atunci cînd cineva din noi va deveni martir.

— Dar cugetă că ai o familie numeroasă !

— Dară ; însă țara este o familie mult mai numeroasă...

La aceste vorbe noul personagiu tăcu ; după un minut, răspunse :

— Așadar, rămîi.

— Rămîi, răspunse Cheren. Către acestea voi să avem o adunare unde toți frații noștri să se afle. Trebuie să cercetăm unde sîntem... Rezultatul acestei adunări va hotărî ce am a face.

— Bine, zise Luț, și căuta să se retragă.

— Mai stăi, zise Cheren, vom merge împreună la mine acasă. Astă-noapte Vel... o să ne prezinte pe Radoți, amicul tău de care mi-ai vorbit de atîtea ori. Voi să fii acolo...

— Voi fi, răspunse Luț și se depărtă.

Acest Luț era un caracter original. După părul său lung ce-i cădea pe umeri se cunoștea că face parte din Societatea *Regenerațiunei*. Dar prin ce întîmplare? Iată ce trebuie a spune. Luț priimise de la natură spirit și inimă. Educațiunea nu făcuse nimic ca să le dezvolte. Cercul de oameni în care trăise totdauna, oameni degradați printr-un materialism spăimîntător, revărsase pe sufletul său umbra scepticismului și a cinismului celui mai înfiorător. Lumea pentru dînsul era ironia lui Dumnezeu, și acest Dumnezeu pentru dînsul tot ce ai fi voit să fie, nu se urca niciodată mai presus de această margine. Cîteodată zicea cu îndoială: „Dumnezeu este aceea ce noi voim să fie." Omul pentru dînsul era rezultatul unei plăceri între două sexe; astfel zicea adesea că marea misiune a omului este să reproducă; singurul mijloc de a fi nemuritor, dar că pentru aceasta cată să se bucure cît mai curînd; aici să închidea toată filosofia sa. Viața pentru dînsul nu avea nici un alt scop, astfel și el nu avea în viața sa nici o tendință. Tot ce nu are elementele ce compun o desfătare, zicea în rîs, este marfă de filosofi și patrioți, cărora le da epitetul de *țărînă coruptă*. În toată viața sa citise o singură carte: Anacreon. Împărțea și priimea ironiele de la lume cu sînge rece. Și cînd nu avea pe cine să rîză, se rîdea el însuși: „A rîde de mine însumi, zicea el, este un mijloc a rîde fără a te supăra".

Era sărac și nu se îngrijea a-și face stare. „Plîng, zicea el, oamenii cari adun averi ca să le dea inamicilor lor. Eu nu le voi face această plăcere." Dacă cineva-l întreba care este acel inamic, răspundea: „Moartea, negreșit".

Era dar ciudat cum un astfel de caracter putea să se alăture pe lîngă o societate de bărbați cu simțiminte contrarii. Și iată ce poate să explice lucrul. Luț avea o calitate sau defect. Se atașa din amicie către persoane. Cît pentru principii, el nu credea nimic. Cîteodată zicea rîzînd: „Ce s-ar fi. făcut principiile dacă omul nu exista?" El avea instinctul cîinelui către stăpînul său. Luț cunoscuse pe Cheren, trecuseră împreună mulți ani, se dedase să-l vază, să-l auză, precum se dedă cineva să vază, să auză un canar, o mîță, un cîne, și într-atît încît nu putea să fie mulțumit, fără dînsul. Astfel, ca să poată păstra

pe amicul său Cheren, se lăsa să facă cu dînsul orice va voi.

Vel, după ce zise lui Cheren că va merge la dînsul, spre miezul nopței, se depărtă și-și [tăie] o cale printre grupele elegante de bărbați și femei. El se opri deodată ca cum o idee neașteptată veni să-l lovească. Se uită în dreapta și în stînga, și zărind un june, îl cheamă și-i șoptește :

— Cine e această damă ce șade acolo pe bancă ?

— E o damicelă, răspunse acesta, o ființă rară, în adevăr, atît prin frumusețea lutului său, cît și prin frumusețea sufletului. Fiica unui boier mare, nu prea bogat. Educațiunea sa a fost foarte îngrijită ; este inteligința unui bărbat erudit sub forma unei fecioare drăgălașă. Blîndețea sufletului său este boarea serei de vară, vorba ei este frametul florilor sub suflarea...

— Iacă poetul ! întrerupse Vel pe tînărul ce întrebase.

— Cu toate acestea îți mulțumesc de știrea ce îmi dași... O iubești ?

— O admir numai, răspunse cel din urmă.

— A admira este mai a iubi. Ia seama !...

— Se poate să se întîmple și aceasta ; dar astăzi iubesc pe alta.

— Iubești pe alta ? răspunse Vel cu bucurie.

— Închipuiește-ți !... Iubesc pe una ce se mărită mîne...

— Și ești nepăsător ?

— Negreșit, căci o iubesc pe ea ; dar nu pe mine.

— Atunci iubita ta face o partidă bună ?

— Iată ce crez, eu sunt prea tînăr...

— De cîți ani ești ?

— De șaptesprezece.

— Mai scrii versuri ?

— Cîteodată.

— Scrie... vei merge departe... dar ia seama să nu te abați din cale. Cu cît vei avea mai mare merit, cu atît mai mult vei fi criticat. Oamenii fără talent se vor lua împotrivă-ți ca să te doboare ; dar tocmai această goană îți va face renumele. Dumnezeu sau întîmplarea a voit ca noi să naștem odată cu rădicarea la viață a națiu-

nei noastre. Misiunea noastră este mare, este sacră. Această favoare ce am avut de a naște în acest timp are datorii puterice totdeodată. Junia, sănătatea, viața, libertatea noastră sunt ale patriei. Caută să ajungem la locul ce ne este prescris, prin lucrare neîncetată. Să ne întărim sufletele prin suferință, cugetările prin studiu, inima prin... amor.

Vel zise cea din urmă vorbă cu oarecare timiditate, aruncînd o căutătură repede asupra damicelei despre care vorbise mai-nainte.

— Amorul, urmă el, dar curat, nobilat, sublim, este trebuincios în educațiunea sufletelor acelor oameni cari se ofer patriei în olocaust... Nu uita niciodată că nu ești al tău, ci al țărei tele !

Astfel vorbi Vel și trecu înainte.

Junele poet se uită după dînsul și clătină din cap. „Tu ești sărac, eu sînt sărac. Societatea ne depretuiește pe amîndoi deopotrivă. Oare nu vom cădea sub loviturile ei înainte de a face ceva ?... Cîtă putere trebuie să fie în sufletul acestui om de cutează să învingă lumea trecutului !..." Astfel se gîndi junele Dem. Dară, dară, acest suflet a fost puteric. El a învins lumea trecutului și dărămăturile acestei lumi au căzut și au zdrobit corpul lui. Și nu s-a bucurat de fructul suferințelor sele. Streinul a închis genele lui pe pămîntul exilului, nici o lacrimă nu a curs la plecarea lui din viață. O, doritori nebuni !

Dar oare aceste ființe nobile ce regener societățile omenești sunt oare din această lume a cărei misiune este să se bucure de viață, sau sunt cugetările lui Dumnezeu ce vin aicea jos un moment și se înturn repede în sînul părintelui lor ? Întrebați pe *doritorii nebuni.*

Dem, după ce se preumblă încă o jumătate de oră, întîlni pe Elena cu maică-sa.

— Mîne te măriți ? o întrebă el.

— Dară, zise ea, o partidă bună, un bărbat de 60 de ani și milionar !... Voi fi scuzată să iubesc pe cineva îmi place... Închipuiește-ți să fi consimțit să mă iei ! Ești un copil, abia ai șeaptesprezece ani, cînd eu am douăzeci și cinci. Îți mărturisesc dar că nu am voit lîngă tine să joc role ce bărbatu-meu viitor are să joace lîngă mine. După

cîţiva ani era să mă uiţi, să mă laşi. Acum însă mă vei iubi ; vei veni să mă vezi în toate zilele.

La aceste vorbe Dem roşi de indignare.

El căzuse deodată şi fără veste din înălţimea cerului pe pămînt. Voi să zică ceva şi se înecă, instinctul îl făcu să plece înainte, cîntînd între dinţi : Drom ! drom ! drom !

Să ne înturnăm la Vel.

Vel, după ce făcu cîţiva paşi, se înturnă, stătu în dreptul unde se afla banca pe care văzuse frumoasa apariţiune ce încîntase acest suflet puteric. Ea era încă acolo. Vel aştepta să vază pe cineva care să îl prezinte acestei dame. Nu se arătă nimeni. El o privea în tăcere. Ochii săi plini de flacăre întîlniră ochii celei ce admira. Aceasta lăsă ochii în jos şi înturnă capul, fără să poată a-l ţine astfel.

— Să plecăm ! zise juna damă.

— Dacă vrei tu, să plecăm, răspunse muma ei. Cu toate acestea îmi arătai atîta dorinţă să mai şezi !...

— Nu mă simţ bine, răspunse ea.

Cele două dame coborîră aleea. La poartă le aştepta o trăsură. Viind, ele se urcară în trăsură, ochii celei tinere întîlniră ochii lui Vel ce cobora ; dar astă dată căutarea lor era dulce şi melancolică.

TEATRU NAŢIONAL

Cel dintîi teatru ce se văzu în ţara românească fuse sub cei din urmă domni fanarioţi. Grecii, ce visau de cîtva timp la libertatea naţiunei lor, aruncaseră ochii asupra Principatelor Române, ca locul priincios pe care să rădice stindardul independenţei. Grecia era sclavă. Dar ea roşea să poarte lanţurile. Fiii săi cei vitregi, ce locuiau Fanarul, plecară capetele înaintea stăpînilor lor şi deveniră în a lor mînă unelte răufăcătoare pentru Grecia şi pentru toţi populii creştini. O parte din aceşti fii degeneraţi luară tronul Principatelor, şi nu ca să-l ridice la înălţimea lui, ci ca să-l slăbească şi ca să-l supuie turcilor. Către acestea în mijlocul plantelor părăsite ce năbuşau frumoasa faţă a Greciei, începură să răsară acele flori de viaţă şi de libertate ce vor forma

în viitor ghirlanda epocei trecute. Voi să vorbesc de acei fii ai Greciei cari să răspîndiră în toate părțile lăturașe și atinseră pînă în sfîrșit inimile degradate ale fanariotilor din Principate, cari le toleră cel puțin a prepara viitorul Greciei. Atunci să văzură în Principate oameni învățați precum Duca, Neofit și alții ce răspîndeau luminele cu focul unui nobil patriotism și rechemau românilor că Grecia nu este Fanarul, că libertatea sa nu este sclavia. Se văzu Fotino, trăgînd în umbră istoria românilor, planul geografic al acestor părți de lume unde era să nască libertatea Greciei. Ar fi zis cineva că însemnează tărîmul pe unde au să treacă falangele libertăței atît de nobile și atît de nenorocite. Spiritul de viață intră pînă în palatul podestaților. Ei avură teatruri unde să reprezintară tragedii pline de spiritul de mărire și neatîrnare. După aceste teatruri în limba greacă, veni opera germană de cînd în cînd, pînă la începutul epocei regulamentare, cînd Cîmpineanu și alți români, scuturînd vălul îndoielei, voiră să dovedească că românii merit să aibă un teatru în limba lor.

Teatru român, din începutul său, află o piedică, în domnitorul țărei și protectorii săi. A. Ghica iubea să auză limba română pe scena unui teatru. Dar ceea ce ar fi făcut să iubească acest teatru, ar fi fost să fie el fondatorul lui. Nu avusese această idee sau dorință și prin urmare deveni o piedică teatrului român.

Popularitatea Cîmpineanului îl supăra. Astfel, ca să fărîme această popularitate, trebuia să înceapă a reforma teatrul național, ceea ce să și întîmplă mai tîrziu. În acea seară să reprezinta la teatru *Bădăranul boierit* de Molière. Sala era plină de popul și de funcționari ; familiile ce să ziceau atunci din clasa mare nu veniseră. Nu veneau niciodată, poate ca să facă plăcere domnitorului sau ca să pedepsască prin a lor lipsă o întreprindere care mai tîrziu era menită, prin răspîndirea luminelor în popul, să surpe trufia acestei clase ce nu avea nimic ca să creeze simpatii în popul.

Pînă a nu se rădica pînza, Dem intră în sală și se așeză pe o bancă lîngă Luț. Dem scrisese o mică poezie, care era destul, nemaiscriind nimic, să rămîie poet. Această poezie mișcase românii din Principate și trecuse

peste Carpați, ducînd cu dînsa farmecul și admirațiunea tutulor. Astfel Dem deveni celebru în București. Toți îi întindeau mîna și damele înturnau capul cu curiozitate să-l vază.

— Ce ești pe gînduri ? îl întrebă Luț.

— Închipuiește-ți, răspunse Dem, o fată ce ieri încă îmi zicea că mă iubește și mîne se mărită !

— Numai atîta este ?

— Ce fel atîta ? Dar cred că este destul...

— Ascultă, copile, adăogă acest filosof extraordinar. Tu ai să fii neferice în viață și nu va fi vina mea. Cine ți-a zis să-ți închipuiești o lume ideală ? Mă prind cu tine că dupe ce vei trăi, vei suferi, vei cunoaște pe oameni cum sunt, vei cerca ura și disprețul lor, vei păstra încă iluziuni despre dînșii ! Și tu ești un doritor nebun ! Nu sunt atît de vătămători omenirei oamenii pe care legile îi osîndesc la moarte, cît sunt acești doritori numai, adică acei oameni ce ne fac să păstrăm iluziuni despre lume.

Eu mi-am tras socotelile cu lumea de la început. Astfel știu cu cine am a face, nu-mi perd pe fiece zi, pe fiece oră iluziunile mele, căci nu am ce perde. Îmi vorvești că o femeie te-a înșălat. Omul e născut să înșele și cînd nu are pe cine înșela se înșală singur pe sine. Orice om pe pămînt este un aginte de destrucțiune pentru semenii săi ; este viața ce devoră viața ca peștele ce devoră peștele. Tu ai stofa din care se fac oamenii ce atrag asupră-le ura celoralți. Ia bine seama, ura va purcede din meritele tele.

Oamenii vor crede că tu ai venit între dînșii ca să le răpești o parte din gloria lor, din numele lor, și vor cădea asupra ta ca să te ucigă. Ei îți vor ierta însuși crimele, însă nu-ți vor ierta meritul. Fiecare va crede că l-ai răpit de la dînșii. Fiecare va crede că numai pentru dînsul cată să fie în lume un loc. Societatea omenească este ceea ce este o adunare de cîni, o luptă continuă ; cuvîntul luptei : interesul.

— Nu mai e dar nici o speranță pentru lume !...

— Dară, este încă, dar ea se află numai în inima poeților și acelora pe cari eu îi numesc doritori nebuni. La noi sunt mulți de acești doritori nebuni, între care

prevăz că și tu ești unul. Pentru ce vei să am speranță pentru lume? Totul ia prefacere pe pămînt; nimic nu se îmbunătățește. Ai văzut vreodată o spirală ce o întorci necontenit și necontenit priimește formă nouă? Iată imaginea lumei! Doritorii nebuni nu vor schimba niciodată natura omului! Oricare ar fi prefacerile ce ar lua societățile omenești, omul va rămînea totdauna o ființă fără scop, fără să se înțeleagă. Viața lui va fi totdauna supusă unei suflări de vînt; va rămîne egoist, invidios, înșelător, va rămînea om și va sfîrși într-un mormînt.

Nu sunt două feluri de rele în lume, precum au putut zice unii, rele de la natură, rele de la oameni; un singur fel de rele este. Și purced de la natură. Nu-mi vorbi de voința și libertatea omului; această voință, această libertate sunt ele înseși sclave ale condițiunei existinței omenești. Omul nu poate să domine patimele sele mai mult decît ar putea să comande morții. Cuvîntul, el însuși este supus patimelor omenești. Crede, copile, lumea nu merită să se sacrifice cineva pentru fericirea ei. Chiar atunci cînd ar fi un mijloc să se îmbunătățească, acea îmbunătățire nu prețuiește necazul ce am încerca luptînd ca să o prefacem.

Tu ai iubit sau ți-ai închipuit că iubești și te iubește o femeie, ai cules toate florile viselor tale de poet, ai făcut o ghirlandă și ai pus-o pe capul acestei femei și ai zis: iată un Dumnezeu! Tot astfel făceau și preoții egipteni sacrînd un bou, un cîne, o mîță. Tu ai sacrat o vacă. Nu-mi vorbi de superioritatea speciului omenesc asupra celoralte. Tot un lut și tot o suflare. Facultățile noastre vor fi poate mai dezvoltate, iată tot; o femeie nu este mai mult decît o vacă, nici un om mai mult decît un bou; femeia ce ai iubit nu s-a schimbat; este ce a fost totdauna, a aruncat numai cununa de iluziuni ce tu îi puseseși pe frunte.

Dem se uită lung la dînsul, apoi zise:

— Ești ignorant. Cînd un om cugetă astfel, meditează o crimă.

Luț surîse, ridicînd umerii. Dem urmă:

— D-ta tăgăduiești, urăști și desprețuiești Universul. Te urăști, te desprețuiești însuți care ești o consecuință

a totului. Tăgăduiești morala, dreptatea, adevărul, Dumnezeu și progresul lucrurilor omenești ; doctrina d-le este periculoasă, tinde a schimba lumea într-un cîmp de sînge, de despoliu.

— Nu crede. Societățile omenești sunt bazate pe interesele reciproce. Aceste interese sunt cari păstrez armonia, iar nu morala și religiunea... Eu tăgăduiesc tot și pe mine însumi, căci nu înțeleg nimic. Dară, dară, înțeleg un lucru către acestea : sînt în lume, deci trebuie să trăiesc. Voi să zic că trăiesc ferice. Care este fericirea acestei țărîne organice ce se cheamă om ? A mînca, a dormi, a lucra. Ceea ce toate vitele fac ; pentru oameni fac această diferință că ei trebuie să mănînce bine, să doarmă ușor, să lucreze moderat. Iacă religiunea mea. La marginea vieței un mormînt ne așteaptă pe toți, regi și sclavi, bogați și săraci, despoți și martiri. Dincolo de mormînt nu mai este nimic, materia singură se înturnă la pămînt, și ferice acela al cărui lut nu se schimbă în broaște. Rîz de toți acei doritori nebuni ce alerg după putere, mărire, bogăție, în fine după o idee, și pururea lumea, mai proastă decît dînșii, le dă numele de geniuri ; geniul lor este să nu știe că sunt proști.

— Atunci cum faci parte dintr-un cerc de bărbați ale căror cugetări, simțiminte și tendințe îți sunt de natură contrarie ?

— Îți voi răspunde foarte lesne. Capul meu e rece, inima mea bătrînă ; îmi place să simț lîngă mine aceste capete și inimi calde. Cu cugetările, cu simțirile lor copiloase mă înfrăgejesc. David, la bătrînețele lui, căuta această frăgezime în brațele unei fecioare tinere ; eu o caut în sînul acestei societăți de doritori nebuni. Va veni un timp cînd vei gîndi, vei simți, vei vorbi ca mine. Nu este nici unul din aceste suflete tinere care să nu se spargă, zdrobit de durere, că nu este mijloc a ajunge la țelul său, nici unul. Îmi fac de astăzi o plăcere teribilă, ce am să gust în timpul cînd ei vor perde credințele lor, căci nu m-au ascultat. Dacă eram ursiți a mai naște odată în lume aș fi făcut ca dînșii. Dar omul nu se naște de două ori, toate se curm în mormînt, și mormîntul poate să se deschiză pentru noi la fiece oară. De

aceea caută a ne bucura neîncetat de toate plăcerile, de toate voluptăţile lumei.

— Eşti spiritul demonului !

— Nu ! Sînt om, nu fac nimănui rău. Fapta cea bună nu-mi este streină. Tăgăduiesc, urăsc, despreţuiesc şi aştept moartea desfătîndu-mă.

— Atunci numai pe tine te admiri, şi dacă este astfel, admiri pe Dumnezeu, căci tu eşti făptura sa, prin urmare te contrazici.

— Nu ţi-am zis că mă admir pe mine, dimpotrivă, mă despreţuiesc, despreţuiesc făptuitorul şi fapta. Doritorii nebuni se admir pe ei înşişi, ei sînt egoişti, ei se gîndesc la dînşii ; în planurile lor de a îmbunătăţi lumea ei gîndesc la dînşii : a-şi face un nume strălucit. Regele ce face dreptatea se gîndeşte la dînsul, patriotul ce geme la vorbe de mărire naţională se gîndeşte la mărirea numelui său, martirul ce moare pentru o idee mare, murind se gîndeşte la dînsul. Inamicii lor sunt toţi aceia ce îi opresc a se gîndi la dînşii, sînt dar egoişti mici. Eu nu sînt asfel, eu nu mă gîndesc la mine, nu poci să admir, să iubesc ceea ce despreţuiesc.

— Dar eu aş dori ca mulţi să se gîndească la triumful numelui lor, făcînd să triumfe dreptatea, patria, adevărul.

La aceste vorbe Luţ se simţi turburat, către acestea nu îşi perdu şartul.

— Dreptate, adevăr, patrie, răspunse el, iacă nişte nume născocite de oameni ca nişte arme spre a se combate unii pe alţii. Ce este dreptatea ? Este dreptatea lui Dumnezeu şi dreptatea oamenilor. Dreptatea lui Dumnezeu, vei zice ? El însuşi este nedrept. Priveşte această lume de care am vorbit şi cercetează-o bine. Ce vei zice ? Că Dumnezeu este bun şi rău, sau că Dumnezeu şi diavolul au lucrat în companie la facerea lucrurilor. Dreptatea omenească ? Fiecare om o înţelege din puntul său de vedere, omul e nedrept el însuşi. Legile oamenilor sunt rezultatul intereselor unui om sau unei clase puternice, de multe ori a spiritului unei epoce, fiecare strigă numele dreptăţei, cel ce are drept şi cel ce nu are, şi fiecare o loveşte. Patrie ? Este o ficţiune poe-

tică, este familia în care o parte mai mare de oameni reuniți în aceleași interese și preparați totdauna a lovi o altă parte, a despoia ori a se apăra de a fi despoiată; este asemenea o născocire a tiranilor, poetizată, strălucită, cu care fac să se uite tirania.

— Ești un spion de poliție! strigă Dem cu dispreț.

— Nu sînt spion de poliție! răspunse Luț cu sînge rece. Ce este un spion? Un om care își face datoria. Toți suntem spionii ideilor sau oamenilor cu cari gîndim, simțim, lucrăm; toți înșelăm sau trădăm pe semenii noștri ce ne înșăl și ne trădez, de la regi pînă la cei din urmă supuși, căci orice om îndată ce naște declară război la un alt om. Sînt mai rău decît un spion, un spion poate să crează încă în Dumnezeu, patrie, virtute, onoare, eu nu crez în nimic, nu iubesc nimic, și vezi e ceva mai crud și decît aceasta și acest ceva este că nu mă turbur de fac bine sau rău. Sînt mai mare decît lumea, mai drept decît Dumnezeu.

— Ești nebun!

— Nu-mi vorbi de înțelepciunea omenească!

Pînza se ridică atunci și cei doi convorbitori fură nevoiți să tacă. Actul întîi se curmă în aplaude. Cînd căzu pînza, Dem se sculă și ieși; sufletul său impresionabil primise o lovitură tot atît de tare, prin vorbele lui Luț, pre cît fusese lovitura ce primise prin trădarea Elenei. El simțea trebuința de a-și întări sufletul cu cugetări consolătoare, și oriunde își înturna ochii nu vedea nici un suflet care să-l înțeleagă, în care să reverse sufletul său; oriunde își arunca ochii nu vedea decît oameni ce păreau că îl desprețuiesc. Șezînd la ușa teatrului, pe gînduri, văzu deodată intrînd pe Elena cu maică-sa și cu viitorul ei soț. Inima lui bătu cu putere. Un simțimînt ce nu cunoscuse încă se deșteptă în inimă-i. Era gelozia. Aceste trei persoane urcară scara teatrului și intrară într-o loje.

Dem voi să-i urmeze, dar se opri în cale, apoi se întoarse în sala teatrului să ochească pe ingrata sa. Aceasta îl văzu și înturnă capul, aruncîndu-i o căutătură plină de trufie.

„Ce voi face? se întrebă el. Mă desprețuiește. Nici nu se uită spre mine!... Îmi voi răzbuna!“ Apoi gîndin-

du-se încă, adăogă : „Dar oare nu are dreptate ? Ce va zice viitorul său soț ? Cînd va fi singură, îmi va întinde mîna... Iată că adoratorul ei iese din lojă ! Mumă-sa îl însoțește, negreșit să duc într-o lojă vecină să vază pe cineva. Elena e singură... să-i vorbesc..."

Gîndind astfel, el să răpede afară din sală, urcă scara, intră în lojă. Dar pînă să facă această cale, ginerile Elenei se înturnase în lojă. Poziţiunea lui Dem era critică, el se afla nas în nas cu un om pe care nu îl cunoștea.

— Te-ai înșelat asupra numărului lojei, negreșit ? întrebă Elena.

Această întrebare dezmetici pe Dem care să retrase, făcîndu-și scuze.

— Mă gonește, zise el. Apoi se coborî în sala de fumare. Aici întîlni pe Vel.

— Cum merg amorurile ? îl întrebă acesta.

— Luț are dreptate, lumea este o peșteră de trădători...

— Sufletul tău e turburat, dragă copile, îi zise Vel... De ce urăști lumea înainte de a intra într-însa ?

— Am călcat pe cea dintîi treaptă și doresc a mă reîntoarce.

— Ceea ce zici arată un suflet slab. Te-ai întrebat vreodată cine ești ? Unde te duci ? De cînd servul își însușește dreptul a se înturna din cale unde îl trimete stăpînul său ? Tu ai o misiune pe pămînt, cată să o împlinești. Crezi că Dumnezeu ți-a dat inima ca să urăști pe semenii tăi, talentul ca să cînți cîntece de moarte pentru omenire, viața ca să o sfărami cînd vei voi tu ? Tu nu ai nimic al tău ; ești depozitarul unor facultăți sacre de care ai să dai seama într-o zi ce ai făcut cu dînsele. Darea de seamă va fi aspră, căci va fi cerută de inamicii tăi ; ei o vor cere numelui tău, memoriei tele ; ai gîndit tu care este misiunea ta în lume ? Dară, noi avem o misiune aicea jos, viața este o datorie ; candela se consumă luminînd pe ceialți, viața noastră este a patriei, a umanităței. Patria suferă, lumea suferă ; ferice acela ce poate să îndulcească durerile celoralți ! Iată misiunea noastră pe pămînt, misiunea mare, nobilă, generoasă ! Oamenii de elit cu imaginațiuni puternice au trecut pe fața lumei,

ca vijeliile ce zguduie și surpă tot ce întîlnește, lăsînd în urmele lor dorul și dezolațiunea. Prea egoiști, ca să se gîndească la semenii lor, au cîntat suferințele lumei pe tonul paserilor cobitoare, au ucis speranța în suflete, au revărsat un nou venin în rănile omenirei, i-au nobilat egoismul, abaterea, lașitatea. Ei au lucrat pentru tirani fără să se îndoiască. Au trădat misiunea lor. Dar acest nor a trecut, soarele speranței se rîdică pe lume, credința își rèia sceptrul său, lumea întinerește în noile credinți de mărinimie. Ascultă, voi să te smulg din șivoiul ce umblă să te răpească, ce răpește, înghite pe toată această tinerime fără o țintă serioasă în viață. Vino aici duminica viitoare, voi să te prezint la o societate de oameni cari s-au însărcinat cu mîntuirea neamului.

— Societatea de regenerare ? A conspira în întunerec, nu voi, nu este mărinimos. Această idee mă înfioară.

— Noi conspirăm în întunerec, este adevărat, dar vom lovi la lumina soarelui. Îmi place însă acest simțimînt cavaleresc. El vestește o inimă măreață. Nu conspirăm ; avem o școală unde învățăm toți a ne sacrifica pentru patrie. Tu îți vei păstra vointa ta, nu ai să iei nici o legătură cu noi.

— Nu voi ! repetă Dem, distract.

— Te sperii de mărirea sau micșorarea faptei tele ?

— De una și de alta.

— Ascultă, adăogă Vel, tu nu ai legături cu nici o partidă politică ; ești liber a veni la noi, nu trădezi pe nimeni. Iată cum îți voi răspunde la micșorarea faptei. Cît pentru mărirea ei, îți voi vorbi mai lung.

Știi tu ce este această societate în care trăiești ? Nu, neapărat, tu nu ai trăit încă ; nu o cunoști, o vei cunoaște mai tîrziu ; pînă atunci, îți voi da o slabă idee.

Această țară este îngenucheată înaintea streinilor ; îngenucheată înaintea unei clase aristocratice. Această clasă nu are mărire, nu are patriotism ; afară : plecată, umilită, tărîtoare ; în întru : trufașă, arogantă, tirană. A domni, a se înavuți, cu prețul umilinței, trădărei, ea recheamă originea ei, această lavă de fanarioți ce căzu peste țară în timpii trecuți. Însemnează bine că nu-ți vorbesc de boierii români, însemnează bine că nu facem

război de clasă la clasă. Ceea ce voim a face este urmarea luptei naționale între boierii români și greci. La anul 1817 se curmă această luptă memorabilă între români și greci, prin învingerea celor dintîi.

Exilul, închisoarea, ruinarea și moartea urmară acestei învingeri asupra boierilor patrioți. Din cînd în cînd învinșii rădicară fruntea spre apărarea drepturilor patriei, dar fură zdrobiți de fanarioți. În anul 1821, Tudor, acest abur ieșit din sîngele românilor uciși pentru patria lor, se rădică cu încetul, se îndeasă, tună și fulgeră pe vrăjmașii patriei. Turcia ea însuși fuse nevoită în urmă să respingă pe fanarioți. Naționalitatea noastră a triumfat. Dar aristocrația fanariotă urmează lupta moșteniților lor în contra românilor. Regulamentul Organic îi dă o putere mai mare ; împămîntenirea ei, schimbarea numelui de fanarioți în români o întărește și mai mult. Împămîntenită, schimbată în nume este greu a o lovi în numele naționalitățci. A sparge privilegele acestei clase este a o sfărîma, prin urmare a asigura triumful național. Popolul se lumină, celealte clase murmur. Privilegele celei dintîi clase supăr maioritatea țărei. Această clasă privilegiată nu poate să hrănească aceste privilege prin fapte naționale ; din contra, ea le compromite, prin simpatiile către streini. Această aristocrație antinațională, modernă, regulamentară se clatină din toate părțile. Ea nu a știut să se întărească, cel puțin, lărgind cercul său cu elemente mai sănătoase, mai vii, din popol. Egoismul ei a făcut-o să închiză cercul și să lîncezească înlăturată. O revoluțiune națională și democratică să pîrguiește în viitor. Toate elementele exist, trebuie alăturate, combinate. *Autonomia țărei, egalitatea tutulor românilor înaintea legilor,* și lupta tradițională, lupta cea mare moștenită de la străbuni, va fi cîștigată de țară, învinșii vor fi învingători, și boierii români periți în această luptă vor fi răzbunați cu patria lor.

Vino cu noi, nu te da înapoi. Dumnezeu a pus în tine spiritul său, te-a însemnat a fi o piatră din templul ce are să se rădice... Locul tău va rămînea deșert la acest templu ?

— Toate acestea sunt bune, răspunse Dem ; dar eu nu voi să intru cu voi pe această cale.

— Ai vreun cuvînt a-mi da ?

— Cuvinte ? răspunse Dem, gîndindu-se la vorbele lui Luț : „Lumea nu merită să se sacrifice cineva pentru dînsa.“

— O femeie zici că te-a trădat, adăogă Vel, aceasta te descuragează, vezi toate lucrurile în rău. Lumea este rea ; patria un iad. Ei bine ! aceasta ar trebui să-ți dea tărie, să te hotărască. O femeie te-a trădat, cine este această femeie ? Această femeie este o mlăstară din această clasă privilegiată, nu putea să ți se întîmple altfel. Tu ești coborît dintr-o familie istorică, dar familia ta a fost învinsă de fanarioți, s-a ruinat și a dispărut în popor. Astăzi ești un copil al poporului român. Ceea ce te-a trădat este o mlăstară din această clasă privilegiată, elegantă, avută ; a putut să te asculte în particular, să-ți surîză ; dar în lume ea nu poate să-ți întinză mîna fără să crează că s-a înjosit. Cercul în care trăiește ar afla acolo un subiect de rîs. Ea roșește să spuie că te iubește, roșește a spune că te cunoaște, roșește a pronunța un nume pe care nu se pronunță în adunările lor. Dacă această clasă ar fi lovită, totul ia altă față. Toți vor fi deopotrivă înaintea legilor, și această egalitate are înrîurire asupra datinelor. Iată dar un cuvînt mai mult să vii cu noi. O iubești ? Fă-te egalul ei. Vei să fii egalul ei ? Vino cu noi, timpul de acțiune nu este departe.

Aceste vorbe impresionară pe Dem. Umbra răzbunărei trecu pe dinaintea ochilor săi. Deodată o văzu coborîndu-se... cu promisul ei.

Această vedere îl turbură, mări gelozia lui. „Îmi voi răzbuna“, își zise el.

Era aproape să primească propunerile lui Vel, cînd amanta crudă, trecînd pe lîngă dînsul, îi aruncă o privire plină de cochetărie. Această privire schimbă din nou gîndurile lui Dem.

— Nu-ți zic încă nimic, răspunse el lui Vel... și se despărți repede. Abia acesta plecă și un particular se apropie de Vel.

— Ce a răspuns ?

— Se sfiește încă, zice că el nu va să conspire, că nu este o mărinimie a conspira.

— Aceasta e frumos din parte-i.

— I-am expus pe scurt planul nostru. E prea tînăr, a trăit prea puțin, ca să înțeleagă trebuința regenerărei. Voi atinge altă coardă.

— Care ? întrebă omul.

— Voi să-l fac cunoscut cu această societate. Să-l pui sub loviturile desprețului ei. În curînd va fi un bal la H... Voi face să-l invite.

— Înțeleg ideea, răspunse omul, dar ești sigur că va veni ?

— Sînt. O femeie ce el iubește și care îl desprețuiește va fi acolo. Îi voi spune aceasta.

— Fă ! mai zise omul, acest june este trebuincios.

Apoi plecară de aici amîndoi. Cel din urmă particular era Cheren, pe care îl cunoscurăm pe dealul Mitropoliei.

CARTEA II

Bucureștii are mulțime de mahalale, în toate laturile sele. Aceste mahalale, deși fac parte din capitală, se deosibesc de dînsa, atît prin fizionomia lor, cît și prin datinele locuitorilor. Ele sunt nișe întinderi nemărginite de grădini ; fiecare grădină cu căsuța sa, cu curtea sa. Stradele pavate pe alocuri, altele nepavate, altele cu șosele de pămînt și cu șanțuri pe de lături. Îngrădirile în mare parte sunt de uluci, în mare parte de nuiele, în mică parte de cărămizi. Casele cele mai multe mici, cu pridvorul de lemn, învălite cu șindrile ; altele mai mari, cu un cat și cu beciuri cu învelitori țuguiate și șindrilite, cu pridvoare ce au comunicare cu scara și cu sala de intrare. Toate au aceeași formă : în dreapta sălei, camera ; în stînga, camera ; în fund, o cameră care se numește *sacnasiu*. Acest sacnasiu dă totdauna spre nord și pe o grădină. Asemenea case să găsesc la cei vechi, la greci și la romani, se găsesc, în zilele noastre, în părțile Orientului locuite de turci, mai ales în Turcia europeană, în Asia Mică. Acolo sunt de lemn, la români sunt de că-

rămizi ; acolo sunt învelite cu olane, la români cu șiță, șindrilite. Către acestea, de la un timp încoace se înalț în aceste mahalale un fel de case cu un cat, a căror vedere este plăcută, și a căror împărțire este comodă locuitorilor, un fel de case ce se văd în Austria, în satele unde locuitorii orașelor mari se duc vara să locuiască.

Afară de toate aceste case, sunt încă mulțime de șandramale de scînduri sau paiente, puțin rădicate de la pămînt, învelite cu olane, alăturate totdauna de strade și care serv de cîrciumi, hanuri, băcănii etc. Este tot ce poate fi mai dezgustător.

În mahalale stradele sunt puțin umblate de trăsuri, numărul trecătorilor pe jos meseriași, dulgheri, zidari, lucrătorii de clădiri, oameni și femei precupeți, vînzătoare de legume, de lăpturi, birjari, dorobanții ministerilor, negustorași de încălțăminte, de frînghii, de abale, pînzeturi, numiți brașoveni, covaci, bărberi, băcănași, locuiesc aceste mahalale. Ele s-au lățit încă prin adaosul unei noi poporațiuni de țărani ce altădată doseau peste Dunăre ca să scape de greutățile condițiunelor de clăcași, și acum vin și se alătur de mărginele capitalei unde cumpăr locuri și clădesc un fel de case dizgrațioase.

Într-una din aceste mahalale, numită Olteni, este o mică biserică, biserica mahalalei. Fiecare mahala are bisericuța ei. Aceste biserici sunt mirene sărace, fondate de cîte un particular ; unele din contribuirea locuitorilor locului. Biserica Oltenilor este fondată în anul 1722 de Nicolau protopopul și de Constandin vătaful. Hramul ei este *Adormirea Maicii Domnului.*

O luptă memorabilă se întîmplă aici pe la anul 1821, august 7, între turcii ce o încongiuraseră și cîțiva arnăuți și români ai Savei, ce se apărau din întrul ei. Biserica a trebuit să sufere. Turnurile și tot ce a fost lemn a ars, zidurile mai s-au surpat de tunuri. Logofătul de divan Mihai Piron, fiul lui Radu, a reînălțat această biserică, a adăugat încă un hram, acela al *Înălțării și al soborului sînților îngeri,* fiind domn țărei Grigoriu Ghica și mitropolit chir Grigoriu, 1823, noiemb. 12.

La începutul său, această biserică era un compozit de mai multe stiluri ; stilul doric, corintian se amestecau în coloanele de piatră în număr de opt ce se vedeau

sprijinind amvonul sau vestibulul de la intrare ; stilul bizantin și arab amestecat pentru restul ei. Patru coloane dorice, patru corintiane. Patru mai simple, patru mai înflorite în capitole. Aceste coloane erau supțiri și pitice. Amvonul era strîmpt. La dreapta era zugrăvit iadul, la stînga raiul, sau mai bine purgatoriul ; pe partea iadului se vedeau mulțime de diavoli, negri, goi, cu coarne lungi, cu coadă încîrligată ; oameni, femei despletite, rău desemnați. Prin mijlocul iadului să vedea un foc ce curgea ca un rîu, poate focul ghenei ; în acest șivoi de foc apăreau oameni și femei dezbrăcați, dar cu pielea atît de groasă că nu îi frigea focul ! Capete tăiate, mîni, picioare ; mai mulți draci respingeau cu osia în foc pe toți păcătoșii cari voiau să iasă.

Afară din acest șivoi de foc era un om și o cumpănă. Omul era ținut de păr de un diavol. Acesta era un biet băcan care vînduse lipsă. Mai sus era o cumpănă. Într-o parte a cumpenei erau puse mulțime de pietre și peste pietre se atîrnaseră mulțime de diavoli ; în partea dimpotrivă, un om drept pusese o batistă subțire ; batista dreptului atîrna mai greu decît pietrele și toți diavolii. Mai dincolo venea alte grupe, alte pedepse, unele subiecte ce le vedem în iadul lui Dante și care a cătat neapărat a se inspira din tradițiunea poporană. Sus de tot se vedeau doi regi : Alexandru și Dariu. Nu știu pentru ce acești doi ? Poate pentru că acești doi au trecut Dunărea să se bată cu sciții sau geții ce locuiau aceste locuri ? Acești doi regi sunt încoronați și îmbrăcați.

La stînga se vede o cîmpie, cu arbori, cu munți, cu văi, cu ape, cu plante. Între alte subiecte, să văd mironosițele cele înțelepte și cele nebune, acelea a căror peșteră se arată închinătorilor încă astăzi la un loc în rîpă, între Erihon și marea Asfaltidă.

Să mai vedem alte subiecte din *Biblie*. Copii dedați a urî pe diavoli scoseseră cu cuie ochii acestor draci a doua zi după ce să zugrăvise amvonul.

Îndată ce intrai în biserică, întîlneai un fel de despărțire, tindă. Această tindă era deosebită de întrul bisericei prin doi stîlpi groși de cărămidă zugrăviți cu medalioane în care se vedeau cîte un bust de sînt. La

dreapta și la stînga, pe cei doi păreți, erau zugrăviți mai mulți sînți, în picioare. Bolta de sus purta o medalie mare în care să vedea un Crist. Asupra ușei bisericei era zugrăvită biserica pe care o țineau doi inși cu cîte o mînă ca o colivie ; aceste persoane erau fondatorii bisericei, Nicula protopopul și Constandin vătaful. Cel dintîi în partea dreaptă ; cel din urmă în partea stîngă.

Îndată ce treceai de acești doi stîlpi, intrai în mijlocul bisericei ; d-asupra o boltă care se urca și se sfîrșea, strimptîndu-se d-odată din cauza unui turn ce se ridica peste bolta cea mare, el însuși scobit și boltit. În bolta acestui turn, într-o altă mare medalie, era alt portret al lui Crist. În dreapta și în stînga biserica făcea două pîntece și forma un rond. Aceste două pîntece erau ferestrile. Lumina intra pe două fereste lungi. Două mari sfeșnice de fer, la dreapta și la stînga iconostasului, așezat alături cu linia ușei altarului spre dreapta. Catapeteasma bisericei era de stejar sculptat cu multă artă. Altarul avea trei uși, între aceste uși se vedeau icoane mari. Acolo unde erau cele două sfeșnice mari, biserica începea a se strimta. La aceste două colțuri erau jețurile celor doi cîntăreți. Scaunul domnesc era îmbrăcat în roșu, la dreapta intrînd în rond, în capăt ; scaunul mitropolitului, îmbrăcat în negru, dupe al domnului. Dar este constatat că niciodată, nici domn, nici mitropolit nu au venit la acea biserică.

Altarul se compunea de un prestol de piatră. În fund, o fereastă ; la dreapta, un dulap în zid unde se păstrau sfitele și cărțile ; la stînga, înaintea unei fereste mici, un cămin unde se păstra cărbuni de lemn aprinși, în cenușe, pentru cădelniță. Acolo era atîrnată cădelnița de argint.

În cea dintîi intrare a bisericei era locul lăsat femeilor ; în a doua, în rond, locul bărbaților. Altarul era oprit tutulor, afară de servii religiunei și copiii inocenți pînă la o vîrstă oarecare.

Biserica avea două turnuri ; unul mai mic asupra vestibulului, unde erau clopotele ; celalt, mai mare, asupra rondului ; ferestele pretutindeni erau îngrădite cu feare, poarta bisericei de lemn de stejar foarte gros căptușită cu fer.

Vorbim despre aceste amănunte fiindcă avem a duce aici pe cititori în momentul asediărei de turci a acestei biserici.

COBORÎTORII LUI NICOLA PROTOPOPUL

În seara anului 1821, august 16, o seară frumoasă de vară, un cer senin, încununat de stele, lumină de lună, o lină suflare de vînt. În mahalaua sînților Apostoli, între biserica ce poartă acest nume, de la zidurile ei despre sud-vest, unde se mărginesc cu o mică stradă ce merge la rîul Dîmboviței, și între o mare stradă ce, plecînd de la poarta chioscului altădată d-asupra porței caselor Dudescului, merge la podul după Dombivița, în niște case înșirate pe strade, ca un han, formînd mai multe prăvălii și apartamente. Într-unul din aceste apartamente, acela ce se învecinește de monăstire, bătea la o ușă, oarecum cu sfială, un om îmbrăcat ca arnăuții. La brîu avea două pistoale poleite cu argint și înfipte într-un șal. La dreapta brîului un iatagan lung, ce strălucea la razele lunei. Ar fi crezut cineva că este poleit cu aur și înțesat cu petre scumpe. În mînă o șișinea ghintuită. La cap era legat cu un șal verde. O fustanelă albă, un ilic cusut cu fir și cu mănele înfirate și crăpate, poturi de postav albastru subțire sub cămașă ; cu ghetre negre cusute cu fir și cu bumbi de argint mari cari le închideau într-o parte. În sfîrșit, un costum arnăuțesc care suferise oarecare schimbare. Acest om părea de treizeci și cinci de ani, barba rasă, mustățile castanii și puțin lungi acopereau cu părere de rău o gură mică ce încadra niște dinți albi și potriviți. Capul său legat nu era ras, dar era tuns. Ochii negri, plini de foc, nasul potrivit, fruntea lată se perdea jumătate sub turban. Gene și sprîncene castanii închise, și nici prea stufoase, nici rari. Fața lui palidă, fruntea încrețită și căutătura puțin posomorîtă.

Un arnăut în acea zi în București, cînd chehaia-bei ocupase capitala cu oștiri turcești, era ca o capriță în vizunia tigrului. Turcii furnicau pe strade. Către aces-

tea, el întîlni mai multe patrule, schimbă cîteva vorbe cu ele și trecu înainte. Să băgăm de seamă două lucruri. El poartă turbanul verde ce nu este iertat să poarte decît musulmanilor cari se cobor din vița profetului sau a unui martir mahometan. Pe urmă, el nu salută ca creștinii, ci ca musulmanii. Zice : Seleam-alechim ! Un creștin nu cutează a zice aceste vorbe.

Dar sînt arnăuți musulmani. Poate să fie unul din acei arnăuți veniți cu oștirea turcească ? Un arnăut de ai bimbașei Savei nu ar cuteza să umble pe stradele din București, ar fi ucis de cel întîi turc ce ar întîlni. Arnăuții Savei sunt vrășmași turcilor, cu toate că chehaiabei a promis lui Sava să-i facă grație lui și tutulor ce serv sub dînsul.

— Cine este ? răspunse o voce tremurătoare de femeie, fără a deschide ușa.

— Eu, Preda, răspunse arnăutul.

Ușa să deschise și să reînchise. Ce se trecu acolo nu se știe. Se auziră niște strigăte, femeia leșinase și căzuse în brațele arnăutului.

Patru ore după aceasta, să intrăm în acest locaș. O cameră largă, două fereste spre stradă. La stînga, intrînd, lîngă zid, un pat lung ce mergea pînă lîngă o sobă de zid la păretele curmeziș, în care se făcea o altă ușă. Lîngă sobă, pe un pat un leagăn de lemn, în leagăn un copil de un an, care dormea și surîdea. Nu departe de copil, un om cu picioarele în jos, ședea pe marginea patului. Acest om era arnăutul ce văzurăm decuseară bătînd la ușă, dar acum părăsise armele, aruncase turbanul. O femeie sta în genuche înaintea lui. O candelă lumina în casă și arăta pe fața acestei femei două rîuri de lacrimi. Ea ținea fruntea pe genuchii acestui om. Buzele ei sărutau mînele lui. Femeia era ca de douăzeci și cinci de ani. Era frumoasă ; un păr bogat, castaniu, împletit într-o singură viță, se lăsase pe spatele ei și își odihnea vîrfurile pe scîndurile camerei. Ochii mari, cafenii închiși, umbriți de gene lungi castanii ; sprîncene îmbinate și dese. O gură mică, buze rumene, dinți albi și mici, fața palidă și pelița albă ca laptele, delicată și fragedă totdodată, mîni mici și albe, brațele grăscioare de la mîni în sus, fruntea ieșind cu fală din valurile

coamei sele ; nasul într-o frumoasă armonie cu trăsurile figurei sele ; astfel era această femeie.

Să spunem mai curînd : ea era soția acestui om. Acest om era singurul coborîtor din protopopul Nicolae, unul din cei doi fondatori ai bisericei de la Olteni. Între protopopul Nicolae și acest om, fusese tatăl acestui din urmă, fiu' protopopului. Dar acela murise, tăiat de un domn fanariot ce îl bănuise că umblă să răscoale poporul. Fiul său, rămas orfan, dar cu o mică avere ce abia îi ajungea să trăiască, făcu un roman în junia sa. Se înamorase de fata unui grec din Fanar ce era vistier mare ; ajunsese să fie iubit. Avea atunci optsprezece ani. Într-una din zile, el întîlnise pe vistierul Ianachi, părintele iubitei sele, și, fără mai multe vorbe, îi zise :

— Dă-mi de soție pe fata dumitale. Ea mă iubește.

— Te iubește ! răspunse grecul care, asemenea, fără mai multe vorbe, se întoarse către doi lipcani și le dete ordin să-l prinză și să-l ducă la armășie.

Peste două zile fuse aruncat într-o trăsură și dus la monastirea Mărgineni, unde fuse de toți uitat. Patrusprezece ani el fuse internat. Egumenul monastirei, urîndu-i-se cu acest arestant, scrise de multe ori mitropolitului ca să mijlocească pentru liberarea lui. Guvernul se mărgini a-l trimite la altă monastire, de unde apoi trecu încă prin două monastiri. Cînd fuse liber, era de treizeci și doi de ani, intrînd în închisoare la optsprezece.

Fata vistierului Ianache grecul se măritase dupe un grec țarigrădean și plecase cu dînsul, a doua zi după ce îl arestase.

După doi ani, el adică la vîrsta de treizeci și patru de ani, se însurase cu această femeie, fata unui moșnean din Pietroșița.

El se chema ca moșul său, Nicolae. Femeia lui se chema Dulina. Copilul din leagăn era singurul lor copil. Am zis că era de un an, era băiat. Se numea Constandin și maică-sa îi dase, din răsfățare, numele de Dem.

Fatalități ce nu se pot explica determinară pe Nicolae Protopopescu să lase femeia sa tînără, iubită și îngreuiată, și să alerge sub stindardul lui Tudor Vladimi-

rescu, care strîngea sub arme pe toți românii, pentru scăparea patriei.

Nicolae plecase. Făcu toate campaniile lui Tudor. Cînd acesta muri, sub cuțitul lui Ipsilant, Nicolae voi să urmeze lupta contra fanarioților. Pînă a reuni pe vitejii români sub un stindard român, trecu sub stindardul lui Sava. Acest din urmă veni la București, unde era chehaia-bei și cu dînsul ajunse și Nicolae Protopopescu ; îndată ce ajunse, să duse să întîlnească pe tînăra sa soție și copilașul său ce nu-l cunoștea încă.

Cele dintîi raze ale unei frumoase dimineți de august se amestecau cu razele candelei.

— Tu vrei să pleci încă ! zicea Dulina.

— Trebuie, îi răspunse Nicolae, mîne sau mai bine astăzi. Sava se duce cu toți ai sei la chehaia-bei să se împace, nu poci să-l las. Oricum se vor schimba lucrurile, sînt hotărît a mă trage acasă ; țara a scăpat de jugul grecilor.

— Dacă era să te văz atît de puțin, pentru ce ai mai venit ? zise Dulina cu o mustrare tînără. Este aproape un an de cînd nu te-am văzut. Un an, voi să zic mai mult, o viață de om !... Nu te văzusem de mult, dar știam că trăiești. Vai ! se dedă cineva însuși cu durerile sele ! Mă dedasem cu lipsa ta, ca omul lînced cu lîncezia sa, ca robu cu lanțurile. Ai venit... acum nu mai poci să sufăr lipsa ta, Nicolae, nu mai poci, auzi ? Tu să șezi cu mine. Se zice că sunt bărbați cari iubesc femeile lor. Eu sînt femeia ta ; pentru ce nu mă iubești ? Toate sînt minciuni ! Se înșăl cei astfel. Sunt părinți cari iubesc copiii lor. Tu nu iubești copilul tău. Îl părăsești de cum l-ai văzut ! Uită-te cît este de frumos, cum zîmbește ! Cine știe dacă în acest minut nu visează la tată-său ce știa prin vorbele mele ! Ai zis tu singur, oricum se vor întoarce lucrurile, țara a scăpat de greci. Acesta a fost cugetul tău cînd ai plecat la oaste. Acel cuget s-a împlinit. Pentru ce vrei să te mai duci ? Pînă astăzi am fost supusă ca o roabă. Dorințele tele erau ale mele. Această supunere lesnicioasă, blîndă, zîmbitoare, de față, m-a făcut să vărs multe lacrimi în ascuns ! Căutam să mă supui a nu te vedea, a suferi și ce suferință ! nu aș voi să-mi răzbun. făcîndu-te să suferi tu ceea ce am suferit eu, nu aș voi

nici pentru vrăjmașii tăi. Cine poate să-ți spuie toate amărăciunile mele ? Durerea îmi însuflase multe mustrări, sfîșiitoare spre a-ți zice cînd vei reveni, mustrări sub cari să se spargă o inimă. Tu ai revenit și eu nu am zis nimic, n-am avut puterea a mă mai gîndi la aceasta. Aș fi fost nebună să mai gîndesc la trecut ! Nu, nu ! nu-ți mai vorbesc de mine, tu nu mă iubești. Dar eu îți voi vorbi de copilul tău, Nicolae, ai milă de copilul tău ! Vezi cît este de plăcut ? Dacă tu vei muri, ce va face această slabă făptură ? Va rămînea orfan fără tată, fără mumă...

Dulina se înecă de lacrimi.

— Dară, urmă ea, fără mumă, căci tată-său mort, maică-sa nu va mai putea să trăiască... Tu nu știi... am o presimțire amară... Sava se duce la chehaia-bei să facă pace. Turcii nu țin cuvîntul dat. Sub această pace poate să se ascunză o lovitură de moarte. Nu te duce, Nicolae ! nu te duce ! Rămîi aici ! Ce trebuie să fac ? Cum trebuie să te rog ca să fiu ascultată ? Vrei să mă fac frumoasă pentru tine astăzi ! Vrei să te iubesc mai mult decît totdauna dacă ar fi cu putință ? Vrei să-ți sărut genuchile ? picioarele ? Ceea ce vrei, spune, voi face tot... dar rămîi !

Nicolae asculta într-o adîncă tăcere.

— Voi să fii liniștită, voi să fii crezătoare, că nimic din temerile tele nu se vor întîmpla ; că astă seară încă mă voi întoarce acasă. Chehaia-bei are trebuință de Sava, de ostașii săi ; în curînd un vrăjmaș mai mare se va arăta, un vrăjmaș al nostru, al turcilor și Turciei. Cît pentru mine, nu poci face alfel, am dat cuvîntul lui Sava, acest om va fi trebuincios țărei, este un viteaz. Ascultă, Dulino. Tudor a perit, dar alți Tudori au să se rîdice spre mîntuirea țărei. Îți spui lucruri ce trebuia ca să-ți ascunz... Tu nu poți să le înțelegi... Voi aprinde războiul chiar împotriva rușilor, de va fi trebuință, voi mîntui țara. Atunci tu însuți vei fi ferice, vom lăsa copilului nostru o patrie, un nume mîndru.

— Eu și fiul meu vom fi fericiți cînd tu vei trăi în mijlocul nostru. Cele ce crezi să faci, Nicolae, mie îmi par niște vise ; nu te încrede dorințelor tele, să nu te înșele. Astfel a crezut și Tudor, și iată că astăzi nu mai este.

— Tudor nu mai este, dar ceea ce a voit să facă, se va face. Omul este o unealtă în mîna lui Dumnezeu. Se sparge de multe ori, dar lucrarea se face totdauna. Închipuiește-ți că am căzut în lucrarea ce-mi este lăsată de Cel de Sus. Ce sînt eu mai mult decît un lut ce mai curînd sau mai tîrziu cată să se întoarcă pămîntului. O zi mai mult de viață este oare ceva? Și ce plăceri are această zi de viață pentru cel ce vede patria sa căzută? femeia sa hrănind pruncul cu laptele său ca să fie într-o zi rob? Vezi tu acel copil? Dacă aș ști că va să fie într-o zi umilit de fanarioți precum a fost părintele său, i-aș da o lovitură de sabie.

Dulina, ce asculta în genuche, în acest minut era frumoasă, ea scutură capul său sub valurile părului; ai fi crezut că vezi un crin tremurînd sub cele dintîi umbre ale serei. Ochii săi înotau în lacrimi.

— Nu zice aceste vorbe! strigă ea, aruncînd o căutătură tînără asupra copilului. Ai avut cuvînt să-mi zici că eu nu înțeleg aceste idei, sînt femeie, sînt mumă, iubesc viața, mi-e teamă de moarte; iubesc pe soțul meu, pe copilul meu, mai mult decît viața mea. Pentru mine viața sînteți voi, lumea mea, patria mea, fericirea mea sînteți voi. Tu, Nicolae, ai alte simțiri, iubești țara, mărirea ei, urăști pe fanarioți. Tu crezi în viitorul patriei, eu nu înțeleg ce este acest viitor, tot ce știu este că iubesc ce iubești tu, și nu înțeleg nimic. Dar ascultă, domnul meu, soțul meu, frățiorul meu, alții au simțit și au făcut ca tine, au crezut și s-au perdut fără a folosi nimic. Și ce este mai trist încă, au perit necunoscuți sau huliți de lumea pentru care s-au jertfit. Dar să venim la tine! Viața ta cea mai frumoasă a trecut în umbra închisorei. Tu nu ai avut tinerețe ca ceialți oameni și viața ce-ți rămîne o păstrezi ca să o pui sub sabia turcilor, și care este recunoștința oamenilor pentru cari te perzi? Nimeni nu te cunoaște; în ziua cînd ei te vor cunoaște, se vor ridica împotriva ta cu mînie, vor căuta să te piarză, ca să te facă să mori cu amărăciunea ce lasă după dînsa o încredere frumoasă și înșelată. Eu nu iubesc nici bogăția, nu sînt ambițioasă. Fiul meu va fi ca mine, îl voi învăța a face binele pentru bine. Pentru cine dar te silești a face avere și a lăsa un nume stră-

lucit, daca astfel este cugetarea ta? Vai! și ce vom face noi cu aceste bunuri deșarte, cînd tu nu vei mai fi? Dar îmi vei vorbi de datoria către patrie, crezi tu că murind astăzi prin trădare, vei împlini această datorie? Țara nu va ști cine ai fost; de va ști, te va uita mîne; mîne soția ta și fiul tău vor cerși pe poduri pînea lor și vor fi umiliți de oameni ce tu îi numești țara.

Nicolae se posomorîse. Această posomorîre pătrunse în inima Dulinei ca un vîrf de cuțit.

— Tu taci! urmă ea, vorbele mele te supăr, mă iartă, Nicolae, sînt femeie, știu să simț și nu știu să vorbesc; dacă vorbele mele te-au rănit, tu mă iartă, închipuiește-ți că nu am zis nimic, că le-am luat înapoi. Nu, frățiorul meu... eu sînt femeia ta supusă ca totdauna... Dragostea ta și a copilului nostru m-a orbit... Fă ceea ce tu știi că e bine!... te voi asculta, mă voi supune ca domnului meu. Vei tu viața mea? Zi o vorbă: este a ta, poți să o spargi în mînile tele. Vei să te duci? Du-te! Dar gîndește la Dulina ta, la fiul tău. Vei să crez că o să te întorci astăzi încă? Voi crede, te voi aștepta voioasă, plină de credință, de nădejde, de fericire... Tu știi mai bine decît mine lucrurile, tu nu poți să minți, nici să te înșeli. Ai zis că vii, vei veni. Eu sînt o nebună, dar tu nu te uita la aceasta, astfel sînt femeile.

Fruntea lui Nicolae se descrețise și se luminase, o lacrimă de tinerețe luci în ochii săi.

— Dulino! zise el, nu pot să mă plîng împotriva ursitei mele, nu pot să mă plîng împotriva țărei mele, ursita mea este dulce prin tine. Țara ce naște o femeie ca tine, este o țară binecuvîntată de Dumnezeu. Îmi ziceai că nu am fost ferice în viață, că nu am avut tinerețe! Sînt ferice cum nimeni încă nu a fost în lume. Mă simț tînăr ca un copil lîngă tine. Inima ta întinerește inima mea. Care este tînărul ce este iubit și iubește ca mine? Care este omul ce iubește ceea ce Dumnezeu a făcut mai dulce în lume, pe tine, ce nu ești o femeie? Îngerii au furat din ceruri modelul frumuseței și te-au făcut pe pămînt cu suflarea lor cerească. Ursita cată a se împlini, mă voi duce.

El luă mînile sele și le sărută, apoi o lacrimă sfioasă ce luci o clipă în ochii săi se sparse, rîură și căzu pe

fruntea soției sele. Era cea dintîi și cea din urmă lacrimă ce vărsă acest suflet puteric. Vederea morței, cadaverile luptătorilor zvîrcolindu-se în dureri, gemetele, suspinele celor ce murind în bătaie, regretau o ființă iubită, nu atinseseră acest suflet. Tinerețea femeei sele, căzînd asupra lui, îl mișcă, îl sparse în lacrimi.

El cere armele, femeia i le prezintă cu mînile ei albe și mici. Puse armele la brîu, turbanul pe cap. În acel minut, copilul se deșteptă în leagănul său, voios, surîzînd. Muma îl rădică în brațe, îl prezintă soțului său. Copilașul nu văzuse încă un om, și încă un armat ; întocmai ca fiul lui Enea, la vederea părintelui său încărcat de arme, să sperie și începu să plîngă. Dar dulcea privire a mumei goni această spaimă din inima copilului. Dînd copilul în brațele părintelui, ea înclină fruntea sa frumoasă pe sînul luptătorului ca o floare ce se înclină pe un trunchi. Copilul, văzînd aceasta, făcu ca maică-sa. Două lungi sărutări, una pe fruntea copilului, alta pe fruntea maicei lui, puse Nicolae atunci și fură cele din urmă sărutări.

Peste zece minute arnăutul se îndrepta către locașul Savei. Femeia sa își storcea ochii în lacrimi, micul său copil se juca cu părul ei despletit ce rîura pe sînu-i ca un văl. Orele păreau că-și opriseră zborul pentru acest suflet frumos ; timpul era lung.

BIMBAȘA SAVA

Era 17 august, anul 1821.

O zi frumoasă ; poporul Bucureștiului, totdauna curios ca o femeie să vază, să auză, să știe, că cunoască tot ce se face în capitală, să aduna către strada ce se chema atunci Furtună și unde astăzi este capătul Podului Mogoșoaei ce dă în strada Franceză ; acolo era altădată un han mare, cît un palat, pe partea despre nord-vest ; să numea Hanul lui Constandin-vodă ; în față cu această lungă zidire, astăzi dărămată și înlocuită cu o piață, era casa Belu, locaș încîntător, pe malul Dîmboviței ; între Dîmbovița și curtea caselor era o grădină minunată ; între curte și stradă era așezată casa, adică

la pod, cum să zicea pe atunci ; numirea de pod ce să dase stradei venea de la construcțiunea pavagelor după stradă ce erau făcute de podini de stejar, una lîngă alta în curmeziș, așezate pe niște stinghii, și bătute cu cuie de lemn. Cea mai nepractică povară. Apele de ploaie se scurgeau pe dedesupt, umflau podinele și, de cîte ori ploua, aceste podini se rădicau, dezlipite, și înotau pedasupra. Caii își rupeau picioarele, trăsurele roatele, nimeni nu cuteza să umble pe strade.

Casa Belu era un locaș plăcut, o poartă frumoasă de piatră cu mai multe statue de granit, între cari o zeiță de marmură cu un vas în brațe : din acest vas cura apa unei fontîni. Această fontînă era aproape de poartă ; bătrînii noștri aveau mai mult decît noi gustul artelor frumoase ; îndată ce intrai sub această poartă, în forma unui arc de triumf, la stînga, era poarta de intrare a scărei casei. Casa avea forma multor case din Orient, cu două caturi, adică un cat și beciuri. Despre pod avea o formă pîntecoasă. Spoită cu var. O scară largă, o sală al cărei fund da pe stradă, de amîndouă părțile sălei, camere. Astăzi nu mai este nimic din această casă istorică ; aici au jurat toți mavroforii și românii ură și război turcilor, aici a șezut chehaia-bei, aici s-a făcut acea scenă sîngeroasă despre care avem a vorbi. Pe locul acestei case s-a ridicat un palat încîntător. Dar casa ce aduce aminte atîtea fapte istorice nu mai este. Vechitura istorică era mai prețioasă în ochii oamenilor inteligenți decît această nouă adunătură de material întocmită cu artă. Proprietarul a făcut rău de nu a păstrat acest monument. Fapte de această natură sunt o dovadă de puținul interes ce unele familii pun la cele mai prețioase lucruri ce le privesc.

Am zis că era o zi frumoasă, ziua de 17 august a anului 1821. Și mulțime de oameni se grămădeau către acest loc. Toți acești oameni aveau ei o presimțire de scenele sîngeroase ce erau să se întîmple în acea casă ? Poate ! Ei știau că chehaia-bei, orînduitul Porței în Valahia, cu trebile insurecțiunei, aștepta în acea zi pe bimbașa Sava, să vie să i se închine. Sava, inamic al lui Tudor Vladimirescu, capul corpului român, contribuise mult pe lîngă căpitan Iordache ca să se ucigă Tudor. De la

un timp el se lenevea, să răcea, să înlătura de ceialți capi ai insurecțiunei. Devenise, după oarecare înțelegeri secrete cu chehaia-bei, unealta sa, în contra creștinilor. Acum voia să facă pace formală cu chehaia-bei. Se aștepta dar să vie cu toți arnăuții săi să se închine la acest conac. Chehaia-bei dete cuvîntul său, nu numai a-l respecta, ba încă a se servi cu dînsul. Poporul vedea o trădare, un trădător ; cunoștea pe turci ; avea dar dreptul să aștepte, în ziua aceea, să vază lucruri însemnate.

Chehaia-bei șădea pe un divan, purta un turban alb cu un surguci de diamant spre frunte, dasupra căruia se înălța o pană de struț. Purta un caftan verde de velură, cusut cu aur și îmblănit pe margini, pe din afară, cu ceapraze de blană de cacum alb cu codițe negri. Pe dedesub un ilec de samalagea înfirat și cu bumbi mici cu mărgăritare. Șalvari de atlaz roșii, cusuți pe la margini în petre mici de mărgăritar. Meși și papuci galbeni ; în mînă ținea marcuciul unei nerghelele de cristal aurit, cu pedestalul și luleaua de argint poleită cu aur, ce i se dase dar de cîțiva boieri români, îndată după bătălia de la Drăgășani. În degetul al doilea al mînei care ținea marcuciul, strălucea un inel de briliant de o mărime fabuloasă. Alături purta alte două inele, unul de smarand și altul de rubin, ce niște turci furaseră de curînd de la o biserică.

El dase o hotărîre turcească, într-o pricină de omor. O oră mai-nainte de a duce pe cititori în sala unde era chehaia-bei, se înfățișase un negutător, acuzînd pe un bimbașa turc de un act de omor asupra verei sale. Această nefericită își luase trista meserie de femeie galantă. Într-o seară fusese condusă de acel bimbașa la dînsul acasă. Ea se duse cu încredere. Trei zile trecură, această femeie nu se mai înturnă acasă, serva ei dăte de știre vărului acelei femei. Acesta cercetă și află că nefericita mesalină, după ce servise brutalei sale plăceri, fuse dată marșilor bimbașii, și că murise înainte de a ajunge în brațele celui din urmă. Bimbașa nu tăgăduia. Chehaia-bei, voind să dea românilor o idee bună de dreptatea sultanului, chemase în acea zi pe pîrîșul negutător și pe pîrîtul bimbașă, la judecată.

Pîrîşul spuse ce ştia, bimbaşa nu tăgădui.

Chehaia-bei zise pîrîşului : „Nu ai dreptate, această femeie a murit în îndatoririle meseriei sele. Dacă nu era destul de harnică întru aceasta, de ce nu lua altă meserie ?" Pîrîşul ieşi, şi chehaia-bei se puse să rîză cu hohot de naivitatea negustorului, apoi se supără pe bimbaşa înaintea celoralţi mari ofiţeri de cele întîmplate. Iată fapte la cari omul trebuia să se înfioare şi să despere de dreptatea cerească ! Către acestea, cine ştie ? cine ştie daca ceea ce se înfăţişează ca o crimă nu este răzbunarea unei crime de mai-nainte săvîrşită ! Acea femeie ucisese pe maică-sa, şi maică-sa nu era răzbunată de dreptate. Acest fapt să povestea asfel în urmă. Această însă nu scuză pe chehaia-bei. Ei erau încă a rîde, cînd deodată chipul lui chehaia-bei se posomorî. El auzi o mare larmă în curte. Oamenii săi spuseră că a sosit Sava cu o ceată de arnăuţi.

— Să vie aici, el şi cu unii din capii oştirei sele, zise el. Apoi, îndreptîndu-se către tefterdarul său, îi şopti la ureche şi păru că repetă nişte ordine date de mai-nainte.

Peste cîteva minute Sava descălică şi urcă scara, urmat de capii arnăuţilor. Toţi erau îmbrăcaţi în vesminte argintate şi aurite.

Unul din capi cu cari intră rămase la uşă. Acesta era Preda Protopopescu. El privea cu dispreţ această închisoare. Ce voia acest om ? El ura pe Sava, dispreţuia alăturarea sa cu turcii. Către acestea nu îl părăsea încă : o spusese el însuşi femeiei sale. El nu credea că această împăciuire era sinceră ; între arnăuţi avea cîţiva capi amici. Spera că acest corp o să fie tolerat de chehaia-bei, avea timpul să se desfacă de Sava şi de cîţiva d-ai săi ce nu erau cu dînşii, apoi să ia comanda ; comanda acestor oameni îi aducea pe toţi pandurii români ; răzbuna pe Tudor, şi lua tronul ţărei, apoi gonea pe turci ca Mihai. Preda se înşelase asupra mijloacelor sele.

Preda dispăruse de la uşă.

În acel moment se auziră dodată afară bubuitul carabinelor... Un fum mare şi gros coperi soarele.

Ochiul nu mai putu să pătrunză în acest întunerec ; o strigare spăimîntătoare se auzi în garda arnăuţească unită cu gemetele murinzilor, cu săltăturile cailor spe-

riați. Gloanțele deliilor celor trei sute ce erau în curte căzură ca o ploaie pe arnăuți.

Acești din urmă, surprinși, nu mai să gîndiră a se apăra. Turcii erau mulți ; caii răniți trînteau cavaleri cari, dacă scăpau de gloanțe, nu scăpau de a-și fărîma capul de pietre ; cei mai mulți alergară la poartă. Aici aflară porțile închise : trebuia să le spargă. Porțile, grilele de fer ce formau zidul acestei curți rezistară. Cei mai mulți, în fuga, în îndesimea ce se făcu voind să iasă la poartă, la grile, fură uciși de soții lor, călcați de caii lor ; cînd ei se grămădiră la porți și formară un zid gros ca de cetate cu caii lor, cu trupurile lor, cîteva ploi de gloanțe bătu acest zid de carne, carnea se găuri, sîngele curse șiroaie largi. Spectacul înfiorător ! măcel neauzit ! neiertat ! Acești oameni erau închinați, acești oameni erau învinși, acești oameni nu putea să se apere, nu mai erau decît niște cărnuri fără voință, fără putere... dar omul avea sete de sînge de om. Sîngele trebuia să cure. Omul dispăruse, numai vita rămăsese, și vita era turbată, înverșunată, neapropiată. Ea ar fi fărămat atunci pămîntul, ar fi spart toată carnea omenească, ar fi băut tot sîngele viețuitor, ar fi spart însuși carnea sa, ar fi băut însuși sîngele său.

Cînd această mică escortă de viteji tineri, aleși, încercați nu mai fuse decît o grămadă de carne amorțită, amestecată cu a cailor lor, gloanțele încetară ; dar turcii se aruncară pe aceste cadavere, le insultară, le loviră, rîdicară cea din urmă viață ce mai găsiră într-însele, și le despoiară.

Atunci fumul se rădică în aer, se restrînse, se indesă, se înălță și necontenit se înălță. Ar fi zis cineva că este sufletul celor ce au murit și ia zborul către ceruri.

Dar Sava ce se făcuse oare ?

Pe cînd îl ducea spre camera pașei, pe el, pe delibașa Mihalcea, pe bașbulucbașa Ghencea, șaizeci de delii armați, ce erau în sala de intrare, puseră pistoalele în acești trei capi. Cel dintîi ce căzu fuse Sava, al doilea delibașa Mihalcea, al treilea Ghencea. Odată uciși, deliii le luară armele, îi dezbrăcară de bogatele lor vestminte.

Se zice însă că ei muriră fără bărbăție. Aceasta este cu putință : se luptară rău, căci nu se luptară pentru

un principiu ; muriră rău, căci nu muriră pentru un principiu.

Toate aceste cadavere se transportară în ziua aceea la cîmp, ca să se îngroape. Poporul ce ședea la poartă privea în față toate cadaverile ce nu se desfiguraseră. O femeie tînără, frumoasă, învelită cu un tistimel alb la cap, stătu și privi toate cadaverele pînă la cel din urmă, apoi plecă spre seară, șoptind cu mulțumire :

— Bărbatul meu nu a fost aici.

Această femeie era Dulina.

LUPTA DE LA OLTENI

Ce se făcuse Preda Protopopescu, dupe ce ieșise răpede de la chehaia-bei ? Presimțise el ceva ?

Asfel se crede. El coborî, chemă cîțiva amici capi de arnăuți, le spuse presimțirile sele, le zise sau să plece, sau să alerge sus în case să scape pe Sava ; această din urmă hotărîre se adoptase de dînșii cînd puștile se auziră.

— Nu este locul bun de apărare aici, zise Preda. Veniți după mine, vom afla o monăstrie de unde ne vom putea bate cu oarecare folos pînă vor veni pandurii.

Preda se aruncă spre poartă, urmat de cîțiva arnăuți, poarta se închidea atunci. Traseră iataganele, tăiară mînile turcilor ce se încercau să închiză porțile, uciseră cîțiva, dar nu putură să iasă, căzură sub numărul turcilor. Un singur om ieși pe aici. Acest om era Preda. Doi alți arnăuți scăpară, prin Dîmbovița, înot, și merseră să dea de știre pe la conace celoralți arnăuți despre această întîmplare.

Capetele celor trei mari se tăiară în această sală unde căzură cadaverele lor ; trupurile lor, dupe ce se despoiară, fură aruncate, prin fereste, afară în curte. Scările, sala de intrare de jos, curtea, partea despre poarta curței, mai ales, erau acoperite cu cadavere și de lacuri de sînge ; acest sînge dupe ce cură în toate părțile, ca scurgere de ploaie, se închegase. Cadaverele erau despoiate cu desăvîrșire. Turcii își făceau o plăcere crudă făcînd din aceste corpuri omenești, fără viață,

felurite pozițiuni, faptă demnă de imaginarea unor barbari corupți. Trupurile căminarului Sava, Mihalcea și Ghencea se transportară de acolo, în căruța de nisipari, pe cîmpul de la Tîrgul d-afară, locul cel vechi de execuțiune al omorîtorilor. Nimeni nu era iertat să le îngroape, cînii singuri avură voia să le rupă.

Îndată după această ucidere, chehaia-bei dete ordin a se ucide toți arnăuții ce se aflau în București și a li se aduce capetele în curtea caselor Belu ; acest ordin se execută cu repeziciune ; ucidere barbară ; spectacol înspăimîntător ! în acea zi Bucureștii, locașul bucuriei, fuse un mormînt... o mahmudea de aur se da pentru fiece cap de arnăut ce se aducea. Cete de turci lacomi de bani, sterpi de generozitate, intrară în locașele unde erau arnăuți conăciți ; unde intra o ceată, ucidea arnăuții ce îi afla, dar fiindcă fiece cap de arnăut era pe preț, turcii tăiau și români. Dupe moarte, despoliul urma în casele locuitorilor, abia una din aceste cete părăsea o casă ce o prefăcea în mormînt, și altă ceată venea ca să întregească nenorocirea. Pe strade, prin biserici, ori pe unde îi găseau, îi tăiau ; pe stradele mahalalelor, haite de turci, beți de sînge omenesc, se preumblau, cu mînicile cămășilor sumese, cu iataganele în gură, cu brațele, cu vestmintele pline de sînge și cu mai multe capete de oameni ținute într-o mînă, de păr. Toate aceste capete le duceau la chehaia-bei. Toate se așezau în curte, în mai multe grămezi în formă de piramide ; acolo fiece aducător de capete își primea răsplătirea.

Chehaia-bei, văzînd atîta mulțime de capete, puse să le numere ; numărul total se află mai mare decît acela al tutulor arnăuților lui Sava ; de unde era acest prisos ? Turcii tăiaseră și români ; și capete se aduceau necontenit.

Un negutător, Ianache Băltărețul, ce era amic al lui chehaia-bei, îi făcu această observare : „Turcii, pentru bani, taie și români, zise acesta, pentru aceea m[ăria] t[a] ai face bine, ca să se curme această nenorocire, a da poruncă să înceteze tăierea“.

Chehaia-bei înțelese simțul acestei înțelepte propuneri, ordinul de încetare a tăierei se dete repede. Cîțiva arnăuți fură scăpați de români.

Preda Protopopescu scăpase pe poartă călare; el alergă la o casă, nu departe de biserica Oltenilor, unde era locaşul unui căpitan de arnăuţi, amic al său, şi care intrase în placul lui Preda de a surpa pe Sava şi a uni pe arnăuţi cu pandurii români, ca să urmeze planului naţional al lui Tudor; acest căpitan se numea Anastase Himariotul.

— Ce să facem? întrebă Anastase.

— Să strîngem arnăuţii ce şed p-aici pe aproape şi să ne apărăm în biserica străbunilor mei, răspunse Preda.

Această idee surîse bătrînului arnăut.

Ei adunară în clipă douăzeci şi opt de oameni şi, fără a perde timpul, alergară la biserica de la Olteni. Preotul bisericei le deschise uşa şi dete cheia în mîna lui Preda, zicîndu-i:

— Strămoşul tău a făcut această biserică, adăposteşte-te într-însa!

Cîţiva cavaleri turci îi goniră pînă la poarta curţei bisericei; cîţiva abisieni cutezară să treacă pragul.

Cîteva gloanţe plecate din turnul bisericei şuierară printre aceste rînduri de călări. Ei se înturnară repede, văzînd că nu pot să facă nimic, lăsînd în curtea bisericei un arap ucis; calul său, fără cavaler, urmase celorlalţi cai.

Era patru ore dupe-ameazi.

Mărirea pericolului dase acestor oameni bărbăţia eroismului.

Preda îi comanda; în această calitate, îi cheamă pe toţi în altarul bisericei; şi acolo le ţinu acest cuvînt:

— Nu mă îndoiesc că toţi sînteţi viteji, am avut prilejul să vă cunosc pe toţi. Sînt sigur că vă veţi apăra pînă la cea din urmă picătură de sînge. Cu toate acestea, să nu ne amăgim de nădejdi nesigure, este încă timp: biserica nu este încă încunjurată; cine din voi doreşte să iasă de aici poate încă să o facă! cîţi vor rămînea, însă, să fie încredinţaţi că au să piară. Cine dar voieşte, poate să iasă!

— Nimeni! răspunseră ei dodată.

Himariotul adăogă:

— Voim să murim ca vitejii ! voim cu sîngele nostru să spălăm rușinea lui Sava, acest cap trădător și fricos ; voim să răzbunăm pe arnăuții uciși prin trădare ; să strălucim numele neamului nostru în această țară.

— Așadar, zise Preda, să jurăm pe acest altar, pe această cruce, pe această evanghelie a nu ne da vii.

. — Jurăm ! strigară ei.

— Și acum în turla clopotelor ! zise Preda.

Ei se urcară în clopotniță.

O scară de lemn în spirală ducea aici. Înîntru turnului era un spațiu deșert cu patru unghiuri. Cei patru pereți erau de scînduri de brad, neatinse nici de rîndea, nici de teslă, nici de bardă, astfel cum ies din herestraiele munților. Plafondul era format de dosul învelitoarei, adică de căpriori, grinzi, scînduri. De două groase grinde, la o înălțime oarecare, prin mijlocirea a două cuie groase ce ieșau din gîtul clopotului, și sprijinit pe cele două grinzi, pe două crestături unse cu păcură, se afla clopotul. O funie ce atîrna pînă jos lega prin celalt căpătîi un lemn lung de două palme, încleștat de tînjeul clopotului. Un copil, trăgînd de acea funie, punea clopotul în legănare. Aici să vedea și o toacă de fer, agățată prin mijlocirea a două frînghii, a două găuri, de o grindă, așezată mai jos.

Această toacă împedica pe arnăuți. Preda o doborî cu o lovitură de iatagan.

El întrebă daca au toți iarbă de pușcă și gloanțe și răspunsul fuse îndestulător. Fiecare din ei își cercetă puștile, aveau șișanele ghintuite, patru carabine cu gura largă și în care intra un pumn de cartice, doi alți cu puști simple. Carabinerii își făcură o mare proviziune de zburături din plumbul după biserică.

Cîțiva copii ce se jucau obicinuit în curtea bisericei, atrași de venirea acestor oameni, a călărilor turci ce veniră și se înturnară, a bubuirilor de puști ce se auziră, alergaseră în curtea bisericei. Ei întîlniră, căzut la pămînt aproape de poartă, pe arapul cel ucis, avură frică, se înturnară și dară de știre vecinilor. Mai mulți oameni și femei se adunară la poarta bisericei, nimeni nu cuteza să intre. Arnăuții erau tot atît de spăimîntători pentru orășani ca și turcii, căci purtarea lor cu locuitorii

nu era bună. Cu toate acestea, ori simpatii pentru cauza neatîrnărei ce apărau, ori simpatii de conformitate în religiune, între turci și arnăuți, cei din urmă erau mai puțin urîți de popor. Un cîntec poporan era făcut cu prilejul uciderei arnăuților și care se cîntă mult timp în urmă, începea astfel :

Vai ! sărmanii arnăuții,
Cum îi chesăgește turcii etc.

Cine erau acești oameni cari se sacrificau cu atîta bunăvoință ? Nu era eroismul ostașului. Era un sinucid, dar un sinucid mare, generos, înfricoșător, un sacrificiu de bunăvoie făcut patriei lor ; doi erau români, douăzeci și opt arnăuți ; unii și alții aveau să spele, prin moartea lor, greșalele consîngenilor lor, egoismul, gelozia capilor armați ce îi făcuseră mișei la Drăgășani.

Drăgășani, luptă mare, luptă uriașă, luptă neauzită, în care cîteva sute de viteji dară piept cu treizeci de mii de turci.

Bătălia de la Drăgășani către acestea nu face onoare grecilor, nu face onoare arnăuților, nu face onoare românilor. Ea va fi o pată pe fruntea lui Ipsilant și a capilor aliați cari, avînd o putere de douăzeci și cinci mii oameni, nu înaintară la luptă și lăsară să moară legiunea sîntă, acești nobili logodnici ai morței, și toate acestea pentru că fiecare din acești capi era gelos de izbînda celuialt. Drăgășani, trebuie să aruncăm un văl negru pe paginea acestei bătălii. Nu fuseră nici oamenii, nici bărbăția care lipsi creștinilor. Ceea ce le lipsi fusese mărirea. Trebuie să scuzăm pe Tudor. Acesta avea să apere drepturile patriei sele atît împotriva turcilor declarați inamici, cît și împotriva grecilor declarați amici, dar cari meditau servia românilor. Pozițiune amară ! Fatalitatea trăsese împrejurul acestor popoli un cerc din care nu puteau ca să mai iasă. Fapt neferice ! Cauză și mai nefericită ! Ura, certele, fiice ale pretențiunelor : cari să domine, la popoarele supuse, vor face totdauna norocul tiranilor, este o lege nestrămutată. Nici un popor supus nu se revoltă împotriva stăpînului său, cînd crede că poate să cază sub jugul unui popor deopotrivă supus, ca dînsul ; acel popor preferă servia sub care se află.

Iată ce făcură atunci grecii, iată cum răspunseră românii. Astfel bătălia de la Drăgășani nu putea fi cîștigată de creștini. Această bătălie cîștigată, grecii ar fi devenit stăpînii Principatelor. Dumnezeu nu putea să favoreze o nedreptate. Perderea acestei lupte este o lecțiune pentru acel popor ce caută, în numele libertății, să surpe un tiran ca să-i ia locul ; lecțiune amară, de care popoarele ursite a peri nu va putea niciodată să se folosească. Trebuie virtuți mari ca să înțeleagă aceasta un popor ; căci trebuie să știe să fie mai întîi liber de erorile și prejudecățile sele.

Multe popoare cari au urmat această cale s-au perdut. Multe se vor perde încă.

Cei treizeci de voinici hotărîți a se sinucide, ca să îndrepteze greșalele capilor lor, dupe noi, făcură mai mult decît toate acele oștiri creștine adunate sub un cap nehotărît și plăpînd ca Ipsilant. După sinucidul de la Drăgășani, sinucidul de la biserica Oltenilor era cel mai frumos episod al insurecțiunei.

Acești voinici aveau conștiința lucrului ce voiau să facă. Îi auzirăm însuși pe dînșii declarînd că vor, cel puțin, să lase, murind, un bun nume neamului lor.

A muri astfel, și a avea o idee generoasă pentru a muri, a avea un principiu sînt, aceasta este mare. Pe de o parte vitejia, pe de alta abnegarea, aceasta este demn de albani și de români. Aceste popoare au încă inimile pentru cugetări eroice. Preda putea să scape, putea să se înturne acasă, acolo îl aștepta o soție iubită, tînără, frumoasă, un copil mic pentru care el era providența în lume ; el voi însă să piară ca martir. Credea el că va reuși a se ține în această biserică două sau trei zile ? credea că, țiindu-se aici aceste zile, va chema pandurii în ajutor ? Va chema orașul în ajutor ? Sau simțea el o plăcere particulară, vie, neînțeleasă, nobilă, ca să piară ca martir ? Iată ce nu s-a putut ști niciodată. Acești oameni ce fac lucruri mari sunt egoiști și mîndri. Ei nu dau socoteală de mărirea faptelor lor decît lui Dumnezeu.

Au gîndit ei oare la proviziuni de gură ?

Aceasta fuse gîndirea comandantului lor. Din înălțimea turnului aruncă două mahmudele către niște femei ce se arătară la poarta curței și le zise să le cum-

pere pîni și urcioare cu apă. Aceasta se făcu : cîțiva băieți aduseră zece pîni, patru urcioare cu apă la ușa bisericii, ușa se deschise, un arnăut le priimi, apoi închise din nou ușa.

— Avem atîtea provizii de gură cît avem iarbă de pușcă, zise Preda, e tot ce trebuie.

Deodată se auzi o larmă ; bărbații, femeile, copiii ce dădeau ocol pe la poarta curței acestei biserici se mișcară, apoi se risipiră. Zgomot de pasuri de oameni mulți la un loc, venind repede, grei, se auzi îndată pe strada ce vine pe la poarta curței bisericei despre sud ; să rădică un nor de pulbere, și în această pulbere se văzură strălucind țevile puștilor, iatagane. Turbanele vestiră o ceată de turci. O avangardă de zece turci mergea înainte. Această avangardă, ajunsă la poarta curței bisericei, aici se opri.

Arnăuții îi văzură din turn.

Un fior repede, ciudat, neobicinuit, fiorul mormîntului, trecu peste dînșii. Aerul exala un miros de cadaver. Era moartea ce venea să se așeze în această curte.

A muri în aprinderea bătăliei este lesnicios, omul aprins de mînie sau uimit de entuziasm nu se gîndește la viață. A muri cu sînge rece, văzînd apropiindu-se moartea, numărînd minutele, pasurile ei, aceasta este aspru. Lucru ciudat ! și aceasta este o binefacere dumnezeiască : moartea vine, lovește, și prada sa, omul, crede încă să scape, încă să fie cruțat ; a fi un doritor nebun este voința lui Dumnezeu. Acești treizeci de oameni văzură pe turci. Ce se trecea în inima lor ? La întîia vedere, chipurile lor păliră, un minut încă și surîsul era pe buzele lor. Acest surîs era suflarea lui Dumnezeu : speranța doritorilor nebuni. De mai multe ori cugetarea lui Preda alergă la soția și fiul său, fără voia lui. Ce făcu el ca să-și întoarcă această cugetare ? Împunse brațul stîng cu vîrful unui cuțit. Nu brațul, ci inima ta trebuia să pătrunzi, o, nefericite, acolo era răul !

Avangarda intră în curte. Încă de la poartă, oamenii ce o formau se răriră, se împărțiră în două șire, pe dreapta și pe stînga, pe lîngă cele două rînduri ; ei mergeau plecați puțin, cu puștile la ochi, gata să tragă, și

în starea acelora ce aştept din minut în minut să le cază o piatră în cap, fără să ştie bine din ce loc.

— Încărcaţi puştile ! zise Preda. Himariotul să coboare în biserică cu zece oameni, să păzească poarta şi ferestele ; aici voi rămîne eu cu ceialţi.

Această comandă se execută. Preda zise încă la cei ce erau cu el :

— Îndată ce se vor îndrepta spre biserică, trageţi, cîte patru ; dar să nu perdeţi umpluturile, luaţi bine la cătare !

Turcii să îndreptară spre biserică. Deodată detunară patru puşti, doi turci căzură pe iarbă.

— Bravo, strigă Preda, foc alţi patru !

Încă patru detunări, un singur turc căzu.

— Cinci umpluturi perdute este mult, zise Preda, ochiţi mai bine.

Cei ce descărcaseră întîi avură timp să încarce din nou ; cu acest chip, împuşcăturile nu încetau.

Încă doi turci căzură. Era destul ca să facă această avangardă să se retragă. Ea făcu mai mult, fugi repede.

— Nu mai trageţi ! zise Preda. Iarba ne trebuie pentru trupul cel mare.

Avangarda se răsfrînse asupra coloanei ce înainta cu paşi repezi şi se amestecă. Erau patru sute de oameni. Această coloană intră în curtea bisericei, se apropie de biserică ; voiau poate să spargă poarta bisericei.

Cînd turcii se apropiară în neregulă şi grămadă de coasta stîngă a bisericei ca să ajungă la poarta bisericei fără a fi loviţi din turn, cele două fereste ale bisericei vărsară deodată focuri ; două carabine lungi şi opt puşti găuriră această grămadă. Douăzeci de puşti răspunseră din turn şi dară timp celor de la fereste să reîncarce ; o a doua descărcătură de la fereste încă nu descuragie pe turci, sfioşi, spăimîntaţi, dar înaintau mereu.

— Ei se apropiu, strigă Preda, luaţi seama, trag !

Aceste vorbe fură urmate de o descărcătură generală de puşti asupra celor două fereste şi asupra turnului ; cei de la fereste şi cei din turn avuseră timpul să se ferească, o parte de gloanţe se turtiră în ziduri, altele pătrunseră prin fereste şi loviră zidul bisericei cel di-

nîntru. Două sute de gloanțe ciuruiră turnul, însă nimini nu căzu încă, numai doi arnăuți fură răniți.

Preda observă un bimbașa turc ce lovea cu latul iataganului pe turci pe la spate ca să înainteze, îl ia la cătare, glonțul pleacă și pătrunde fruntea colonelului turc ; o nouă descărcare a arnăuților urmă acestei morți. Încă douăzeci de turci se tăvăleau pe iarbă.

Preda le striga neîncetat :

— Să nu perdem umpluturile !

Un fum des plutea pe biserică și pe curte, și se înălța cu încetul, risipindu-se ; bubuiturile puștilor aruncaseră spaimă în mahalalele vecine. Arnăuții erau partida nefericită, prin aceasta chiar bucureștenii începură a simpatiza cu dînșii. Uciderile prin case, prin curți, pe strade, umplute de sînge de oameni, acele bande de turci ce treceau plini de sînge, cu căpățîni de arnăuți în mîni ținute de păr, întărîtase pe plăpînzii locuitori ai capitalei. Cei mai mulți turbau de mînie, fuse un minut cînd jumătate capitala se armase. Un cap, un plan, o disciplină, și aceste mii de turci ce erau în București ar fi perit ca pulberea. „Biserica Oltenilor“, răsuna în toate gurile. Lupta de acolo îmbărbătă pe toți, un moment locuitorii strigară : „La arme !“ Clopotele sunară în tot orașul. Iată negreșit pe ce se întemeia Preda cînd avu ideea să meargă la biserica Oltenilor. Lucrurile ar fi mers departe, daca chehaia-bei nu ar fi dat contraordin ca să se curme măcelul ; acest ordin liniști spiritele. A le liniști nu era anevoie ; o sută de ani de servie și de corumpere sub grecii din Fanar moleșise datinele românilor din capitală ; furia lor se stinse ca un foc de paie. Locuitorii roșiră și tremurară că au avut un moment ideea să ia armele în mînă.

Patruzeci de năvăliri de tătari, turci, cazaci, poloni, nemți, maghiari, focul și sabia ce trecu necontenit peste aceste țări surori, anii de calamități, de epidemii, de secete, de locuste au făcut mai puțin rău, fiilor tăi, ca domniile fanarioților, o, Românie ! Acele rele au trecut ca vijeliile ce suflu pe fața mărilor, și în urma lor totul s-a liniștit ; dar fiii Fanarului au rămas o sută de ani ; s-au întrodus în locașul vitejilor, le-au luat armele și le-au dat sapele ; le-au luat zalele de război și le-au

dat rochii femeiești; le-au luat mîndria și i-au învățat arta de a se umili; le-au răpit dragostea și demnitatea națională, i-au micșorat în inima lor, căci un popor ca să sufere în capul său oameni fără mărire trebuie să piarză el însuși simțimîntele de mărire, acei oameni, ca să poată domni pe tronul lui Ștefan și Negru, trebuiau să degrade inima românilor, altfel nu puteau să stea pe acele tronuri. Dacă însă au stătut o sută de ani, acesta este că au corupt, apoi au domnit.

A corumpe și a domni! Prefer încă sabia barbarilor, aceasta din urmă este mai sinceră, cel puțin! Iată pentru ce popoarele au preferat între tirania civilizațiunei și tirania barbariei, pe cea din urmă.

Locuitorii lăsară armele jos.

La Olteni însă lucrul mergea altfel.

Două sute de turci zăceau pe iarba curței bisericei. Morți și răniți, ceialți, perzînd mai toți ofițerii lor, se retraseră cu răniți, cu morți. Știrea despre izbînda arnăuților în biserica de la Olteni ajunse la chehaia-bei, care juca șah cu un ebreu al său, partidă ciudată prin prețul ce era pus jos! preț degrădător! Dacă ebreul cîștiga, trebuia să ia patruzeci de mahmudele; dacă dimpotrivă perdea, trebuia să primească pe ceafă o palmă cu mîna turcului. Chehaia-bei, la această știre, să înfurie, aruncă șahul și se sculă.

— Să trimiță două tunuri! Să dea foc bisericei să arză! astfel fuse ordinul pașei.

Arnăuții din biserică aveau trei morți și încă alți răniți. După retragerea turcilor, ei tîrîră pe morți în altar, răniții fură așezați pe papuri la un colț adăpostit, unul din arnăuți ce era gearaf le cercetă ranele, le legă cu petice din cămășile morților.

Nu trecuse o oră și se auzi de departe uruirea grea a roatelor a două tunuri și două casoane cu amunițiune; arnăuții se urcară la locurile lor. Deodată o ceată de cavalerie păru în poartă, tunurile îi urmară cu repeziciune, tunarii le înturnară, le puseră în stare să atace poarta bisericei. Arnăuții păliră, cîteva ghiulele putea să fărîme poarta și totul se sfîrșea acolo. Ei trebuia dar să grăbească a ucide pe tunari. Tunul se așeză, fitilul aprins se alătură de tun, o secundă și poarta era fărîmată... un

trăsnet de pușcă, omul cu fitilul aprins se rostogolea pe pămînt, un glonț îi pătrunsese peptul. Acest glonț era trimis de Preda. Un alt soldat luă locul celui căzut, și dupe două minute și acesta era mort. O descărcătură de carabine plecă de la călări și găuri turnul în cincizeci de locuri ; doi arnăuți fură abătuți.

O veste tristă se răspîndi printre dînșii : ei sfîrșise gloanțele și iarba se împuținase ; seara era încă departe ; umplură puștile cu plumbul învelitorei ce putură să smulgă, prin ferestre ; un arnăut se însărcină să cheme pe cei de jos în turn ; aceștia sosiră, ei încă nu erau mai bine căpuiți de iarbă.

Anastase Himariotul, clătinînd în cap, zise :

— Plumb găsim, iarbă de unde vom găsi ?

— Ne rămîne iataganele, zise Preda.

— Uită-te ! strigă Himariotul, tunurile amîndouă se îndreptez către acest turn !

— Atunci încă o descărcătură, zise Preda, pe tunari, dar nu toți dodată.

El singur ochi un tunar.

Un trăsnet se auzi, fumul se întînse între turn și tunarii de jos, după un minut fumul se risipi puțin și lăsă să se vază șease tunari căzuți, patru cai se băteau, răsturnați.

Cîteva lovituri încă. Turcii călări, temîndu-se să nu iasă înconjurați și să apuce tunurile, veniră în ajutorul lor. O nouă ploaie pe călări, zece inși căzură, caii alergară prin curte, unii tîrînd cavaleri, răniți sau morți, alții liberi, doi cai căzură morți sub cavalerii lor.

— Încă o descărcare ! zise Preda, bine cătată și toți acești turci se retrag, atunci să ieșim, să luăm tunurile !

— Încă o descărcare ! zise Himariotul.

Dar vai ! Iarba de pușcă se sfîrșise ! nici o speranță încă. Doritori nebuni ! nebuni ! ați crezut voi să fărămați armata pașei, treizeci de oameni, fără mijloace ? Iarba s-a sfîrșit ; această iarbă era viața voastră ; sperați voi a trăi încă ?

— Morții noștri pot să aibă iarbă ! zise un arnăut.

— Să se caute ! răspunse Himariotul.

Morții se căutară, se găsi iarbă încă pentru o umplutură.

Această umplutură era cea din urmă, o umplutură era douăzeci și două, împărțită; dar odată întrebuințată, nu le mai rămîne decît să se predea sau să moară bătîndu-se.

— Iată mahmudele de aur, zise Himariotul, vărsîndu-și buzunarele pline. Nu mai am nevoie de ele. Voi să le arunc pe bătătură. Dacă turcii vor alerga să le culeagă mai aproape, trageți bine !

Zise și aruncă mai mulți pumni de aur înaintea bisericei. La această vedere, tunarii las tunurile, cavalerii descalec. Se îndesesc, se îmbrîncesc asupra aurului cu toții. Patru gloanțe abat patru soldați, pătrunzîndu-le spinările. Încă un pumn, încă doi pumni de aur. Încă cîteva gloanțe trimise, încă cîțiva morți. Dacă gloanțele arnăuților nu putură să oprească pe aschieri a culege aurul, ofițerii desigur că nu mai erau ascultați ; în deșert îi cheamă la datoria lor. Soldații nu-i ascult. Aurul plouă din turn. Ofițerii, ei înșuși, se pun să adune aurul aruncat. Astă dată toți arnăuții își deșertau buzunarele. Acest aur costă pe turci încă douăzeci de morți.

Dacă arnăuții ar fi avut mai multă iarbă, ar fi ucis toată armata otomană.

Cele din urmă descărcături mai uciseră patru.

Turcii le strigă să se predea, că li se va păstra viața.

Această propunere răsună dulce în urechile înconjuraților. Ei nu mai aveau cu ce să se bată. Preda se gîndi la Dulina, la Dem. Viața îi păru dulce. Cîțiva arnăuți ziseră să se predea cu condițiile propuse. Himariotul plecă capul. Se consultară toți. Nici unul nu zise să nu se predea. Dar Preda și Himariotul trebuia să hotărască. Lucrul era grabnic. Cine ar crede ? Amorul vieței învinse aceste suflete de piatră. Preda se coborî să deschiză poarta bisericei.

Ajungînd la ușă, ochii săi se arunc asupra portretului moșului său. Soarele era aproape de apus. Umbrele serei se jucau cu razele zilei în această intrare posomorîtă pe pereții vechi ai bisericei. Portretul protopopului, sub umbră și lumină, părea că face o mișcare, că se posomorăște. Acest efect lovi imaginațiunea lui Preda. „Ce văz ? zice el, moșu-meu se mișcă ! se posomorăște ! pare că va să vorbească ! este el oare împotriva acestei fapte?“

Ochii săi se lăsară pe mormîntul protopopului, mormîntul îi păru că saltă, că se deschide ; de aci întoarce privirea către portret : portretul îi păru că înaintează, că amenință. El căzu în genuchi, imaginațiunea sa era aprinsă, urechile imitară ochii. El crezu că protopopul îi zice aceste vorbe :

„Tu fugi dar înaintea morței, fugi pe lîngă mine, sub ochii mei, și nu te rușinezi, nu roșești să pătezi numele părintelui tău, numele copilului tău ? Ce vei lăsa moștenire acelui copil ? femeei tale ? Hula oamenilor. Cînd această femeie va apărea în lume, oamenii, înturnînd ochii de la dînsa, vor zice : «Aceasta este femeia unui om ce a tremurat înaintea morței !» Cînd fiul tău va ieși între semenii vîrstei lui, părinții copiilor vor zice lor, arătînd pe fiul tău : «Nu umblați cu acel copil, tată-său era un om mișel, s-a închinat păgînilor și nu a avut bărbăția să moară ; voi nu aveți ce învăța de la fiul unui mișel.» În toate luptele tele, în toate suferințele tele, jertfele tele, lăudate de oameni cu inimă, tu n-ai avut decît o idee : *înălțarea ta !* Dumnezeu, legea, patria n-au avut loc în inima ta ? Tu le-ai zis, ca să amăgești lumea ? nu ai avut nici o credință mare, nici o iubire sîntă ? tu ai iubit pe tine ! numai cel ce se iubește pe sine tremură înaintea jertfelor. Cine iubește pe Dumnezeul său, patria sa, moare cu bucurie pentru izbînda numelui lor. Tu te-ai iubit pe tine : tu vei să trăiești, și cu ce preț ? cu prețul hulei și umilinței !

Și ce îți mai rămîne ție de făcut în viață ? și ce bine poate face țărei sale un om care nu are bărbăția de a muri ? un astfel de om va fi totdauna netrebuitor. Cel ce ți-a dat viața nu-ți era dator nimic, tu nu ai nici un drept asupra ei ; ea nu este a ta ; cine ți-a dat-o, ți-a dat-o ca să o jertfești pentru un bine ; pentru ce dar, ființă egoistă și temătoare, răpești ce nu este al tău ?...

Prisosul rămurilor, frunzilor unui pom se taie și se doboară, ca să poată da mai multă viață pomului ; aceasta este icoana lumei, astfel cată să fie și oamenii. Viața purcede din moarte și lumina din întunerec ; trebuie moartea ca să vie viața, trebuie întunerecul ca să vie

lumina. Ploaia este sudoarea pămîntului, această sudoare trebuie să curgă ca pămîntul să poată rodi. Sîngele este sudoarea sufletelor ; trebuie să se reverse, ca să se întărească sufletele. Mergi, tu nu ești demn de a te jertfi. Omul este mai nobil decît celealte vite numai prin mărinimie. Tu nu meriți numele de om !

Dar nu ! sîngele meu nu se va schimba, nu se va înjosi, nu ! tu nu vei fugi dinaintea morței, sau atunci voi crede că tu ești faptul unei trădări în familia mea !"

Iată ce păru lui Preda că aude.

— Niciodată, strigă el, nu mă voi da viu !

Palid, tremurînd de mărire, se înturnă către arnăuți.

— Nu poci să mă predau viu. Să murim cu armele în mînă, dacă sunteți viteji.

La vederea acestui om inspirat, arnăuții crezură că zăresc un zeu.

— Să murim cu arma în mînă, strigă Anastase Himariotul, aceasta este voința lui Dumnezeu !

În acest timp turcii puseseră foc în strașina bisericei, pe la altar. Flacărea încinse repede învelitoarea. O sută de delii înecară poarta bisericei, topoarele o tăiau cu repeziciune.

Ei traseră iataganele. Fumul umpluse biserica, ușa căzu în bucăți. Preda, în capul arnăuților, se aruncă cel dintîi afară ; își deschiseră cale. O strigare turbată se auzi. Șaisprezece arnăuți intrară într-o sută de turci, alți atîția îi așteptau, din iataganele lor sîngele pica neîncetat. Pe unde treceau, mulțimea turcilor se deschidea, o brazdă de cadavere zăceau pe pămînt.

Mîni, picioare, capete tăiate, grămădite rămîneau pe urma lor. Doborau acea grămadă de turci în calea lor ca secerătorii maldărul. Către acestea, pe cît înaintau arnăuții, pe atît se împuțina numărul lor ; o oră de luptă, seara venea ; dar biserica ardea cu flacări, lumina focului le arăta să se taie ; cînd această ceată de viteji ajunse la poarta curței bisericei, erau numai trei la număr. Doi căzură încă, unul singur scăpă, și acest unul cine era ? nu era Preda, era un tîlhar. Dumnezeu cruță adesea aceste ființe, ca să nu poată zice lumea că un suflet căzut s-a jertfit pentru ceialți.

Să ne înturnăm în anul 1837.

Era noapte, noaptea aceea în care văzurăm pe Dem, întîi pe dealul Mitropoliei, apoi la teatru. El alergase dupe acea femeie ciudată ce iubea și care ieșise cu logodnicul ei. Odată în curte, această fată cu maică-sa și rivalul se urcară în trăsură, tînăra noastră văzu pe Dem și îi aruncă o căutătură de simpatie nefericită.

Dem era confundat, se puse să cînte : brum ! brum ! brum ! Aceste exclamări le găsea totdauna în pozițiunele sele de necaz. Picioarele îl duseră acasă.

Avea el o casă ?

O cameră, într-o casă așezată, vechie, în paiente, un scaun de paie, o masă de lemn alb, un pat de brad, sau mai bine patru scînduri de brad pe patru picioare de lemn de tei și acoperite cu o saltea de paie ; peste saltea o plapomă de cit — forma mobiliarul său. Mai avea un lighean de pămînt, un sfeșnic de alamă pe masă, un cuier de lemn de părete de care era atîrnate o manta de postav cu iaca și un pantalon vechi, un ștergar încă ; dedesupt o pereche de cizme și un urcior cu apă.

Dupe această descriere, credem că ar fi de prisos a mai zice dacă Dem era bogat sau sărac.

Dem aprinse lumînarea la cuhnia stăpînei casei, o femeie bătrînă, despre care vom vorbi mai tîrziu ; luă un cărbune cu un clește și suflă asupră-i ţiind lumînarea mai lipită de cărbune ; o mică flacăre se făcu și aprinse mucul lumînărei, apoi intră în cămara sa.

Odată acolo, puse lumînarea pe masă și șezu pe scaun, puse capul pe mîni și cugetă, în urmă scoase o scrisoare din cutia mesei și o citi. El citea această scrisoare de cîte ori sufletul său era împovărat.

Era scrisoarea maică-sei, înainte de a muri. Iată coprinderea scrisorei :

„Cînd vei citi și vei putea înțelege această scrisoare, vei fi mare. Vei fi însă mai fericit decît părintele tău ?..."

Aici Dem citi tot ce știm despre părinții săi pînă în momentul cînd tată-său perise și maică-sa apăruse un moment la poarta casei Belu. De aici muma scria fiului său astfel :

„Am intrat acasă cu bucuria în inimă, că tată-tău scăpase. Cel dintîi lucru ce am făcut a fost să te sărut și să te hrănesc. Tu te deșteptai în acel minut. Noaptea veni și tată-tău nu se arătă ; noaptea trecu, nimic. A doua zi, ziua trecu asemenea, fără ca părintele tău să vie. A treia zi aflai că el murise bătîndu-se între arnăuții de la Olteni. Să-ți spui toată durerea ce am simțit, este de prisos ; numai o femeie și o mumă poate să-mi înțeleagă.

Din acea zi se stinse pentru mine orice fericire. Voiam să mor. Către acestea, tu ce erai atît de mic, de drăgălaș, mă opriși încă în viață ; trăiam căci era o datorie să trăiesc ; între tine și soțul meu, între viață și moarte, era o viață dureroasă ; tu nu știi ce va să zică această viață ? Voiam să mor și tremuram la ideea de a muri, căci erai tu acolo. Nu aveam nici mîngîierea ce nefericiții aflu în moarte. Această stare de lucruri nu ținu mult. Anul nu se împlinise și frigurile topi tinerețile și sănătatea mea. Cocoana Elena, o văduvă, o vecină ce cunoscusem și iubisem, singura femeie ce vedeam, îmi zise într-o zi aceste vorbe :

«— Dulico, te-am auzit de multe ori zicînd că vrei să mori. Moartea, fata mea, nu este cocoană mare, nu se lasă să se roage mult. Ești bolnavă, și această boală nu are vindecare. Cred că ar fi bine să-mi dai mie copilul să-l îngrijesc. Boala este lipicioasă... Nu te mîhni, fata mea ! Dar te-am auzit zicînd de multe ori că vrei să mori și numai copilul te ține în viață ; aceasta m-a făcut să crez că ți-e drag, că vrei să trăiască. D-aceea îți zic să-l iau la mine acasă.»

Un doctor ce veni să mă caute se uni cu vecina mea. Era amar pentru mine să-mi despart copilul meu, și cu toate astea trebuia a o face pentru binele tău ! În aceste zile de amărăciune luai condeiul spre a-ți scri ca să citești cînd vei fi om făcut.

Aceste din urmă rînduri sunt scrise pe cînd tu nu mai erai la sînul meu.

Nu am nimic să-ți las decît niște povețe cari dacă le vei urma îți vor fi mai folositoare decît cele mai mari bogății.

Dacă vei ajunge, printre toate greutățile vieței, cu sănătate într-o vîrstă cînd omul începe a cuvînta prin sine, o, fiul meu iubit, citește și urmează poveților mele.

Lumea caută a te face rău. Tu trebuie să cauți a te face bun.

Încă din cea dintîi copilărie soarta îți pregătește paharul cu amărăciuni. Deșartă-l cu curagiu și cu tărie ! Vei fi sărac, fii bogat prin inimă ! Vei fi slab, fii tare prin răbdare ! Nu te întrista niciodată, văzînd că pentru tine nu este nici un loc la ospățul vieței ; căci nimeni nu știe ce soartă îți pregătește în viitor. Omul ce-și împodobește mintea prin bune învățături, și inima prin bunătate, mărinimie, dreptate și credință, își pregătește de mai-nainte un loc frumos la soarele vieței. Nu te speria de nenorociri ! Suferințele sunt înțelese cu ursita ca să nobileze sufletele și să le facă demne. Ferul prin flacări se face frumos și folositor. Primește loviturile soartei ca o binefacere. Răspunde prin dragoste celor ce te vor prigoni : aceasta este o armă care totdauna învinge. Nu schimba niciodată credințele tele și nu curma nici o lucrare, mai-nainte de a o sfîrși. Așa urmînd, te vei gîndi totdauna bine înainte d-a începe un lucru. Taina cea mare a vieței este ca omul să fie mărinimos ; jertfește-te pentru ceialți, dar alege bine cuvîntul pentru care te jertfești. Viața fiecărui om este un dar ce ține de la ceialți, și de cîte ori va fi cerută de trebuințele țărei, trebuie să o dai. Omul nu naște ca celealte viețuitoare ; el are datorii în lume ; aceste datorii sunt să se lipsească de sine pentru aproapele său. Cel mai mare tiran al omului este el însuși. Astfel nu vei fi niciodată liber dacă nu vei putea mai-nainte de toate să fărîmi lanțurile patimelor tele trupești și sufletești. Ambiția este o simțire frumoasă. Ea este ca o femeie pe care o iubim. O femeie poate fi virtoasă și poate să te facă ferice, poate fi curtezană și poate să te piarză. Ai ambițiunea de a te străluci prin fapte mărinimoase ! Nu fugi de societatea femeilor ! Femeia cu inima frumoasă este o comoară. În societatea femeilor inima se delicatează și nimic nu șade mai bine unui june ca delicateța. Bărbații cu bărbații își iert multe lucruri ; cu femeile însă sunt cuviincioși, deosebirea sexului face aceasta. Nu fugi

de amorul femeilor! Amorul femeei este ca roua ce întinerește inima. Dar vai! vei ști oare a face osebire de femeie și femeie?

Fugi de societățile rele! Alege oamenii cu care trăiești și trăiește cu cei mai bătrîni decît tine. Cînd vei fi chemat la o faptă bună, nu măsura niciodată ce te costă: că faptele bune nu poate nimic să le plătească. Teme-te de a trăda, de a lovi pe vrăjmașul tău pe furiș, aceasta este un păcat mare. Spune totdauna adevărul în față, lovește pe vrăjmașul tău și totdauna, lovindu-l, fă să știe că îl lovești, ca și el să poată să se apere. Nu face nimic prin mijloacele rele nici chiar ca să ajungi la un scop bun..."

Aici dar se opri și păru gînditor, apoi lăsă să se auză aceste vorbe:

— Și cu toate acestea, acești oameni meditez atîtea mijloace rele ca să ajungă la un scop bun!

În acest moment bătrîna întră în camera lui. Dem ascunse scrisoarea ce nu o citise toată încă.

Această bătrînă era de șaptezeci și cinci de ani.

Totul pe dînsa era vechi, vestmintele și corpul; în junețea sa ea fusese frumoasă și cochetă. Cînd începuse a îmbătrîni, și prin urmare a i se zbîrci fața, ea își întinse, în toate zilele, la toaletă, pelea obrazului, ridicînd-o spre cap cu legătura în tulpan, apoi mai tîrziu cu o curea supțire cu care își încingea capul sub tulpan, încît sprîncenele sele, neîncetat atrase spre vîrful capului, își schimbaseră locul lor în mijlocul frunței. Părul capului îl vopsea, dinții îi căzuseră prin întrebuințarea veninului ce se amesteca în dresurile cu cari căutase a-și reîntineri fața cîțiva ani încă mai-nainte.

Aceasta era femeia care luase pe Dem încă copil de la maică-sa și pe care îl crescuse pînă la vîrsta de șaptesprezece ani. Aceasta era cocoana Elena de care vorbește Dulina în scrisoarea ei.

Cocoana Elena înțărcase copilul cîteva zile înaintea morței Dulinei. De atunci îl dase unei serve ca să-l îngrijească. Dem crescuse în casa cocoanei Elena ca un copil de pripas. Cînd deveni mai măricel, îl puse să facă treabă prin casă, mai tîrziu îl dete la școală la St. Sava. Cocoana Elena se dădase cu acest copil supus

la toate voințele ei și împărtășea cu dînsul prînzul ei cel modest ce purcedea din lucrul ei de mînă. Cocoana Elena făcea bonete de damă foarte cu gust pe la 1830 ; aceasta îi procura cu ce să trăiască. Mai tîrziu da lecțiuni de cusătură la fetele amicilor sele. Dem mergea în toate diminețele în tîrg să cumpere cele trebuincioase pentru hrană și apoi se înturna la școală. Ceea ce făcuse și mai mult ca Dem să atragă simpatiile bătrînei era că la o boală grea ce avusese, Dem o îngrijise ca un fiu credincios pe o mumă bătrînă. În această casă Dem nu văzuse nici un exemplu de corupțiune. Asfel el avea imaginațiunea curată. Tot ce îl scandaliza fusese sprîncenele cocoanei Elena. Cocoana Elena, cu toate că avea sprîncenele în mijlocul frunței, era foarte severă pentru educațiunea lui Dem. Ea îl veghea ca pe o fecioară de aproape sau de departe, purtarea sa cu dînsul era gravă. Consiliurile ce îi da erau pline de moralitate. Seara venind, Dem era silit să se afle acasă. Servele cocoanei Elena erau totdauna bătrîne și grave, deși astă dată rămăsese singură.

— Nu te-ai culcat ? întrebă bătrîna. Iat o scrisoare.

Îi întinse mîna și îi dete un bilet de invitațiune.

Dem deschise biletul și citi :

„Domnul colonel P. are onoarea a ruga pe d. Dem să binevoiască a lua ceaiul la dînsul la...“

— Ha ! ha ! strigă cocoana. Elena, atîta îți lipsea, ceaiul la boieri ! Citește biletul și te uită împrejuru-ți.

Această invitațiune nu-i făcu nici o impresiune. El simțea în sufletul său o mărire și o bogăție care pe de o parte îl făcea să nu se sperie de nici un fel de onori ce i s-ar fi făcut și pe de alta să nu roșească de starea lui cît de mizerabilă ar fi fost.

— O să merg, zise el.

Cocoana Elena rîse cu hohot și ieși.

ÎNCERCĂRILE MISTERIOASE

La întîia carte am atins foarte ușor cestiunea de prezintare a unui individ numit Radoți la societatea de regenerațiune ; el căta să fie prezentat în aceeași seară.

Cînd se termină piesa ce se jucase la teatru, membrii societății de regenerațiune se adunară în consiliu.

Pe una din stradele ce învecinesc malul drept al Dîmboviței, o stradă strîmtă, închisă între două ziduri nalte, treceau prin întuneric trei oameni. Acești oameni păstrară tăcerea pînă ce ajunseră la poarta unei case mari. Acolo stătură un minut și schimbară cîteva vorbe.

— Aici este, zise unul, care dupe vorbă părea a fi Vel.

— Din acest loc întunecos, zise al doilea, are să răsară soarele care va lumina viitorul României.

Apăsarea pe cele din urmă vorbe ce lăsă pronunțîndu-le făcea să se simță că le zicea cu oarecare ironie.

Al treilea individ nu zicea nimic. Cel dintîi era Vel, al doilea Luț, al treilea Radoți ce trebuia să fie prezentat la societatea de regenerare. Ei intrară în curte. Se îndreptară către scara casei și dispărură înîntru.

Să introducem pe cititori în sala cea mare a acestor case posomorîte. Tot era tăcut și întunecat în tot coprinsul casei ; în fundul unei săli de intrare, se vedea o ușă la slaba lumină a unei lampe. Pe această ușă intrară cei trei oameni ce îi văzurăm la poarta curței, Vel, Luț și Radoți.

Sala era lungă, o singură lampă ardea pe o masă la un căpătîi al sălei, asfel încît această slabă lumină nu putea să se reverse pînă în celalt căpătîi al sălei, în toată a ei putere, și forma un fel de murgire ce nu era nici lumină, nici întunerec, și prin aceasta chiar da aspectului sălei un aer lugubru și misterios. În această jumătate zi, jumătate noapte, să zăreau, ca într-un abur, mai multe capete de bărbați, ale căror figuri nu se puteau recunoaște.

Vel prezintă către una din aceste siluete, ce ședeau la masă în nemișcare, pe Radoți ; această siluetă era a lui Cheren.

— Iată un discipol, zise Vel. Are toată stima și amicia noastră.

Cheren, fără să miște din cap, fără să vorbească, fără să se scoale, făcu semn cu mîna noului prezintat ca să șează.

Toți șezură.

Cheren, dupe o lungă tăcere, luă cuvîntul.

— Fraţilor ! zise el. Un suflet perdut vine între noi. Ştiţi prea bine că statutul nostru are, între altele, două maxime :

Crede şi nu cerceta şi oricine va veni la noi cată să fie primit. Să nu cercetăm dar cine este şi, din momentul ce a venit la noi, să fie cu noi !

— Aşa să fie, răspunseră mai multe voci deodată.

— Rău ! rău ! rău ! zise între dinţi unul din cei nemişcaţi ce şedeau pe scaune la masă.

— Şi acum, urmă Cheren, să deschidem şedinţa. Iată ce aveam a vă spune : cînd Crist ştiu că inamicii săi îl caut să-l prinză, chemă pe discipoli şi le-a dat poveţele sele. Aceasta este astăzi şi soarta noastră : inamicii României ne priveghez în tăcere. Dacă nu ne-a lovit încă, este că nu cred timul priincios. Ei fac cu noi ca mîţa cu şoarecele prins, cu care se joacă şi îl lasă liber un minut înainte de a-l sfîşia. Vom şti noi însă a profita de acest minut ca să ne facem datoria către patrie prin propagarea amorului de dreptate şi de naţionalitate ? Crist nu a avut mulţi ani de propogandă, propagandele trebuie să se facă repede ; cînd se prelungesc, rareori triumf, căci lumei se uraşte totdauna cu acei oameni şi cu aceleaşi idei, şi amar acelor întîrzietori cari nu vor cunoaşte acest mare adevăr ! Vor sfîrşi prin a nu mai fi ascultaţi !

Fraţilor !

Cînd doisprezece inşi vor fi decişi să fie uniţi întru toate ca un singur suflet în douăsprezece corpuri, cînd aceşti doisprezece inşi vor fi hotărîţi a suferi tot şi a muri pentru ideea lor, aceşti doisprezece inşi fiţi încredinţaţi că pot să schimbe faţa lumei. Noi lucrăm de mai mulţi ani şi nu ajungem la nimic. Aceasta dovedeşte că nu este între noi nici unirea, nici hotărîrea întreagă de a suferi şi a muri pentru credinţele noastre ! Invidia ce nu respectează nici treptele tronului, nici poarta închisorei martirului este în mijlocul nostru şi goneşte unirea şi hotărîrea dintre noi. Să nu vă supere aceste vorbe ! Dar lucrul nu poate să fie altfel. Vă repet : doisprezece inşi, în condiţiunele în care v-am zis, pot să schimbe faţa lumei. Căci trebuie să ştiţi aceste, oricari

ar fi formele ce iau popoarele spre a se constitui în societate, voința minorităților se impune totdauna voinței maiorităților. Căci cugetările mari și simțimîntele înalte nu ies decît din capul și inima minorităților. Maioritățile le primesc prin sforță sau prin convicțiune. Noi nu avem putere materială, nu putem a le impune, trebuie dar să convingem prin cuvînt. Să vedem ce izbîndă am făcut de cînd am început a zidi! Un teatru român, este ceva, dar nu este destul. Acest teatru el însuși se cleatină într-o zi se va dărîma la suflarea politicei ca o casă de cărți la suflarea unui copil. Propaganda ce el poate face nu este îndestulătoare. El seamănă în spirite, nu în inimi. Tărîmul în care noi suntem chemați a arunca sămînța este inima, tărîmul dar rămîne nesemănat, și timpul muncei se apropie. Numai cel ce seamănă va culege. Eu mă întorc tot la ideea mea și zic, dacă nu am semănat încă, cauza este că nu suntem destul de uniți, nici hotărîți a suferi și a muri.

Aici Vel ceru cuvîntul.

— Nu suntem destul de uniți, nici hotărîți a suferi și a muri, zise el, sprijin această opiniune; timpul a sosit ca să dovedim printr-un act de curagiu și devotament că suntem uniți, că suntem hotărîți a suferi și a muri. Trebuie ca unii din noi să se sacrifice! trebuie un sacrificiu mare! faptele mari rodesc cînd tărîmul pe care se seamăn este stropit chiar de sîngele semănătorului. Fără un act de sacrificiu, societatea noastră lîncezește și rămîne necunoscută.

— Să ni se spuie ziua cînd onorații membri au să se sacrifice? zice Luț. Este necesar să o știm toți, astfel ca în acea zi solemnelă să putem scăpa cu fuga, fără a ne împiedica unii de alții.

Cheren surîse și zise lui Luț să nu facă glume în momente atît de serioase.

— Ceea ce zic eu este foarte serios, urmă Luț.

— Luț, dă-ne pace! zise Cheren cu un aer de blîndă mustrare.

Oaspeții, pentru respectul ce aveau către Cheren, se mulțumiră să cletine din cap.

Vel urmă:

— Străbunii noștri au fost neatîrnați, această neatîrnare ei au ținut-o cu peptul, au sprijinit-o cu sîngele lor vărsat în bătălii, averile lor au fost puse pe altarul patriei, viața lor, sîngele lor au fost puse pe altarul patriei ; în ziua cînd au încetat a face asemenea sacrificii au perdut neatîrnarea țărei. Domnii ce veniră în urmă pentru un tron umilit vîndură drepturile naționale. Corupțiunea luă locul virtuților. Sacrificile nu se mai văzură. Fiecare român, pentru modesta lui parte ce smulgea din puterea țărei, era fericit să nu mai gîndească la neatîrnare. Timpul adăogă corupțiunea de atunci și astăzi țara, îngenucheată înaintea inamicilor săi, a uitat și suvenirea mărirei sele, puterei sele, neatîrnărei sele. Sufletele s-au micșorat, inimele au înghețat, sacrificiul înspăimîntă, și robia a intrat în locașul vitejilor. Românii nu mai roșesc să fie robi, și cu toate acestea România poate încă să fie liberă. Dar pentru aceasta trebuie a învăța poporul să facă sacrificii ; trebuie a-l învăța să moară pentru drepturile naționale. Cei care sunt datori a da exemplul suntem noi, timpul cînd trebuie să arătăm aceasta nu este departe, cată să ne preparăm ! Dar sunteți oare preparați pentru toate sacrificele ?

— Suntem ! răspunseră mai multe voci.

— Eu voi să fac o băgare de seamă, zise Edem. Preparați, pentru ce ? spre a muri ? aceasta poate să facă oricine are să dea o viață ; dar trebuie să știm cum să dăm viața ? pentru ce ? pe cine trebuie să lovim ? cum ? cînd ? și cu ce armă vom face o revoluțiune ? în care scop ? pe ce baze și contra cui ? trebuie o programă și o lungă propagandă, înainte de a o face.

— O revoluțiune ! zise Vel, cu scopul de a da țărei drepturile sele naționale, în afară ; libertatea, egalitatea și dreptatea înîntru ; contra cui ? mă întrebați ; contra legilor ce ne apăs.

— Resbelul civil, adăogă Edem ; urăsc tirania, dar mi-e frică de anarhie. Resbelul între frați este aspru !

— Aspru, dară, zise Vel, este aspru, este crud românii a lovi în români ! dar ascultați, soarta românilor afară din țară este și mai aspră, și mai crudă ; înîntru țărei este și mai aspră, este și mai crudă ; în afară umi-

linţa, robia ; înîntru, tirania şi corupţiunea ! Afară, România este ştearsă din rîndul naţiunelor. Numele ei se pronunţă cu dispreţ. Acest nume nu se mai vede pe tractate. Alţii fac tractate pentru dînsa ; nimeni nu o întreabă care sunt dorinţele sele. Nici o faptă mare nu mai duce numele său în Europa. Autonomia ei a rămas numai un hrisov în biblioteci ; legile României le fac streinii. Românii tîrăsc după ei printre celealte naţiuni despreţul popoarelor sclave. Înîntru, un sistem de corupţiune ce pleacă de la guvern, se întinde în rămuri, pînă în colibele păstorilor. Acest sistem are un scop : a domni, are un mijloc : corupţiunea. Domnii nu vor să-şi întărească tronul lor pe virtuţi. Ei se sprijin pe oameni vestejiţi de viciuri ; ca să-i cîştige cauzei lor, cată să-i cumpere ; preţul cu care îi cumpără este a-i lăsa să prade ţara ; pentru aceşti oameni nu sunt legi, nu sunt judecători. Un om degradat este sigur să fie îmbrăţişat. Credinţa lor este că oamenii de principii nu pot să serve.

Întru aceasta ei au cuvînt : oamenii oneşti nu pot să se împace cu corupţiunea ; oamenii drepţi nu pot să se împace cu nedreptatea. Acest sistem nu izbuteşte însă. Domnii sunt totdauna trădaţi de aceia cărora le fac atîtea nebune concesiuni. Nu poate fi altfel : prada tutulor este munca ţăranilor. Oamenii guvernului îi prădez, proprietarii de moşii îi prădez, devor tot ce mai rămîne de la secete, de la înecăciuni, de la locuste. Familia este degradată. Muma mustră pe fiul său cînd este integru, femeia pe bărbatul său. Patul familiei se violează fără pedepsire. Omul onest întinde mîna tîlharului fără să roşească ; femeia virtoasă întinde mîna celei ce se degradă fără să roşească. Proprietatea este violată. Cei ce calc dreptul celorlalţi văd drepturile lor călcate de alţii. Cel puteric are totdauna dreptatea. Toate aceste rele sunt urmările naturale ale unui sistem de corupţiune. Acest sistem trebuie lovit. Omul este o fiinţă morală. Acest sistem îl face imoral ; naţiunea este menită a fi puterică şi este slabă, liberă şi este sclavă, onorată şi este despreţuită, graţie acestui sistem ! De mulţi ani, suferinţele, părăsind naţiunele Europei, seamănă să se fi retras în sînul acestui popor român. Aici nici o zi

de bucurie, de speranță ; toate sunt pline de dureri, de abateri ; sufletele nu au maturitate, inimile nu au tinerețe ; bătrînețea urmează cu repejune copilăriei. Tot ce naște, ce simte trebuie să sufere, trebuie să se vestejască înainte de a trăi. Această stare de lucruri nu mai poate întîrzia. Inamicii nu sunt la porțile cetăței, ei sunt în locașul cetățenilor, suntem noi înșine. Nici o voce nu se rădică la nefericirile țărei, nici o inimă tînără și înflăcărată nu bate pentru patrie. Și cată a ne convinge de adevăr, niciodată această țară nu va scăpa fără a face sacrifice. Trebuie dar, cît mai curînd, a forma programul unei revoluțiuni, a începe această revoluțiune, și ori că țara va fi mare și liberă, ori ne vom înveli cu dînsa în mormîntul ei.

— Cer cuvîntul, zise Edem.

Cuvîntul i se dete. Edem vorbi asfel :

— Permiteți unui om mai bătrîn, și prin urmare unui om al cărui sînge este mai rece, atît prin vîrstă cît și prin experiență, a face observările sele la caldele vorbe ale oratorului. Zici să formăm programul unei revoluțiuni ? Aceasta este lesne de făcut ; dar este vorba de o revoluțiune. Aici vine întrebarea, să poate face sau nu să poate face o revoluțiune ? Să presupunem că nu se poate face o revoluțiune ! Ucidem atunci atît oamenii, cît și ideile revoluționare, și prin aceasta chiar dăm mai multă tărie acestui sistem răufăcător. A întreprinde și a nu reuși este mai rău decît a nu face nimic. Acum să presupunem că revoluțiunea să poate face ! Suntem noi sigur că turcii, și rușii, și austriacii nu vor intra în țară ? Nu, negreșit. Să presupunem că au intrat ! Atunci închisoarea, exilul vor sfărîma toată această junime generoasă ce ridică capul la soarele vieței. Țara se va găsi înapoi cu o sută de ani. Nu voi să vorbesc de perderile ei materiale. Dupe toate acestea vine o întrebare nu mai puțin serioasă. Noua stare de libertate, în mînile acestei societăți nemature pentru libertate, nu se va găsi oare ca un cristal în mîna unui copil ? Schimbînd ideile, poți să schimbi și oamenii ? Ai zis că oamenii sunt hrăpitori ; credeți oare că o revoluțiune poate schimba într-o zi, fără tranzițiune, morala publică ? Cei chemați a pune în practică ideile revoluțiunei, credeți oare că nu vor

deveni ei înșuși, fără voia lor, contra acțiunei lor sau nu-și vor zdrobi sufletele împotriva descuragerei ? Cu cît rana este mai adîncă, cu atît vindecarea ei este mai anevoioasă. Cîte inimi aprinse de flacăra generozităței, venind la guvern, nu au fost nevoite a capitula cu principii contrare ? Iată ce zicea un domn, într-un moment de recunoaștere și reflecțiune. Nu mă întrebați de numele său. „După ce toată viața mea m-am hrănit cu ideile de neatîrnare națională și de moralitate, venind la putere, m-am schimbat ca cap al acțiunei, am devenit cap al reacțiunei ; în puținii ani de domnie am căutat să desfac tot ce am făcut în patruzeci de ani de opozițiune. Conștiința se revolta și rezonul de stat mă împingea înainte. Și ce puteam face cînd evenimentele și oamenii să aliaseră împreună contra principiilor mele ? Țara era atît de rătăcită, încît rătăcirea mea, oricît ar fi fost, era mai puțin gravă. Am început prin a pune în practică un sistem de guvernămînt plin de dreptate și moralitate. Am aplicat legile pentru toți deopotrivă, pe cel hrăpitor l-am lovit, pe cel bun l-am răsplătit. Ce s-a întîmplat ? Toți hrăpitorii s-au întărîtat asupra mea și ei m-au acuzat pe mine, și hrăpitori erau toți ! Iată-mă dar în pozițiune de a nu mai fi sprijinit.“ Ceea ce zicea acest domn este adevărat, și iată ce mă tem : orice guvern va veni va fi nevoit a sprijini nedreptățile și hrăpirile, sau a-și strînge bagagele. Cînd maioritatea este rea, domnii cei buni nu mai au drept a fi, la un asemenea popor acuzații se fac acuzatori, cei ce calc legile aceia strig în numele legei, cei ce prad aceia strigă contra prăzilor. De aici calomniile, hrăpitorii sunt totdodată calomniatori ; într-o țară ca a noastră, unde oamenii simt mult și cuvîntez puțin, unde cei mulți primesc zgomotele totdauna cum se aflu, fără să le cerceteze, calomnia în mîna celor răi este o armă periculoasă, de loviturile căria nu scapă nici un suflet drept. A sacrifica dar junimea ce se înalță, inteligența ce înflorește, printr-o revoluțiune, este, după mine, a perde acești oameni și a rămînea cu putrejunea, cu acea stare de lucruri și de oameni de care vorbirăm.

Este a ne întoarce cu zece ani înapoi.

Sînt dar convins că lucrul cel mai bun este a amîna revoluţiunea politică şi armată şi a face revoluţiunea în datinele locuitorilor ; a ne sili prin toate mijloacele a-i lumina, a-i moraliza.

Vel nu lăsă să termine bine discursul şi zice :

— Boala este grea şi bolnavul merge repede către moarte. O vindecare lină îl ucide, o vindecare repede poate încă să-l scape. Această vindecare repede este revoluţiunea politică şi socială. O revoluţiune poate atrage asupra ţărei armate streine ; dar sunteţi oare siguri că acele armate nu vor veni şi fără revoluţiuni ? O revoluţiune ne va face cunoscuţi în Europa, va face să nască simpatii pentru români. Un popor pe care toţi îl cred deja unit cu Rusia prin inimă, ce se rădică deodată, ce-şi rupe lanţurile, ce va să trăiască liber, aceasta îi va da titruri la simpatiile şi ajutorul Europei.

Nu tremuraţi înaintea ideilor de sacrificii ! Vă aduceţi aminte care este religiunea societăţei noastre ! Şi ce nenorociri ar fi pentru această ţară resbelul şi ocupaţiunele streine ? Este ea astăzi mai fericită ? Credeţi oare că România va fi vreodată liberă, fără să facă sacrificii ? Care este naţiunea ce s-a mărit, ce s-a liberat şi care nu a suferit, nu a făcut sacrificii ? Nici un bine nu se dobîndeşte fără sacrificii şi cine nu ştie să le facă, fie individ, fie o naţiune, nu merită o soartă mai bună. Picioarele cailor streinului frămînte tărîmul de la un capăt al ţărei la celalt, sabia streină înfigă-se în peptul românilor, ţara ea însăşi schimbe-se în morminte. Dar cel puţin să afle că pe acest pămînt nu locuiesc turme de sclavi ! Viaţa mea este a ţărei mele. Sînt gata în tot minutul a-i da ceea ce este al ei ; astfel trebuia să simţă toţi membrii acestei societăţi, sau daca nu, trebuie să o spuie.

— Eu nu-mi dau viaţa pentru ţară, zise Luţ. Domnilor, ştiţi ce cugetă ţara ? Daca voiţi să ştiţi, închipuiţi-vă că eu sînt ţara şi ascultaţi să vă vorbesc. Ţara, domnilor, doarme sau va să se culce, şi noi îi zicem să se scoale, şi cu cît îi zicem să se scoale, cu atît somnul îi vine mai mult. Eu sînt de părere s-o lăsăm să-şi facă somnul şi cînd va dormi bine, se va scula singură. Ei, domnilor, nu cunoaşteţi ţara ! Ţăranii pe care voiţi să-i

faceți liberi vă vor lega cot la cot cînd veți merge să-i deșeptați.

Ce mai rămîne? Boieri, foncționari, călugări etc. Acesti din urmă, cînd te vei duce să-i deștepți și să-i luminezi, te vor primi precum liliecii din peștere de la Bistrița primesc călătorii ce intru cu lumînări și le stric somnul și întunerecul; boierii au puterea în mînă și sunt mulțumiți; foncționarii, călugării și ceialți sunt ocupați a roade șira spinărei țărei și vor începe să vă arăte colții. Ce dracul! Nu vedeți, nu auziți, nu înțelegeți că nu este nimic de făcut? Nu pricepeți că ceea ce să zice țara nu merită nici a-ți întoarce capul, mergînd, ca să o asculți? Nu vă lăsați a vă răpi de cîțiva ciocoi mici ce vor să se facă și ei ciocoi mari, de cîțiva boieri mari ce vor să se facă și ei domni, de cîțiva filfizoni ce n-au loc la masa societăței și cari îndată ce ar lua un loc, ar fi mai răi decît boierii. Fratele Vel pune multă speranță în națiune. Dar o va perde, este un doritor nebun. Eu îl plîng pe el și pe toți ce sunt ca el. La vorbele frumoase ce spun, țara îi răspunde: „Lasă-mă să dorm, băiete, și fă și tu ca mine“. Ce vorbești de drepturile țărei? Singură ea le-a dat streinilor. Ce vorbiți de sistem de dreptate înîntru, cînd o națiune a voit dreptatea și nu a căpătat-o? Strigăm contra guvernelor că nu sunt drepte; dar oare noi sîntem drepți? Strigăm că domnii sunt răi, dar oare noi suntem buni? Prada și tîlharul nu strig deopotrivă dreptate? Cel ce nu poate face o nedreptate strigă că nu este dreptate. Lovește pe cel ce pradă, și prădătorul va striga că faci o nedreptate și lumea va striga că faci o nedreptate! căci toți suntem nedrepți.

Vorbiți de revoluțiune? Nu este de mirare să izbutiți a face o revoluțiune, pentru că lumea nu știe ce va să zică o revoluțiune. Ea va face revoluțiune, crezînd că va face altceva. Greutatea nu este a face revoluțiuni, ci a ști ce trebuie a se face dupe revoluțiune. Ei bine! eu nu văz nici un revoluționar. Voi toți sunteți niște doritori nebuni, inimă și fără cap, oameni de aspirațiuni și fără acțiune. Trei zile după revoluțiune v-ați apuca să vă certați între voi și lumea, obosită, v-ar lua la goană ca pe niște nebuni. Orice revoluțiune în țară, ca

să poată să izbutească, trebuie să fie urmată de războaie contra streinilor. Cinci mii de ciutaci de ar trece Dunărea, v-ar lega pe toți. Îmi vorbiți de sacrifice ? N-aruncați mărgăritarele voastre porcilor ! Românii sunt copii răi, învățați a lua de la mamă și a nu-i da nimic.

La aceste vorbe, Cheren răspunse astfel :

— Luț, cunoaștem ideile tele despre toate acestea și nu ți le cerem, tu nu crezi în nimic, țara nu este atît de perdută precum tu o crezi. Nu vom fi noi cari îi vom trage clopotele de înmormîntare. Lasă-ne pe noi în pace ! Noi credem altfel.

Cheren păstră cuviința și mărirea de care era înzestrat, chiar în această delicată pozițiune.

— Fraților ! urmă el, îndreptîndu-se către ceialți, noi putem amîna revoluțiunea ; dar nu putem să o respingem, căci atunci nu mai înțeleg pentru ce lucrăm. S-a zis dintr-o parte și dintr-alta lucruri cari pînă la un punt au într-însele mult adevăr. Dar înțeleg că nu suntem destul de inițiați în datoriile noastre. Să lăsăm pentru astă dată ideea unei revoluțiuni armate și să urmăm programa legei noastre de francmasonerie.

Vorbind astfel, să înturnă către Radoți.

— Dar tu, nou frate, ce cugeți despre toate aceste ?

— Societatea, răspunse acesta, ca să se dezvolte are trebuință de mișcare continuă. Acțunea este viața, neacțiunea este moartea ; lumea este ca vîntul ce încetează de a fi îndată ce încetează de a mișca.

— Bine ! zise Cheren, întorcîndu-se către Vel. Să începem încercările misterioase. Sper că acest om va fi un zidar însemnat.

Pe urmă, întorcîndu-se către adunare, Cheren urmă :

— Mai tîrziu vom reveni la programa revoluțiunei. Acum să facem formalitățile de admitere în loja noastră a acestui frate ce se oferă.

El arătă pe Radoți.

Din toate acestea văzurăm că ne aflăm într-o lojă de francmasonerie. Că astă seară membrii acestui așezămînt se înlăturaseră un moment de la programa lor, ca să puie înainte cestiunea politică de a revoluționa țara. Fusese cea dintîi încercare.

Cu cei dintîi români ce reveniră de la școalele Germaniei, Italiei, Franciei, se introdusese spiritul de imitațiune despre tot ce acești juni români văzuseră că se face aiurea ; fiecare imitase aceea ce iubea mai mult, dupe inteligența și gustul său. Să văzură unii cari se înturnară cu ideile unei aristocrații rău înțelese, alții cu gustul de cai, alții de metrese ; alții se mulțumiră a purta un ochi de sticlă etc. Dar noi vom lăsa la o parte pe tot acest personal obscur și vom vorbi numai de acei juni cari cu o inteligență superioară, cu o inimă arzînd pentru patria lor, au putut a se ridica la o sferă de aspirațiuni mai generoase. Aceștia se întoarseră în țară imitînd datinele națiunelor civilizate în tot ce se atingea de naționalitate, de libertate, de egalitate. Ei creară o lojă de francmasonerie.

Înainte de a asista la formalitățile de admitere în această lojă a lui Radoți, să zicem cîteva vorbe despre francmasonerie.

Francmasoneria, dupe unii, își perde origina ei în noaptea timpurilor, dupe alții se crede a fi creată de regele Solomon, cu ocaziunea templului său la care a lucrat o sută treisprezece mii companioni sau masoni (zidari) pămînteni și străini, pe cari regele îi împărți în patru clase, făcînd loje particulare.

Alții iară văd în misterele francmasoneriei o urmare a misterelor Egiptului și Greciei, o urmare a asoțiațiunei începută de discipolii lui Pitagora, de terapenți și de esenieni. Se poate căuta această origină chiar în anticitățile romane, în acele asoțiațiuni ai căror membri, pe cînd se ocupau la lucrări de construcțiune, cultivau sămînța unei civilizațiuni mai nobile. Romanii, în termin de legi, numeau *colegium* orice asoțiațiune particulară ce se forma într-un scop determinat. Aceste *colege* aveau regulamente și statute interioare, ce li se tolera cu condițiune ca să nu atingă legile țărei. Erau mai multe colege la Roma, compuse de orice clase, adunîndu-se în puterea organizațiunei dată de Numa, în edificii ale lor. Colegiul zidarilor se aduna în sălile laterale sau pe lîngă templuri cu preoții cu cari erau în relațiune [1].

---

[1] Anticități romane *(n.a.)*.

Culdeenii, numiți astfel de la vorba *celți*, *ceili* sau *keli*, scriitori ai domnului, aveau drept maximă principală : „Nu te împotrivi celui rău prin rău, ci prin bine". Acești culdeni se depărtaseră de orice putere și se refugiseră în Scoția, în Țara Galilor, în Irlanda și insulele vecine. Din aceste diverse punturi înrîuriră asupra corporațiunelor bretone de zidari. Individele ce le compunea erau din națiuni și religiuni felurite și cîteodată din partide apăsate. Civilizațiunea aruncă o vîlvoare sub regatul lui Alfred cel Mare, atunci începu a se construi mai multe casteluri, biserici, schituri, care construire ocupă mulțime de acesti zidari. Sub Athelstan se chemă în Britania lucrători francezi, spanioli, italieni, greci, spre a se construi biserici și alte edificiuri. Sub acest rege se așează confrăția franc-masonilor, și numai de la această epocă se poate zice că datează istoria adevărată a francmasonilor. Edvin, fratele regelui Athelstan, cunoștea științele de construire de edificiuri și el însuși intră și fuse primit întru corporațiunele lucrătorilor. Prin mijlocirea acestuia, lucrătorii dobîndiră mulțime de drepturi între cari libertatea de a-și face singuri regulamente și instituțiuni organice privitoare la dezvoltarea artelor.

Numele de francmason pare să le vie de acolo căci luau spre practicarea artei numai oameni liberi. Mai luară numele de masoni, adică geometri. În confrățiile lor se găsiră de multe ori chiar poeți, muzicanți, matematici, astronimi, pictori etc.

În anul 962 Edvin convocă o adunare generală de frați și se dete un regulament. Dupe acest regulament există încă o copie în limba anglo-saxonă, în arhivele lojei celei mari de la York ; acest regulament conține șaisprezece porunci ; trei din aceste porunci sun astfel : 1. Datoria fraților este d-a onora pe Dumnezeu și a urma legile copiilor lui Noe. Cată să se ferească de orice herezii și a nu păcătui înaintea lui Dumnezeu ; 2. Cată să fie credincioși regelui, să nu trade și să se supuie autorității cu sinceritate ; în caz de va auzi despre trădare, cată să vestească pe rege ; 3. Cată să se arate serviabili cu toți oamenii, a se lega cu dînșii de amicie credincioasă, fără a ține socoteală de cugetările lor.

Dupe istorienii franacmasoneriei, ea ar fi fost introdusă în Englitera în anul 287 ; în Scoţia în 1150 ; în Francia în 1668, dupe alţii în 1721 sau 1725 dupe alţii iar ; în Spania în 1728 ; în Olanda în 1730 ; în Rusia pe la 1731 ; în Florenţa pe la 1733 ; în Prusia 1737 ; în Viena la 1738 ; în Bucureşti la 1833. Genova avu lojile ei în 1738. Turcia şi Polonia cunoscură aceste loji odată cu Svedia. Altembergul, Nurembergul, Kamburgul avură lojele în 1741 ; Roma în 1741 ; America în 1721 ; Asia în 1728 ; Africa în 1728. Din Anglia, francmasoneria trecu în Francia prin lordul Dervint-vater. Lordul d'Arnold-Esler, duca d'Entin, comitele de Clermont Tonerre, duca de Orlean îi succedară. Parisul avu în 1736 patru loji ; în 1742 avu 22 şi 200 în provincii. Astăzi toate lojele dupe faţa globului sunt 3000. Francmasoneria are trei rituri, ritul *scoţian,* ritul *francez* şi ritul *Misraim* sau *Misphraim,* zis egipţian.

Acesti zidari întrebuinţez vorbe, spre a se înţelege, împrumutate de la arta contrucţiunei şi tăierei petrilor cum compasul, ciocanul, linia, foarfecele etc.

Sunt mai multe grade ce se osibesc prin felurite calificări. Cel mai mare dintre toate gradurile este al treizeci şi treilea, ce se atribuie lui Frederic II. Cele trei dintîi grade fac *masoneria albastră* sau *simbolică ;* oamenii sunt desemnaţi cu numele de *ucenici, companioni* şi *maisteri.* Cei cari sunt înţeleşi de la al patrulea pînă la al optsprezecelea grad au coloarea cavaleriei bisericeşti. Al treizecilea este *marele Elie,* cavaler Cadosh. St. Ioan vara şi St. Ioan iarna sunt sărbătorile lor cele mai mari.

Scopul acestor aşezăminte, precum văzurăm, este umanitatea şi supunerea la guvernele aşezate. Revoluţiunea politică nu intră în planul lor. Către acestea văzurăm în şedinţa misterioasă despre care am vorbit, membrii acestei asociaţiuni, uitînd preceptele religiunei lor şi înlăturîndu-se pe o cale politică şi socială. Voind, cu alte vorbe, a face revoluţiune cu armele. Să nu ne înşelăm. Loja din Bucureşti pentru membrii acestei confrăţii nu era altceva decît un mijloc : scopul era revoluţiunea.

Să ne înturnăm.

Cheren luă cuvîntul astfel.

— Fraților ! Discuțiunele ce avurăm nu trebuie să fie privite decît ca niște digresiuni în misiunea ce noi avem de a împlini. Ele să fie uitate ! Ele au fost o încercare ce am voit a face asupra acestui suflet care a venit astă seară printre noi. Scopul meu este împlinit. Acest suflet este destul de puteric. Acum să facem celealte încercări.

Fraților ! Eu nu voi lipsi a vă aduce aminte, cu orice ocaziune, sîntele precepte ale religiunei noastre. Misiunea noastră nu este a face revoluțiune politică. Cea mai sacră poruncă din așezămîntul nostru este să respectăm pe domnitori, ba încă ne îndatorează, cînd vom afla că se uneltesc trădări în contra lor, să mergem a-i da de știre.

Francmasoneria trebuie să onoreze omul numai și să nu se îngrijească [de] deosebirile ce ar fi între oameni prin naștere, condițiunea socială, naționalitatea și religiunea ce datinele au putut să așeze între membrii societăței omenești. Ea ne comandă că o religiune neatîrnată este trebuincioasă omului, fără însă ca omul să voiască a închide inima și spiritul în cutare sistemă mai mult decît în alta. Religiunea ce ea ne învață este religiunea tutulor oamenilor onești, aceea de a face binele. Fanatismul și superstițiunea cată că fie respinse, toate credințele trebuie să fie respectate. Francmasonii merg pe calea înțelepciunei, călcînd în picioare prejudicățile, ignoranța și patimile degradante ; omul caută omul, înlăturînd opiniunile și credințile. Zidarul dar trebuie să ceară fratelui său numai umanitate, virtute, facere de bine, credință și păstrarea vorbei date.

Aici, întorcîndu-se către Radoți, îi zise :

— Frate ! Vino dupe mine.

Cheren plecă înainte. Radoți îl urmă, cîțiva membri îi urmară. Cheren merse în fundul sălei, unde lumina se îngîna cu întunericul, să zărea în perete o ușă. Cheren se îndreptă către această ușă. El o deschise cu piciorul ; această ușă da d-odată pe o prăpastie ; o slabă lumină ce licuri atunci lăsă să se vază această prăpastie înspăimîntătoare, în fundul căria să zăreau niște țepi ascuțite ; prăpastia avea forma unui puț adînc ocolit de patru

pereți netezi ; cu cît se adîncea, cu atît pereții de jos se lărgeau.

Cheren se înturnă către Radoți.

— Frate, zise el, trebuie să te încercăm, trebuie să vedem dacă ai curagiul și hotărîrea. Vezi această prăpastie, ei bine, aruncă-te într-însa și Dumnezeu să facă ca să nu-ți fărîmi capul de vreun colț, nici corpul de vreo țeapă.

Radoți era palid. El privi adîncimea prăpăstiei și tremură. Era sigur că, sărind, se va zdrobi în această adîncime. O idee îi trecu prin cap, oare acești oameni nu voiau să-l omoare cu acest mijloc ? și care ar fi interesul lor ? cuvîntă el în sine. Radoți era unul din acele suflete hotărîte.

— Curagiu, frate, îi strigă Cheren, toți cîți fac parte din societatea noastră au făcut aceasta. Oare tu tremuri în față cu pericolul ? Zidarii nu se tem de nimic și nu cruț nimic ca să meargă pe calea adevărului.

Radoți simți aceste vorbe ca niște împunsături de cuțit în inima lui. Se armă de toată voința sa și zise :

— Voi sări înîntru !

Zicînd aceste vorbe, el se aruncă în prăpastie. Lucru ciudat ! Această prăpastie între patru pereți, atît de adîncă, atît de înspăimîntătoare, nu a fost alt decît o ficțiune. Ea nu era mai adîncă decît un stat de om și în fundul ei era niște paie. Astfel Radoți, aruncîndu-se înîntru, căzu pe paie, la o mică adîncime de un stat, lucru la care nu se aștepta.

— Întîia încercare este bună, zise Cheren.

Radoți ieși cu înlesnire din cutia ce luase drept o prăpastie. Cheren se înturnă în sală, apoi duse pe Radoți la altă ușă, o deschise și intră urmat de Radoți. Acolo era o galerie strîmtă și întunecată.

— Te vei duce singur prin această galerie. Vei întîlni mai multe greutăți spre a trece, dară trebuie să treci înainte cu orice preț.

Vorbind astfel, Cheren se trage și închide ușa asupra lui, lăsînd pe Radoți în întunerec. Radoți înaintă prin umbră, pipăi cu picioarele, găsi o scară de lemn, se urcă pe scară, se urcă trepte multe. Cînd ajunse sus, se făcea un mic rond aici. El ocoli rondul, găsi o altă

scară care cobora, se coborî ; dar de la un loc înainte nu mai avea pe ce pune piciorul, simţi că căpătîiul scărei era în aer, simţi scara clătinîndu-se, trebuia să se urce din nou în sus să scape sau trebuia să vază scara rupîndu-se sub dînsul şi căzînd împreună. El auzi scara trosnind.

— Nu-mi pasă, zise el. Nu mă voi urca, a se urca este a se întoarce din cale, este a nu reuşi.

Dar atunci trebuia să meargă înainte. El simţi cel din urmă căpătîi al scării că se legăna în aer, pipăi cu piciorul şi lovi aerul, scara trosneşte, se rupe. Radoţi cade. Spaima fuse mare, dar căderea fuse de la o înălţime de două palme numai. Întunericul era adînc. Radoţi căzu în picioare pe un zid ; acolo altă dificultate. Între zidul pe care se afla, era capătul de sus al unui perete, un zid strimt, în dreapta şi în stînga simţi aerul, zidul era strimt, trebuia să umble pe dînsul. Cu neputinţă, ameţeala îl coprinde, cea dintîi mişcare ce făcu fuse să încalece pe zid, să se agăţe aici cu mînile şi cu picioarele. Aici el rămase mai multe minute călare, deodată simţi pe zid, lîngă dînsul, nişte fiinţe vii cari se tîrau pe zid în formă de guşteri, mîna lui atinse de aceste forme vii, lungi şi reci. O mişcare repede, spasmodică la această atingere făcu să se ridice, se uita că era agăţat pe vîrful unui zid. Se sculă în picioare şi merse pe zidul cel strimt cîteva pasuri. Din norocire, după cîteva pasuri era scăpat. Se afla într-un chiosc, o slabă lumină îi arăta că se află la un adăpost.

Acest chiosc, ridicat în aer, nu avea nici o comunicare cu pămîntul, nici o scară, nici o uşă. Dar în mijlocul chioscului atîrna o funie legată de la o înălţime oarecare ; această funie spunea că numai printr-însa putea cineva să iasă de acolo. Radoţi se agăţă de funie ca să se urce pe dînsa ; dar puterile braţelor îl părăsesc şi cade înapoi. El înţelese că are trebuinţă de repaos înainte de a începe această urcare periculoasă. Se odihneşte cîteva minute, apoi reîncepe operarea funiei. Astă dată odihnit, braţele nu îl trădară, el se urcă pe funie pînă la coperămîntul chioscului, acolo crezu că a terminat ; dimpotrivă, de aici începea un părete înalt, funia se lipea de părete şi se urca în sus în vîrful peretelui pe

casă ; trebuia să se urce, trebuia să ajungă la un capăt ; ideea că nu va reuși și nu va fi admis între francmasoni îl muncea amar ; a urca funia, a face și această încercare era asemenea spăimîntător. Radoți avea caracterul tare, decis. „Cu orice preț, chiar dacă ar trebui să mor, își zise el, trebuie să termin cu succes.“ Apucă din nou funia, se urcă, din norocire înălțimea zidului îl înșelase ; zidul era nalt numai de un stat de om, într-un minut se afla pe casă, învelitoarea casei de șindrilă era țuguiată, picioarele îi alunecau. Radoți simți mai mult decît văzu pericolul în care era. Ce va face ? O slabă lumină, pe care el nu a putut înțelege de unde venea, licuri o secundă, era destul ca să vază moartea și viața, moartea i se înfățișa în forma învelitoarei țuguiate și alunecoase, viața în forma unei fereste mari ce se înălța ca o cocoașă în sînul învelitoarei, fereastă practicată în această cocoașă de trei sau patru picioare ridicată de la linia învelitoarei. Acolo era calea lui, pe acolo trebuia să urce. Deocamdată, gîndi el, nimeni nu îl vede în noapte, prin urmare poate să se coboare pe unde a urcat sau să caute un loc mai puțin periculos, dar se căi îndată și zice : cu orice preț, înainte !

Astfel voi să înainteze, picioarele alunecară ca pe o gheață lucie, cu neputință a face un pas, în deșert căuta să-și agațe unghiile în șindrili, își sîngeră mînile fără să reușească. Un picior alunecă și trage dupe dînsul corpul întreg, care ajunge pînă în marginea streșinei casei. Aici, luptînd împotriva morței, se agăță de streașină, dar corpul lui atîrna și cobora mereu către prăpăstie, într-un minut el nu mai ținea decît cu brațele, cu peptul și cu barba, tot corpul era în aer... O altă lumină slabă licuri. Radoți văzu că se află atîrnat pe o prăpastie, puterile îi slăbeau, brațele îi amorțiseră, mînile îi erau sîngerate. Corpul cobora neîncetat asupra prăpăstiei. Cînd simți că puterile îl părăsesc, ideea morței fuse teribilă ! Această idee nimic nu poate să o exprime, trebuie ca cineva să se afle în această pozițiune ca să aibă idee de ideea teribilă a morței. Radoți găsi încă tărie a zice : „Mor pentru convicțiunea că fac bine !“ El zise aceste vorbe cu voce tare. Își luă adio de la viață, într-o secundă spiritul său alergă asupra a tot ce iubise în lume și îi

prezintă ca prin visele frigurilor un tablou ce nimic nu poate să-l descrie. Totdodată simţi braţele dezlipindu-se de streaşină, se simţi căzînd. O secundă, Radoţi nu mai era pe streaşină. Vecinii auziră zgomotul căzăturei unui corp greu şi fiecine îşi închipui ce voi.

PRINCIPELE ALEXANDRU GHICA

A doua zi la 10 ore dimineaţa, un om cu mustăţile rase, palid, cu ochii plini de inteligenţă şi de ardoare, cu talia de mijloc, se prezintă la adiutantul de ordonanţă de la palatul domnesc în faţă cu baia veche.

Acest om îşi spuse numele, adiutantul plecă repede pe scară în sus. Dupe cîteva minute se coborî şi zise omului că m. s. domnul îl primeşte.

Omul urcă scara. Conducătorul său îi deschise o mică uşă într-un perete al sălei de intrare. Omul intră şi uşa se închise asupra lui. Să intrăm şi noi dupe dînsul. Omul intră. Un alt om cu spatele spre uşa pe care intrarăm, cu ochii pironiţi pe fereastă, părea că nu va să arăte că ştie că cineva a intrat în casă. Aceasta era o manieră a domnilor dupe atunci, ca să aminte mărirea lor şi să exprime despreţul. În fine omul ce intră făcu puţin zgomot cu piciorul, îşi drese glasul şi stătu. Omul întors cu spatele întoarse capul cu gravitate şi prefăcîndu-se că este surprins, zise :

— Ah ! tu eşti ?

— Să trăieşti, m. ta.

Acest om ce intră era Edem, cellalt era principele Alexandru Ghica.

Să ne oprim puţin aici ca să vorbim de domnia lui A. Ghica. Vom căuta să fim nepărtinitori deşi este foarte greu a fi nepărtinitor un scriitor ce se află atît de aproape de epoca care o descrie. Scriitorul ce face viaţa unui domn care a jucat o rolă însemnată în ţara sa află un inamic puteric care îl opreşte a fi nepărtinitor, întîi în el însuşi, pe urmă în cititorii săi. Cititorii ca şi scriitorii au şi ei slăbiciunea lor cînd se aflu prea aproape de epoca ce se descrie şi în care mulţi din ei a trebuit să joace o rolă.

Alexandru Ghica cobora din acea familie de albani care a jucat în mai multe epoce role marcante în istoria țărei.

El este al noulea domn al Valahiei cu acest nume. Înainte de a fi domn fusese ban de Craiova, apoi mare spătar, la ocupațiunea Principatelor de oștiri ruse în 1828. În timpul ocupațiunii de șese ani, principele A. Ghica atrase simpatia generalului rus Kisilef care îl recomandă pentru tronul Țării Românești în anul 1834, mart, 21. A. Ghica fuse dintre principii cei buni ai României, începutul domniei lui fuse lăudat. Cînd vom enumera toate îmbunătățirile ce se făcură sub dînsul, într-o epocă mai ales cînd țara pîșea de la cel mai adînc întunerec, nu putem refuza acestui domn o mare parte de elogiuri. Una din faptele lui cele mai mari este începutul urzirei școalelor comunale. Pe lîngă această mare și frumoasă faptă, principele A. Ghica lăsă să se vază în faptele sele semne de a proteja ideile naționale și liberale. Trebuie a mărturisi, aceste tendințe nu erau rezultatul unor convicțiuni politice, ele erau mai curînd impulsurile caracterului său în care se zărea origina cavalerească ce este apanagiul națiunei sale albaneze. Principele A. Ghica era mai mult om de simțiment decît om de cugetare, mai mult ostaș decît om de stat.

Cea dintîi greșală ce făcu ca domn, înăuntru, fu că se ocoli de familia sa cu care împărți cele dintîi foncțiuni ale statului. Principele A. Ghica iubea rudele sele și căta să le facă un rol strălucitor în societate. Astă dată inima învinse rezonul de stat, sau că aceste rude abuzară de încrederea sa, sau poate calomniile găsiră o poartă deschisă ; această manieră fuse o cauză de a răci tronul de mulți bărbați cari se aruncară în opozițiune.

Pr. A. Ghica nu era rus, era mai mult turc prin inimă. Astă dată încă inima învinse rezonul de stat la dînsul. El nu știu să-și ascunză temerile sele interioare contra Rusiei. Această putere înțelese că nu poate conta pe dînsul ca să-și facă trebile în țară ; îl supuse la încercări și așteptă.

Către acestea Rusia prepara în tăcere opozițiunea, toți nemulțumiții și ambițioșii de putere se așezară sub ordinele secrete ale consului rus. Alături cu această par-

tidă, *juna Românie* ce începuse a înălța capul la viața politică, crezu momentul priincios spre a se organiza. Favorată de sentimentele particulare ale domnului ce căuta în această jună partidă sprijinul ideilor sele, favorată de consolul rus ce închidea ochii chiar la eccesele ei liberale, ea căpătă oarecare libertate de acțiune. De cînd în cînd, Rusia lovea prin mîna domnului partida liberală. Aceasta o ținea în frîul ce ea credea că poate să i se da, fără pericol, și punea între domn și liberali sămînța unei uri care mai tîrziu trebuia să rodească.

Domnitorul se afla între datoriile lui de principe român și între datoriile de protegîat rus.

Cîmpul de bătaie trebuîa să fie Adunarea. Acolo partidele trebuiau să-și dea mîna în ziua cînd o voce puterică le-ar fi dat semnalul. Cînd certele începură în Adunare, principele se plînse la St. Petersburg. Rusia, voind să-l compromită în opiniunea junei Românii și a asmuți pe această din urmă asupră-i, ceru domnului pentru prețul concursului său punerea în Regulamentul Organic a unui articol suplementar ce anula neatîrnarea politică și administrativă a țărei. Pozițiunea domnului se agravă prin primirea acestor funeste condițiuni cari fuseră urmate de exilul Cîmpineanului, de osînda autorilor conspirațiunei din 1840. Veni și revolta de la Brăila în 1841 și fermetatea cu care principele o spulberă, și se află compromis în fața țărei și în fața Rusiei. Astă dată principele A. Ghica nu fuse om de stat.

Rusia decise atunci cu orice preț să-l destituie. Ea reuși în octomvr. 1842.

Principele A. Ghica nu a știut dar să se rezeme nici pe națiune, nici pe Rusia. Cînd sacrifică națiunea sa Rusiei, cînd sacrifică interesele Rusiei intereselor națiunei sele. În definitiv nu era om de stat. Mai multă tărie, mai multă dibăcie l-ar fi scăpat. Din nefericire el nu avea nici tăria, nici dibăcia cerută de acele mari împrejurări.

El iubea poporul și era iubit. La toate ceremoniile, cîrduri de copii îl înconjurau, și domnitorul găsea o plăcere a merge în mijlocul lor. Iubea cu deosebire toate paradele, nici o ocaziune în care putea să se arate în mijlocul fălei nu îi scăpa. La hramurile bisericilor nu

lipsea, la spectacole iară cel dintîi se arăta. Pentru școale avea o simpatie pronunțată. De mai multe ori pe an corpul profesoral era invitat la masa domnească ; este adevărat că deși se ocupa de forme, dar nu se ocupa de fond. Voia să ridice învățămîntul și onora persoana profesorilor. Nu se ocupa de învățămînt. Principele A. Ghica voia să împace trecutul cu viitorul. Astfel el era om al vechilor idei și al noilor idei totdodată, și niciodată hotărît pentru unele. În politică văzurăm asemenea că nu era nici partizan al politicei ruse, nici apostol al simțimintelor naționale.

El nu pedepsea hrăpirile, cu toate că simțea trebuința îmbunătățirei în administrațiune. Avea trebuință de lumea cea veche și îi ierta rătăcirile, fără însă a dezaproba lumea cea nouă. Condamna teoriile *junimei române* și tolera prin slăbiciunea gloriolei.

Acest sistem de guvernămînt nu putea să întîrzie să aducă în țară dezorganizarea. Slăbiciunea plecînd de la tron se schimba în *anarhie*. Cînd acest fel de anarhie coprinse toată țara, domnitorul voi să aducă oarecare îndreptare, dar în deșert. Ca să îndrepteze lucrurile nu era destul a lovi pe cutare sau pe cutare, ci a da singur exemplu de respectul legilor. Legile nu se respectară niciodată.

Am zis că poporul îl iubea. În adevăr, principele A. Ghica făcea multe binefaceri. Săracii găseau totdauna la dînsul un adăpost sigur. Proteja pe cît îi permiteau legiie, boierii și consulul pe popor.

A. Ghica, cu defectele și cualitățile sele, cînd nu mai fuse domn, începu a fi regretat. Nu voim a zice că un domn ce nu mai este, este totdauna regretat, căci nu se mai simte apăsarea acțiunei sele, fuse regretat căci timpul limpezise și cumpănise defectele și calitățile sele, și opiniunea generală, ea însăși limpezită, prona acum cualitățile acestui domn. În adevăr, mai tîrziu țara își aduse aminte de A. Ghica și nu mai ținu din timpul domniei lui decît *crearea școalelor comunale* și lupta în care căzu, luptă națională contra intențiunelor Rusiei de atunci. Fărîmarea revoltei de la Brăila ce ocaziona căderea sa rămase ca un cuvînt de recunoștință națională ; generațiunea cea nouă, lăudînd faptele sele cele bune,

cată să ierte rătăcirile sele. A. Ghica nu trebuie a fi criticat ca un domnitor din noua eră. A. Ghica era un om din secolul trecut, ca om din secolul trecut trebuie să fie privit. Între contimporanii săi, A. Ghica era cel mai bun, și aceasta este mult. Istoria va fi neapărat mai severă pentru principele Bibescu și Știrbei, decît pentru A. Ghica, și aceasta pentru motivele de mai sus.

A. Ghica nu făcuse studii serioase. Nu era nici un geniu. Avea însă mult bun simț, mult bun în caracterul său. Dacă pe lîngă bunul său simț ar fi unit tăria, A. Ghica ar fi dezlegat poate încă de mult probleme ce nu s-a putut dezlega decît sub Alexandru Ioan I.

Țara recunoscătoare, Turcia recunoscătoare și voind, în timpul războiului Crimeei, să răsplătească serviciul ce făcuse Turciei, A. Ghica, prin fărîmarea revoltei de la Brăila, țara îl primi cu bucurie și Turcia îl numi locoteninte de domn. Locoteninte de domn A. Ghica nu lucră contra intereselor patriei. Lucră să se facă domn, este adevărat, dar aceasta era iertat unui domn bătrîn. Către acestea nici timpul, nici experiința nu schimbase caracterul său. El rămăsese omul secolului trecut cătînd a împăca trecutul cu viitorul ; rămăsese ceea ce fusese cînd avea domnia, bun și slab.

Astfel A. Ghica nu reuși în nici unul din planurile sele.

Pe cînd intrărăm în cameră după Edem și văzurăm pe acest principe uitîndu-se pe fereastă, apoi schimbînd cele dintîi vorbe cu Edem, acest principe nu era încă stricat cu Rusia. Niște semne oarecari îi dau niște bănuieli oarecari contra Rusiei. Asupra prevestirilor lui Edem, principele începuse a se prepara la lupta ce era să fie într-o zi între dînsul și consolul rus. Prin Edem, principele căuta să atragă la dînsul *juna Românie*. Prin Edem principele dase deja cele dintîi atacuri colosului de la Nord, însuflîndu-i a combate slavismul în limbă. Prin Edem, el știa ce simte, ce cugetă, ce face *juna Românie*.

— Edeme, zise principele, ce fac patrioții tăi ?

— Nu fac bine, răspunse acesta, deja în loja noastră de francmasonerie lucrurile se schimb. Ieri seară, sub

cuvînt de a încerca pe un june ce se prezintă în lojă, membrii societăței puseră pe tapet revoluțiunea armată.
La acest vorbe domnitorul se posomorî.
— Apoi ?
— I-am combătut și am făcut să cază această nefericită idee. Iară Cheren, văzînd că nu izbutește, zise că era o încercare ca să cunoască pe noul zidar. Vel este cel mai înfocat adversar al ordinei publice.
— De mult timp acest Vel mă combate ! Aș voi să-l trimit la o monastire să se liniștească !
— Nu este timpul, răspunse Edem. M. t. ai încă trebuință de el spre realizarea planului nostru cel mare !
— Planul nostru ? întrebă domnul cu mirare.
— Dară, răspunse Edem. Acela de a combate înrîurirea rusă.
— Taci ! zise principele. Nu am nici un plan. Poezii d-ale tele, o să mă compromiți...
Apoi, gîndindu-se puțin, urmă :
— Mie nu-mi place ce face Cheren, el merge mai departe decît aș dori eu. Nu înțelegi tu că el aspiră la domnie ?
— Ba înțeleg, răspunse Edem.
— Și îmi zici aceasta cu sînge rece ?
— Dară.
— Pentru ce ?
— Pentru că nu are să izbutească. Rusia nu va consimți niciodată a-l face domn.
— Dar îmi încurcă lucrurile mele, trage toată junimea cu dînsul și o aruncă în brațele boierilor protejați de Rusia. Nu înțelegi tu aceasta ?
— Ba înțeleg, răspunse Edem, însă înțeleg asemenea că Rusia nu este încă dispusă să te scoață din domnie, ești încă tare. Ea te va lovi în ziua cînd va înțelege că te-ai făcut o stavilă la realizarea planurilor sele în Principate. Însă atunci poți compta pe partida liberală și iată pentru ce îți zic să îi menagezi încă, o să-ți fie trebuincioși.
— Așa, zise domnitorul, dar faptul este că nu sînt nici cu Rusia, nici cu partida națională !
— Încă mai bine, zise Edem. Nefiind hotărît nici pentru unii, nici pentru alții, îți lași două porți deschise.

— Să nu mi le închiză pe amîndouă ! zise domnitorul. Astfel tu ești de părere să menagem încă pe liberali ?

— Dară, m. t., nu vor face nimic fără să știi, îi ai în colivie.

— Dar or face-o mîne.

— Atunci ai timpul să-i lovești.

Astfel fuse conversațiunea ce avu Edem cu principele.

SERATA CU CEAI

Dem, dupe invitarea ce primise, se duse a doua zi seara la colonelul... să ia ceaiul, stil de bilete de invitare. Să mergem și noi împreună cu el spre a asista la scenele ce au să se întîmple.

La 9 ore seara, dupe ce își puse o redingotă neagră veche, mănuși coloare de paie plesnite la două degete deja, cizme de lac sau de glanț, dupe ce luă adio de la cocoana Elena și dupe ce aceasta îi zise vorbele grave : „ia seama, băiete, să nu te strice zefurile ciocoiești, că nu te chem pe tine acolo de florile mărului“, se duse pe jos, cu un bastonaș în mînă, gîndindu-se ce are a zice și a face în casa unui om pe care nu îl văzuse niciodată.

Ajunse la poarta caselor colonelului cu cizmele încărcate de pulbere.

Această casă se afla situată lîngă Colțea, pe o stradă strimptă, nu departe de casa numită a lui Raleti, unde astăzi este școala centrală de fete. Casa era cu gang sau poarta de intrare pe dedesub. Dem întîlni la poartă doi lachei cari primeau trăsurile încărcate cu dame ce veneau de cînd în cînd. Cînd Dem să prezintă sub gang și întrebă de colonelul, cei doi lachei se uitară la dînsul lung, apoi unul la altul și începură să rîză cu hohot.

— Ce rîdeți voi ? Vă întreb dacă colonelul primește.

Lacheii rîseră și mai tare.

— Ești invitat ? întrebă unul din ei, arată-ne biletul. Dem cătă în buzunar și nu găsi nimic.

— L-am lăsat acasă, zise el cu durere.

— Ai face bine să te duci înapoi, zise un serv, și să vii cînd vei găsi biletul.

Vel și Radoți apărură în acel moment, avură timpul să auză o parte din vorbele lacheilor.

— Nu lua seama, zise Vel lui Dem, vino cu noi.

Zicînd astfel îi dăte brațul și cîte trei urcară scara. Dem nu știa ce să crează. Vesmintele lui erau curate și de gală. Iacă ce era : unul din lachei cunoscuse pe Dem în sărăcia lui și nu-i veni să crează că un copil sărac ca dînsul să poată fi invitat între alți oaspeți în casa unde acesta era servitor.

Am zis că Radoți venise cu Vel.

Cititorii își aduc aminte pozițiunea înspăimîntătoare în care lăsarăm noi pe Radoți atîrnat de streașina caselor și căzînd deodată ?

Radoți perzînd puterile și căzînd, căzu pe un pat moale ce spînzura sub streașină cu trei picioare mai jos. Toate aceste încercări, cari pentru încercați aveau atîta spaimă, în realitate nu erau nimic. Francmasonii combinaseră lucrurile astfel încît în aparență să înspăimînte și în realitate să nu pață nimic.

Cînd Radoți căzu pe pat, acel pat susținut cu coarde și cu scripete coborî repede ; în cîteva minute Radoți era în sala zidarilor, unde toți îl complimentară pentru curagiul său. Radoți fusese admis chiar în acea seară între francmasoni. Acum să ne urcăm în salon.

Colonelul X. era un om foarte amabil cu toată lumea, era bogat, parvenit. Erau pe atunci oameni cari de mici foncționari, săraci, în curs de cîțiva ani deveneau milionari, fără ca nimeni să nu poată ști de unde le veneau milioanele. Colonelul era unul dintre acești oameni miraculoși și neînțeleși. Ca să facă să i se ierte o bănuială asupra repedei sale înavuțiri, colonelul era amabil cu toată lumea și mai ales cu *bonjuriștii* pe cari el îi credea : *guri rele*. Nu știm din ce cauză el se retrăsese de curînd din armată. Acum nu era bine cu curtea. Se introdusese o modă că, toți cîți ieșeau din serviciu, trebuia să intre îndată în opozițiune. Seratele ce el da erau serate politice ; juna Românie era chemată aici mai cu osebire. El lingușa pe unul din capii ei, pe Cheren mai cu osebire. Totdodată nu neîngrijea boierii din partida

bătrînă ; cele două partide se întîlneau la dînsul. Colonelul însă era oricum agintele partidei boierești. Colonelul avea cincizeci de ani trecuți. Soția sa, Lina, era cu douăzeci de ani mai tînără. Ea era gentilă, spirituală și plină de vervă. Iubea a primi lumea, și o primi bine. Gurile rele nu găsiseră nimic rău a zice de dînsa. Către acestea se aminta niște rătăciri, fără consecuință, făcute în anii trecuți. Să trecem peste acestea !

Îndată ce intrară în salon cei trei noi veniți, adică Vel, Radoți și Dem, colonelul pîși înaintea lor. Vel prezintă pe Dem. Colonelul fuse foarte amabil cu cîte trei. Colonelul îl prezintă chiar soției sele.

Salonul era plin de lume, cavaleri și dame. Se vedeau aici multe dame din clasa întîia, cîteva din clasa doua. Era un spectacol original. Damele de clasa I făcuseră cerc aparte, cele de clasa II se retrăseseră și formaseră alt cerc. Un ochi observator ar fi avut mult de studiat, văzînd aceste două cercuri de dame, unul arogant, celalt umilit !

Să trecem și peste aceasta.

Între bărbați părea că este așezată oarecare egalitate, mai mult decît între femei.

Vel și Radoți salutară damele cu cari păreau a fi familiari mai mult sau mai puțin. Dem rămăsese singur lîngă ușă, observa. Mai mulți bărbați trecură pe lîngă dînsul cari îl cunoscură mai mult sau mai puțin, nici unul nu-i aruncă un zîmbet. Aceasta supără pe Dem.

Societatea ceru să dănțuiască ; un june venit de curînd din Paris se puse a suna la piano, oaspeții se puseră a valța.

Dem rădică ochii asupra unei dame ce intra atunci. Era iubita imaginațiunei sele cu fidanțatul ei. Ea îl vede și îi aruncă o privire desprețuitoare, apoi trecu repede.

Dupe cîteva minute colonelul zise lui Dem să invite o damă la valț. Dem știa să valțeze. Aruncă ochii în dreapta și în stînga, vede o damă neangajată, o invită, dama refuză cu despreț. El nu înțelege nimic, se îndreptează către alta, refuză asemenea, invită încă una, încă două, încă trei. Refuz de la toate. Murmură între dame,

murmura trece între bărbați, oaspeții privesc la Dem, unii au aerul a-l arăta cu despreț.

Se băgă de seamă că mai multe familii plecară înainte de timp. Dem nu înțelegea nimic. Colonelul, sfiicios, învălmășit, se apropie de Dem și îi zice :

— Domnul meu, mă vei ierta... dar... d-ta știi... societatea noastră are niște prejudecăți oarbe... prezința d-le aici desplace... boierilor... mă ierți... nu sînt eu vina, dar vezi ?... boierii plec... salonul are să se deșarte într-un minut, dacă...

— Dacă nu mă voi duce eu ? zise Dem.

— Ai zis singur... dar mă iartă... ce să facem ? trăim cu ei...

— Bine, zise Dem, înțeleg... mă voi duce.

Rușinea și mînia se disputau pe figura sa. Dem plecă. Mai mulți îl priviră plecînd. Dem zise în sine : „Maică, maică, tu mi-ai recomandat în scrisoarea ta : să nu te duci în societățile boierilor mari, căci sufletul tău se va vesteji, și eu nu te-am ascultat."

Trecînd prin sală, vestea dărei lui afară îl întrecuse ; feciorii se uitară la el și îl insultară.

Dem zise atunci o vorbă mare :

— M-ai insultat, o, clasă aristocratică, clasă fără viață și fără viitor ! dar va veni o zi cînd te voi goni cu biciul de la înălțimea ta, și saloanele tele, și moșiile tele, și fetele tele le voi da slugilor tele.

CARTEA III

RĂDICAREA LUI TUDOR

Era 16 ghenariu 1821.

Era seară.

Pe strada ce pleacă de la podul Caliței și merge la Mitropolie, pe lîngă hanul Golescului, îndată ce se termină acest han, la stînga era o curte și o casă mare cu două etage, în formă veche. Astăzi această casă este proprietatea Obedeanului. Atunci ședea într-însa vornicul Constantin Samurcaș.

Un om în costum de pandur, urmat de doi arnăuți în costumul lor național, la 10 oare seara, intra din strada Caliței în această stradă unde era casa Samurcaș, pe jos. Intrînd în această stradă, se opri la poarta casei Samurcaș și bătu în poartă. Un serv deschise ; omul în costum de pandur cu cei doi arnăuți intrară în curte și poarta se închise în urma lor.

Să mergem dupe acest om.

Omul în costum de pandur intră la dreapta în casă. Se urcă pe scară. Cei doi arnăuți rămaseră în sala de jos. Servitorul ce-i deschise poarta îl duse într-o cameră. Acolo îl aștepta vornicul Constantin Samurcaș, bătrîn cu fața frumoasă încă, cu barba albă și lungă, purtînd costumul boierilor mari din acea epocă.

Omul în costum de pandur înaintă. Împotriva datinelor din acea epocă, vornicul Constantin Samurcaș invită să șază lîngă dînsul pe omul în costum de pandur.

— Șezi, arhon slugere, zise el, arătîndu-i un loc lîngă dînsul.

Slugerul șezu.

— Știi pentru ce ești aici ? întrebă vornicul Samurcaș. Lucrurile țărei noastre sunt foarte încurcate. Mai întîi vei ști, arhon slugere, că grecii, ajutați de Rusia, voiesc să fărame jugul turcilor. Ei au să înceapă răscularea lor în țara noastră. Este rușine, arhon slugere, ca românii într-a căror țară streinii ridic steagul neatîrnărei, să rămîie nepăsători ! Domnul Alexandru Șuțu în acest minut, poate că nu mai este în viață. Moartea lui părtinește planul grecilor ; dar trebuie să părtinească și planul nostru. Cată să avem și noi un plan. Cată să strîngem panduri. Astfel făcînd, pe de o parte, lîngă steagul grecilor va flutura și steagul românilor ; iar pe de alta vom putea apăra țara chiar de răsculătorii streini cînd ei ar căta să o apese. Primești a fi capul oștirei naționale ?

— Aceste vorbe îmi vin la socoteală, răspunse slugerul Tudor Vladimirescu sau domnul Tudor cum îi zicea mai tîrziu poporul. Zic că îmi vin la socoteală, pentru că sînt român și mi se rupe inima cînd văz că românul a ajuns a fi strein în patria lui. Domnii sunt greci, mitropolitul, episcopii, egumenii sunt greci ; marele spătar

e grec, aga e grec, delibașa, tufecci bașa, guler asin, cîrc serdar, baș bulucbașa, baș ciohodar sunt greci. Căpitanul de dorobanți, căpitanul de lefegii, greci ; polcovnicul de seimeni, șeaptesprezece polcovnici de poteră, cei douăzeci și șeapte căpitani de poteră, cei șeaptesprezece polcovnici de tîrguri, toți sunt greci, banul Craiovei cu toată curtea lui și ofițerii lui, greci. Zapcii plășilor, vătașii plaiurilor sunt greci. Abia ici și colo se vede cîte un român. Oștirea ce se bate însă prin păduri contra tîlharilor, *poterașii,* sunt români. Slujitorii cari iară sunt români sunt armați cu bice în loc de arme. În școalele domnești toți învățătorii sunt greci, în aceste școale limba română nu se aude ; voi mai adăuga că toți învățătorii particulari sunt greci, că toți duhovnicii sunt greci, că toți preoții de monăstiri sunt greci și că limba țărei e scoasă chiar din altarul lui Dumnezeu și înlocuită cu limba greacă ; în școli, în biserici, în casele boierești, în negoț, pe strade, în toate orașele, nu se aude decît limba greacă. Aceasta nu mai poate merge. Dacă este vorba ca românul să fie rob la greci, apoi temerea de a fi rob la turci sau la ruși nu mai este o temere, ci o binefacere. Nici rusul, nici turcul nu va face ce face grecul. Românii sunt robii robilor. Un stăpîn puteric are aceasta de bun că este mărinimos ; un rob ce ajunge stăpîn este *biciul diavolului.*

— Îmi pare și mie bine că ai atins această coardă a Rusiei, zise Samurcaș ; politica acestei țări astăzi este de a ține cu Rusia, și daca îmi promiți că vei păstra tăcerea, eu îți voi descoperi o taină.

— Poți a-mi spune fără grijă, arhon vornice, zise slugerul, mă cunoști de mult, îți sînt dator toate, niciodată nu te-am înșelat...

— Aceasta așa este, urmă vornicul Samurcaș, iată că-ți spui de față și fără farafasticuri multe. Rusia are să intre în Principate, ea voiește să fărîme jugul turcilor ; înțelegi că ar fi intrat de mult, dacă nu ar fi aflat împotrivire în celealte puteri ; îi trebuie dar un cuvînt ca să facă să i se ierte călcarea hotarelor aici ; acest cuvînt va fi turburarea ce s-ar face în țară. Pentru acest cuvînt întîi, apoi pentru a apăra țara de hrăpirile gre-

cilor, trebuie să ridici oștire de panduri. Scopul venirei rușilor aici este redobîndirea drepturilor românilor.

— Bine, răspunse slugerul cu prefacere, asta este astăzi politica țărei, negreșit ; dar cum vom putea face, zise Tudor, să mă pun în capul oștirei ? Îmi trebuie un aluat de viteji, îmi trebuie bani...

— Cîți viteji îți trebuie ca să poți începe a strînge panduri ? întrebă vornicul Samurcaș.

— Douăzeci și cinci, zise Tudor.

— Îi vei avea, răspunse Samurcaș, cît pentru bani vei lua de la isprăvnici.

În acest moment un om în costum bogat de arnăut intră în cameră. Era căpitan Iordache Olimpie ce comanda o trupă de ostași sub ordinile domnitorului.

— S-a isprăvit, zise el, pînă mîne nu va mai trăi decît să tragă sufletul, doctorul Mihail Hristari l-a otrăvit în fîntînea. Doctorul Depalti pretinde că poate dovedi aceasta, dar ce-mi pasă ? pînă mîne domnul moare.

— Căpitane, zise vornicul Samurcaș, poți să dai douăzeci și cinci de arnăuți slugerului, cari să-l urmeze și să-l asculte la toate ?

Căpitan Iordache, ridicîndu-și turbanul dupe frunte cu mîna, zise :

— Să vedem.

— Nu zicea să vedem, urmă vornicul, trebuie a-i da.

— Dacă vreți astfel, îi voi da, răspunse el, dar mîne.

— Fie mîne, zise Samurcaș.

— Eu mă duc să-mi pregătesc lucrurile ! zise slugerul.

— Du-te, răspunse vornicul, dar d-ta, căpitane Iordache, șezi căci avem să-ți vorbim.

Slugerul ieși.

La 17 ghenariu, o zi înaintea morței domnitorului, slugerul Tudor Vladimirescu ieși din capitală cu douăzeci și cinci de arnăuți comandați de Macedonschi al lui Iova polcovnicu. Unde să ducea el ? Iată ceea ce avem a ști mai tîrziu.

Credea el că cu 25 de oameni va reuși a strînge o mare armată și a libera patria ? Plan cutezător ; dar credința, ea trebuie respectată ! Tudor Vladimirescu era un *doritor nebun*. Să nu rîdem de doritorii nebuni !

Aceşti oameni sunt agenţii secreţi ai lui Dumnezeu pe pămînt, lumea nu-i înţelege, ei singuri nu se înţeleg; dar simt în sufletele lor mărirea şi puterea. Mulţi alţii cad ; dar ei nu au conştiinţa ; mărirea şi puterea ce este într-înşii îi împinge înainte, fără voia lor. Cînd Tudor ajunse în Tîrgu-Jiului, mica sa armată mai se îndoise.

A aresta pe clucerul Dincă Oteteleşanu, ispravnicul Gorjului, a merge cu dînsul la Tismana, a sili pe Oteteleşanu să scrie ordine către sate ca să se strîngă proviziuni pentru armată la Tismana, a lăsa pe Oteteleşanu sub gardă în monăstire, a merge cu treisprezece arnăuţi la Padiştea, la Dumitru Gimba, a lua o sută de plăiaşi şi pe dînsul, a proclama apoi către ţară planul răsculărei sele fuse lucrul a puţine zile.

La proclamaţiunea lui Tudor Vladimirescu, pandurii alerg din toate părţile. Eteria greacă se înspăimîntă, întrebă pe Tudor pentru ce ridică oştiri. Trimite lui Macedonschi, ce era pe lîngă Tudor, 1 500 de arnăuţi, cari, sub pretext de ajutor, aveau misiunea să-l surveghezе. Proclamaţiunea lui Tudor înspăimîntă divanul din Bucureşti, divanul trimite pe slugerul Costin să strîngă panduri şi să meargă contra lui Tudor. Slugerul Costin nu face nimic, trimite pe stolnicul Barbu Viişoreanu. Nu poate ridica nici un pandur. Tudor însă purcede cu 600 panduri la Pădeşti cu Gîrbea, risipeşte mica gardă a lui Iorgu Văcărescu. Se înturnă în Tismana, apoi aleargă la Cleşani unde găseşte toate satele plaiului adunate. Iartă birul şi le promite despăgubiri. Toată populaţiunea României mici se ridică la vocea lui, jugul grecilor se fărămă. Tudor trimite armazar la Poartă, în care expune toate suferinţele ţărei de la greci. Eteria mai trimite 1 000 arnăuţi lui Tudor, sub hagi Prodan, tot sub pretext de întărire. Cei doi capi, Macedonschi şi Prodan, au ordin să vegheze asupra mişcărilor lui Tudor.

La 6 fevruariu Tudor rădică judeţul Mehedinţi. Ocupă monăstirea Strihaia. Să repede sub zidurile Motrului unde era Ştefan Bibescu cu arnăuţi şi panduri, opreşte comunicaţiunele monastirei, garnizoana flămînzită se predă dupe o săptămînă. Depalti, caimacamul Craiovei, trimite înaintea lui Tudor pe serdarul Diamandi cu

150 de arnăuți spre Motru. Aceşti din urmă se închin lui Tudor. Pleacă la Țînțăreni cu 6 000 de panduri. Cîți se trimit asupra lui Tudor, toți i se închin. Divanul din Bucureşti trimite pe N. Văcărescu ca să survegheze toate oştirile trimise contra lui Tudor. Vornicul C. Samurcaş îl înlocuieşte înainte de a putea începe ceva. Acest din urmă, trimis de divan, ca să facă pe Tudor să lase armele jos, să înțelege cu Tudor şi se înturnă fără isprăvi. Dumitru Gîrbea, din ordinul lui Tudor, ia patru sute de panduri şi purcede la Gorj să prinză pe boierii greciți ce se încuibaseră pe acolo.

Boierii sunt arestați şi trimişi lui Tudor de bravul Gîrbea. Calimah se numeşte domn în locul lui Şuțu. Dar nu cutează să vie în țară. Tudor scrie divanului din Bucureşti şi-i trimite o deputațiune de patru căpitani panduri. În această scrisoare cerea ca divanul împreună cu dînsul să reclame de la Poartă ; 1. Să nu se mai numească domni greci, ci români, dupe vechile datine ale țărei, şi dupe vechile tractate cu Poarta ; 2. Să se organizeze o armată română de 12 000 oameni ținută cu cheltuiala țărei, pentru păstrare a liniştei publice ; 3. Contribuțiunea să se hotărască prin adunarea țărei pentru 7 ani ; 4. Poarta să ierte tributul cel puțin pentru trei ani, fiind țara în neputință a plăti din cauza suferințelor ce a încercat de la greci ; 5. Să se dea lui Tudor 500 000 lei pentru întreținerea armatei pandureşti.

Acesta fuse actul cel mai mare care făcu Tudor. Aceste cereri fuse inspirate de Rusia prin Samurcaş lui Tudor ? fuseră inspirate de opiniunea publică ? de inima chiar a lui Tudor ? Nu ştim, tot ce ştim este că aceste mari reforme, cerute de acest doritor nebun, triumfară mai tîrziu.

Divanul boierilor din Bucureşti, compus de oameni slabi şi degenerați, nu cuteză a face nici o urmare. Se mulțumi a scri lui Calimah să mijlocească la Poartă a trimite oştiri turceşti în țară. Calimah răspunse divanului că el trebuie cu orice preț să potolească răscoala din țară înaintea venirei sale aici.

Divanul scrie cărți la toți paşii turci de la Dunăre să trimită oştiri în țară. Samurcaş vesteşte pe consolul rus. Acesta opreşte pe divan a trimite asemenea cărți.

Alexandru Ipsilante intră în Moldova la 22 fevruariu cu greci armați, se înțelege cu Mihai Șuțu, domnul Moldovei. Proclamă neatîrnarea Greciei și ucide treizeci de turci ce se aflau în Moldova. A. Ipsilante trece timpul a face planuri și a da proclamațiuni către greci și către români. Mai toți grecii și arnăuții se puneau sub stindardul lui Ipsilante. Eteria strînge contribuțiuni de bani. Se formează *batalionul sacru* în număr de 800, îmbrăcat în vestmînte negre cu moartea însemnată pe fruntea căciulei. Se formez și alte corpuri de volintiri greci și trec cu toții în Valahia la martiu ca să se unească cu Tudor.

A. Ipsilante face o altă proclamațiune către românii de dincoace de Milcov. Tudor era stăpîn atunci pe toată mica Românie, acest cuib de viteji, și avea sub comanda lui 12 000 de panduri români. 6 000 erau împărțiți prin monăstiri și el avea 6 000 în tabăra de la Țînțăreni. In față cu tabăra lui era tabăra streină formată de arnăuți, greci, bulgari, sîrbi, armată care avea misiunea a priveghea asupra mișcărilor românilor. Ipsilante cheamă sub stindardul lui pe grecii și streinii din mica Românie. Ei plec și prad țara pînă la București. Prada, focul, violul asupra fetelor și femeilor fuseră întrebuințate de dînșii.

Tudor pășaște spre Craiova cu 6 000 români și 6 tunuri, avînd și pe Prodan și Macedonschi cu 2 500 de arnăuți. Depalti cu grecii fug. Craiovenii primesc pe Tudor cu entuziasm.

Anarhia și dezordinea domnea în București ; boierii, părăsind capitala, trecură în Transilvania. Bimbașa Sava se numește de divan comandate ale Bucureștiului. Divanul se sparge, consulul rus și austriac plec. Tudor pornește la Slatina cu 6 000 de panduri și cu arnăuți. Slătinenii se plîng lui Tudor contra lui căpitan Iordache, Ioan Farmache, bulucbașa Ghencea. Protopopul din Slatina veni înaintea lui Tudor cu lacrimile în ochi și îi spune că arnăuții ce veniseră cu el despoiaseră biserica mare de vasele sînte. Tudor arestează un protopop și cheamă un ofițer de panduri, căruia recomandă a descoperi pe furi și să le ia vasele sînte furate și să i le aducă în secret. Acesta găsește vasele sînte în desagii lui bulucbașa Hristea și Iova și le duce lui Tudor în secret.

Sărmane doritor nebun !

Tu nu ai cruțat nici moartea, nici sîngele ca să ajungi la scopul tău generos. Tu ai înțeles rău, o, Tudore, că spre a ajunge la realizarea unei idei nobile este trebuință de sînge. Dară, este trebuință de sînge spre a ajunge la un scop generos ; dar nu să verși sîngele celoralți, ci să-ți verse ceialți sîngele tău. Cîți au crezut să realizeze ideea lor, vărsînd sîngele celoralți, nu au reușit ; cîți au fost uciși însă pentru o idee frumoasă au reușit mai totdauna. Crist este exemplul cel mai viu. Martirul este mai iubit decît tiranul. Tu voiai să fii martir, și te-ai făcut tiran.

Ideile tele au triumfat pînă în fine ; dar ca să triumfe a trebuit ca tu să fii ucis de săcurea inimicilor patriei tele. Cînd tiranul a devenit martir, omul cu ideea a început să fie aprețuit. Numai în ziua morței tele, lumea a început să vază în tine un liberator. Tu ai triumfat mai tîrziu prin moartea ta.

Domnul Tudor a făcut o mare eroare crezînd că prin vărsarea de sînge va putea restabili disciplina într-o armată de adunătură. Într-o revoluțiune, oricine ia arma în mînă, se consideră pe sine o autoritate și nu toleră altă autoritate asupră-i decît cu condițiunea ca cel care îl comandă să aibă atîta superioritate încît să nu fie supus la nici o îndoială. Tudor nu avea prestigiul victoriilor în bătălii. El nu avea decît inimă, și toți soldații lui aveau inimă. Era dar egalitate între cap și între soldați. Lipsa de prestigiu făcu pe Tudor să nu aibă o mare ascultare de la soldați.

Măsurile severe luate de Tudor contra relei purtări a soldaților nu plăcură acestei armate fără disciplină. Invidiile capilor de panduri, favorate de lipsa de prestigiu a lui Tudor, intrigile grecilor ce îl urmau necontenit se uniră contra acestui doritor nebun. Dumnezeu a încredințat scăparea popoarelor la martiri, iar nu la tirani, și în secretele lui hotărîri Tudor trebuia să devie martir, ca să scape patria sa. Asfel totul se combina pentru martiriul lui Tudor. Astfel înțelegem noi ceea ce lumea și noi înșine am numit „rătăcirile lui Tudor“.

Domnul Tudor își formase din toată armata sa, din cei mai cruzi și mai hotărîți panduri, o *gardă de moarte*. Această gardă se forma de patruzeci și cinci de oameni sub comanda unui Chiriac Popescu, om tot atît de hotărît și de crud ca ostașii lui, el era tot atît de înspăimîntător, prin semănarea lui cu a călăilor. Era roșu de la cap pînă la picioare, fiecare gardă purta două pistoale și iatagan la brîu ; o pușcă scurtă ghintuită, la spinare. Puțini au fost care au putut să vază această gardă în față, nici în timpul armatei în marș, nici în timpii de poposire, nici în zile de țeremonii, nimeni nu putea să o vază. Și cu toate acestea, ea era pretutindeni unde era Tudor. Reputațiunea ce își făcuse în armată era teribilă, fiecine în mijlocul taberii, în umbră, coprins de spaima ei, credea să vază această gardă, în fiece minut, teribilă. Cînd venea ora ce făcea a se simți prezența ei, ea apărea deodată, ca din pămînt, sinistră și amenințătoare.

Era a doua zi dupe ajungerea lui Tudor în Slatina. Era dimineață. Tudor ședea pe pat, gardiștii morții în picioare, lipiți de păreți, stau în nemișcare și în tăcere, armați. Tudor bătu din palme, un comandir și un adiotant intrară.

— Să se aducă dulceață și cafele, zise Tudor.

Apoi întorcîndu-se către noii veniți.

— Șezi, comandirule ! Cum merg lucrurile în Slatina ?

— Foarte bine, răspunse acesta, afară de niște nemulțumiri ce poate le cunoști, cu niște fururi...

— Hei ! Hei ! răspunse Tudor, le cunosc...

Și schimbînd vorba, adaogă :

— Ce să facem ? Asfel este oștirea, căpitane. Ce veste de la București ? Ipsilant face zvon mare... Să-mi cheme pe bulucbașa Iova !

Adiotantul se însărcină cu această chemare.

— Eu știu că lucrurile noastre merg bine, zise Tudor, o să vă scap și de turci, și de greci, și de boier, daca va voi Dumnezeu.

Dulceața și cafeaua sosiră.

Dupe aceasta adiotantul vesti venirea lui bulucbașa Iova.

— N-o să aibă loc să între în odaie, zise Tudor, este mai înalt decît ușa, cu capul.

În acest moment bulucbașa se arată la ușă. Acest bulucbașa Iova era nalt și spătos, ca să intre în cameră prin ușă îi trebui să se plece și să se plece mult. Ceea ce și făcu.

Tudor sta încă pe pat. Garda nemișcată la locul ei, cu căpitanul ei Chiriac.

Iova plecă capul și voi să intre.

Tudor făcu un semn cu ochii.

Deodată cîțiva gardiști ai morții, scoțînd un laț, îl aruncă de gîtul lui Iova, lațul ținut din două părți de două căpătîie, se strînse împrejurul gîtului cu putere. Căpitanul Chiriac îl dezarmează și îi taie capul. Toate acestea se făcură cu o repeziciune și o înlesnire ce lăsa să se crează că această scenă sîngetoasă fusese combinată de mai nainte, cu sînge rece.

— Trageți trupul sub pat, zise Tudor.

Acest ordin se execută repede.

Comandirul și adiotantul rămaseră nemișcați.

— Să se cheme bulucbașa Hristea ! zise Tudor apoi, înturnîndu-se la comandiri :

— Trebuie dreptate, zise el. Dumnezeu o cere.

— Nu ar fi fost mai bine a-i judeca de o comisie ostășească înainte de a-i ucide ? întrebă comandirul pe Tudor. Cel puțin pentru formă ?

— Tîlhari să judece pe tîlhari ? băiete, nu-i vor osîndi.

Bulucbașa Hristea veni la ușă. Tot ce se făcuse cu bulucbașa Iova se făcu și cu acesta.

— Acum să mi se cheme căpitanul Barbu Urbeanu, zise Tudor.

Iar cînd acesta intră în casă, el îi zise :

— Voi pleca îndată. Gătește-ți pandurii tăi să mă însoțească.

Tudor se scoală, se armează și iese.

În curte, Tudor trecu printre două rînduri, unul de panduri și altul de arnăuți. El se opri și se îndreptă către arnăuți cu aceste vorbe :

— Cînd o oștire ce va să se lupte cu turcii pentru scăparea bisericii, pradă și fură biserica, și icoanele sînte, și vasele sînte, ce pedeapsă i se cuvine ?

— Moartea ! strigară arnăuții. Moartea, repetă toată oștirea din margine în margine. O murmură adîncă și surdă se auzi încă cîteva minute pe oștire. Ea blasfema purtarea celor ce fură cele sînte.

— Să se aducă căpățîna lui bulucbașa Iova și Hristea, zise Tudor către Urbeanu, și să se facă toate precum am hotărît.

Nu trecură zece minute și pandurii ridicară înfipte în pari capetele celor doi uciși. Vasele sînte și argintăria icoanelor se arătară oștirei, spînzurate de crăcile unor copaci.

Atunci Tudor zise către panduri și către arnăuți :

— Asfel de soartă vor avea toți aceia care, luînd armele pentru apărarea dreptății, vor face nedreptatea, prin fapte crude și nerușinate de tîlhărie.

La această neașteptată vedere, la aceste vorbe ce zise Tudor în urmă, armata arnăuțească rămase mută de spaimă și de mirare.

Tudor, profitînd de efectul ce făcuse în mulțime această spăimîntătoare scenă, chemă lîngă dînsul pe protopopul Slatinii ce fusese arestat ca să-l crute de furia arnăuților.

Îndată ce protopopul sosi, Tudor descălecă de pe cal și pîși înaintea lui. El îi sărută mîna, apoi dete ordin către ai sei să dea protopopului vasele sînte și argintăria icoanelor care se vedeau încă în arbori.

Îi mai dete trei mii lei pentru despăgubirea lucrurilor ce ar fi lipsit.

Pozițiunea lui Tudor se aspri, un nou enimic i se puse de atunci înainte. Acest enimic era chiar în țara sa, în armata sa, în casa sa, era tîlhăria. Enimic puternic și nevoie de învins, mai puternic decît sabia turcilor. Acest doritor nebun, crezu el oare că poate să învingă acest din urmă enimic ? Credință cutezătoare și nebună ! El nu știa că un om singur nu poate să învingă spiritul hrăpirii la un popor, el nu știa că cine a cutezat să lovească acest balaur, a căzut el însuși sub mînia enimicului ; el nu știa că, pentru învingerea acestui rău, trebuie un secol de luptă ! Tudor se înșelă, el voia a lovi spiritul de pradă și nu văzu că acest spirit de pradă era în datinile națiunei întregi. Nu prevăzu că toți se

vor uni contra lui și îl vor fărîma ca pe o sticlă slabă. Îmbătat de exaltațiunea moralei sele, crezînd că a servit dreptatea, că voința lui Dumnezeu s-a împlinit, plecă spre București, cu toată oștirea.

TRAGEDIE

Vom trece repede peste niște evenimente care au puțin loc în cuadrul nostru.

Tudor ajunge în București, ocupă Cotrocenii, dă proclamațiuni către popor, mitropolitul va să fugă, poporul i se opune. Tudor numește administratori în România mare, care nu erau în posesiunea grecilor. Apoi mai dă o proclamațiune către țară, Ipsilante ajunge în București și se așeză în Colintina. Tudor se întîlnește cu Ipsilante, în casele de lîngă fîntîna Mavrogheni. Grecii ridică stindardul libertății pe casele Belu.

Sava se închină lui Ipsilante cu armata sa.

Căpitanii mai însemnați ai lui Ipsilante era Colocotroni, Caravia, Constantin Duca, Gheorghe Olipie și alții. Generalism era Pendideca.

Copiii din București cîntară îndată aceste versuri :

Ipsilante felt-mareșal,
Pendideca general,
Ofițerii cei mai mari
Covrigari și plăcintari.

Satiră teribilă a poporului înainte-mergătoare a ridicului. Ipsilante cheamă pe toți arnăuții ce erau la Tudor, sub steagurile lui. Ura dintre Ipsilante și Tudor se dă pe față.

Armata lui Ipsilante inspiră neîncredere, el proclamase că intră în țară cu 70 000 de ruși și nu avea sub stindarde încă decît 7 000 de aventurieri, despuieți, nedisciplinați, nearmați. Spiritul de anarhie și despoiere domnea în armata sa. Aceste hurde flămînde și nedisciplinate căzură asupra capitalei ca un nor de lăcuste.

Tudor dă o proclamațiune către locuitorii capitalei prin care le zice că sunt liberi a-și apăra onoarea și viața cu armele în mînă. Despoierea mai încetează.

Ipsilante se mută în Tîrgoviște. Tudor, din Cotroceni, inspecta toate mișcările lui. În Tîrgoviște, Ipsilante se dă la plăceri, grecii dezvălesc Mitropolia de plumb. Tudor închide mai mulți boieri ce voiau să fugă, în Belevedere. Sava umblă să-i scape și nu reușește. Armata otomană intră în țară prin mai multe punturi, la 6 mai. Galați este prada turcilor. Focșanii se ocup asemenea de turci, cari ucid și prad pe locuitori. Din Călărași, Giurgiu, Brăila se revărs armate turcești în țară. Tudor se retrage din Cotroceni în mica Românie. La Bolintinu din Vale ucide cu mîna lui doi panduri pentru că furaseră două trîmbe de pînză. De aici pînă la Găiești a ucis încă 22 de panduri pentru furături. La Găiești, Tudor ia știre că Ipsilante a dat ordin la o parte de oștire a-i tăia drumul la Golești. Tudor trimite pe Macedonschi la Ipsilante, ca să trateze. La Cîrcina, Tudor ucide încă doi panduri pentru hoție. Acolo el dăte un ordin prin care făcea responsabil cu viața pe căpitanul din a cărui companie se va dovedi pandurul care a furat cel mai mic lucru. Patru căpitani, Ioan Oarcă, Ghiță Cuțui, Ene Enescu, Ioan Urdăreanu nu vor să dea înscris că se vor supune, sub cuvînt că ce trebuință mai are el de un asemenea înscris cînd îi omoară pe fiecare oară. Tudor ajunge la Golești. Acolo întîlnește 6 000 arnăuți călări înșirați pe cîmpul dintre dealuri. Pe dealuri erau postați arnăuți pedeștri, toți în pozițiune de război.

Tudor nu se înspăimîntă. Ia comanda, se pune în capul armatei sele pe care o așează în pozițiune de bătaie, așează tunurile, pandurii le trag cu pepturile lor, mișcările sunt repezi și cu ordin. Să fac două coloane, artileria se așează în centru. Voiește să înceapă lupta. Ipsilante nu cutează să se lupte. Ordinea armatei române pune în mirare pe greci și pe arnăuți. Trimite parlamentar care anunță că scopul grecilor nu este de a se bate contra românilor, ci vor să se învoiască asupra unor propuneri, pentru care roagă pe Tudor să iasă între cele două tabere, cu o escortă, unde va veni căpitan Iordachi, cu altă escortă egală în oameni, spre a se face propunerile. Tudor luă 24 de ostași aleși și purcese înaintea lui C. Iordachi care din parte-i veni spre întîlnire cu alți 24 de ostași. Fiecare escortă a rămas înapoi cu 40 de

pași de căpitanul ei. Pe cînd Tudor parlamenta cu Iordachi, ostașii din amîndouă escortele țineau puștile îndreptate în căpitanul inamic gata a face foc. La spatele escortei lui Tudor se vedeau 6 tunuri încărcate și cu fitilile aprinse.

Tudor ceru ca armata grecească să părăsească Tîrgoviștea și să-l lase să treacă în mica Românie.

Căpitan Iordachi se prefăcu că primește această condițiune și nu ceru nimic. Ambele oștiri îi văzu îmbrățișîndu-se. Armata streină se retrase spre Pitești.

Arnăuții lui Tudor, sub comanda lui Macedonschi și Prodan, ocupară casele de la Golești părăsite de greci. Tudor s-a așezat în foișorul de d-asupra porței cei mari. Oștirea lui tăbărîse afară.

O SPÎNZURĂTOARE DE NOAPTE

Cel dintîi pas către tiranie făcut, celelalte veniră de sine. Omul nu poate să se mai oprească pe acest coborîș repede. Tudor afla o plăcere neînțeleasă acum să verse sîngele acelora ce nu i se supun. Sufletul său era bolnav : rezon, judecată, înțelepciune, toate acestea cătară să fugă înaintea frigurei de sînge ce încinsese sufletul său turburat. De cînd cei patru căpitani refuzară a-i da înscrisul ce ceruse de la toți căpitanii despre răspunderea cu viața lor cînd ostașii lor vor prăda, Tudor nu mai avea repaus, o sete teribilă și nebună de sîngele acestor patru căpitani încinsese sufletul lui. Cugetarea sa nu se putea dezlipi de pedeapsa lor.

Era seară.

În partea foișorului ce da pe poartă la stînga, lipit de zid, era un pat. Aici se odihnea comandirul artileriei Cacalegeanu și adiotantul Cioranu. Adiotantul își aprindea ciubucul. Tudor vine pe la spate îi cere ciubucul, sub cuvînt că voiește să fumeze și el, fumă numai o dată, apoi zise adiotantului să-l însoțească la vizitarea posturilor.

Plecă cu adiotantul.

Seara era frumoasă.

Tudor chemă pe cei patru căpitani, Oarcă, Cuțui, Enescu și Urdăreanu. Oarcă și Cuțui nu veniră la chemarea ce li se făcu. Enescu și Urdăreanu sosiră îndată.

— Veniți să vizităm posturile, zise el celor doi căpitani.

Tudor însemnase de cu ziua pe un deal mai multe sălcii în rînd. Această imagine nu îl părăsise de atunci. El apucă calea ce ducea la acele sălcii. Pe drum vorbi cu căpitanii despre surpriza ce îi făcuse armata streină. Părea voios, sentinela îi ceru parola și Tudor răspundea singur la aceste neîncetate întrebări.

El zise căpitanilor că este mulțumit de buna rînduială a posturilor. Cînd ajunse la locul sălciilor, deodată garda morței ieși ca din pămînt.

Tudor o vede.

— Luați pe Enescu și pe Urdăreanu, zise Tudor și îi spînzurați de acele sălcii. Ceialți doi ce lipsesc acum, îi vom agăța mîne de sălciile cari vor rămîne văduve de trupurile lor.

Garda morței năvălește asupra celor doi căpitani. Într-un minut Urdăreanu fuse agățat.

— Dăruiește-mi mie viața acestui om, zise comandirul Cacalegeanu, arătînd pe Enescu, este păcat să moară, are familie.

— Nu, zise Tudor.

Comandirul insistă, se roagă, cade în genunchi. Inima lui Tudor se moaie.

— Lăsați-l! zise el gardei sele, dar mîne îi vei da patruzeci de topoare și îl voi trimite la ocnă.

Luna vărsa valuri de lumină. Cerul era senin și strălucitor de stele. Un vînt dulce sufla cu răsfățare pe fața dealului. Cadavrul Urdăreanului se legăna în spînzurătoare. Acest om fusese june, frumos de corp și de figură, un păr bălan ca aurul flutura pe spatele lui pînă la genuche. Urdăreanu era rudă cu cei mai mulți căpitani, iubit de toată oștirea care îl admira pentru frumusețea și vitejia lui.

Toată tabăra auzi îndată despre această moarte și toată tabăra tresări de mînie, de spaimă, de compătimire.

Era miezul nopței. Tudor dormea în foișor.

Toți căpitanii lui se adunară la poarta foișorului pe dinafară, unde ținură consiliu ce trebuia să facă spre încetarea uciderilor ce făcea acum Tudor. Între alții, erau Vasile Crăpatui, Ioan Fruntelată, Barbu Urleanu, Gelnițeanu, Ion Crețescu.

Dupe ce se răspîndi zgomotul despre perirea Urdăreanului, un căpitan de panduri, om tînăr, sprinten, cu vointă de fier, cu inițiativă în toate, alerga din căpitan în căpitan, le vestea moartea Urdăreanului, le aducea aminte că peste o zi va sosi rîndul său, le vorbea de tiranie într-un chip spăimîntător, le spunea că ei nu s-au ridicat cu arme ca să creeze un tiran, ci ca să scape patria de tiranie. Le zicea că ei sunt nedemni de a scăpa de tirania streinilor, cînd nu sunt în stare să scape întîi de tirania unui singur om. Vorbele lui aveau răsunet. Căpitanii se îngrijesc, se adun, discut, se înțeleg, plec către locuința lui Tudor. Toate acestea le face un om. Acest om este : *Radoți.*

ARESTAREA

Căpitanii discutau la poarta foișorului pe dinafară. Tudor dormea în foișor. Deodată se aude o lovitură în poartă, sub foișor, de dinîntrul curței. Sentinela dinafară întreabă :

— Cine este ?

— Eu, Macedonschi, deschide, răspunse vocea.

Comandirul Cacalegeanu și adiotantul Cioranu erau deștepți, vorbeau cu căpitanii. Comandirul Cacalegeanu dăte ordin sentinelei să deschiză poarta. Poarta să deschide. Macedonschi iese, trăgînd după sine un cal alb. Căpitanii îl înconjur.

— Adevărat este, întrebă Macedonschi pe căpitani, că Tudor a spînzurat pe Urdăreanu ?

— Iacă-l, răspunse cîțiva căpitani, arătîndu-i cadaverul spînzurat într-o salcie și care se zărea destul de bine la razele lunei și la lumina unui foc.

— Și voi suferiți aceste lucruri ? le zise Macedonschi. Sunteți o turmă de vite pe cari stăpînul cîte una le junghie în toată ora și ele nu pot să se apare. Ce oameni

sunteți voi ? V-a perit doară inima și mîndria ? Dar nu știți voi că pandurii voștri sunt împotriva lui Tudor ? Nu știți voi că cei cari vor mai rămînea cu Tudor, cu Tudor au să piară ? Veniți sub comanda mea cu pandurii voștri. Eu nu ucig pe nimeni.

— Să trăiască Macedonschi ! strigară căpitanii.

— Jos tiranul Tudor ! strigă un june căpitan.

Acest june căpitan era Radoți.

Macedonschi încalecă și dispare cu calul în noapte. Era destul. Tudor era căzut.

Căpitan Iordache intră la Tudor.

— Adu armele, îi zise el.

Tudor se uita împrejur și se vede părăsit de toți. Scoate armele și le dă.

— Acum vino dupe mine, zise Iordache.

Tudor se supuse. Ei cobor la scară, se aduse calul lui Tudor. Căpitan Iordache dăte ordin să-i aducă alt cal. Ghencea ținea dîrlogii calului. Astfel plecă Tudor înconjurat de arnăuți. Grecii triumfau. Ei nu știau că uciderea lui Tudor era uciderea armatei lor.

A. Ipsilante împreună cu alți greci urziseră această intrigă.

Tudor fu dus în Pitești, în casa lui Iancu Mavrodolu. Acolo căpitan Iordache nu încetă de a-l insulta în tot felul. Tudor ședea pe un pat, lîngă el Ghencea îl păzea cu pușca în mînă alături. Căpitan Iordache se plimba prin odaie și îl dojenea.

— Vreți să mă omorîți ? îi zicea Tudor. Eu nu mă tem de moarte. Am înfruntat moartea în mai multe rînduri. Înainte de a ridica sabia spre a cere drepturile patriei mele, eu m-am îmbrăcat cu cămașa morței. Vreți să mă omorîți ? Dar a doua zi pandurii ce i-ați amăgit de m-au dat în mînile voastre au să vă lase, și voi singuri nu puteți lupta împotriva turcilor. Toată oștirea voastră se va risipi ca un fum.

Cînd oștirea lui Tudor intră în Pitești pe la 2 ore după-amiazi, nu mai află pe Tudor aici. Încă de la 8 ore de dimineață, grecii porniseră pe Tudor la Tîrgoviște către Ipsilante, într-o căruță mică de poștă cu un arnăut înarmat la spate și cu cinci alte căruțe în urma lui ocupate fiecare de doi arnăuți.

În Tîrgoviște Tudor fuse închis în Mitropolie, sub priveghereа lui căpitan Vasile Caravia.

Ipsilante trimitea lui Tudor ofițerii săi ca să-l insulte, între alții pe Lasani și Scufi. Aceștia merseră cei dintîi îndată dupe sosirea lui Tudor.

— Spune, tîlhare vlahe, îl întrebară ei, pentru ce ai ținut corespondență cu turcii ?

— Datoria către țara mea mi-am făcut. Eu nu sînt grec ca voi, țara mea nu are aceiași vrăjmași și aceiași prieteni ce aveți voi. Voi, grecilor, ați proclamat libertatea și ați venit în țările române sub cuvînt a trece prin țara noastră în Turcia ; dar v-ați călcat cuvîntul de cinste, v-ați făcut stăpîni pe țară, ați prădat și ați jăfuit toată țara, pînă și bisericele sînte de vasele lor ; ați necinstit fete înaintea părinților, femei înaintea bărbaților, lucruri ce nici turcii nu au făcut, și toate acestea în numele libertăței și al creștinătăței. Și încă voi mă întrebați de ce am ținut corespondență cu turcii ?

După prinderea lui Tudor, căpitanii de panduri care îl daseră în mîinile grecilor începură a se căi, dar era tîrziu. Către acestea prin mai multe părți pandurii murmurau contra grecilor ce au arestat pe Tudor. Aceste murmuri făcură pe Ipsilante [să] grăbie uciderea lui Tudor. El cheamă pe Caravia și îi dă ordin să ucigă pe Tudor în secret, noaptea.

Acest ordin se execută. Tudor este dus pe malul Ialomiței, acolo fuse înjunghiat de asasinii lui Ipsilante. Caravia, după ce l-a ucis, i-a aruncat cadaverul într-un puț de lîngă grădina lui Geartolu.

Pandurii lui Tudor se risipiră, dintr-o tabără de 6 000 panduri, abia au rămas 800 sub căpitan Oarcă. Pe lîngă căpitan Oarcă mai rămase unul care voia să continuie mișcarea : acesta era Radoți.

DRĂGĂȘANI

Turcii ocupară Bucureștii.

Capitala suferea ucideri de la turci.

Chehaia-bei plecă la Tîrgoviște cu 15 mii de turci ca să spargă pe greci și pe arnăuți. Ipsilante trimite pe

Colocotroni să ocupe Nucetu, cu greci, arnăuți și cu Orfano. Pe C. Duca îl trimite să ocupe o pădure lîngă Cornești cu 2 500 de arnăuți, sîrbi și bulgari. Cei dintîi trebuiau să atace pe turci în față și cei din urmă pe la spate. Duca întîlnește un corp de arnăuți, fugind de turci, sub comanda lui Fogiolo, Naum Vechil Hargi, Alexe Peloponisu, Sotir Papadopolu și Anastase Argirocastritul. Duca se unește cu dînșii.

Chehaia-bei ajunge la Nucet cu o coloană împărțită în două aripe. Duca aleargă în ajutorul lui Colocotroni și Orfano. Aripa dreaptă a turcilor a luat pe greci pe la spate și i-a respins spre Nucet. Turcii risipesc ambele corpuri grece. Ipsilante aleargă cu batalionul sacru și cu corpul de arnăuți din Tîrgoviște. Îi întîmpină în fugă, cearcă să-i întoarcă și nu reușește.

Ipsilante pleacă la Rîmnicul-Vîlcii cu toată oștirea. Chehaia-bei ocupă Tîrgoviștea la 22 mai. Turcii prind 24 de soldați din batalionul sacru. Chehaia-bei dă ordin de îi spînzură la marginea orașului. Ghencea se închină lui chehaia-bei. Sava și alți arnăuți fac asemenea. Ei aduc un contingent de 1000 arnăuți. Udrischi, secretarul consulului austriac, îi însoțește în Tîrgoviște. Tahir-aga garantează pentru Sava. Chehaia-bei îi iartă și îi primește în serviciul său.

Sava ia două mii de turci călări și o mie de arnăuți și merge înaintea lui Ipsilante. La rîul Dîmbovița, la cîrciuma de piatră, în Mușcel, întîlnește 600 de greci; unii, voind să scape, se înec în rîu; douăzeci sunt prinși și descăpitați și li se trimit căpățînile lui chehaia-bei.

Ipsilante se împreună cu căpitan Iordache, Macedonschi și Prodan, și cu o mică trupă din oștirea lui Tudor.

Dupe cîteva loviri mici în care luară parte și din români, Ipsilante, strîngîndu-și toate corpurile în număr de 16000 oameni, a pornit contra turcilor la Drăgășani.

Sub lanțul unui deal despre nord ce merge cînd lin, cînd curb, se face o cîmpie netedă ale cărei margini, într-o mare distanță de la deal, sunt udate de Olt. La una din curbele ce prezentă acest deal ieșind cîteva pasuri în cîmpie, se află o podișcă peste un rîuleț neînsemnat; această podișcă trebuia să serve de linie despărțitoare între armate. Ipsilante își rezervase poalele

dealurilor pentru corpul de arnăuți de rezervă. Căpitan Iordache Olimpie și Caravia Vasilie cu corpurile lor formau aripa dreaptă. Aripa stîngă se compunea de arnăuți, greci, sîrbi și bulgari. În fața centrului era batalionul sacru cu tunurile lui Tudor. Batalionul se împărțea în patru companii, compania întîi sub Dimitrie Șuțu, a doua sub Dracula din Stachia, a treia sub Andronic, a patra sub Rizu. Niculae Ipsilante avea comanda supremă a batalionului.

Căpitan Oarcă figura aici cu micul său corp de panduri în număr de opt sute și cu cîțiva alți capi mai mici.

A. Ipsilante voi cu orice preț să scoață un corp de turci din monăstirea Șerbănești. Batalionul pleacă cu muzica în frunte. Un corp de arnăuți îi urmează. Husarii și cazacii greci se întrec a rivaliza cu batalionul sacru. Ipsilante, cu corpurile de rezervă, privește mișcările de departe. Turcii din Șerbănești las pe greci să se apropie. Batalionul sacru face foc cu două tunuri asupra monăstirei. Corpul turcesc ce ocupa monăstirea iese din monăstire și merge contra grecilor. Alte corpuri turcești, din monăstirea Strejești, Stănești și Mamul, ies repede, se unesc și înconjur pe greci.

Corpul cel mare al grecilor era corpul de rezervă. Acest corp vede batalionul sacru înconjurat. Ia ordin să înainteze. Rezerva se înspăimîntă și se pune a fugi, urmată de trupele din aripa dreaptă ; fuga lor este repede, nesocotită, fără ordin. Niminea nu îi gonește, și aceste trupe înspăimîntate nu se opresc decît la Olt în care mulți din ei se înec, voind a trece rîul.

Batalionul sacru stă în bătaie. Corpul de opt sute panduri români sub Oarcă înaintează atunci spre scăparea batalionului de bravi.

Căpitan Iordache le zise :

— Fraților ! să nu-i lăsăm să se pearză, fiind și ei tot creștini ca noi !

Arnăuții lui căpitan Iordache urmez pandurilor. Lupta începe teribilă. Iapa pe care încăleca căpitan Iordache cade ucisă. Aceasta face pe căpitan Iordache să rămîie înapoi. Căpitan Oarcă merge înainte cu cei cinci sute de panduri pedestri și trei sute călări.

Românii țin pept la șease mii de turci ; dau răsuflet batalionului sacru care combate înecat de numărul turcilor.

Fără căpitan Oarcă și pandurii săi, nu numai că n-ar fi scăpat un singur soldat din batalionul sacru, dar încă Alexandru Ipsilante s-ar fi prins sau s-ar fi ucis. Acest mic corp de panduri se puse ca o perdea de fer înaintea turcilor, turcii nu mai putură face un pas înainte. Dacă căpitan Oarcă ar fi primit atunci un ajutor de panduri, dacă armele soldaților săi ar fi fost mai bune, dacă ar fi avut iarbă și gloanțe, românii ar fi fărîmat pe turci.

Românii scap restul batalionului sacru, pun în goană pe turci, cari să scap în monăstirea Șerbănești.

Batalionul sacru din 800 oameni a rămas 120 de oameni. El a perdut toate tunurile ce le avea de la Tudor. Cîte patru căpitanii ce îl comandau au căzut vitejește în luptă. Nicolae Ipsilante, comandantul lor, a scăpat prin fugă.

Pandurii români au perdut 48 de oameni morți și răniți.

Pandurii s-au retras la Rîmnic, apoi la Cîineni.

Batalionul sacru s-a luptat ca spartiații. Căpitan Oarcă cu pandurii au scăpat onoarea bătăliei. Între capii ce s-au luptat sub Oarcă, unul din cei mai viteji a fost Radoți.

CARTEA IV

DEM SE SCHIMBĂ

A doua zi după gonirea lui Dem de la serata colonelului, dimineața pe la 10 oare, Dem recitea scrisoarea maică-sei. Recitea urmarea scrisoarei pe care cititorii noștri n-o cunosc. Iaca rîndurile ce citea :

„...Viața, fiul meu, trebuie primită cum este. Omul cel mai fericit este acela care se mulțumește cu soarta sa și nu rîvnește la bunurile celoralți. Îndată ce vei ieși din această regulă, nu mai este nici un mijloc de mulțumire în viață. Nici un bine pămîntesc nu ne mai poate mulțumi. Bogăția și mărirea au și ele durerile lor, cînd

omul nu știe a se mulțumi în ceea ce se află. Mulți bogați în palatele lor, în mijlocul mulțumirilor și strălucirilor, sunt mai nefericiți decît săracul în coliba sa. Aceasta se întîmplă cînd omul nu știe a se mulțumi pe soarta sa.

Fii supus înaintea voinței lui Dumnezeu și a oamenilor, dar nu fi tîrîtor, nici lingușitor ! Respectează pe ceialți, fără a te despreţui pe tine.

Nu-ți face din puntul cinstei un mijloc de a te bate cu cei ce te vor lovi. Cinstea este comoara săracului. Cel ce o are poate să o ucigă ; cei cari caut să i-o răpească nu izbutesc niciodată.

Cinstea pentru omul cinstit este ca mirosul pentru trandafir, pe care nici vîntul, nici vermele, nici ploaia nu i-l pot dezlipi de dînsul. A pretinde a face să se restatornicească cinstea unui om cu sabia în mînă este a-și pune la îndoială ființa cinstei.

Un om poate să se facă nedrept, oamenii însă nu se fac nedrepți. Dreptatea întîrzie de multe ori, dar niciodată nu lipsește a veni. Lasă lumea și timpul să judece între tine și între vrăjmașii tăi ! Acești doi sunt cei mai mari prieteni ai omului nedreptățit. Cea mai mare fericire poate să fie pentru un om decît după ce a trăit, să poată auzi părerile de rău ale prietenilor săi, întemeiate pe aceasta că nu a făcut nimeni nici un rău în viața sa ! Știi tu cît este de adîncă această vorbă ? Orice om trăiește cată să fie asuprit de ceialți. A fi asuprit, nedreptățit, rău înțeles și a rămînea mare în toată viața, fără a căuta să-și răzbune, să lovească, aceasta este demn de Dumnezeu. Nu te lăsa a te tîrî de părerile unor oameni rătăciți ce iau simțimîntele nobile și mărinimoase pentru slăbiciune și mărginire a minței și a inimei ; acei oameni nu înțeleg aceste simțiminte nobile și mărinimoase și de aceea vorbesc astfel. Dacă acești oameni cu sufletele mărinimoase se numesc *slabi,* apoi providența cerească ce este mărinimoasa cea mai mare este *slăbiciune* !

Nimeni nu poate trece între o haită de cîni ce sfîșiu un leș, fără să deștepte mormăitul acestor cîni.

Iată trista, dar adevărata icoană a oamenilor, a unor oameni cari nu au primit de la ziditor decît chipul ome-

nesc. Aceste haite tu le vei întîlni în tot pasul vieței tele. Învață a trece înainte, desprețuind aceste mormăituri ! Nu te înspăimînta însă pentru lume căci este astfel ! Evanghelia noastră ne zice : *mulți chemați, puțini aleși.*

Florile cele mai frumoase încă sunt înconjurate de ghimpi. Nu lua niciodată ghimpii după flori.

Nu alege societățile bogaților, nici nu desprețui poporul cel sărac. Tu știi, fătul meu, că cei mai frumoși trandafiri nasc și cresc din băligar. Să nu ai însă nici ură pentru cei bogați și dragoste pentru cei săraci hotărîtă de mai-nainte, căci tu știi asemenea că din flori nasc mărăcini și din mărăcini nasc flori..."

Dem nu mai citi, el părea gînditor.

„Mama, își zise el, nu va să-mi răzbun ; îmi recomandă aceasta cu tot denadinsul în rîndurile de sus... Iacă-mă încurcat !"

Nu apucase a zice bine aceste vorbe și figura palidă și inteligentă a lui Vel se arătă la ușă.

— Ce faci, voinicule, îi zise Vel intrînd și șezînd pe pat, ostenit. Nu știi ce rău mi-a părut de cele ce ți s-a întîmplat aseară la colonelul ! Apoi cată să știi că el însuși și nevasta sa sunt tare întristați, să nu te superi tu... Vina nu este a lor, vina este a societăței în care trăim ; astfel sunt clasele aristocratice ; vin în lumea nouă încărcate de rugina trecutului. Ele au numai forma. Fondul lipsește, inima lipsește, rezonul filosofic lipsește... bune Dumnezeu ! lumea nu va rămînea totdauna rîsul celor puterici.

Dem ridică ochii mari asupra lui Vel.

— Și această clasă aristocratică crezi că poate să piară ? îl întrebă Dem.

— Dacă crez ? răspunse Vel. Sînt sigur, și mai curînd decît gîndești tu, decît gîndește ea. — Bravo, iacă și Radoți ! Vino, Radoți, să mîngîiem pe acest copil. El nu crede în progres, nu crede că vom scăpa de aristocrați !

— Cînd vom voi noi, răspunse fostul căpitan de panduri ce înaintă în cameră. Dem se îndoiește ? adăogă el. Atunci poate că are dreptate să crează că lumea va fi

totdauna o turmă să o tunză ciocoii ; dacă toți vor fugi ca Dem de la faptă, ce mai este de sperat ?

— Și cine ți-a spus că Dem fuge de la faptă ? întrebă Vel.

— Nu zic că fuge, dar nu cutează, șovăiește...

— Aidea ! zise Vel. Eu cunosc pe Dem. Dem are inimă. După cele întîmplate aseară, Dem trebuie să arăte că are inimă.

Dem nu zise nimic, dar luă scrisoarea mă-sei după masă și o dăte lui Vel.

— Scrisoarea de la mumă-mea ce este moartă, zise el.

Vel citește.

— Înțeleg, răspunse acesta. Iacă ce te oprește a veni cu noi. O mumă către fiul său nu poate scri decît astfel. Părinții noștri toți ne vorbesc astfel. Este datoria lor. După părinți vin profesorii cari tot astfel ne recomand a face. Nu este de mirare să recomandăm tot astfel copiilor noștri ; dar aceasta nu ne va opri de a ne face datoria noastră către țară, precum nu au oprit nici pe părinții noștri. Să înconjurăm testamentele părinților cu respectul și adorațiunea noastră și să ne ocupăm de cele vii !

— Bine zici, Vel, strigă Radoți. Să ne ocupăm de cele vii.

— Și cari sunt țara.

— Scrisoarea mumă-mei, zise Dem, mă îndeamnă să mă sacrific pentru țară.

— Atunci suntem în regulă, zise Radoți.

— Nu-mi plac mijloacele voastre, zise Dem, nu voi a lovi în umbră.

— Vom lovi în lumină, zise Vel surîzînd.

— Și în față, adăogă Radoți.

Dem păru gînditor.

— Nu vei fi niciodată decît un poet, urmă Vel. Trebuie a te decide îndată pentru acțiune. Noi, adică tu și eu și alții ca noi, nu suntem născuți a trăi pentru noi. Născînd, ursita ne-a însemnat în frunte ca proprii d-a fi sacrificați pentru țară. Acest semn este talentul ce ne-a dat. Curînd sau mai tîrziu țara va veni să-și ceară de la noi îndeplinirea misiunei noastre. Ești tu atît de nepăsător la suferințele țărei în care ai născut ? în care

vei trăi și vei muri? Libertatea patriei nu află în sufletul tău mai mult loc decît niște prejudecăți, frumoase daca vrei, dar cari în imprejurările de față nu au nici o valoare? Cu aceste credinți, tu poți deveni tot atît de rău pentru țară ca și aceia cari o lovesc. Între acela ce lovește dreptatea, țara, și acela ce nu va să le apere, deosebirea este aceea ce se află între cel ce îneacă pe un om și cel ce îl vede înecîndu-se, ce poate să îl scape, dar care trece înainte cu nepăsare. Eu nu-ți zic nimic, te las pînă mîne să te gîndești, mîne însă voi un răspuns, acum adio.

Vel, vorbind astfel, își ia pălăria și iese. Radoți îl urmează clătenînd din cap. Dem rămîne gînditor pe scaunul său de lemn.

La ce se gîndea Dem atunci?

La o femeie care îl desprețuia.

În acel moment cocoana Elenca intră în cameră.

— Ei bine, broască! ce ai să mai zici? zise cocoana Elenca, puind amîndouă mînele în șolduri și luînd un aer de triumf. Am auzit ce ai pățit aseară la bal. Nu ți-am zis eu să nu te duci la ciocoi căci ai să te vestejești?

Zicînd aceste vorbe, ea se pune pe un rîs cu hohot.

— Vezi că Elenca are dreptate și știe ce zice? urmă ea. Eu știu cine sunt ciocoii... dar voi nu ascultați bătrînețea care știe ce zice, și iacă ce ți se întîmplă.

Dem nu zicea nimic, el lăsase capul în jos și se gîndea.

— Taci? zise cocoana Elenca, nu răspunzi, ți-a făcut rău ciocoiul care te-a gonit afară din bal, după ce te-a invitat... dar ascultă, nu-ți face grijă de una ca asta. Ceea ce ți s-a întîmplat este încă puțin cu ceea ce are să ți se întîmple în viață, dacă nu vei ști să rămîi în teapa ta. Fiece lighioană trăiește în sfera ei. Fiece om trăiește în sfera lui. Dumneata ai vrut să te ridici, și iacă cum ai căzut. Bine că nu trăiește săraca ta mamă să afle astfel de lucruri rușinoase!

La aceste vorbe Dem ridică fruntea.

— Dar a cui e vina? adăogă cocoana Elenca. Eu ți-am zis și nu m-ai ascultat. Dacă ar fi trăit mamă-ta poate că pe dînsa ai fi ascultat-o.

Ea apăsă pe aceste cuvinte.

— Nu te plînge că nu te ascult ca pe mamă-mea, zise Dem, o dată nu te-am ascultat și...

— Și ai pățit-o, zise cocoana Elenca triumfătoare.

— Și am aflat că trebuie să te ascult, urmă Dem.

— Vezi așa, adăogă cocoana Elenca, ești băiat de treabă. Așa te voi. Acum uită ce ți s-a întîmplat ! Dă încolo pe ciocoi că sunt caii dracului ! brasla satanei ! cuibul șarpelui ! vatra iadului ! balele turbatului !

Un dorobanț intră cu o scrisoare de la ministerul unde Dem era copist.

El aducea o scrisoare către Dem. Dem o deschide, o citește, devine palid.

— Iar vro istorie, zise cocoana Elenca. Ce este ?

— Nimic, răspunse Dem, lucruri d-ale cancelariei.

Cocoana Elenca ieși. Dorobanțul făcu asemenea.

Dem rămase pe gînduri. Scrisoarea ce îi dase dorobanțul era un ordin al ministrului. Printr-acest ordin Dem era destituat și înlocuit cu un lacheu al unei dame mari. Dem nu zise nimic. Aruncă scrisoarea pe masă. Dupe cîteva minute, el zise în fine :

— Și acum cu ce voi mai cumpăra eu flori duminica să pun pe mormîntul mamă-mei ?

Sărmane doritor nebun ! Tu nu te gîndiși la existența ta, ci la florile ce cumpărai ca să pui în fiecare duminică pe mormîntul mamă-tei !

— Trebuie să-mi caut un mijloc de viață, zise Dem, nu poci să fiu o povară acestei bune bătrîne care a făcut atît de mult pentru mine și care este atît de săracă. Ea nu poate să mă hrănească. Așadar trebuie să mă mut de aici.

Cocoana Elenca reintră la Dem.

— Știu ce carte ai primit, zise ea, te-a scos din post, bravo ciocoi !

— Nu m-a scos din post, zise Dem.

— Ba te-a scos, răspunse cocoana Elenca, dorobanțul mi-a spus tot, în locul tău a pus pe un ciocoi al unei cocoane mari. Iacă pentru ce te-am dat eu la carte. Iacă pentru ce îți strici sănătatea, scriind și citind noaptea pe această masă ca liliecii, pînă la ziuă. Bre ! bre ! bre ! spurcată lighioană este ciocoiul !...

— Nu te mai supăra, zise Dem cu bunătate. Eu nu-ți voi face nici o greutate. Astăzi chiar mă voi duce să-mi găsesc un căpătîi. Voi intra la vreo lipscănie...

— Nu voi ! răspunse cocoana Elenca cu mărire. Voi să înveți carte precum ai început ; voi să te fac om ! da ! voi să înveți mai multă carte decît ministrul care te-a scos din post și decît copiii lui ! Lucrurile nu au să mai fie precum au fost. Domnia țărei nu va mai fi a ciocoilor și a vitelor, ci a acelora cari vor ști mai multă carte. Vei sta cu mine încă. Nu te turbura că sînt săracă. Voi găsi eu mijloace a mă hrăni și pe mine și pe tine ; mînile acestea zbîrcite pot să lucreze încă și să cîștige hrana mumei și a copilului ei. Cînd vei fi în stare să cîștigi prin darurile tele, mă vei hrăni tu pe mine. Îți trebuie bani ? Iacă, am cinci sute de lei strînși din lucrul meu, fă-ți treaba cu dînșii, doar nu s-ar bucura ciocoii de răul ce vor să facă. Na !

Dem era confuziat. El îi ia mîna și i-o sărută, fără să poată zice o vorbă.

— Ministrul tău care te-a scos din post, ciocoiul tău care te-a dat afară de la bal, lasă-i pe mine. Mă duc la S-tu Elefterie să dau un sărindar, să-i blestem, și cînd S-tu Elefterie nu o face ce voi eu, mă voi duce la fermecătoare și voi face a li se lua mînile și picioarele. Nu știu ei cine este cocoana Elenca !... O să fac atît ciocoii, cît și ciocoaicele să vie la tine, călări pe nuiele de alun. Nu mă face că plec acum la ciocoiul care te-a dat afară din bal, mă pui în poartă și vai de ciocoaica lui : Ciocoaică fără rușine și fără obraz ! ce ai gîndit tu ? ai dat afară din bal un băiat curat ca un înger de trup și de suflet, și ți-ai deschis patul amorezului tău spurcat de trup și de suflet și l-ai primit în brațele tele, pe el, pe ei cari joc cărți, cari fur cînd au slujbe, cari înșăl pe prietini, cari vînd pe tată și pe mumă, cari nu au nimic sînt în lume ! Și voi striga, bărbatului : Săracule de minte și de inimă ! baba babelor ! rușinea rușinelor ! pune mîna și-ți numără coarnele și petele dupe frunte ! pune urechea și ascultă blestemele văduvilor care le-ai despoiat ! În casa ta o singură dată a intrat un înger și diavolul s-a turburat și s-a zvîrcolit în inima ta și a soților tăi în cele rele, și s-au tras de la fața lui, căci vederea lui îi fă-

ceau să se roşească pentru păcatele lor. Şi voi merge la ministru care te-a scos şi-i voi striga : dobitocule ! dobitocule ! ce ai făcut ? ai aruncat diamantul şi ai luat topazul. Nu este însă vina ta, căci eşti dobitoc. Isus zice : nu aruncaţi mărgăritarele voastre porcilor ! Tu, ca un porc ce eşti, ai călcat mărgăritarul în picioare !

Cocoana Elenca aprinsă astfel, începu să tuşască şi fuse silită a curma discursul său cel curios.

Cînd termină tuşitul, zise lui Dem :

— Eu sunt mama ta, îţi poruncesc să şezi aici şi să fii vesel !

Dupe aceste vorbe să retrase şi vocea sa se auzi prin curte vorbind găinilor.

— Are nobil şi frumos suflet această bătrînă, îşi zise Dem.

— Dem ! Dem ! se auzi afară. Era cocoana Elenca ce striga.

— Dem ! Dem ! friptura şi oăle sunt pe masă !... vino, repetă cocoana Elenca.

NEHOTĂRÎREA ŞI HOTĂRÎREA

Noaptea ce veni după această zi fuse teribilă pentru Dem. A doua zi el trebuia să dea un răspuns lui Vel.

Miezul nopţei bătuse la orologiul de la Bărăţie. Cocoana Elenca dormea în camera ei. Dem veghea însă în odăiţa sa, cu capul pe mîni, cu coatele pe masă. Era trei oare de cînd se afla în această poziţiune.

La ce gîndea el ?

Ideea dacă trebuie să intre în societatea de regeneraţiune se lupta cu credinţele lui leale inspirate de mamă-sa.

„Ce vor să facă aceşti oameni ? se întrebă Dem. O revoluţiune. Ce este o revoluţiune ? Este răsturnarea lucrurilor celor vechi, îndreptarea relelor, vindecarea rănilor sub cari ţara este îngenucheată, este frumosul soare al libertăţii ce are să răsară în mijlocul întunerecului în cari ne aflăm. Libertatea este atît de dulce ! Vai ! astăzi suntem robi ! Mai multe milioane de români robi la nişte boieri care ei însuşi sunt robi la stre-

ini ! Omul nu poate nici să scrie, nici să vorbească aceea ce cugetă, aceea ce simte. Dumnezeu însă l-a născut liber.

Ce vor acești oameni ? Să dea patriei libertatea de care are trebuință, să facă ca toți fiii țărei să fie egali înaintea legei, să facă ca legile să se execute pentru toți, să facă ca dreptatea să fie pentru cel sărac ca și pentru cel bogat ; să lovească tirania, abuzul, hoția, și pentru acestea ei sunt gata a se sacrifica, și eu ce știu acestea, nu voi să mă duc cu dînșii să lupt și să mor cu dînșii pentru libertate, pentru dreptate, pentru adevăr ? Nu voi, mă retrag, pe cînd ei mă chem ; ah ! sînt un mizerabil ! sufletul meu e mic și înjosit. Sînt laș ! Locul unui asfel de om ar fi mai curînd lîngă cei cari fur și cari robesc țara, cari asupresc săracul și favorez pe bogat, cari vînd patria streinilor. Dar nu, simț că îmi iubesc patria, iubesc libertatea, iubesc dreptatea ! mă simț în stare a muri pentru ele. Nu, lumea nu va zice niciodată : «acest om servă tirania și tîlhăria !» Mumă-mea ar muri de durere să știe că fiul ei nu face mai mult decît ar face un mizerabil spion. Nu ! aceasta nu va fi, sînt liberal, sînt drept, sînt onest. Dar ce fac pentru libertate, pentru dreptate, pentru onoare ? Nimic. Orice tiran, orice tîlhar, orice spion vor zice și zic că sunt pentru aceste frumoase lucruri ; dar nu vor face nimic pentru ele. Ce osebire este dar între mine și între un tîlhar, un spion ? Nu este destul a cugeta și a vorbi ; un mizerabil tîlhar strigă contra tîlhăriilor mai mult decît omul onest ; trebuie dar a face, nu a striga ; tîlharul strigă, dar nu face. Și cu toate acestea, eu care sînt o furnică a pămîntului, care nu am după mine nici un trecut, nici fapte, nici experiență, cu ce drept aș intra în luptă ? Cu ce drept, eu care nu sînt nimic aș defia trecutul în credințele lui, în principiile lui, în religiunea lui, în datinele lui ? Eu care nu am după mine nici o faptă, cu ce drept aș combate faptele secolilor înaintați ? Eu care nu am experiență, cu ce drept aș zice trecutului : te rătăcești ? Și chiar dacă scopul ar fi bun, cari sunt mijloacele ce ni se ofer spre a ajunge la scop ? Mijloacele cari nu sunt leale, negreșit. A conspira este a lovi în umbră. Aceasta este rău, este gro-

zav ; trebuie a trece însuși prin sînge ; este nedrept, căci cei inocenți pot să piară cu cei vinovați. Și unde sunt vinovații ? Acei oameni ce noi îi credem vinovați sunt făptura trecutului ! În față cu trecutul, cu credințele lor filosofice, ei nu se cred vinovați și nici nu pot să fie. Și dacă se vor face toate aceste rele spre a ajunge la un scop bun, suntem noi siguri că vom ajunge la un scop bun ? Suntem noi siguri că lumea va fi mai mulțumită atunci ? Suntem noi siguri că scopul ce voim noi a ajunge va fi evanghelia viitorului ? Și această scrisoare, și această mumă ce îmi ordonă să rămîn totdauna leal ? Voi călca ordinul ei ? Și acei ce vor să îmbunătățească lucrurile sunt ei toți oare buni ? sunt ei de bună-credință ? nu caut ei în toate acestea un mijloc de a mulțumi o ambițiune personală ? Și eu, mizerabil instrument al ambițiunilor personale, cu ce mă voi îndrepta înaintea conștiinței mele, cînd aș cunoaște că am fost un instrument mizerabil al voinței lor ? Oamenii bătrîni, cu experiență, m-au încredințat că mai toate aceste răsturnări se fac în numele libertăței și al patriei, în numele fericirei națiunilor ; dar în fund este totdauna o idee ambițioasă : a ajunge la un scop care mulțumește persoanele, și cînd scopul egoist este ajuns, ei nu se mai gîndesc nici la libertate, nici la fericirea patriei, și sparg instrumentele sincere cu cari s-au servit, și pentru cari ei devin cei mai neîmpăcați inamici.

Și cu toate acestea, omul cu principii, omul luminat are o misiune frumoasă în viață ; are o datorie către societate, către omenire : a se sacrifica pentru ceialți. Orice om în societate primește de la societate dreptul d-a naște, d-a trăi, d-a se lumina, d-a fi respectat ; are o legătură cu societatea, are drepturi, prin urmare are datorii ; îndată ce acele datorii ar înceta, drepturile nu mai pot să existe. Fiecine contribuie cu ce poate. Eu iubesc patria mea, deși nu am nici un drept în ea ; dar inima nu este un negutător ce-și trage în cumpănă serviciile ce dă în schimb. O iubesc și nu știu pentru ce, și nu voi să știu. O iubesc căci este nefericită. Dacă o iubesc în adevăr, dacă o crez nefericită, pentru ce voi rămînea nepăsător la suferințele ei ?

Tată, mamă, frate, rudă, eu nu am ; țara mea sunt toate acestea pentru mine. Ce îmi pasă mie cine sînt eu și cine este trecutul ? Eu nu sînt nimic decît o idee, trecutul nu este nimic decît o idee ; două idei diferite.

Ideea mea este bună. A sprijini patria, libertatea este o idee frumoasă ; a sprijini dreptatea este o idee sublimă ; dreptatea nu este numai dreptatea relativă, este o dreptate absolută. Ceea ce doresc eu este dar bine. Dacă sînt convins că este bine, pentru ce voi recula ? Este o trădare a rămînea în urma celoralți, trădare contra tutulor ce au voința mea. Trădare contra juneței.

Un june nu trebuie nici să cugete, nici să simță, nici să facă ca cei bătrîni. Este un lucru dureros a fi bătrîn înainte de a îmbătrîni, a fi mort înainte de a muri ! Și ce-mi pasă oare că ar fi rele mijloacele ce s-ar lua spre a ajunge la un scop bun ? Mijloacele rele vor privi pe seama celor mai mulți. Se face ceva în viață fără suferinți ? Nimic. Dumnezeu, ca să vindece multe boale, a trebuit să creeze plante veninate cari fac răul ! Voi fi eu oare mai drept decît providența ? Ar fi nebunie a dori. Și ce îmi pasă dacă cei ce vor a răsturna lucrurile ar avea în vedere persoana lor ? Pentru ce toată lumea nu face astfel ? Cînd toți ar face binele, chiar avînd în vedere persoana lor, lumea ar deveni un paradis. Este drept a aspira să mulțumească vederile personale, aceia cari ar îmbunătăți fața lumei. Și ce-mi pasă mie daca eu și alții ca mine am fi niște instrumente și am fi zdrobiți a doua zi ? Să nu ne gîndim la ce vom fi noi ! Soldatul cel bun nu cugetă în ajunul bătăliei ce va deveni el a doua zi de bătălie."

Iacă cum se gîndea neîncetat Dem, ce îl frămînta, ce ce îl făcea să sufere.

„Să mă hotărăsc, zise el. Nehotărîrea este mai crudă decît moartea."

Dar gîndind astfel, ziua veni, soarele se urcă pe orizont și Vel apăru dimineața în camera sa.

— Ai hotărît ? îl întrebă el.

— Am hotărît, răspunse Dem.

— Cum ?

— Nu mai sînt liber, adăogă Dem.

— Dar țara ta va fi liberă cel puțin, zise Vel.

Era duminică pe la șease ore.

Lumea elegantă din București se întîlnea pe atunci la grădina surnumită *cu cai*, pentru că un întreprinzător avusese ideea a clădi în această grădină un foișor și a așeza cai de lemn ce se învîrteau. Această grădină este pe podul de pămînt lîngă Dîmbovița. De la Grădina cu cai lumea se ducea la Mitropolie unde trecea seara.

Grămezi de cavaleri îmbrăcați elegant cu frace civite cu bumbi galbeni de alamă, cu pălării negre ascuțite în vîrf, cu ciobotele ascuțite în vîrful lor, cu pantaloni strimți pe picioare, mode de atunci ; pe de altă parte, grămezi de dame cu pălării largi cît lipanurile cele bătrîne, cu rochii scumpe, parfumate ca niște mirese de țară, se îndreptau către Grădina cu cai, înotînd în pulberea ce trăsurile cari circulau lăsau în urma lor. O lume mai bogată venea în urmă. Această lume era în trăsuri elegante, avînd pe feciori înapoi, în picioare și ținîndu-se de niște ciucuri mari de mătase lipiți de trăsuri. Toate aceste trăsuri, pline de cavaleri și dame, urmau curentul general, către Grădina cu cai. Aproape de intrarea grădinei, doi oameni cu frace civite cu nasturi galbeni mergînd încet, conversînd.

Cel mai bătrîn zicea către cel mai tînăr :

— Am mîncat un pumn de pulbere. Bucureștenii sunt oameni ciudați în felul lor. Iarna frămîntă tina cu picioarele și vara o mănînc, coaptă. Cînd un strein ar veni și ar vedea de departe această lume, înotînd sub un nor de pulbere, ar crede că este o turmă de boi ce o duce la tăiere, căci numai boii pot suferi să aspire pulbere.

— Nu este vina oamenilor, zise cel mai june, ci a administrațiunei.

— Gîndești ? răspunse cel mai vîrstnic. Guvernele sunt totdauna ce sunt guvernații. Cum e turcul și pistolul. Aproposito de politică, urmă acesta, ai intrat în societatea noastră ?

— Am intrat, răspunse cel mai june.

— Dar pe iubita o mai vezi ?

— Nu am mai văzut-o.

— Te-a trădat, răzbună-ți ! Lovește-o unde îi pasă.

— Nu voi să-mi răzbun.

— Ai greșală. Știi epigrama șerpelui și a femeei ?

— Nu știu.

— Ascultă :

Un șerpe mușcă o femeie.
Ce crezi că se întîmplă ?
— Ea muri ? — O, ce idee !
Tocmai șearpele crăpă !

Într-acel moment o trăsură elegantă trecu răpede pe lîngă dînșii. În trăsură era o damă tînără și frumoasă, cu un bărbat. Ea aruncă ochii la cei doi pedestri.

— Ea este, zise în sine cel mai june din pedestri.

— El este, zise în sine dama din trăsură.

Trăsura trecu răpede, stătu la poarta Grădinei cu cai, dama se coborî cu cavalerul ei și intră în grădină, cei doi prieteni sosiră îndată la poartă.

Toată lumea, oameni, femei, copii, de toate vîrstele, de toate clasele, din toate colorile, circulau pe aleea cea mare, unii dupe alții, sau unii printre alții, cătîndu-se unii la alții, sau mai bine, cătîndu-se unii la vestmintele celoralți. O bandă de muzică instrumentală executa niște arii de operă, destul de falș.

Dacă toată această adunare de oameni ar fi fost cîni, vă pot încredința că sunetul acei muzici ar fi făcut un efect teribil asupra nervilor lor încît s-ar fi pus cu toții să urle. Oamenii însă aveau nervile mai puțin simțibile decît cînii și gustau aceste sunete descordante ale muzicei în cestiune.

În lumea ce se preumbla pe alee se auzea o murmură surdă, unii se preumblau, alții conversau. Pe ici, pe colo se auzea idei ciudate, vorbe franceze românite,

un fel de limbă ce desemna alte idei decît cele ce ei ar fi voit să zică, dar cari ei între ei le înțelegeau.

Unul calcă pe picior pe altul și-i cere *pardon*, celalt răspunde *mersi*! O damă zice unuia *bonjur*, domnule, domnul îi răspunde *bonjur, cheramo*! Mai dincolo se fac dialoguri în limba franceză :

— Că fe grand bunica? întreba o fată de doisprezece ani pe o damă de douăzeci și patru de ani.

— El s'asoa (șeade), răspunse dama cea mai vîrstnică.

— Vu mange du? (dulce) întreba un june dintr-un pensionat pe un funcționar de la Ministerul Finanțelor.

— Da, răspundea cellalt.

— Voasi com cet dam s'anculot (se izmenește), răspundea încă financiarul, arătînd o damă ce umbla genată de fuste.

Un ofițer adăoga :

— El a l'aveogleman de pul (orbul găinilor)'.

— Chel glas vule vu? întrebă un tată pe fiică-sa.

— Glas de limonad (de lămîie), răspundea fata.

Doi școlari se țineau de braț, unul zicea :

— Calipso ne puve se console du depart d'Ulis.

Și cellalt răspundea :

— Dan sa duler el se truve maleores etc.

Astfel era limba franceză ce vorbeau unii. Să vedem și limba română ce vorbeau alții.

Era începutul epocei acelei boale ce bîntui cîtva timp capitala de a vorbi cu vorbe streine sau dupe cum se zicea, *radicale*.

— Am citit în jurnal, zicea un profesor de gramatică, că cuestionul dificil ce suspendase relațioanele occidentale și orientale a reccevut un soluțion agreabil pentru abitanții orientului.

— Dar nu știm cum soluționul va fi extins în cuestionul ce interesă ginta otomană. Raționul uman debe să nu fie frapat de volontatea puisinților mondului.

Mai dincolo se auzea alt limbagiu ; acestia erau cei fără carte, dar cari voiau să arăte că știu ceva. Un lipcan zicea unei dame :

— Nu poți să-mi reproșezi că te-am trădat. Eu sînt om *moderat* (cinstit).

Și dama răspundea :

— Nici *vîrsta,* nici *etatea,* nici *ilichia* dumitale nu te iartă să mă *trompezi.*

— Atît cugetul, cît și conștiința mea sunt curate.

— Mi-ai dat vorba și parola și le-ai călcat.

— Te-am amat și te-am iubit...

Acestea și altele multe se auzeau în toate părțile. Un observator ar fi găsit un subiect bogat spre a studia vîrsta societății ce atunci începea a se ridica ca soarele civilizațiunii. Această stare de lucruri inspirase unui poet necunoscut ideea spiritualei comedii intitulată *Coconu Ianache.*

Societatea română nu este de criticat. Ca un copil ce începe a vorbi, a cugeta și a simți, ea se lasă a se tîrî fără reflecțiune la aspirările sele naturale către necunoscut. Ea credea că astfel trebuie să fie. Educațiunea ce se primește în școli lipsise. Cartea tradițiunelor era închisă, datinele înapoiate și barbare. Nu trecuse șease ani de cînd românii aruncaseră ciacșirii și ișlicile, și cîte alte lucruri aveau încă de aruncat !

Dar să ne ocupăm deocamdată de Dem și de Luț pe cari îi văzurăm intrînd în grădină în urma damei din trăsură. Dama ce ocupa inima lui Dem era acum măritată. Ea făcuse o întorsătură prin grădină și ședea acum pe bancă lîngă soțul său ; banca pe care ședea era o canapea de lemn vopsit cenușiu, era îndoită, adică, la spatele ei avea altă canapea și amîndouă aveau aceeași rezemătoare la spate ; partea canapelei din dos era liberă atunci.

Dem și Luț trecură pe lîngă această bancă.

— Iacă două locuri, zise Luț, în dosul canapelei. Să ședem !

— Nu se poate a căta alt loc ? răspunse Dem.

— Pentru ce aceasta ?

— Pentru... pentru...

— Înțeleg, zise Luț rîzînd. Persoana cu pricina este acolo.

Dem deveni roșu ca o cireașă.

— Nu face nimic, urmă Luț, să ședem.

El zise și pleacă să șează pe canapea, ocolind puțin. Dem trebui fără voia lui să-l urmeze, sfios, tremurînd. El își închipuia că toată adunarea citește în inima lui și

toți ochii se ațint asupra lui. Această cale pînă la canapea de cîteva pasuri i se păru atît de lungă și dificilă ca deșertele Africei.

Ei șezură pe canapea.

Femeile au o manieră de a vedea fără să se vază că privesc. Dama văzuse pe Dem. Văzuse că Luț îl tîrîse pe acea bancă, înțelesese sfiala și turburarea lui și aștepta curioasă să vază cum se va termina lucrul. Bărbatu-său nu se îndoia de nimic.

— Curagiu, Dem, zise Luț, doară ochii unei femei nu or fi mai spăimîntători decît glonțurile unui pistol. Ai stat, fără să clipești, înaintea unui pistol ce s-a descărcat asupră-ți la duel, și nu ai curagiul să întîmpini privirea galeșă a unei pisici de femei !*

. . . .

— Și-mi vine greu să mă despart de ea.

— Așa este, o crez, răspunse cocoana Elenca, dar închipuiește-ți, Dumnezeu să ferească, că s-ar bolnăvi prin păduri, fără doctori ?...

— Ai dreptate, zise muma pe gînduri, o voi trimite la București cu dumneata, vă voi da mai mulți arnăuți să vă însoțească pe drum. În București nimeni nu va ști că este fata mea, apoi o vei încredința cucoanei Luxandri, vornicesei, care nu încetează a mi-o cere.

— Și cînd voi pleca ? întrebă cocoana Elenca.

— Mîne de dimineață, pe cînd voi pleca și eu la căpitan Iordache Olimpie, soțul meu.

Această grupă se îndreptă către sat, apoi către o casă.

Acolo, de la poarta curței stau înșirați arnăuți armați cu puști lungi, în porturi arnăuțești muiate în fir. Această gardă se așează cu respect înaintea dămei. Era garda ce soțul său îi trimisese să o însoțească pe cale. În casă toată lumea era ocupată cu strîngerea bagagelor pentru călătorie.

Cina îl aștepta către acestea. Regină în acest locaș ca și oriîncare parte se întindea autoritatea absolută a so-

* Din păcate, colecția gazetei *Dîmbovița* din Biblioteca Academiei R.S.R. este descompletată, lipsind numerele 41 și 42 din 1864. Transcriem, în continuare, textul romanului din nr. 43.

ţului său, ea prezida masa şi veghea la trebuinţele femeilor cîte şezură la masă. Lîngă dînsa şedea copila.

Cît ţinu cina, dama nu încetă a recomanda cucoanei Elenchi îngrijirea cea mai mare asupra copiliţiei, cînd va fi în Bucureşti şi pînă la Bucureşti.

După cină, fiecare să retrase. Dama se închise în camera ei unde scrise o carte în limba greacă. Către cine scria ea această carte ?

Adresa era : vornicesei Luxandra etc.

Scrisoarea avea coprinderea următoare :

„Streină în această ţară, în nici o femeie nu am găsit încrederea şi amicia ce am găsit în tine, dragă surioară. Ţie dar îţi încredinţez această copiliţă pe care ştiu că o iubeşti tot atît cît o iubesc şi eu. Dacă soarta va voi ca eu sau Iordache, sau amîndoi, să cădem pradă vrăjmaşilor, fiii muma acestei fete. Zestrea ei va fi în această cutie ce îţi trimiţ împreună cu fata.

Te sărut cu sufletul.

Olimpia."

Cînd Olimpia termină această scrisoare, părea linîştită şi voi să se culce. Două femei veniră să o dezbrace.

Părul acestei femei este trecut între minunile timpului de atunci. Două femei trebuiau ca să o peptine : una îi peptăna părul şi alta îi ţinea cu amîndouă mînile şi braţele coama ei, care, dupe spusa unor martori oculari, cobora pînă la călcîiele picioarelor.

A doua zi, în faptul zilei, ea chemă pe cocoana Elenca căria încredinţează fata, scrisoarea şi cutia cu diamanturi. Zece arnăuţi fuseră rînduiţi să ducă pe fată la locul destinaţiunei sele. Trăsura în care trebuia să plece dama era trasă la scară. Era o caretă cu cai de poştă. Ea voi să vază pe fetiţa plecînd ; o văzu, dupe ce plînse strîngînd-o la sînu-i, atunci se urcă în careta sa ; patru alte trăsuri cu femeile ei veneau în urmă, după trăsura sa erau patru arnăuţi călări, la celealte trăsuri cîte doi arnăuţi ; o ceată de arnăuţi călări mergeau înainte, o altă ceată mergea în urma trăsurilor.

Astfel această frumuseţe rară părăsi satul Mavrodin cu un cortegiu de regină.

Pînă a urma pe cocoana Elenca cu fata de patru ani la București, să spunem ce deveni această frumusețe. Să spunem cum peri căpitan Iordache Olimpie, bărbatul său.

UN ACT DE VITEJIE

De cîteva zile soarele apusese în fumul puștelor pentru monăstirea Secu. Selim-bei cu un corp de oștire otomană înconjurase monăstirea Secu. Căpitan Iordache Olimpie, cu un corp de arnăuți, apăra monăstirea. Farmache comanda sub ordinele lui Iordache Olimpie.

Căpitan Iordache Olimpie trecuse în Moldova, ca de acolo să poată scăpa în Rusia. Dar turcii îi astupară calea și el fuse silit a se închide în Secu cu toată armata sa.

Era seara.

În monăstirea Secu, într-o sală luminată de o candelă, ședeau Farmache și căpitan Iordache Olimpie. Ei vorbeau despre lucrurile războiului. De mai multe zile monăstirea era înconjurată de armata lui Selim-bei. De mai multe zile turcii băteau zidurile monăstirei, fără să poată a o lua. Seara însă adusese liniștea și, în aceste momente de pace, cei doi căpitani cugetau la mijloacele de a urma războiul în ziua viitoare.

— Ești pe gînduri, Farmache ? întrebă căpitan Iordache Olimpie.

— Sînt, în adevăr.

— Dar ce ai ?

— Ce am ! mai mă întrebi ce am ? Mîncarea am sfîrșit-o, arnăuții noștri îi perdem pe toată ziua... nu știu unde vom ajunge ?

— Ce fel, Farmache, perzi curagiul ? Pentru întîia oară te auz vorbind astfel ! Nu știi unde vom ajunge, mă întrebi ? Este asta o întrebare ce trebuie să o facă un suflet de viteaz ca tine ? Să murim ! Iacă răspunsul meu. Voi zice ca Tudor : cînd am ridicat sabia în țară m-am îmbrăcat cu cămașa morței.

— Căpitan Iordache Olimpie ! mă cunoști de mulți ani, știi că sînt un viteaz ? Știi că vorbele și gîndurile mele au fost totdauna vorbele și gîndurile unui om cu-

minte ? Nu-mi face dar mustrări cari nu le merit. Arnăuţii vor să se predea turcilor ; ei murmur astăzi, vor amenința mîne, vor deschide porţile poimîne.

— Deschiză-le, vom muri noi la postul nostru, făcîndu-ne datoria.

— Dar cînd ar fi vreun mijloc de a face pace cu Selim-bei, cu învoire a ne cruța, nu ar fi mai mintos ?

— Eu să capitulez ? Niciodată ! răspunse căpitan Iordache Olimpie cu trufie.

— Gîndește-te bine, Olimpie, ai nevastă...

— Farmache, voi muri, dar nu mă voi preda viu turcilor. Turcii nu fac cinste făgăduielilor lor. Cari din arnăuții ce s-au predat de bună voie nu au fost uciși de turci ?

— Sava, zise Farmache.

— Sava ? Să vedem ! Chehaia-bei îl păstrează pînă cînd își va face treburile cu dînsul, apoi îl va sfărîma. Nu te abate ! Turcii pe fiecare zi perd aici mulți oameni, încă cîteva zile și Selim-bei, cu restul armatei, va fi silit să se retragă. Noi atunci vom ieși și vom trece în Rusia.

În acel moment se auzi afară vocea sentinelelor dupe ziduri.

— Aide să vedem ce este ! zise Iordache.

— Alarmă falșă, zise Farmache.

Și amîndoi, puind pistoalele la brîu și încingînd iataganele ce le lăsaseră la un moment, ieșiră. Alarma ce se dase deșteptase din somn, chiar în momentul ce adormise, pe frumoasa femeie a lui Olimpie, în camera vecină.

Ea se scoală din patul ei și se duce să asculte la fereastră. Candela ardea în cameră.

Olimpia era frumoasă în costumul ei de noapte oriental ; pe cămașa sa albă de borangic rîura toată coama sa ce săruta pămîntul.

Olimpia nu mai aude nimic.

— Ce viață ? își zise ea.

Apoi se îndreptă către patul ei.

În acel moment ușa de la sala în care văzurăm pe cei doi căpitani se deschise și apăru căpitan Farmache.

— Ce vei ? întrebă Olimpia. Cine ți-a dat voie să întri în această cameră ? Bărbatul meu a murit ?

— Nu a murit încă, răspunse Farmache, dar poate că timpul morței sele nu este departe.

— Ce vei să zici ? strigă Olimpia, uitînd un moment costumul ei de noapte și înaintînd în casă.

— Voi să zic că în această noapte arnăuții din monastire, înțeleși cu turcii, vor deschide porțile ; că turcii vor intra și nu vor cruța nimic, că soarele de mîne nu va săruta ochii tăi cei frumoși. Olimpia mea, am venit dar înainte de a muri a-ți zice că te iubesc. Este iertat celui ce moare să se spovedească.

— Și eu, răspunse Olimpia, înainte de a muri să-mi fie iertat a-ți zice că te desprețuiesc, Farmache !

— Nu zice aceste vorbe trufașe ! Ele mă omor de o moarte mai crudă decît aceea a vrăjmașilor. Olimpia, dară te iubesc ! Este o patimă adîncă care mă arde ca o flacăre și care ți-am tăinuit-o. Turcii vin chiar în această noapte, chiar în această noapte vei cădea prada turbărei lor. Este încă timpul să scapi, vino cu mine, am mijloace să te scap... gîndește-te ! iacă, îți dau timp pînă la faptul zilei.

— Te desprețuiesc ! răspunse Olimpia cu mîndrie.

— Olimpia, sufletul meu, viața mea, ai milă de tine, de junia, de frumusețea ta, și te cruță ! Nu suferi să peri ! Ceea ce vei suferi este o ucidere de sine, vei peri de nu mă vei urma.

— Te desprețuiesc ! mai zise Olimpia înecată de mînie, teme-te de urgia lui căpitan Iordache !

— Îți dau timp pînă la faptul zilei, mai zise Farmache, voi veni atunci.

Zicînd aceste vorbe, el ieși.

Olimpia căzu pe pat. Acolo ea se șterse la ochi și se întrebă dacă nu este un vis ce visase, dacă căpitan Farmache nu era fantasma lui.

Căpitan Iordache Olimpie nu veni. Olimpia auzi mai toată noaptea vocea lui comandînd arnăuților în monăstire.

Căpitan Iordache dase ordin să mute toate butoaiele cu iarbă în turnul monăstirei. Această operațiune ținu pînă la ziuă.

Olimpia nu dormea. Despre ziuă Farmache i se arătă încă și îi zise.

— Este încă timpul a scăpa, vino, peste un minut va fi prea tîrziu.

— Te desprețuiesc și te blestem ! strigă Olimpia.

O mare larmă se auzi în curtea monăstirei. Mii de strigăte de oameni, de zgomote de arme răsunară deodată în apropiere.

— Turcii au intrat în cea dintîi curte a monăstirei, zise Farmache. Olimpia, vino !

— Nu voi, zise ea, și se învălui în coama sa ca într-un giulgiu.

Farmache dispăru.

Cele dintîi raze ale zilei făcură loc vederei omenești în mijlocul umbrelor. Căpitan Iordache intră repede în camera femeei sele.

— Scoală și vino după mine, Olimpio.

— Unde ? întreabă ea.

— Vei vedea.

Olimpia îl urmă în costumul ei de noapte. Ieșind în curte, ea auzi zgomote de război. În acest minut a doua poartă a monăstirei se deschidea turcilor de către arnăuții înțeleși cu Selim-bei.

Căpitan Iordache conduse pe femeia sa în clopotniță. Acolo, el închise ușa pe dinîntru și urcă scara ; cînd fuse în etagiul dintîi, cînd ochii lui zăriră pe turci pătrunzînd și vărsîndu-se în curtea monăstirei, aprinse fitilul cel fatal și îl întinse asupra ierbăriei, cu o mînă ; cu ceaaltă, luînd în brațe pe Olimpia, ii zise :

— O sărutare !... Cea din urmă !

Ea înclină fruntea pe peptul său.

Deodată un trăsnet teribil făcu să răsune aerul. O flacără spăimîntătoare lumină tot coprinsul.

Turnul sărise în aer cu căpitan Iordache și cu Olimpia.

Farmache trecuse la turci cu mai mulți arnăuți ; ei însă aflară moartea.

Căpitan Iordache Olimpie peri ca un viteaz.

De atunci România nu mai văzu în sînul ei un om capabil de astfel de faptă ! Și acel om care arătă românilor că mai bine este a-și pune foc și a sări în aer decît a se preda mișelește era un strein, era un grec ! Grecia nu era încă moartă în toți fiii ei.

Negreșit că acest timp era un timp de cădere pentru România, și cu toate acestea, în comparațiune cu timpii regulamentari, cîtă diferință! *Hrăpirea* și *Calomnia* astăzi singurele mișc inima acestei societăți. O, viitor al României! trebuie oare a ne îndoi de tine? Timpii din urmă în România au spălat rușinea fanarului. Fanarul este în România și va fi încă mult pînă ce veninul care consumă viața națiunei va deveni atît de teribil, cît va produce o criză.

Nu ne vorbiți de guvernele voastre. Guvernele voastre vor fi ce sunteți voi. Răul este în altă parte, este în voi înșivă. Acolo trebuie căutat, acolo trebuie vindecat.

Timpul de astăzi este mai rău decît timpul înaintea Regulamentului. Și atunci societatea română avea relele ei. Dar cel puțin ea nu căzuse ca astăzi în acest materialism spăimîntător, care nu are nimic mare, nimic generos. Timpul de astăzi este ca un cer ce nu prezintă decît nori întunecoși. Rezonul ne-a părăsit, și inima, lăsată în întunecimi, să rătăcește și se hrănește de ură și de răzbunări meschine ca mișcările ce îi dau viața. Prepusul ce crește în spiritul cel vicios coprinde mai toate inimile. Nimeni nu mai găsește alt mijloc spre a-și ridica persoana sa decît calomnia. Omul onest este un ilot în această societate. Curînd sau mai tîrziu el trebuie să piară; hrăpitorii își dau vorba, ei se înțeleg în cele rele, cu orice preț cată să-l sfărame. Omul onest strică datinele noastre, zic ei, trebuie să-l lovim prin calomnie!

COCOANA ELENCA FACE MINUNI

Dama inimei lui Dem era singură acasă.

Era dimineața pe la 10 oare. Soțul său nu intrase încă acasă. El fusese reținut la o partidă de cărți. De cîteva zile acest om perdea mulți bani în cărți. Nevasta nu știa nimic. El îi spunea că lipsele lui de noapte purced din ocupațiuni ce avea cu oamenii politici, în cestiuni mari pe cari ea nu putea să le înțeleagă. Caterina, acesta era numele ei de botez, băuse o ciocolată și sta gînditoare. Tocmai atunci cocoana Elenca se prezintă la

poarta ei. Ea zise unui servitor să spuie coconiței că o cocoană voiește să-i vorbească ceva.

Servitorul împlini misiunea.

— Nu poci să primesc pe nimeni, zise Caterina, oricine va fi.

— Ține mult să vă vorbească, zise feciorul. Este o femeie ce seamănă a fi de cele ce ghicesc în cărți...

— De cele ce ghicesc în cărți ? întrebă Caterina. Atunci spune-i să vie.

Cocoana Elenca veni. Figura ei atrase privirile Caterinei care nu putu a-și ține rîsul.

— Știi să dai cu cărțile ? o întrebă Caterina.

— Nu știu, zise cocoana Elenca.

— Atunci pentru ce ai venit aici ?

— A-ți spune lucruri mai sigure decît acelea ce spun cărțile.

— Ce lucruri ? Despre bărbatu-meu ?...

— Nu, asta nu mă privește. Am un băiat, urmă ea, frumos ca brazii munților și blînd ca turturicele. Acest băiat te-a văzut ! L-am crescut eu, căci mumă-sa, ce era o femeie rară, muri încă tînără și îl lăsă de un an în lume. Săracul, ce frumos era ! ... mi-aduc aminte !

— Apoi, zise Caterina.

— Acest băiat te-a văzut, s-a înamorat și acum moare, a ajuns ca o iasmă de dor. Na, te iubește, ce vei ?...

— Pe mine ? zise Caterina, devenind palidă de mînie. Pentru astfel de lucruri rușinoase ai venit aici ? Știi cine sînt eu ?

— Dec ! zise cocoana Elenca. Nu lua lucrul în rău căci nu este aci nici un rău. Îți spui că este un băiat ca un înger, un băiat sărac care te iubește și care moare. Am venit să te rog ca să-l scapi, cu o vorbă, cu o minciună, nu-mi pasă. Îți spun că moare ! ... N-ai să faci nici o jertfă. Să-i spui o minciună, iată tot ; o minciună spre a face un bine, nu este păcat. Vezi, trebuie să se ridice cineva mai presus de ceialți oameni. Maică-ta sărmana, ce femeie minunată era ! O, ce frumusețe și bunătate de inimă ! ce mărire de suflet ! pare că văz...

— Ce fel ? întrebă răpede Caterina. Ai cunoscut pe maică-mea ?

— Ba bine că n-am cunoscut-o.

— Unde ? Cum ? Te rog, spune și mie !

— De cum a venit în țară... dacă am cunoscut-o ? dar nu te-a dat ea mie să te aduc în București, cînd s-a dus la căpitan Iordache, la bărbatu-său, plecînd din Mavrodin ? Nu te-am adus eu aci ? Vai ! ce am mai pățit și atunci ! Erai de patru anișori, frumușică ca o porumbiță ; dar rea foc...

— O ! șezi, te rog. Vino colea pe scaun. Voi să-mi spui despre maică-mea... Zici că era frumoasă și bună ?...

— Frumoasă ! parcă o rupseseși din soare. Bună ! îngerul lui Dumnezeu. Cum te iubea și cum plîngea cînd te-a dat mie să te aduc în București ! Parcă știa sărmana că n-o să te mai vază... Am și potretul ei pe fildeș. Mi l-a dat cînd ne-am despărțit, zicîndu-mi : „Mamă Elenco, ai milă de fetița mea, fii muma ei, dacă voi muri". Aceste vorbe parcă le auz încă răsunînd la urechile mele !

— Unde este acel potret ? întrebă Caterina.

— Acasă la mine, zise cocoana Elenca. Dar de vorba ce ți-am spus, de copil, nu zici nimic ?

— Ai potretul acasă ? urmă Caterina. O să viu să mi-l arăți. Unde șezi ?

— Departe, răspunse ea, trebuie să te duc eu, ca să nemerești casa.

— Viu, zise Caterina, viu îndată.

Apoi sună, un serv intră, dă ordin să tragă caleașca.

— Și potretul este frumos ? întrebă încă Caterina.

— O să-l vezi și o să te răpești.

Într-acest minut Caterina își constrînse deodată toată mișcarea. Ce fel ? își zise ea în sine, mă voi duce după această femeie ? Dar această femeie cine este ? Este ea oare aceea ce zice ? Știu că era o femeie care m-a adus în București cînd eram de patru ani ; dar să fie aceasta ? Pentru ce de atunci ea n-a voit să mă vază ? De unde știu eu că această femeie nu este o mincinoasă sau o impostoare ?

Apoi, înturnîndu-se către cocoana Elenca, îi zise :

— Am uitat ceva. Astăzi nu voi putea veni. Peste cîteva minute trebuie să merg altundeva unde am promis.

Cocoana Elenca, ageră la spirit, înțelese schimbarea răpede a Caterinei și surîse cu finețe.

— Știu, zise ea, pentru ce te schimbași, nu ai încredere în mine, căci nu mă cunoști, și bine faci. Dar... iată cineva care mă cunoaște, urmă ea arătînd la ușă pe muma sufletească a Caterinei care atunci intra.

— Ce faci, Elenco ? zise vorniceasa. Dar ce Dumnezeu ai pățit de atîția ani, să nu vii să mă vezi, nici pe mine, dar nici pe această fată către care aveai oarecare datorie ca una ce ai fost cea mai iubită prietenă a maică-sei ?

— N-am venit, și am făcut rău, răspunse cocoana Elenca, căci iacă fata nu va să mă cunoască.

— Și fata are dreptate, căci nu te-ai mai văzut.

— Vii acum ? întrebă cocoana Elenca încet pe Caterina.

— Taci, răspunse Caterina, să nu știe mumă-mea.

Aceste vorbe însuflețiră pe cocoana Elenca.

— Știi ce se vorbește în București, Caterino ? întrebă vorniceasa. Toată lumea admiră devotamentul unui june poet pentru tine. Se zice că s-a bolnăvit de suferință !

Caterina deveni roșie și lăsă ochii în jos.

— Lumea este nebună, răspunse Caterina.

— Vezi, Elenco ? întrebă vorniceasa întorcîndu-se către cocoana Elenca, fata ta face minuni ! Nu este așa că este frumoasă și seamănă cu maică-sa ca două picături de lapte ?

— Seamănă, răspunse cocoana Elenca, parcă o văz.

Ochii cocoanei Elenchi se umplură de lacrimi. Caterina văzu și îi aruncă o căutătură plină de recunoștință.

— Am văzut trăsura la scară, întrebă vorniceasa, te duci undeva ?

— Mă duc să plimb puțin pe cocoana Elenca. Voi să-i fac toate mulțumirile ce îi făcea maică-mea. Voi face astfel ca de aici înainte să vie des să mă vază, dacă nu pentru mine, dar cel puțin pentru cei ce iubește mai mult decît pe mine.

Zicînd aceste vorbe, Caterina se uită în ochii cocoanei Elenchi.

— Și pe cine poate să iubească mai mult decît pe tine ? întrebă vorniceasa.

— Pe bărbatu-meu, răspunse Caterina, privind pe cocoana Elenca.

— Eu vă las să vă duceți, zise vorniceasa, și îndată plecă la vizitele sale.

Caterina cu cocoana Elenca plecă acasă la dînsa ca să vază portretul maică-sei. Astfel era pretextul cel puțin.

VIZITA NEAȘTEPTATĂ

Era două oare după-amiazi.

O trăsură se opri la poarta casei cocoanii Elenchi și o damă tînără și frumoasă, însoțită de o bătrînă, se pogorî și intră în curte pe o portiță. Dama tînără și frumoasă era Caterina, bătrîna era cocoana Elenca.

— Vino după mine, zise cocoana Elenca Caterinei.

Și intră în camera ei urmată de Caterina.

Această casă era tot atît de originală cît era și stăpîna ei. Era patru camere înșirate, pe dinaintea lor galeria se forma de o prispă de lemn jos și de un coperămînt îngust sus ; la mijlocul prispei se înălța un pridvor cu două trepte, cu patru colonete de lemn de stejar sculptate și coperit cu o umbrelă de lemn. Sub această umbrelă era un plafond de stejar sculptat cu multă ciudățenie ; acolo era o laviță pe care cocoana Elenca își bea cafeaua dimineața și pe care noaptea dormea un cîne mare, Samson.

Camera în care intră cocoana Elenca și Caterina era camera de culcare a stăpînei casei.

Aici totul era învechit, tot avea vîrsta stăpînei casei.

Cînd Caterina intră în cameră, cel dintîi lucru ce făcu fuse să întrebe pe cocoana Elenca despre potretul maică-sei.

— Să-l caut, răspunse cocoana Elenca... Aruncă șalul și începu să caute prin niște sepețele vechi de lemn încrustat cu nacru. Ea caută în sus și în jos și nu găsește ceea ce caută. Deodată se oprește și strigă :

— Știu unde este, în cealaltă cameră. Să mergem acolo !

Zice și iese, apoi întră în camera lui Dem, vorbind mereu cu Caterina care se lăsa să se conducă fără să se

gîndească chiar. Dem era în camera sa, el fusese bolnav ; boala îi dase o serbezie și o delicateță care făcea din figura sa tot ce putea vedea cineva de mai poetic. In acel moment el se juca cu o mînă și părea absorbit în jocul său inocent. Aude ușa deschizîndu-se, pasuri de femei înaintînd în cameră, el rădică ochii.

— Viziune ! își zise el, frigurile mă prinde iar, și puse mîna pe frunte.

Dar viziunea nu dispăru, din contră fuse foarte amabilă și salută pe Dem cu atîta grație naturală și bunătate, încît Dem se încredință că nu are a face cu spiritele din frigurile sele.

— Mă iartă, domnule Dem, zise Caterina. Nu știam că șezi aici. Mi s-a făcut o surpriză în adevăr neașteptată, ce o sînt datoare curiozității fiicei ce caută să găsească potretul maică-sei. Cocoana Elenca are acel potret și pretinde că îl are în această cameră.

Dem voi să răspundă și nu găsi nici o vorbă, făcu niște mișcări din cap fără înțeles.

In acest timp cocoana Elenca căta într-un vechi sepețel ce se afla într-un dulap din această cameră.

Caterina aruncă ochii asupra lui Dem care își lăsă ochii în jos.

— Iată-l ! strigă cocoana Elenca cu triumf. Iată acel potret frumos ! Vedeți !

Vine de la dulap cu potretul în formă de medalion și îl pune sub ochii Caterinei care îl privește cu lăcomie și îl ia în mînă.

— O, maică ! strigă Caterina ce sărută potretul. Ce frumoasă ! ce înger ! ah ! cît sînt de fericită că l-am găsit ! Cocoană Elenco, crez că nu o să suferi a mă lăsa despărțită de acest potret ?

La toată acestă scenă Dem rămase ca uluit. Inima lui bătea cu putere. Își strîngea mînă în mînă ca să-și dea o conteninţă oarecare ; ar fi zis cineva că e o jună fecioară surprinsă deodată de toate dorințele sele.

Cocoana Elenca lăsă pe Caterina să admire potretul maică-sei și se folosi chiar de aceasta ca să iasă și să o lase singură cu Dem. Caterina, preocupată cu contemplarea potretului, nu băgă de seamă că era singură cu Dem.

Caterina privea potretul. Dem sta în picioare cu mîna pe masă și cu ochii pironiți în jos, fără să facă o mișcare, fără să zică o vorbă.

Cînd Caterina ridică ochii dupe potret, văzu că este cu Dem singură. Ea roși.

Caterina era aproape potretul maică-sei. Aceeași coamă bogată și frumoasă, aceleași mîni și picioare mici, aceeași gură delicată și rumenă, aceiași ochi plini de strălucire ce recheamă fiicele Olimpului.

Ea nu zise nimic, așteptă ca Dem să-i vorbească. Dem nu zise nimic, în fine tot ea rupse tăcerea.

— Nu mă așteptam să te găsesc aici. Aici șezi ?

— Aici, zise Dem.

— Ai fost bolnav ?

— Dară, răspunse Dem.

Caterina văzu că nu poate să-l facă să vorbească.

Cîteva ore înainte, Dem, singur în camera sa, printre un buchet de iluziuni și dorinți rîzătoare, de cîte ori nu gîndise la această frumoasă figură ce iubea ? De cîte ori poate cu sufletul nu o îmbrățișase ? cu gîndul nu îi vorbise ? de cîte ori poate nu-și zisese în sine : *„să fie ea acolo, ce nu i-aș zice ?“* și în solitudinea lui ce limbagiu frumos, ce imagini grațioase nu găsea el ca să adrese acestei ființi ce lipsea ? Și acum cînd ea este acolo, în realitate, Dem este sfios, tăcut, nu găsește o idee, nu poate zice o vorbă. În fine să decide a vorbi cu mare greutate, inima îi bate, buzele îi tremur.

— Frumos timp !

— Frumos timp !

Frumos timp ! Iată tot ce putu găsi acest înamorat ! și cu toate acestea, aceste două vorbe, zise astfel, erau un volum, erau sublime, erau naturale. Spuneau mai mult decît a putut zice toți amanții de la Romeo pînă astăzi. Caterina era femeie de spirit și de inimă. Ea înțelese toată profunditatea acestor două vorbe și se roși. Ea puse ochii din nou pe potretul maică-sei.

— Și de ce boală ai suferit ? întrebă ea.

— Nu știu, răspunse Dem.

— Cînd te-ai bolnăvit ?

— Sunt multe zile... într-o zi...

— Poate în ziua cînd ai venit la noi? întrebă ea. Era zi noroasă, mi-aduc aminte, te-am văzut, dar n-am putut să te primesc; nu-mi făcusem toaleta încă... femeile sunt roabe ale datinilor lor. Am să-ți fac mustrări. De cînd m-am măritat ai încetat a mai veni la maica mea vorniceasa, cel puțin, ești un caprițios!

— Nu merit mustrări, zise Dem. Timpul mi l-a luat școala...

— Școala? răspunse Caterina. La vîrsta dumitale, timpul ce dai școlilor îl răpești de la cei ce vor să te vază, și asta nu este bine.

La aceste vorbe Dem trecu mîna pe frunte, el simți toată inima sa mișcîndu-se.

— Sunt puțini și poate nu sunt nicidecum aceia cărora le răpesc timpul și îl dau școalelor, nu am rude, nu am amici, nu am...

— Tot poet? zise Caterina, rîzînd silită. Apropo, urmă ea, am să-ți fac o rugăciune, mi se pare că ai oarecare înrîurire asupra acestei bătrîne care te-a crescut. Ea are portretul maică-mei, voi să îl iau și mi-e teamă că nu va voi să mi-l dea. Unește-te cu mine să o rugăm să mi-l dea.

— Aceasta se va face, răspunse Dem.

— Îți mulțumesc dinainte, răspunse Caterina. Dar știi că-mi pare rău să te văz bolnav astfel! Ce faci ca să te bolnăvești, nu mai face! Astfel voi eu! urmă ea, trebuie să asculți! Vino pe la noi, voi să te prezint bărbatului meu, ne vom sili a te face vesel!...

În acest moment cocoana Elenca intră.

— Mamă! zise Caterina, dă-mi mie acest portret.

— Nu se poate, răspunse cocoana Elenca cu gravitate.

— Oh! dă-mi-l, mamă, și-ți voi da și eu cu ce să treci bătrînețele.

— Bătrînțele? zise cocoana Elenca atinsă, sînt atît de bătrînă? Să-mi dai pe el bani? Nu, puiculița maichii! cocoana Elenca nu vinde pe bani suvenirile de la persoanile ce a iubit.

— Mă iartă, mamă! zise Caterina, n-am vrut să zic astfel.

— Portretul acesta ți-l voi da cînd voi muri.

— Dar e departe pînă acolo... eu voi să trăiești mult, mult, mult, și să-mi dai mie acest portret.

— Mă unesc și eu cu această rugăciune, zise Dem. Ce faci cu acel portret care pînă mai ieri îl aveai aruncat ?

— Taci tu, broască ! zise cocoana Elenca încet lui Dem, tu nu cunoști încă lumea. Apoi, întorcîndu-se către Caterina, zise :

— Să mă mai gîndesc, poate să ți-l trimit acasă cînd acest băiat va putea să iasă ca să ți-l aducă.

— Cînd va fi acea zi ?

— Totul spînzură de tămăduirea lui, răspunse cocoana Elenca.

— Ești fără milă ! zise Caterina încet cocoanei Elenchi, și întorcîndu-se surîzătoare ca o roză către figura palidă și întristată a lui Dem, îi zise :

— Acum, domnule, îndoit sînt interesată să te faci bine.

Caterina salută și plecă, cocoana Elenca o însoți pînă la trăsură.

Dem rămase singur.

— O, zi de farmec și de fericire ! zise el, aici ! în această cameră mizerabilă unde fiecare scîndură pe care a călcat este udată de lacrimile ce am vărsat pentru dînsa ! Ea aici... dar să vedem ! toate acestea n-au fost oare un vis ? n-au fost efectul frigurilor ?

Și el se uită împrejur ! zărește o mănușe de damă, o ridică... mănușa Caterinei, această mănușe răspîndea parfumul adoratei sele, el o strînge sub buze, o strînge la sînu-i cu patimă și vorbește singur :

— Ea a fost ! dară, a fost aici, este adevăr, ea a călcat pe aceste scînduri ; a șezut un minut pe acel pat. Da, da, poate să șează acolo ! acel pat nu este încărcat de mătăsuri și de batistă, dar este curat ca patul lui Dumnezeu ! Voi păstra această mănușe ; ea va fi pentru mine, în singurătatea mea, o dulce consolațiune. Cu această mănușe nu voi mai fi singur, nu voi mai fi nefericit. Binecuvîntată să fii, o, zi care îmi dai atîta fericire !...

— Măi, dar nebun ești de te smocești astfel ! îi strigă Luț ce intră atunci și îl bătu pe umeri.

— Tu ești ! zise Dem.

— Eu am văzut o damă tînără și frumoasă ieșind de aici ; cu o caleașcă răpitoare ; dar nu am cunoscut-o, căci purta văl. Doară nu o fi ieșit de la tine ?

— De la mine ? întrebă Dem, roșindu-se.

— Nu te roși, băiete, nu te voi bănui pe tine de astfel de bune fortuni, ești incapabil !... Dar ce zic ! o mie de draci să mă ia, dacă nu este adevărat ! Măi ce trăii să văz ! iată o batistă, batista damei din trăsură.

Zicînd astfel, ridică de jos o batistă albă și fină. Dem deveni roșu.

— Să vedem inițialele. C. D. Cine să fie această C. D. ? C. adică Casia, Clotilda, Claudia, Cleopatra, Casandra sau Caterina, puțin îmi pasă ! Dar nu-mi spui că ești cărbune ascuns ? Această damă frumoasă a fost aici la tine în cameră. Ca să se afle batista ei aici și ca să vie aici la tine, cată să aibă un cuvînt de amor. Bravo, Dem. Văz că ai profitat de lecțiunele mele. Faci și taci, și mie nu-mi spui nimic.

— În adevăr, răspunse Dem, sfios, nici eu nu știu ce este această batistă. Cum a venit aici, nu-mi explic.

În acel moment cînele Samson intră în cameră cu un lemn în gură.

— Iată, urmă Dem, ce poate să fie. Dama din trăsură sau alta poate a perdut batista pe la poartă. Cînele a găsit-o și a adus-o aici. Vezi, chiar acum aduce un lemn în gură.

Luț se uită la cîne.

— O mie de draci să ia pe cîni ! zise el, cu toate acestea tot nu am rămas convins. O să povestesc această anecdotă astă-seară la colonelul... știi, cel cu pricina, care te-a dat afară atunci.

La acest nume Dem simți inima sa zbîrlindu-se de ură.

Luț, fără să mai zică ceva, ieși rîzînd și luînd cu dînsul batista.

Dem voi să oprească pe Luț, să-i ceară batista, și se reținu. Cu ce drept i-ar fi cerut acea batistă ? Teama a nu compromite pe Caterina îl opri în loc.

Două zile după scena ce se trecu la Dem, colonelul dăte o serată. Eĭ avea mania seratelor. Tip de burghez înnobilat, el credea că stima lumei se cîștigă învitînd oamenii la mese și la baluri ; că aceasta este destul spre a i se uita sau scuza mijloacele prin cari el adunase atîtea bogății. Sărmanul om ! gîndea ca cei ce fac păcatele și cred că dînd daruri la biserici sunt iertați. Toți acești oaspeți cari veneau la masa sa erau cei dintîi ce își permiteau cele mai urîcioase epigrame asupra înavuțirei bietului colonel. Lumea iubește averea celui care o cîștigă rău, dar nu stimă pe cela ce a cîștigat-o rău. Iată ce colonelul nu a putut înțelege. Astfel cînd auzea că unul din oaspeții săi ar fi zis cutare vorbă picantă asupra lui, el se supăra și striga : „Ingratul ! mănîncă de două ori pe săptămînă la mine !"

În acea zi fusese un prînz mare la colonelul. Toată lumea, oameni și femei, erau bine dispuși. După masă, nevasta colonelului juca la piano cîteva arii voioase, o polcă, un vals. Cîțiva cavaleri învitară damele și polcară, valsară, rîzînd.

În acest timp, un june cu părul lung, cu favorite lungi, cu barba rasă pe bărbie, cu mustăți trase în cosmetic, cu unghiile lungi ca acelea ale Mariei Egiptencei în potretul adoptat în biserica greacă, privind printr-un ochi de sticlă și mirosind a pomadă și a miere de Anglia, șezînd lîngă nevasta colonelului, îi sufla la urechi, din timp în timp, cîte o vorbă. Să vedea că tînărul îi declara inima sa, căci dama roșea cîteodată, lăsa ochii în jos sau îi ridică în plafond ca Magdalina ce se pocăiește.

Să vedem ce era vorba.

— Știi ce s-a întîmplat, sunt două zile, d-ei C. D., îi zicea junele.

— Nu știu, răspunde dama, dar îmi faci plăcere să-mi spui.

— Tot orașul urlă.

— Cum se poate ? dar ce lucru ? o intrigă de amor ?

— Ai ghicit, și pentru cine ? ce gust ? îți închipuiești ? A făcut sacrificiul să meargă la amantul ei acasă, să lase trăsura ei cu livreaua ei la poarta amantului său,

și ce este mai ridicol e că acest amant nu este altul decît poetul Dem, acel june ridicol pe care l-ați poftit odată afară, nepeptenat și neîngrijit.

— Curios lucru ! zise nevasta colonelului. Sînt fericită că auz aceasta, căci în adevăr nu iubesc pe această femeie ; este mîndră ca o principesă, pare că nu știe lumea că este fiică adoptivă a vornicesei. Mi-ai face o mare plăcere să spui această anecdotă în gura mare.

— Ce-mi dai ? întrebă tînărul.

— Ce să-ți dau ? întrebă dama.

— O sărutare !

— Taci, monstru ce ești.

La aceste vorbe, junele se ridică, muzica încetează, danțul asemenea. Junele cu capul în păr zice :

— Doamnelor și domnilor ! ascultați o anecdotă curioasă.

După aceasta începu să spuie anecdota precum o spusese nevestei colonelului, cruțînd numai numele Caterinei, dar nu și numele lui Dem, și toată lumea scoase un vuiet de mirare și de dispreț pentru Caterina.

— Încă ceva, zise Luț ce se arătă atunci în sală, încă ceva ce nu a știut oratorul nostru grațios. Această damă ce a fost la Dem, a lăsat să-i cază o batistă, și această batistă iat-o... are două inițiale, C. D.

— Batista nevestei mele ! strigă colonelul furios, examinînd batista.

PROPOZIȚIUNE DE DUEL

A doua zi după această scenă, pe la 10 oare dimineața, Dem era singur și scria în camera lui. Oarecine bate la ușă.

— Intră ! zise Dem.

Doi inși întrară în casă. Dem cunoscu pe bărbatul Caterinei și tremură. Celalt era un ofițer adiotant al domnului.

— D-ta ești d. Dem ? întrebă bărbatul Caterinei.

— Eu, domnule.

— Și eu sunt Damian. D-sa este adiotantul S... Amîndoi suntem trimiși de colonelul... Ne place a crede, dom-

nule, că ne-am adresat la un june care știe să aprețuiască cestiunele de onoare. Femeia sa a fost aici, sunt trei zile, aici la d-ta. Onoarea colonelului cere reparare, înțelegi ?

Dem nu se așteptase la aceasta. Caterina venise la dînsul, iar nu nevasta colonelului ; și bărbatul Caterinei venea din partea colonelului, să provoace pe Dem în duel pentru că nevasta colonelului venise la dînsul acasă. Dem văzu aici o mistificațiune. El ar fi explicat îndată adevărul, dar să temu să nu compromită pe Caterina. Ocaziunea a-și răzbuna asupra aceluia care îl gonise din bal era bună. Tăcu și primi lucrul, fără nici o explicare.

— Nu-mi este mie dat, zise el, a cerceta cauzele pentru cari sînt provocat ; priimesc propozițiunea de duel. Peste două oare martorii mei au să vă întîlnească, regulați totul împreună.

— Cari sunt martorii, d-le ? întrebă Damian.

— Vel și Luț, răspunse Dem.

Martorii cei doi salutară pe Dem cu politeță și plecară. Dem căpătă energia și puterea ce îi lipsise atîta timp.

— Voi scăpa onoarea Caterinei, zise el.

Şi luîndu-și pălăria, se duse să caute pe Vel și pe Luț. El se duse la Luț acasă. Acesta cum îl văzu începu să rîză.

— Vino ! zise el. Domnia-ta ești un mare ipocrit. Dama ce am văzut la tine era nevasta colonelului. Bravo, Dem ! Batista a recunoscut-o colonelul, te-a provocat în duel și vii la mine să mă iei martor ? Primesc.

— Voi pentru ca să-mi fii martor.

— Să mergem și la Vel ! zise Luț.

Și amîndoi plecară la Vel.

Ei întîlniră pe Vel pe Podul Mogoșoaii, îl opresc, îi spun cele întîmplate și îl învită a fi martor.

— Toate acestea, zise Vel, pentru mine sunt o farsă. Dar, membru al societăței, trebuie să priimesc a veni în ajutorul unui frate zidar.

Ei regulară unde să găsească pe ceilalți doi martori. Vel și Luț merseră să-i găsească. Dem se întoarse acasă liniștit.

Acest duel era deja cunoscut în tot orașul. Era asemenea cunoscută și cauza lui. Colonelul gonise pe ne-

vastă, care se duse la părinți. Ea era neconsolată. În deșert cată să proteste contra acestei acuzări nedrepte, jurăminte, rugăciuni, lacrimi, nimic nu reușiră pe lîngă colonelul.

Seara aceea Dem fuse chemat să doarmă la Vel.

A doua zi pe la cinci oare de dimineață, Dem împreună cu Vel și cu Luț se aruncară într-o trăsură de birjă și plecară la pădurea de la Băneasa.

Totdeodată veni și colonelul cu martorii săi. Ei se salutară și intrară în pădure. Acolo martorii găsiră un tărîm, îl măsurară cincisprezece pași, încărcară pistoalele. Bătăușii trebuiau să tragă la comandă deodată amîndoi.

Cînd fiecare luă locul, martorii se retraseră la o parte, unul comandă una !... două !... trei !... Se auzi descărcătura unui pistol. Colonelul descărcase pistolul. Dem era îngenuche, glonțul colonelului îl lovise în picior. Dem descărcă atunci pistolul în aer. În deșert colonelul ceru ca Dem să tragă într-însul. Dem nu voi, martorii, lăudînd fapta lui Dem, găsiră că nu se cuvine a mai încărca pistoalele. Medicul legă rana lui Dem. Vel și Luț se însărcinară să ducă pe Dem rănit acasă.

Astfel se termină duelul. Toate simpatiile erau acum pentru Dem.

Cocoana Elenca, văzînd pe Dem aducîndu-l acasă rănit, făcu atîta larmă, cît se strînseră vecinii.

Vel zise că îl trîntise calul. Cocoana Elenca crezu. Medicul veni către seară.

Rana lui Dem nu era periculoasă, dar avea trebuință de căutare. În acea noapte rănitul dormi.

A doua zi cel dintîi om ce se prezintă la Dem fuse colonelul. Acesta venea să se scuze la Dem pentru rana ce îi făcuse.

— Bine ai venit, zise Dem. Ieri nu am voit a-ți spune nimic. După duel însă îți voi spune. Domnia-ta m-ai provocat fără motiv. Eu o dată am văzut pe dama dumitale în viața mea, la domnia-ta acasă. Dama ce a venit la mine, ce a uitat batista, era o altă damă. Inițialele nu dovedesc nimic, a putut să aibă aceleași inițiale ca femeia d-le.

— Îmi zici acestea cu sinceritate ? întrebă colonelul.

— Domnule, răspunse Dem, eu nu știu să mint, îți jur pe mormîntul maicei mele !

Colonelul sărută pe Dem cu furia ce îi da o bucurie neașteptată. Apoi plecă răpede să-și aducă femeia acasă înapoi și să-i facă scuzele.

Mai mulți veniră să vază pe Dem.

Cocoana Elenca nu înțelegea nimic despre toate aceste vizite și se întreba : „Ce vin p-aici toți acești ciocoi ?"

A treia zi dupe duel, Dem avu friguri, aceasta îngriji mult pe medic. Vel veni cu Cheren să vază pe Dem. Cheren ieși de aici pe gînduri. Veni încă o dată către seară cu doctorul medic. Dem avea o pulsație de 140. Delira. Inflamațiunea era în toată puterea sa. Cheren trecu noaptea pînă a doua zi cu Vel lîngă bolnav.

A doua zi medicul cere un consult. Cheren aduce opt medici. Acești învățați declar că nu este alt mijloc de scăpare decît să taie piciorul bolnavului. Cheren se împotrivește.

Cocoana Elenca plînge.

CATERINA

Caterina auzise deja atît din lume, cît și de la bărbatu-său, duelul și cauza lui. Ea înțelesese că ea fusese cauza acestui duel, că femeia colonelului suferise cu nedrept. Dacă ea ar fi știut lucrul de mai-nainte, ar fi spus bărbatu-său cele ce se întîmplase și ar fi oprit orice rău : dar ea aflase tîrziu, și fiindcă acum orice ar fi zis nu mai putea cruța pe nimeni, ea tăcu. Către acestea rana lui Dem o turbura mult. De trei ori pe zi trimitea la cocoana Elenca să afle despre starea bolnavului, și știrile ce primea, din ce în ce mai rele, o făceau nefericită.

„Eu sînt cauza nenorocirilor acestui copil, se mustra ea, pentru ce m-am dus în acea casă ? Și cu toate acestea, conștiința îmi zice că trebuie să mă duc încă. Aș voi să-l văz. El s-a bătut în duel numai ca să nu mă compromită pe mine, prin explicațiuni ce ar fi fost în drept a da. Aceasta este frumos din parte-i. Voi să-l văz."

După toate acest gînduri, Caterina trimise să cheme pe cocoana Elenca. Aceasta veni îndată.

— Nu scapă, zise cocoana Elenca, înecîndu-se de plîns.
Aceste lacrimi făcură pe Caterina să plîngă.
— Sărmanul băiat ! zise ea. Mamă, să mergem să-l vedem astă-seară. Vino de mă ia.
— Ce poți să-i faci ? zise cocoana Elenca, opt doctori nu pot să-i facă nimic.
— Ai dreptate, răspunse Caterina. Iată, să mergem la biserică să fac privighere.
— Asta este mai bine.
— Dar astă-seară să mergem la el.
— Fie ! răspunse cocoana Elenca.
Aceste două femei plecară la biserici să dea sărindare.
Seara veni, nici o schimbare în pulsul bolnavului.
Medicii plecaseră desperați. Cheren plecase. Luț urmîndu-l, zise :
— Muza și-a frînt piciorul și poezia a dat ortul popii!
O trăsură se opri la poartă. Caterina cu cocoana Elenca veniră. Serva cocoanii Elenchii ieși din camera lui Dem și spuse că nu mai e nimini strein în casă. Caterina intră. Ea privi pe bolnav care delira, fața lui era palidă, părul castaniu de mătase îi cădea cu răsfățare pe obraji.
Caterina nu putu să ție o lacrimă.
Ea scoase un mir de la biserică. Se apropie de bolnav, îl unge pe frunte și îl vîră în bucla de păr a bolnavului.
Aceste două femei vegheară pînă la miezul nopții lîngă acest cadaver părăsit de știința omenească.
Mirul căzuse din păr. Caterina întinde mîna, îl ia și îl pune din nou în bucla părului. Mîna ei răsfăța această buclă grațioasă. Nu apucă să ia mîna încă din bucla lui, cînd el scoase un suspin și deschise ochii. Un surîs de fericire trecu pe această față de mort. O criză se făcuse. Dem era scăpat, pulsul scăzuse, delirul se stinsese. Dem sărută mîna delicată ce trecuse în bucla sa.
Peste zece minute Caterina se urcă în trăsură.
— El a scăpat, zise ea, dar acum eu sînt bolnavă, o, Dumnezeul meu.
Cititorii își aduc aminte negreșit de ideea tristă ce-și făcuse Dem de caracterul adoratei sele. El credea că o

cheamă Elena și crezu. O numea astfel, și ea îl lăsase în această idee. Cînd Dem se plînse Caterinei că se mărită cu altul, aceasta voi să-i dea lui o idee tristă despre caracterul ei, ca prin acest mijloc să-l depărteze și mai mult de dînsa. Astfel ea îi zise cînd o văzu la Mitropolie: „Fac o partidă bună, un bărbat de *60 de ani* și *milionar!* Voi fi scuzată să iubesc pe cine îmi place? Închipuiește să fi consimțit să mă iei? Ești un copil, abia ai șeaptesprezece ani, cînd eu am douăzeci și cinci, îți mărturisesc că nu aș voi lîngă tine să joc rola ce bărbatu-meu viitor are să joace lîngă mine..."

Aceste vorbe Caterina le zisese lui Dem cu intențiune să facă să se răcească de dînsa. Se făcea rea, ca să displacă. Aceasta dovedește înțelepciunea ei. Și cu toate acestea, Caterina nu reușise; Dem o blestema și o adora.

ANUL PATIMILOR

Țara confientă în viitorul ei pînă aici începu să pearză speranțele sele ce pusese în domnitorul de atunci. Erau legi în țară, și legile nu se executau. Cine abdica orice simț de dreptate, de libertate, de civilizațiune, acela, dacă ar fi avut fruntea pătată de o mie de crime, acela era cel chemat. Cine era independinte, cine își iubea țara, patria, onoarea, dar care nu făcea capitulațiuni de conștiință înaintea unui guvernămînt arbitrar, nedrept, tiran, stupid, antinațional, acela era prigonit, acela era lovit, acela era fărămat; istoria tutulor guvernelor arbitrare și corupte.

În sfera de sus, o aristocrație fără prestigiu, fără inteligință, fără fiertate, fără principe, mișcîndu-se într-un cerc de idei mici, de intrigi, de anticamera palatului și consulatelor; făcînd opozițiune pentru posturi și prin trădări sau petițiuni, nu mai putea servi la altceva mai mare decît a scoate un ferman pentru destituirea domnitorului. Un guvern, ieșit din acest cerc de cugetări mici, de patimi mici, era demn de izvorul său. Acest guvern sau mai bine acest sistem, era expresiunea arbitrarului și imoralității. El tremura înaintea consulilor, înaintea aristocrației, înaintea partidelor, înaintea poporului. El

era mai slab decît toate acestea. Slăbiciunea îl făcu arbitrar, slăbiciunea sa îl făcea nedrept, voia să fie cîteodată tare și înțelegea rău tăria ; cînd era vorba a sacrifica unul din drepturile țărei către streini, a umili mîndria, a vesteji demnitatea țărei, el era slab ; cînd era vorba a lovi înîntru printr-un act de nedreptate, o familie slabă, un individ slab, el mergea înainte, nimic nu-l oprea. El înțelegea că tăria unui guvernămînt consistă în a lovi pe cutare sau cutare prin violarea legei ; că violința era energia ; că prudința era slăbiciunea. El nu știa că toate guvernele ce s-au înlăturat de la principile de prudință și moderațiune au căzut ; că violința la guvern nu este la locul ei ; că lumea va fi totdauna a acelora ce rezonează, iar nu a acelora ce simt.

Se văzură acte ciudate, un ministru dinîntru bătu cu palma pe un foncționar al statului în public, pentru că trăsura acestui din urmă întîrziase de a face loc trăsurei ministrului la scara ministerului. Un ministru de Dreptate bătu asemenea pe un foncționar la scara ministerului Dreptăței. Prefectul poliției punea prin silă de tundea pe foncționarii ce aveau părul lung, oriunde îi întîlneau.

Polițaiul de la Pitești, suferind în București această operațiune silită și trimis tuns la locul său, îndată ce ajunse în Pitești chemă toți junii foncționari și îi tunse prin silă. Cînd acestia îi cerură ordinul în puterea căruia făcea astfel, el le arătă capul său tuns. Domnitorul el însuși căzuse în aceste rătăciri. Într-o zi întîlni pe scara Curței administrative pe Marin Sergescu, i se păru că are părul prea lung și dete ordin să-l tunză prin silă. Altădată capul unei mese din secretariat se plînse domnului care era acolo pentru priimirea petițiunelor, că a perdut o hîrtie ce i se cerea. Domnul dăte ordin să caute în buzunar pe toți oamenii, ce se aflau in Curtea administrativă, români și streini fără osebire ; aceasta se făcu.

Se văzură miniștri săraci îmbogățindu-se cîteva luni de la intrarea în funcțiuni ; casieri despuind lăzile statului, dați în judecată și achitați prin bani dați oamenilor înrîuritori. Dreptatea la tribunale și la curți se vindea în ziua mare, fără rușine, fără frică de pedepsire ; pîinea

și carnea capitalei deveniră un mijloc de îmbogățire pentru cîțiva din guvern. Oștirea se specula pînă asupra pîinei soldatului. Procesele erau un mijloc de rapină la curți ; trimise la întărirea domnitorului, se făceau un mijloc de guvernămînt. Tronul era înconjurat de o camarilă de oameni fără principii, fără demnitate. Acești oameni se puneau între tron și între națiune. Ei ascundeau domnitorului suferințele și nemulțumirile publice și îl adormeau în idei mincinoase asupra situațiunei. Acești oameni făceau tot, pe cei onești îi loveau cu mîna domnitorului, pe cei răi îi îmbrățișau. Calomnia, minciuna erau armele lor. Domnitorul îi credea, îi asculta, fără să cerceteze. Ei îi calomniau pe oamenii cei mai onești ca hrăpitori și domnul îi lovea ; pe hrăpitori îi recomanda ca oameni onești și domnul îi înconjura de stimă. Pe cei ce nu intrau în clica lor îi prezintau ca inamici ai tronului, și tronul asculta și lovea, și acești curtezani prădau țara, insultau dreptatea prin mîna domnitorului, își creau averi peste averi în ochii lumii și nimeni nu cuteza a-i critica. Cugetarea era oprimată. Guvernele rele nu vor a fi libertatea cugetărei, căci le este teamă să nu se dezvălească crimele lor de cari au conștiință. Această camarilă a veștejit gloria lui Alexandru Ghica, această camarilă a răsturnat tronul, ulindu-l.

Țara gemea sub hrăpirile camarilei miniștrilor și funcționarilor, și domnul știa aceste rane și nu le vindeca. Lasă să hrăpească ca să-și susție tronul. Dar nenorocit este acel principe ce-și sprijină tronul prin tîlhari. Acel sprijin este chiar slăbirea lui.

Tronul are trebuință de oameni onești spre a se sprijini, precum un edificiu are trebuință de proptele sănătoase spre a fi tare. Proptelele putrede slăbesc edificiul. Un domn face faptele cele mai mari, cele mai memorabile ; sunt uitate, sunt neluate în seamă, din momentul ce nu va ști să întroducă respectul legilor și moralitatea în administrațiune, căci, să nu ne înșelăm, cît de coruptă și degradată să fie o societate, principii de morală rămîn totdauna puterici, morala este un atribut a lui Dumnezeu ce coboară și conduce societățile omenești. Nu este nici un criminal care să nu aibă conștiința crimelor sele.

Tărîmul diplomației încă nu era liniștit.

Rusia nu găsi în Alexandru Ghica instrumentul ferm cu care să ajungă la scopurile sele. Ea avea nevoie de alt om. Ea vedea cu mulțumire murmurele ce se ridicau deja din toate părțile țărei. Adesea chiar ea le încuragia în secret, încuragiind sistemul aducător de nemulțumiri al guvernului. Nu era depărtat timpul cînd Rusia trebuia să lovească. Pentru acestea ea aștepta venirea Adunărei Generale. Acolo trebuia să se treacă scena ce încărcă de glorie numele lui Cîmpineanu. Acolo drepturile cele mai sînte ale țărei trebuiau să fie îngenucheate, și acolo omul ales pentru înjunghiere trebuia să fie Alexandru Ghica.

Acum să ne înturnăm puțin la eroii romanului nostru.

Dem este însănătoșit. Caterina făcuse tot ce putuse ca să plece cu soțul său în Francia. Cucoana Elenca era mîndră căci scăpase, zicea ea, viața lui Dem cu un mir și credea acum mai mult în cele sînte. Amicii societăței de regenerațiune păreau serioși și preocupați ; ei aveau figurile conspirătorilor. Certele politice de partide variaseră îndoiala, neîncrederea și răceala între familii. Nu vedeai două familii cari să fie bine împreună. Capitala prezinta atunci acel spațiu de timp care precedă o mare vijelie. O tăcere și o indiferință prefăcută. Lovirea ce Rusia era să dea drepturilor națiunei se presimțea în depărtare.

Adunarea Generală se deschise în această situațiune. Liberalii ridic capul.

*

Într-o seară pe la apusul soarelui, doi oameni descoperiți și cu pălăria în mînă, cu părul lung, se opriră în fața caselor Golescu unde astăzi se află palatul tronului. Peste drum de ast palat era o farmacie. La ușa farmaciei, la dreapta și la stînga, erau atîrnate două portrete de mărime naturală, pe lemn. Unul era portretul lui Socrat și celalt al lui Ipocrat. Pe fiecare portret era scris cu litere latine numele.

Cei doi oameni se opriră în fața portretelor. După ce priviră cîtva timp, unul din ei zise :

— Socrates !

Celalt răspunse :

— Ipocrates.

Aceasta să repetă necontenit în timp de un pătrar de oră. Trecătorii, văzînd această scenă ciudată care nu avea nici un înțeles, se opriră să vază ce are să iasă de aici. În cîteva minute strada era plină de curioși. Farmacistul ieși, acesta invită pe cei doi domnișori să înceteze acel manegiu ce aducea supărare magaziei sele. Ei nici nu voiră să-l asculte și urmară prin a striga : *„Socrates ! Ipocrates !“*

Farmacistul se mînie, chemă poliția. Poliția nu cuteză a goni pe acești doi domnișori.

Femeia farmacistului vine la rîndul ei a ruga pe cei doi domnișori să se ducă. Această femeie era frumoasă. Cei doi originali, la rugăciunele ei, salutară și plecară.

Într-o dimineață, înainte de răsăritul soarelui, pe o casă mare, pe Podul Mogoșoaii, se văzură trei domnișori stînd cu ochii ațintați spre răsărit. Era casa unui poet. Poetul cu alți doi inși se urcaseră pe casă, ca să vază și să admire răsăritul soarelui sau aurora. Vecinii, văzînd acești oameni pe casă și neînțelegînd gusturile lor poetice, crezură că este foc, dară alarma, poliția și pompierii îi suprinseră pe casă, privind aurora.

În altă zi, cinci juni, feciori de boieri, intrară în casa unui boier, armați. Legară pe servitori, pe stăpînul casei și voiră a răpi pe stăpîna casei, jună și frumoasă femeie pe acele timpuri.

Un alt fecior de boier văzu într-o zi o damă tînără și frumoasă în trăsură. Să răpede, să urcă în trăsură, o sărută, dama leșină.

Domnitorul chemă într-o zi pe secretarul vorniciei închisorilor și îl bate cu ciubucul.

Un boier mare, bătrîn și original, trece într-o zi cu trăsura pe la Curtea judicătorească. Cînd se apropie de acest loc, scoase capul pe porțile caretei și strigă cu putere vizitiului să mîie caii în galop, să nu-i prinză hoții. Cînd trecu de Curte, stătu și zise vizitiului să se caute în pozunar să vază dacă nu l-a despoiat hoții de la Curtea judicătorească.

Am putea cita o mie de fapți de această natură ; dar credem că sunt îndestui aceștia ca să dovedim că guvernului i se urîse cu cîrma și guvernaților cu guvernul. Perise credința într-o parte și într-alta. Guvernul nu mai credea în guvernați ; guvernații nu mai credeau în guvern. Ce așteptau dar ? Un divors.

Cînd într-o țară lucrurile ajung acolo ca să lipsească credința, acel guvern este perdut. Guvernul era bolnav, simptomele boalei sele anunțau o boală fără vindecare. Lumea știa aceasta. Guvernul înțelese și el aceasta. Era condamnat la moarte și o știa, și aceasta îl făcea și mai violinte, prin urmare și mai slab. Niciodată un guvern nu devine mai furios decît atunci cînd înțelege că este slab, că piere. El este ca omul ce vede că se îneacă. Se simte că își pierde puterile și se acață cu mînile de orice întîlnește.

CONSPIRAȚIUNI UNITE

Consulul rus conspira contra țărei. Boierii și juna Românie contra domnului, domnul contra consulului rus. Dar consulul cel dintîi dăte semnalul. Într-una din serile lunei lui decemvriu a aceluiaș an în care ne-am aflat pînă aici cu diferitele scene de cari am vorbit, membrii zidari ai societăței de regenerațiune fură invitați a se aduna în loje. Această adunare extraordinară fuse ocazionată prin vorbele ce se răspîndiseră în popor, ziceri banale cari însoțeau totdauna stările de nemulțumire generală : „au să vie rușii !"

În acea seară nu lipsi de la loje mai nici un membru. Sala era plină. Noi cunoaștem deja această sală. Era aceea ce văzurăm cu ocaziunea intrărei lui Radoți în societatea de francmasonerie. Aceeași tăcere, aceeași obscuritate, același aer misterios și lugubru, cu diferință că acum membrii erau mai numeroși. Societatea făcuse progres. Ea cîștigase, între alții, clerici și profesori, și chiar niște vechi militari. Nu este nimic mai puteric în lume decît societățile ce se formez într-o idee mare și generoasă ! Principii au fost și vor fi totdauna pro-

blema evenimentelor în societățile omenești. Guvernele slabe se înșel cînd cred că în loc de a satisface trebuințele civilizațiunei, trebuie să le reziste ; orice rezistență se fărîmă, orice persecuțiune atunci are drept rezultat a crea martiri și a da prestigiu principiilor ce vor să zdrobească.

Era un timp de boală, era aproape de a face criză. Guvernul era nebun, partidele politice nebune, poporul nebun. Toți doreau ceva și nimeni nu era bine sigur de ceea ce dorea.

Curierul român începuse luptele sele filologice, ajutat de *Curierul de ambę sexe.*

Aceste foi lingușind guvernul, clasa privilegiată, tămîind toate partidele și toate clasele, aveau un scop național și politic. *Cantorul de avis* al lui Carcalechi, subvenționat de guvern, lăuda dobitocește : nu avea nici principii, nici scop. Nu era o idee ; era un catalog de laude nedemne ce răspîndea dezgustul sau ridicolul. Românii, ajunși la o nouă eră, citeau, iubeau să citească. Cîțiva poeți începură să cînte. Epoca inspira. Inima era tînără și plină de speranță în viitor. Astăzi inimile au perdut acea tinerețe. Societatea a căzut in materialism. Românii nu mai citesc, nu se mai instruiesc. Regimul guvernelor arbitrare a îmbătrînit sufletul acestei societăți încă în a sa copilărie. Ea a îmbătrînit fără să învețe nimic ; s-a uzat, fără să trăiască !

Societăți literare se formau și prosperau. Oamenii de inimă și de cugetare se vedeau, se cunoșteau. Astăzi toți acești oameni trăiesc izolați, nu se văd doi cari să fie bine împreună.

Care este cauza ?

Atunci era o clasă privilegiată, un cerc strimt care singur domina. Tot ce nu făcea parte din acest cerc nu însemna nimic. Toți dar aveau același interes, a combate această clasă ; acest interes îi unea pe toți.

Acest cerc s-a fărîmat, acum lupta nu mai este de la națiune contra unei clase, este de la individ la individ. Comerciul în mîna streinilor, industria în mîna streinilor, profesiunile liberale în mîna streinilor. Românii se fac plugari sau foncționari publici. Semn de decadință !

Rest barbar al timpurilor de concuistă! Egalitatea a găsit clasele de jos nepregătite pentru aceste sînte principii. Poporul este periculos numai cînd își rupe lanțurile. Aceste răni vor trece cu timpul.

Datinile n-au făcut mare progres de treizeci de ani, poporul a rămas tot acela. Comoțiunile, schimbările au fost în ordinul ideilor politice și sociale; reformele au trecut pe d-asupra grămezilor, fără să le deștepte. Lumina lor nu a pătruns în popor, ele au venit de sus, de la partidele politice sau de afară. Poporul dorea ceva și nu știa bine ce dorește; guvernele nu știau bine ce trebuie să-i dea. Poporului trebuie timp încă spre a face cunoștință cu reformele guvernelor; lor înșile trebuie timp spre a înțelege că reformele noi n-au misiunea a slăbi autoritatea. Legilor le trebuie timp spre a fi executate. Luminele lipsesc cu oamenii. Lumea nu va să se lumine.

De treizeci de ani a început întinderea ideilor. Din această mînă de oameni de care vom vorbi a purces toate drepturile naționale și politice ce a dobîndit România. Am zis că deja societatea de regenerațiune avea în sînul ei membri din toate clasele și profesiunele. Aceasta era un mare pas cîștigat asupra trecutului. Ședința începu într-un chip solemnel și grav.

Cheren era deja omul către care se înturnau toate speranțele junei Românii. Ursita îi păstra în analele istoriei țărei o rolă frumoasă. Această rolă trebuia să se joace de dînsul a doua zi, în sala Adunărei. Cînd toți membri șezură, Cheren ceru cuvîntul.

— Știți, zise el, în Regulamentul Organic s-a strecurat o clauză care, grație generalului Kissileff, s-a năbușit pe paginea ei sub piatra mormîntului. Iacă ce este: românii să nu aibă dreptul a-și da legile lor interioare decît după ce vor fi sancționate de puterea suzerană și protectriță. Este uciderea autonomiei țărei. Rusia a deschis acum mormîntul acestui articol ucigător pentru drepturile patriei noastre. Mîne se va pune în dezbaterea Adunărei Generale a țărei. Mîne este dar ziua de moarte sau de viață.

Această novelă căzu ca un trăsnet asupra celor mai mulți membri cari nu cunoscuseră această pretențiune a Cabinetului rus.

— Să impună aceasta cu baionetile! strigară unii din membri, dar noi, cel puțin, să nu primim!

— Să protestăm! strigară alții.

Nu se află nimini de altă opiniune.

Vel ceru cuvîntul:

— Dacă toți sunteți de părere a protesta cu energie, Cheren își va face mîne în Adunare datoria de deputat, dar atunci cată să luăm îndatorire a-l sprijini!

— Îl sprijinim! strigară toți cu o singură voce.

Aceste cuvinte fuseră ruperea definitivă a junei Românii cu tronul lui Alexandru Ghica.

Ce făcea acel domn? Era el capabil a trăda drepturile patriei sele? Nu credem. Cum dar primise a trimite în dezbaterea Adunărei această nefericită călcare a drepturilor țărei? O trimitea el cu gîndul că Adunarea o va respinge? Și pentru aceasta formase o maioritate de deputați credincioși? Nu credem, căci această lege se priimi a doua zi de acea Adunare.

Alexandru Ghica nu credea în gravitatea călcărei drepturilor țărei prin această lege. Acele drepturi fuseseră atît de călcate de streini, încît călcarea de față îi părea de o importanță mai puțin gravă decît era în realitate. Afară de aceasta, el credea că Rusia caută un pretext ca să ocupe țara. A face acest sacrificiu spre a scăpa țara de conflicte, și într-un timp mai priincios a deșira această hîrtie de călcare, i se păru mai înțelept decît a suferi consecuințele mîniei Cabinetului de Petersburg. Nu s-a făcut niciodată, sau de guvern, sau de un individ, o faptă de slăbiciune sau de călcare a drepturilor țărei, fără ca acel guvern, acel individ să nu aibă un rezon bazat chiar pe interesele drepturilor țărei ce le calcă în picioare. Boierii ce ieșeau cu flori înaintea streinilor făceau, după ei, un sacrificiu patriotic: era de a nu mînia leul. Cei cari primeau decorațiunele și le purtau, credeau că fac un act politic, tot pentru acele cuvinte. Ei sărutau mîna ce nu puteau să o muște!

Dem era acum bine de tot.

El se afla în această sală unde se discuta viața țărei sele. El care totdauna fusese mai bătrîn decît vîrsta sa, astădată devenise violinte. În tot timpul acestei ședințe nocturne ședea lîngă Luț. Luț avu mare greutate să-l reție de a nu striga.

— Fii lin ! îi zicea Luț ! Ce dracul ! de cînd te-ai bătut în duel, te-ai făcut mai belicos, omule fără barbă. Acesta era epitetul ce îi da el. Omul politic, urma Luț, rezonînd și vorbind în felul lui, este un cal, și politica este un drum. Calul ce o ia la început răpede nu ajunge niciodată la ținta lui : stă pe cale. Nu te necăji niciodată în vieață. Necazul vine la om cînd fuge mintea. Inima și mintea sunt ca ziua și noaptea ce nu pot trăi împreună. Lasă să vorbească ceialți. Cînd îi vorbi, vorbește totdauna în urmă și vei vorbi mai bine. Eu știu ce ai voi să vorbești : ai vrea să zici că trebuie să se facă o manifestare armată, nu este așa ? Lasă ideile alea ! Propune baricade de brînză și arme de codri de pîne de la Babic ca să meargă românii să se bată. Se bate cineva pentru că se adaogă un articol în Regulament ? Se calcă drepturile țărei, ziceți voi ? Dar cînd s-au respectat vreodată ? Drepturile țărei nu se fac a se respecta decît cu armele în mînă, și tu vezi bine că românii sunt armați cu buchiete de flori, spre a arunca celor ce le-au călcat drepturile țărei. *Capul plecat nu îl taie sabia,* zice vorba. Românii urmez înțelepciunea acestei vorbe și fac bine. Mîne o să-ți plîng de milă, o să te văz închis la vreo mănăstire, și atunci toți cîți te îndemnau la fapte patriotice au să te înjure ; iar patria are să-ți facă o cunună de știr. Lasă dar mai încet.

— Luț, îi zise Dem, altădată cînd îmi vorbeai astfel, mă supăram, acum te ascult cu indiferință. Ce este acest sistem afectat de a voi a rîde de lucrurile cele mai sacre ? Eu nu priimesc aceste idei de bătrîn stricat. Simț altfel, cuget altfel ; simț și cuget cu inima mea, cu vîrsta mea. Tu arunci paie ude pe flacăre, și nu vezi că flacărea le îneacă și le consumă ? Ceea ce se va face mîne, fie mîne privite ca nebunii ! Nu-mi pasă ! aceste fapte vor produce un mare bine în viitor. Nebun ești tu dacă crezi că noi lucrăm pentru astăzi ! — Nebun ! Nu-

mesc nebun pe bătrînul care, cu un picior în groapă, sădesc pomi ce au să fie într-o zi copaci ; dar nimeni nu este mai înțelept decît acel bătrîn care gîndește la viitor.

— Poliția ! strigă o voce în sală, poliția a încongiurat casa !

— Să intre ! răspunse Cheren.

Un căpitan de poliție, scurt, șchiop, chior, intră în sală, cu un gîrbaci în mînă.

— Iacă imaginea guvernului de astăzi, zise Luț lui Dem.

— Am ordin a deșerta această sală, zise căpitanul de poliție.

— Vedeți că are conștiința răului ce va să facă domnul, zise Cheren. Apoi, înturnîndu-se către membri : înțelepciunea ne zice că trebuie să ne risipim.

După cinci minute sala era deșartă. Oamenii poliției, cu lumînări în mînă, căutau prin toate unghiurile și prin sobe, doară de vor găsi ceva hîrtii. Căpitanul de poliție, strîmb și chiorînd, veghia asupra lor.

ADUNAREA GENERALĂ ȘI DRAMA

Era o zi frumoasă, zi în care trebuia să se treacă drama perderei drepturilor țărei. Cerul pare că favora lucrarea ce era să se facă, ca să vează pînă unde omul este capabil a purta înjosirea sa.

Deputații treceau la Mitropolie ; poporul din București, inițiat în dureroasa dramă ce era să se treacă la Mitropolie, se aduna aici cu frică și cu curiozitate. Tot orașul era așteptător spre a cunoaște rezultatul.

Adunarea de atunci era expresiunea clasei boierilor, maioritatea ei era pentru guvern. Nici un simțimînt nobil și patriotic nu făcea să bată aceste inimi pe cari ignoranța le păstrase încă mici și umilite.

Ședința fuse vijălioasă. Ministrul din Afară dăte citire actului prin care toate legile făcute de țară nu puteau să aibă putere decît după ce s-ar fi aprobat de curtea suzerană și protectriță. Miniștrii erau triști ; ei

aveau conștiința loviturei de moarte ce se da țărei ; deputații guvernului erau triști ; deputații patrioți erau inspirați, voioși și străluciți ca martirii în momentul muncilor lor. Maioritatea era tristă, căci știa că are să învingă, învingerea era rușinea sa. O murmură adîncă se auzi în toată sala : era un suspin. Ar fi zis cineva că este cel din urmă suspin al României pe cruce. Acest suspin se repetă afară din sală, pe urmă pe toate stradele, în toate casele. Poporul, copil teribil fără petrecere și fără eleganță, avu mai mult spirit în acea zi. Evenimentul îi sîngeră inima și mînia lui se vărsă în epigrame amari. Negreșit, poporul român, pe acele timpuri, nu avea nimic a perde. Țara lui putea să aibă autonomia sau să nu o aibă, soarta lui nu se schimba, el nu era liber, el nu avea nici un drept la viața politică a țărei lui. Streinii puteau să ocupe țara sau să nu o ocupe, aceasta nu-i făcea nici cald, nici frig, căci el însuși era ca strein în țara lui. Insulta, închisoarea, bătaia, conduse de arbitrarul cel mai barbar, aceasta era condițiunea lui în societate.

Poporul era învinsul timpului și purta jugul cu răbdare și cu hotărîre. Către acestea, instinctul învinsului ce se gîndește a-și scutura într-o zi lanțurile îl făcu să întoarcă încă un ochi compătimitor pentru această țară. Apoi omul este astfel, că începe de multe ori să iubească chiar relele lui. S-au văzut prizonieri cari, despărțindu-se de închisorile lor, au simțit oarecari păreri de rău.

Astfel poporul din București simpatiza cu opozițiunea. Ici o grupă de oameni, stînd și vorbind, lăsa să se auză aceste vorbe :

— S-a sfîrșit cu țara, zicea unul.

— Te înșeli, răspundea altul. S-a sfîrșit cu boierii. Apa curge, petrile rămîn.

— Dar domnul ce face ? mai întreba unul.

— Domnul ? dar nu este și el tot din boieri, răspundea altul.

Mai dincolo la altă grupă, alte idei.

— De ce primesc boierii voințele Rusiei ? Mai bine să se bată pînă la cea din urmă răsuflare !...

— Cu ișlicile ! zicea altul rîzînd. Ei dau drepturile țărei ca să-și scape posturile lor ; dar cînd ar fi vorba să-și scape viața, oare ce n-ar da ?

— Să ucidem pe boieri astăzi ! striga la o altă grupă un măcelar.

— N-ai ucis astă-dimineață destui boi ! răspundea altul rîzînd.

Pe dealul Mitropoliei, în mijlocul unei grupe mari de oameni, Luț sta și ținea un cuvînt în felul său.

— Ei, fraților ! să vă mai plîngeți altă dată că grecii uciseră drepturile țărei ! Iacă boierii români că fac mai rău decît grecii ! Dar nu este vorba acolo. Noi ce trebuie să facem lucruri mari ! Să dovedim că avem o patrie, că suntem vii, că suntem stăpîni, și decît a peri cu rușine în trădarea ciocoilor, mai bine această țară...

Luț nu apucă să termine vorba și un ofițer de poliție îl apucă de gît și îl tîrăște după dînsul. Grupa se risipise.

Vel, Dem și alți tineri se arestaseră în alte părți unde se găsiră propagînd.

Către acestea ședința Adunărei devenea furtunoasă. Cheren vorbea. De cîte ori acest orator cerea cuvîntul, toată Adunarea, deși în mare parte ostilă, păstra o tăcere religioasă care era un semn de admirațiunea ce purta acestui cap de partidă.

— A trebuit oare a trăi, zicea Cheren, ca să fiu martor la un act care răpește drepturile țărei cele mai sînte ? drepturile ei de națiune, drepturi ce de la începutul acestei țări au fost respectate chiar în timpi de nenorociri. Prada, focul și sabia au trecut de multe ori pe sînul țărei noastre. Streinii au călcat cu picioarele cailor lor mormintele părinților noștri ; dar nu au fărîmat drepturile națiunei și românii nu au voit niciodată a scri ei cu mîna lor perderea acestor sînte drepturi. Astăzi însă se jărtfește viața politică a țărei și aceasta cînd se face ? Sub un domn român ! și se face de români !... și nici un glas nu se ridică ! Ce fel ? voi, episcopi, păstori ai poporului, voi, toiaguri sufletești ale țărei în zilele de slăbiciuni și de dureri, suferiți voi să se calce drepturile țărei, fără să ziceți cel puțin o vorbă,

fără să faceți o mișcare? Schimbatu-s-a oare misiunea voastră pe pămînt? Aveți voi astăzi rușine de datoria ce vă impune haina ce purtați?... Dar pentru ce îmi voi perde vorbele? Inimile sunt înghețate pretutindeni!... Cine la glasul cinstei și la glasul nației mai poate aici să simță bătînd inima? Voi zice cele din urmă vorbe. Vă rog, vă conjur, în numele copiilor voștri, nu le pregătiți un viitor atît de nenorocit! Ei au să vă blesteme într-o zi. Nu le fărîmați viitorul! Viitorul este al lor, numai al lor, și noi nu avem dreptul să ucidem ceea ce este al fiilor noștri.

Mai mulți oratori vorbiră.

Discursurile făcură o adîncă întipărire asupra Adunărei. Dar impresiunea ținu un minut. Ea fuse ca mișcarea de viață galvanică asupra cadavrelor.

Ei votară, maioritatea votă pederea drepturilor țărei.

Dar nu, nu era perderea țărei ce ei votară; era perderea acestei clase oligarhice, era dar scăparea României.

Țara, auzind cele petrecute în Adunare, tremură de spaimă. Trebuia aceasta ca să deștepte spiritul și inima sa. Nenorocirile cele mari sunt cauza faptelor celor mari la națiuni și la indivizi.

Țara începu să cugete.

Dumnezeu combinase toate aceste lucruri ca să ajungă la scopul său. Drama divină este infinitul și actele seale sunt secolii fără număr. Viața tutulor națiunelor este scrisă în această carte de mai nainte. România era destinată a avea o soartă mai bună, și o prepara, prin încercări, să merite soarta ce o aștepta. Acest eveniment scăpă țara. Tot ce am dobîndit astăzi purcede direct din această călcare a drepturilor țărei.

Trei zile în urma acestui act, România nu mai era aceea. Ea cugeta. O națiune ce cugetă este aproape de scăpare. România cugeta. România era acum matură; oamenii perdură acest spirit de nepăsare ce începea cu viața și se termina cu moartea lor; perdură pînă la acele datine de dezmerdări primitive cu cari un popor iese din noaptea barbariei. Cugetarea aduse trebuința de a se întruni; născu lumina, lumina făcu pe cei mai mulți a se recunoaște. Acum fiecine vedea rîpa către

care mergea împinși de întunerec și căutară să evite prăpastia.

Domnul el însuși se deșteptă ca dintr-un vis.

El se plînse la Cabinetul din Petersburg împotriva opozițiunei din Adunare. Rusia îi promise, fățiș, sprijinul ei, dar îi ceru pentru aceasta punerea în legi a articolului ce răpea dreptul de autonomie al țărei. Domnul crezu că lucrul acesta nu poate să aibă consecuinți serioase. Cea dintîi eroare era făcută în ziua cînd se adresă la streini și se plînse contra compatrioților săi ; cea de-a doua era numai o consecuință. Niciodată în politică nu se face un serviciu fără a reclama un alt serviciu.

Astfel în toți timpii s-au perdut drepturile țărei. Slăbiciunea țărei a venit totdauna cînd unirea a lipsit dintre români.

Domnul văzu eroarea ce făcuse și să decise a o repara mai tîrziu. El o repară. Fără să voiască, deveni unul din autorii evenimentelor ce se preparau. Revoluțiunea cîștigă un om puteric. Pînă atunci însă rola sa nu se schimbă.

VĂTAFUL AGIEI

Dem și Luț erau arestați.

Înainte de a se închide, amîndoi fuseră duși la prefectura poliției ce se numea pe atunci *agie*. Acolo îi puseră într-o cameră cu furii. Cei ce furau, cei ce asasinau erau confundați acolo cu cei ce voiau respectul drepturilor patriei lor. Cînd ei întrară aici, Dem păru indignat.

— Cu furii la un loc ! zise el.

— Ce face asta ? răspune Luț. Isus nu a fost rălsticnit pe cruce între doi furi ? De atunci sunt una mie opt sute treizeci și șeapte de ani. Nu-ți spuneam eu ție că de atunci pînă acum spiritul omenesc nu a progresat în nimic ? Iacă acum vezi cu ochii. Națiunile au rămas națiuni și guvernele au rămas guverne.

El se puse să rîză tare, apoi urmă :

— Ce curioasă semănare între lucrurile evreilor de atunci și lucrurile noastre de astăzi ! Pilat este astăzi...

Să nu mai spunem numele! Negreșit nu este departe ziua cînd un Titus va veni să calce în picioare mîndria fireștilor noștri! Păstrează-te bine, băiete, că ai să vezi lucruri mari în această țară. Cînd zic lucruri mari, nu înțeleg lucruri bune, căci eu, îți repet, nu crez în bine. Cînd se va fărîma înrîurirea Rusiei dupe aceste țări, va veni înrîurirea Turciei, Austriei sau cine mai știe care; cînd se vor fărîma ciocoii vechi, vor veni ciocoii noi. Acești de față cel puțin sunt săturați; cei ce au să vie vor fi flămînzi. Dumnezeu să aibă îndurare atunci de creștini!

— Ce tot latri, măi? întrebă cu despreț un hoț pe Luț, îți toacă gura ca o moară stricată.

— Așa batjocoreau cei doi tîlhari pe Isus pe cruce, zise Luț, îndreptîndu-se către Dem. Dar nu lua în seamă, căci poate să fie chiar pus de poliție să ne cate gîlceavă.

— Nu răspunzi? întrebă hoțul.

— Domnia lor sunt coconași! zise un alt hoț rîzînd.

— Ce ați furat voi, măi, de v-a adus aici? întrebă un al treilea hoț.

— Borfași! zise alt hoț cu despreț.

— Mai prost încă, răspunse Luț, nici nu am apucat să furăm și ne-a prins cu mîna în traistă.

— Dar de unde veniți? întrebă un hoț. Să prinză înainte de a *pune la o parte?* Sunteți ageamii și n-aveți semne de pricopseală. Mai bine rămîneți în meseria proastă de slugi pentru care să vede că sunteți născuți. D-alde voi au fost cari au înjosit meseria noastră prin nedibăcie.

— Strînge și taci! zise Luț lui Dem.

— Hoțiile s-au stîrpit prin păduri, zise un hoț, dar s-au înțolit prin divanuri.

— Să ne facem boieri! zise un hoț.

— Lesne, răspunse altul, slujbele nu se dau fără bani. Un dorobanț intră în închisoare cu biciul în mînă. Se uită asupra tutulor arestanților, lovi pe unul cu biciul cam în glumă, și văzînd pe Luț și Dem, le zise:

— Voi veniți cu mine, căci vă cheamă vătaful.

Cei doi arestanți se duseră după dorobanț. Acest din urmă îi conduse în sala de sus unde era vătaful agiei.

— Ați vrut să răzvrătiți poporul ! le zise vătaful, ați înjurat pe excelenția-sa consolul, ați înfruntat pe puternica împărăție. Pînă cînd aceste fapte nelegiuite ? Ce vreți ? Să faceți revoluție ? Să vie streinii în țară ?... nu vreți pe boieri ? nu este așa ? vreți să fiți și voi boieri !... Săraca țară ! cînd o ajunge pe mînele voastre ! Măi, astă țară nu poate fără boieri ! Dar unde s-a mai văzut mai bună stăpînire decît cea de astăzi, mai bun domn decît cel de astăzi ? Toată lumea este mulțumită. Și țara merge ca un ceasornic ! Mi-este milă de voi !... o să vă mănînce pușcăria !... nu era mai bine să plecați capul și să lăsați pe alții să îndrepteze lumea ? să luați o pîine și să nu vă turburați mintea cu parascovenii franțozești !

— Tot așa ziceam și eu băiatului ăsta, zise Luț, că n-o să îndreptăm noi lumea.

— Dacă îi ziceai astfel, tu de ce nu ai urmat astfel ? mai zise vătaful. Dar vremea nu este perdută. Iată, stăpînirea poate să închiză ochii pentru astă una dată, dumneata ești mai vîrsnic, te văz deștept, poți fi de folos în multe lucruri stăpînirei... putem să-ți dăm o slujbă foarte delicată... n-ai să lucrezi cu coatele pe masă; ceva mai bine, mă înțelegi ? În loc să strigi împotriva stăpînirei, mai bine să vii și să ajuți stăpînirea în luptele ei cu revoluționarii, să-i dai povețe ce să facă la multe lucruri pe cari ea nu le știe și dumneata le afli în locurile unde te duci...

— Să mă faceți spion ? zise Luț rîzînd.

— Cine ți-a vorbit de spion ? întrebă vătaful. Să te facem privighetor pe lîngă noi. Asta este ceva mai mult... Să luăm și pe băiatul ăsta ?... mi se pare sprinten... nu trebuie să vă supărați de a priveghea pentru partida sa. Și chiar cînd ar fi cineva... ceea ce ai zis... este oare rușine ? dar un sp... poate să fie ce este și să fie om cinstit.

— Ascultă, domnule, zise Dem, ai bunătate de ne dă drumul sau ne trimite la închisoare, căci n-ai găsit pe cine cauți.

— Ești limbut ! zise vătaful, clătenind din cap, o să scurtăm noi limba aceea.

— În adevăr, zise Luț, dacă suntem vinovați, să ne pedepsească !

— Să vedem, răspunse vătaful. O să vă ia tacrir. Să vie grafierul !

Grafierul era aci. Veni. Vătaful și grafierul șed la o masă.

— Cum te cheamă ? întrebă vătaful pe Luț.

— Luț.

— Luț ? și mai cum ?

— Luț, numai Luț.

— De cîți ani ești ?

— Am perdut ceaslovul pe care tata însemnase ziua nașterei mele.

— Pune treizeci și cinci de ani, zise vătaful către grafier.

— Ai fost astăzi la Mitropolie ?

— Am fost.

— Ce-ai vorbit oamenilor acolo ?

— Am vorbit că consolul rus este părintele nostru cel mai bun.

— N-ai vorbit așa !

— Ba așa !

— Ba minți ! căci nu te aresta de vorbeai așa !

— Fiindcă m-a arestat a trebuit să vorbesc altfel ? Atunci scrie că am zis că consolul rus este un părinte rău pentru români...

— Încet ! strigă vătaful.

— Că va să fărîme drepturile țărei, și fără o provincie...

— Nu scri asfel de lucruri ! strigă vătaful către grafier, că ne prăpădește Dumnezeu !...

— Am zis că românii mai bine să moară decît să sufere...

— Destul ! strigă vătaful. Destul !... Du-te, grafiere !... și să vie dorobanții să-i ducă p-amîndoi la pușcărie !...

Totodată, ca cînd i-ar fi venit o idee sublimă, se opri, se lovi peste frunte cu palma și zise în sine însuși : „Ce

prost sînt ! Acest om a zis vorbe mari, vorbe cari s-au scris sau se pot scrie în tacrir... nu aș putea eu, din aceste vorbe, să scot un complot ?... să iau o decorație cel puțin ? o slujbă mai bună ?... de ce nu ? Treaba noastră este a născoci din nimic comploturile de revoluții, altfel ce am mai păzi noi aici ? Voi lua mărturisirea de tacrir, de va fi trebuință, voi născoci doi martori cari să sprijine declarația sub cuvînt că au auzit zicînd aceste vorbe la Mitropolie. Omul acesta este un conspirator ; era ieri seară la Cheren..."

— Grafier, scrie ce ai auzit de la dumnealui !

Grafierul scrise vorbele ce zisese Luț.

Cînd grafierul scrisese, vătaful ceru hîrtia, o strînse și, luîndu-și șapca, ieși răpede, recomandînd grafierului să păzească bine pe cei doi arestanți.

El plecă cu trăsura. Dupe cîteva minute trăsura sa intră în curtea consulatului rus. Coboară din trăsură. Se anunță, zice că are să vorbească cu consulul despre un complot împotriva Rusiei. Consulul avea adunare la dînsul. Boierii din partida rusească erau aici. Un serv zise consulului încet că vătaful agiei cere să-l vază în secret spre a-i descoperi un mare complot împotriva vieței împăratului Rusiei. Servul adăogise vorbele de „împotriva vieței împăratului Rusiei" sau din cauză că i se păruse a înțelege astfel, sau din cauză că la ruși atunci Rusia și împăratul erau aceeași idee. Consulul, auzind aceste vorbe, tresări fără voia lui. Se sculă și trecu într-un cabinet unde chemă pe vătaful agiei.

— Ce este ? întrebă el.

Vătaful de agie îi arătă tacrirul ce luase lui Luț și în care acesta atacase pe consulul Rusiei.

— Numai atîta ? întrebă consulul. Era vorba de complot asupra vieței împăratului ! Oricum va fi, trimite pe acești doi tineri la pușcărie, mîne li se va lua tacriruri mai lungi.

Consulul se întoarse în salon.

Vătaful veni la agie, unde dăte ordin să transmute pe cei doi arestanți la pușcărie. Cînd arestanții fură porniți, vătaful zise :

— Am luat crucea !

Pe piața ce să vede astăzi în față cu hanul Manuc era altădată o curte largă, îngrădită cu ziduri nalte ca o cetățuie. În mijlocul acestei curți era o biserică ; locul acestei biserici este acolo unde să vede astăzi o cruce îngrădită. La dreapta porței cetățuiei era o casă ce da cu o coastă la pod și să prelungea înîntru. În această casă era direcțiunea închisorilor. Alte rînduri de case șiruite în curte serveau de chilii pentru arestanți ; un grilaj despărțea o curte mică a administrațiunii de curtea arestanților. Pușcăria era locul cel mai rău văzut de popor. La poarta acestei pușcării poporul văzuse în diferite epoce lucruri înfiorătoare : văzuse capete tăiate și atîrnate.

Văzuse cadavre spînzurate, înaintea Regulamentului ; în anii din urmă văzuse femei criminale, rase, lănțuite și expuse la vederea publicului.

Aici fură aduși Luț și Dem. Logofătul Iordache îi priimi cu bucuria obicinuită ce simțea de cîte ori vedea venind arestanți. Li se dete o cameră în șirul caselor unde era administrațiunea, deși logofătul Iordache pretinse că mai bine ar fi acești doi boieri să locuiască cu arestanții criminali unde este viața mai veselă. Vătaful agiei stărui să-i puie singuri într-o cameră, în casa administrațiunei. Tot el recomandă să se oprească de a veni cineva să-i vază sau de a-i lăsa a comunica cu cineva din oraș sau prin orice alt mijloc. Era destul un astfel de ordin ca logofătul Iordache să își facă datoria sa cu scumpătate.

Vorba să răspîndise în București că s-a descoperit un complot ce avea ramuri în Petersburg și care avea ținta a ucide pe împăratul. Fiecine explica faptul precum voia și îi da tot felul de podoabe. Se știa că Luț și Dem fuseseră arestați, dar nimeni nu putu crede că ei erau arestați pentru complotul de atentat împotriva vieței împăratului Rusiei. Frații societății de regenerațiune, îndată ce auziră despre arestarea acelor doi, alergară în toate părțile ca să mijlocească libertatea lor.

Cocoana Elenca fuse înștiințată prin ei de arestarea lui Dem. Ea primi știrea cu nepăsare, pe urmă să puse

a blama pe Dem că nu se mai astîmpără. Cînd termină cu Dem, să apucă de guvern a-i adresa tot felul de mustrări mai mult sau mai puțin prețioase. „Dar vorbele sunt vorbe, adăogă ea, și el șede în închisoare, trebuie să mă duc să mă rog pe ici, pe colo ca să-l scap. Dar unde voi merge! Cunoșteam odată mulți boieri, acum m-au uitat toți, căci n-am vrut să mă mai duc la dînșii. Caterina s-a dus cu bărbatu-său în țări streine. Dacă m-aș duce la vorniceasa?... Știi că n-ar fi rău să încerc? Ea este bună și cunoaște mulți boieri... mă duc la dînsa."

Cocoana Elenca zise și îndată puse șalul și își legă capul cu barișul verde cu ciucuri, care era costumul cel mare al său, și plecă.

Ea găsi pe vorniceasă, îi spuse motivul venirei sele. Vorniceasa îi promise să vorbească cu niște persoane. Ea se ținu de parolă, vorbi cu ministrul, dar nu putu deocamdată dobîndi decît voia ca să meargă cocoana Elenca să vază pe Dem în pușcărie.

UN CARACTER DE TEMNIȚAR CUM NU SE VEDE ÎN TOATE ZILELE

Pe la anul 1800 trăia în Ploiești o familie sărmană care avea șeapte copii. Capul familiei se chema Iordache și femeia lui Stanca; băiatul întîi născut luase numele tatălui său. Această familie trăia de astăzi pînă mîne, întrebuințînd micul comerciu pe piei de miei ce le cumpăra de la păstori și le vindea la cojocari sau la căciulari, argăsite. Comerciul său nu mergea bine de la un timp încoace, nu putea nici să hrănească această familie. Încet, încet mizeria începuse să intre în această casă și să nu mai iasă niciodată. Bietul jupîn Iordache vedea cu destulă durere cum familia sa suferea de cele mai trebuincioase ale vieței și nu se putea face nimic, copiii să măreau, nu aveau nici haine pe dînșii.

Pe la anul 1800 întîmplarea făcu ca cocoana Elenca să meargă la schitul Țigănești, între Ploiești și Bucu-

rești. Acolo ea cunoscu familia lui jupîn Iordache. Jupîn Iordache, nemaiavînd cu ce trăi, în Ploiești, în desperarea lui plecă la schitul Țigănești, cu femeia și șeapte copii, unde speră să-i hrănească cîtva timp din generozitatea maicilor. Femeia lui jupîn Iordache era o femeie de inimă. Mizeria în care căzuse o făcea să fie nenorocită sufletește. De cîtva timp căzuse într-un fel de melancolie care era semnul slăbirei spiritului său. Într-o zi dăte chiar semne de alienațiune mintală. Cîteva zile încă, și această indispozițiune, constată o boală serioasă. După celealte nenorociri ce izbiră pe jupîn Iordache, înnebunirea soției sele fuse coroana.

Maicile să interesară de soarta acestei nenorocite familii. În acele zile veni cocoana Elenca la schit. Ea văzu pe bolnavă, văzu niște scene triste și plîngeroase între mama bolnavă și între șeapte copii mărunți ce o înconjurau. Inima cocoanei Elenchi se atinse de aceste lucruri. Din propria sa inițiativă, ea dete o sumă de bani lui jupîn Iordache, cu cari bani să poată urma comerciul său de piei. Afară de aceasta, pe copilul cel mai mare, Iordache, îl dete să învețe carte la un dascăl în București cu a sa cheltuială.

Ea plăti în timp de trei ani cheltuielile cu acest copil. Dascălul la care ședea observase că Iordache avea spiritul mărginit ; dar că era foarte supus și plecat. Conștiințios astfel precum conștiința sa era. Mergea la biserică în toate zilele ; citea viața sînților ziua și noaptea ; se ruga la Dumnezeu regulat de trei ori pe zi. Cînd se punea la masă făcea semnul crucei și rostea o rugăciune ; cînd se culca, se închina, după ce citea lungi rugăciuni ; apoi aprindea tămîie în odaie. Să observăm însă, pe lîngă toate acestea, că nu avea inimă pentru nimic mare, pentru nimic frumos. Simțimîntele lui erau meschine, cugetările lui erau meschine. Nici un elan nu mișca sufletul său. El nu avea nici copilărie, nici tinerețe. El nu visa ca ceialți copilandri. Era pozitiv ca o mahină rece, ca o carte scrisă din ordinul unui guvern. Avea credința cînelui buldoc către stăpînul său ; dar și răutatea acestui cîne contra tutulor celor ce supăr pe stăpînul său. Avea ceva din stofa din care se fac spionii

și canonarhii ; ceva polițienesc și ecliziastic totodată ; avea ceva și mai mult, avea ceva din natura gîzilor. El niciodată, în jocurile sele cu copiii, nu se certa, nu se bătea ; el ciupea pe furiș. Silit odată, fără voia lui, la o luptă cu un băiat, și supărat pînă la furie, apucă pe acel copil cu dinții de buze și îi rupse o buză. Înțelegea anevoie și învăța cu stăruire. Răbdarea lui era proverbială. Tot felul de pozițiuni incomode pentru toată lumea el le suferea cu nepăsare. Dascălul nu voia să-l pedepsească din cauză că orice pedeapsă ce i să da, el încerca voluntar acea pedeapsă mai mult decît ar fi voit cel care îl pedepsea. Dacă îl punea în genuchi pe piatră, el apăsa cu genuchii în piatră ca să sufere. Dacă îl lovea cu nuiaua pe palme, el contribuia, prin pozițiunea ce da palmei înaintea nuielei, ca loviturile să le primească mai dureroase. Astfel sunt în mică parte semnele ce da în copilărie despre caracterul ce era să aibă într-o zi acest copil. Iordache, după trei ani, părăsi pe dascălul și intră la o bogaserie ca ucenic. Aceasta i se întîmplă cu ocaziunea luptei silite în care mușcă buza camaradului său. Cocoana Elenca află despre acest fapt, dar se mulțumi a-i trimite de cînd în cînd cîte un ajutor.

Iordache nu stătu ani mulți în comerciu. El merse într-o zi la cocoana Elenca să o roage a mijloci pe la cunoștințele sele, să-l primească la vreun calem. Acum el era flăcăiandru, părinții săi murise. Ceea ce făcu pe cocoana Elenca să alerge din casă în casă de boier, ca să așeze în vreun calem pe Iordache. Fuse făgăduința ce-i dete că el are să îngrijească de frații și surorile sele rămași orfani. Cocoana Elenca izbuti să i se dea un calem.

De atunci Iordache nu mai venea să vază pe cocoana Elenca. Cocoana Elenca sărăcise și el era deja un calemgiu de oarecare însemnătate. Iordache era și ingrat, dar aceasta nu ținea de caracterul său ; nerecunoștința, trebuie să nu ascundem, ține de caracterul națiunei române. Sunt puține excepțiuni acei oameni la noi cari port recunoștința binefacerilor ce au primit. Cei mai mulți sunt ca debitorii cei răi, căror le perzi amicia sau stima îndată ce îi împrumuți cu bani. Negreșit că cel ce

face binele trebuie să-l uite îndată și cel ce îl primește să nu-l uite. Dar lucrul se întîmplă altfel : la noi, cel ce face binele cuiva nu îl uită, și cel care primește binele îl uită. Cîteodată însă se întîmplă nu numai să-l uite, dar încă să plătească facerea de bine prin rău ! Triste simptome de cădere morală !

În anul 1837 Iordache se afla îngrijitor asupra pușcăriei.

Să ne înturnăm acum la șirul istoriei noastre.

Cocoana Elenca se prezintă cu un bilet de la vornicul închisorilor către Iordache. Prin acest bilet se scria că liberă este purtătoarea biletului să vază pe Dem și Luț, față cu îngrijitorul pușcăriei.

PUȘCĂRIA DE LA SÎNTUL ANTONIU

Dar aci trebuie să ne oprim ca să spunem cititorilor despre spectacolul înfiorător ce văzu cocoana Elenca la pușcărie.

Ea văzu multă lume adunată la poarta pușcăriei, dar nu băgă de seamă, intră în curte, ținînd biletul la mînă.

— Pentru vătaful Iordache de la vornicu ! strigă cocoana Elenca, arătînd biletul la niște gardieni. Unde este vătaful Iordache ? întrebă ea.

Și guardienii îi răspunse :

— Iată-l, vine cu rasa !

— Cu rasa ? întrebă ea.

— Cu rasa... ce ? zise un guardian.

— Care rasă ?

— Ei ! te faci că nu știi ! Femeia care și-a omorît bărbatul și pe care a ras-o la cap și are să o puie pe pod afară, să o vază lumea, în timp de trei zile mereu.

— Vai ! ce grozăvie.

— Dar dă-te la o parte, că iacă aduce pe rasă să o scoată afară la poartă.

— Dar vătaful Iordache ? întrebă cocoana Elenca.

— Este ăla care tîrăște pe rasa de braț, uite-l ! zise un guardian.

— Vai de mine ! ce am trăit să văz pe bietul Iordache gîde !

În adevăr, Iordache, ocolit de o ceată de guardieni, cu mîna înfiptă în gîtul unei femei, venea către poartă ; femeia purta o dulamă de aba jumătate vînătă și jumătate albicioasă cum port arestanții statului. Gîtul ei era ocolit de o leasă lată de fer, din această leasă înainta un laț al cărui căpătîi îl duceau guardienii.

Capul ei era de tot ras și dezvelit.

Cocoana Elenca, la această vedere nu putu răbda fără să strige :

— Vai ! nu voi mai putea da biletul în mîna acestui om !

Și se trase înapoi cu spaimă, apoi să amestecă cu ceaaltă lume ce să adunase pe stradă împrejurul unui pat de lemn în formă de cutie și cu un stîlp la spate, pe care era să urce pe condamnată.

Iordache vine cu femeia rasă. El însuși îi dete mîna să urce pe patul de expozițiune pe această nenorocită ființă. Femeia întîrzia, să observă că Iordache îi frîngea brațul furiș, ca să o facă să se urce mai repede. Să observă asemenea că figura lui strălucea de o bucurie stranie. Femeia se lipi cu spatele de stîlp ; leasa de fer ce purta la gît avea o toartă mai mică. Această toartă se agăță de un clinci de fer bătut în stîlp și astfel femeia rasă, lipită cu spatele de stîlp, era silită a sta neîncetat în picioare. Ea trebuia să fie expusă la vederea publică cel puțin trei zile. Spectacol barbar ! pedeapsă degrădătoare oprită de spiritul care dictează legile la națiunele civilizate ! Legea pedepsește, ridică viața criminalului, dar nu degradă omul în criminal ! nu insultă criminalul. Poporul văzu aceasta și se înfioră de dezgust, puțini voiră să privească.

Asupra capului femeei rase se vedea o tablă neagră și pe care era scris cu cretă cuvintele că și-a omorît bărbatul.

Era într-o sîmbătă. La poarta pușcăriei, pe stradă, în acea zi era un adevărat teatru. Nu trecuse zece minute de la expozițiunea femeei rase și iată că soldații aduc pe arestanții din pușcărie, aici pe piață, ca să-i

bată la spate cu nuiele. Această corecțiune se făcea în toate sîmbetele regulat ; îi lovea de față cu publicul, ca mijloc de a inspira moralul. Dezbrăcară pe arestanți, unul cîte unul, ca să-i bată peste cămașă. Iordache, ce era încă acolo, nu lăsă pe oamenii săi să bată : voi să bată el singur ; aceasta o făcea totdauna de cîte ori să arăta ocaziunea de a bate pe cineva cu nuiele. Își sumese mînecele anteriului și pulpanele, luă două nuiele cu care să lovească d-odată, ca să nu treacă numărul loviturilor, dar ca să facă pe arestant a suferi îndoit. Iordache lovea ; să observă că lovind, strîngea din dinți cu sete ; ochii săi străluceau d-o bucurie infernală ; figura lui să contractase. Dacă cineva, în acel moment, ar fi examinat părul său dupe cap, ar fi văzut că părul său să contractase ca perii ursului în mînie.

Cocoana Elenca văzu aceasta și puțin rămase să se căiască de binefacerile ce făcuse acestui monstru cu chip de om.

— Nu poci să mai văz pe blestematul acesta, zise ea, mă duc, Dumnezeu să scape pe Dem !

Ea zise și plecă, scuipînd asupra lui Iordache care bătea încă pe nenorociții arestanți.

Cînd toate aceste barbare operațiuni se terminară pentru acea zi și arestanții, guarda și femeia rasă reintrară în închisoare, cocoana Elenca sẽ arătă iară la pușcărie cu biletul. Ea hotărîse să nu mai vază pe Iordache, se duse acasă, trecuse cîteva oare ; dar nerăbdarea și neodihna îi frămînta sufletul, nu putu să mai stea, se duse din nou la pușcărie.

Astă dată ea putu să vorbească cu Iordache. Cînd cocoana Elenca intră, Iordache da ordine prin curte.

— Bună ziua, logofete, îi zise cocoana Elenca, văzîndu-l.

— Mulțumim dumitale, cocoană Elenco, răspunse Iordache. Ce vînt te aduse pe aici, nu cumva vii să vezi pe cei doi ce i-a trimis aici, între cari unul este copilul ce ai crescut ?

— Pentru aceea am venit, iacă și un bilet de la vornicul, zise cocoana Elenca.

— De la vornicu ? răspunse Iordache.

El luă biletul cu respect și îl puse la frunte, pe urmă îl citi.

— Să te duc să-l vezi, urmă Iordache.

— Bine, logofete, dar ia spune-mi, te-am văzut ducînd pe acea femeie rasă, apoi bătînd singur pe hoți cu nuiele !

— Ce vrei, cocoană ? răspunse Iordache închinîndu-se, Dumnezeu și stăpînirea !

— Dar, logofete Iordache, zise încă o dată cocoana Elenca, cred că nici Dumnezeu, nici stăpînirea nu-ți zice să faci singur aceste lucruri ce le fac gîzii numai.

— Dumnezeu și stăpînirea ! urmă el, eu îmi fac datoria. Sînt plătit ca să-mi fac datoria.

— Dar, făcînd ceea ce faci, faci mai mult decît datoria ! zise cocoana Elenca supărată.

— Dumnezeu și stăpînirea ! repetă acesta maniac, făcînd încă o dată semnul crucei, apoi urmă : vino după mine. Daca vei să vezi pe cei doi, știi, trebuie să-i vezi două, trei minute și să le vorbești de față cu mine ; te vestesc încă, să nu zici o vorbă mai mult decît trebuie, și daca poți, să cauți încă, prin povețe bune, să aduci la cunoștință și la dragostea stăpînirei pe aceste două oi rătăcite.

— Ei ! logofete Iordache ! dar nu te mai cunosc cum te-ai schimbat !

— Dumnezeu și stăpînirea ! zise el, plecînd înainte cu capul în jos și cu mînile la pept ca un paracliser ipocrit. În fine, cocoana Elenca ajunse la ușa camerei unde erau închiși cei doi tineri. Logofătul Iordache scoase cheia din buzunar și deschise ușa, apoi zise la doi guarzi să stea la ușă și cocoanei Elenchi să intre. Cocoana Elenca intră. Logofătul Iordache rămase la ușă, în picioare, cu mînile încrucișate pe pept și cu capul în jos.

Mirarea lui Dem fuse mare a vedea pe cocoana Elenca venind să-i viziteze. Cocoana Elenca îi zise :

— Iacă-te în pușcărie ! ce o vrea Dumnezeu ! săracă Elenca, d-aia ai trăit tu, să vezi ce n-a văzut neam din neamul tău ! bat-o nevoia de po... po... litrică... polilică ! Ce o mai fi și aia nu știu. Iacă și boierul ce venea la noi !... amîndoi la un loc ! Am venit să văz ce faceți.

Dar cine v-a îndemnat să înjurați stăpînirea ? ia spuneți-mi mie ! ce vreți voi, bre ? o să vă faceți voi domni în țară ? Vă perdeți tinerețile și viață ca să faceți trebile boierilor cari umblu după mere acre, și cari mîne, după ce vă vor pune în ispită, au să vă dea cu piciorul ! Patrie, libertate ! de unde au mai venit și aceste ispite ? Noi, în tinerețile noastre, trăiam fără aste gînduri, și trăiam bine ! nu ne închidea nimeni, ne plecam capul la cîte o casă de boier și nu vream să știm de nimic ! cînd boierul era fără huzmet, noi, oamenii lui, cam pătimeam ; dar îndată ce lua o isprăvnicie, o slujbă lîngă domn, se schimba lucrul : mergea cu el toți oamenii lui, pe toți îi chivernisea, și care nu strîngea pentru vremi grele, atîta mai rău pentru el ; nu era vina stăpînirei.

— Ce zile binecuvîntate de Dumnezeu ! zise logofătul Iordache.

— Așa să știi, răspunse cocoana Elenca. Iacă logofătul, ce era un calic, care n-avea unde să-și plece capul și pe care eu, Elenca asta, l-am cules din noroi și l-am procopsit. Poate să vă spuie.

Cocoana Elenca zise aceste vorbe cu intențiune.

— Dumnezeu și stăpînirea ! zise logofătul Iordache.

— Dar astăzi nu mai înțeleg nimic, urmă Elenca, patria și libertatea ! și alt nimic...

Se observă că de cîte ori cocoana Elenca pronunța aceste două nume, logofătul Iordache își făcu semnul crucei.

— Lăsați-vă de secături, măi băieți, și apucați-vă de muncă. Patria nu dă de mîncare și libertatea vă ia și bucățica care o aveți în gură.

— Așa este, răspunse Luț, ai dreptate, patria și libertatea sunt două lațuri cu cari voim a prinde norocul, și cînd prindem norocul, rupem lațurile căci nu ne mai trebuie. Dar de mai multe ori, în loc să prindem norocul, prindem pe dracul de coadă, cum am făcut noi.

— Iacă vorbe bune ! zise cocoana Elenca. De ce Dem nu gîndește astfel ? Dar aste gînduri mintoase ți-au venit tîrziu, din nenorocire ? întrebă ea pe Luț.

— Ba le-am avut totdauna, răspunse Luț.

— Dacă le-ai avut, de ce nu le-ai urmat ? întrebă cocoana Elenca.

— Așa ! murmură logofătul Iordache.

— Aici am greșit, răspunse Luț.

— Se căiește ! murmură logofătul Iordache.

Dem pînă aci nu zisese nimic.

— Să-ți trimiț de mîncare ? îl întrebă cocoana Elenca.

— Ne dă stăpînirea de mîncare, răspunse Dem.

— Comisia ! strigă un guardian, deschizînd ușa.

— Ce comisie ? întrebă Dem.

— Care o să vă ia tacrir, zise logofătul Iordache.

— Iar o să ne ia tacrir ? întrebă Luț.

— Să mergem noi, zise Iordache cocoanei Elenchi.

— O să le facă vreun rău, Iordache ?

— Dumnezeu și stăpînirea ! mai răspunse el.

Cocoana Elenca ieși cu Iordache.

Se numise o comisiune de trei persoane cari să ia tacrir lui Luț și Dem. Aceste persoane erau vornicul închisorilor, prefectul și spătarul.

Acești trei demnitari erau boieri de clasa întîi. Posturile înalte se dau atunci numai la boierii mari de clasa întîi. Ele aveau raport cu rangul. Meritul personal nu da dreptul la posturi unde cunoștințele erau mai mult cerute. Rangurile țineau locul capacității. Era o ierarhie rău înțeleasă și mai rău aplicată. De la extremitate, mai tîrziu, românii căzură în altă extremitate. Atunci funcțiunile nu se da decît la ranguri ; mai tîrziu se dară la toată lumea, fără osebire, afară de meritul personal, care, prescris de doi secoli din această țară astăzi încă este nevoit să se prezinte cu nume schimbat, ca să fie bine primit. Această rană se va vindeca mai tîrziu, cînd luminele umplînd ochii poporului, guvernul el însuși, va fi nevoit a cugeta, a simți și a face ca secolul său. Guvernele, afară de niște rari excepțiuni, sunt ceea ce este națiunea.

Aceasta se întîmplă mai adesea sub guvernele constituționale ; guvernele se văd silite, de multe ori fără voia lor, a se coborî la popor în loc să ridice poporul la ele. Cetățenii au un vot la alegeri ; dacă cetățenii fac parte dintr-o societate luminată, sacrifică toate interesele personale intereselor generale și are respectul le-

gilor ca o religiune ; concesiunele ce le fac guvernele nu pot să fie de natură a înclina fruntea guvernelor ; dacă însă societatea este coruptă, dacă despreţuieşte legile în fiinţă, dacă sacrifică interesele generale intereselor personale, guvernele sunt nevoite a face concesiuni, a pleca fruntea, a sacrifica tot pentru ca să placă alegătorilor. S-au văzut guverne cari au călcat pe d-asupra acestor menajamente şi au mers înainte la ţinta lor, ridicînd naţiunea la dînsele. Aceste guverne sunt rari. Astfel dar cel dintîi lucru este ca să se lumine naţiunea. Revoluţiunea politică la români nu a ajuns la scopul ei. Ea a creat legile ; este mult, dar nu este destul ; trebuie ca legile să se respecte cu religiune, şi pentru aceasta nu este revoluţiunea politică care poate să o facă, ci revoluţiunea datinelor poporului : lumina.

Să ne înturnăm la şirul istoriei noastre.

Cei trei mari demnitari veniră să facă procesul-verbal celor doi bănuiţi politici. Guvernul ştia bine că aceşti doi bănuiţi erau inocenţi, dar, pentru că vătaful agiei pronunţase înaintea consulului rus nişte vorbe foarte grave în socoteala acestor doi, ca să capete o cruce, politica guvernului cerea să se facă o serioasă formă de cercetare.

Cei trei comisari intrară în camera unde se află Luţ şi Dem, urmaţi de un secretar şi de logofătul Iordache. Se aduseră scaune, o masă cu hîrtie şi cu călimări. Comisarii şezură pe scaune în jurul mesei. Acuzaţii stătură în picioare. Lîngă ei se vedeau secretarul şi Iordache.

Şeful agiei cel dintîi zise lui Luţ.

— Cum te cheamă ?

— Luţ.

— Unde eşti născut ?

— Într-un balon.

Şeful agiei se posomorî, pe cînd vornicul şi spătarul începură a rîde.

— Aici nu este loc de glumă, zise prefectul, vei să răspunzi serios la cele ce te întreb ? căci de unde nu, voi fi silit să iau măsuri foarte aspre.

Șeful agiei cunoștea bine pe Luț. El îl avea de multe ori la masa sa, în secretele sele. Către acestea misiunea lui îl făcea să fie serios și să se prefacă chiar că nu îl cunoaște.

Luț răspunse :

— Sînt român, sunteți români. Ne cunoaștem. D. aga știe prea bine ce este în fundul acestei cercetări, adică : nimic ! Oamenii dumisale ne-au arestat la Mitropolie căci am vorbit între cîțiva amici aceea ce vorbesc chiar cu domnia-sa, aceea ce vorbește chiar domnia-sa. Eram în drept să mă plîng pentru această arestare, nu zic nimic ; dar cînd văz că ni se face cercetare de înaltă trădare, mi se pare că jucăm cu toți o comedie, și aceasta, la întrebările ciudate ce mi se pun, că unde m-am născut, mă face să răspunz : în balon !

— N-am venit aici să rezonez cu voi ! zice aga, ci să vă cercetez. Vei să răspunzi la întrebările ce fac sau nu vei ?

— Nu voi, răspunse Luț.

— Pentru ce ? răspunse spătarul.

— Pentru ce ? Vreți să vă spun pentru ce ?

— Spune !

— Pentru că serviți la doi Dumnezei totdodată, pentru că voiți să înșelați și pe unul, și pe altul ; pentru că ați perdut și demnitatea de boieri români și nu aveți nici curagiul de a fi robi rusești !

— Asta este o îndrăzneală neauzită ! strigă aga sculîndu-se după scaun.

— Merită a-i trimite la Snagov, strigă spătarul.

— Merită a le da drumul să se ducă pe acasă, zise vornicul temniților.

— Ce fel, arhon vornice ! zise aga, dumneata vorbești astfel ?

— Eu, răspunse vornicul.

Un adiotant domnesc tăie la începutul ei o ceartă care era să devie poate serioasă ; el intră și zise :

— M. S. ordonă să dați drumul celor doi arestați !

— Vezi ! zise vornicul.

— S-a împăcat Pilat și Caiafa a plecat capul, zise Luț lui Dem.

— Dacă este astfel, să plecăm ! zise comisarii.

— Lăsați slobozi pe acești doi ! zise vornicul lui logofătul Iordache.

Luț și Dem plecară cu grabă, lăsînd încă pe cei trei comisari în uimirea lor.

— Păcat că se duc acești doi boieri ! zise logofătul Iordache, mă dedasem cu ei, săracii ! Dumnezeu și stăpînirea !

Cel dintîi om ce Luț și Dem întîlniră, ieșind, fu Vel.

— Ați scăpat ? întrebă Vel, și eu am fost arestat și am ieșit astăzi. Veniți cu mine la Cheren și acolo veți afla mai multe lucruri ; Adunarea are să se închiză.

Din toate acestea rezultă un lucru, că vătaful agiei perdu speranța d-a lua crucea.

UN SPIONAGIU CURIOS

A doua zi de la ziua cînd se trecură scenele descrise în cartea precedintă, seara pe la șease ore, trei oameni, acoperiți de mantale lungi și cu pălăriile îndesate pe cap, se întîlniră la podul de lîngă Sîntul Ioan din piața birjilor. Cîte trei veniră din diferite părți. Mai întîi sosi unul, acesta așteptă pe pod. Se preumblă în lungul podului, mergînd și înturnîndu-se cu neastîmpăr ! În fine un al doilea individ se arătă învălit în manta ca cel dintîi. Noul venit, îndată ce ajunse la căpătîiul podului despre partea birjelor, stătu și așteptă. După un minut, omul ce se preumbla neîncetat pe pod fuse față în față cu cel de la căpătîiul podului.

— Bună seara, colonelul meu ! zise omul care era venit mai-nainte.

— Bună seara, căpitane ! răspunse celalt. Crez că n-am întîrziat. N-a venit încă C. care are să ne dea instrucțiunele trebuincioase ca ce să facem ?

— Nimeni încă, răspunse căpitanul, și îți închipuiești cît sînt de curios să aflu lucrul ce va să ne propuie.

— Și eu sînt curios, răspunse colonelul cu nepăsare, ca cînd ar fi cunoscut natura propunerei pentru care se

proiectase întîlnirea. Cu toate acestea, vom vedea în curînd.

— Iacă vine cineva ! zise căpitanul.

Era un copist de la canțelarie care se ducea la teatru cîntînd încet :

Carcalechi, nepricopsit,
Și mai bine-a izbutit.
Țucăr, doctor cocoșat,
Și mai bine a-naintat.
Manolache e pitar,
Un evreu ceasornicar.
Na ! Ioane, na !

— Ce bice i-ar trebui domnișorului ! zise colonelul.

— Bice, bice ! răspunse căpitanul, dar să mai judicăm și altfel, colonelule. S-a dus domnia biciului. Biciul era bun pe cît poporul pleca capul sub bici, dar astăzi, vezi că poporul ridică capul, îți ia biciul din mînă. Se deșteaptă mulțimea, cercetează, compară, judică și zice : cine sunt boierii ? Cine suntem noi ? cu ce ei sunt mai buni decît noi ? și iară cercetează și găsește că boierii nu sunt mai buni decît poporul, în nimic. Vezi dar că îndată ce ajunge lucrul ca poporul să se lumineze, să îți ia biciul din mînă și să-l arunce...

— Dar știi, căpitane, că pentru un militar vorbele ce zici nu sunt potrivite !

— Nu-ți vorbesc ca militar, îți vorbesc ca om.

În acel moment sosește omul ce se aștepta.

— Bună seara, colonelule.

— Sărut mînile, zise colonelul, înclinîndu-se cu respect.

— Să nu perdem timpul, zise omul venit în urmă, iaca pentru ce am voit să ne întîlnim aici...

El se plecă la urechea colonelului și șopti :

— Zici că pot spune orice înaintea acestui căpitan ?

— Poți, zise colonelul, este discret, răspunz de el.

— Iacă ce este vorba, urmă omul venit în urmă. Duhul de revoluție a intrat chiar în ofițerii noștri români și aceasta este un lucru serios. Guvernul are bănuială că căpitanul Els, care are o companie de pedestrime, se

află în relație strînsă cu Cîmpineanu și cu toată banda lui de revoluționari. Nu voi să vă pregătesc, printr-o lungă precuvîntare, asupra sujetului. Intru d-a dreptul într-însul și zic : știi, dragă colonelule, că ești bănuit de oarecari lipsuri de bani publici ? Nu zic aceasta ca să te insult. Negreșit că sunt vrăjmașii dumitale cari te-au pîrît. Este un prilegiu minunat ca să arăți guvernului că ești credincios și că pîra vrăjmașilor a fost neadevărată. Iacă ce este. Guvernul voiește să știe ce știe acest Els despre revoluționarii lui, ce fac ei, cum stă planul lor. Și ca să știe aceasta, cere de la dumneata care ești în relație cu Els, să-l ispitești și să afli tot, și de la dumneata, domnule căpitane, care ești în legături și mai strînse cu Els. Veți invita la masă pe Els ; veți da un prînz strălucit, cu vinuri streine de cele mai bune. Veți fi veseli. Veți căuta a îmbăta pe Els, daca va ști ceva, va spune tot ce va ști și veți însemna tot ce va spune.

— Planul e minunat, strigă colonelul.

— Nu e așa ? răspunse omul venit în urmă.

— Planul este infam ! strigă căpitanul. Ce fel, domnule ? Crezi dumneata că un ofițer june, un soldat bun ca mine va fi în stare să trădeze astfel, pînă a se face spion ? Dar nu știi dumneata că un soldat ce ar face un act de trădare către amicii săi, ar fi în stare a face un act de trădare și către guvernul său ? Și dumneata propui aceasta unui soldat ? dumneata care zici că soldații trebuie să rămîie ca verginele ? Nu înțelegi că dacă vrei ca soldatul să nu trade steagul său, nu trebuie a-l învăța ca să trade pe amicii săi ! Treaba soldatului cel bun este a fi supus la lege și la ordinile șefului său în serviciu, a pleca, a ședea, a se bate, a-și da viața și sîngele pentru steag, pentru cinstea oștirei ; dar nu a trăda pe amici. Cine tradă amicii poate să-și trade și patria, și legea, și steagul, și domnul său. Du-te, domnule, căci nu vei găsi un ofițer român, în oștirea română, care să se facă trădător și spion către nimeni, nici către guvern, nici către amici.

Vorbind astfel, el scoase un epolet și îl aruncă în fața omului venit în urmă, adăogînd :

— Nu voi fi eu care voi necinsti epoletul fraților mei de arme !

El aruncînd epoletul și plecă.

— Acest om este nebun ! zise omul venit în urmă, și cu toate acestea mi l-ai recomandat astfel !

— Am greșit, răspunse colonelul. Știam că este om de cuvînt și asta m-a înșelat.

— Om de cuvînt ? vezi, colonelule, că ai încă trebuință de experiență în lume. Să mărturisim că nevasta dumitale este mai pătrunzătoare... În politică ce vom face noi cu oamenii de principii sau de cuvînt, cum zici ? Ne trebuie oameni fără principii sau oameni fără de cuvînt. Cu aceștia faci trebile. Oameni ce nu cred nici în Dumnezeu, nici în dracul, cari nu au conștiință și cinste, căci trebile ce voim a face cu ei nu sunt nici conștiincioase, nici cinstite, și necesitatea politică le cere. Nu fac aluziune la dumneata. Dumneata nu ești un instrument vil. Înțelegi ce faci, știi că sunt de făcut lucruri cari par a fi contra regulelor absurde ale unei educații rău înțelese, dar ai în vedere un scop mare, care dacă ar fi cunoscut, ar scuza mijloacele luate. Dar să nu perdem timpul. Mîne vei da această masă. Alăturați cîțiva prieteni dibaci. Doamna dumitale va putea face mult întru aceasta, dacă îi vei încredința secretul.

— Fii în pace, răspunse colonelul, asta este treaba mea. Astfel mîne seară, la această oră, îți voi încunoștiința rezultatul lucrărilor noastre. Acum mă duc să invit pe Els pentru mîne la masă.

— Mîne seară la această oră, dar aici la pod !

— Prea bine.

— Îmi vei spune numele căpitanului ce ne-a lăsat, ca să se puie sub privigherea poliției.

— Mîne seară vom regula și aceasta.

— Atunci, la revedere !

— La revedere ! sărut mînile.

Omul venit în urmă luă drumul către palatul domnesc. Colonelul se duse la Els.

Pe drum colonelul auzi mai mulți oameni și copii cîntînd niște epigrame contra domnului și miniștrilor.

Colonelul zise în sine : „Răul se întinde. Dar eu ce puteam face ? Cu revoluționarii nu aveam nimic de cîștigat. Or izbuti sau nu or izbuti, nu se știe ; neizbutind, ce mă fac eu ? Pe urmă vezi că vor să-mi ia socotelile la oștire... și asta mă stinge. Cel mai bun lucru dar este să rămîi în bune relații cu revoluționarii ; să-i chem la masă, la bal, și în fund să fiu înțeles cu guvernul ; guvernul nu mă va bănui, căci îi voi denunța pe revoluționari. Acești din urmă nu mă vor bănui, căci mă țin stricat cu guvernul, pe care nu voi înceta a-l critica și a-l insulta în adunările noastre."

Astfel vorbea colonelul cînd ajunse la casa lui Els. Els era acasă. Se mai aflau aici Luț, Dem și Vel. Colonelul fuse contrariat de a găsi aici pe acești trei juni ; cu toate acestea, trebui să se supuie voinței soartei.

Amfitrionul renumit în oraș, colonelul fuse priimit cu aplaude de acești juni.

— Sînt sigur că colonelul vine să invite pe cineva din noi la masă, zise Luț.

— Așa este, răspunse colonelul, și pentru ce nu ? Vă mărturisesc că m-am obicinuit a prînzi cu lume și eu și soția mea. Acest obicei, și cînd este vorba de convivi amabili, este anevoie de schimbat, foarte anevoie.

— Dar ia seama, dragă colonelule, mai zise Luț, să nu mănînci cu oaspeții dumitale moșia ce ai cumpărat ! Sînt sigur că în fiece prînz să mănîncă cîte un clăcaș ; pe urmă va veni rîndul morilor, cîrciumilor.

— Fie, zise colonelul. Cînd se va sfîrși, vom găsi încă de mîncat.

— În adevăr, zise Vel, ești foarte bogat ?

— Nu sînt foarte bogat, răspunse colonelul, dar nu sînt om sărac.

— Și cărui din noi vei face onoarea de a-l invita la masă ? întrebă Luț.

— Pe toți cîți sunteți aici, răspunse colonelul, aruncînd ochii asupra oaspeților.

— Afară de mine ! zise Dem, sînt invitat în altă parte.

— Lui Dem i-e frică să nu pață ce a mai pățit.

— Cînd mă gîndesc, răspunse colonelul, mă rușinez de rușinea mea. D-nu Dem știe cît m-am căit de această nenorocită întîmplare. Cred că îmi vei face plăcerea a veni, cel puțin seara ?

— Se poate, zise Dem.

— Așadar, veniți ? întrebă colonelul.

Și junii noștri răspunseră afirmativ.

— Cum merge carul statului ? întrebă Luț. Auz că a schimbat un cal care nu vrea să dea în ham și a pus un catîr ; dacă nici acum nu va merge carul, apoi nu știu cînd va mai merge !

— Păcat că nu este colonelul în minister ! zise Els.

— Am mînca cel puțin căprioare și icre moi în toate zilele, zise Luț.

— Ministru, eu ! zise colonelul, nu ambiționez acest post, apoi și principii mei liberali nu-mi iert. Cu altă politică și cu alți oameni, nu aș zice ba.

— Fie așa ! zise Dem, am auzit însă că ai fi voit odată să fii agă și că-ți făcuseși și uniforma.

— Agă ? da, e frumos post... dar iacă.. eu întîrziez... mă duc, am cuvîntul dumneavoastră.

Colonelul mai zise cîteva vorbe și ieși.

Cînd junii fuseră singuri, Luț zise :

— Cum acest om care era sărac ca turnul Colței, fără să facă comerciu, fără să ia o mare zestre, fără să moștenească nici măcar o curcă plouată, fără să cîștige nici în lotărie, nici în cărți, șeade astăzi pe un milion ? Negreșit că mica sa leafă abia i-ar fi ajuns de coșnița din toate zilele !

— Acesta este un secret pe care tu nu îl vei afla niciodată, zise Els, dar să respectăm pe amfitrion și să vorbim de alte lucruri.

— Știu, zise Luț, tu faci curte nevestei lui.

— Mărturisesc că îmi place, răspunse Els.

— Dar nu știu dacă tu îi placi ei ? întrebă Vel.

— Și dacă i-aș place, urmă Els, mijlocul ? Cred că este foarte virtuoasă.

— Fericiți cei simpli, zise Luț, căci a lor este împărăția cerului ! Căpitane poete, te hrănești cu bucolicele

și cu georgicile lui Virgil. Ai fi fost bun să te faci episcop.

— Ascultă, Els, zise Vel, ai scris niște epigrame din cari multe le cîntă poporul pe strade. Am auzit că ești bănuit și tu că faci parte din societatea noastră. Îți spui aceasta, ca să știi. Se zice chiar că Edem ar fi explicat epigramele tele ca o aluziune la domn.

— Apropo, zise Luț, ați citit fabula lui Alexandrescu, *Boul și vițelul* ? Nimic mai potrivit cu împrejurările politice de astăzi !

— Știi ceva din ea ? întrebă Dem.

— Nu-mi aduc bine aminte, știu că sunt boi, viței, cirezi...

— Încît îți vine să umbli în patru picioare, citind-o, zise Els.

— E gelos poetul, zise Luț, gelozie de meserie.

— Cum merge *Curierul român* și cel *de ambe sexe ?* întrebă Dem.

— *Curierul român* ne dă nuvele din afară și *Curierul de ambe sexe* ne vorbește de filologie.

— Face cît îl lasă a face cenzura, zise Vel.

— *Vestitorul* prosperă, zise Luț.

— S-a schimbat în foaie semioficială și și-a schimbat literile, după ce a vestit publicului că se va îmbunătăți.

— Cea mai bună foaie este tot *Buletinul,* zise Luț. Aci se citesc vitele de pripas.

— Era o foaie *Pămîntenul,* zise Vel, era bună.

— Era *România, Mozaicul,* zise Dem, au murit.

— Era *Vestitorul bisericesc,* zise Luț, acesta te adormea cel puțin.

— Văz că astă-seară conversațiunea noastră lîncezează, zise Vel, propui să mergem la teatru. Eu voi să merg la teatru român, căci am o presimțire că se va închide în curînd.

— Știi ceva ? întrebă Els.

— Să vorovește prin unele saloane.

— Să trăiască teatru ! zise Luț, să mergem să-l îngropăm !

A doua zi, la patru ore, în salonul colonelului se aflau toți junii de mai sus, afară de Dem.

Els vorbea cu nevasta colonelului. Els era un june ofițer cu talent de poet. Din nenorocire, el avea poezia numai în versuri, nu și în inima sa. Era îngîmfat de ideea boierismului din care el nu izvorîse. Cu timp și fără timp, vorbea de masă ca să poată zice că ieri a mîncat la cutare sau la cutare boier mare, că cutare boier mare, că cutare damă mare i-a zis cutare lucru. Era egoist. Îngrijea de ființa sa morală și fizică ca de un copil care avea trebuință. Vorbele și faptele sele erau măsurate cu cumpăna. Cugetările sele nu să ridicau mai presus de lucrul cugetărilor ordinare ale societăței, inima sa era incapabilă de acele împingeri spre sacrifice și abnegațiune ce denunță pe adevăratul poet. El nu ar fi voit să sufere nici un minut măcar pentru o poftă de dreptate, de patriotism. Amabil către acestea cu toată lumea ; onest în relațiunele cu amicii săi ; patriot pe cît un om ce nu face nici un rău patriei poate să fie.

El își închipuise a face curte nevestei colonelului. Această idee i-o dete ea însuși. Nevasta colonelului iubea să fie curtenită. Ea avea spiritul voios și sprinten ; iubea cu deosebire să fie cîntată de poeți ; ea însăși făcea versuri, destul de mediocre. Cînd cunoscu pe Els îi zise :

— Să-mi scrii în albumul cum știi să scrii, și albumul meu va începe din acea zi să aibă un preț.

Els fuse încîntat de aceste vorbe și-i turnă în album o poezie care era un fel de declarațiune de amor. Colonelul zisese nevestei sele :

— Politica cere astă-seară să fii amabilă cu Els. Lasă-l să te curtenească chiar. Daca vei putea, fă să-și pearză capul.

Această recomandațiune era îndestul pentru Alcmena modernă, ca să facă să înnebunească pe junele poet. Ea fuse cochetă, fuse perfidă. Rola ei fiind ordonată, ea avu spirit. Els, fiind de bună-credință, zise lucruri banale, fuse prost.

Masa fuse splendidă, vinurile mai ales străluciră aici cu profuziune și lux. Els credea că a făcut concuista unei inimi de zeiță. Era transportat în al zecelea cer ; de multa bucurie, bău mult, să ameți.

Colonelul propuse lui Els să treacă într-o cameră vecină să se odihnească. Nevasta colonelului îi servi de

călăuză ; mîna ei mică și albă îi puse o pernă pe căpătîiul unei canapele și culcă pe poet care îi sărută mîna cu patimă.

— Te voi face doamnă, zise el.

— Doamnă ? răspunse ea.

În acel moment colonelul veni.

— Meriți, urmă Els, amețit. În adevăr colonelul ar fi domnul ce ne-ar trebui nouă, păcat că este altul candidat.

— Cine ? întrebă colonelul.

— Ah, iacă-l. Cine ? mă întrebi, nu poci să spun.

— Nu mă crezi îndestul inițiat în lucrurile patriei ?... n-ai destulă încredere în mine ?

— Și în mine ! zise femeia, strîngîndu-i mîna.

— Avem alt candidat... Dar, îmi promiteți a nu spune niciodată ce veți auzi de la mine ?

— Fii sigur, zise colonelul.

— Asemenea nu vei spune ce vei auzi de la mine ? zise femeia încet.

— Oh !... ascultați... noi ne pregătim de revoluție. Unul din ai noștri va pleca la Moldova, alții la Paris și la Londra. O parte din ofițeri este cîștigată. O parte din boieri asemenea. Planul este să prindem pe domn și pe miniștri în biserică și să proclamăm un alt domn...

— Cînd o să faceți ? întrebă colonelul.

— Peste o lună... dar secret... dacă vrei să fii spătar...

— Ce face ? Els, strigară oaspeții, deschizînd ușa.

Colonelul se duse la locul de întîlnire.

Junii noștri, după ce petrecură cîteva momente încă în casa sa, se retraseră încredințînd pe noul Samson în brațele Dalilei sele, și se duseră la Cheren.

O MICĂ ȘEDINȚĂ ÎNTRE OAMENII DIN CARE A IEȘIT UNIREA ȚĂRILOR

La Cheren era o adunare secretă.

Cheren vorbea amicilor săi :

— Nu știm ce are să se întîmple de astăzi pînă mîne. Tărîmul este arat și acum trebuie să aruncăm sămînța. Sămînța ce vom arunca va da rod într-o zi, dacă nu așa

de curînd cum doresc unii din noi, dar mai tîrziu ; cîțiva ani mai tîrziu sunt puțin în comparațiune cu viața națiunei. Tărîmul în care trebuie să semănăm noi este inima românilor, și sămînța ce trebuie să semănăm este ideea unirei țărilor române. Mergeți dar unii din voi a împlini această sîntă datorie în această țară, alții în Moldova. Moldova mai ales a rămas cu totul în urmă. Îmbrățișați toate profesiunile cari vor fi de natură a vă pune în raport cu junimea, căci actul cel mare al unirei se va face într-o zi de această junime numai cînd ea va deveni matură. Nu vă perdeți vorbele cu cei bătrîni ! Inima lor este prea uscată ca să poată primi și înmugura ideile mari și generoase. Apostolii noștri, meniți a propaga în Moldova aceste idei, cată să se armeze cu răbdarea îngerilor. Să rămîie neîncetat într-o stare de modestie, de simplitate, de supunere, cele mai puterice arme spre a atrage simpatiile omenești de cari aveți trebuință. Faptele lor trebuiesc să fie consecuinte cu o purtare încununată de virtuți. Orice partidă politică ce nu va observa cu scumpătate aceste îndatoriri va peri fără să izbutească. Interesele persoanei și partidei cată să fie înecate în interesele generale. Orice partidă politică sau socială ce va propaga ideile mari și naționale, și se va prezenta printr-o purtare ce nu va fi înconjurată de onoare, de virtuți, nu numai nu va reuși, dar încă va peri, căci faptele vor dezminți vorbele. Să lăudați ideile și să vă îndreptați la oamenii aleși, iar nu la gloate. Să nu lingușiți patimile gloatelor ! Este adevărat că partidele ce lingușesc patimile gloatelor izbutesc de multe ori a se așeza pe un piedestal ; dar acest piedestal este fraged, căci opiniunele bazate pe patimi se risipesc răpede, pe cînd cele ce se bazează pe rațiune sunt singure temeinice. Oricare ar fi țara și forma guvernului său, fie cea mai democratică din lume, opiniunea minorităței inteliginte totdauna face opiniunea maiorităței. Gloatele nu au opiniunele lor proprii ; ele i-au opiniunile minorităților inteliginte și le apropriază.

Astfel vorbi Cheren și adunarea trebui să aleagă un membru care să aibă misiunea a se însarcina cu propaganda în Moldova. Căta să mai aleagă un membru care să ție corespondință cu dînsul și să comunice societăței

totul. Acești membri se aleseră : pentru Moldova se alese On, pentru Valahia se alese Vel.

On era un june remarcabil ; natura-i dase o inteligință extraordinară. Această inteligință el o perfecționă prin studii adînci și briliante în școalele din Paris. On trebuia să plece a doua zi în Moldova.

Membrii se sărutară ; ei aveau toți lacrimele în ochi, cugetînd că va veni o zi cînd, din această faptă obscură, puterea ideei va arunca lumina sa și va risipi întunerecul în care zăcea națiunea. O, juni începători ai sîntei idei de unire ! mulți din voi nu mai sunt în viață. Ei au căzut în luptele ce veniră în urmă, flacăra sufletului lor a ars argilul peritor, și pămîntul a acoperit țărîna lor, și timpul a șters numele lor din cartea vieței, fără ca țara să știe că ei au fost începătorii unirei ! Alții însă, fără putere sufletească, au renegat de la marile idei, au murit cu sufletul, deși trăiesc încă cu corpul. Și dacă astăzi unirea ar putea fi pusă pe jeratecul morței, ei ar aprinde focul pentru ardere ! Patimele au născut aceste nenorociri. Ei n-au înțeles că aceia ce iau inițiativa faptelor mari, nu trebuie să caute a se folosi de dînsele personal. Dar să nu vestejim laurii lor, ei și-au făcut o nobilă datorie.

Finile volumului întîi

Addenda

Iubite B.

De cîteva zile, cu primăvara, mă aflu la Petreni. Ce splendoare ! ce frumusețe ! ce farmec, în sînul naturei ! competință între om și natură ! lumină, frăgezime, profume, colori, vederi îmbătătoare ! Cum cugetul se desface de umbra patimilor ca o stea de umbra norilor ! Cum pacea și seninătatea scaldă sufletul nostru în tinereți ca profumuri de flori, ca răcoarea cascadelor.

Aici omul iubește ; în lume se face egoist, nepăsător, rece, răzbunător. Aici nu sunt în ceartă cu ursita vieței mele. Zorile aici zîmbesc cu gura de roze, sub coama lor de aur, pe un cer de azur atît de plăcut ; munții cununați de nea pe creștetul capului lasă să strălucească pe picioare o mantie verde de arbori și de flori udată de rîuri de spume. Valea surîde, albina culege mierea pe flori ; paserile amestecă cînturile lor cu murmurile apelor, cu zgomotul vînturilor, și o societate de femei pline de grații și de spirit, unind simpla frăgezime a cîmpului cu strălucirea spiritului, sunt materii de a face fericirea sufletului meu.

Sunt plin de Dumnezeu și natura cu strălucitoarele sale fermece adaogă și mai mult acest sentiment. Omul are o misiune ; toate aceste reguli nestrămutate, această armonie în natură nu sunt faptele întîmplării ; iubesc viață, iubesc natură, iubesc omul. Sufletul meu e plin de speranțe. Tot este născut a se perfecționa, omul nu este însă ; relele sale nasc dintr-o facultate divină, care este libertatea ; el abuză de această libertate, Dumnezeu

i-a dat rațiune spre a înfrîna patimele ; nu se putea crea mai bine fără libertatea aceasta.

Aș fi nefericit daca aș muri, atît îmi pare dulce viața. Las pe stoici să blame nefericirile vieței. Eu iubesc viața cu speranțele și lacrimele ei, și voi să trăiesc, a face binele și a nu perde viața decît sacrificîndu-o spre fericirea celoralți.

Sunt încîntat la vederea frumusețelor femeiești ce surîd aici împrejurul meu ca o ploaie de aur ; numai ele mă distrează din contemplarea templului naturei. Eu nu am iubit niciodată. Știi tu ce este amorul ? Mi se pare că nu este cum ni se spune prin theorii.

Astăzi am găsit viața intimă ; această viață mi-era necunoscută mie, ai cărui părinți mă părăsiseră în leagăn la moartea lor. Am găsit familia, această mică societate ce din părțile sale nenumărate compune societatea mare, patria. Ce dulce este să te interesezi la interesele ei, să imparți cu ea bucuriile și întristările, să faci parte pe dînsa ca o floare pe o cunună. D. N. Colescu mă iubește ca pe fiul său ; soția sa, frumusețea unită cu bunătatea și cu virtutea, este atît de bună pentru mine ! Toți mă răsfață.

Aici găsesc un lucru care nu este în altă parte. Știi cît societatea noastră română este lipsită în sînul familii lor de cunoștințe, de orice idei. Nimeni nu-și cultivă spiritul, nimeni nu citește, nimeni nu conversă decît de lucruri ordinare ale vieței.

Nu auzi nicăieri o conversare luminată și plăcută asupra științelor, literilor, artelor frumoase. Și cînd cineva se hazardă a vorbi de aceste lucruri, cei ce te ascultă parcă te aud împotriva dorințelor lor neînțelegînd nimic, îi faceți să li se urască cu aseminea conversațiuni. Această stare de ignoranță este cu atît mai tristă, că, familia formînd societatea, statul sau guvernul este ce este familia. În clasele unde spiritele sunt mai cultivate, este natural ; aci se mai ocupă de literatura franceză ușoară, de ceva muzică, dar de țara lor nimic, parcă ar fi străini în patria lor ; în celealte clase ignorință complectă de orice lucruri nu sunt în șirul vieței cerute. Aici la d. Colescu este altfel, se vorbește despre tot, științe, litere, arte și despre tot ce este român nu

se exprimă cu dispreț, ci admirațiune și bunăvoință. D-na Colescu este de douăzeci și cinci de ani și este un tip de frumusețe ; fără exagerare, o frumusețe rară, dar seamănă cu o floare ce în dimineața vieței sale se înclină melancolică !... un suflet plin de blîndeță, o inteligință superioară, multe cunoștințe, mai ales pentru o damă din timpul și din țara noastră !... Nu sunt mare cunoscător în femei, dar Smărăndița mi se pare rară femeie.

D-nul N. Colescu este boier mare. Nu are nici spirit, nici învățătură ; dar are bună judecată și inimă.

Zoe este nepoată Smărănditei : o copilă de cincisprezece anișori ; chipul mătușe-sei, dar strălucitor de frăgezime. Ai asemăna-o cu un bobocel de roză pe care fluturii încă nu-l bagă în seamă ; plină de spirit și de inimă...

Mărioara este o amică a Smărănditei : o fată de 18—20 de ani ; frumoasă ca aurora, vorbele ei răsună ca o muzică sublimă ; ideile cele mai comune în gura ei se îndumnezeiesc !

Duduca este cu totul altceva : o fată de cincizeci de ani, rămasă nemăritată ; un lucru ridicol atît pentru spiritul, cît și pentru fizicul ei. Cu toate aceste, are inimă. Natura face uneori cîte o compensație : acolo unde nu este spirit, este inimă ; acolo unde nu e frumusețe, este spirit.

Această Duducă — după cum îmi spune d-nul N. Colescu —, de la vîrsta de 16 ani pînă astăzi, visează un bărbat !... dar ceva perfect, ideal, ca Făt-Frumos cel din basne. În tinerețile sale, mai mulți, atrași de farmecul averei ei, îi ceruseră mîna ; ea nu voi pe nici unul, fiindcă nici unul nu se asemăna cu idealul viselor sale. Mai tîrziu nime nu se arată ! Atunci Duduca plecă în străinătate să găsească vreun comite sau baron să împartă cu dînsul averile și inima sa ; dar peste doi ani se reîntoarse iarăși singură. În timpul ocupației Principatelor, inima ei bătu doar o va cere vreun ofițer, însă nici măcar un toboșar nu o ceru !... Cu toate aceste, ea tot așteaptă un soț. O femeie ce nu află pe nimeni în lume care să se lege de ursita ei trebuie să sufere ; această suferință o face rea ; dar Duduca, din contra, pare firește voioasă... poate că speranța, ce nu a lăsat-o

încă, face acest efect asupra caracterului său. Ea se crede literată pentru că a citit tot ce s-a tipărit prin *Curierul românesc* și prin *Curierul de ambe sexe* ; știe de rost toate versurile vechi și noi ; cîntă toate cînticele. Ea este aceea ce zic francezii : un adevărat *bas-bleu*.

Îți scriu din camera mea ce dă asupra grădinei, pe o masă încărcată de cărți de tot felul... Dulcele profum al florilor și al rîului intră în cameră și mă îmbată ! Stelele sclipesc voioase în spațiul curat al ceriului, ca bucuria în inima mea, și seamănă, într-un minut de voluptate cerească, să se cufunde unele într-altele ! Privighitoarele cîntă la ferestrile mele, îngînate de dulcea murmură a rîului și a șipotelor ! Ah ! cum totul e voios și fericit împregiurul meu ! Pentru ce numai eu sunt trist ?

2 mai

D-nul N. Colescu este român bun. Bătrînii noștri era mai buni decît noi, mai români, mai generoși. Noi ne-am germanizat, francezat ; știm mai multe decît ei, dar nu mai suntem români ! O ! patria mea ! amorul tău se va stinge pînă în fine în inimile fiilor tăi ?...

Astă-dimineață, preumblîndu-mă prin grădină, întîlnii fără veste pe Mărioara. Nu-ți poți închipui ce efect mi-a făcut această întîlnire ! Voiam să intru în chiosc (pavilion) spre a mă deda meditațiilor mele ; am găsit-o acolo ocupată cu compunerea unei ghirlande de floricele de curînd culese. Dupe ce-mi făcui reverința, mă întrebă dacă ghirlandele vreodată m-au încîntat ?... Eu nu-i putui răspunde, căci gura mi să închisese... ea se roși și, voind să-și ascundă rumeneala, ieși răpide din foișor săltînd prin grădină ca o gazelă.

3 mai

Astăzi în foișor am găsit toată societatea damelor despre care ți-am vorbit. Mai era încă și Andrei, vechiul nostru camarad, carele s-a însurat cu Elena, sora Smărănditei. Andrei, cum îl știi, tăcut, serios, dar leal.

Elena, frumoasă și amorată de bărbatul său. Toată societatea vorbea, rîdea, cînta ; totul însufla fericire și bucurie.

8 mai

Știi tu pentru ce această Mărioară este totdauna în închipuirea mea ? Ți-e dragă, îmi vei zice... O, nu !... Este scris ca să nu cunosc acest simțimînt. Pentru mine o femeie este un lucru neînțeles : amorul la ea trece ca un vis ; în ceea ce-i drag, ea pe sine se iubește ; fără acest interes, ea nu ar iubi.

Apoi este altă întrebare : dacă această Mărioară ar iubi, pentru ce să mă iubească pe mine și nu pe altul ?

8 mai

Mărioara a plecat cu tată-său, Duduca și Alexandru C... Peste cîteva zile se vor înturna. Alexandru se urcă în trăsura ei ;... el mi se pare prea ocupat de dînsa !...

11 mai

Fără să-mi fie dragă, gîndesc neîncetat la dînsa... această gîndire îmi face rău !... m-am făcut nesuferit, tăcut... Cînd sunt în societate, voi să fiu singur ; singur, doresc societatea !... Adesea părăsesc casa... ochii-mi rătăcesc pe cîmpii și se opresc asupra tuturor trăsurilor ce trec... Ieri, după plecarea Mărioarei, zării o trăsură în depărtare... mi se păru că este a ei ; alerg, iluziune !... un postaș se înturna cu caii fără trăsură !... Atunci mă îndreptai către un sat așezat în culmea dealului !... o poziție desfătătoare ! o dumbravă de mesteacăni formează poarta acestui rai pămîntesc. Mă rătăcisem pintre acesti arbori de argint cari, încununați cu ramuri de smarand, își perd picioarele într-un tapet de iarbă împestrițat cu miroase de flori.

Acolo, la picioarele unor măguri, dintr-o stîncă de peatră curge o apă rece și limpede ce împărțindu-se în mai multe rîulețe se perde în iarbă murmurînd. Iată o țărăncuță cu o cofă pe umere : bălaie și rumenă ca o

roză sălbatică, plină de frăgezime și de sănătate ; avea o talie elegantă ; păru-i gălbior și încrețit, împletit în două coade lungi, se cobora pe subt mărama-i albă ce flutura pe capu-i sărutat de vîntulețe. Două zevelci roșii, cu felurite flori, o copereau peste cămașa-i albă, de la mijloc în jos. Doi ochi albastri acoperiți de gene lungi și aurite... iată chipul ei. Îndată ce mă zări, stete și lăsă cofa cu apă jos.

— Pentru ce te-ai oprit ? o întrebai eu.

— Este obicei de la bătrîni, îmi răspunse copila, cînd trece un călătoriu, să stăm dacă venim de la fîntînă, să-i dăm apă să bea.

— Dacă este așa, dă-mi să sorb și eu din astă cofă. Cum te cheamă ?

— Tudora.

Copila rădică vasul pînă în dreptul buzelor mele și lăsa ochii în jos. Pe cînd beam apa, ochii mei întîlniră pe ai săi ce-i rădicase. Ea văzu și roși.

— Ai părinți ?

— Am un tată bătrîn.

— Colo, în sat ?

— Ah ! zise copila, pînă ieri, dar astăzi...

— Astăzi, ce ?

— L-au închis la subcîrmuire ca să dea arendașului patru sute de lei ce i-ar fi datorînd... după ce i-a vîndut tot, pînă și feru plugului !... Ei ! boierule, nu este dreptate pe pămînt !... am fost și m-am rugat de subcîrmuitor să-i dea drumul ca să poată munci și plăti cu încetul ; subcîrmuitorul se vede om bun, dar mi-a zis că sunt alții care nici pe el nu-l lasă să mă asculte... Mi-a zis să mă rog de proprietarul moșiei... M-am rugat... dar îmi crapă fața de rușine, cînd gîndesc ce mi-a zis !... of, of ! nelegiuiți sunt unii oameni !

— Unde șezi ? o întrebai.

— Cea dintîi casă din sat, la stînga.

— Fii mîine acasă.

— Vrei să rîzi ? îmi zise ea.

— Nicidecum. Un creștin bun trebuie să facă bine. Deși nu sunt prea bogat, dar acest bine ți-l pot face fără să mă struncin și fără să-ți cer nimic. Fii sigură, mîine viu.

— O, Dumnezeule ! strigă ea încrucișîndu-și mîinele și uitîndu-se la ceriu. Așadar tot sunt oameni buni pre pămînt ! Eu, domnule, vezi d-ta, sunt o fată simplă, nu știu să vorbesc, da știu să-ți mulțumesc...

Ea nu putu să urmeze, lacrămile o înecaseră.

Noi ne despărțirăm.

O, Dumnezeule ! pentru ce oamenii sunt așa de răi ?

13 mai

— Știi ceva ? îmi zise Alexandru C. intrînd. Ești drag Mărioarei... numai de tine vorbea, te iubește.

— Să te iubească pe tine, îi răspunsei.

— Pe mine ? nu. Cu fetele îți perzi timpul numai în bilete, ocheade, suspine și vorbe dulci, cel mult dacă ajungi să capeți cîteva sărutări e tot. Femeile măritate sunt patima mea... Dar fiindcă este vorba de fete, apoi trebuie să știi că cunosc una, o mîndruliță cum zice poetul Alecsandri.

Asta deși e fată, dar iese din categoria celorlalte : o țărăncuță, lesne de prins în laț, fără suspine și bilete. Mîne sau poimîne am de gînd să șterg cel de pre urmă vers al poetului... înțelegi ?

— Rușine și păcat !

— *Sang-Dieu !* Ascultă, părinte Dorotei ! Cei ce au făcut legile erau mai învățați decît tine. Găsește-mi un singur paragraf într-o condică unde legiuitoriul pedepsește fapta, cu bună învoială făcută între doi, și care nu supără pe a treia persoană. Nu e vorbă de nevrîsnicie, de silă, de înșelăciune, ci de bună învoială. Vezi dar că eu nu ies din spiritul legiuitorului ; cît pentru conștiință, asta e o marfă de care ușor mă pot desface. Eu nu mai sunt Alexandru acela pe care-l cunoșteai tu ; cu toată ideea ce-i fi avînd despre ușurința caracterului meu, am suferit multe de la oameni. Cînd intrai în lume, credeam că am a face cu îngerii ; mai tîrziu văzui că mă înșelasem ; lumea mi se arată ceea ce era : o societate de nerozi și de ipocriți. Unii mă înșelară, alții mă despretuiră ! Atunci a trebuit să iau o rolă, și iată ce zisei : oamenii sunt răi ; dacă m-oi asemăna lor, voi merge înainte și ei îmi vor întinde mîna ; de nu, mă vor

zdrobi. Între aceste două alternative trebuie să aleg. Mă făcui ca ceilalți. Atunci veni rîndul meu. Oamenii mă înșelară, îi înșelai și eu ; mă desprețuiră, îi desprețuii și eu. Ce necuviință vezi întru aceasta ? Mi-am răzbunat ! Răzbunarea este singura dreptate pe pămînt. Am fost drept. Oamenii niciodată n-or fi mai buni !... Cel ce are puterea în mînă și-ți vorbește de fericirea altora te înșală ; demagogul care strigă pe strade *dreptate* te înșală, cel ce-ți strînge mîna te înșală ; cel ce vorbește ca tine din vise și din morale te înșală. Cei mai aștepți dar ? Femeia ce-ți zice că te iubește te minte.

— Alexandre ! vorbești ca un om în ajunul de a se face tîlhar sau de a-și curma viața singur, însă sunt încredințat că ceea ce zici este o glumă. Într-un caz sau în altul, nu pot să-ți dau nici un răspuns...

— Mergeți la stupină ? zise Smărăndița ce intra în casă.

14 mai

Ai auzit, iubite B... ce principuri are acest Alexandru ? Sunt mai mulți ca el aice ; oameni pentru care morâl, onoare, patrie, nimic sunt ! La dînsul aceasta nu vine din supărare, din suferință, precum zice el.... ci din lipsa cunoștințelor ;... felul cu care a expus aceasta o dovedește curat.

Eu am dat brațul Mărioarei... brațul ei pe brațul meu !... o, fermec necunoscut !... credeam că o să mor de mulțămire !... niciodată n-am văzut ceva mai grațios.

— Zoe mi-a zis că o să pleci la Italia, îmi zise ea, adevăr e ?... cînd pornești ?

— Prea adevăr ! peste o lună.

— Așa curînd ?... și cînd o să te întorci ?

— Poate niciodată.

— Niciodată !... dar părinții d-tale ?

— Au murit la timp.

— Dar țara ? dar cunoștințele ?... știi că este trist ceea ce zici ? să vede că ești poet tragic.

— Poet ? iar această vorbă !... În adevăr, trebuie să mărturisim că bieții poeți sunt rău înțeleși în lumea

aceasta. Poezia este luată de o ușurătate. Ei nu pot să spuie nici dorințile lor, nici părerile lor... tot este poezie la ei...

— Vezi ce locuri frumoase ! îmi zise Mărioara zîmbind și schimbînd vorba, ca cînd înțelese de unde voiam să merg.

— Încîntătoare ! Nu știu dacă și d-ta nu faci parte cu ceilalți ?...

— Eu ? nu ; te încredințez.

— Apoi dar crezi că un adevăr în gura unui poet este un adevăr ca în gura oricărui om ?

— De ce nu ?

NOTE ŞI COMENTARII

Potrivit propriei mărturii a lui Dimitrie Bolintineanu, romanul *Manoil* a fost scris, într-o primă formă, în 1851, în împrejurări mai puțin obișnuite, determinate de peregrinările și vicisitudinile existenței sale din timpul exilului politic de după înfrîngerea revoluției de la 1848. După o scurtă perioadă de timp petrecută în Transilvania, împreună cu Nicolae Bălcescu și Cezar Bolliac, Dimitrie Bolintineanu ajunge, mai întîi, la Constantinopol. Condițiile de aici nu-i sînt însă favorabile și de aceea, în toamna anului 1849, se îndreaptă spre Paris. Într-o scrisoare inedită, adresată lui Ion Ghica, din capitala Franței, la 5 noiembrie 1849, Dimitrie Bolintineanu îl informa: „Je ne suis arrivé à Paris que le 30 du mois passé", adică la 30 octombrie 1849 (Biblioteca Academiei R. S. România, coresp. inv. 80302). Sosirea în capitala Franței e confirmată și de N. Ionescu, în scrisoarea adresată lui George Sion, la 4 noiembrie 1849: „Cu sosirea Bolintineanului de la Constantinopole, primii scrisori de la frate-meu" (Ștefan Meteș: *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, Pallas, 1939, p. 90).

După o bogată activitate în rîndurile revoluționarilor români proscriși la Paris, Dimitrie Bolintineanu intenționează să se întoarcă în țară. La 15 noiembrie 1851 era la Orșova, dar intrarea pe pămîntul natal îi e oprită, rămînînd să rătăcească „încă pe pămînturi streine, așteptînd ca porțile patriei să se deschidă proscrișilor politici sau ca pămîntul strein să le dea cîte un mormînt", cum spune în însemnările din *Călătorii pe Dunăre și în Bulgaria*. De la Orșova ajunge la Cladova, pe malul sîrbesc, aici așteptînd patru zile pînă să poată lua mai departe vaporul, pe Dunăre. Navigînd prin fața țărmului romă-

nesc, poetul își simte sufletul învolburat, bucuria de a revedea pămîntul patriei alternînd cu tristețea celui înstrăinat cu forța: „Exilat de mulți ani din patria mea, cu cîtă tristețe și cu cîtă plăcere mă uitam la malurile țărei natale. Cu tristețe, căci îmi era oprit a pune piciorul pe acest tărîm, totdauna prada enimicilor și a fiilor lui cei vitregi ; cu plăcere, căci oricare ar fi cauzele ce mă depărta de aceste locuri, oricît de triste și de monotone ar fi fost zilele într-această țară, și cît de frumoasă ar fi trecut viața în streinătate, nu uită cineva lesne locul unde ochii noștri au văzut soarele pentru prima oară."

La Rusciuc, Dimitrie Bolintineanu își întrerupe călătoria, cu speranța că o va putea reîntîlni pe sora sa, Ecaterina, căreia îi scrisese, în acest sens, „căci de la anul 1848 nu-i auzisem vocea decît prin scrisori stropite cu lacrimi", cum spune tot în *Călătorii pe Dunăre și în Bulgaria*. Timp de aproape o lună de zile, poetul a așteptat zadarnic venirea sorei sale. În această perioadă redactează, într-o primă formă, romanul *Manoil*.

Faptul că *Manoil* a fost scris în timpul șederii sale la Rusciuc este confirmat de Dimitrie Bolintineanu ceva mai tîrziu, în 1870, cînd încearcă să reînvie gazeta sa *Dîmbovița*, din care nu poate însă să scoată decît un singur număr, în luna martie a acelui an. Ca și în cazul altor scrieri ale sale, — poemul *Conrad* și epopeea *Traianida*, de pildă — Dimitrie Bolintineanu își propune, spre sfîrșitul vieții, să-și revizuiască romanul *Manoil* și să-l publice într-o nouă versiune. Începutul romanului, substanțial modificat, îl publică în acest unic număr al *Dîmboviței*, cu titlul *Manuel*, însoțit de un preambul, în care precizează : „Această carte fu scrisă în exil. La Rusciuc, unde, venit din Paris, apropiei o lună, așteptînd să vie sora mea Ecaterina să o văz. Dar domnul țării, Știrbei, nu permise aceasta. Plec spre Constantinopoli, unde petrecînd serile în plăcuta societate la d-l Ion Ghica, în grațiosul său locaș pe Bosfor, citii acest roman. Era mai lung, partea a doua era scenele de degradare ale eroului printr-o femeie. D-na Sașa Ghica declara că partea întîi este o lucrare grațioasă ; iar a doua detestabilă ; cartea însă se publică la Iași întreagă, prin Sion poetul, care adăogă personalitatea sa în carte" *(Dîmbovița*, an. I, nr. 1, 22 martie 1870, p. 10).

Într-adevăr, după ce sosește la Constantinopol și își citește romanul în casa lui Ion Ghica, Dimitrie Bolintineanu definitivează manuscrisul și îl trimite lui George Sion, la Iași, spre a

fi publicat. George Sion se adresează mai întîi lui Vasile Alecsandri, care intenționa atunci să scoată revista *România literară*. Primul număr al *României literare* a apărut în februarie 1852, dar a fost confiscat de cenzură. Timp de aproape un secol s-a crezut că acest unic număr a dispărut cu desăvîrșire, toți istoricii literari care s-au referit la această chestiune bazîndu-se exclusiv pe informații adiacente (N. Cartojan : *O revistă literară în 1851*, în *Drum drept*, an. I, 1913, p. 141 ; I. Mirea : *Lupta pentru „România literară"*, în *Convorbiri literare*, an. LI, 1919, p. 382 ; N. Zaharia : *Vasile Alecsandri, viața și opera lui*, București, 1919, p. 42 ; G. Bogdan-Duică : *Vasile Alecsandri*, București, 1926, p. 165). Abia în 1940, Nestor Camariano a descoperit, într-o bibliotecă particulară, unicul număr din 1852 al *României literare*, prezentîndu-l detaliat în *Revista Fundațiilor regale*, nr. 10, octombrie 1940, p. 132. În acest număr, Dimitrie Bolintineanu a publicat, sub pseudonimul D. Valentin, începutul romanului *Manoil* și poezia *Fata de la Cozia*. Nicolae Bălcescu semnează, cu pseudonimul Conrad Albrecht, articolul *Răzvan-Vodă*. Vasile Alecsandri e prezent cu *Înecarea vaporului Seceni pe Dunăre*, Costache Negri cu poezia *Stelele*, iar George Sion cu legenda *Logofătul Trotușanu*. Numărul din februarie 1852 al *României literare* a fost confiscat de cenzură datorită articolului lui Nicolae Bălcescu și fragmentului din romanul *Manoil* al lui Dimitrie Bolintineanu. În aprilie 1852, Vasile Alecsandri îi comunica lui Nicolae Bălcescu : „Este adevărat că nenorocitul meu jurnal au fost suspendat până a nu se naște măcar și aceasta din mai multe pricini, unile mai dobitocești decît altele. Una din rezoanele pentru care mi-au închis gazeta au fost articolul tău : *Răzvan-Vodă*, carele fiindcă au fost scris de tine, s-au socotit de către domnul Știrbei ca un pamflet împotriva lui. Vița țigănească a acelui nenorocit domn au atins ambiția stăpînitorului Țării Românești. N. B. Nime nu apucase încă a citi gazeta mea cînd au fost suspendată, căci numărul 1 nu ieșise" (Vasile Alecsandri : *Opere*, vol. VIII, ediție îngrijită, traduceri, note și indici de Marta Anineanu, București, Editura Minerva, 1981, p. 189). În același sens, într-o scrisoare adresată lui A. Zane, la 2 iunie 1852, Dimitrie Bolintineanu îl înștiința : „Ți-am trimes o mică broșură din jurnalul ce s-a oprit la Moldova, din pricină că a scris într-însul Bălcescu supt numele de Conrad Albrecht și eu supt numele de Valentin (N. Cartojan :

D. *Bolintineanu. Scrisori din exil,* în *Neamul românesc literar,* an. I, nr. 6, 1 iunie 1909, p. 465).

După interzicerea revistei *România literară,* George Sion intenționează să publice *Manoil* direct în volum. Pentru a atrage interesul cititorilor asupra romanului, îl prezintă în cuvinte elogioase prin articolul *Manoel sau Căderea și înălțarea omului prin femeie,* apărut în *Gazeta de Moldavia,* an. XXV, nr. 11, 5 februarie 1853, p. 41. La începutul articolului, George Sion releva, pe bună dreptate, că, pînă la acea dată, romanul încă nu apăruse în literatura română, fiind reprezentat doar prin traduceri, mai mult sau mai puțin valoroase, resimțindu-se în mod acut necesitatea ca și literatura noastră să fie îmbogățită cu romane originale, inspirate din realitățile naționale, care să reflecte veridic aspectele caracteristice ale societății românești din acel timp, cu finalitate moralizatoare. „Romanul — scria George Sion — încă nu este cunoscut în literatura noastră, decît prin traduceri. Mai multe romansuri, bune și rele, avurăm traduse până acum, dar aceste nu ne dau idee decît de deprinderile, năravurile, vieața și istoria altor popoare. Ne trebuie un roman național ; o scriere originală care să ne puie sub ochi societatea noastră așa cum este, și care desfătîndu-ne totdeodată să ne formeze inimile și să ne abată prin exemple de la viciurile în care adeseori ne vedem căzuți."

Romanul național așteptat era anunțat de George Sion a fi *Manoil* al lui Dimitrie Bolintineanu, recomandat cititorilor cu căldură :

„Lacuna aceasta ne-o împlinește D. Bolintineanu, poetul care adeseori ne-au desfătat prin versurile sale cele frumoase ! Înainte de a purcede către Australia (unde este hotărît a să avantura ca să-și asigure o subsistință), Bolintineanu au trimes din Constantinopoli subscrisului romanul acesta, spre a să da la lumină.

Întreprinzînd tipărirea aceasta, subscrisul crede că face pe de o parte un serviciu amicului său, iar pe de alta un serviciu românilor, dîndu-le o nouă operă de cetit.

Tendința autorului au fost tendința tuturor scriitorilor moderni : a descrie societatea, a caracteriza virtutea și viciul, și a magnetiza inimile. Autorul, încă june, poate n-au sondat destul societatea și viața practică a noastră ; dar după sujetul care au întreprins a trata, au făcut tot ce s-au putut ; el, ca poet,

au vărsat mai mult din cupa iluziunilor și a afecțiunilor sale în opera aceasta; și cu atîta mai mult uvrajul este mai interesant. Dacă poate fi iertat subscrisului a recomanda cetitorilor o carte, el nu are decît a-i încredința că talentul netăgăduit al autorului îi va mulțumi cu proza, tot atît de mult ca cu poezia."

În februarie 1853, cînd scria acest articol de prezentare în *Gazeta de Moldavia*, George Sion informa cititorii că *Manoil* urma să apară într-o elegantă ediție, chemîndu-i să se înscrie pe listele de „prenumeranți", după un procedeu al epocii, adică de abonați :

„Cartea se va tipări într-un frumos format, pe hîrtie velină, în Tipografia româno-franceză.

Pentru a întîmpina cheltuielile tiparului și bineficiul autorului, s-au deschis de către subscrisul prenumerație ; în Iași la librăria d. Henig și la aceea a d. Hristofor, iar în ținuturi la domnii profesori, și îndeosebi la persoanele ce se vor însărcina cu asemene bine."

Pînă la apariția romanului într-un volum de sine stătător, Vasile Alecsandri izbutește însă, în 1855, să scoată din nou *România literară*, de data aceasta cu o existență sigură, nerenunțînd la ideea de a publica *Manoil* al lui Dimitrie Bolintineanu mai întîi în coloanele acestei reviste. Și astfel, *Manoil* apare în *România literară*, nr. 27, 16 iulie 1855, p. 321 ; nr. 28, 23 iulie 1855, p. 333 ; nr. 29, 30 iulie 1855, p. 341 ; nr. 30, 6 august 1855, p. 350 ; nr. 31, 13 august 1855, p. 362 ; nr 32, 20 august 1855, p. 376 ; nr. 33, 27 august 1855, p. 389 ; nr. 34, 3 septembrie 1855, p. 401 ; nr. 35, 10 septembrie 1855, p. 413 ; nr. 36, 17 septembrie 1855, p. 425 ; nr. 37, 24 septembrie 1855, p. 437 ; nr. 38, 1 octombrie 1855, p. 449 ; nr. 39, 8 octombrie 1855, p. 459 ; nr. 40, 15 octombrie 1855, p. 473.

După apariția în *România literară*, se tipărește și în volum aparte : *Manoil*, roman național, Iași, Tipografia româno-franceză, 1855.

Privindu-l pe Dimitrie Bolintineanu în cadrul epocii sale, trebuie precizat cu claritate că el are meritul de a se fi numărat printre cei dintîi scriitori români care au abordat romanul, contribuind în mare măsură la încetățenirea acestei noi specii epice în literatura noastră, fiind un adevărat deschizător de drumuri.

În literatura română, romanul a avut o apariție tardivă, la mijlocul secolului al XIX-lea. *Istoria hieroglifică sau Lupta dintre Inorog și Corb* a lui Dimitrie Cantemir nu corespunde

sensului modern al romanului. *Istoria hieroglifică* este o narațiune amplă, o formă dezvoltată a dialogului din *Divanul sau Gîlceava înțeleptului cu lumea*, cu intervenția mai multor personaje și a comentariilor scriitorului. Este o cronică a vieții contemporane lui Dimitrie Cantemir, redată sub formă alegorică, conținînd izbutite portretizări ale familiilor domnitoare și boierești din Muntenia și Moldova, sugestive tablouri de natură, pasaje de suculent umor și de măiestrită îmbinare a realității cu fantezia, numeroase proverbe și zicători. *Istoria hieroglifică*, arată Perpessicius, „poate fi asemuită unui roman social prin toată acea substructură, pe care se întemeiază fabulația și care nu e alta decît însăși viața principatelor moldovenesc și muntenesc, în decurs de 17 ani, între 1688 și 1705, cu alte cuvinte între începutul domniei lui Brâncoveanu și cea de a doua domnie a lui Antioh Cantemir — viață politică în primul rînd, ale cărei ițe răsucite și încurcate de continue rivalități pentru domnie sînt trase cu brutalitate de la Poartă, din Cetatea Epitimii sau a Poftei, cum îi spune Cantemir în romanul său și pentru care desenează și o prea sugestivă gravură“ (Perpessicius : *Locul lui Dimitrie Cantemir în literatura română*, în volumul *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, București, E.S.P.L.A., 1957, p. 293). Într-adevăr, *Istoria hieroglifică* poate fi asemuită unui roman social, dar numai dintr-un foarte larg unghi de vedere, raportîndu-ne numai la fabulația lui. Pe bună dreptate remarca Perpessicius, în continuare, că în această scriere a lui Dimitrie Cantemir se întrețes atît elementele compoziționale specifice unui roman, cît și „un ciclu de memorii“, „labirintul geometric“ al unei povestiri de aventuri, că „modul în care toate acestea se realizează e unul perpetuu alegoric“ (*op cit.*, p. 295).

Diferența de sens dintre noțiunea de roman de tipul *Istoriei hieroglifice* și romanul modern este similară celei existente în literatura universală. Romane s-au numit și unele opere ale clasicității antice, cum este *Satyricon* al lui Petronius. Au mai existat apoi romanele cavalerești din evul mediu. Romanul modern s-a născut însă odată cu *Don Quichotte* al lui Cervantes (1605, 1615), odată cu *Pamela* lui Richardson (1740) și cu romanele lui Fielding, *Istoria și peripețiile lui Joseph Andrews și ale prietenului său domnul Abraham Adams* (1742), *Viața domnului Jonathan Wild cel Mare* (1743) și *Tom Jones* (1744).

Cu deosebire acestea din urmă au apărut ca o urmare a dezvoltării burgheziei, în secolul al XVII-lea. Ele s-au născut din dorința de a zugrăvi viața particulară a oamenilor de rînd, a oamenilor din categoriile mijlocii, cu pasiunile, dramele și bucuriile lor specifice, din necesitatea de a prezenta raporturile dintre oameni corelate cu aspecte multiple și variate din complexul vieții sociale. Romanul aducea așadar în scenă o lume cu totul nouă. Criticul francez A. Thibaudet observa că „romanul modern s-a ivit în lume protestînd împotriva romanelor medievale, curtenești și ale urmașilor acestora... Romanul lui Rabelais și acela al lui Cervantes sînt, și unul și altul, romane antiromanești, parodii ale vechiului roman și izbucniri de rîs în fața lui. Adevăratul roman începe printr-un *nu!* în fața romanelor" (*Réflexions sur le roman*, Paris, Gallimard, 1938, p. 247). Romanul modern nu este așadar o continuare a romanelor medievale, ci o formă de artă cu totul nouă, o specie literară cu distincte trăsături proprii, noi. În articolul *Reflecții mărunte asupra romanului*, publicat în *Viața românească*, an. X, nr. 6, iunie 1957, p. 7, 9. Călinescu afirma: „Ideea că romanul modern se trage din romanele medievale *de geste* și de la *Table Ronde* mi se pare nefundată în măsura în care ne raportăm la conținut", adăugînd: „Cineva în *Cahiers du Sud* (februarie 1957) găsește anticipări ale romanului psihologic în *Le roman de Joufré* și în *Le roman de Flamenca*, întîiul din seria Mesei Rotunde, al doilea cavaleresc... E o iluzie. Mai mult roman este atunci în *Iliada* și în *Odiseea*."

Istoria hieroglifică sau Lupta dintre Inorog și Corb a lui Dimitrie Cantemir este deci un roman de genul celor ce-au existat înainte de Cervantes, Richardson și Fielding. Ceea ce ultimii doi au făcut pentru literatura lor vor încerca să facă la noi, prima dată, Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu și, mai ales, Dimitrie Bolintineanu.

În ședința Academiei Române din 18 ianuarie 1935, vorbind despre romanul lui I. M. Bujoreanu, *Mistere din București*, apărut în 1862, N. Iorga atrăgea atenția, cu justețe, asupra unor perioade din literatura noastră mai puțin cercetate: „Există, am spus-o nu o dată, o întreagă literatură românească necunoscută, care cuprinde lucruri interesante, adesea surprinzătoare. Fără să se ridice totdeauna la valoarea de artă, ea merită a fi cunoscută din mai multe puncte de vedere:

Întîi, ea arată dezvoltarea înceată, dar continuă, a unei originalităţi care va isprăvi impunîndu-se peste influenţa, totuşi vie pînă astăzi, a modelelor străine.

În al doilea rînd, în ea se pot urmări progresele unei limbi literare care, trecînd peste fabricaţiile teoretice, care nu cunoşteau graiul trecutului şi dispreţuiau limba populară, bază a oricărui stil, ajunge să poată da expresie oricărei idei şi nuanţe, oricărui sentiment.

Dar, mai ales, ea foloseşte prin aceea că, afară de cazul cînd subiectele se iau de-a gata din alte părţi, în ea se află notate condiţiile de viaţă ale epocelor în care deosebitele ei produse, mai mult sau mai puţin vrednice de a fi citite, au răsărit" (N. Iorga : *Bucureştii de acum un veac după romanul unui avocat. Ioan Bujoreanu, 1862*, în *Analele Academiei Române*, seria III, secţiunea istorică, tom. XVI, 1934—1935, p. 159).

Motivele invocate de N. Iorga în stimularea interesului contemporanilor lui pentru scrierile din perioada de început a literaturii române moderne sînt şi astăzi valabile. Într-adevăr, dacă aceste scrieri sînt mai puţin interesante din punct de vedere artistic, ele atrag atenţia sub alte raporturi, pline de însemnătate, ca acel al dezvoltării originalităţii literaturii române, al progresului limbii literare şi al zugrăvirii vieţii din epocile respective. Referindu-se la începuturile romanului românesc, N. Iorga arăta, în continuare, că, alături de teatru şi nuvelă, romanul din trecut solicită interesul şi cunoaşterea deoarece el „prezintă liniile pe care s-a desfăşurat organizaţia noastră politică şi socială, ca şi, bineînţeles, viaţa morală a ţării noastre". Romanul a putut să oglindească toate acestea pentru că, gen nou în literatura română, el dispunea de dimensiuni mai largi decît nuvela, aria lui de cuprindere era mai întinsă şi însuşi conţinutul era turnat prin alte mijloace artistice. Romanul a putut fi o oglindă a complexităţii vieţii umane şi sociale deoarece, spre deosebire de nuvelă, el putea cuprinde realitatea în chip multiplu, sub diferite aspecte, într-o intrigă arborescentă, care permitea consemnarea detaliului, mişcarea liberă a personajelor, precum şi plasarea comentariilor autorului. Aşa cum relevă Marthe Robert, „succesul istoric al romanului se datorează, evident, privilegiilor exorbitante pe care literatura şi realitatea i le-au oferit, amîndouă, cu aceeaşi generozitate. Din literatură, romanul face pur şi simplu ce vrea : nimic nu-l împiedică să exploateze, în folos propriu, descrierea, naraţiunea,

drama, eseul, comentariul, monologul, discursul ; sau să fie, după placul său, pe rînd sau simultan, fabulă, istorie, apolog, idilă, cronică, povestire, epopee ; nici o prescripție, nici o prohibiție nu-l limitează în alegrea unui subiect, a unui decor, a unui timp, a unui spațiu, nimic nu-l obligă să respecte în mod absolut singura interdicție la care se supune în general, cea care-i determină vocația prozaică ; el poate, dacă crede necesar, să conțină poeme, sau pur și simplu să fie «poetic». Cît despre lumea reală, cu care întreține legături mai strînse decît orice altă formă de artă, poate la fel de bine s-o zugrăvească fidel, s-o deformeze, să-i păstreze sau să-i denatureze proporțiile și culorile, s-o judece ; el poate, de asemenea, să ia cuvîntul în numele ei și să pretindă că schimbă viața doar evocînd-o în interesul lumii sale fictive" (Marthe Robert : *Romanul începuturilor și începuturile romanului*, București, Editura Univers, 1983, p. 49).

Prima încercare de roman în literatura română pare a fi *Elvira, sau amorul făr' de sfîrșit*, apărut în 1845, care poartă pe foaia de titlu mențiunea „romans compus de D.F.B." (cf. Paul Cornea : *Întîiul roman românesc ?*, în *Contemporanul*, nr. 4, 26 ianuarie 1968, p. 3.). De la această primă încercare și pînă la *Ciocoii vechi și noi* de Nicolae Filimon, din 1863, considerat, cu justețe, drept cea dintîi realizare de valoare, romanul românesc a cunoscut o gestație de aproape două decenii, perioadă în care putem semnala și unele lucrări meritorii, demne de interesul și prețuirea posterității, cum sînt romanele *Manoil* (1855) și *Elena* (1862) ale lui Dimitrie Bolintineanu. Pe toată întinderea celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, evoluția romanului românesc a fost însă lentă și anevoioasă, cu multe tentative eșuate și cu puține succese, prelungindu-se pînă în primele decenii ale secolului al XX-lea. Abia după primul război mondial, romanul românesc ajunge la o adevărată înflorire și se desăvîrșește ca specie epică modernă. În articolul *De ce nu avem roman ?*, publicat în *Viața românească*, an. XIX, nr. 4, aprilie 1927, p. 82, Mihai Ralea observa că „înainte de război nuvela și schița au fost genurile preferate ale scriitorilor noștri. După război, cu tenacitate conștientă, toată lumea s-a îndreptat către roman. De unde mai înainte acest gen era o excepție, astăzi el constituie punctul de plecare al oricărui prozator."

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, în faza inițială a constituirii ei moderne, literatura română a abordat simultan aproape toate genurile și speciile literare, atît cele tradiționale, clasice, cît și cele noi, inaugurate de sensibilitatea romantică. Noile concepte literare se impun nu prin eliminarea sau renegarea celor vechi, ci prin continuarea, îmbogățirea și chiar metamorfozarea acestora, producîndu-se uneori un aliaj *sui generis*, turnîndu-se în tipare clasice un conținut romantic și invers. Trăind într-o epocă de adevărată renaștere națională, care, în mod firesc, a determinat și o vie efervescență spirituală, în multiple direcții, scriitorii români de la mijlocul secolului al XIX-lea s-au dăruit cu febrilitate creării unei literaturi originale din dorința de a se sincroniza cu celelalte literaturi europene și, prin aceasta, să contibuie activ la ridicarea națiunii române în rîndul națiunilor culte și civilizate ale lumii. „Punerea la punct a instrumentului lingvistic, configurarea genurilor, experimentarea creației de tip beletristic absorbeau toate energiile, — subliniază Paul Cornea. Problema era să se scrie — importa mai puțin în ce manieră — abordînd tematica zilei, lărgind frontierele expresivității, dînd ocazie energiilor somnolente să iasă la iveală, ilustrînd potențialul românesc în fața lumii. Pe de altă parte, pentru o cultură tînără, care trebuia să refacă în puțină vreme itinerarul spiritual al omenirii, consumînd «succesiunea» curentelor și stilurilor ca «simultaneitate», atitudinea «deschisă» față de valorile omologate la bursa internațională a culturii, indiferent de apartenența lor de principiu estetic, constituia o necesitate imperioasă“ (Paul Cornea : *Originile romantismului românesc*, București, Editura Minerva, 1972, p. 520).

La mijlocul secolului al XIX-lea, aflîndu-se în plin proces de constituire modernă, literatura română nu dispunea de suficientă experiență care să faciliteze și să asigure succesul tuturor inițiativelor. Cu toate acestea, scriitorii epocii se lansează temerar, entuziast, în cele mai variate domenii de creație, preocupați în primul rînd de a umple golurile acut resimțite. Din această perspectivă apare așadar explicabilă tendința scriitorilor de la mijlocul secolului al XIX-lea de a impune în literatura română și romanul. În articolul *O sută de ani de roman*, publicat în *Viața românească*, nr. 6, iunie 1957, și inclus în volumul *Analize și sinteze critice* (Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1973, p. 236), Al. Piru subliniază : „Evident, romanul s-a născut

ca un fenomen obiectiv și necesar, odată cu nevoia de a se cultiva toate genurile literare, de îndată ce literații au putut lua cunoștință din alte literaturi de această specie."

Încercările de roman de la mijlocul secolului al XIX-lea constituiau o acțiune inovatoare pentru literatura română, mai ales dacă ținem seama că, în acel moment, proza artistică originală, la noi, abia se fundamentase. După memorialul lui Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele...*, tipărit la Buda, în 1826, se puseseră bazele nuvelei de factură romantică și, îndeosebi, ale celei de inspirație istorică. Astfel, Constantin Negruzzi publicase *Zoe*, în *Curierul de ambe sexe* în 1839, *Alexandru Lăpușneanu* și *O alergare de cai* în *Dacia literară* din 1840, *Toderică* în *Propășirea* din 1844, *Lumînărică* în *Almanach de învățătură și petrecere* din 1848 ; Vasile Alecsandri se făcuse cunoscut prin *Buchetiera din Florența* în *Dacia literară*, *O preumblare prin munți*, *Istoria unui galbîn și a unei parale* și *Borsec* în *Propășirea*; iar Gheorghe Asachi tipărise *Ruxandra Doamna* în *Spicuitorul moldo-român* din 1841 și *Svidrighelo* în *Calendar pentru români* din 1850. Aceste scrieri, deși se distingeau prin reale calități artistice, erau totuși departe de a constitui un piedestal solid pe care să se ridice construcția amplă și complexă a romanului. Ele nu reprezentau un cumul de experiență artistică bogat, care să alimenteze pe cei ce se exersau în noua specie literară. De aceea, abordarea romanului, în acea perioadă, reprezenta o acțiune temerară. Cu toate acestea, apariția romanului în literatura română era determinată de necesități obiective.

În primul rînd, atît în timpul cît și după revoluția de la 1848, și mai ales în perioada Unirii, climatul cultural și literar din țara noastră căpătase noi orizonturi, un nou impuls, finalizat în fundamentarea adevăratei literaturi naționale moderne. Sentimentul patriotic al afirmării naționale s-a răsfrînt și pe plan literar, reclamînd cu necesitate crearea unei literaturi originale bogate, manifestată sub forma tuturor genurilor și speciilor literare, deci și în roman. Pe lîngă aceasta, revoluția fiind înfrîntă, scriitorii simțeau nevoia să ducă mai departe idealurile ei democratice și progresiste, să prezinte societatea de atunci în tablouri de mai mari dimensiuni, mai în adîncime. Și acest lucru nu-l puteau face decît prin intermediul romanului, care le oferea alte posibilități artistice decît nuvela. Interesant de remarcat este faptul că mai toți cei ce abordează

romanul — Ion Ghica, Mihail Kogălniceanu, Dimitrie Bolintineanu, Nicolae Filimon, C. D. Aricescu, V. A. Urechia și alții — sînt fie participanți activi la revoluția de la 1848, fie sprijinitori și propagatori sinceri ai idealurilor înaintate ce se agitau în epoca lor. Nicolae Iorga arăta că, după 1848 și în perioada Unirii, se accentuează disensiunea dintre susținătorii cauzei de progres și unitate națională, pe de o parte, și reprezentanții claselor suprapuse, conservatoare a rînduielilor feudale, pe de altă parte, acest fenomen constituind o cauză însemnată în adoptarea formulei de roman : „Erau două curente neîmpăcate, erau două cete veșnic luptătoare, erau două steaguri ce se înfruntau cu orice prilej... Acest antagonism trebuia să-și găsească întruparea și în forma literară așa de cuprinzătoare, de îndrăzneață, de războinică a romanului social, pe care dezvoltarea din propriile puteri ale literaturii franceze o înfățișa gata făcută scriitorilor noștri“ (*Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, Vălenii de Munte, Editura tipografiei „Neamul românesc“, 1909, vol. III, p. 193).

Într-adevăr, un rol esențial în apariția și evoluția romanului românesc l-a jucat influența literaturii franceze, care devine dominantă în țările românești începînd din deceniul al treilea al secolului trecut. În ceea ce privește romanul, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea încep să circule pe teritoriul Principatelor Române numeroase romane din literatura franceză, în original, precum și romane din alte literaturi europene, traduse în limba franceză. De pildă, trecînd prin Moldova, în 1790, principele De Ligne a văzut o doamnă din protipendadă citind romanul Doamnei de Staël *Corinne ou l'Italie*. Despre *Amelia* lui Fielding, Constantin Negruzzi vorbea în *Au mai pățit-o și alții* (1839). După pacea de la Adrianopole, din 1829, care a constituit un factor deosebit de important în emanciparea țărilor românești, înlesnindu-le contactul multilateral cu țările apusene, literatura franceză devine larg cunoscută la noi, exercitînd o înrîurire constantă și fertilă. Operele mai tuturor romancierilor francezi și ale celor mai însemnați romancieri din alte țări apusene, traduse în limba franceză, cunosc o mare răspîndire. Putem constata ușor acest lucru consultînd cataloagele librăriilor și cabinetelor de lectură existente în Principatele Române în veacul trecut, diferite repertorii și lucrări bibliografice, planuri editoriale etc., dintre care menționăm *Catalogue des livres français qui se donnent en lecture à la librairie de la*

Cour de Frédéric Walbaum, București, 1838 ; *Catalogue des ouvrages français qui se trouvent dans le Cabinet de lecture de la librairie d'Adolphe Hennig,* Iași, 1843 ; *Catalogue du Cabinet de lecture français* al librăriei F. Bell et C., Iași, 1846 ; *Catalogue général des livres qui se trouvent au magasin de librairie de C. A. Rosetti et Winterhalder à Bucarest,* 1847 etc. Un izvor prețios în această direcție îl constituie și lucrarea lui Radu Rosetti *Despre cenzura în Moldova (*1907), care reproduce listele cu operele literare străine intrate în Moldova și supuse spre aprobare ocîrmuirii de după 1830.

Concomitent cu circulația romanelor străine în original, aproape în exclusivitate în limba franceză, își făceau apariția tot mai multe traduceri în limba română, facilitînd accesul la lectură atît unui public mai numeros, cît și mai multor scriitori din veacul trecut, interesați în abordarea acestei noi specii literare. Primele traduceri corespund fazei inițiale, pregătitoare apariției romanului românesc. Atfel, în 1815 apare *Istoria cavalerului de Grie și a iubitei sale Manon Lesco* de abatele Prévost ; în 1821, *Bordeiul indienesc* de Bernardin de Saint-Pierre, tradus de Ion Asachi ; tot din Bernardin de Saint-Pierre traduce Iancu Buznea, în 1831, *Pavel și Virginia ;* în 1829 Grigore Pleșoianu traduce *Aneta și Luben* de Marmontel ; în 1835 Kna. C. Sîmboteanca dă la lumină *Dracul șchiop* de Le Sage. Din Le Sage mai traduc Simion Marcovici *Istoria lui Gil Blas de Santilan,* în 1837, și Grigore Mihăescu *Bacalaureatul de Salamanca sau Memoarurile și întîmplările lui Don Heruvim de la Ronda,* în 1847. Mai apar *Julia și Noua Eloise* de J.-J. Rousseau, în 1837, în traducerea lui Ion Heliade Rădulescu ; *Întîmplările lui Lăzărilă Torma,* în 1839, tălmăcit de Scarlat Barbu Tîmpeanu ; *Don Quishot de la Mancha* de Cervantes, transpus în românește după Florian de Ion Heliade Rădulescu, în 1840 ; apoi *Suferințele junelui Werter* de Goethe, în 1842, în traducerea lui Gavriil Munteanu ; *Elisabeta sau exilații din Siberia* de M-me de Cottin, în 1845, tradus de N. Nenovici, și altele. După 1850 încep să fie transpuși în românește romancierii francezi din acea epocă, Victor Hugo, Al. Dumas, George Sand, Eugène Sue și alții, cum putem observa și din lucrarea lui Dimitrie Iarcu *Bibliografia chronologică română sau Catalog general de cărțile române imprimate de la adaptarea imprimeriei, 1550—1873* (București, Imprimeriile Statului, 1873). Un studiu de statistică literară realizat de Paul Cornea ne relevă faptul că, dintre

cele 679 de titluri de lucrări beletristice, filozofice și științifice, cîte s-au tradus și tipărit la noi între anii 1780 și 1860, un număr de 128 de titluri îl reprezintă numai romanele (*Traduceri și traducători în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în volumul *De la Alecsandrescu la Eminescu*, București, Editura pentru literatură, 1966, p. 49).

Romanele din literatura franceză, ca și cele din alte literaturi europene, cunoscute la noi prin filieră franceză, au fost luate drept modele de către scriitorii români care și-au încercat puterile în construcția amplă și complexă a acestui gen de scrieri, uneori preluînd din ele numai ideea de bază, alteori urmîndu-le îndeaproape, fără a pierde însă nota originală, specific națională. Publicînd fragmentul de roman *Tainele inimii*, în *Gazeta de Moldavia* din 1850, Mihail Kogălniceanu era conștient că efectul satirei sociale, pe care și-o propunea în această scriere, va fi mult mai mare dacă, în loc de a comenta faptele și stările de lucruri, ar lăsa să acționeze personajele, angrenate într-un conflict transpus cu mijloace artistice. Cerînd scuze cititorilor pentru intervențiile sale în desfășurarea acțiunii, își propune să moralizeze prin ilustrarea realităților în imagini artistice, în cadrul unui roman, luîndu-l drept model declarat pe Eugène Sue : „Cursurile însă de moral nu plac astăzi ; de aceea moraliștii din secolul nostru sînt siliți ca spițerii a polei hapurile ce vroiesc a da bolnavilor. Spre a mă tălmăci mai bine, și ca să intru în gustul cititorilor mei, voi lua de pildă un scriitor străin. Cînd vestitul Eugène Sue au voit a interesa clasele bogate în favorul claselor muncitoare, el n-au făcut o carte de moral, ci s-au slujit de un roman, el au scris *Tainele Parisului*." Tot astfel, prin 1848, cînd Ion Ghica scrie prima parte a romanului rămas neterminat *Istoria lui Alecu*, îl ia drept model pe Louis Reybaud, cu al său *Jérôme Paturot à la recherche d'une position sociale*. Romanul *Coliba Măriucăi* de V. Alesandrescu (V. A. Urechia), publicat în 1855 în *Foiletonul Zimbrului*, zugrăvind viața de suferință a țiganilor robi pe moșiile boierești, prezintă evidente înrudiri cu romanul *Coliba unchiului Tom* de Harriet Beecher-Stowe. Acest roman era bine cunoscut la noi, în acea vreme. Apărut la Londra, în 1852, el a fost tradus uimitor de repede în limba română, prin filieră franceză, mai întîi în 1852—1853, de către Teodor Codrescu, sub titlul *Coliba lui moș Toma*, avînd ca prefață o *Ochire asupra sclaviei* de Mihail Kogălniceanu, și apoi, în 1853, de către

Dimitrie Pop, cu titlul *Bordeiul unchiului Toma sau Viața negrilor în America*. Un model străin a avut și Pantazi Ghica, în „romanțul" său *Un boem român*, apărut în 1860, model pe care-l identificăm ușor în *Scènes de la vie de bohème* de Henry Murger, apărut la Paris în 1851, după care Illica și Giacosa au creat libretul operei *Boema* de Puccini. Corespondențe mai pot fi stabilite, de asemena, între romanul *Jean Sbogar* al lui Charles Nodier și romanul *Aldo și Aminta sau Bandiții*, tipărit de C. Boerescu în 1855, ca și între romanul *Le Solitaire* al vicontelui d'Arlincourt și romanul *Omul muntelui*, apărut în 1858 sub semnătura Doamna L. (identificată a fi o tînără de origine franceză, Marie Boucher, stabilită în Moldova. Detalii în nota la poezia *Lampa fecioarei murinde*, din volumul IV al ediției noastre, p. 639). După cum vom arăta ceva mai departe, înrudiri pot fi sesizate între *Manoil* al lui Dimitrie Bolintineanu și *Suferințele tînărului Werther* de Goethe, ca și între celălalt roman al scriitorului nostru, *Elena*, cu romanul *Le Lys dans la valée* al lui Balzac.

Fenomenul interesant din evoluția romanului românesc, al apariției romanului de „mistere", se datorește tot unei influențe străine. Între 1861 și 1889 se tipăresc *Misterele căsătoriei* de C. D. Aricescu (1861), *Misterele Bucureștilor* de G. Baronzi (1862—1864), *Mistere din București* de I. M. Bujoreanu (1862), *Misterele românilor* de Gr. H. Grandea (1879), *Misterele unui nabab* de Al. Alexandrescu (1889). Modelul acestor romane îl constituie, de bună seamă, *Misterele Parisului* al lui Eugène Sue. În lansarea curentului au jucat însă un rol și alte romane de același gen, care au și fost traduse la noi în acea perioadă. În 1853 se tipărise la Galați, fără a fi indicat autorul, *Misterele țintirimului Per Lașez*, într-o „traduczie a d-nei Smaranda născută Atanasiu". În 1855 se publicase *Misterele inchiziției* de V. de Féréal, în traducerea lui P. M. Georgescu, iar în 1857 *Misterele Londrei* de Paul Féval, în traducerea lui I. G. Valentineanu.

Apariția romanului românesc, la mijlocul secolului al XIX-lea, un mare merit, în această direcție, revenindu-i lui Dimitrie Bolintineanu, — trebuie privită în strînsă condiționare cu marea dezvoltare și înflorire a romanului francez în prima jumătate a veacului trecut. Romanul modern a apărut în Franța în secolul al XVII-lea, reprezentat prin opere lui Sorel, Scarron, M-lle de Scudéry, Honoré d'Urfé, Furetière și prin celebra *La*

Princesse de Clèves de M-me de La Fayette. Pe o treaptă superioară urcă romanul francez în veacul al XVIII-lea, dintre reprezentanţii lui proeminenţi fiind de ajuns să-i amintim pe Le Sage, Marivaux, Jean-Jacques Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre şi abatele Prévost. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, sub înrîurirea noii concepţii romantice, romanul francez dobîndeşte însă o impunătoare strălucire. În *Histoire de la littérature française* (Paris, Librairie Stock, 1936, p. 121), Albert Thibaudet precizează : „L'avènement du romantisme a coïncidé avec la prédominance extraordinaire d'un genre qui a semblé parfois devoir absorber les autres. Le romantisme, c'est la révolution littéraire moins par le lyrisme et par le théâtre que par le roman... Pour le romantisme le succés n'a pas été complet, la voie n'a pas été libre que dans deux genres littéraires, la poésie lyrique et le roman." De asemenea, în studiul *Le Romantisme français*, Ph. van Tieghem subliniază : L'extraordinaire importance du roman, par rapport aux autres genres, est un des traits les plus caractéristiques du XIX-e siècle littéraire. Cette importance accrue, il la doit non seulement à l'évolution générale des moeurs (accroissment du public et du nombre des écrivains, développement du goût pour la lecture), mais encore au romantisme" *(Le Romantisme français*, Paris, Presses Universitaires de France, 1963, p. 75).

La apariţia romantismului, romanul capătă deodată o mare strălucire deoarece, spre deosebire de teatru şi poezie, a fost scutit de efortul dificil şi complex al eliberării de sub tirania regulilor şi canoanelor clasiciste. Noua concepţie romantică, făcînd din omul obişnuit şi din varietatea stărilor sale sufleteşti un obiect major al literaturii, a determinat o amplă dezvoltare a romanului personal. Predicînd gustul pentru adevăr şi concret, a potenţat romanul realist, iar predilecţia pentru istoria naţională şi culoarea locală, ca un corolar al gustului pentru adevăr şi concret, a dat un impuls puternic romanului istoric. Concepţia romantică înnoitoare asupra raporturilor dintre oameni, dintre pasiunile umane şi realităţile vieţii, dintre om şi societate, a impulsionat romanul sentimental, romanul de moravuri şi romanul social, ca şi romanul de analiză psihologică.

Prima încercare de roman românesc, *Elvira sau amorul făr' de sfîrşit*, din 1845, care poartă pe foaia de titlu menţiunea „romans compus de D.F.B.", este mai mult o localizare, o adaptare stîngace a unui roman străin rămas neidentificat pînă acum.

O a doua tentativă, romanul istoric *Radul al VII-lea de la Afumați*, este „tradus de S. Andronic“, cum se precizează în subtitlul lui, după un presupus manuscris original al profesorului francez Buvelot, stabilit în București. Prin 1847—1848, Ion Ghica își încearcă primul puterile în construcția dificilă a acestui gen de scrieri, dar eșuează, lăsînd numai un fragment, *Istoria lui Alecu*, rămas necunoscut, în manuscris, mai bine de un secol. La stadiul de fragment a rămas și romanul *Tainele inimii* al lui Mihail Kogălniceanu, din care s-a publicat numai o primă parte, în 1850, în *Gazeta de Moldavia*.

Dimitrie Bolintineanu este cel care realizează, la sfîrșitul anului 1851, după cum am arătat, primul roman românesc, *Manoil*, din care publică un fragment în revista *România literară* a lui V. Alecsandri, apărută într-un singur număr în februarie 1852, fiind apoi suprimată de cenzură.

O nouă încercare de roman întreprinde Alexandru Pelimon, care publică, în 1853, romanul *Hoții și Hagiul*, lipsit de orice valoare. Un moment însemnat în apariția și dezvoltarea romanului românesc îl înscrie anul 1855, bogat în producții de acest gen. Pe primul loc se situează romanul *Manoil* al lui Dimitrie Bolintineanu, care apare de data aceasta integral în *România literară*, și apoi în volum aparte. Tot în *România literară* se mai tipăresc sub formă de foiletoane, romanele *Serile de toamnă la țară* de A. Cantacuzin și *Logofătul Baptiste Veleli* de V. Alisandrescu, cel ce va semna mai tîrziu V. A. Urechia. Pe lîngă cele trei romane publicate în *România literară*, în 1855 mai apar *Coliba Măriucăi* de V. Alessandresco (V. A. Urechia) și *Aldo și Aminta sau Banditii* de C. Boerescu. Noi tentative de roman se fac în 1858, cînd apar *Omul muntelui*, semnat Doamna L., *Radu Buzescu* de Ioan Dumitrescu și *Bucur, istoria fundării Bucureștilor* de Alexandru Pelimon. Ceva mai izbutit, față de acestea, este romanul *Un boem român* al lui Pantazi Ghica, apărut în 1860. Lui Radu Ionescu i-a fost atribuit romanul *Don Juanii din București*, apărut fără semnătură, în *Independința* din 1861. O realizare valoroasă, superioară tuturor acestor încercări, înscrie romanul *Elena* al lui Dimitrie Bolintineanu, apărut în 1862.

După stingerea din viață a lui Dimitrie Bolintineanu, în 1872, romanele sale *Manoil* și *Elena* nu s-au bucurat, în posteritatea imediată, de aprecieri pozitive. Se pare că unii dintre cei care s-au referit la ele nici nu le cunoșteau prea bine. De-a dreptul

consternantă este, de pildă, afirmația lui Vasile Gr. Pop, din *Conspect asupra literaturei române și literaților ei de la început și pînă astăzi în ordine cronologică* (București, Tipografia Alecsandru A. Grecescu, 1875, p. 123), în care, pe lîngă faptul că transcrie eronat titlul romanului *Manoil*, făcîndu-l *Manuil*, îl prezintă, pur și simplu, ca... „poemă filozofică" notînd : „El a publicat și un mare număr de articole în *România literară* a lui V. Alecsandri, dintre care unul din cele mai distinse e poema filozofică *Manuil*". Iar în bibliografia scrierilor lui Dimitrie Bolintineanu, menționează din nou : „*Manuil*, poemă (1855)." Eroarea o perpetuează Ioan Lăzăriciu, în *Istoria literaturii române* (Sibiu, Tiparul și editura lui W. Krafft, 1892, p. 133), care denotă că nu a citit romanul și s-a luat după Vasile Gr. Pop, menționînd doar atît : „*Manuil*, roman în vers".

În *Istoria limbei și literaturei române* (Iași, Frații Șaraga, 1886, p. 445), I. Nădejde nu acordă romanelor lui Dimitrie Bolintineanu nici o calitate, analiza fiind înlocuită cu laconice sentințe negative : „Amîndouă sînt slabe : stilul îmflat, caracterele false și nefirești, împrejurările trase de păr". Romanele lui Dimitrie Bolintineanu nu-l satisfăceau nici pe Constantin Mille, considerînd — după părerea noastră, în mod eronat — că acțiunea lor s-ar putea petrece „oriunde și în oricare timp", cum afirmă în recenzia despre romanul *Brazi și putregai* al lui Nicolae D. Xenopol, publicată în *Lupta*, an. IV, nr. 321, 10—11 august 1887, p. 2. Spre deosebire de romanele lui Dimitrie Bolintineanu, susținea Constantin Mille, în romanul lui Nicolae D. Xenopol „e sigur că te afli în țara românească, cu toate defectele și calitățile ei, cu oamenii săi speciali și caracteristici, cu nota ei originală". La fel de sever au fost judecate și de N. Iorga, în articolul *De ce n-avem roman ?* apărut în *Lupta*, an. VII, nr. 1090, 1 aprilie 1890, în care amintește în treacăt, la modul ironic, de „capodoperele de plictiseală și declamație ale poetului de la Bolintin, somnoroasa *Elenă* și adormitorul *Manoil*".

O analiză serioasă a romanelor *Manoil* și *Elena* a întreprins G. Ibrăileanu în cursul de istoria literaturii române moderne, intitulat *Epoca Alecsandri*, ținut la Facultatea de litere și filosofie din Iași în anul universitar 1910—1911. Cursul a circulat pînă nu demult sub formă litografiată, după notele luate de Iorgu Iordan, pe atunci student. A fost inclus în vol. 8 din *Opere* de G. Ibrăileanu (ediție critică de Rodica Rotaru și

Al. Piru, București, Editura Minerva, 1979). În prelegerea XXXIV, ținută la 28 mai 1911, G. Ibrăileanu discuta cele două romane ale lui Dimitrie Bolintineanu ca expresii tipic romantice: „El e influențat — nu de naturalistul Balzac, de Flaubert nici atîta — ci de romanul romantic, după cum a fost influențat și de poezia romantică, și ce e mai mult, de partea cea mai extravagantă a romantismului" *(op. cit.*, p. 361). Întîi de toate, G. Ibrăileanu le acordă o valoare documentară, ele facilitînd cunoașterea realităților din epoca respectivă și, totodată, a personalității lui Dimitrie Bolintineanu reflectată în substanța romanului: „Importanța acestor două romane e documentară: servesc ca documente pentru vremea de pe atunci. Oricîte combinații ar cuprinde, ele ne dau știri despre viața contemporană, dar mai ales vedem în ele pe Bolintineau, căci el e poet liric și în romane. Tot el e și aici, tot subiectiv adică e și în ele. Manoil e cu totul Bolintineanu, afară de o situație din partea a doua, în care nu s-ar fi pus poetul pe sine, iar Alexandru Elescu, eroul din *Elena*, e iarăși Bolintineanu, adică tot un fel de Manoil: ambii sînt Bolintineanu. El nu putea varia: acești doi eroi fiind oameni culți, literați etc., era fatal — față de vremea de atunci — să samene cu autorul lor, cu Bolintineanu".

După opinia lui G. Ibrăileanu, cele două romane sînt revelatoare în ceea ce privește evoluția psihologiei feminine, prioritatea femeilor în emanciparea socială: „În amorurile din ele vedem acea simpatie între femeile din societatea înaltă și tinerii «duelgii» — că femeile s-au civilizat mai întăi decît bărbații, de aici această simpatie — lucru observat și la Alecsandri și mărturisit și de Ion Ghica. Alecsandri spune clar că femeile nu se mai împăcau cu bărbații lor, boieri vechi — de aici aventuri, divorțuri. Același lucru și în romanele lui Bolintineanu: tinerii înaintați iubesc femei din societatea înaltă, care îi înțeleg. Elena e democrată, naționalistă și ea; sînt multe fraze foarte comice în gura ei; fraze pe care le-ar fi scris Bolintineanu la gazetă — le vedem în gura «candidei» Elena. Vom avea în vedere deci și aceste două romane, atunci cînd va fi vorba despre acest fapt: că femeile au fost la noi care s-au civilizat mai degrabă la cele dintăi contacturi cu civilizația apuseană" *(op cit.*, p. 364).

Sub raport artistic, romanele erau apreciate de G. Ibrăileanu îndeosebi pentru stilul lor: „Limba romanelor lui Bolintineanu e ca și în poeziile lui, ba are și mai multe frantu-

zisme ; în schimb, sînt expresii frumoase, unele foarte frumoase, dar puține, și găsim și încercări de gîndire (în *Sorin* am văzut că e inspirat de *Faust*). Aici, în romane, personagiile fac filosofie, citează pe *Werther*, *Le Lys dans la valée* al lui Balzac" (*op. cit.*, p. 365).

În procesul receptării critice ulterioare, inconsistențele artistice ale celor două romane au fost adesea estompate prin accentuarea, uneori exclusivă, a laturii lor sociale. Astfel, în articolul *Romanele lui Dimitrie Bolintineanu*, publicat în *Adevărul literar și artistic*, an. VI, nr. 237, 21 iulie 1925, p. 7 și reprodus apoi în volumul *Studii literare* (București, „Universala" Alcalay & Co., 1925, p. 135), Petre V. Haneș arăta că subiectele romanelor *Manoil* și *Elena* „sunt un pretext ca împrejurul lor să se zugrăvească conflictele sociale și de idei ale vremii. Atît de puțin interes prezintă pentru autor — ca și pentru cititori dealtfel — subiectul în sine, încît se pare că din această cauză n-a mai căutat altul în al doilea roman, ci l-a luat pe cel din *Manoil*, schimbînd doar numele personajelor". Potrivit opiniei lui Petre V. Haneș, în ambele romane „eroii principali (Manoil și Elescu) sunt trecuți prin fața diferitelor straturi sociale românești, nu atît ca să-i cunoaștem pe ei, cît pe acestea din urmă".

Analizîndu-le cu atenție, D. Popovici arată că cele două romane ale lui Dimitrie Bolintineanu nu sînt scutite de unele carențe, însă subliniază că „ceea ce ele aduc mai rezistent sînt înregistrările unor aspecte ale vieții sociale" (*Dimitrie Bolintineanu*, în volumul *Cercetări de literatură română*, Sibiu, Cartea românească din Cluj, 1944, p. 100). Problematica socială este considerată de D. Popovici caracteristică literaturii române din acea epocă, în care idealurile pașoptiste continuau să preocupe pe toți scriitorii reprezentativi: „Prin aceste calități ale lor, romanele lui Bolintineanu ne apar ca puncte de convergență pentru romanesc și pentru realist, ceea ce face dintr-însele lucrări pe deplin caracteristice literaturii timpului (*op. cit.*, p. 103). Latura socială este considerată axul principal al romanelor și de D. Murărașu, în *Istoria literaturii române* (ediția a IV-a, Editura Carea Românească, 1946, p. 205) ; „Autorul nu are o concepție artistică înaltă despre genul în care scrie, nici dibăcie în legarea verosimilă a întîmplărilor și nici expresie literară, aceasta coborîtă mai totdeauna la nivelul prozei obișnuite. Sunt însă în aceste lucrări preocupări în legătură cu starea so-

cială a țăranilor, literatura vremii, disprețul aristocrației pentru poporul românesc, regimul fals constituțional de la noi. Critica vieții familiale, sociale și politice este adevărata preocupare, acțiunea fiind doar un pretext."

La începutul acțiunii de valorificare a moștenirii literare, din epoca noastră, datorită unor tendințe sociologizante, aspectele sociale din romanele lui Dimitrie Bolintineanu, ca și din alte opere ale scriitorilor clasici, au fost supralicitate, substituindu-se tuturor celorlalte semnificații artistice. Pînă și un scriitor nelipsit de gust estetic, Cezar Petrescu, conformîndu-se unei mentalități a criticii timpului, scria, în 1952, că romanele *Manoil* și *Elena* sînt, exclusiv, „documente sociale, politice și istorice" și că „peste partea lor romanțioasă și sentimentală s-a așternut colbul vremii" (*Dimitrie Bolintineanu*, în volumul *Despre scris și scriitori*, București, E.S.P.L.A., 1953, p. 39). O asemenea interpretare unilaterală a persistat destul de mult. De pildă, în *Istoria literaturii române* (vol.I, București, Editura științifică, 1969, p. 465), George Ivașcu menționa că cele două romane „interesează, totuși, nu numai ca experiment literar, ci și pentru notele de observație și critică socială, izvorîte din tendința scriitorului de a propaga idealul emancipării naționale și sociale".

Situînd romanele lui Dimitrie Bolintineanu în peisajul literar românesc din epoca în care au apărut, aproape toți comentatorii scriitorului au relevat faptul că ele se înscriu printre cele dintîi încercări meritorii de roman românesc, punînd cu adevărat bazele acestei noi specii literare. Pe bună dreptate, Șerban Cioculescu sublinia că „romanele lui Bolintineanu, *Manoil* (1855) și *Elena* (1862), au meritul priorității într-un gen nemaiîncercat la noi". (Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu : *Istoria literaturii moderne*, București, Editura didactică și pedagogică, 1971, p. 109). Prin analiza judicioasă a celor două romane, Șerban Cioculescu emitea opinia că, sub anumite aspecte, ele nu au putut fi egalate, în epoca respectivă, nici de romanul *Ciocoii vechi și noi* al lui Nicolae Filimon. „În sectorul erotic, cu toate insuficiențele, Bolintineanu îi este superior lui Filimon", scria Șerban Cioculescu, reliefînd noutatea pe care cele două romane o aduceau în literatura vremii, în ceea ce privește tema erotică : „Remarcabilă, în amîndouă romanele, e schițarea unui sentiment nou, în cadrul psihologiei iubirii : gelozia (prin care bărbatul se chinuiește torturînd pe femeia

iubită)" *(op. cit.*, p. 111). Romanele au fost apreciate de Șerban Cioculescu și în articolul *D. Bolintineanu la 150 de ani de la nașterea lui,* publicat în *România literară,* an. II, nr. 14, 3 aprilie 1969, p. 1, în care afirma: „Ele rezistă și astăzi, în ciuda pretențiilor de gînditor social ale poetului, prin figura romantică a eroilor și farmecul vetust al pasiunilor".

Rolul pionieratului îndeplinit de romanele lui Dimitrie Bolintineanu a fost remarcat deseori. De pildă, în *O istorie a literaturii române* (vol. I, București, Editura Minerva, 1971, p. 183), Ion Rotaru arăta că „în romane, *Manoil,* publicat în 1855, dar scris, se pare, cu patru ani mai înainte, și în *Elena* (1862), Bolintineanu are meritele începuturilor". Tot astfel, contribuția reală a lui Dimitre Bolintineanu la fundamentarea romanului românesc e demonstrată cu claritate și de Șt. Cazimir: „De la *Manoil* la *Elena* se înregistrează totuși progrese în motivarea acțiunii, în definirea caracterelor, în sondarea vieții interioare. Nu încape de asemeni îndoială că romanele lui Bolintineanu sînt cele mai izbutite din cîte se scriseseră pînă atunci la noi și că ele au adus o contribuție efectivă la promovarea genului" (*Prefață* la volumul *Pionierii romanului românesc*, București, Editura Minerva, 1973, p. XXI).

De la apariția lui, în 1855, romanul *Manoil* a fost reeditat prima dată în 1903, în cea dintîi serie a colecției „Biblioteca pentru toți". În prefața acestei ediții, A. Alecsandrescu-Dorna justifica astfel retipărirea lui:

„Dintre cele două romane ale lui Dimitrie Bolintineanu, cari amîndouă pe lîngă multe calități au și defecte, acesta ni se pare a fi cel mai de seamă, a se susține mai legat în cele două părți ale sale și, înainte de toate, a fi mai potrivit cadrului bibliotecei noastre.

Manoil a fost scris cu cîțiva ani înainte de *Elena,* în timpul exilului autorului, în epoca din care au rămas cele mai bune lucrări ale lui Bolintineanu.

Cititorul «Bibliotecei pentru toți» nu se va opri, desigur, asupra defectelor ce acest roman conține: *Manoil* are părți cari îl fac și mai interesant azi, cînd societatea noastră nu mai seamănă aproape defel cu cea denaintea lui 1855, cînd ființe de felul eroului romanului acesta nu mai există, deși poate cele petrecute la Petreni și în București parcă mai lasă romanului o oarecare umbră de actualitate."

În presa vremii, reapariţia lui *Manoil* a fost primită favorabil. Într-o recenzie publicată în *Sămănătorul*, an. II, nr. 21, 25 mai 1903, p. 331, Ion Scurtu îşi exprima regretul că romanul fusese uitat timp de jumătate de secol: „Soartea asta n-ar fi meritat-o *Manoil* nici dac-ar fi avut mai multe scăderi estetice decît le are; dar în viaţa noastră literară ne-am obicinuit de mult cu ingratitudinea, care nici pe alte terene ale vieţii publice nu-i atît de streină de noi — pe cît am dori-o." Ion Scurtu considera necesar ca *Manoil* să fie cunoscut cel puţin din perspectivă istorico-literară: „Valoarea romanului, nulă (dacă vreţi) pentru estet, este destul de mare pentru istoricul literar şi, pînă la un punct, chiar pentru istoricul cultural." Recenzentul arăta însă că romanul prezintă interes „prin accentele naţionale din partea întîia", iar „conversaţia asupra literaturei româneşti cuprinde observaţii preţioase şi mult duh". În final, conchidea Ion Scurtu, „ne surprinde plăcut şi tendinţa morală". Reeditarea lui *Manoil* a fost comentată pozitiv şi într-o recenzie, nesemnată, publicată în *Revista idealistă*, an I, nr. 4, 1 iunie 1903, p. 197, în care se scria: „*Manoil* e printre romanele începătoare şi să mai ţinem seama că a fost scris într-o vreme zbuciumată pentru autor, în vremea exilului său. De notat însă e că limba, afară bine-nţeles de cîteva expresii tipice ori locale şi de cîteva franţuzisme, e destul de curgătoare, uneori e destul de frumoasă, amintind în totul pe autorul meritoaselor *Legende*."

Prin structura sa compoziţională, de roman epistolar, ca şi prin substanţa sa lirico-sentimentală, *Manoil* continua sau mai bine zis adapta la noi tradiţia românească de aceeaşi factură a romanului practicat în epoca preromantismului şi în prima perioadă a curentului romantic, de Goethe în *Suferinţele tînărului Werther*, de Jean-Jacques Rousseau în *Noua Eloisă*, de Chateaubriand în *René* etc. Modelul lui Dimitrie Bolintineanu a fost, desigur, romanul epistolar al lui Goethe, pe care îl cunoştea bine, amintindu-l chiar în *Manoil*: „Cum o văzui, făcui planul de a mi-o face metresă. Am înţăles că ea nu are sîngele rece al Şarlotei lui Werter, ce plinta curechi, nici virtutea Corneliei, căria i se rosese degetele torcînd la lînă..."

Dimitrie Bolintineanu a putut cunoaşte romanul lui Goethe prin lectura acestuia fie într-o versiune franceză, fie în tălmăcirea românească realizată de Gavriil Munteanu în 1842, cu titlul *Suferinţele junelui Werther* (Tipografia Curţii a lui Valbaum) larg răspîndită, la noi, în acea epocă. De pildă, în *Foaie*

pentru minte, inimă și literatură, nr. 16, 20 aprilie 1842, p. 128, se arăta că această cărticică deschide românimei izvorul cel preabogat de idei a marelui poet Goethe".

Înrudirea dintre *Manoil* și *Suferințele tînărului Werther* a fost relevată, încă din epoca apariției romanului lui Dimitrie Bolintineanu, de către unul dintre primii noștri critici literari și comparatiști, Mauriciu Flügel, rămas necunoscut pînă acum, prin amplul articol *„Manoil" de d-nu D. Bolintineanu în comparațiune cu „Werther" de Goethe, clasic german*, apărut în *Buciumul*, an. I, nr. 90, 27 august 1863, p. 359, și nr. 94, 2 septembrie 1863, p. 375. Ceea ce trebuie subliniat cu pregnanță, de la început, este faptul că, făcînd o comparație obiectivă între cele două romane, Mauriciu Flügel este departe de a cădea în eroarea de a-l considera pe Dimitrie Bolintineanu un imitator servil al lui Goethe. Cu comprehensiune și finețe analitică, Mauriciu Flügel admite că *Manoil* este provocat de lectura *Suferințelor tînărului Werther*, însă fără a-l pastișa, romanul scriitorului nostru fiind o operă pe deplin originală, care reflectă realități românești din acel timp, eroul titular purtînd amprenta mediului autohton. Manoil, se scrie în articolul din *Buciumul*, „este celebrul Werther al lui Goethe și fără îndoială provocat prin lectura acestei opere germane. Zicem provocat, iară nicidecum imitat. Manoil și Werther sunt ca două linii paralele care în eternitate urmează drumul lor, fiecare în parte, și niciodată nu se unesc. D-l Bolintineanu a citit pe *Werther* și, ca toată lumea, el s-a simțit mișcat. Profitînd dară de această emulațiune, el s-a apucat a scri un Werther român. Lucrul surprinzător ! Pe cînd d-nu Bolintineanu îndatorează sujetul tratat în *Manoil* celebrului autor Goethe, pe cînd el nu poate a se opri de a admira frumusețea acestei opere cunoscută în toată Europa, el nu este nicidecum amăgit prin autoritatea cea mare a acestui poet și în loc de a face o imitațiune, el crează un original." Cele două romane, precizează Mauriciu Flügel, nu au decît „același punt de plecare", însă „acțiunea și sfîrșitul lor sunt cu totul diferite".

Detaliind afirmațiile sale, în partea a doua a articolului din *Buciumul*, criticul stăruie în a descifra deosebirile dintre cele două romane, relevînd că scriitorul român a adoptat o altă modalitate în tratarea aceluiaș motiv : „Tratînd același sujet, amorul nefericit, d-nu Bolintineanu a urmat o altă cale decît Goethe. Pe cînd în *Werther* vedem mai presus artă și simți-

mînt, găsim în *Manoil* principiul moral ieşind triumfător." În ceea ce priveşte comportamentul şi evoluţia eroilor titulari, observă Mauriciu Flügel, „la Goethe eroul se ruinează prin slăbiciunea sa mizerabilă, deară şi la d-nu Bolintineanu, Manoil este lipsit de caracter, virtute şi orice bărbăţie ; şi deacă cu toată slăbiciunea sea ruşinoasă el este scăpat, aceasta este efectul stăruinţei unei alte femei, Zoe, şi nicidecum meritul eroului în propriu. Putem deară să zicem că *Werther* este cîntecul amorului, pe cînd *Manoil* este apoteoza omniputerei femeilor".

Analizînd fondul celor două romane, Mauriciu Flügel apreciază că la Goethe „găsim numai iubire", pe cînd „autorul român, din contra, acordă elementului erotic (amorului) numai un spaţiu destul de mărginit. Acest simţimînt rămîne în adevăr motivul principal al uvragiului şi centrul greutăţei lui împregiurul căruia se mişcă toată acţiunea, astfel că lectorul inteliginte recunoaşte îndată că Manoil, Marioara şi Zoe sunt totdeauna mişcaţi şi atraşi prin acelaşi magnet. Iară cu toate acestea găsim în *Manoil* tot felul de distracţiune. Noi găsim literatură, critică, specimeni de versuri, politică, baluri, cărţi de joc, excursiuni etc." Deosebirea esenţială dintre romanul lui Dimitrie Bolintineanu şi cel al lui Goethe, argumentează mai departe Mauriciu Flügel, constă în structura caracterologică a personajelor lor. În *Suferinţele tînărului Werther* personajele sînt angrenate într-un conflict erotic aureolat de puritate şi nobleţe sufletească : „În *Werther* găsim moravurile cele mai pure şi mai simple. Şarlota este o fată dintre cele mai nobile, o creaţiune poetică din cele mai perfecte ale marelui maestru Goethe", remarcă autorul articolului din *Buciumul*, adăugind : „Din început pînă la sfîrşit ea nu încetează nici un minut de a fi nobilă, pură şi adorabilă". Acelaşi profil moral îl are şi Werther : „Asemenea şi moravurile lui Werther rămîn pînă la sfîrşit mai presus de orice blam. El n-a făcut niciodată nimic contra onoarii, bunei-cuviinţei seau orce datorie a unui om onest. El rămîne nobil şi respectabil pînă chiar în slăbiciunea sa."

Din această perspectivă, Mauriciu Flügel situează romanul *Manoil* la polul opus *Suferinţelor tînărului Werther*, personajele principale ale lui Dimitrie Bolintineanu purtînd pecetea unor patimi degradante, a unor vicii şi moravuri înjositoare, neavînd nimic comun cu puritatea sufletească şi nobleţea morală a personajelor lui Goethe. În *Manoil*, observă criticul nostru, „mai toate persoanele sunt ca infectate de moravuri urîte. Manoil în-

suși devine din ce în ce, nu numai mai slab, deară mai culpabil, și mai puțin demn de interesul nostru." Tot astfel, Marioara „este o ființă atît de degradată, atît de vicioasă, încît ni se pare că trece Messalinele și Agripinele din vechime". Nici Zoe nu rămîne străină de aceste moravuri, reproșîndu-i-se că admite să-și calce demnitatea, ocupîndu-se de un om corupt, cu practici detestabile.

Mauriciu Flügel consideră că deosebirea structurală dintre *Manoil* și *Suferințele tînărului Werther* provine din faptul că Dimitrie Bolintineanu și Goethe au dat expresie în scrierile lor unor realități social-umane total diferite: „Această deosebire nu poate să fie consecința personalităților seau a principielor autorilor, ci numai a societăților unde ei au scris". Criticul acordă romanului *Manoil* o finalitate critică, o tendință socială accentuată, considerîndu-l un fel de act de acuzare împotriva aspectelor negative din societatea românească a acelei vremi: „D-nu Bolintineanu are curagiul patriotic de a arăta cu degetul unde se află plaga cea mai sîngeroasă a României", conturînd „tabloul trist al corupțiunii societății noastre în toată urîciunea ei". Mauriciu Flügel aprobă funcția moralizatoare a romanului *Manoil*, considerînd că Dimitrie Bolintineanu a răspuns, prin scrierea sa, unor necesități stringente ale societății românești din acea epocă: „Goethe a scris opera sea cu un scop artistic afară din scopul său subiectiv; iară d-nu Bolintineanu cu un scop moral. Sub cel dintîi punct de vedere, uvragiul german este mai presus, sub cel din urmă, cel român este mai preferabil. Noi românii, cari avem mai multe trebuințe de virtute decît de arte, trebuie deară să mulțămim d-lui Bolintineanu că a preferat morala în locul artei, știind că mai presus de gloria unui artist și a unui autor este gloria unui bărbat virtuos și a unui cetățean patriotic."

Recunoscînd necesitatea funcției moralizatoare a romanului *Manoil*, Mauriciu Flügel nu evită semnalarea neîmplinirilor lui artistice: „Desemnul caracterilor romanței în cestiune nu este destul de curat și precis. El este în contra, nesigur, șovăitor și cam șters. Asemenea acțiunile persoanelor nu sunt totdauna motivate și mersul faptelor are ceva arbitrar, încît niciodată n-am putut prevedea urmarea lor logică. Dezvoltarea caracterelor ne-a părut cîteodată chiar neprobabilă, nepsihologică."

De-a lungul timpului, în receptarea critică a operei lui Dimitrie Bolintineanu, referiri la *Manoil* și *Suferințele tînărului*

Werther au mai fost făcute de unii istorici literari, însă la modul strict informativ, tangențial, fără o adîncire a problemei. În cursul universitar *Literatura română, 1830—1900*, stenografiat de Henri Stahl (vol. II, 1900—1901, p. 479), Ovid Densusianu subscria la punctul de vedere al lui Mauriciu Flügel, însă fără să-l numească, indicînd numai locul apariției: „Deja la 1863, într-un foileton publicat în *Buciumul* lui Cezar Bolliac, se arătase legătura care era între acest roman al lui Bolintineanu și *Werther* de Goethe. Nu putem zice în adevăr că Bolintineanu a urmărit punct cu punct pe Goethe cînd a scris pe *Manoil*, dar este într-însul același romantism ca în *Werther*; încheierea romanului este iarăși romantică, după obiceiul timpului, dar cu toate acestea nu se poate spune, și aceasta s-a relevat încă de la 1863, că *Manoil* ar fi o copie, o imitațiune după romanul scriitorului german."

În privința raporturilor dintre *Suferințele tînărului Werther* și *Manoil*, contribuțiile cele mai de seamă le-au adus I. Gherghel și Ion Roman, asupra cărora ne vom opri în continuare, fiind realmente interesante, demne de cunoscut.

În amplul său studiu *Goethe în literatura română*, (București, Imprimeria Națională, 1931), I. Gherghel acordă o atenție deosebită raporturilor dintre *Manoil* și *Suferințele tînărului Werther*, aducînd puncte de vedere noi, personale, dar emițînd și opinii similare cu ale lui Mauriciu Flügel, exprimate, evident, într-o altă manieră. Premisa de la care pornește și pe care o va argumenta în cadrul studiului este că Dimitrie Bolintineanu, „deși se inspiră din romanul lui Goethe, voiește să-și păstreze completa independență". Așadar, I. Gherghel are aceeași convingere că Dimitrie Bolintineanu nu l-a imitat servil pe Goethe, ci a creat o operă originală, cu trăsături particulare, raportată la realități autohtone. Avînd această convingere, I. Gherghel admite că numai în planul ideatic, al atmosferei generale și al reacțiilor sentimentale ale eroilor pot fi sesizate unele înrudiri între cele două romane: „Oricît ar vrea Bolintineanu să pară cu totul original în schițarea profilurilor sufletești ale eroilor săi, vom recunoaște totuși o notă specific wertheriană în trăsăturile lor: deliciul dureros în torturarea propriului suflet". O notă comună descoperă I. Gherghel în decepționismul manifestat de Werther și de Manoil, inițial, cînd repudiază chiar cărțile, ca sorginte a nefericirii sale: „Oricît s-ar feri de ideile lugubre ce frămîntă creierii și inima lui Werther, Bolintineanu readuce

aproape aceleași gîndiri și sentimente în sufletele eroilor săi, în anumite clipe de deznădejde: «Un deșert amar este inima mea!... Aș voi să mor!... Nimic nu mă ține pe pămînt!... Ce gîndești tu despre suflet? Omul e prea neferice aice jos, ca să sfîrșească aice; prea sus, prin facultățile sale, ca să aibă aceeași ursită ca o reptilă... Am cîteodată minute cînd sufletul meu se îmbată de o dezmierdare cerească... Ah! cum aș voi atunce legănat de visul de raze al inimei, să nu mă mai cobor în coperămîntul țărînos în care sunt legat!... dar... eu ramii încă în lume... visele dulci zboară și realitatea mă privește rînjind!...

Lăsați-mă cel puțin a crede că este o altă viață, a căria seninătate nici un dar nu o turbură! unde minciuna este necunoscută; unde amorul este nesfîrșit... între noi să rămîie, cine poate dovedi că sufletul este nemuritor?

O, cărțile!... iată începutul durerilor mele!»".

Ca și Mauriciu Flügel, I. Gherghel susține că, în ansamblul său, romanul lui Dimitrie Bolintineanu se deosebește structural de romanul lui Goethe: „În afară de motivul zbuciumării din pricina amorului, în afară de cîteva idei pesimiste, comune la amîndoi, asupra vieții de aici și de dincolo, în afară de alegerea formei epistolare, de fapt totul rămîne diferit". Concluziile la care ajunge I. Gherghel sînt elocvente: „La Goethe: zugrăvirea măiastră a suferinței și a nefericirii în amor; la Bolintineanu: ilustrarea atotputerniciei amorului feminin, care ucide și vindecă, degradează și înalță, nimicește și mîntuiește. Eroii amîndurор autorilor cad patimelor de pradă, dar într-un mod deosebit: iubirea lui Werther este concentrată asupra uneia și aceleeași femei; Manoil se lasă iubit de mai multe și-și împarte el însuși iubirea la mai multe. Pe eroul lui Goethe constanța sentimentului său, purificat în focul artei, îl duce la pieire; eroul lui Bolintineanu se răsfață în valurile iubirii, din care emană alături de vraja primejdioasă a distrugerii și puterea salvatoare a vindecării. Werther rămîne un caracter curat, un om dintr-o bucată, cu toată slăbiciunea în guvernarea afecteolr sale. Manoil e un caracter șovăielnic, un fel de manechin sentimental; lipsit de busolă, el nu e niciodată stăpîn pe sine, ci e mereu stăpînit de alții, în special de femei. În romanul lui Goethe: aproape nici o intrigă, în schimb o zugrăvire măiastră și adîncă a sufletului omenesc, chinuit de iubire. În romanul lui Bolintineanu: un lanț de intrigi care de care mai copilăroase."

I. Gherghel sesizează în *Manoil* aceeași tendință socială, cu finalitate critică, asanatoare a moravurilor și practicilor reprobabile din societatea acelei vremi, conchizînd că „figurile omenești servesc mai mult ca pretext pentru descrierea stărilor social-politice care par să-l intereseze pe autor într-un grad mult mai mare decît soarta eroilor și eroinelor sale".

O analiză comparată și mai adîncită a raporturilor dintre cele două romane a realizat Ion Roman în exegeza *Ecouri goetheene în cultura română* (București, Editura Minerva, 1980). Fără a-l considera pe scriitorul nostru tributar scriitorului german, Ion Roman sesizează în romanul lui Dimitrie Bolintineanu o serie de înrudiri evidente cu romanul lui Goethe, însă ține să precizeze, de la început, cu pregnanță, că „nu poate fi considerat o imitație sau adaptare", adăugînd : „În *Manoil*, subiectul, experiența sentimentală a eroului, atmosfera generală, tendința mai accentuată de critică socială sînt rodul unei fantezii și al unei atitudini independente".

Precizînd acest lucru, Ion Roman poate releva judicios, fără teama de a minimaliza romanul lui Bolintineanu, apropierile dintre acesta și romanul lui Goethe. După opinia exegetului, Manoil se definește, în scrisorile sale, un personaj cu trăsăturile wertheriene, sesizabile în tribulațiile lui sufletești, în modul de exteriorizare a sensibilității sale, în viziunea sa asupra existenței umane și a naturii înconjurătoare. „Scrisorile lui Manoil — afirmă Ion Roman — sînt foarte «wertheriene» prin stilul lor sentimental—patetic. Manoil intră în scenă cu o psihologie evident calchiată după aceea a lui Werther. Mai departe, evoluția lui sufletească, dirijată silnic de autor, și episoadele înseilate inabil vor tulbura mereu mai mult imaginea, împiedicînd conturarea unui personaj viabil. Trăsăturile wertheriene ale eroului sînt cu atît mai sesizante, cu cît le resimțim ca fiind preluate de altundeva și grefate unui portret hibrid. Manoil apare deci cu aceeași sensibilitate ascuțită, are crize de deznădejde iscate de întrebări fără răspuns asupra rosturilor existenței, e ispitit de gîndul morții (fără motivarea concretă din *Werther*). În mijlocul naturii, inima lui tresaltă înfiorată de măreția priveliștilor și de forfota întruchipărilor mărunte ale vieții. Pasajele descriptive din epistolele lui Manoil par parafrazate după cele ale lui Werther." Prin confruntarea textelor, Ion Roman observă că „unele

situații și chiar pasaje din *Suferințele tînărului Werther* reapar întocmai în *Manoil*". Cîteva exemple sînt concludente. De pildă : „În casa Lottei, Werther se simte ca în mijlocul propriei familii : «A fi un membru al celei mai amabile familii ; a fi iubit de bătrîn ca un fiu, de cei mici ca un tată, iar de Lotte !...» Aceeași afecțiune o cunoaște și Manoil în casa lui N. Colescu : «Astăzi am găsit viața intimă, familia... căci trebuie să știi, aici sînt în familia mea. Dl. N. Colescu mă iubește ca pe copilul său ; femeile mă răsfață...» Werther acuză cărțile că-i exacerbează sensibilitatea, și așa prea ascuțită : «iar cărțile mă dezgustă... Ți-o jur, uneori aș dori să fiu un muncitor cu ziua, pentru ca de dimineață, cînd mă trezesc, să am numai perspectiva zilei ce vine, un imbold, o speranță» Manoil preia ideea, într-o formulare similară : «O, cărțile... iată începutul durerilor mele... cum aș fi vrut să fiu un muncitor din aceia ce-și trec viața în simplicitate și nu se mai complică cu cugetările altora !...»".

Evidențierea acestor similitudini nu-l conduce însă pe Ion Roman la concluzii defavorabile romanului *Manoil*. Ele sînt izolate și fără rol determinant în destinul personajelor, în substanța și semnificațiile romanului, deoarece Dimitrie Bolintineanu „orientează evoluția unor pasiuni copleșitoare spre alte deznodăminte, în dezacord vădit cu acela din romanul lui Goethe." Reamintind că în scrisorile sale Werther relatează dramele unor persoane pe care le-a cunoscut în timpul peregrinărilor, și anume că o fată, părăsită de iubitul ei, se sinucide, aruncîndu-se într-un eleșteu, că un țăran își împiedică sora să se căsătorească, pentru a nu știrbi moștenirea ce ar reveni copiilor săi, și că un tînăr înnebunește din cauza unei iubiri neîmplinite, Ion Roman notează că „în *Manoil* revin toate cele trei momente dramatice", dar subliniază că „ele sînt aduse în prim-plan, încadrate în subiectul propriu-zis, altfel asamblate și motivate și cu alt rol". La Goethe sînt drame de plan secundar, pe cînd la Bolintineanu ele se subordonează intențiilor sale de critică socială.

Manoil este, prin excelență, un produs romantic, însă trebuie remarcat că, printr-o serie de aspecte și mai ales prin semnificațiile acestora, are un pregnant caracter autohton, reflectînd trăsăturile particulare ale romantismului românesc, în direcția ideilor active, de progres național, de dreptate și libertate socială. Teza lirico-sentimentală preponderentă, din recuzita comună a romantismului, pe care Dimitrie Bolintineanu

intenționează să o demonstreze în acest roman este aceea că, prin iubire, femeia poate face din bărbat un înger sau un demon. Dealtfel, în martie 1870, cînd scoate din nou *Dîmbovița*, rămasă însă la un singur număr, scriitorul încerca să publice romanul într-o formă revăzută, afirmînd în preambul că era axat pe ideea „că un om poate să se facă rău precum și bun prin femeie". Structurîndu-și substanța romanului pe această teză romantică, zugrăvește personajele în alb-negru, le situează la antipoduri, le împarte în îngeri și demoni. Potrivit acestei scheme, construiește o intrigă convențională, naivă, dominant sentimentală, punînd în practică procedeele romanului-foileton, în mare vogă în acea epocă, mizînd mult pe coincidențe bizare, travestiuri, rezolvări de situații prin adevărate lovituri de teatru etc. În studiul *Cum se deschide la noi gustul pentru romanul senzațional*, referindu-se la modalitățile compoziționale caracteristice romanului-foileton, sesizabile și în primele romane românești și, desigur, în *Manoil*, Dinu Pillat scria : „În ceea ce privește personajele, trebuie spus că acestea sînt concepute totdeauna convențional, simbolizînd «binele» sau «răul» într-un sens exclusiv. Deci, schematism psihologic, la care se adaugă într-o accepțiune nu mai puțin naivă concordanța aspectului fizic. În această tipologie structurată antinomic, lumea se împarte în victime și călăi" *(Mozaic istorico-literar*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, Editura Eminescu, 1971, p. 133).

După părerea noastră, încadrarea romanului *Manoil* în sfera romanelor de „mistere", făcută de Marian Barbu în studiul *Romanul de mistere în literatura română* (Craiova, Scrisul Românesc, 1981, p. 143), este forțată. Argumentele nu se susțin, pentru că mijloacele epice din romanul lui Dimitrie Bolintineanu sînt caracteristice romanului-foileton în general, nu exclusiv romanului de „mistere". În fond, romanul de „mistere" se circumscrie tot în sfera romanului-foileton. „În partea a doua a romanului, — scrie Marian Barbu — Bolintineanu este debitor mijloacelor epice din scrierile de mistere, anticipînd «misterele» lui Bujoreanu și Baronzi. Scriitorul a încorporat o serie de elemente (neverosimile) privind comportamentul lui Manoil, vizînd ideea reabilitării sale. Aici însă nu bărbatul, ca în romanele clasice de mistere, este cel care vehiculează «totul», ci femeia. Ea, datorită nu numai instinctului, dar și experienței sociale, grijei de a oferi lecții umanitare, reușește să-l salveze de la drumul pierzaniei. Bolintineanu notează : «Atît este adevărat

că o femeie face dintr-un om un demon sau înger, orice vei voi.» Nu vedem nici o întoarcere a observației lui Sue din *Misterele Parisului*, unde bărbatul face din Floarea-Mariei, ieri decăzută pînă la drojdia societății, un înger, o cuvioasă ? Arsenalul de procedee este variat și îndelung aplicat. N-are importanță că Floarea-Mariei moare, în final. Totul este de a o reabilita întîi în fața ei și a posterității. Manoil, după aventurile sale din țară și de la Paris, după acuzația de crimă, după arestare și eliberare inexplicabilă, «ai zice că este o fată de cincisprezece ani : atît inima lui s-a curățit, s-a nobilat lîngă femeia sa !» Morala lui Bolintineanu este implicată și ori cîte alte demonstrații epice ar adăuga personajelor — fie în acțiune sau în meditație — ele nu mai sporesc calitativ imagina despre eroi." Exagerînd, Marian Barbu acreditează ideea eronată că reabilitarea morală a bărbatului prin femeie este apanajul exclusiv al romanului de „mistere". În realitate, ideea de bază din *Manoil* este specifică romanului sentimental de factură romantică, în care s-au infiltrat și procedee compoziționale din recuzita romanului-foileton. În acest sens, Mircea Zaciu subliniază, cu deplină justețe : „Din contactul cu romanul sentimental-romantic s-a închegat formula lui *Manoil*" *(Începuturile romanului românesc*, în volumul *Masca geniului*, București, Editura pentru literatură, 1967, p. 401).

Ca personaj, Manoil deschidea, în proza românească din secolul al XIX-lea, tipologia eroului romantic. Acest fapt a fost relevat de mulți istorici literari. De pildă, Șerban Cioculescu scria lapidar : „Cu Manoil își face loc întîia oară la noi tipologia eroului romantic" (Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu : *Istoria literaturii române moderne* p. 109). Observația o întîlnim și în studiul lui Mircea Zaciu : „La Bolintineanu se află capul de serie al unui lung șir de personaje ce descind, în romanul românesc, din profilul lui Manoil. E un erou ce va face epocă" *(op. cit.*, p. 414).

O judicioasă și interesantă analiză a lui Manoil, ca erou romantic tipic romanului sentimental, a întreprins Nicolae Manolescu în primul volum din ampla sa exegeză *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc* (București, Editura Minerva, 1980, p. 83 și urm.). Tipologic, Manoil este definit din perspectiva a trei coordonate definitorii : „Autorul îl prezintă drept fiul unui boiernaș fără blazon, sărac (chiar dacă nu de tot) și pe deasupra poet. Exaltarea de care e stăpînit, cînd începe să scrie priete-

nului său, şi-o explică singur prin trei împrejurări : «farmecul naturii», societatea feminină şi bucuriile vieţii de familie pe care, ca orfan, nu le încercase." Primele două împrejurări, remarcă Nicolae Manolescu, în continuare, îi caracterizează pe toţi eroii romantici din romanul sentimental, „sînt atît de fireşti la acest urmaş al eroilor lui Byron şi Rousseau, al lui René sau Werther, încît nu pretind nici un comentariu. Ca erou romantic, Manoil se simte în elementul său în mijlocul naturii («cum toate simţurile se află într-o mirare neîncetată !» şi în compania femeilor («ce femei ! ce viaţă dulce !»). Nu s-ar putea altfel." Nicolae Manolescu argumentează convingător că, prin cadrul acţiunii şi comportamentul personajelor, *Manoil* se exclude de la sine din sfera romanului senzaţional, de „mistere" : „Să precizez doar că romanul sentimental procedează de regulă la un fel de izolare a protagoniştilor : societatea apare în forma unui model «redus». Pe cît de agitat şi de populat e romanul senzaţional, care caută dinadins mediile orăşeneşti, metropola, pe atît de aristocratic-retras este romanul sentimental, preferînd viaţa la moşie. Căci unul din orgoliile eroului său e de a socoti deşartă lupta pentru existenţă, în înfăţişările ei comune, şi care l-ar sili să se adune cu alţii întru atingerea scopului."

Cea de a treia împrejurare definitorie pentru eroul romantic tipic romanului sentimental, — viaţa de familie — „e mai greu de sesizat, legîndu-se oarecum de aristocratismul orgolios al eroului romantic", afirmă Nicolae Manolescu, observînd că „Manoil însuşi nu e conştient de substratul real al dorinţei lui de a avea o familie : sub ea se ascunde în orice caz un alt sentiment decît acela de frustare filială." Nicolae Manolescu aduce o idee nouă în interpretarea tipologiei lui Manoil, dependentă de extracţia sa socială, de aspiraţiile mai puţin vizibile ale clasei din care face parte : „Manoil se declară singur *orfan :* oare numai în sensul, existent limpede în scrisoarea lui, că şi-a pierdut de timpuriu părinţii ? Cred că şi în altul, de care Manoil n-are cum fi pe deplin conştient, şi anume acela de a nu avea nume nobil, ereditate, familie cu blazon. Problema e sociologică : burghezul se simte, în raport cu nobilul, orfan, căci părinţii îi sînt socialmente obscuri. A fi acceptat într-o *familie* poate însemna a dobîndi această ereditate absentă, prin asimilare cu noua clasă. *A avea* o familie devine atunci totuna cu *a fi* de familie : înţelesul de înrudire se confundă cu acela de

clasă. Motivul superficial îl maschează aproape todeauna pe acela profund."

Fiind în centrul atenției scriitorului, Manoil este singurul personaj al romanului conturat mai pe larg, dar fără adîncime, numai în aspectele exterioare. Schimbările radicale ale caracterului său, trecerea de la o atiudine la alta nu sînt explicate și motivate psihologic, se petrec brusc. El este, desigur, un exaltat romantic, putînd oscila între atitudini paradoxale, însă și aceste oscilații au resorturile lor, care ar fi trebuit reliefate în paginile romanului. În cursul de istoria literaturii române moderne, *Epoca Alecsandri (Opere*, vol. 8, p. 364), G. Ibrăileanu demonstra că transformarea radicală a lui Manoil, după doi ani petrecuți în străinătate, este artificial prezentată : „Pentru ce a ajuns Manoil în această stare ? Trădarea Mărioarei n-ar fi de ajuns. Bolintineanu scrie și face așa pentru că așa fac și romancierii francezi pe care-i imită. Un om pervers, foarte stricat, și totuși cu un suflet înalt : e adevărat psihologicește, dar trebuie să fi suferit lucruri grozave pentru a ne explica starea lui — a o justifica, în nici într-un caz, nu. În romanul lui Bolintineanu însă nu găsim nimic : pentru ce Manoil ajunge în doi ani un om așa de imoral, așa de crud chiar ? Este o scenă foarte dezgustătoare între el și Zoe. În acest roman, Bolintineanu dă dovadă de o lipsă de gust și de tact înspăimîntătoare."

Celelalte personaje sînt și mai slab conturate, au o prezență schematică. Potrivit viziunii romantic-sentimentale a lui Dimitrie Bolintineanu, ele se situează la poluri opuse, acționînd in exclusivitate ca atare. În acest sens, D. Popovici observa : „În motivarea ei, linia morală pe care se desfășoară viața sufletească a lui Manoil trădează lipsa pătrunderii psihologice a personajului. El respiră artificial într-o atmosferă ce năzuiește să se închege la o tensiune înaltă, dar care se destramă în ritmul în care acțiunea înaintează, lăsînd în urmă numai schema vidă a unui proces sufletesc. Lipsit de consistență, personajul distruge motivarea subiectivă a acțiunii, care se desfășoară mînată de resorturi mecanice și aduce în scenă parteneri ce acționează numai pe liniile sufletești generale ale categoriei din care fac parte : «soțul bun», «soția ideală», «femeia fatală», «asupritorul», — o lume decolorată" *(op. cit.*, p. 101). O opinie similară are și Mircea Zaciu : „Prejudecățile romantice, precum și puțina experiență de viață a lui Bolintineanu, pe atunci un tînăr zvă-

păiat și plin de avînturi patetice, au făcut din acest roman o alcătuire naivă și schematică. Lipsește, mai cu seamă în zugrăvirea personajului central, pătrunderea psihologică necesară evocării unui tip autentic" (*op. cit.*, p. 414).

Un punct de vedere mai nuanțat aduce Șt. Cazimir, în studiul *Dimensiunea interioară, un aspect al evoluției romanului românesc în secolul al XIX-lea*, publicat în *Limbă și literatură* vol. II, 1975, p. 258, admițînd că, în zugrăvirea lui Manoil, Dimitrie Bolintineanu a încercat, cu modestele lui posibilități, și o sondare a vieții lui interioare. Premisa de la care pornește Șt. Cazimir este aceea a „tăcerii romantice", a modului în care personajele de această natură își consumă lăuntric neliniștile și vicisitudinile existențiale. Fiind naturi problematice, eroii romantici nu izbutesc însă să-și stăpînească dimensiunea lor interioară, nu află tonul și mijlocul adecvat exteriorizării ei, manifestîndu-se clamoros și contradictoriu: „Dacă este adevărat că «romanul se naște la antipodul imaginației romanești: din autobiografie» (G. Picon), se înțelege concomitent că numai cultul romantic al eului a condus cu decizie evoluția noului gen către filoanele vieții interioare. Proza de confesiune, avîndu-și originea în Rousseau și reprezentanții cei mai calificați în Chauteaubriand și Alfred de Musset, a înscris primii pași notabili în direcția indicată mai sus. Adîncirea investigației psihologice presupune însă un stadiu al literaturii care să cunoască *prețul tăcerii:* veritabilul ei obiect îl constituie personajele care tac. Interioritatea nu poate fi anexată și pusă în valoare decît pe calea unei întreruperi a comunicării, rod al închiderii în sine și al asumării unor dileme intransmisibile. E de remarcat în acest sens că romantismul a cucerit largi teritorii care implicau dimensiunea interioară, dar nu și limbajul care s-o aprofundeze. Tăcerea romantică e o falsă tăcere. Eroul romantic nu tace decît pentru a-și asculta complezent tăcerile și pentru a le convoca în spațiul de rezonanță al discursului său clamoros, care transformă incertitudinile în antiteze, nostalgiile în invocații și tînguirile în clauzule ritmate." Aplicînd practic ideile expuse teoretic în acest preambul, Șt. Cazimir observă că „primele consemnări ale tăcerii romantice, în cuprinsul literaturii române, aparțin epocii de pionierat a romanului, inaugurată către jumătatea secolului trecut prin tentativele cîtorva scriitori." Cel ce încearcă prima dată să exploreze dimensiunea interioară a eroului romantic este Dimitrie Bolintineanu: „Transformarea

vieții interioare din ipoteză în realitate sensibilă este inițiată de Bolintineanu. Romanul *Manoil* aduce în cîmpul nostru literar — chiar dacă lipsită de fermitatea conturului — prima imagine a omului anxios și melancolic, capabil de impulsuri generoase, aflat în dezacord progresiv cu mediul și dezamăgit în aspirațiile sale. Forma epistolară a narațiunii facilitează accesul direct în spațiul lăuntric al personajului, care-și notează uneori cu acuratețe sentimentul de însingurare și stările de aprehensiune, pe fondul unei mari labilități afective." Nedispunînd însă de suficiente mijloace compoziționale, Dimitrie Bolintineanu convertește dimensiunea interioară a lui Manoil în fraze distonante, de inconsistentă și stridentă sonoritate: „Din păcate, declamația retorică nu întîrzie să se facă auzită, acoperind glasul firav al confesiunii".

Deficitar în ceea ce privește compoziția și adîncirea psihologică a personajelor, romanul *Manoil* merită a fi apreciat în primul rînd ca un roman de atmosferă. Cu un evident simț realist sînt evocate aspecte caracteristice societății românești de la mijlocul veacului trecut, moravurile boierimii și ale celorlalți reprezentanți ai protipendadei, în tablouri vii, nuanțate, surprinzîndu-se detaliile semnificative. Potrivit unei caracteristici generale a literaturii române din faza constituirii ei moderne, de la mijlocul secolului al XIX-lea, și în *Manoil* e vizibilă întrepătrunderea dintre romantism și realism. În lucrarea *Aspecte și direcții în romanul românesc de la primele începuturi pînă azi* (București, Editura Oficiului de librărie, 1937, p. 19), Nic. N. Munteanu notează, în acest sens: „Cu *Manoil* constatăm o caracteristică a tuturor romanelor noastre începătoare: șovăirea între romantism și realism. Romantic e de ex. procedeul prin care autorul, subiectiv, își exprimă chiar în roman amărăciunea exilului îndurat pe urma patriotismului său. Romantic este și contrastul, antiteza de care se folosește: femei caste și femei decăzute, clase sociale corupte (cea de sus) și sănătoase (țărănimea). Realistă e descrierea moravurilor societății, prin aceasta romanul e premergător atîtor altora."

Meritele romanului, în această direcție, au fost relevate de mai toți comentatorii săi. Petre V. Haneș aprecia elogios descrierea cadrului autohton, imaginile variate ale locurilor pe unde scriitorul își conduce personajele: „Partea simpatică a romanelor lui Bolintineanu, pe lîngă sufletele curate ale cîtorva personaje, este cadrul românesc în care se petrece acțiunea. Deși

într-un mod vădit căutat, dar autorul ne duce prin diferite ținuturi ale țării, împletind expunerea faptelor cu descrierea lor. Întîlnim fragmente din vieața unei mînăstiri de maici, tabăra militară de la Florești, ocnele de la Telega și o parte din viața ocnașilor, mănăstirea Brebu, mănăstirea Sinaia cu valea Prahovei. Caracteristic este faptul că tocmai cu acest prilej a scris autorul cele mai bine stilizate pasaje ale romanului lui" *(op. cit.*, p. 150).

Un merit deosebit al scriitorului era considerat de G. Călinescu a fi modul sugestiv în care sînt zugrăvite mediile mondene din epoca evocată, conversațiile din saloane : „Pentru viața mondenă Bolintineanu are o aptitudine indiscutabilă. Convorbirile, într-o nepăsare impertinentă și măsurată, ale oamenilor de lume, sînt adesea spirituale" *(Istoria literaturii române,* ediția II-a, revăzută și adăugită, Bucureștit, Editura Minerva, 1982, p. 241). Această calitate a romanului e pusă în evidență, mai dezvoltat, de Mircea Zaciu, care argumentează, convingător, că Dimitrie Bolintineanu este, și în această direcție, un adevărat deschizător de drumuri, prefigurînd o anume latură a literaturii române din epocile ulterioare, chiar din perioada interbelică : „Bolintineanu e primul romancier care îndrăznește să amplifice planurile romanului, să mute acțiunea în mediile cele mai diverse, descriind realist lumea saloanelor, viața unui conac boieresc, imprimînd oarecare nerv narațiunii, alternînd tonurile, de la cel melodramatic, la unul virulent, de satiră, apăsînd în general pe contrastele puternice. Astfel, lumea viciată a capitalei e opusă celei țărănești, considerată drept primitivă, dar curată sufletește, avînd o noblețe umană proprie. Contrastul acesta va fi mereu reluat de romancierii noștri, chiar la cei dintre cele două războaie mondiale, unde se va adăuga încă un termen : al mahalalei, văzută ca o lume pătimașă, instinctuală, violentă, dar nealterată sufletește, autentică și profund umană" *(op. cit.*, p. 414).

Ca exponent de seamnă al generației pașoptiste, Dimitrie Bolintineanu își afirma convingerile și prin intermediul romanului său, imprimîndu-i un sens polemic, integrîndu-l pe direcția activă a romantismului românesc. Spre deosebire de încercările de roman care l-au precedat, cu excepția fragmentului din *Tainele inimii* al lui Mihail Kogălniceanu, *Manoil,* precizează Mircea Zaciu, „oglindește realitatea prezentă : epoca din jurul anului revoluționar 1848. Proiectul nu e lipsit de temeritate.

Liniile epice ale subiectului și proporțiile sale puteau duce la o cronică epică valoroasă a vieții românești de la mijlocul veacului trecut" *(op. cit.*, p. 414).

Uneori atitudinea polemică a lui Dimitrie Bolintineanu față de realitățile vremii izbucnește deschis, combativ, dezvăluind izbitorul contrast economic dintre clase, moravurile corupte ale boierimii, lipsa de cultură și gust artistic a claselor suprapuse, jargonul cosmopolit al acestora. Atiudinea polemică a lui Dimitrie Bolintineanu față de disprețul cu care reprezentanții „clasei de sus" tratau literatura română era considerată de G. Ibrăileanu, în cursul de istoria literaturii române moderne, *Epoca Alecsandri (op. cit.*, p. 361), drept una din calitățile importante ale romanului : „În *Manoil* se vorbește mult despre literatură, e vorba de toți poeții români din acea vreme și chiar de însuși Bolintineanu — care a uitat că eroul său îi adresează scrisorile — căci romanul e scris în formă de scrisori — lui însuși. E vorba de Alecsandri, Gh. Sion, care-s lăudați amîndoi etc. Pune apoi în gura unor cucoane mari cuvinte disprețuitoare la adresa poeților, și numai pe Cîrlova îl laudă pentru că... a murit ! ; deci autorul arată ironic disprețul clasei de sus pentru literatura românească. Este ceva adevărat aici : societatea înaltă din vremea aceea, ca și cea de azi, încă nu gustă literatura, sau în orice caz, pe cea românească ; Bolintineanu face prin urmare polemică în această chestie. Din acest punct de vedere, e însemnat *Manoil :* are în el ideile lui Bolintineanu asupra literaturii vremii, idei la care noi am fi recurs, dacă studiam mai pe larg istoria acelei literaturi." Din scurtul episod al povestei Tudorei și a tatălui ei răzbate adînca simpatie a scriitorului pentru robii pămîntului. În cuvintele prin care Tudora se jeluie lui Manoil de starea disperată, a ei și a țărănimii, în general, Dimitrie Bolintineanu a pus mult din durerea sa față de soarta acestor umiliți, din dorința sa nobilă de a-i ridica la o altă condiție umană și socială. Partea de critică și satiră socială a romanului a atras elogiul fără rezerve și al lui N. Iorga, care, după cum am mai arătat, nu a fost deloc clement cu opera lui Dimitrie Bolintineanu. În *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* (vol. III, Vălenii de Munte, Editura tipografiei „Neamul românesc", 1909, p. 194), N. Iorga admitea că romanul *Manoil* „nu este numai o fantazie romantică. Satira socială își are și ea partea sa, și pentru dînsa se scriu paginile cele mai bune și mai trainice, deși cele mai puțin

gustate, desigur, pe acea vreme, ale acestui premergător al romanelor noastre de moravuri. Bolintineanu înțelege să înfățișeze disprețului și urii pe tinerii ce-și pierd vremea în zgomotul vieții petrecerilor neghioabe, în învîrtirea cărților la «otuzbir», «albțvelve» și «sfichiu», pe femeile căzute în vină de gustul risipei și al beției de plăcere, pe străinul poruncitor și stricat." Cu deosebire relevă N. Iorga imaginile dramatice din viața țărănimii, girînd asupra autenticității lor, înscriindu-le pe linia eforturilor revoluționarilor pașoptiști de a schimba soarta celor asupriți și nedreptățiți, asemănîndu-le, prin semnificațiile lor în epoca de atunci, cu lucrarea lui Nicolae Bălcescu, *Question économique des Principautés Danubiennes*: „Într-un timp cînd, după dezbaterile comisiei bucureștene a proprietății la 1848, Bălcescu ridica într-un studiu de istorie chestia țărănească, prin broșura sa franceză din 1850, — Bolintineanu cutează a dezvălui viața țărănească în povestea fetei de la țară care-și dă cinstea pentru a scoate de la temnița celor închiși și bătuți pentru datorii de muncă pe un tată bătrîn, — schiță sentimentală care se sprijină însă pe o întinsă nenorocire adevărată și care întrucîtva înduioșează, chiar și în graiul de papagalism ușuratec al romantismului de împrumut."

Latura socială, de critică a moravurilor corupte și de apărare a celor umiliți și asupriți era apreciată și de D. Popovici drept cea mai valoroasă și viabilă parte a romanului *Manoil*: „Romanul aduce în scenă și pe umiliții vieții, pe robii țigani, a căror condiție socială inumană face pe democratul Bolintineanu să-i încarce în mod generos cu toate darurile sufletești. Sînt înfățișați de asemenea țăranii, încărcați de datorii, asupriți de administrație, batjocoriți și nenorociți de proprietari brutali. O tragedie cruntă s-a abătut asupra tinerei țărance Tudora și asupra tatălui ei ; și în prezentarea brutalității omenești, fraza scriitorului capătă o nervozitate necunoscută, narațiunea lui prinde colorit. Aceeași însușire o desprindem și din caracterizarea societății bucureștene de după 1849 pe care poetul, exilat, n-o putea cunoaște direct, dar al cărei fel de viață el il intuiește just. Paginile acestea, în care imaginația este frînată de datele realității, alcătuiesc partea cea mai rezistentă a romanului lui Bolintineanu" (*op. cit.* p. 102).

Comentatorii scriitorului au fost unanimi în aprecierea pozitivă a romanului în primul rînd prin semnificațiile lui sociale. În perioada contemporană, într-un studiu introductiv la cea

dintîi tentativă de reeditare a scrierilor lui Dimitrie Bolintineanu (*Opere*, București, Editura de stat, 1951, p. XLI), Al. I. Ștefănescu analiza ponderat scăderile și meritele lui *Manoil*, arătînd că, „în ciuda intrigii simpliste și melodramatice, romanul reușește însă în înfățișarea contrastului dintre cele două clase antagonice și critica îndreptată împotriva boierimii este distrugătoare Demascînd corupția și putreziciunea boierimii, cartea slujea deci ideologia forțelor progresiste ale vremii [...]. Bogată în referințe la problemele cele mai arzătoare ale vremii și polarizînd o serie de aspirații ale maselor populare, cartea a constituit desigur un pas înainte atît pentru autorul ei, a cărui primă încercare de proză beletristică era, cît și pentru literatura țării noastre, care primea astfel în dar întîiul ei roman. Destul de greu de citit astăzi, atît din pricina neadîncirii personajelor și a situațiilor, cît și din pricina stilului devenit pe alocuri desuet, *Manoil* este totuși o operă valoroasă, care pregătește terenul *Ciocoilor vechi și noi* ai lui N. Filimon, primul nostru roman realist. Și aici, ca și în poezie, Bolintineanu deschide drumuri largi." Tot astfel, în monografia *Dimitrie Bolintineanu* (București, Editura tineretului, 1962, p. 125), Ion Roman recunoaște că, în ciuda lipsurilor lui, romanul prezintă interes și pentru faptul că reflectă concepția democratică a scriitorului : „În caracterizarea eroului principal și a altor personaje, scriitorul calchiază tipuri obișnuite în literatura melodramatică. Psihologia e simplistă și construcția subiectului elementară. Lipsa de experiență a autorului — și a literaturii noastre în general în domeniul romanului — și-a spus cuvîntul. Lucrarea nu e lipsită totuși de unele episoade redactate într-un stil alert, dar mai ales ne reține atenția prin atitudinea democratică a naratorului."

Cu toate neîmplinirile lui artistice, *Manoil* se înscrie în istoria literaturii noastre ca prima încercare meritorie de roman românesc.

ELENA

În timpul vieții lui Dimitrie Bolintineanu a apărut într-o singură ediție : *Elena*, roman original de datine politic-filosofic, București, Tipografia Națională a lui St. Rassidescu, 1862.

Spre deosebire de *Manoil*, care, de la apariţia sa, în 1855, nu s-a mai retipărit timp de aproape o jumătate de secol, pînă în 1903, după cum am arătat, *Elena* a mai fost publicat şi a beneficiat de mai multe ediţii, în perioada următoare stingerii din viaţă a lui Dimitrie Bolintineanu. Mai întîi a fost reprodus integral în *Revista literară* a lui Th. N. Stoenescu, începînd cu nr. 2 din februarie 1886 pînă la nr. 12 din decembrie 1886, inclusiv, într-o *Nota redacţiei*, din nr. 2, precizîndu-se : „Romanţul *Elena* de Bolintineanu, pe care îl publicăm în numărul acesta, cu oarecare modificări, imperios reclamate de transformarea literară a limbei, fiind cea mai bună şi cea mai populară dintre productele nemuritorului poet, va fi cetită cu atît mai mult interes, cu cît ediţiunea ei este cu desăvîrşire sleită. Publicînd-o, realizăm în acelaşi timp unul din puntele esenţiale ale programei noastre, de a dezmormînta operile de valoare ale trecutului, aproape necunoscute de generaţiunea actuală."

Iniţiativa lăudabilă a *Revistei literare* a fost blamată virulent de Const. Mille, în două foiletoane publicate la rubrica sa permanentă *Săptămîna literară* din ziarul *Lupta*, an. IV, nr. 299, 13—14 iulie 1887, p. 2 şi nr. 316, 3—4 august 1887, p. 2. Ceea ce îl nemulţumea pe Const. Mille nu era faptul că redacţia *Revistei literare* căzuse în eroarea de a interveni în textul lui Dimitrie Bolintineanu, modificîndu-i stilul în mod arbitrar, pentru a-l „moderniza". Mărturisind că, pînă la retipărirea lui în această revistă, nu citise romanul *Elena*, Const. Mille îl judeca extrem de aspru, exagerîndu-i neîmplinirile, cu o ostilitate vădită faţă de autorul lui : „Deşi eram cam sceptic în privinţa genialităţii lui Bolintineanu, totuşi nu credeam că romanul lui poate să fie aşa de prost. A fost o adevărată decepţie cînd l-am citit. A trebuit numai datoria mea de critic ca să mă silească să sfîrşesc. Fiecare pagină distilează atîta plictiseală că cititorului îi e cu neputinţă să isprăvească."

Neînţelegîndu-i rolul de oglindă veridică a realităţilor social-politice caracteristice epocii zugrăvite, Const. Mille considera că romanul nu mai putea să intereseze în vremea sa deoarece se schimbaseră acele realităţi : „E posibil ca contimporanilor lui Bolintineanu să le fi plăcut romanul lui care are o tendinţă oarecum politică. Pe acel timp era în adevăr o luptă între liberali şi conservatori, între retrograzii privilegiaţi şi tineretul cu idei liberale. Bolintineanu, om cinstit, cum se ştie, şi liberal sincer, pledează cauza ideilor liberale, punînd în

partea celor din urmă toate simțimentele nobile și încarnînd în tipurile reacționarilor toată urîciunea morală, făcînd dintr-înșii monștri de corupțiune și mîrșăvie.

E posibil ca tocmai această parte politică și neartistică, străină elementului literar, să fi făcut ca romanul lui Bolintineanu să fi plăcut, să fi avut înrîurire, să fi făcut emoțiune.

Mai putem noi astăzi să simțim aceste lucruri, astăzi cînd elementul constituțional, atunci d-abia aplicat, e vechi de douăzeci de ani, cînd i-am văzut la lucru pe liberali și pe conservatori, cînd în sfîrșit suntem pe deplin convinși că nu există decît un singur și puternic partid, partidul reacționar, fără deosebire de etichetă ?

Desigur că elementul care a făcut ca romanul *Elena* să placă ne lipsește astăzi."

În cel de al doilea foileton, din *Lupta*, an. IV, nr. 316, 3—4 august 1887, p. 2, Const. Mille denotă că nu a intuit structura romantică a personajelor centrale, Alexandru și Elena, că accentul cade, în roman, în primul rînd pe analiza tribulațiilor lor sufletești, reproșîndu-le, neîntemeiat, că nu participă nemijlocit la viața politică a vremii lor : „Din nenorocire însă, acești oameni pledează numai, în loc să lucreze. Alexandru, eroul romanului care are toate calitățile liberalului, în loc să se apuce de lucrat, de pus în practică ideile pentru care pledează așa de frumos, îl vedem discutînd numai, combătînd numai pe reacționari la vorbă, dar nu-l vedem amestecat în luptă, punînd în serviciul ideilor sale, talentul, averea și energia sa. Astfel fiind, e firesc lucru ca în întregul roman să nu întîlnim un singur om cu viață, cu carne și cu oase. În schimbul oamenilor întîlnim păpuși savante, cari declamă frumos ceea ce autorul le pune în gură... Toate actele Elenei atît de extravagante, fără rațiune de a fi astfel, apar și mai curioase în mijlocul declamațiunilor ambilor amorezați. Pentru a-și spune dragostea lor, dînșii pare că-i ascultă lumea, vorbește ca la teatru, ridicînd tonul ca actorii proști, și declamînd perioade umflate și bombastice cari țin pagini întregi."

Din păcate, edițiile romanului *Elena* apărute pînă după 1900 au vehiculat textul amputat și corijat la fel de arbitrar de Grigore H. Grandea, pus în circulație într-un volum apărut în 1888 (București, Editura tipolitografiei Dor. P. Cucu), pe coperta interioară indicîndu-se însă anul 1887. În Biblioteca Academiei R. S. România nu se află acest volum. Așa se explică de ce,

în bibliografia operei lui Grigore H. Grandea, de la sfîrșitul ediției *Scrieri* (București, Editura Minerva, 1975, p. 584), la capitolul *Lucrări în colaborare și prefețe*, Pavel Țugui, îngrijitorul ediției, nu-l menționează. Un exemplar se află în biblioteca Muzeului Literaturii Române.

În scrisoarea-prefață care însoțea ediția din 1888, datată „7 octomvrie 1887", Grigore H. Grandea arăta care au fost motivele ce l-au determinat să intervină în textul romanului, fără să-și dea seama că, prin acest procedeu, comite o gravă eroare. Dimpotrivă, credea că face un bun serviciu prestigiului postum al lui Dimitrie Bolintineanu, scriindu-i astfel editorului : „Primind ruga mea d-a reedita romanțul *Elena* al regretatului și suavului nostru scriitor Bolintineanu, mă ajutați a-mi împlini o datorie de conștiință. În primăvara anului 1862, autorul cedă Tipografiei Naționale manuscrisul, cu îndatorire ca eu să fac corectura. Tipograful se apucă să-l tipărească tocmai în lunele de vară, cînd nu numai eu, dar și autorul lipseam din capitală. De aceea a ieșit plin de greșeli.

Bolintineanu nu cam avea obiceiul să-și pieptene manuscrisele. În privința părților care-i scăpau în fuga condeiului, fără a se nemeri cu cadrul, se mulțumea a le însemna c-o linie în margine, lăsînd ca mai tîrziu să le șteargă de tot sau să le copieze, pentru a le întrebuința deosebit.

Zețarul, neînțelegînd acest semn, a cules tot textul, așa că pe lîngă furnicarul erorilor de scriere, ordine și tipografie, mai vedem și o mulțime de părți cari ar putea să fie la locul lor într-un studiu asupra situației politice, sociale și morale a poporului nostru, la începutul domniei trecute, iar nicicum într-un romanț.

Redînd acum textului o pieptănare în sensul cum o înțelegea autorul, cred a-mi împlini o datorie către acela care, fără să fie cel mai corect scriitor român, este însă cel mai mare prin inimă și imaginație."

Ediția apărută în 1906, în colecția „Biblioteca pentru toți", repune în circulație textul revizuit arbitrar de Grigore H. Grandea, luînd drept bune argumentele sale din scrisoarea-prefață, precizîndu-se într-o notă introductivă : „Aceste considerațiuni ne-au îndemnat și pe noi ca, dintre toate edițiunile acestui roman, ce s-a tipărit de la 1862 încoace și cari toate sunt astăzi cu desăvîrșire epuizate, să preferim versiunea publicată în 1887

de Gr. H. Grandea — ca mai literară și mai pe înțelesul tuturor."

Se pare că, la apariția lui, romanul *Elena* s-a bucurat de o largă audiență în rîndurile cititorilor, îndeosebi în mediile feminine. În monografia *Dimitrie Bolintineanu* (București, Tipografia „Bucovina", 1932, p. 116), N. Petrașcu afirmă că „*Elena* a fost cel mai citit roman al literaturii noastre. Era o furie pe toată lumea ca să-l aibă pe masă în anii apariției lui, și numele de Elena a dăinuit la noi mult timp ca numele unui prototip de eroină romantică." O mărturie în acest sens depune și Traian Demetrescu, în articolul *Dimitrie Bolintineanu*, inclus în volumul *Profile literare* (Craiova, Editura tipografiei D. I. Benvenisti, 1891, p. 117), în care arată că „pe atunci, acea carte devenise o adevărată evanghelie pentru inimile femeilor." Deși recunoștea voga romanului în epocă, Traian Demetrescu nu o mai găsea justificată, în ultimul deceniu al secolului trecut, considerîndu-l, pe nedrept, doar un produs al romantismului desuet, importat din literatura franceză, reducîndu-i substanța, prin vădită simplificare ironică și lipsă de comprehensiune, la cîteva scheme melodramatice: „Dacă ne vom aminti că-n epoca lui Bolintineanu, în Franța, predomnea în literatură școala romantică și mai ales acel curent lamartinist, plin de tot ce sentimentalismul are mai exaltat; și dacă vom cădea de acord să admitem că spiritul literaturii franceze a avut multă înrîurire asupra scriitorilor români de pe acele timpuri, atunci ne este ușor să înțelegem că romanul *Elena* naștea mai mult din aceste două cauze. În adevăr, Bolintineanu ar fi putut să scrie un roman de moravuri sau un roman psihologic, opera aceasta ar fi însutit gloria sa și cred că ar fi deschis un început bun pentru literatura romanului, de care suntem pe deplin săraci. Dar el n-a făcut decît un roman după toate calapoadele romantismului, și încă al unui romantism decăzut. Și dacă pe atunci, acea carte devenise o adevărată evanghelie pentru inimile femeilor, azi el obosește ochii cititorului de la primele pagini. Subiectul romanului e o dramă de amor nefirească, idealizată, bolnavă și a cărei eroină moare de oftică. A muri de oftică e destul de natural, însă trebuie știut că cei mai mulți romantici au abuzat de această crudă boală pînă la ridicul."

Deprecierea romanului *Elena*, prin neînțelegerea clară a sensurilor lui esențiale și a calităților, cîte sînt, dar reale, a persistat și la începutul secolului nostru. În studiul *Romanele lui*

Bolintineanu, publicat în *Literatură și artă română*, nr. 9, 1902, p. 653, Iuliu Dragomirescu nu-i acorda aproape nici un merit. Ba mai mult, nu sesiza nici o diferențiere calitativă față de *Manoil*: „Același nesfîrșit lirism, aceleași imposibilități, aceleași exagerări și fantazii bolnave. Acțiunea ambelor romane e paralelă, tehnica, stilul se aseamănă. Ca și în *Manoil*, eroul e un poet, un fel de smintit, Alexandru Elescu, eroina o martiră a intrigelor și răutății omenești, Elena; în locul perfidului Alexandru C. întîlnim pe Zoe, așijderea bîntuită de perversitate morală; și precum *Manoil* se începe la țară, tot așa și *Elena* începe la o moșie a postelnicului Gheorghe, de lîngă Ploiești, în anul 1859. Ca și în *Manoil*, întîi ne introduce în compania personagiilor romanului pe care le recomandă." Reeditarea romanului *Elena*, în 1906, nu a aflat ecoul cuvenit în presa literară, fiind minimalizată. Într-o recenzie, semnată cu inițialele M.C., publicată în *Viața românească*, an. 1 nr. 5, 1906, p. 325, romanul era respins cu violență, printr-o optică deformată, umbrind, fără motiv întemeiat, imaginea scriitorului și contribuția sa la dezvoltarea literaturii române din secolul al XIX-lea: „Cei care se ocupă mai îndeosebi cu literatura română cunosc în Bolintineanu și pe poetul de un erotism bolnăvicios, și pe romancierul slab și fals, și pe autorul de piese teatrale imposibile ca acțiune și ca tratare, și pe istoricul fără pregătire și spirit critic, și pe publicistul de multe ori lipsit de orice strălucire. Dar publicul mare îl cunoaște pe Bolintineanu ca poet patriotic, plin de sentințe și cugetări înălțătoare, admirator și cîntăreț al faptelor eroice naționale. E nevoie ca acest public să-l cunoască altfel? Socotim că-i o pagubă și pentru poet și pentru public. Iată de ce nu ni s-a părut nimerită reeditarea romanului *Manoil* al lui Bolintineanu de către «Biblioteca pentru toți», acum cîțiva ani în urmă, și iată de ce ni se pare acum și mai puțin nimerită dezgroparea din negura uitării, de către aceeași «Bibliotecă», a romanului *Elena* al aceluiași scriitor. Ca și *Manoil*, romanul *Elena* e fals ca psihologie și situații, exagerat ca tratare, injust ca observații de moravuri, fără tipuri vii, declamator pînă la ridicol și defectuos ca stil, — așa că nu poate aduce nici un bine pentru cultura literară a celor ce-l citesc, iar pentru autor retipărirea lui e cel mai prost serviciu ce i se poate face."

Disocierea calitativă dintre *Manoil* și *Elena*, prin recunoașterea superiorității valorice a celui de al doilea roman, a fost

făcută, în primul deceniu al acestui secol, de către N. Iorga, în *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* (vol. III, Vălenii de Munte, Editura tipografiei „Neamul românesc", 1909, p. 313). Revizuindu-și opiniile din tinerețe, exprimate, după cum am mai arătat, în articolul *De ce n-avem roman ?*, publicat în *Lupta*, an. VII, nr. 1090, 1 aprilie 1890, p. 2, N. Iorga analizează romanul *Elena* cu mai multă atenție simpatetică, evidențiindu-i însușirile proprii indubitabile : „În această nouă lucrare, cu mult mai întinsă decît cea dintîi, este un «Manoil», firește, dar un «Manoil» care vine numai pe planul al doilea, după ființa armonică, luminoasă, cuminte a Elenei, femeie de casă, soție credincioasă până la o vreme celui mai grosolan și mai nevrednic dintre bărbați, femeie de lume, respectuoasă față de obiceiuri și tradiții, femeie de conștiință, care, cînd jertfește cugetul său veghetor, se închină morții, ce vine discret, poetic, gingaș ca în *Doamna cu camelii* a lui Alexandre Dumas-fiul, prin ușoara stingere, supțiare, idealizare a trupului, de boala plămînilor." Pe bună dreptate, N. Iorga argumenta că, în *Elena*, apare un personaj central, Alexandru Elescu, total opus lui Manoil, mult mai bine conturat : „«Manoilul» de aici e altul ; a crescut, s-a îndreptat, s-a deprins cu lumea și viața : el nu va mai merge, jignind în dreapta și în stînga, ucizînd adesea prin capriciile sale de tînăr zeu crud, cu săgeata ușoară și sigură. Nu mai e *eroul* romantic, căruia totul trebuie să i se închine, care ar fi în stare să ceară cu tot dinadinsul soarelui a sta în loc până-și va mîntui orgia, și ceasurilor să zboare pentru a-i grăbi fericirea de care e nerăbdător. E un tînăr cu idei înaintate, un liberal, un naționalist, meșter în a se învîrti în saloane, neîntrecut în a scăpăra vorbele sale de spirit și în a se apăra de acelea pe care oricine ar voi să le arunce asupră-i, e un minunat convorbitor, un bun tovarăș de cale, un amorezat ce nu face scandaluri, desigur, și un prieten care nu cere prea mult ; el nu mai otrăvește, nu mai înjunghe, nu caută gîlcevuri și dueluri, nu-și face o plăcere să tîrască o femeie iubită până în fundul prăpăstiei, pentru plăcerea diabolică de a o vedea murind. Numai printr-o melancolie ușoară, prin veșnica umbră pe care o aruncă pe fruntea sa aripile corbului fatal, numai prin aceasta îl deosebești dintre alți și simți că d. Alexandru Elescu e totuși o ființă dintr-o rasă deosebită."

Conflictul romanului e susținut de legătura de dragoste dintre Elena și Alexandru. Potrivit mentalității timpului, această

legătură sentimentală are o mare doză de melodramatism, însă, spre deosebire de *Manoil*, întîlnim în paginile romanului o preocupare mai accentuată și în mai mare măsură izbutiă pentru sondarea vieții interioare a personajelor, pentru analiza tribulațiilor lor sufletești. În studiul *Dimensiunea interioară, un aspect al evoluției romanului românesc în secolul al XIX-lea*, publicat în *Limbă și literatură*, vol. II, 1975, p. 261, Șt. Cazimir subliniază că, în *Elena*, comparativ cu *Manoil*, e mult mai bine surprinsă „tăcerea romantică" a eroilor, dilemele și neliniștile care îi devorează lăuntric: „Trama epică a scrierii și natura specială a conflictului în care sînt angajați protagoniștii i-a impus autorului invocarea frecventă și amplă a planului vieții interioare. Prin însuși modul ivirii sale, sub semnul scrupulelor care se cer învinse și sub iminența blamului public, sentimentul care îi apropie pe Elena și Alexandru este constrîns să-și amîne clarificarea, ceea ce înseamnă adîncirea celor doi în labirintul propriilor supoziții și neliniști. Rolul decisiv, mai mult ca oricînd, îl joacă tăcerea personajelor: «Elena nu-i zise nici o vorbă, nici despre scrisoarea ei, nici pentru lunga nearătare acolo. O află mai rezervată decît totdauna. Alexandru nu înțelegea că tocmai acestă rezervă era un semn care ar fi trebuit să-i facă mulțumire. El luă lucrul pentru răceală. Observă că Elena evita toate ocaziunile de a rămîne singură cu dînsul... El se pierdea în conjecturi»".

Apreciind eforturile meritorii ale lui Dimitrie Bolintineanu în analiza procesului psihologic, Tudor Vianu releva rolul său de inițiator în „descrierea stărilor interne în narațiune", în introducerea monologului interior. În studiul *Etape din dezvoltarea artistică a limbii române*, inclus în volumul *Studii de stilistică* (București, Editura didactică și pedagogică, 1968, p. 135), scria: „Bolintineanu în *Elena* (1862) introduce astfel de descrieri, precedîndu-le de semnul dialogului, reproducînd adică vorbirea interioară a personajului: — «Doamne, zise el (Alexandru). Ce este această femeie? Nu sînt un copil ce intră în lume pentru prima oară... Azi am voit să plec; și cînd eram să pornesc, puterile mi-au lipsit... Nu este un simțămînt trecător ce se stinge îndată ce încetăm a vedea obiectul iubit... Eu sufăr.... este o patimă puternică... Am trăit... am fost în relații cu tot felul de femei frumoase, spirituale... niciodată nu am simțit atîta; ceea ce simt acum este un lucru straniu...»

Autorul reproduce deci gîndurile intime ale lui Alexandru, îndrăgostit de Elena, monologul lui interior, şi o face imitînd desfăşurarea vorbirei interne, prin fraze juxtapuse separate prin puncte de suspensie care trebuie să înlocuiască expresia raporturilor logice şi gramaticale. În realitate, monologul interior al lui Alexandru are o structură logică, fiindcă exprimă pe rînd motivele care-l fac pe erou să conchidă că simţămîntul său e un lucru *straniu*. Ultima frază a textului citat este o concluzie şi vădeşte, prin prezenţa ei, caracterul logic al întregului. Printre argumentele înşirate de personaj, pentru a ajunge la încheierea sa, există şi unul care are un caracter generalizator şi se apropie de tipul maximelor : (un simţămînt) *se stinge îndată ce încetăm a vedea obiectul iubit*. Personajul reflectează deci ca un filosof, ca un moralist, şi expresia *obiectul iubit*, pentru femeia îndrăgită de el, o expresie destul de nefirească în monologul interior al unui amant, pune în lumină propria tendinţă a autorului către reflexia generalizatoare morală."

Romanul lui Dimitrie Bolintineanu e meritoriu şi pentru reliefarea nuanţată a psihologiei iubirii şi fineţea explorării sensibilităţii feminine. Aşa cum sublinia G. Călinescu, „avem de-a face cu un roman de analiză, consacrat cu totul pasiunii şi, oricît de ieftine, intrigile de gelozie ale Zoei sînt un început de studiu al societăţii feminine" (*Istoria literaturii române*, ediţia a II-a, p. 241).

Romanul *Elena* se înscrie pe linia efortului romantic al epocii de a reabilita femeia şi sentimentele ei împotriva mediului social în care e constrînsă să trăiască. În zugrăvirea poveştei de dragoste dintre Elena şi Alexandru, Dimitrie Bolintineanu a fost înrîurit, în mod evident, de romanul *Le Lys dans la valée* al lui Balzac, în care iubirea tînărului Félix de Vandenesse pentru doamna de Mortsauf nu se realizează din cauza aceloraşi bariere ale mediului în care trăiesc. Dealtfel, asemănarea dintre Elena şi doamna de Mortsauf e sugerată şi prin aceea că eroina lui Dimitrie Bolintineanu citeşte cu pasiune romanul *Le Lys dans la valée* despre care Alexandru face o reflecţie semnificativă : „Iată un roman ce arată mai bine decît toate operele filozofilor ce este o femeie. Elena a trebuit să-l citească, să-l simtă... este o mare asemănare între aceste două suflete de femei." Înfăţişînd rezistenţa zbuciumată a Elenei în faţa dragostei înflăcărate a lui Alexandru, observă Şerban

Cioculescu „ca și Balzac, Bolintineanu e un apărător al nucleului social, care este familia“ (Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu: *Istoria literaturii române moderne*, București, Editura didactică și pedagogică, 1971, p. 111). În *Elena* poate fi descifrată și o anume înrîurire a *Suferințelor tînărului Werther* de Goethe, însă într-o proporție mult mai mică față de *Manoil*, cum notează, cu îndreptățire, Petre V. Haneș: „Bolintineanu a păstrat, pînă la 1862, modelul eroilor de felul lui Werther, din romanul lui Goethe cu același nume (apărut în 1774), fiindcă ne spune despre Elescu că nu putea fi fericit în viață din cauza caracterului și că simțea plăcere să se torture el singur“ (*Romanele lui Dimitrie Bolintineanu*, în *Adevărul literar și artistic*, an. VI, nr. 237, 21 iunie 1925, p. 7, inclus în volumul *Studii literare*, București, „Universala“ Alcalay & Co., 1925, p. 149). În nici un caz, romanul *Elena* nu poate fi încadrat în sfera romanului de „mistere“, cum procedează Marian Barbu în studiul *Romanul de mistere în literatura română* (Craiova, Scrisul Românesc, 1981, p. 145). Ca și în privința lui *Manoil*, apropierea de *Misterele Parisului* al lui Eugène Sue este forțată, invocîndu-se similitudini neconcludente, argumente naive și chiar arbitrare: „Există aici o tehnică a așteptării care, pe alocuri, este condusă cu talent. Eroii își jură dragoste, se despart, fiecare își duce destinul său, dar trăiește amintirea celuilalt. Acțiunea din fiecare capitol este rezumată prin titlurile date, de parcă Bolintineanu ne amînă mereu «surpriza». Invocarea cerului, înzestrarea săracilor (Mariei, fiică de țăran, i se oferă de către Elena o avere frumușică pentru a se putea mărita cu cine îi este drag), purificarea sufletească a Elenei prin căință sînt tot atîtea particularități care îl apropie pe romancierul român de cel francez.“ Autorul studiului forțează pînă la absurd „apropierea“ de romanul lui Eugène Sue, făcîndu-l pe Dimitrie Bolintineanu tributar scriitorului francez chiar și în descrierea unei vijelii: „De asemenea, unele descrieri de natură sumbră, survenită în momente de cumpănă (vezi capitolul *Stafia*: «Afară se auzi un tunet. Cerul era acoperit de nori, vîntul începuse să sufle [...], vijelia începuse afară, fulgerele și tunetele se succedau necontenit, ploaia și vîntul băteau în ferestrele camerei unde dormea postelnicul»). Iată un pasaj similar din scrierea lui Sue: «Afară domnește cea mai adîncă tăcere. Nu se aude decît răpăitul ploii care cade... Cade de pe acoperiș pe caldarîm».“

Romanul *Elena* nu e construit pe schemele romanului de „mistere", ci pe tehnica romantică a contrastelor, a antitezei, cum bine observă Nic. N. Munteanu, în lucrarea *Aspecte și direcții în romanul românesc de la primele începuturi pînă azi* (București, Editura Oficiului de librărie, 1937, p. 20): „Avem același procedeu romantic, antiteza: ciocoi-boieri, politicianii vechi corupți-tinerii naționaliști liberali, oameni culți și cinstiți ca de ex. eroul principal Elescu Alex. Alt contrast: bărbatul bădăran, șiret, incult, plin de defecte — soția (Elena) o femeie distinsă, ideală, cuminte și cu toate calitățile. Romantic este și sentimentalismul romanului; o pasiune puternică se leagă între Elena și Elescu, predestinați a fi laolaltă. Romantic e și sfîrșitul tragic al Elenei, care în urma boalei de piept moare între camelii («dama cu camelii»). Elescu, de durere, se expatriază. Elescu e prezentat mai real și mai simpatic decît Manoil."

Ca eroină romantică, Elena trăiește cu învolburare lăuntrică sentimentele ei, e încercată de melancolia și exaltarea tipice neliniștiților eroi romantici, meditînd solitară în spiritul acestora: „Sufletul meu e trist, în mijlocul bucuriilor. Mă întreb pentru ce, și nu găsesc cauza. Mi se pare că viața îmi lipsește... Și ce este mai rău că nu poci a plînge, căci ce poci să zic, dacă nu știu pentru ce sufăr și către cine mă voi adresa? Inima mea, sărmana mea inimă, sparge-te în lacrimi. Iată singura consolațiune ce poți afla în viață!... ah! aș dori să mor!" Elena este încercată de tulburătoare frămîntări lăuntrice deoarece pendulează dramatic între două atitudini, între dragostea ei curată pentru Alexandru și între dorința greu stăpînită de a nu încălca normele conjugale, de a nu-și înșela bărbatul pe care totuși îl disprețuiește.

Există, desigur, și în acest roman, ca și în toată literatura română din perioada respectivă, o viziune pronunțat sentimentalistă, răsfrîntă în scene lacrimogene, în declarații erotice făcute într-un stil bombastic, în treceri bruște de la o stare afectivă la alta, opusă, de la euforie la desperare, de la extaz la leșinuri etc. În general însă, spre meritul lui Dimitrie Bolintineanu, drama sentimentală a Elenei impresionează prin puritatea ei, prin intensitatea trăirilor interioare. Ca eroină romantică, Elena se compartă ca atare, dar, trebuie precizat, structura ei temperamentală și caracterologică este surprinsă cu finețe, în ceea ce are autentic uman. În prezentarea Elenei, Dimitrie Bolintineanu a știut să intuiască acele trăsături și ati-

tudini care fac farmecul sensibilității ei feminine. Elena nu apare ca o femeie ce-și pierde rațiunea sub dominația pasiunii. Dimpotrivă, adesea se autoanalizează cu luciditate, își dă seama că dragostea pentru Alexandru ar putea să o ducă la acte pe care nu ar dori să le săvîrșească, încearcă, deși nu izbutește, să-și reprime pornirile sufletești firești. La început, simțind pentru Alexandru o afecțiune cu totul aparte, dîndu-și seama că a întîlnit omul ce atît de bine se potrivește structurii ei morale, spirituale și temperamentale, ar vrea să-l înlăture din preajma sa, dar în același timp o dorință tainică, firească și umană o ispitește să-l știe permanent lîngă ea. Sondarea acestei psihologii a iubirii este realizată meritoriu de Dimitrie Bolintineanu, cu discreție, înregistrînd reacțiile definitorii. Stările sufletești ale Elenei se ciocnesc uneori dramatic, se contrazic, și atunci cînd își dă seama că apropierea lui Alexandru a depășit limita e chiar încercată de ură împotriva lui. Elena este o îmbinare de exaltare și luciditate. Ea nu este subjugată pasiunii, pe care o trăiește totuși la o înaltă temperatură. Profilul ei moral e cuceritor.

În *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc* (vol. I, Editura Minerva, 1980, p. 92), Nicolae Manolescu a relevat cu obiectivitate, în mod remarcabil, originalitatea lui Dimitrie Bolintineanu și meritul lui esențial în promovarea tipologiei feminine în literatura română, conturată distinct, ulterior, de Duiliu Zamfirescu, G. Ibrăileanu sau Anton Holban : „Paloarea ori îmbujorarea, leșinul ușor, starea de agitație și tot limbajul iubirii feminine, aflate la limita dintre patima romantică, de obicei așa de indiscretă, și incertitudinea delicată a vechiului roman de analiză, formează originalitatea cărții lui Bolintineanu. Pentru întîia oară apar penumbra sentimentului, nuanța care mai mult sugerează, nesiguranța și vagul. Sentimentul fiind în romantism elocvent și ostentativ, aici, din contra, expresivitatea e uneori extrasă din rezervă și ambiguitate. E meritul lui Bolintineanu de a inaugura în *Elena* o linie a romanului nostru ce va duce, ocolind, la *Anna*, la *Adela*, la *Ioana*, romane ce poartă, nu întîmplător, ca titlu, nume de femei ; căci, după arivist, femeia este al doilea personaj constituit și specific ; iar a doua temă, după aceea a parvenirii, o reprezintă jocurile dragostei și ale întîmplării."

La începutul acestui capitol de comentarii am arătat că Șerban Cioculescu (*op. cit.*, p. 111) a făcut observația intere-

santă că Dimitrie Bolintineanu are meritul de a fi introdus în literatura română, în cadrul psihologiei iubirii, un element nou, gelozia. Ideea este reluată și dezvoltată de Nicolae Manolescu, subliniind că e mult mai bine surprinsă în *Elena* decît în *Manoil*, cu o mai fină intuiție a situațiilor care o generează : „*Elena* conține o analiză a geloziei. Îndrăgostiții se chinuiesc reciproc cu felurite bănuieli. Nu e vorba încă de gelozia-obsesie, sporită fără cauză exterioară, de la Holban, Ibrăileanu ori Gib. Mihăescu ; dar chiar și așa, avîndu-și adică motivele în împrejurări exterioare, gelozia aceasta ne reține o clipă. O cabală întreagă se țese prin mîna Zoei (prietenă neloială a Elenei) contra celor doi (mașinațiunea din romanele de senzație) și ea sfîrșește prin a degrada analiza, romanul alunecînd în senzaționalul ieftin. Însă alianța de onestitate și duplicitate, la care convenientele îi silesc mereu pe protagoniști, creează mai mult adevăr sufletesc decît în *Manoil*" *(op. cit.*, p. 91).

După opinia unui alt critic contemporan, Florin Manolescu, exprimată în articolul *Valoarea orologiilor*, publicat în *Luceafărul*, an. XV, nr. 34, 19 august 1972, p. 3, intrigile țesute de Zoe constituie resortul care declanșează întregul conflict al romanului, axîndu-l pe ideea răzbunării : „Cine citește cu atenție *Elena* constată că tot romanul se susține pe o mecanică riguroasă a răzbunării. Odată acțiunea declanșată, ea se dezvoltă cu un pas din ce în ce mai apăsat și ferm, ca și cum bătaia unui clopot ar dezvolta un șir de valuri concentrice, care se împing unele pe celelalte. Alexandru se îndrăgostește de Elena, într-o împrejurare în care soțul acesteia, postelnicul George, îi amintește Zoei de amantul ei «din popor». În acest moment începe să bată ceasornicul secret al romanului, pus în mișcare de imprudența postelnicului. «Îmi vei plăti scump aceasta, tu și femeia ta ! zise Zoe, în sine, jurînd de a-și răzbuna într-o zi»."

Spre deosebire de *Manoil*, conflictul din *Elena* evoluează crescendo. În final, Elena moare, iar Alexandru, neconsolat, își împarte averea și pleacă, fără urmă, într-o țară îndepărtată. Sfîrșitul dramatic al Elenei, de esență romantică, este totuși motivat, intervine ca o consecință a suferințelor ei sufletești, a mistuitoarei ei pasiuni lăuntrice, înăbușită de convențiile sociale. Nicolae Manolescu observă că acest roman se înscrie numai printr-o anume latură a lui în sfera romanului sentimental

de tip romantic. După opinia sa, caracteristicile romantice ale romanului constau în „tema dragostei oprimate de convențiile sociale, amestecul de studiu al pasiunilor și de studiu al moravurilor («roman original de datine politic-filosofic»), umanitarismul încredințat de dispariția claselor («voi zice că nu mai sînt clase în țară, că sînt numai români»), caracterul antitetic al psihologiei, în fine, intriga melodramatică" *(op. cit.*, p. 89). Cu deplină justețe, Nicolae Manolescu apreciază că, din punct de vedere calitativ, *Elena* este superior lui *Manoil*. Deși zugrăvește aceleași medii sociale și conflicte asemănătoare, dominant erotice, totuși *Elena* se distanțează de viziunea sentimental-romantică prin modul cu totul diferit în care Dimitrie Bolintineanu zugrăvește aceste medii, prin perspectiva nouă pe care o are asupra personajelor. Datorită acestui fapt, romanul conține și accentuate note antiromantice, prevestind romanele lui Duiliu Zamfirescu, „nu numai din cauza universului, atmosferei și psihologiilor feminine, ci și printr-o analiză i-aș spune directă, a sentimentelor. Vorbăriei epistolare din *Manoil* îi iau locul aici punerea în scenă (desigur subordonată încă vocii auctoriale unice și categorice : «Pînă a introduce pe cititori în mijlocul acestui cerc de desprivilegiați ca să le facem cunoștință bărbaților și femeilor din care era compus, să vorbim despre moșia boierească»), chiar dacă naivă, și un stil impersonal și aristocratic al sugerării. Citind *Elena* ne izbește o decență a simțirii personajelor care n-are explicație în schimbarea lumii, căci lumea ambelor romane ale lui Bolintineanu este aceeași, ci în perspectiva asupra ei. Perspectiva lui Manoil, «orfanul» în căutarea «familiei», era oarecum exterioară, a intrusului de mai joasă condiție. Indiscreția lui Manoil în materie de sentimente indică neasimilarea lui. În *Elena* tema se inversează : avem de-a face cu o excomunicare de către «familie». Și Elena, și Alexandru vin din interiorul familiei și se supun convenientelor ei. Toată redutabila luptă pentru adopțiune a lui Manoil nu poate nimic cînd e vorba de a-și însuși cea mai severă dintre regulile familiei : discreția. *Elena* e scris în întregime sub semnul discreției aristocratice" *(op. cit.*, p. 90).

Apărut în 1862, deci în primii ani ai domniei lui Alexandru Ioan Cuza, romanul *Elena* reflectă veridic atmosfera societății românești din acel timp. Prin intermediul romanului său, Dimitrie Bolintineanu milita pentru aceleași idealuri democratice

și patriotice pe care le slujea, cu devotament, și prin activitatea sa civică. Împreună cu Elena, Alexandru adresează celorlalți boieri cuvinte de aspră critică, apără literatura română, pledează pentru îmbunătățirea soartei țăranilor, dezvăluie demagogia și atitudinea reacționară a boierimii față de progresele sociale înregistrate după Unirea Principatelor. În aceasta constă semnificația majoră a romanului, făcîndu-l cu adevărat un „roman de datine politic-filosofic". Alexandru combătea cu hotărîre pe boierii care negau gloria trecutului nostru, demonstra antipatriotismul celor ce așteptau intervenția unei puteri armate străine pentru a proteja privilegiile feudale.

Dimitrie Bolintineanu exprima în spirit pașoptist atitudinea critică față de realitățile social-politice din acea vreme, deplîngînd, în stilul *Cîntării României*, situația în care ajunsese țara din cauza jafurilor și imoralității claselor avute, dar în același timp afirmînd avîntat încrederea în forțele constructive ale poporului. Cînd boierii din casa postelnicului pozează în oameni puri și virtuoși, Alexandru nu întîrzie să le dezvăluie în față toată falsitatea, arătîndu-le că unul a cîștigat un proces pe nedrept, prin aranjamente cu judecătorii, că altul a scăpat de o mare poliță rupînd-o, iar prințul Iordache a devenit moșier prin furt etc. Față de *Manoil*, în *Elena* sînt aduse mai multe și mai grăitoare imagini din viața de suferință și grea trudă a țărănimii, Elena și Alexandru înconjurînd cu dragoste și înțelegere pe țărani, înzestrînd un flăcău sărac, pentru a se putea însura.

Romanul nu este axat exclusiv pe povestea de dragoste dintre Elena și Alexandru. Cu bune procedee compoziționale, remarcabile pentru epoca de pionierat a romanului românesc, Dimitrie Bolintineanu proiectează iubirea celor doi eroi pe fundalul realităților social-politice ale societății românești din acea vreme, al moravurilor caracteristice protipendadei boierești. Introduse echilibrat, cu scopul de a disocia fizionomiile celor două personaje principale și de a le evidenția frumusețea trăsăturilor de caracter, prin contrast cu ale celorlalți reprezentanți ai protipendadei, pledoariile patriotice și democratice se integrează armonios în arhitectura interioară a romanului, în dinamica conflictului, neavînd nimic strident. Reușita lui Dimitrie Bolintineanu provine și din faptul că a izbutit că creeze o in-

trigă arborescentă, bine condusă, cu planuri paralele și alternante, motivate logic și înlănțuite gradat între ele.

Fără a nega aspectul sentimental-romantic al romanului *Elena*, N. Iorga considera că cea mai interesantă parte a lui e asigurată de elementele sociale introduse în substanța conflictului : „Dacă ar fi numai aceste două tipuri : eroul romantic cioplit puțin de viață și femeia ce se luptă cu ispita omului predestinat, romanul ar fi mai puțin legibil. Dar atîtea alte elemente se amestecă în el pentru a-l face în adevăr interesant" (*op. cit.*, p. 314). Romanul e asemănat cu o frescă socială, bine alcătuită, cu situații și tipuri variate, caracteristice vremii de atunci, zugrăvite cu simț realist : „Elena și Alexandru, împreună cu o prietenă a celei dintîi, formează o tabără, și o altă tabără stă în fața ei. Într-însa se întîlnesc, oricît de copilărească ar fi dealtfel intriga prin care ei sînt aduși înaintea noastră, o mulțime de oameni cari au trăit în adevăr prin acei ani 1859—60, cînd e așezată acțiunea. Avem pe vechii politiciani din vremea prerogativelor aristocratice, plini de ură împotriva unei societăți nouă care îngăduie concurenți pe lîngă dînșii și nu li mai îngrădește cercul afacerilor, iertate și neiertate : avem beizadele și «princese», care, în scrisul acestui autor liberal, cuprind în sine toate păcatele trecutului : iubirea pentru mită și cîștig nelegiuit a bărbatului și iubirea pentru plăcerile de tot felul a femeii ; avem apoi pe îmbogățitul care caută să joace un rol în lume, pe fata care-și vînează un soț pentru bani, avem pe fostul ciocoi de casă, ușor de prefăcut în cel mai elegant cavaler și gata să joace cele mai ticăloase roluri la un semn din partea stăpînei sale. Nu se poate zice că vreunul din aceste tipuri e în adevăr măiestrit și deplin zugrăvit, dar despre fiecare în parte își poate face cetitorul altor vremi o idee după scrisul lui Bolintineanu" (*op. cit.*, p. 314). Și G. Ibrăileanu, în *Epoca Alecsandri* (*op. cit.*, p. 364), se referea la aspectul sentimental-romantic al romanului *Elena*, însă accentua, ca și N. Iorga, că mai importantă e latura lui socială : „Alexandru Elescu e tot un tip romantic, excepțional, de o vervă îndrăcită, revoluționar, foarte spiritual, care confruntă pe cunoscuții lui de pe la țară, îi învinge pe toți ; face impresie asupra Elenei, îi declară iubirea lui, Elena amînă dragostea, hotărîndu-se odată cu călcarea datoriei sale să moară, și chiar moare, cînd să se cunune cu Elescu. Peripeții sînt și aici foarte multe, personagii la fel. Im-

portantă e descrierea societății de pe la 1860 : exagerări multe, dar demoralizarea o vedem, trebuie să fi existat."

În monografia consacrată scriitorului, N. Petrașcu afirma că romanul *Elena* „e în rezumat o satiră social-politică a epocei" *(op. cit.*, p. 107). Din aceleași motive, Mircea Zaciu admite că „viziunea societății românești e suficient de bine conturată, iar raportul de forțe dintre clasele sociale, bine surprins" *(Masca geniului*, p. 415). Iar Ion Roman notează că „din hățișul episoadelor melodramatice răzbat imagini tipice pentru societatea vremii" *(Dimitrie Bolintineanu*, p. 184).

Romanul *Elena* a contribuit eficient la consolidarea acestei noi specii în literatura română.

DORITORII NEBUNI

Așa cum am arătat în *Nota editorului* de la începutul acestui volum, cel de al treilea roman al lui Dimitrie Bolintineanu, *Doritorii nebuni*, a rămas extrem de puțin cunoscut pînă acum, mulți istorici literari și editori ai operei scriitorului neștiind de existența lui sau ignorîndu-l.

A fost publicat, fără semnătură, sub formă de foiletoane, în *Dîmbovița*, an. VI, nr. 11, 3/15 iunie 1864, p. 41 ; nr. 12, 5/17 iunie 1864, p. 45 ; nr. 13, 8/20 iunie 1864, p. 49 ; nr. 14, 10/22 iunie 1864, p. 53 ; nr. 15, 12/24 iunie 1864, p. 57 ; nr. 16, 17/29 iunie 1864, p. 61 ; nr. 17, 17/29 *[sic !]* iunie 1864, p. 65 ; nr. 18, 19 iunie / 1 iulie 1864, p. 70 ; nr. 19, 21 iunie/3 iulie 1864, p. 73 ; nr. 20, 24 iunie / 6 iulie 1864, p. 77 ; nr. 21, 26 iunie / 8 iulie 1864, p. 81 ; nr. 22, 28 iunie / 10 iulie 1864, p. 85 ; nr. 23, 1/13 iulie 1864, p. 89 ; nr. 24, 3/15 iulie 1864, p. 93 ; nr. 25, 5/17 iulie 1864, p. 97 ; nr. 26, 8/20 iulie 1864, p. 101 ; nr. 27, 10/22 iulie 1864, p. 105 ; nr. 28, 12/24 iulie 1864, p. 109 ; nr. 29, 15/27 iulie 1864, p. 113 ; nr. 30, 17/29 iulie 1864, p. 117 ; nr. 31, 19/31 iulie 1864, p. 121, nr. 32, 23 iulie/4 august 1864, p. 125 ; nr. 33, 26 iulie/7 august 1864, p. 129 ; nr. 34, 29 iulie/10 august 1864, p. 132 (foiletonul din acest număr e retipărit în nr. 35, 1/13 august 1864, p. 137, cu următoarea notă de subsol : „Din cauza unei erori în foiletonul numărului trecut, reproducem din nou aceeași materie") ; nr. 36, 2/14 august 1864, p. 141 ; nr. 37, 5/17 august 1864,

p. 145 ; nr. 38, 9/21 august 1864, p. 149 ; nr. 39, 12/24 august 1864, p. 153 ; nr. 40, 14/26 august 1864, p. 157 ; nr. 43, 19/31 august 1864, p. 169 ; nr. 44, 23 august/4 septembrie 1864, p. 173 ; nr. 45, 27 august/8 septembrie 1864, p. 177 ; nr. 46, 30 august/11 septembrie 1864, p. 181 ; nr. 47, 3/15 septembrie 1864, p. 185 ; nr. 48, 6/18 septembrie 1864, p. 189 ; nr. 49, 10/22 septembrie 1864, p. 193 ; nr. 50, 13/25 septembrie 1864, p. 197 ; nr. 51, 17/29 septembrie 1864, p. 201 ; nr. 52, 20 septembrie/2 octombrie 1864, p. 205 ; nr. 53, 24 septembrie/6 octombrie 1864, p. 209 ; nr. 55, 1/13 octombrie 1864, p. 217 ; nr. 56, 4/16 octombrie 1864, p. 221 ; nr. 57, 8/20 octombrie 1864, p. 225 ; nr. 58, 11/23 octombrie 1864, p. 229 ; nr. 66, 15/27 noiembrie 1864, p. 261. La sfîrșitul ultimului foileton se menționează : „Finele volumului întîi" ceea ce demonstrează că Dimitrie Bolintineanu intenționa să-și continue romanul, însă nu a mai realizat acest lucru.

Dintr-o eroare tipografică, primul foileton din *Dîmbovița*, an. VI, nr. 11 3/15 iunie 1864, p. 41, se intitulează *Doritorii români*. Începînd însă cu cel de al doilea foileton, din *Dîmbovița*, nr. 12, 5/17 iunie 1864, p. 45, se restabilește titlul adevărat, *Doritorii nebuni*, precizîndu-se într-o notă : „Rectificăm eroarea strecurată în numărul trecut, în loc de *Doritorii români* să se citească *Doritorii nebuni.*"

Faptul că Dimitrie Bolintineanu nu și-a semnat romanul poate fi explicat prin aceea că, la data cînd a început să apară în *Dîmbovița*, scriitorul era unul dintre cei mai înalți demnitari de stat din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, deținînd, de la 12 octombrie 1863, funcția de ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în guvernul prezidat de Mihail Kogălniceanu, guvern care avea să înscrie cel mai luminos moment din epoca Unirii, îndeplinind un rol hotărîtor, de însemnătate istorică, prin legile și reformele realizate. După ce Dimitrie Bolintineanu se retrage din acest guvern, la 19 iulie 1864, Alexandru Ioan Cuza îl numește, în aceeași zi, membru al Consiliului de Stat. În această perioadă, scriitorul păstrează anonimatul asupra lucrărilor literare pe care le publică.

Paternitatea lui Dimitrie Bolintineanu asupra romanului *Doritorii nebuni* este indubitabilă. Peste patru ani de la apariția lui în *Dîmbovița*, Dimitrie Bolintineanu publică, sub proprie semnătură, în *Albina Pindului*, an. I, nr. 1, 15 iunie 1868, p. 20, fragmentul intitulat *Mînia cocoanei Elenca*, în finalul căruia se specifică, între paranteze : „*Doritorii nebuni*, fragment". Unii

dintre puținii istorici literari care s-au referit la acest roman au crezut că fragmentul din *Albina Pindului* reprezintă o continuare a romanului apărut cu patru ani înainte, în *Dîmbovița*. În realitate, *Mînia cocoanei Elenca* nu este un capitol nou, ci reia, din *Dîmbovița*, partea a doua a capitolului *Dem se schimbă* din *Cartea IV*, pînă la capitolul *Nehotărîrea și hotărîrea*.

În ediția noastră reproducem pentru prima dată integral romanul *Doritorii nebuni*, direct din *Dîmbovița*, minus foiletoanele apărute în numerele 41 și 42 care lipsesc din colecția acestei gazete aflată la Biblioteca Academimei R.S.R. Cercetările pe care le-am întreprins la toate marile biblioteci din București și din alte orașe ale țării nu au dus la nici un rezultat, neaflînd nicăieri colecția *Dîmboviței* din 1864.

Din acest roman, cîteva scurte fragmente, incoerente și neesențiale, au fost retipărite numai în volumul al doilea al ediției *Opere alese*, text ales și stabilit de Rodica Ocheșeanu și Gh. Poalelungi, București, Editura pentru literatură, 1961.

Prima menționare a romanului *Doritorii nebuni* a făcut-o George Popescu, în cea dintîi monografie consacrată scriitorului, *Dimitrie Bolintineanu, vieața și operile sale*, București, Noua tipografie a laboratorilor români, 1876, în cadrul unei scurte bibliografii, unde este consemnat astfel : *„Doritorii nebuni*, roman original, un fragment. *Mînia cocoanei Elenca* s-a publicat în *Albina Pindului* din 1868 și în ziarul *Dîmbovița*." Această informație bibliografică este reprodusă identic de George Sion, în prefața sa la ediția *Poezii* de Dimitrie Bolintineanu, București, Editura librăriei Socec & Comp. 1877, p. XII.

La începutul secolului al XX-lea, în studiul *Romanele lui Bolintineanu*, publicat în *Literatură și artă română*, nr. 9, 1902, p. 651, Iuliu Dragomirescu citează „fragmentul de roman *Doritorii nebuni*", însă fără să precizeze locul și data apariției. Bizar este faptul că N. Iorga a citit romanul în paginile *Dîmboviței*, însă, cu toată uriașa sa erudiție, nu a reușit să-i identifice autorul, în *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* (vol. III, Vălenii de Munte, Editura tipografiei „Neamul românesc", 1909, p. 314) scriind : În anul VI al *Dîmboviței* un anonim dă *Doritorii nebuni*, roman contemporan, cu scene interesante din anii 1821 și următori".

O altă menționare a romanului o întîlnim în bibliografia *Ce a scris Bolintineanu*, publicată în *Adevărul literar și artistic*, an. IV, nr. 125, 15 aprilie 1923, p. 7, unde se notează laconic :

„Doritorii nebuni, fragment de roman". Probabil că bibliografia a fost întocmită de Paul I. Papadopol, deoarece acesta semnează, în același număr al revistei, la pagina 3, articolul *D. Bolintineanu în lumina istoriei literare și a operei sale.*

Surprinzător este, de asemenea, faptul că, în remacabilul său studiu despre Dimitrie Bolintineanu, inclus în volumul *Cercetări de literatură română* (Sibiu, Cartea românească din Cluj, 1944, p. 100), D. Popovici se rezumă la a afirma că romanul *Doritorii nebuni,* „nu ne este cunoscut decît în partea lui primă, ceea ce ne interzice reconstituirea totalului", fără să dea amănunte despre locul și data apariției lui. Mai mult ca sigur că nici G. Călinescu nu a cunoscut foiletoanele din *Dîmbovița,* ci numai fragmentul reprodus după patru ani în *Albina Pindului* deoarece în prima ediție din *Istoria literaturii române* (București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1941, p. 229), notează : „Un fragment de proză *Mînia cocoanei Elenca (Doritorii nebuni)* este reprobabil". Într-o comunicare făcută însă în 1954, în cadrul Institutului de istorie literară și folclor, care-i poartă azi numele, G. Călinescu a întreprins o analiză a romanului pe baza foiletoanelor din *Dîmbovița,* anexată apoi la sfîrșitul articolului despre Alexandru Pelimon, inclus de Al. Piru în ediția postumă *Studii și cercetări de istorie literară* (București, Editura tineretului, 1966, p. 80). Refăcîndu-și capitolul consacrat lui Dimitrie Bolintineanu în prima ediție a *Istoriei literaturii române,* G. Călinescu și-a revăzut și comunicarea despre *Doritorii nebuni,* noul capitol fiind publicat mai întîi în *Steaua,* nr. 11 și 12, noiembrie și decembrie 1958, și nr. 3, martie 1959, ulterior fiind reprodus de Al. Piru în cealaltă ediție postumă, *Studii și comunicări* (București, Editura tineretului, 1966, p. 13). Sub această formă a intrat în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* ediția a II-a, revăzută și adăugită (București, Editura Minerva, 1982, p. 227), de unde cităm concluzia : „D. Bolintineanu voia în fond să dea o replică la *Ciocoii vechi și noi* ai lui N. Filimon, însă romanul e fără miez realistic și e de înțeles de ce a zăcut în uitare".

Un comentariu asupra romanului *Doritorii nebuni* a întreprins Teodor Vârgolici, în articolul *Al treilea roman al lui Dimitrie Bolintineanu,* publicat în *Scrisul bănățean,* nr. 8, august, 1957, p. 55. Romanul a fost apoi menționat de Silvian Iosifescu în capitolul *Din copilăria romanului românesc,* inclus în finalul volumului *În jurul romanului* (București, Editura pentru litera-

tură, 1961, p. 208), încadrîndu-l în sfera romanului-foileton, din punctul de vedere al procedeelor compoziţionale: „În *Doritorii nebuni*, al treilea roman al său, neterminat, pe care l-a publicat în *Dîmboviţa* din 1864, Bolintineanu foloseşte tehnica lui «va urma». Înainte de a intra în masonerie, un personaj e supus la încercări presupus primejdioase şi e lăsat suspendat la sfîrşit de capitol." Pe o lectură a romanului în paginile *Dîmboviţei* s-a bazat şi Mihai Zamfir, în articolul *Încercare asupra începuturilor romanului românesc*, apărut în *Limbă şi literatură*, vol. X, 1965, p. 175. Pornind de la ideea că, prin romanele lui Dimitrie Bolintineanu, încă din faza de pionierat a romanului românesc, „apar primele realizări de proză «obiectivă», mînuind cu naturaleţe tehnica modernă a planurilor diferite", Mihai Zamfir apreciază că *Elena* şi *Doritorii nebuni* „marchează saltul calitativ". În *Doritorii nebuni*, se observă în continuare, Dimitrie Bolintineanu „plătind încă tribut unor procedee terifiante, realizează o construcţie complexă cu alternarea a două planuri istorice diferite (al revoluţiei de la 1848 şi al revoluţiei lui Tudor). În acelaşi roman capătă un loc larg monologul interior. Personajul principal, tînărul Dem, suferă o transformare fundamentală în decursul acţiunii, iar prezentarea fundalului istoric se îmbină cu individualizarea precisă a tipurilor." În studiul *Romanul de mistere în literatura română* (Craiova, Scrisul Românesc, 1981, p. 163), Marian Barbu nu întreprinde însă analiza romanului *Doritorii nebuni* pe baza lecturii lui integrale în *Dîmboviţa*, ci se lasă înşelat de cele cîteva fragmente reproduse în ediţia din 1961, acreditînd ideea falsă că acestea ar constitui întregul roman. Marian Barbu vorbeşte de „proiecţia epică, propusă în foiletoanele *Dîmboviţei*, începînd cu nr. 11, pînă la 25 iulie 1864". Făcînd această afirmaţie, comite două erori. Mai întîi, *Doritorii nebuni* nu a apărut, după cum am arătat, numai „începînd cu nr. 11, pînă la 25 iulie 1864". În al doilea rînd, transcrie eronat chiar indicaţia bibliografică din ediţia din 1961, în care se arată că fragmentele reproduse au apărut în „*Dîmboviţa*, nr. 11, 18, 19, 20, 21, 22 din iunie şi nr. 24 şi 25 din iulie 1864". Marian Barbu face din nr. 25 al gazetei, data de 25 iulie 1864.

Acţiunea romanului *Doritorii nebuni* se desfăşoară în perioada anterioară revoluţiei de la 1848, obectivul principal în jurul căruia este grefată naraţiunea fiind societatea secretă „Regeneraţiunea". Se pare că Dimitrie Bolintineanu a pornit de la date reale. În iulie 1848 luase fiinţă, la Bucureşti, Clubul Re-

generației, cu scopul de a apăra cauza revoluției, prin influențarea directă asupra desfășurării evenimentelor, contracarînd astfel unele acte ale guvernului provizoriu, în care, după cum se știe, intraseră și elemente cu atitudine echivocă sau de-a dreptul reacționară. Din această organizație a făcut parte și Dimitrie Bolintineanu, alături de ceilalți fruntași ai revoluției. În momentul pregătirii alegerii Adunării Constituante, se punea problema desemnării unor deputați care să reprezinte cu adevărat interesele revoluției. Pentru desemnarea candidaților, Clubul Regenerației formează un Comitet central electoral, în componența căruia intră și Dimitrie Bolintineanu, cum ne informează un document al vremii : „În seara de 1 august, Clubul Regenerației a ținut seanță publică ; chestiunea alegerii deputaților pentru Adunarea Constituantă a fost în dezbatere ca una ce are influență, sau mai bine de la care depinde statornicirea principelor Constituției noastre și a fericirii României. Pentru acest sfîrșit se alese un Comitet central care, punîndu-se în relație cu comisarii guvernului, să se informeze despre persoanele cari ar răspunde mai bine la această mare trebuință, adică la dezvoltarea principelor Constituției“ *(Anul 1848 în Principatele Române*, vol. III, p. 158). Potrivit numărului de voturi obținut, Dimitrie Bolintineanu a fost ales al doilea, cu 75 de voturi, după Cezar Bolliac, care primise numărul maxim, 78 de voturi. Printre ceilalți 19 „mădulari“ ai Comitetului central electoral mai fuseseră aleși, în ordinea numărului de voturi : I. Brătianu, Alecu Golescu, C. Bălcescu, C. A. Rosetti, Gr. Grădișteanu, A. Zane, Ioan C. Cantacuzino, Ioan D. Filipescu, C. Roată, Grigoret Pereț, P. Teulescu etc.

Pe lîngă zugrăvirea atmosferei din cadrul societății secrete „Regenerațiunea“, romanul conține și largi incursiuni retrospective în evenimentele anului 1821, legate de revoluția lui Tudor Vladimirescu, precum și povestea romantică, de factură melodramatică, a iubirii lui Dem pentru o jună aristocrată. Firul acestor acțiuni paralele, nefiind condus cu destulă pricepere, face ca intriga romanului să fie greoaie, lipsită de unitate, uneori părînd nedeslușită. În acest sens, Silvian Iosifescu observă : „Ordonarea faptelor în timp ridică pentru primii romancieri dificultăți care din perpspectiva de azi par surprinzătoare. Chiar motivarea unei serii de fapte prin altele, mai vechi, deci nararea unor întîmplări anterioare povestirii, e făcută la început cu multă stîngăcie. Abia mai tîrziu, în nuvelele mai întinse ale

lui Delavrancea, privirea retrospectivă se va produce firesc, fără să dea impresia de artificiu, ori fără să se întrerupă povestirea principală, Baronzi ori Pelimon introduc însă cîte un capitol care rămîne izolat, ca o insulă. În *Doritorii nebuni* al lui Bolintineanu e o alternare de epoci care dă, paradoxal, impresia de joc în timp dintr-unele romane formaliste contemporane. Acțiunea se desfășoară alternativ în 1837 și înaintea răscoalei lui Tudor. Intrigile și personajele sînt deosebite, deși se bănuiește un raport între ele. Cele două acțiuni par a fi fost amestecate din greșeală" (*op. cit.*, p. 216). Cu toate acestea, romanul are o finalitate precisă, clară la o lectură atentă. Prin descrierea acțiunilor societății secrete și prin portretizarea morală a membrilor acesteia, romanul zugrăvește frămîntarea de idei din epoca prepașoptistă, ciocnirea antagonică dintre ele, trecînd pe primul plan și promovînd cu o vădită simpatie ideile democratice, revoluționare. Incursiunile în evenimentele anului 1821 sînt făcute de scriitor în dublu scop. Întîi, pentru a stabili o legătură, o continuitate între ideile agitate în anul revoluției lui Tudor Vladimirescu și între cele ce cîștigau rol preponderent în jurul anului 1840. Și, în al doilea rînd, pentru a lumina diferite aspecte ale biografiei eroilor săi cu fapte antecedente.

Membrii societății secrete „Regenerațiunea", cu nume destul de enigmatice, ca Vel, Cheren, Luț, Edem, Els și alții, țintesc să găsească o rezolvare a marilor probleme care frămîntau epoca respectivă. În mijlocul lor există însă o mare disensiune, o totală lipsă de unitate de idei, izvorîtă din însăși natura societății lor conspirative. Aceasta are, pe de o parte, un caracter francmasonic și practică ritualul specific, iar pe de altă parte, printr-unii din membrii săi, agită idei revoluționare. Ba, mai mult, adăpostește și spioni camuflați. Din această cauză, societatea se destramă. E posibil ca, în prezentarea practicilor specifice ritualului francmasonic, din cadrul societății secrete „Regenerațiunea", Dimitrie Bolintineanu să fi pornit de la unele realități ale epocii. Se cunoaște, pe bază de documente, că și în țările românești, atît la Iași cît și la București, luaseră ființă, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, loji cu caracter francmasonic, în care fuseseră atrase și personalități ale vieții publice din acea vreme. Așa cum relevă Z. Ornea în *Junimea și junimismul* (București, Editura Eminescu, 1975, p. 219—220), însuși Titu Maiorescu recunoștea că unii dintre junimiști, în frunte cu Vasile Pogor și P. P. Carp, deveniseră membri ai fi-

lialei ieșene a lojei „l'Etoile de Roumanie“, înființată la 18 august 1866, sub conducerea lui George Șuțu. Relatînd o convorbire avută, la 3 mai 1870, cu C. Șuțu, fratele lui George Șuțu, Titu Maiorescu notează că această lojă fusese concepută ca o „pepinieră pentru partidul conservator“ (*Însemnări zilnice*, publicate de I. Rădulescu-Pogoneanu, vol. I, București, Editura librăriei Socec & Co., 1936, p. 146). Diverse asociații, organizate pe structura ritualului francmasonic, existaseră însă, la noi, și mai înainte, deci în epoca în care Dimitrie Bolintineanu plasează acțiunea romanului *Doritorii nebuni*. Așa cum ne informează istoricul francez de origine română Gérard Serbanesco, în volumul al treilea din lucrarea sa *Histoire de la Franc-Maçonnerie universelle* (Paris, Les éditions „Demange“, 1966, p. 301), unde tratează într-un capitol aparte despre *La Franc-Maçonnerie en Roumanie*, practicile de acest gen fuseseră aduse la noi de unii tineri care își făcuseră studiile la Paris. Aceștia se inițiaseră „dans une Loge de Paris, qui s'appelait à l'époque *l'Athénée des Etrangers*“, în cadrul căreia erau cultivate aspirațiile de libertate națională și dreptate socială, însuflețitoare pentru tinerii români. „Il est vrai qu'à cette époque, cette Loge était réputée la plus libérale de Paris“, precizează Gérard Serbanesco. Poate că din această lojă a făcut parte și C. A. Rosetti, primind chiar un anumit rang în ierarhia ei interioară, după cum notează în *Jurnalul meu* (ediție îngrijită și prefațată de Marin Bucur, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1974, p. 72) : „Astă-seară, în sfîrșit, fusei la lojă. Îmi deteră gradul al doilea. Le făcui un cuvînt de care toți fură încîntați și mă numiră, în sfîrșit, și în postul de al doilea secretar, eu un strein, un necunoscut ! Este un ce mic de tot, dar tot este, și numele acela de secretar ce mi-l deteră, mi se pare că este o prevestire că condeiului îi va ședea bine odată în mîna mea.“ Prin intermediul lui C. A. Rosetti intră în această lojă și George Crețeanu, cum notează, în altă parte, în *Jurnalul meu* (p. 220) : „Aseară am fost la lojă, unde fu primirea Crețeanului. Îl chinuirăm pe bietul om, însă cum în adevăr acele *eprevuri* îți arată adesea cine e omul acela.“

Cea mai cunoscută lojă de la noi a fost „l'Etoile du Danube“ (Steaua Dunării), înființată la Iași, în 1856, și apoi la București, în 1857. În epoca prepașoptistă, în care Dimitrie Bolintineanu plasează activitatea societății secrete „Regenerațiu-

nea", tinerii însufleţiţi de ideile înaintate ale vremii foloseau asociaţiile de acest tip ca mijloc de a pune în practică aspiraţiile de libertate naţională şi dreptate socială. Pătrunzînd în aceste asociaţii, mulţi tineri revoluţionari se străduiau să le canalizeze activitatea în direcţia dezideratelor patriotice şi democratice, să le implice în acţiunile cu caracter social-politic înaintat, aşa cum sugerează şi Dimitrie Bolintineanu în romanul său, îndeosebi prin intervenţiile lui Vel. În acest sens, Gérard Serbanesco recunoaşte: „Bien que le Franc-Maçonnerie veuille se tenir au-dessus des manifestations politiques, donc en dehors de toute préoccupation momentanée, elle subit quand même l'influence du milieu, de la vie sociale, de la vie culturelle, et de la vie politique !... Donc pour réaliser l'idée de liberté nationale, de pays opprimés, occupés, ou en état d'inferiorité, dans toutes les réunions maçonniques furent discutés les moyens les plus appropriés pour réaliser ces desiderats."

Legată de existenţa societăţii secrete „Regeneraţiunea" este povestea vieţii lui Dem, singurul personaj al romanului conturat în detalii de către Dimitrie Bolintineanu. În acţiunea de atragere a lui Dem în rîndurile societăţii secrete, în prezentarea ţelurilor acestei societăţi constă mijlocul prin care Dimitrie Bolintineanu reuşeşte nu numai să zugrăvească ciocnirea de idei din epoca respectivă, ci să şi realizeze un viu tablou critic al societăţii româneşti din acea vreme.

Ca şi în romanele *Manoil* şi *Elena,* şi în *Doritorii nebuni* Dimitrie Bolintineanu îşi împarte personajele în oameni ataşaţi ideilor democratice şi patriotice, şi oameni refractari acestor idei. În *Doritorii nebuni,* personajul care se face purtătorul celor mai înaintate idei ale epocii este Vel. Scriitorul îl înconjoară pe Vel cu vădită simpatie, din paginile romanului reieşind clar că atiudinea personajului este şi atitudinea lui Dimitrie Bolintineanu.

Sfîrşitul romanului este precipitat, forţat. În *Dîmboviţa,* nr. 58, 11/23 octombrie 1864, Dimitrie Bolintineanu îşi întrerupe naraţiunea. O reia abia în nr. 66, 15/27 noiembrie 1864, unde nu face decît o caracterizare generală social-politică, despre tinerii prezentaţi în ciocnirea de idei a timpului spunînd numai cîteva cuvinte vagi: „O, juni începători ai sîntei idei de unire! Mulţi dintre voi nu mai sînt în viaţă. Ei au căzut în luptele ce veniră în urmă, flacăra sufletului lor a ars argilul pieritor, şi pămîntul a acoperit ţărîna lor, şi timpul a şters numele lor

din cartea vieții, fără ca țara să știe că ei au fost începătorii unirii !“

Din punct de vedere artistic, romanul *Doritorii nebuni* este inferior celorlalte două romane ale lui Dimitrie Bolintineanu, *Manoil* și *Elena*. Personajele acționează prea puțin, se pierd în discuții interminabile. Portretizarea lor e redusă la cîteva trăsături ale aspectului fizic, exterior. Episoadele romanului nu sînt sudate între ele, nu se află într-un raport de continuitate ascendentă. Multe din ele sînt complet de prisos, îngreunează lectura, cum este, de pildă, cel în care se face istoricul francmasoneriei. Alte episoade, deși servesc ideea romanului, totuși nu fac corp comun cu narațiunea, avînd mai mult o valoare în sine. Așa sînt episoadele în care se descriu, retrospectiv, momente ale revoluției lui Tudor Vladimirescu, în ele Dimitrie Bolintineanu narînd faptele într-un stil sec, lipsit de expresivitate, aglomerînd date cu caracter documentar, unele printr-o viziune strict personală.

Bine realizate sînt cîteva descrieri ale mahalalelor Bucureștiului și al unor biserici sau edificii publice, izbutind să aducă unele imagini autentice, culoarea locală.

Desigur, romanul *Doritorii nebuni* este rodul fanteziei creatoare a lui Dimitrie Bolintineanu, oscilînd între realitate și ficțiune. Prin unele laturi ale acțiunii sale evocă însă, retrospectiv, anumite fapte și evenimente cu caracter istoric care se cer precizate și clar înțelese. Astfel, tinerii grupați în societatea secretă „Regenerațiunea“ erau ostili politicii echivoce a domnitorului Alexandru Ghica, care se lăsa intimidat și tutelat de ingerințele consului rus Rickman, reprezentantul guvernului țarist în Principate, în timpul Regulamentului organic. Prin pacea de la Adrianopol, din 1829, în urma războiului ruso-turc, Poarta otomană se obliga să respecte regulamentele administrative ce urmau să fie elaborate în perioada ocupației Principatelor Române de către armata țaristă, pînă cînd Turcia va plăti despăgubirile de război. În ampla și recenta lor lucrare, *De la statul geto-dac la statul român unitar* (București, Editura științifică și enciclopedică, 1983, p. 237), Mircea Mușat și Ion Ardeleanu precizează : „Prin acest act Imperiul țarist a reușit să realizeze ceea ce nu reușise Poarta otomană timp de patru veacuri : să țină țările române sub ocupație militară străină și să instaleze în fruntea lor un guvernator rus (Kiseleff) timp de mai mulți ani, deși, formal, guvernul de la Petersburg se prefăcea că re-

cunoaște autonomia țărilor române. În timpul guvernatorului rus, însăși Adunarea boierilor și-a pierdut vechile atribute de decizie, deoarece președintele ei, de regulă mitropolitul țării, a fost pus în imposibilitate de a-și mai exercita funcția care a fost preluată de consulul rus." Retrăgîndu-și trupele în 1834, guvernul țarist numește ca domnitor pe Alexandru Ghica, în Țara Românească, și pe Mihail Sturdza, în Moldova, subordonîndu-i politicii sale și dispozițiilor noului consul Rickman. În momentul în care acesta, prin ingerințele sale abuzive în treburile interne ale țărilor românești, cere Adunării obștești să introducă în Regulamentul organic un articol prin care se stipula ca orice lege sau măsură administrativă internă să nu devină valabilă decît după aprobarea ei de către cabinetul țarist de la Petersburg, — prin care, de fapt, se anula autonomia țărilor românești — ia naștere un puternic curent de opinie împotriva Imperiului țarist și a domnitorilor subordonați lui, conducînd, treptat, la manifestări protestatare și, în cele din urmă, la acțiuni revoluționare, așa cum sugerează și Dimitrie Bolintineanu în romanul său. Referitor la această problemă, Mircea Mușat și Ion Ardeleanu citează, în lucrarea lor, următoarea apreciere a istoricului sovietic A. A. Iordanski : „Regulamentul nu a putut satisface nici țărănimea, nici pe liberali și, de aceea, de la primii pași a devenit o sursă de conflicte și sîngeroase răfuieli polițienești, iar pentru naționalități el s-a transformat într-o permanentă și amară semnalare a unei grosolane voințe străine impusă întregului popor, un simbol al speranțelor sfărîmate investite în Rusia care s-a dovedit a fi tot atît de cotropitoare, ca toate celelalte. În afară de Regulament însă, și multe altele aminteau de planurile cotropitoare ale puternicului vecin răsăritean. Retrăgîndu-și trupele din Principate în anul 1834 și numind ca domnitori pe protejații săi, Alexandru Ghica și Mihail Sturdza, Rusia nu-și lua ochii de pe România. În Principatele dunărene au fost numiți ca instructori doi colonei ruși care, de fapt, comandau unitățile/militare/naționale românești și a fost trimis un consul pentru ambele Principate, un oarecare Rickman, care își supraestima sarcinile sale de plenipotențiar. Permanenta lui ingerință în politica internă a Principatelor a constituit sursa unor continui neînțelegeri, complicînd situația — și așa dușmănoasă în raport cu Rusia — din Principate. Proteste împotriva acțiunilor lui zburau și la Petersburg și la ambii domnitori. Dar Petersburgul rămînea surd și mut, iar

domnitorii — în calitatea lor de supuşi executanţi ai directivelor cabinetului petersburghez — luau măsuri represive împotriva protestatarilor. Toată această politică a dus la aceea că nemulţumirile determinate de Regulamentul organic și de acțiunile lui Rickman și îndîrjirea contra Rusiei s-au repercutat asupra domnitorilor înșiși. Revolta s-a concretizat într-o serie de atacuri opoziționiste care s-au transformat, treptat, într-o puternică mișcare revoluționară.“

În același sens, în *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi* (ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Albatros, 1975, p. 566), reconstituind agitația produsă de cererea guvernului țarist de a se introduce noul articol în Regulamentul organic (împrejurare evocată și de Dimitrie Bolintineanu în romanul său), Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu arată că, „în cele din urmă, articolul, care însemna, de fapt, interzicerea dreptului de a face legi noi, fu introdus, iar membrii Adunării obștești care protestaseră, pedepsiți. În fruntea acestora se afla luminatul și patriotul dregător Ion Cîmpineanu ; el izbuti să plece în străinătate, unde protestă împotriva încălcărilor rusești și făcu propagandă pentru programul său, care prevedea : înlăturarea protectoratului rusesc, ca și a suzeranității turcești, tributul răscumpărîndu-se o dată pentru totdeauna, apoi unirea tuturor românilor și egalitatea claselor sociale, așadar un program național și revoluționar. La întoarcere, Cîmpineanu fu arestat și închis la mănăstirea Mărgineni, ceea ce provocă o mare indignare în țară.“ Modul în care Dimitrie Bolintineanu l-a înfățișat, în romanul său, pe domnitorul Alexandru Ghica, corespunde adevărului istoric, confirmat de Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu : „Alexandru Ghica era, după cum spune un istoric contemporan, un «om bun, însă fără curaj... prieten al țării, dar mai mult încă al postului său»“ (*op. cit.*, p. 566).

În ceea ce privește modul în care este prezentată, în romanul *Doritorii nebuni*, revoluția din 1821, trebuie arătat că Dimitrie Bolintineanu nu motivează suficient de clar asprimea cu care Tudor Vladimirescu reprima actele de indisciplină din armata sa de panduri, lăsînd să se înțeleagă că nemulțumirile provocate de pedepsele aplicate ar fi constituit principala cauză a tragicului său sfîrșit. Adevărul istoric este că Tudor Vladimirescu a fost prins și ucis în urma complotului urzit de eteriștii lui Alexandru Ipsilanti și adversarii ascunși din propria sa ar-

mată, ofiţerii Dimitrie Macedonschi şi Hagi Prodan, aceştia fiind cei care provocau, din umbră, actele de indisciplină. În remarcabila sa lucrare, *1821 — Tudor Vladimirescu şi revoluţia din Ţara Românească* (Craiova, Scrisul Românesc, 1978, p. 486), Mircea T. Radu subliniază :

„Tragerea la răspundere a lui Vladimirescu pentru execuţiile ordonate în rîndurile oştirii sale, după plecarea sa din Bucureşti, nu putea fi în nici un caz de competenţa şefilor eterişti, după cum nu intra nici în atribuţiile ofiţerilor D. Macedonschi şi Hagi Prodan, cu atît mai mult cu cît aceştia, prin acţiunea lor de instigatori şi complotişti, au provocat în bună măsură pedepsele capitale la care a recurs Tudor, în scopul de a menţine disciplina oştirii.

Proclamaţia de la Padeş interzicea pandurilor jefuirea populaţiei şi anunţa că averea boierilor ostili poporului răsculat se va lua «pentru folosul de obşte» : «Să ştiţi că nimenea dintre noi nu este slobod, în vremea aceştii Adunări — obştii folositoare — ca să se atingă măcar de un grăunţ, de binele sau de casa vreunui neguţător, oroşan sau ţăran, sau de al vreunui lăcuitor.»

Pedepsind aspru pe ostaşii prădători, şi cu deosebire pe aceia care răpeau averea sătenilor, Tudor se adresa adeseori pandurilor cu astfel de cuvinte (reconstituite de C. D. Aricescu, după memoriul lui Chiriac Popescu şi după mărturiile pandurilor anchetaţi) :

«Noi nu ne-am sculat ca să răpim averea fraţilor noştri, ci s-o apărăm împotriva prădătorilor, după cum ne-am legat prin jurămînt.»“

Episodul de la Goleşti, cînd Tudor Vladimirescu a vrut să execute patru căpitani de panduri, evocat şi de Dimitrie Bolintineanu în romanul *Doritorii nebuni*, a fost speculat de Dimitrie Macedonschi pentru a instiga pe panduri şi căpeteniile lor să se ridice împotriva lui Tudor Vladimirescu. În lucrarea sa, Mircea T. Radu arată : „La Goleşti, şeful pandurilor a vrut să execute patru căpitani de panduri — Oarcă, Cuţuiu, Ienescu şi Urdăreanu —, care refuzaseră să dea semnături de adeziune la măsurile preconizate de el pentru întărirea disciplinei oştirii. Primii doi, ştiind ce-i aşteaptă, au reuşit să se ascundă ; ceilalţi însă, cînd au fost chemaţi de Tudor, s-au înfăţişat îndată. Urdăreanu a fost spînzurat, iar Ienescu a scăpat, datorită rugăminţilor comandirului artileriei (Cacaleţeanu) şi ale aghiotan-

tului lui Tudor (Cioranu). Spînzurarea lui Urdăreanu — arată Cioranu — a provocat o stare de nemulțumire și de fierbere în rîndurile căpitanilor de panduri. D. Macedonschi s-a ivit între ei și a început să-i instige: «El s-a întors către căpitani, dojenindu-i și numindu-i proști pentru că sufăr niște asemenea fapte. Apoi le-a declarat că pandurii sînt în contra lui Tudor, și cei ce vor rămînea cu Tudor vor pieri împreună cu dînsul.»"

În realitate, Alexandru Ipsilanti, în coaliție cu Dimitrie Macedonschi și Hagi Prodan, au pus la cale complotul de a-l pierde pe Tudor Vladimirescu deoarece acesta, ca și Poarta otomană, se situa pe o poziție adversă Eteriei. Citām din aceeași lucrare a lui Mircea T. Radu: „Tudor și Poarta, în cooperare sau separat — dar fiecare din punctul său de vedere —, aveau de combătut pe Ipsilanti: Vladimirescu, — de pe poziția Țării Românești, subjugate de fanarioți și prădate, acum, pînă la pustiire de forțele eteriste, ce o prefăcuseră în teatru de război, fără a-i deschide în vreun fel perspectiva înlăturării jugului străin, a emancipării naționale și sociale; la rîndul ei, stăpînirea otomană, din motive contrarevoluționare, combătea pe Ipsilanti, ce inițiase o acțiune ruinătoare pentru imperiu" (*op. cit.*, p. 484).

Bazîndu-se pe documentele epocii, Dimitrie Bolintineanu a înfățișat veridic înfruntarea dintre Tudor Vladimirescu, după ce a fost arestat, și aghiotanții lui Alexandru Ipsilanti, erijați în judecători. Confirmarea o avem în lucrarea lui Mircea T. Radu, care apelează la mărturiile autentice ale lui Mihai Cioranu: „După ce Tudor a fost dat în mîna lui Vasile Caravia și închis în vechea Mitropolie din Tîrgoviște, «doi aghiotanți ai lui Ipsilant, Lasani și Scufi, veneau și-l chinuiau, întrebîndu-l»: «Spune, tîlharule vlahe, ce te-a îndemnat de ai ținut corespondență cu turcii, ca să ne prăpădești?» Tudor însă le răspundea: «Datoria mea către Patrie, aceasta m-a silit. Pentru că voi, după ce ați proclamat libertatea și ați venit în Țările Românești, subt cuvînt numai de a trece prin țara noastră în Turcia, v-ați călcat cuvîntul de cinste și ne-ați luat drepturile strămoșilor noștri, și ați ridicat și ridicați și astăzi biruri din țara noastră, și ați prădat și ați jăfuit toată țara, începînd de la cai și arme, și neoprindu-vă nici înaintea altarului, dezbrăcînd icoanele și furînd vasele cele sfinte din altarele bisericilor noastre! Ați necinstit fete înaintea părinților, femei înaintea bărbaților, copii parte bărbătească, săvîrșind cruzimi neauzite și cele mai păgînești fapte, pe care nu le-au săvîrșit nici chiar turcii în ve-

chime. Și mai aveți gură a mă întreba că ce m-a silit a ține corespondință cu turcii pentru prăpădenia voastră ?»" (*op. cit.*, p. 484).

Din romanul *Doritorii nebuni* al lui Dimitrie Bolintineanu, imaginea lui Tudor Vladimirescu reiese luminoasă, de luptător revoluționar dăruit pînă la jertfa de sine împlinirii nobilelor idealuri patriotice ale libertății naționale și sociale.

ADDENDA

MANUEL

După cum am arătat la începutul acestui capitol de *Note și comentarii*, în unicul număr al reînviatei sale gazete *Dîmbovița*, din 22 martie 1870, p. 10, Dimitrie Bolintineanu retipărește începutul romanului *Manoil*, însă într-o formă revăzută, de data aceasta cu titlul *Manuel*, însoțit de următorul preambul :

„Această carte fu scrisă în exil. La Rusciuc, unde, venit din Paris, apropiei o lună, așteptînd să vie sora mea Ecaterina să o văz. Dar domnul țării Știrbei nu permise aceasta. Plec spre Constantinopoli, unde petrecînd serile în plăcuta societate la d-l Ion Ghica, în grațiosul său locaș pe Bosfor, citii acest roman. Era mai lung, partea a doua era scenele de degradare ale eroului printr-o femeie. D-na Sașa Ghica declara că partea întîi este o lucrare grațioasă ; iar a doua detestabilă ; cartea însă se publică la Iași întreagă, prin Sion poetul, care adăogă personalitatea sa în carte.

De atunci nu a mai ieșit altă edițiune pînă astăzi. Mi s-a părut că d-na Sașa Ghica avea cuvînt cînd respingea partea a doua. Astăzi reapare fără acea parte. În acest roman era o idee, ideea că un om poate să se facă rău precum și bun prin femeie.

S-a criticat mult această specie ce se cheamă *roman*. Romanul este însă singura epopee ce se poate citi încă în secolul nostru. Cînd este bine conceput, pasionat simțit, adînc cugetat și nobil exprimat, și are o idee morală, romanul nu este o operă a dispreţui ; nimic nu se introduce mai mult în spiritul social ca dînsul, și serviciul ce poate face este imens, în raportul delicatizării sentimentelor și poleirii datinilor ; ideile generoase cată

să predomine într-însul în fața societății cea bună ; bine scris, poate aduce mult bine. Cei care citesc mai mult literatura sunt femeile și această formă este forma ce le convine mai mult, fiind mai ușoară."

Opiniile lui Dimitrie Bolintineanu despre roman, expuse în acest preambul, merită o atenție mai mare, demonstrînd că el este un adevărat întemeietor al acestei noi specii epice în literatura română, nu numai prin creația sa literară propriu-zisă, ci și prin ideile teoretice pe care le-a afirmat. Dacă romanul românesc a avut o apariție tîrzie, cu multe tentative eșuate, aceasta s-a datorat nu numai lipsei de experiență în abordarea acestui complex și dificil gen de scrieri, ci și unei concepții despre roman vehiculată neclar și uneori contradictoriu, în literatura noastră, pînă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Pentru a releva mai distinct meritul lui Dimitrie Bolintineanu în promovarea romanului în literatura română, considerăm necesar să-l privim din perspectiva opiniilor despre roman formulate în epoca sa.

Noțiunea de „roman" (de „romanț" sau de „romans", cum o utilizau scriitorii noștri din veacul al XIX-lea), a început să aibă circulație la noi în jurul anului 1830, în primul rînd în comentariile marginalii sau în prefețele care însoțeau diferite traduceri din literaturile străine. Discutarea acestei noi specii a genului epic se axa, mai întîi, pe două idei principale, referitoare la funcția și rolul pe care trebuia să le îndeplinească. Astfel, se sublinia cu pregnanță că romanul este o oglindă a societății, că dispune de mult mai multe mijloace pentru a zugrăvi concret și detaliat viața oamenilor și diferite aspecte ale realității în care trăiesc. Pornind de la ideea de frescă a vieții umane și sociale, se cerea ca romanul să îndeplinească în primul rînd o funcție moralizatoare, să contribuie la îndreptarea moravurilor și a tuturor aspectelor reprobabile observate în mediul înconjurător.

Traducînd *Aneta și Luben* de Marmontel, în 1829, Grigore Pleșoianu menționa, în prefața volumului, că dacă și la noi ar exista „istorii pentru tot felul de greșeli, apoi atunci fără îndoială că am greși mai puțin". Funcția moralizatoare a romanului era afirmată mai clar în prefața lui Simion Marcovici la *Viața contelui de Comminy* de M-me de Tencin, apărută în 1830. Informînd cititorii despre conținutul și semnificațiile romanului pe care îl prezenta în traducere românească, Simion Marcovici

atrăgea atenția că „numirea de romanț să nu sperie pe nimeni, că nu însumează alt decît o istorioară plăsmuită", adăugînd: „Așadar această plăsmuire poate fi bună și folositoare și iarăși vătămătoare, după scoposul scriitorului. Cît pentru acest romanț, îndrăznim a zice că nici un părinte, nici un copil de verice treaptă sau feliu vor fi, nu să poate supăra, pentru că într-însul vom vedea întîi că neunirea familiilor pricinuiește cele mai grozave necazuri și al doilea că orbeasca pornire a tinerilor la patima amorului îi azvîrlea în noianurile ticăloșiii și ale chinurilor, de care numai moartea poate să-i scape." Ideea că romanul are în primul rînd menirea să insufle oamenilor principii morale sănătoase revine și în prefața lui Ion Heliade Rădulescu la *Julia sau Noua Eloise* de J. J. Rousseau, din 1837, în care spunea: „Unde năravurile sînt stricate, legăturile rudeniei și prieteșugului nerespectate, amorul în depravație și necunoscut, romanul, fără să strice obiceiurile, dimpotrivă, începe a le îndrepta: încălzește inimile tinerimei și-i nobilează sentimentele." O concepție asemănătoare întîlnim și la Mihail Kogălniceanu, în fragmentul de roman *Tainele inimii* din 1850.

Cu timpul însă concepția asupra romanului se lărgește, concomitent cu pătrunderea tot mai intensă, în original sau în traducere, a romanelor din literaturile străine, cu apariția celor dintîi tentative de roman din literatura noastră. În 1856, în prefața sa la romanul *Octav*, tradus din franțuzește, fără a indica autorul, C. D. Aricescu subscria, inițial, la aceeași idee, că „romanul, ca și teatrul, e un speciu (oglindă) ce reflectă viciile și virtuțile, sublimul și grotescul", însă preciza, în continuare, că rolul romanului nu este numai acela de a da un verdict asupra moravurilor epocii respective, ci și de a oferi cititorilor posibilitatea să învețe „cu plăcere și succes, istoria și geografia, datinele și costumele secolilor trecuți." Lărgind astfel noțiunea de roman, C. D. Aricescu îl considera și un mijloc de evocare a trecutului, a tuturor caracteristicilor social-umane, istorice și politice dintr-o epocă mai îndepărtată (cf. C. D. Aricescu: *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Dan Simonescu și Petre Costinescu, București, Editura Minerva, 1982, p. 313). O amplă abordare teoretică a problemelor romanului întîlnim mai ales în „romanțul" lui Pantazi Ghica, *Un boem român*, apărut în 1860. Multe din afirmațiile acestui interesant și încă necunoscut prozator din veacul trecut merită a fi relevate, provenind de la un om cult, cu vederi largi, înaintate. Pantazi Ghica pornea de la teza că un

roman, prin posibilitățile artistice de care dispune, trebuie să fie o oglindă a vieții sociale, în care oamenii să-și găsească corespondentul lor, problemele care-i frămîntă, trebuie să critice aspectele negative, pentru a le transforma : „Un romanț este totdeauna tabloul societății, critic al răului, al vițiului, prejudițielor, tot omul are sau a avut o parte a existenței sale consacrată unui romanț."

Vorbind despre necesitatea folosirii „inspirațiunilor imaginațiunei" de către scriitorul care înfățișează viața oamenilor, Pantazi Ghica vedea în aceasta calea spre realizarea unei lucrări nu numai plăcute și interesante, dar și cu valoare educativă și instructivă : „Neapărat că autorul care descrie o episoadă a vieții unui om, profită de inspirațiunile imaginațiunei sale ca să dea scrierei o dezvoltare frumoasă, ornamente elegante, gîndiri atingătoare, o oarecare poezie, un limbagiu ales, și o urmare de neadevăruri grațioase cari dau romanului o formă plăcută, un subjet atingător, o descriere interesantă, un scop moral și instructiv." Mijloacele realizării artistice nu-i erau indiferente. Pantazi Ghica era conștient că un roman va fi cu atît mai plăcut, mai folositor și mai valoros, cu cît el este superior realizat artisticește, cu cît reușește să atragă atenția cititorului și să-l emoționeze prin imaginile construite : „Romanul este studiul vieții ; ca să fie așa și ca să ajungă la rezultatele aceste trebuie neapărat să fie prezentat sub colori, forme și aspecte care plac, ating, fixă atențiunea, mișcă sufletul, vorbește inimei mai mult decît inteligenței, și inspiră simțiminte de compasiune, de iubire, de admirațiune pentru tot ce este înalt, sublim și nobil."

Problema romanului a fost abordată și în partea inițială a romanului *Don Juanii din București*, publicat anonim, ca foileton, în ziarul *Independința* din 1861. Mult timp s-a crezut că acest roman aparține lui Ion Ghica (cf. Eugenia Carcalechi : *Despre două scrieri necunoscute ale lui Ion Ghica*, în *Arhiva*, an. XVII, nr. 1, ianuarie 1906, p. 40 ; G. Bogdan-Duică : *Un roman de Ion Ghica*, în *Sămănătorul*, an. V, nr. 17, 23 aprilie 1906, p. 325 ; N. Iorga : *Începuturile romanului românesc*, în *Sămănătorul*, an. V, nr. 30, 23 iulie 1906, p. 583 ; N. Georgescu-Tistu : *Ion Ghica — scriitorul*, București, Academia Română, 1935 ; Olimpiu Boitoș : *Introducere* la ediția *Scrisori către Vasile Alecsandri*, București, 1947). Ulterior, G. Călinescu, sub cunoscutul său pseudonim Aristarc, în articolul *„Romanul" lui Ion Ghica*, publicat

în *Națiunea*, an. II, nr. 478, 27 octombrie 1947, p. 2, emite ipoteza că romanul aparține lui Pantazi Ghica. Cercetările mai noi propun însă ca autor al romanului *Don Juanii din București* pe Radu Ionescu (cf. Ghiță Florea : *Radu Ionescu, autor al „Don Juanilor din București"*, în *Gazeta literară*, nr. 40, 5 octombrie 1967, p. 7 ; Șt. Cazimir : *Paternitatea romanului „Don Juanii din București"*, în *Limbă și literatură*, nr. 24, 1970, p. 133 ; Radu Ionescu : *Scrieri alese*, ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie de Dumitru Bălăeț, București, Editura Minerva, 1974, p. 316).

Făcînd o comparație între posibilitățile de care dispune poezia, pe de o parte, iar pe de alta romanul, în zugrăvirea vieții oamenilor și a societății, autorul romanului afirma că „poezia n-a pierit și nu va pieri. Dar poezia nu intră în amănuntele vieții familiare, ea nu poate urma pe un om în nenumăratele forme ce ia societatea modernă, ea nu poate pătrunde în toate scenele pe care le desfășoară existența noastră". Autorul, fie el Radu Ionescu, susținea principiul că romanul trebuie să fie un tablou complex al vieții sociale și morale, arătînd că „romanul poate lua toate formele și ne poate spune tot, ne poate descrie tot. Faptele mari ale istoriei, simțimentele puternice ale sufletului, obiceiurile vieții, romanțul cuprinde tot, exprimă tot. Unul caută dezvoltarea vieții în studiul faptelor istorice, altul în analiza inimii omenești, cel din urmă în observarea obiceiurilor. Aceste trei forme se completează una pe alta și formează istoria întreagă a societății." Subliniind că o societate omenească, deci și cea românească, se prezintă unui observator sub o multitudine de aspecte, și că fiecare din aceste aspecte poate genera un roman, Radu Ionescu dădea de exemplu pe Balzac, care „a fotografiat toată societatea franceză din secolul XIX în profundele sale romanțe, care compun nepieritorul său monument grandios *Comedia umană*". Dacă Balzac a descris societatea franceză, se impunea cu necesitate ca societatea românească să fie descrisă de un scriitor român. Dacă la noi se simțea însă lipsa unui talent asemănător cu al lui Balzac, care să compună *Comedia socială* românească, era necesar să se creeze romane care să oglindească numai un aspect al realităților noastre, sau să portretizeze numai unul din tipurile caracteristice nouă : „Dacă trebuie să credem că sîntem foarte departe de *Comedia umană* a lui Balzac, și prin urmare și de *Comedia socială* a noastră, putem însă avea romanțe de obiceiuri cari să ne repre-

zinte cîte o față numai a societății noastre, cîte unul numai din numeroasele tipuri cari vedem împrejurul nostru".

O aversiune fățișă față de roman, în speță față de romanul romantic, a manifestat poetul N. Nicoleanu, în conferința *Despre influența lecturii romanțelor streine*, din 1867, în care afirma : „Între alte păcate, se introduc în ocupațiunile intelectuale ale societății noastre un nomol de originale și de traducțiuni bastarde și imorale, supt numele răpitor de romanțe, care măriră și întinseră dezordinea și confuziunea atît în literatură, cît și în societate." În studiul *Dezbateri românești despre roman*, inclus în volumul *Citind, recitind...* (București, Editura Eminescu, 1973, p. 64), Al. Săndulescu consideră că o asemenea poziție „se adaugă la cauzele istorice obiective, care au condiționat apariția așa de tîrzie a romanului în literatura noastră. Lipsa unei vieți citadine dezvoltate, a profesionalizării romancierului, precum și structura noastră lirică de povestitori, modelată de o veche tradiție folclorică, au instaurat un anume scepticism destul de rezistent în posibilitățile de înflorire a romanului românesc. Dar nu această atitudine va avea, în cele din urmă, sorți de izbîndă."

În acest cadru complex, lui Dimitrie Bolintineanu îi revine meritul esențial de a fi un adevărat întemeietor al romanului românesc.

CUPRINSUL

DORITORII NEBUNI

1864

ADDENDA

